

વિષયાનુક્રમશ્ચિકા

- સર્ગ ૧ શ્લોક—રક્ષસવશ—ચાનરવશીકૃપતિ—રાવણુ ૧ મ. ... ૧ થી ૮
- સર્ગ ૨ શ્લોક—રાવણુવિજેરેનું વિધાસાધન—પાણિમહાશય—લક્ષ્મી પ્રાપ્તિ—પ્રણી સાથે વિરેધ—
રાવણુનું પરણત શયુ—આણપદમન—પ્રજુભક્તિ—મરત સગનજ થયને
તોડવો—મોતવતિનો નારકશિત જતંત—ઉદરજનો નજ ઈલાદિ. ૬ થી ૩૬
- સર્ગ ૩ શ્લોક—પદન ૧૧ ને જ નજને વિષદ—જ નજપર આકાશ—સહકાવ—મર્જાધારણ—
કેનુમીએ જ નજને કાઢી મૂકવી—પિતરમાં જણ મને તિરસ્કાર—
દનુમનનો જ મ—પૂર્વકાર વિજેરે. ૩૭ થી ૪૬
- સર્ગ ૪ શ્લોક—દરશ રામના પૂર્વજોનો જતંત—દરશ રામ—તેની રણીઓ—સમક્ષમણને
જ મ—જાનકીસા—સીતોનો જ મ—સમસાધે જાણિમહાશય—સમજ કો રામને
જાણે જનપતિ—પાછા જાવળો. ૪૭ થી ૫૭ ન આશુ વિજેરે. ૫ થી ૭૩
- સર્ગ ૫ શ્લોક—નવવસ્તુ સવિસ્તાર જતંત—મોદ પ્રસંગ—જદ્દસામન્યને જદ્દસામની
મરેશ સમુદાનો વધ—અરણ્યસુ મરેશ મુદ—સીતાનુ રાવણે કરેશુ કસુ. ૭૪ થી ૮૩
- સર્ગ ૬ શ્લોક—રામનુ વિરલસાધે પાતળાકામાં જામન—મુખીને કરેશી સહજ—
દનુમનનુ સીતાની શોધ માટે પ્રજાણુ—પ્રાર્થના પ્રસંગ—જામાં મનેલી
શોધ—દનુમાને જાણેશુ પરાકમ. ૮૪ થી ૧૧૧
- સર્ગ ૭ શ્લોક—રાવણુ સાથે મુદ કરીને સીતાને મેળવવા માટે લક્ષ તરફ રામજામણુ
પ્રજાણુ મામન પ્રસંગ—સહા પહોંચિયુ—રાવણુ સાથે મરેશ જદ્દામુદ—
વિરલમના સિવજનો પ્રજાણુ—રાવણુનો વધ. ૧૧૨ થી ૧૨૮
- સર્ગ ૮ શ્લોક—સમક્ષમણનો લક્ષમા પ્રવેશ—સીતા સાથે મેળાવ—જાણુ જામત ત્યાં રહી
અરોધ તરફ પ્રજાણુ—સીતાએ કરેશ જાણુ—તેના પર જાણેશ
મિથ્યા કમક રામે તેનો વનમાં કરેશો પશ્ચિમ. ૧૨૯ થી ૧૪૨
- સર્ગ ૯ શ્લોક—સીતાનુ જાણુ—ત્યાં જુ જાણુ—કોનો જ મ, તેમનુ વીરન જામનુ
અરોધ તરફ પ્રજાણુ—સમક્ષમણ સાથે મુદ—વિજાણુને મેળાવ—સીતાની
શિખ માટે મજાણી—તેણે કરેશ શિખ—અગ્નિપ્રવેશ—મિથિ નજ જા
જુ—રામે પ્રવેશ કુશ—અરોધમાં ન જાણતી સીતાએ લીધેશ સજા. ૧૪૩ થી ૧૫૩
- સર્ગ ૧૦ શ્લોક—સમક્ષમણ પૂર્વજા—જાણુ—કોનો જાણુ—સીતાને લીધેશ શિખ—
જાણુ—જાણુ રનેદપરજાણુ—જાણુ—સીતાને લીધેશ શિખ—સીતાનુ
અનુમેશ જુ—રામે લીધેશ શિખ—સીતાએ કરેશ જાણુ—વપસર્મ—
રામનુ નિજા રદેશુ—મેણે જુ—મીનેશુ રાવણુ ને જામણુ પ્રસે
જાણુ—તેણે જાણેશ વપરેશ. ૧૫૪ થી ૧૬૪
- સર્ગ ૧૧ શ્લોક—શી નિજાશ ચરિત—દિશુનિ—પ્રજાણી રેશ—જાણુ—જાણુ. ૧૬૫ થી ૧૬૬
- સર્ગ ૧૨ શ્લોક—શી કાણેશ જાણુ—ચરિત—તેનુ મેણુ—જાણુ. ૧૭ થી ૧૦૧
- સર્ગ ૧૩ શ્લોક—શી નજ મજાણી ચરિત—તેનુ મેણુ—જાણુ. ૧૦૨ થી ૧૦૩

પ્રસ્તાવના.

શ્રી ત્રિષ્ટિશલાકાપુરુષ ચરિત્રનો આ વિભાગ કેટલાએક વર્ષોથી જાહેરમાં આવેલો છે, કારણ કે આ બુકમાં સદરહુ અથના સાતમા પર્વનું લાખાતર છે આ સાતમા પર્વમાં સર્ગ ૧૩ છે તેમાં પ્રથમના દશ સર્ગમાં શ્રી મુનિસુવ્રતસ્વામીના શાસનમાં થયેલા શ્રી રામચંદ્ર (બળદેવ), લક્ષ્મણ (વાસુદેવ) અને રાવણ (પ્રતિવાસુદેવ) નું સવિસ્તર ચરિત્ર છે એટલા ભાગનું લાખાતર પ્રથમ સવત ૧૯૨૮ માં શા વીસનજી ચતુર્થે કરીને ગુજરાતી ઝીણા ટાઇપમાં છપાવેલું હતું ત્યારબાદ તે બુકની અછત પડવાથી સવત ૧૯૫૨ માં ચીમનલાલ સાકળચંદ મારફતીઆએ ઘણે ભાગે તેની અક્ષરેઅક્ષર નકલ કરીને-માત્ર કોઈ કોઈ જગ્યાએ સહજ લાખાકેર કરીને છપાવેલ છે પ્રથમના લાખાતરકર્તાએ લાખાતર તો સ્વત કરેલું જણાય છે, પરંતુ તેમની લાખા કચ્છી હોવાથી લિંગનો ફેરફાર બહુ છે અને ઘણે સ્થાનકે એકવચન વાપરીને અથની શોભાને હાનિ પહોંચાડી છે

અમે તો આ ત્રિષ્ટિશલાકાપુરુષ ચરિત્ર અથનું મૂળથી જ સ્વતત્ર લાખાતર કરીને પ્રસિદ્ધ કરવાનો આદર કરેલો હોવાથી આ સાતમા પર્વનું લાખાતર પણ શુદ્ધ ગુજરાતી લાખામાં સ્વતત્ર રીતે કરેલું છે, જેની ખૂબી અને સુધારો પ્રથમની બુકોના લખાણ સાથે આ બુકનું લખાણ મુકાબલે મૂકવાથી સહજ સમજાય તેમ છે અમારા લખાણની પ્રશંસા સ્વમુખે ન કરતા તે કાર્ય વાચનાર સંજ્ઞાનોની પરીક્ષા ઉપર જ રાખીએ છીએ

આ સાતમા પર્વની અદર પ્રથમના ૧૦ સર્ગમાં આવેલા જૈન રામાયણમાં રામ-લક્ષ્મણ ને રાવણ ઉપરાત બીજા અનેક ઉત્તમ પુરુષોના ચરિત્રો ને જ્ઞાની મુનિઓએ કહેલા પૂર્વભવો ખાસ વાચવા લાયક છે વાલી, સુગ્રીવ, હનુમાન, વિભીષણ, કુલકર્ણ, ઇદ્રજીત, મેઘવાહન, ભામડળ, જનકરાજ, સહસ્રાશુ રાજ, રામચંદ્રના વનવાસમાં મળેલા રાજાઓ, લવણકુશ કુમારો, દશરથરાજ, તેની રાણીઓ, મહાસતી સીતા, મહોદરી, વિશલ્યા, અજનાસુદરી, વજ્રજંઘરાજ, મરૂતરાજ, નારદ, વસુ રાજ, ભરત ને શત્રુઘ્ન વિગેરે અનેક ઉત્તમ મનુષ્યોના વૃત્તાંતો ખાસ ધ્યાનપૂર્વક વાચવા લાયક છે જૈન રામાયણ તરીકે અદ્વિતીય પ્રસિદ્ધિ પામેલ આ ચરિત્ર બનાવીને શ્રી હેમચંદ્રાચાર્યે આપણી ઉપર પરમ ઉપકાર કર્યો છે

બીજા વાસુદેવોમાં દેખાતી કૂરતા અને છળપ્રપચ આ ચરિત્રમાં દષ્ટિગોચર થતા નથી આ ચરિત્રમાં અનેક પ્રસંગે દુશ્મનો ઉપર પણ દયા દાખવવામાં આવી છે વિશલ્યાના સ્નાન-જળથી રાવણના લશ્કરમાં ઘાયલ થયેલાઓને પણ સંજ્ઞા કરવામાં આવેલ છે રાવણ પરસ્ત્રી-લપટ કહેવાય છે, પરંતુ તેણે પ્રથમ લીધેલ પ્રતિજ્ઞા (પરસ્ત્રીની ઇચ્છા વિના તેની સાથે વિલાસ

માટે જગત્કાર ન કરવો તે) સીતાના સબધમાં પૂર્ણપણે પાળેલ છે વિચીરણે અસત્ય પણ છેડતી વખતે શવણ જેવા બહુની પણ શરમ રાખી નથી. ઘણા મહાપુરુષોએ તેા મુદ્દમાં બહાદુરી જતાબ્યા પ્રમાણે કર્મનો કાય કરવામાં પણ તેવી જ બહાદુરી જતાવી છે સારાપર વૈરાગ્ય આવતા કણ પણ મોઢામાં ન લેવાતા અસ્તિ બ્રહ્મ કરેલ છે આવા મહાપુરુષોના અસ્તિત્વના વાંચન અનેક પ્રકારે લાભદાયક છે

આ ભુકમ સાતમાં પર્વ આખાનું ભાષાતર હોવાથી રામચરિત ઉપરાત ૧૧-૧૨-૧૩ માં સર્વમાં શ્રી નમિનાથજીના અને હરિષેણ અને જય ચક્રવર્તીના અસ્તિત્વના ભાષાતર આપેલા છે તે પણ વાચવા લાયક છે શ્રી નમિનાથજીના અસ્તિત્વમાં ઈન્દ્રની સ્તુતિ અને ભગવતની કેશના અવરુચ વાચવા મોઝ છે અને તે વાચનાર સંજ્ઞનોના મનને અવરુચ પ્રસન્ન કરે તેમ છે

જેન ધર્મમાં ધર્મ બધેલા મહાન પુરુષો પૈકી રામચંદ્ર બહુ પ્રસિદ્ધિમાં આવેલા મહાત્મા છે અને તે અન્ય ઈર્શનમાં પ્રભુ તરીકે મનાયેલા હોવાથી અન્ય મતમાં પણ ઘણા વિદ્વાનોએ તેમના અસ્તિ લખેલા છે અન્ય ઈર્શનમાં આપકવિ તરીકે મનાયેલા વાઙ્મીકી કવિએ સદ્ગુ તમા રામાયણ લખેલ છે તેનું શુભરાવી ભાષાતર છપાયેલ છે તે બહુ વિસ્તારવાળું છે તે સિવાય તુલસીદાસે અને બીરભરે કિંદી અને શુભરાવી ભાષામાં પદ્યબધ રામાયણ બનાવેલ છે અને મોગવશિષ્ઠ તથા નિષ્કાત્મ રામાયણ પણ એને લગતા જ રહ્યા છે; પરંતુ એ બધા બ્રહ્મા બતાવેલા રામચંદ્રાદિકનું અસ્તિ આ અસ્તિ કરતા ઘણે ભાગે જુદું પડે છે તેમાં કેટલીક તો અતિશયોક્તિવાળી અને અસંભવિત વાતો લખેલી છે એની પરીક્ષા બને બ્રહ્મા સાથે વાંચનાર વિદ્વાનને સહજમાં ઘડ શકે તેમ છે, જેથી અહીં તે સબધી વિશેષ વિવેચન કરવાની આવરકતા નથી. જેનમાં રામચંદ્રાદિકના અસ્તિ માટે આવા બીજા કોઈ બધ નથી

આ અસ્તિમાં સારભૂત કસીકત ઘણી છે અને શિખામણુ દેવા લાયક તેમજ અવહારમાં પણ પડેા દેવા લાયક બહુ પ્રસંગ છે તે સર્વનો અહીં વિસ્તાર ન જતાવતાં સાદત આ ભુક વાંચી જવાની જ જાણ બહામણુ કરવામાં આવે છે આવા મહાપુરુષોના અસ્તિ સુર જનોને બહુ કિતકારક છે, તેથી તેને માત્ર કથાપણે વાંચી ન જતા સારભાહી બુદ્ધિથી સાર બ્રહ્મપૂર્વક વાંચવા અને તેમાંના સાર તુલ્યમાં ઉતારી અનુકરણ કરવાની ઇચ્છાવાળા મનુ, જેથી પરિણામે તેવી ઉપચ દશા પ્રાપ્ત થઈ શકે

આ ભાષાતરની બીજી આવૃત્તિ સ ૧૬૬૬ માં કરાવેલી, ત્રીજી સંવત ૧૬૭૬ માં કરાવેલી બીજી આ ચોથી આવૃત્તિ સ ૧૬૬૦ માં કરવામાં આવી છે

ચેત્ર શુદ્ધ પૂર્ણિમા
સંવત ૧૬૬૦

શ્રી જેન ધર્મ પ્રસારક સમા

ભાવનગર

શ્રી ત્રિષષ્ટિશલાકાપુરુષ ચરિત્ર.

પર્વ સાતમું.

સર્ગ ૧ લો.

શ્રી રામચંદ્ર, લક્ષ્મણ તથા રાવણ ચરિત્ર.

અજન જેવી કાતિવાળા અને હરિવશમા ચદ્રસમાન એવા શ્રી મુનિસુવ્રતસ્વામી અર્હતના તીર્થમા ઉત્પન્ન થયેલા પદ્મ (રામ) નામે બલદેવ, નારાયણ (લક્ષ્મણ) નામે વાસુદેવ અને રાવણ નામના પ્રતિવાસુદેવનું ચરિત્ર કહેવામા આવશે જ્યારે શ્રી અન્નિતનાથ પ્રભુ વિચરતા હતા તે સમયે આ ભરતક્ષેત્રમા રાક્ષસદ્વીપને વિષે લ કાનગરીમા રાક્ષસ-વશના અકુરભૂત ધનવાહન નામે રાજા થયો હતો એ સદ્ગુણિવાળો રાજા પોતાના પુત્ર મહારાક્ષસને રાજ્ય આપી અન્નિતસ્વામીની પાસે દીક્ષા લઈ મોક્ષે ગયો મહારાક્ષસ પણ પોતાના દેવરાક્ષસ નામના પુત્રને રાજ્ય સોંપી વ્રત લઈને મોક્ષે ગયો એવી રીતે રાક્ષસદ્વીપના અસખ્ય અધિપતિઓ થઈ ગયા પછી શ્રેયાસ પ્રભુના તીર્થમાં કીર્તિધવળ નામે રાક્ષસપતિ થયો.

તે અરસામા વૈતાલ્યગિરિપર મેઘપુર નામે નગરમા અતીંદ્ર નામે વિદ્યાધરેનો પ્રખ્યાત રાજા થયો તેને શ્રીમતી નામની કાતાથી શ્રીકંઠ નામે એક પુત્ર અને દેવીની જેવા સ્વરૂપવાળી દેવી નામે એક દુહિતા થઈ રતનપુરના ગજા પુષ્પોત્તર નામના વિદ્યાધરે પોતાના પુત્ર પદ્મોત્તરને માટે તે ચાડલોચનનાની માગણી કરી, પણ અતીંદ્રે ગુણવાન્ અને શ્રીમાન્ પદ્મોત્તરને એ કન્યા ન આપતા દૈવયોગથી કીર્તિધવળને આપી

તે દેવીને કીર્તિધવળ પરણી ગયો એવા બળર સાલળી પુષ્પોત્તર રાજા અતીંદ્ર સાથે તેમજ તેના પુત્ર શ્રીકંઠની સાથે વૈરલાવ રાખવા લાગ્યો એક વખતે શ્રીકંઠ મેરૂપર્વત ઉપરથી પાછો ફરતો હતો તેવામા રૂપમા પદ્મા (લક્ષ્મી) જેવી પુષ્પોત્તર રાજાની પદ્મા નામની દુહિતા તેના જેવામા આવી તત્કાળ તે શ્રીકંઠ અને પદ્માને કામદેવના વિકારસાગરને ઉદ્ધાસ કરવામા હુદ્દિનસમાન પરસ્પર અનુરાગ થયો પદ્માકુમારી સ્નિગ્ધ દૃષ્ટિથી જાણે સ્વયં વરની માળાને નાખતી હોય તેમ શ્રીકંઠ તરફ પોતાનું મુખક્રમળ રાખીને ઉભી રહી તેણીને અનુકૂળ અભિપ્રાય જાણી કામાતુર શ્રીકંઠ તેને ઉપાડી લઈને તત્કાળ આકાશમાર્ગે જવા પ્રવર્ત્યો તે વખતે તેની દાસીઓએ ‘કોઈ પદ્માને હરી નાથ છે’ એવો પોકાર કરવા માંડ્યો તે સાલળી બળવાન્ પુષ્પોત્તર રાજા સૈન્યસાથે તૈયાર થઈ શ્રીકંઠની પછવાડે

કોઓ. શ્રીકંઠ નાસીને કીર્તિધવળને યશ્વે આબોધે અને પદાના હરણની બધી વાત્તા તેને જણાવી. પ્રલયકાળે જળવટે સાગરની જેમ સૈન્યવટે દિશાઓને આગ્રાહન કરતો પુષ્પોત્તર રાજા તરતજ ત્યાં આબોધે. કીર્તિધવળે દ્રુત મોકલી પુષ્પોત્તરને કહેવશાનુ કે-
 ‘ વિચાર કર્યા વગર માત્ર કોષવટે કરવા ધારેલો આ તમારો મુદ્દનો પ્રયાસ અર્થ છે કેમકે કન્યા કોઈને અવશ્ય આપવાની જ છે ત્યારે તે કન્યા શ્રીકંઠને સ્વેચ્છાએ વરી છે તેમજ કાંઈ શ્રીકંઠને અપરાધ નથી; માટે તમારે મુદ્દ કરવું ઉચિત નથી. તમારી દુહિતાનું મન ભલેથી હવે તો તે વધુરના વિવાહનું કૃત્ત્વ કરવું યોગ્ય છે ’ પદાએ પણ એક દ્વીપદ્વારા પિતાને જણાવ્યું કે- ‘ કે પિતા ! શ્રીકંઠે માત્ર હરણ કર્યું નથી, પણ હું સ્વેચ્છાએ શ્રીકંઠને વરી છું ’ દ્વીપ પાસેથી આવા ખબર સાંભળી શ્રુતવારમા પુષ્પોત્તરનો કોપ શાત થયો.
 “ માય. વિચારવાનું પુરુષોનો કોપ સહેલાઈથી રાખે છે ”

ત્યારપછી પુષ્પોત્તર શ્રીકંઠ અને પદાનો ત્યાં મોટા ઉત્સવથી વિવાહ કરીને પોતાને નગરે ગયો. કીર્તિધવળે શ્રીકંઠને કહ્યું કે- “ કે મિત્ર ! તમે અહીં જ રહો, હરણ કે વૈતાળગિરિ ઉપર તમારા મણા ચતુરો છે આ રાક્ષસદ્રીપની નજીકના જ વાયવ્ય દિશાએ ત્રણ સો મેજન પ્રમાણુ વાનરદ્રીપ છે તે સિવાય બીજા પણ બર્બરકુલ અને સિદ્ધલ વિગેરે મારા દ્રીપો છે કે જે બ્રહ્મ ધર્મને નીચે આવેલા સ્વર્જના ખડક જેવા છે તેમાંથી એક દ્રીપમા રાજધાની કરી મારાથી નજીક અવિચુકત ધર્મને તમે મુખે રહો. જો કે તમારે ચતુરોથી જરા ધન્ય ભય નથી, તથાપિ મારા વિયોગના કાશથી ત્યાં જવાને તમે યોગ્ય નથી ” આ પ્રમાણે કીર્તિધવળે સ્નેહસહિત કહેવાથી તેના વિયોગથી કાયર થયેલા શ્રીકંઠે વાનરદ્રીપમાં નિવાસ કરવાને કબૂલ કર્યું. પછી કીર્તિધવળે વાનરદ્રીપમા કિંકિધાગિરિ ઉપર આવેલી કિંકિધા નામની નગરીના રાજ્યપર શ્રીકંઠને બેસાડ્યો. ત્યાં આસપાસ ફરતા મોટા દેહવાળા અને કૂળ ખાનારા મણા રમ્ય વાનરાઓ શ્રીકંઠે રાજાના ભેવામાં આવ્યા. તેઓને માટે અમારી ઘોષણા કરાવી શ્રીકંઠે અત્તાદિ અપાવવા માઠધુ એટલે ધીલભો પણ વાનરોનો સત્કાર કરવા લાગ્યા, કેમકે “ વળા યમા તથા પ્રમા એવી કહેવત છે ત્યારથી વિદ્યાધરા કૌતુકને લીધે ચિત્રમા લેખમાં અને વ્યવહારાદિ ઉપરના ચિન્હોમાં વાનરોના ચિત્રો જ કરવા લાગ્યા. વાનરદ્રીપના રાજ્યથી અને સર્વત્ર વાનરોના ચિન્હોથી ત્યાં સ્કેલા વિદ્યાધરા વાનર નામથી પ્રસિદ્ધ થયા.

શ્રીકંઠને વચ્ચકંઠ નામે પુત્ર થયો જે મુદ્દલીલામા ઉત્કઠાવાળો અને સર્વ ઠેકાણે બહુલ પરાક્રમી હતો. એકદા માકઠ પોતાના સભાસ્થાનમાં બેઠો હતો તેવામા નરીશ્વર દ્રીપે શાશ્વત અર્હતની યાત્રાને માટે જતા દેવતાઓ તેના ભેગમાં આવ્યા. તત્કાળ શ્રામની બહાર આવી માર્ગે ચાલતા અનેક વાહનોમા બેઠેલા દેવતાઓની પાછળ તે પણ ભક્તિવશ ધર્મને ચાલવા લાગ્યો. વિમાનમાં બેસીને ચાલતા, માર્ગમા આવેલા ગિરિથી નદીનો વેગ જેમ અગ્ની પડે તેમ માનુષોત્તર ગિરિને ઉદ્દશ્યનાં તેનું નિમાન સ્ખલિત ધર્મ ઋષુ ‘ પૂર્વ મમા મે અગ્ન તપ કરેલું તેથી મારો નરીશ્વરદ્રીપે સ્કેલા અર્હતોની યાત્રાનો મનોરમ પૂજ થયો નહીં. ’ એવા વિચારથી નિર્વંદ પામી શ્રીકંઠે તત્કાળ દીશા બ્રહ્મ કરી, અને તીવ્ર તપસ્યા કરીને તે સિદ્ધિસત્રમાં ગયા.

શ્રીકૃષ્ણની પછવાડે વજ્રકંઠ વિગેરે અનેક રાજાઓ થઈ ગયા. પછી મુનિસુવ્રતપ્રભુના તીર્થમાં ઘનોદધિ નામે રાજા થયો તે સમયે લકાપુરીમાં તડિલકેશ નામે રાક્ષસપતિ હતો તેઓ બંને વચ્ચે પણ ઘાટો સ્નેહ થયો એક વખતે રાક્ષસપતિ તડિલકેશ અત-પુરસાથે નદન નામના શ્રેષ્ઠ ઉદ્યાનમાં ક્રીડા કરવા ગયો તડિલકેશ ક્રીડા કરવામાં આસક્ત થતાં કોઈ વાનરે વૃક્ષઉપરથી ઉતરી શ્રીચંદ્રા નામની તેની મુખ્ય રાણીના સ્તનઉપર નખના ક્ષતો કર્યા. તે જોઈ રોપથી કેશને ઈચ્છા કરતા તડિલકેશ એક બાણ-વડે તે વાનરને પ્રહાર કર્યો, કારણ કે સ્ત્રીનો પરાભવ પ્રાણીને અસહ્ય છે. બાણના પ્રહારથી વિધુર થયેલો તે વાનર ત્યાંથી જરા જરા ઉછળીને નજીકમાં કાયોત્સર્ગે રહેલા કોઈ મુનિ હતા તેમની આગળ જઈને પડ્યો. મુનિએ પરલોકના માર્ગમાં પાથેય^૧ સમાન નવકારમત્ર તેને સંભળાવ્યો તેના પ્રભાવથી મૃત્યુ પામીને તે વાનર અબ્ધિ-કુમાર^૨ નિકાયમાં દેવતા થયો અવધિજાનથી પોતાનો પૂર્વભવ જાણી તેણે તરત જ ત્યાં આવી મુનિને વદના કરી “સાધુ મુનિરાજ સજ્જનોને વદનીય છે, તેમાં પણ ઉપકારી તો વિશેષ વદનીય છે.” અહીં તડિલકેશના મુલોટોએ બીજા વાનરોને પણ મારવા માંડ્યા, તે જોઈ એ દેવતા કોપથી પ્રજ્વલિત થયો તત્કાળ મોટા વાનરોના અનેક રૂપો વિકૃતી^૩ વૃક્ષ અને શિલાઓના સમૂહની વૃદ્ધિ કરતો તે રાક્ષસોને ઉપદ્રવ કરવા લાગ્યો તે સર્વ દેવી યેષા જાણી તડિલકેશે ત્યાં આવી તેની પૂજા કરીને પૂછ્યું કે-‘તમે કોણ છો ? અને શામાટે ઉપદ્રવ કરો છો ?’ પૂજાવડે શાંત થયેલા અબ્ધિકુમારે પોતાનો વધ અને નમસ્કારમત્રના પ્રભાવની વાર્તા કહી સંભળાવી. પછી લકાપતિએ તે દેવની સાથે મુનિની પાસે આવીને પૂછ્યું કે-‘હે પ્રભુ ! આ કપિની સાથે મારે વૈર થવાનું શું કારણ છે ?’ મુનિ બોલ્યા—“શ્રાવસ્તી નગરીમાં દત્ત નામે તું મત્રીપુત્ર હતો અને આ અબ્ધિકુમાર કાશી નગરમાં હુબ્ધક (પારાધી) હતો એક વખતે તું દીક્ષા લઈને કાશીમાં આવતો હતો તેવામાં તે હુબ્ધકે તને સામો આવતો જોયો, તેથી અપશુકન થયા જાણી તને પ્રહાર કરીને તેણે પૃથ્વીપર પાડી નાખ્યો ત્યાંથી મરણ પામીને તું મહેદ્રકંઠમાં દેવતા થયો અને ત્યાંથી ગયીને અહીં લકામાં રાક્ષસપતિ થયો છે એ હુબ્ધક નરકમાં જઈ આવીને અહીં વાનર થયો હતો આ પ્રમાણે તારે વૈર થવાનું કારણ છે” પછી અસાધારણ ઉપકારી એવા તે મુનિને વદના કરી, લકાપતિની આજ્ઞા લઈને તે દેવ અતર્ધાન થઈ ગયો મુનિએ કહેલા પોતાના પૂર્વભવને સાંભળીને તડિલકેશ પોતાના સુકેશ નામના પુત્રને રાજ્યપર બેસાડી દીક્ષા લઈ પરમપદને પામ્યા રાજા ઘનોદધિ પણ કિર્ણિકા નામના પોતાના પુત્રને કિર્ણિકા નગરીનું રાજ્ય આપી દીક્ષા લઈ મોક્ષને પ્રાપ્ત થયા

એ સમયે વૈતાલગિરિપર રથનુપૂર નામના નગરમાં અશનિવેગ નામે વિદ્યાધરોનો રાજા હતો તેને જાણે તેના બીજા એ લુબ્ધક હોય તેવા વિજયસિંહ અને વિદ્યુદેગ નામે મહાજયવત પુત્રો હતા તે જ ગિરિ ઉપર આદિત્યપુરમાં મંદિરમાંથી

૧ બાલુ ૨ ભુવનપતિના દશ ભેદ નિકાયસત્રાએ છે, તેમાં અબ્ધિકુમાર અથવા ઉદ્ધિકુમાર નામે એક નિકાય છે ૩ ચોથું દેવલોક

નામે વિદ્યાધરનો રાજ હતો, તેને શ્રીમાળા નામે એક કન્યા હતી. તેના સ્વયંવરમાં મહિરમાળીએ વિદ્યાધરના રાજ્યોને જોલા-આ વિમાનમ્ જ્યોતિષુ કેવળી જેમ તેણે માંચા ઉપર આવીને ઘેઠા પ્રતિદારીએ વર્ણન કરેલા વિદ્યાધરના રાજ્યોને રાજકુમારી શ્રીમાળા, નીક જેમ જલથી વૃક્ષોને સ્પર્શ કરે તેમ દ્વિમાત્રથી સ્પર્શ કરવા લાગી. અનુક્રમે બીજા વિદ્યાધરોનું ઉત્સવન કરી ગયા નહીં જેમ સચુક્રપાસે બસ તેમ શ્રીમાળા કિંકિધીકુમારની પાસે જઈ ઉભી રહી. ભવિષ્યકાળમાં જીજ્ઞાસુતાના આલિંગનની નિર્દોષ ભમીન હોય તેવી વરમાળા તેના કંઠમાં આરોપણ કરી. તે સમયે સિંહની જેમ સાહસને પ્રિય માનતો વિજયસિંહ જીજ્ઞાસુથી મુખને બચાવ કરી રાષ લાવી આ પ્રમાણે જાણ્યો-“ સદા જન્યામના કરનારા આ વિદ્યાધરોને મારા રાજ્યમાંથી ચોરને કાઢી મૂકે તેમ પૂર્વે વૈતાલ્યજિલ્લિ રાજ ધાનીમાંથી કાઢી મૂક્યા છે, તે આ દુર્વિનિત અને કુળાધમને અહાં પાછા કોણે જોલાવ્યા છે ? પણ ફીકર નહીં હવે ફરીવાર ન આવે તેટલા માટે હું તેમને પશુઓની જેમ મારી નાખુ છું ” આ પ્રમાણે કહી મહાવીર્યવાન અને યમરાજ જેવો તે વિજયસિંહ આક્રુષ્ટોને ઉછાળતો કિંકિધી રાજની પાસે તેનો વધ કરવા માટે આવ્યો. એટલે મુકેશ વિગેરે કિંકિધી તરફથી અને બીજા કેટલાક વિજયસિંહ તરફથી દુર્ધર પરાક્રમી વિદ્યાધર સામસામે મુદ્દ કરવાને તૈયાર થઈ ગયા. દટાકતી મુદ્દ કરવાને પ્રવર્તેલા હાથીઓથી આકાશમાં તણખાઓ ઝરવા લાગ્યા, જાલાભાથી મુદ્દમાં સ્વારેસ્વાર અથવા લાગ્યા, જાણાજાણી મુદ્દમાં મહાર થીઓ મળવા લાગ્યા અને ખાખાખાણી મુદ્દમાં પેટળો પ વા લાગ્યા. ઘોડીવારમાં બધી ભૂમિ રૂધિરમય થઈ ગઈ આ પ્રમાણે કષ્ટાંત કાળની જેમ દાંડણ મુદ્દ પ્રવર્ત્ય ચિરકાળ મુદ્દ કરી કિંકિધીના અનુબંધુ અધિકે વૃક્ષપરથી ફળને પાટે તેમ વિજયસિંહના મસ્તકને બાજથી પાડી નાખ્યું તે વખતે વિજયસિંહના પાના વિદ્યાધર ત્રાસ પામી ગયા; કેમકે ધણી બિના ચોર્યતા ક્યાંથી રહે ? ‘ નામક વમરનું સૈન્ય હજીયેલું જ છે ’ પગી શરીરધારી જલસૂચી હોય તેવી શ્રીમાળાને લઈ, જય મેળવીને કિંકિધી રાજ પરિવારસંહિત કિંકિધા નગરીએ આવ્યો. અકસ્માત વજ્રપાનની જેમ પુત્રના વધને જ્ઞાત સામળી અશનિવેગ વેગથી કિંકિધી ઉપર ચડી આવ્યો. જળવટે મોટા દ્વીપની ભૂમિને નદીનું પૂર વીંટી છે તેમ તેણે પુષ્કળ સૈન્યથી કિંકિધા નગરીને વીંટી લીધી. શુદામ્બથી બે સિંહોની જેમ મુકેશ અને કિંકિધી અધિકસંહિત મુદ્દ કરવાની ઈચ્છાથી નગરીની બહાર નીકળ્યા. અતિ ક્રોધ પામેલો વીર અશનિવંશ શત્રુઓને તળુની જેમ અણતો સર્વ પ્રકારે મુદ્દ કરવાને પ્રવર્ત્યો. ક્રોધાંધ થયેલા અશનિવેગે રણભૂમિમાં સિંહ જેવા અને વિજયસિંહને હણનારા અધકના મખ્મકને ઉડી નાખ્યું પછી પરને આત્મહતિ કરેલા વાદળાની જેમ વાનરો અને રાક્ષસોનું સૈન્ય દરે દિશાઓમાં નાસી ગયું, અને લશ્ક તથા કિંકિધાના પતિ પોતપોતાનું જીવન પુર અને પરિવાર ત પાતાજીવકામાં નાસી ગયા એવ પ્રસંગો કે કેકાણે પલાયન કર્યું તે પણ એક ઉપાય છે આરાધર (મહાવન)ને મારીને દાણી યાત થાય તમ પોતાના પુત્રના હણનારને મારીને રથનુપૂરનો રાજ અશનિવેગ યાત કોપનાશ થયો. શત્રુઓના નિધાનથી દર્શ પામેલા અને નવ રાજ્ય આપન કરવામાં આધાય ત્યા તણે લશ્કના રાજ્ય ઉપર નિર્ધાત નામના એધરને

એસાડયો પછી અશનિવેગ ત્યાથી પાછો ફરી અમરાવતીમા ઇંદ્ર આવે તેમ વૈતાઢ્યગિરિ-
પર રહેલા પોતાના રથનુપૂર નગરમા આવ્યો અન્યદા વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થવાથી તેણે પોતાના
પુત્ર સહસ્રારને રાજ્ય સોંપીને દીક્ષા ગ્રહણ કરી

પાતાળલકામા રહેલા સુકેશને ઇંદ્રાણી નામની સ્ત્રીથી માળી, સુમાળી અને
માત્યવાન નામે ત્રણ પુત્રો થયા, અને કિષ્કિંધીને શ્રીમાળાથી આદિત્યરજ અને ઋક્ષરજ
નામે બે પરાક્રમી પુત્રો થયા એક વળતે કિષ્કિંધી મેરૂપર્વતપર શાશ્વત અર્ધતની યાત્રા
કરીને પાછો ફર્યો, ત્યાં માર્ગમા મધુ નામનો પર્વત તેના જોવામા આવ્યો બીજે મેરૂ
હોય તેવા તે પર્વતની ઉપર મનોરમ ઉદ્યાનમા કીડા કરવાથી કિષ્કિંધીનું મન અધિક
વિશ્રાંતિ પામ્યું, તેથી તે પરાક્રમી કિષ્કિંધીએ કૈલાસપર કુબેરની જેમ તે પર્વતની ઉપર
નગર વસાવીને પોતાના પરિવારસાથે ત્યાં નિવાસ કર્યો સુકેશના વીર્યવત ત્રણે પુત્રો
પોતાના રાજ્યને શત્રુએ ગ્રહણ કરેલું જાણી અગ્નિની જેમ ક્રોધથી પ્રજ્વલિત થઈ ગયા
તેઓએ લકામા આવી યુદ્ધ કરીને નિર્ધાત જોરનો નિઝહ કર્યો 'ચિરકાળનું વૈર મૃત્યુને
માટે થઈ પડે છે.' પછી લકાપુરીમા માળી રાજ થયો અને કિષ્કિંધીના કહેવાથી
કિષ્કિંધા નગરમા આદિત્યરજ રાજ થયો

અહીં વૈતાઢ્યગિરિપર આવેલા રથનુપૂર નગરમા અશનિવેગ રાજના પુત્ર સહસ્રાર
રાજની ચિત્તસુદરી નામે ભાર્યાને મગજકારી શુભ સ્વપ્નનું દર્શન થતા કોઈ ઉત્તમ
દેવ વ્યવીને તેના ગર્ભમા અવતર્યો સમય આવતા ચિત્તસુદરીને ઇંદ્રની સાથે સલોગ
કરવાનો દોહદ ઉત્પન્ન થયો તે દુર્વચ^૧ અને દુપૂર^૨ હોવાથી તેના દેહની દુર્બળતાનું કારણ
થઈ પડ્યો સહસ્રાર રાજ્યે જ્યારે ઘણા આગ્રહથી પૃથ્વી ત્યારે તેણીએ લજ્જાથી નમ્ર
મુખ કરીને તે દોહદની વાર્તા પતિને જણાવી પછી સહસ્રારે વિદ્યાથી ઇંદ્રનું રૂપ લઈ
તેણીને ઇંદ્રપણું સમજાવી તેના દોહદ પૂર્ણ કર્યો સમય આવતા પૂર્ણ પરાક્રમી પુત્રનો
જન્મ થયો ઇંદ્રના સલોગનો દોહદ થયેલ હોવાથી તે પુત્રનું નામ ઇંદ્ર પાડ્યું યૌવન
વય પ્રાપ્ત થતા એ વિદ્યાના અને ભુજાના પગક્રમી પુત્રને રાજ્ય સોંપી સહસ્રાર રાજ
ધર્મપરાયણ થયો ઇંદ્રે સર્વ વિદ્યાધરોના રાજ્યોને સાધી લીધા અને ઇંદ્રના દોહદવડે
જન્મવાથી તે પોતાને ઇંદ્ર માનવા લાગ્યો તેણે ચાર દિક્ષપાળો, સાત સેના તથા સેનાપ-
તિઓ, ત્રણ પ્રકારની પર્વદા, વજ્ર આયુધ, ઐરાવત હાથી, રત્નાદિત વારાગના, જૃહસ્પતિ
નામે મત્રી અને નૈગમેષી નામે પત્તિસૈન્યનો નાયક એ પ્રમાણે સર્વ સ્થાપિત કર્યું એવી
રીતે ઇંદ્રના પરિવારના નામને ધરનારા વિદ્યાધરોથી 'હું ઇંદ્ર છું' એવી બુદ્ધિવડે તેણે
અખડ રાજ્ય કરવા માડ્યું જ્યોતિ પુરના રાજ મયૂરદેવજની આદિત્યકીર્તિ નામની
સ્ત્રીના ઉદરથી ઉત્પન્ન થયેલા સોમ નામના વિદ્યાધરને પૂર્વ દિશાનો દિક્ષપાળ કર્યો,
કિષ્કિંધાપુરીના રાજ કાલાગ્નિની સ્ત્રી શ્રીપ્રભાના પુત્ર યમ નામે રાજને દક્ષિણ દિશાનો
દિક્ષપાળ કર્યો, મેઘપુરના રાજ મેઘરથની સ્ત્રી વરૂણાના ઉદરથી જન્મેલા વરૂણ નામે
વિદ્યાધરને પશ્ચિમ દિશાનો દિક્ષપાળ કર્યો અને કાચનપુરના રાજ સુરની સ્ત્રી કનકાવતીના

ઉદરથી જ એલા કુબેર નામના વિદ્યાધરને ઉત્તર દિશાનો કિરૂપાળ ક્યો. ઇત્યાદિક સર્વ સપત્તિસંહિત ઈદ્ર રાજા રાજ્ય કરવા લાગ્યો. ‘કુ ઈદ્ર કુ’ જેમ માનતા તે ઈદ્ર વિદ્યાધરને બીજા હસ્તીને મદ્દજમી હાથી સહન કરી ન શકે તેમ માળી રાજા સહન કરી શક્યો નહિ; તેથી જીતુલ પરાક્રમી ભાઈજી, મત્રીજો અને મિત્રાસંહિત માળી રાજા તેની સાથે મુદ્દ કરવા ચાલ્યો. “પરાક્રમી પુરુષોને બીજો વિચાર હોતો નથી.” બીજા પક્ષ રાક્ષસવીરો વાનરવીરોને લઈને સિંહ, હાથી, અશ્વ, મહિષ, વશહ અને વૃષભાદિક વાહનોપર ભેંતી આકાશમાર્ગે ચાલવા લાગ્યા તે સમયે અષ્ટકા, શિખાળીઆ અને સારસ વિગેરે તેમની દક્ષિણમા રહ્યા છતાં જળમાં વામપક્ષને ધારણ કરતાં તેઓને રિષ્ટરૂપ થયા. બીજા પક્ષ અપશુકોને અને દુર્નિમિત્તો યજ્ઞાં જોઈએ સુગુદિમાન સુમાળીએ મુદ્દ કરવા જતાં વાર્યો; પક્ષ બુલ્બળથી જર્વ પામેલો માળી તેનું વચન નહિ માની વૈતાલમંત્રિરિપર ગાળ્યો અને તેણે મુદ્દને માટે ઈદ્ર વિદ્યાધરને ઓલાભ્યો. ઈદ્ર જૈરાવત હાથીપર ભેંતી હાથમાં વજ્રને ઉછાળતો નૈઝમી પ્રમુખ સેનાપતિજીથી અને સોમ્યાદિક બાર દૈત્યપાત્રીથી પરસ્પરે સતો વિવિધ આયુધને ધારણ કરનારા અનેક મુલકોની સાથે રણક્ષેત્રમાં ગાળ્યો. આકાશમાં વિદ્યુત અગ્નિથી ભયંકર મેઘની જેમ ઈદ્ર અને રાક્ષસનાં સૈનિકોનો પરસ્પર સમઠ થયો. કોઈ ઠેકાણે પર્વતોના શિખરોની જેમ રથ પડવા લાગ્યા, પવને ઉઠાડેલા વાહનોની જેમ કોઈ ઠેકાણે હાથીઓ નાસવા લાગ્યા, કોઈ ઠેકાણે શત્રુની શકા કરાવતા મુલકોના મસ્તકો પડવા લાગ્યાં, જેકે પત્ર કપાવાથી ભલે બાંધી લીધા હોય તેમ ફેટલાક અથો ચાલવા લાગ્યા એ પ્રમાણે ઈદ્રની સેનાએ ક્રોધથી માળી રાજાની સેનામાં ભય પાડ્યો. “કેશરીના પલ્લમાં આવેલો હસ્તી બળવાન હોય તો પણ શું કરી શકે ?”

પછી સુમાળીપ્રમુખ વીરોથી વીંટાળેલો રાક્ષસપતિ માળી મુક્તસંહિત વનહસ્તીની જેમ મોટા સરભથી ભડી ગાળ્યો. એ પરાક્રમી વીરે કરાવવડે મેઘની જેમ ગદા, સુક્રૂર અને બાણોથી ઈદ્રની સેનાને તત્કાળ ઉપદ્રવિત કરી લીધી જોઈએ તત્કાળ દૈત્યપાળ અને સેના પતિજીસંહિત ઈદ્ર જૈરાવત હાથીપર આફક થઇ મુદ્દ કરવાને નજીક ગાળ્યો. ઈદ્ર માળી સાથે અને દૈત્યપાળ વિગેરે મુલકો સુમાળીપ્રમુખની સાથે મુદ્દ કરવા લાગ્યા. તેમની વચ્ચે પ્રાણને સશય થાય તેવું મુદ્દ બિરહાળ પ્રવર્ત્યું. ‘પ્રાણ જ્યાંચિલાપીઓને પ્રાણ તૂણુ સમાન હોય છે’ કલરહિત મુદ્દ કરતાં ઈદ્ર મેઘ જેમ વિદ્યુતવડે થોને મારે તેમ વીર્જવાન માળીને વજ્રવડે મારી નાખ્યો. જ્યારે માળી હણુમે ત્યારે રાક્ષસો અને વાનરો ત્રાસ પામી ગયા. પછી સુમાળીનો આશ્રય લઈ તેઓ પાતાળલકમાં જતા રહ્યા. ઈદ્ર કૌશિકાની કુક્ષિથી ઉત્પત્ત થયેલા બિઘ્નનાના પુત્ર વૈદ્યમણુને લોકાનું રાજ્ય આપ્યું અને પોતે પોતાના પુરમાં પ્રવેશ કર્યો.

પાતાળલકમાં રહેતા સુમાળીને પ્રીતિમતી નામની સ્ત્રીથી રત્નમ્બા નામે જેકે પુત્ર થયો મૌવનચય પ્રાપ્ત થતાં જોઈએ તે વિદ્યા સાધવાને માટે કુરુગોપાનમાં ગાળ્યો. ત્યાં જોકાલમાં અક્ષમાળા ધારણ કરીને જપ કરતો અને નાસિકાના અથભાજમાં દટિ રાખતો તે ચિત્રમાં આવેજોલો હોય તેમ સ્થિર થયો. રત્નમ્બા જ્યાં પ્રમાણે રહ્યો હતો તેનામાં કોઈ નિરોધ અજવાળી વિદ્યાધરની કુમારી પિતાની આજ્ઞાથી તેની સમીપે ગાળી

અને બોલી કે ‘ માનવસુદરી નામે મહાવિદ્યા હું તને સિદ્ધ થઈ છું ’ આ પ્રમાણે સાલળી વિદ્યા સિદ્ધ થયેલી નાણી રત્નશ્રવાએ જપમાળા છોડી દીધી એટલે પોતાની આગળ પેલી વિદ્યાધરકુમારી જોવામા આવી. રત્નશ્રવાએ પૂછ્યું કે-‘ તું કોણ છે ? કોની પુત્રી છો ? અને શામાટે અહિં આવી છે ? ’ તે બોલી-“ અનેક કૌતુકના ગૃહરૂપ કૌતુકમગળા નામના નગરમા વ્યોમખિન્દુ નામે એક વિદ્યાધરોનો રાજા છે તેની કૌશિકા નામે એક મોટી પુત્રી છે, જે મારી ખડેન ધાય છે તેની સાથે ચક્ષુરનો ગળા વિશ્રવા પરણ્યો છે તેને વૈશ્રમણ નામે એક નીતિમાન પુત્ર છે, જે હાલ ધંદના શાસનથી લકાનગરીમા ગળ્ય કરે છે હું કૌશિકાની નાની બેન કૈકસી નામે છું મને કોઈ નિમિત્તિયાના કહેવાથી મારા પિતાએ તમને આપી છે તેથી હું અહીં આવી છું ” પછી સુમાળીપુત્ર રત્નશ્રવા બધુઓને બોલાવીને ત્યા જ તેની સાથે પરણ્યો અને પુખ્ત નામના વિમાનમા બેમીને તેની સાથે કીડા કરવા લાગ્યો.

એક વખતે કૈકસીએ રાત્રિમા સ્વપ્નોને વિષે હાધીના કુલચંદ્રજને લેદવામા આસક્ત એવો કેશરીસિંહ મુળમા પ્રવેશ કરતો જોયો તેણીએ પ્રાતઃકાળે તે સ્વપ્નની વાર્તા પોતાના સ્વામીને કહી, એટલે રત્નશ્રવાએ કહ્યું કે-‘ આ સ્વપ્નના પ્રભાવથી તારે વિશ્વમા અદ્વિતીય પરાક્રમી પુત્ર થશે ’ સ્વપ્ન પ્રાપ્ત થયા પછી તેણે ચૈત્યપૂજા કરી, અને તે રત્નશ્રવાની પ્રિયાએ મહાસાગ્ભૂત ગર્ભને ધારણ કર્યો. તે ગર્ભના સફલાવથી કૈકસીની વાણી અત્યંત કૂર થઈ અને સર્વ અગ શ્રમને છૂટે તેવું દૃઢ થયું દર્પણ વિદ્યમાન છતા તેણી પોતાનું મુખ ખડ્ગમા જોવા લાગી, ધંદને પણ શકાગ્રહિતપણે આજ્ઞા કરવાને ઈચ્છવા લાગી, હેતુવિના પણ તેનું મુખ હુકાગ શબ્દ કરવા લાગ્યું, શુરજનને પણ તેણે પોતાનું મસ્તક નમાવવું બધ કર્યું, શત્રુઓના મસ્તક ઉપર ચિરકાળ ચરણ મૂકવાને ઈચ્છવા લાગી આ પ્રમાણે ગર્ભના પ્રભાવથી તેણે દાણુ ભાવ ધારણ કરવા માગ્યા સમય આવતા શત્રુઓના આસનને કપાવનારા અને ચૌદ હજાર વર્ષના આયુષ્યને ધારણ કરનારા પુત્રને તેણે જન્મ આપ્યો સૂતિકાની શય્યામા ઉછળતો અને અતિ પરાક્રમવાળો તે પુત્ર ચરણક્રમજને પછાડતો ઉભો થયો, અને પડખે રહેલા કંડીઆમાથી પૂર્વે ભીમેદ્રે આપેલો નવ માણિક્યમય હાર પોતાને હાથે બહાર કાઢ્યો પછી પોતાની સહજ ચપળતાથી તે બાળકે તે હાર પોતાના કંઠમા નાખ્યો તે જોઈ કૈકસી પરિવારસહિત ઘણો વિસ્મય પામી તેણે રત્નશ્રવાને કહ્યું કે-“ હે નાથ ! પૂર્વે રાક્ષસેદ્રે તમારા પૂર્વજ મેઘવાહન ગજને જે હાર આપ્યો હતો, તમારા પૂર્વજોએ આજ સુધી દેવતાની જેમ જેની પૂજા કરી હતી, નવ માણિક્યથી રચેલો જે હાર કોઈથી પણ ધારણ કરી શકતો ન હતો અને નિધાનની જેમ એક હજાર નાગકુમારો જેની રક્ષા કરતા હતા, તે હાર તમારા શિશુએ ખેચી કાઢીને પોતાના કંઠમા આરોપણ કર્યો છે ” તે બાળકનું મુખ તે હારના નવ માણિક્યમા પ્રતિબિંબરૂપે સકાત થયું, તે જોઈને તે જ વખતે રત્નશ્રવાએ તેનું દશમુખ એવું નામ પાડ્યું, અને કહ્યું કે મેરૂગિરિ ઉપર ચૈત્યવદન કરવાને ગયેલા સુમાળી પિતાએ કોઈ મુનિને પૂછ્યું હતું ત્યારે ચારજ્ઞાનધારી મુનિએ કહ્યું હતું કે- ‘ તમારા પૂર્વજનો નવ માણિક્યનો હાર જે વહન કરશે તે અર્ધચક્રી (પ્રતિવાસુદેવ) થશે ’

ત્યારપછી કૈકસીએ બાલુ (સૂર્ય) ના સ્વપ્નથી સૂચિત લાનુકર્ણુ જેવા નામના બીજા પુત્રને જ મ આપ્યો, જેનું બીજું નામ કુલકર્ણુ પણ મધુ પછી ચંદ્રના જેવા નામ દેવાથી ચંદ્રનંબા અને જગતમાં વિખ્યાત સૂર્યકુળના નામે એક પુત્રીને કૈકસીએ જન્મ આપ્યો. કેટલોક કાળ ગયા પછી ચંદ્રના સ્વપ્નથી સૂચિત વિલીપણુ નામના એક ઉત્તમ પુત્રને જ મ આપ્યો. કંઈક અધિક સોળ મનુષ્ય ઈથી કાલાવાળા તે ત્રણે સહોદર ભાઈઓ દિવસે દિવસે પ્રથમ વચને યોગ્ય એવી ક્રીડાપટે નિર્ભયપણે મુખે રમવા લાગ્યા.

इत्याचार्यभीहमेर्षत्रिबिरपिते त्रिपटिष्ठलाकापुरुषपरिते महाकाश्ये

सप्तमे पर्वणि राक्षसर्वक्षवानरचक्षोत्पत्तिरावण

जन्मवर्णनी नाम प्रथमः सर्गः

સર્ગ ૨ નો

રાવણુ દિગ્વિજય

એક વખતે હરિશ્ચંદ્રે પોતાના અનુજ્ઞાપુ સાથે આકાશમાં જોયું તેા વિમાનમાં બેઠીને આવતા સમુદ્રિવાન વૈશ્વવણુ રાજાને ઘેરેલે ‘આ કાણુ છે ?’ એમ તેણે તેની માતાને પૂછ્યું. કૈકસી બોલી કે— ‘મારી માયી બેન કૈશિકાનો એ પુત્ર છે, વિશ્વના નામે વિદ્યાધરના રાજાનો તે કુમાર છે અને સર્વ વિદ્યાધરોના સ્વામી ઉદ રાજાનો એ મુખ્ય મુખ છે. ઉદે તારા પિતામહના ભ્રેષ્ઠ બધું માળીને મારીને રાક્ષસદ્વીપસંહિત આપણી લકાનગરી આ વૈશ્વવણુને આપી છે કે વત્સ ! ત્યારથી લકાપુરી મેળવવાનો મનોરથ મનમાં રાખીને તારા પિતા અથાપિ બહારી રહેલા છે. ‘સમર્થ શત્રુમાં એમ કરવું જ મુશ્કેલ છે.’ રાક્ષસપતિ બીમદે શત્રુઓના પ્રતિકારને માટે રાક્ષસવશના અકુરરૂપ આપણા પૂર્વજના પુત્ર મેલવાહન રાજાને રાક્ષસદ્વીપ પાતાળલકા અને રાક્ષસીવિદ્યાસંહિત લકાનગરી આપેલી હતી એ યજ્ઞ કાળથી બાલી આવતી આપણા વશની રાજધાની શત્રુઓએ હરી લેતા તારા પિતામહ અને તારા પિતા પ્રાણરહિતની જેમ બહારી રહેલા છે અને રાક્ષ વંશરના ક્રોધમાં સાદાની જેમ તે લકામાં આપણા શત્રુઓ સ્વેચ્છાએ વિચરે છે, તે તારા પિતાને જીવના સમય જેવું છે કે વત્સ ! તે તારા પિતામહના આસન ઉપર અનુજ્ઞાપુ સાથે બેઠેલા તને આ મહાભાગ્ય ક્યારે ભરશે ? અને તારા કારામદમાં કબજે કરેલા એ લકાના છુટારાને ભેળીને હું પુત્રવલીઓમાં શિરોમણિ ક્યારે થઈશ ? કે વત્સ ! આકાશપુષ્પની જેમ આવા અર્થે મનોરથ કરતી હું મહેરામાં હસતીની જેમ પ્રતિદિન ક્ષીણ થતી બઈ છું.

માતાનાં આવા વચન સાંભળી ક્રોધથી બીપણુ મુખ કરતા વિભીષણે કહ્યું—‘માતા ! એક કંઈ નહીં, તમે તમારા પુત્રાનું પરાક્રમ બાળના નથી. દે દેવી ! આ બલવાન

આર્ય દશમુખની આગળ ઈંદ્ર, વૈશ્રવણ અને ળીળ વિદ્યાધરો ડોણ માત્ર છે ? સુતેલો સિંહ જેમ ગજેંદ્રની ગર્જનાને સહન કરે તેમ આજસુધી અન્નણ્યા એવા મારા ભાઈ દશમુખે શત્રુઓના હાથમા રહેલુ લકાનુ રાજ્ય સહન કરેલુ છે આર્ય દશમુખની વાત તો મૂકી દો, પણ આ આર્ય કુલર્ણુ પણ ળીળ સુભટોને નિ.શેષ કરવાને સ પૂર્ણ સમર્થ છે વળી હે માતા ! તે કુલર્ણુની વાત પણ કોરે મૂકો હુ પણ તેની આજ્ઞાથી વળના પાતની જેમ અકસ્માત્ શત્રુઓનો સહાર કરવાને સમર્થ છુ ” આ પ્રમાણે સાંભળીને દાંતવડે અધરને ડસતો રાવણ બોલ્યો કે—“ હે માતા ! તુ વળના જેવી કઠિન જણાય છે કે આવુ શલ્ય ચિરકાળથી ધારણ કરે છે એ ઈંદ્રાદિક વિદ્યાધરોને તો હુ એક નિમેષમાત્રમાં બાહુના બળથી જ હણી નાખુ, તો પછી શસ્ત્રાશસ્ત્રીની વાર્તા તો એક તરફ જ રહો વસ્તુત તે સઘળાઓ મારે મન તુલ્યસમાન છે ને કે ભુજના પરાક્રમથી તે શત્રુઓને જીતવાને હુ સમર્થ છુ, તથાપિ કુળક્રમાગતે આવેલી વિદ્યાશક્તિ મારે સાધવી નેઈએ, મોટે હે માતા ! હુ મારા અનુજબધુઓની સાથે તે નિર્દોષ વિદ્યાને સાધીશ; તેથી આજ્ઞા આપો એટલે હુ તેની સિદ્ધિને મોટે જીઉ ” આ પ્રમાણે કહી માતાપિતાને નમસ્કાર કરી, તેમણે મસ્તકપર ચુબન કરેલો રાવણ અનુજબધુઓની સાથે લીમ નામના અરણ્યમા ગયો, જ્યા સુતેલો સિંહોના નિ શ્વાસથી આસપાસના વૃક્ષો કપતા હતા, ગર્વિષ કેશરીઓના પુછડાના પછાડાથી ભૂમિતળ કુટી જતુ હતુ, ઘણાં ધુવડ પક્ષીઓના ધુતકારથી વૃક્ષો અને ગુહાઓ અતિ લયકર ભાસતી હતી અને તાડવનૃત્ય કરતા ભૂતોના ચરણાઘાતથી ગિરિના શિખરપરથી પાષાણો તુટી પડતા હતા દેવતાઓને પણ લયકર અને આપત્તિના એક સ્થાનરૂપ એ અરણ્યમા રાવણે અનુજબધુઓની સાથે પ્રવેશ કર્યો તપસ્વીની જેમ મસ્તકપર જટામુગટને ધારણ કરી, અક્ષસ્ત્ર (માળા) હાથમા રાખી, નાસિકાના અગ્ર-ભાગ ઉપર દષ્ટિ કરી અને સ્વેત વસ્ત્ર પહેરી તે ત્રણે બધુઓએ બે પહોરમા જ સર્વ વાન્ધિતને આપનારી અષ્ટાક્ષરી વિદ્યાને સાધી લીધી પછી જેનો દશ હજાર ડોટી જાપ કરવાથી ક્ષણપ્રાપ્તિ થાય છે એવો પોડશાક્ષર મત્ર જપવાનો તેઓએ આરંભ કર્યો

એ સમયે જબૂદીપનો પતિ અનાદૃત નામે દેવતા અતપુરસહિત ત્યા કીડા કરવા આવ્યો તેણે એ ત્રણે જણને મત્ર સાધતા નેયા તે યક્ષપતિએ તેમને વિદ્યા સાધવામા વિઘ્ન કરવા સાડ અનુકૂળ ઉપસર્ગ કરવાને મોટે પોતાની સ્ત્રીઓને તેની પાસે મોકલી તે સ્ત્રીઓ તેમને શ્વાલ પમાડવાને આવી, પણ તેઓના અતિ સુદર રૂપથી પોતાના સ્વામીનુ શાસન ભૂલી જઈ પોતે જ શ્વાલ પામી ગઈ તેઓને નિર્વિકારી, સ્થિર આકૃતિવાળા અને મૌન રહેલા નેઈ કામદેવતા આવેશથી પરવશ થઈને તેઓ કહેવા લાગી—“ અરે ધ્યાનમા જડ થઈ ગયેલા વીરો ! યતનપૂર્વક અમારી સામે તો જુઓ આ દેવીઓ પણ તમને વશ થઈ ગઈ છે, તો એથી ળીજ કઈ સિદ્ધિ તમારે નેઈએ છીએ ? હવે વિદ્યાસિદ્ધિને મોટે કેમ યતન કરો છો ? આવો કલેશ કરવાની હવે તમારે જરૂર નથી તમે વિદ્યાથી શુ કરવાના છો ? અમે દેવીઓ જ તમને સ્વત સિદ્ધ થઈ ચૂકી છીએ, મોટે ત્રણ જગતના રમણીય પ્રદેશોમા જઈ દેવસમાન એવા તમે સ્વેચ્છાએ અમારી સાથે યથારૂચિ કીડા કરો ” આવી રીતે તેઓએ કામનાથી કંઠુ, પરતુ

મણા ધૈર્યવાન હોવાથી તેઓ કહ્યા નહિ એટલે તે મણિવૃંદાઓ વિલખી યઈ ગઈ, કેમકે ‘એક કાથે કદાપિ વાળી પડતી નથી.’ તે સમયે જનુદીપપતિ મણે પોતે ત્યાં આવીને કહ્યું—“અરે મુગ્ધ પુરુષો ! તમે આવું કાષ્ઠચેદિત કેમ આરંભ્યું છે ? હું ધારું છું કે કેહાં દુરાત્મ્ય બન્યાં ! પાખડીએ આકાળ મૃત્યુને માટે તમને આ પાખડ શિક્ષા આપી લાગે છે ; માટે હવે આવો ધ્યાનનો દુરાત્મક છોડીને ચાલ્યા બહારો અથવા ભેંસજો તે માગો. હું પણ દુપાત્ર ધર્મને તમને વાછિત આપીશ.” આ પ્રમાણે કહ્યા છતાં પણ અચારે તેઓ મૈત્રવદ્ય ત્યારે તે મક્ક ક્રોધ કરીને બોલ્યો—“અરે મૂઠો ! મારા જેવા પ્રત્યક્ષ દેવને છોડી તમે બીજાનું ધ્યાન કેમ કરો છો ?” આવી રીતે દુર વાણી બોલતા મણે તેમને સોભા જ વાને માટે પોતાના વાનમતરે સેવકોને જનુદીપની સગાથી આજ્ઞા કરી તત્કાલ કિલકિલ શબ્દ કરતા અને બહુ રૂપને ધારણ કરતા તે સેવકો પવતોનાં શિખરો ઉપાડી ઉપાડીને તેમની આજ્ઞા નાંખવા લાગ્યા, કોઈ સર્પ મધ અદનના વૃક્ષની જેમ તેમની ફરતા વીંળવા લાગ્યા, કોઈ સિંહ મધ તેમની આજ્ઞા કાઢી શબ્દ કરવા લાગ્યા અને કોઈ રીંછ મધ નકાર બાધા અને બિલાહ વિગેરેનાં રૂપ લઈ તેમને પહીવરાવવા લાગ્યા ; વધારે તેઓ જરા પણ સોભ પામ્યા નહિ. પછી તેઓએ કૈકયી, રત્નમય અને સૂર્યમય પાનાં રૂપ વિદુર્વી તેમને આપી તેઓની આજ્ઞા નાંખ્યા. તે માધ્યમય રત્નમય વિગેરે નેત્રમા અધુ લાગી કરૂં જરૂર આ પ્રમાણે આક્રંદ કરવા લાગ્યા—“હે વત્સો ! તિર્થધાને જેમ હુમ્મક હલે તેમ આ નિર્દય પુરુષો તમારા બેટા જમીને મારે છે માટે હે વત્સ દશમુખ ! તું ઉઠો યા. વારા જેવો બેકાવલજા પુત્ર અમારી ઉપેક્ષા કેમ કરે છે ? હે પુત્ર ! તું બાળક હતો ત્યારે તે પોતાની મેળે કદામ મકાન હાર પહેર્યો હતો, તે વાડે બાહુબળ અને અહંકાર અત્યારે ક્યાં ગયા ? રે કુભકર્ણ ! તું પણ અમારાં વચનોને કેમ સાંભળતા નથી ? અને ઉદાગ્રીનની જેમ અમારી ઈન ધર્મ ગયેલાની આવી ઉપેક્ષા કેમ કરે છે ? રે પુત્ર વિભીષણ ! એક શબ્દ વાર પણ તું ભક્તિવિરુદ્ધ થતો નહોતો, પણ અત્યારે દુષ્ટ દેવે તને ફેલવી નાંખ્યો હોય તેમ કેમ જણાય છે ?” આવી રીતે તેમણે વિદ્વાપ ક્યો, તથાપિ તેઓ અચારે જરા પણ સમાધિથી ચલિત થયા નહિ, ત્યારે પછી મહાકિંકરોએ તેમના મસ્તકો તેમની આજ્ઞા છેદી નાખ્યા. આવું તેમની આજ્ઞા થતું કાઢી કર્મ પણ બધું જોતાં જ ન દોષ તેમ ધ્યાનને આપીને ચિત્ત કરીને રહેલા તેઓ જરા પણ સોભ પામ્યા નહિ. પછી તેમણે માયા રથીને કુભકર્ણ અને વિભીષણના મસ્તક રાવણની આજ્ઞા પામ્યા અને રાવણનું મસ્તક તે બંનેની આજ્ઞા પાઠ્યું તે બેંધને ક્રોધ ઉત્પન્ન થવાથી કુભકર્ણ અને વિભીષણ જરા સોભ પામી ગયા પરંતુ તેનું કારણ માત્ર મુરુમહિન હતી ; કાર્ક તેમનું અત્ય સત્ત્વ નહોતું પરમાથને બળનારાં રાવણ તો તે જાન ધર્મને માટે કાર્ક પણ ચિંતન નહિ કરતો વિગેરે ધ્યાનનિષ્ઠ ધર્મ પર્વતની જેમ નિર્દય રહ્યો. તે સમયે આકાશમા ‘સાધુ સાધુ’ બોલી દેવનાઓની વાણી ધર્મ તેથી ચકિત થાને મમમેવકા તત્કાળ ત્યાંથી નાચી ગયા અને તે જ વખત ‘અમે સર્વ તમારે વશ છીએ’ એમ ઉચ્ચ સ્વરે બોલતી બેક દબાર વિદ્યાઓ આકાશને પ્રકાશિત કરવી રાવણની પાને આવીને ઉભી રહી.

પ્રજ્ઞસિ, રોહિણી, ગૌરી, ગાધારી, નલ સચારિણી, કામદાયિની, કામગામિની, અણિમા, લલિમા, અશ્લોઘ્યા, મન સ્તબનકારિણી, સુવિધાના, તપોરૂપા, દહની, વિપુલોદરી, શુભપ્રદા, રત્નેરૂપા, દિનરાત્રિવિદ્યાયિની, વજ્રોદરી, સમાકૃષ્ટિ, અદર્શની, અજરામરા, અનલસ્તબની, તોયસ્તબની, ગિરિદારણી, અવલોકિની, વહ્નિ, ઘોરા, વીરા, ભુજગિની, વારિણી, ભુવના, અવધ્યા, દારૂણી, મહનાશની, ભાસ્કરી, રૂપસપત્ના, રોશની, વિજયા, જયા, વર્દની, મોચની, વારાહી, કુટિલાકૃતિ, ચિત્તોદ્ભવકરી, શાંતિ, કૌભેરી, વશકારિણી, યોગેશ્વરી, બલોત્સાહી, ચડા, ભીતિ, પ્રઘર્ષિણી, દુર્નિવારા, જગત્કપકારિણી અને લાનુમાલિની ઇત્યાદિક મહાવિદ્યાઓ પૂર્વે કરેલા સુકૃતવડે મહાત્મા રાવણને થોડા દિવસમા જ સિદ્ધ થઈ સવૃદ્ધિ, જ્ઞાનણી, સર્વાકારિણી, વ્યોમગામિની અને ઇદ્રાણી—એ પાંચ વિદ્યાઓ કુલકર્ણને સાધ્ય થઈ સિદ્ધાર્થા, શત્રુદમની, નિર્વ્યાધાતા અને આકાશગામિની—એ ચાર વિદ્યાઓ વિલીષણને સાધ્ય થઈ જળદ્રીપના પતિ અનાદૃતદેવે આવી રાવણને ખમાવ્યો. “ મોટા પુરૂષોના અપરાધમા તેમને પ્રભુપાત કરવો, તે જ તેનો મુખ્ય ઉપાય છે ” પ્રથમ કરેલા વિદ્યોનું પ્રાર્થાશ્રુત કરવાને ઇચ્છતો હોય તેમ તે બુદ્ધિમાન યજ્ઞે રાવણને માટે સ્વયં પ્રભુ નામે નગર ત્યાં રચાવ્યું તેઓને થયેલી વિદ્યાસિદ્ધિના ખબર સાલળી તેમના માતપિતા, બહેન અને બધુવર્ગ ત્યાં આવ્યો તેઓએ તેમનો સત્કાર કર્યો માતપિતાની દૃષ્ટિમા અમૃતવૃષ્ટિ અને બધુવર્ગમા ઉત્સાહ ઉત્પન્ન કરતા તે ત્રણે ભાઈઓ ત્યાં સુખે રહેવા લાગ્યા પછી રાવણે છ ઉપવાસ કરીને દિશાઓને સાધવામા ઉપયોગી ચંદ્રહાસ નામનું શ્રેષ્ઠ ખર્જ સાધ્યું.

તે સમયમા વૈતાલ્યગિરિપર દક્ષિણશ્રેણીના આભૂષણભૂત મુરસંગીત નામના નગરમા મય નામે વિદ્યાધરનો રાજા હતો તેને હેમવતી નામે ગુણોના ધામરૂપ એક સ્ત્રી હતી તેની કુક્ષિથી મદોદરી નામે એક દુહિતા થઈ હતી તે ચૈવનવતી થતા તેના પિતા મય વિદ્યાધર તેના વરને માટે વિદ્યાધરકુમારોના ગુણાગુણોના વિચાર કરવા લાગ્યો જ્યારે તેમા કોઈ યોગ્ય વર તેના જોવામા આવ્યો નહિ ત્યારે તે તેની ચિંતામા મગ્ન થઈ ગયો તેવામા તેના મત્રીએ કહ્યું—‘ સ્વામી ! ખેદ કરો નહિ, બલવાન અને રૂપવાન એવો રત્નશ્રવાનો પુત્ર દશાનન તેને યોગ્ય વર છે પરંતોમા મેરૂની જેમ સહુત્સ વિદ્યાને સિદ્ધ કરનાર અને દેવતાઓથી પણ અકપિત એ રાવણની સદૃશ વિદ્યાધરોમા કોઈ પણ રાજકુમાર નથી ’ તે સાલળી ‘ તારી વાત ખરાબર છે ’ એવું કહી હર્ષિત થઈને બાધવ, સૈન્ય અને અતપુરના પરિવાર સાથે મદોદરીને પણ લઈ, પ્રથમથી પોતાના આવવાના ખબર આપીને પોતાની પુત્રી રાવણને આપવા માટે મય વિદ્યાધર સ્વયં પ્રભુ નગરે આવ્યો ત્યાં સુમાળી વિગેરે જે ગોત્રવૃદ્ધ મહાશયો હતા તેઓ રાવણને મદોદરીનો સબધ કરવાને કંજૂલ થયા. પછી શુભ દિવસે સુમાળી અને મય વિગેરેએ તેમનો વિવાહ કરાવ્યો વિવાહોત્સવ કરીને મય વિગેરે સર્વ પોતાને નગરે ગયા રાવણ એ સુદર રમણીની સાથે ચિરકાળ ક્ષીડા કરવા લાગ્યો.

એક વખતે રાવણ, પડખે લટકતા મેઘમડલથી જાણે પાખોવાળો હોય તેવા મેઘરવ નામના પર્વત ઉપર ક્ષીડા કરવાને ગયો ત્યાં ક્ષીરસાગરમા અપ્સરાની જેમ એક સરો-

વરમા સ્નાન કરતી છ હજાર જેઠાકન્યાઓ તેના જોવામા આવી. તે વખતે પદ્મિનીએ જેમ સૂર્યને જુએ તેમ નેત્રક્રમળને પ્રકૃષ્ટિત કરતી તેઓ પોતાનો સ્વામી કરવાની ઇચ્છાએ રાવણને અનુરાગથી જોવા લાગી. સ્વસ્થ સમયમા કામથી અતિ પીડિત થતાં તેઓ લલ્લા છોડી ' તમે અમારા પતિ સાથે ' એમ સ્વત. રાવણની પ્રાર્થના કરવા લાગી. તેઓમાં સર્વથી અને સુરસુહરની પુત્રી પદ્માવતી, મનોવેગા અને જુધની દૃઢિતા અશોકસુતા તથા કનક અને સંધ્યાની પુત્રી વિદ્યુતપ્રભા સુખ્ય હતી. તેમને તથા તે શિવાય બીજી પદ્મ જતપ્રખ્યાત વચમાં ઉત્પત્ત થયેલી તે સર્વ સરાગી કન્યાઓને રામી રાવણ તે જ વખત આધર્મવિધિથી પરચેલ તે કન્યાઓના રક્ષકપુરોએ જઈને તેમના પિતાઓને જણાવ્યું કે- ' તમારી કન્યાઓને પરચી લઈને કોઈક સાથે જાય છે ' તે સાંભળી અમરેન્દ્ર દર નામે વિવાહરનો ઇંદ્ર તે કન્યાઓના પિતાઓની સાથે ક્રોધ પામીને રાવણને મારવાની ઇચ્છાથી તેની પછવાડે ફાળ્યો. તેને આવતો જોઈ તે સર્વ નવેશ કન્યાઓએ રાવણને કહ્યું કે— ' આમી ! વિમાનને ત્વરાથી બલાવો, વિલગ કરો નહીં, કેમકે આ અમર સુંદર વિવાહરનો ઇંદ્ર જોહો પલ્લ અવશ્ય છે તો કનક અને જુધ વિજેરના પરિવારથી પરચેઈ સતો આવે છે ત્યારે તો શી યાત્ર કરવી ? ' તેમની આવી વાણી સાંભળી રાવણ હતીને જાણ્યો— ' અરે મુદ્દીઓ ! સર્પોની સાથે ગૂંચળી જેમ તેઓની સાથે મારું મુઠ્ઠા જુઓ. આ પ્રમાણે રાવણ કહેતો હતા તેટલામાં તો મહાગિરિપર મેયની જેમ તે વિવાહરો શરૂથી દુર્જિન કરવા તેની પાસે આવી પહોંચ્યા. વીરવી હાણ્ણ જોવા રાવણે જાણી વટે અશ્વોને જડિત કરી તેમને નહીં મારવાની ઇચ્છાથી પ્રસ્થાપન નામના અશ્વવટે મોહિત કરી દીધા અને નાગપાશવટે તેમને પશુની જેમ બાંધી લીધા. પછી અમારે સર્વ પ્રિયાઓએ પિતૃભિક્ષા માગી ત્યારે રાવણે તેમને છોડી મૂક્યા એટલે તેઓ પોતપોતાના નગરમા આસ્થા ગયા અને હર્ષ પામેલા લોકો જેને અર્ધ આપવા હતા જોવા રાવણ તે બાળાઓના સાથે સ્વયમ પ્રજા નગરમા આવ્યો.

કુભપુરના રાજા મહોદરની સુતપત્નમના પત્નીના ઉદરથી ઉત્પત્ત થયેલી વિદ્યુતની માળા જેવી કાતિવાગી અને પુર્ણકુલના જેવા સ્તનવાગી તકિ માળા નામે એક વૈવન વતી પુત્રીને કુભકર્ણ પરચેલ અને વૈતાલનિરિની હમિજમેલીમાં જ્યોતિષપુરના રાજા વીરની નદવતી રાણીના ઉદરથી ઉત્પત્ત થયેલી પદ્મની શેખાને શ્વરનાર હસ્તિવાગી અને દેવાગ્રના જેવી પદ્મકર્ણી નામની કન્યા સાથે વિભીષણ પરચેલ. રાવણની સ્ત્રી મહોદરની ગદ્ગદની જેવા તે સ્ત્રી અને અશ્વન પરાકર્મી ઇંદ્રગિત નામના એક પુત્રને જ મ આપ્યો કેટલોક કાળ ગયા પછી મેયની જેમ નેત્રને આનંદ આપનાર મેઘવાહન નામના એક બીજા પુત્રને જ મ આપ્યો.

કુભકર્ણ અને વિભીષણ પિતાનું નૈર યાદ કરી વૈશ્વજ્યે અગ્નિત કરેલી લકાને સદા ઉપદ્રવ કરવા લાગ્યા; તથી એક વખત વૈશ્વજ્યે કન મોહતી મુખાગીને કંદેરાશ્વ કે-

રાવણના અનુજ્ઞાપુ અને તમારા લપ્પુ પુત્ર કુભકર્ણ અને વિભીષણને શિખામળ હાંપને વારો એ બને વીરમાની અને દુર્મદ બાળકો પાનાત્તકામાં રહેવાયો કુપાના દેડાની જેમ પાનાની અને બીજાની શક્તિને બળવા નથી. તેઓ મત ધર્મ વિજય

મેળવવાની ઇચ્છાએ છળ કરી મારી નગરીને ઉપદ્રવ કર્યા કરે છે, પણ ચિરકાળ મે તેમની ઉપેક્ષા કરી છે. હે ક્ષુદ્ર ! જો તુ તેમને સમજાવીશ નહીં તો તારી સાથે તેમને માણીને માર્ગે મોકલી દઇશ તુ તો અમારૂં બળ જાણે છે. ” આવા હૃતના વચન સાંભળી મહામનસ્વી રાવણુ ક્રોધથી બોલ્યો—“ અરે ! એ વૈશ્રવણુ કોણ છે ? જે બીજાને કર આપનારો છે અને બીજાના શાસનથી જે લકાપર શાસન ચલાવે છે, તે છતાં આવું ઉદ્ધત બોલતા કેમ શરમાતો નથી ? આહા ! કેવી મોટી ધીકતા ! તુ હૃત છે માટે તને મારતો નથી, તેથી તુ અહીંથી ચાલ્યો જા ” આ પ્રમાણે રાવણુના કહેવાથી તે હૃતે તત્કાળ વૈશ્રવણુપાસે જઈને તે બધો વૃત્તાંત કહ્યો હૃતના ગયા પછી તેની પાછળ તરતજ રાવણુ પોતાના સહોદરોને અને સૈન્યને લઈ મોટા ક્રોધથી લકાસમીપે આવ્યો આગળ મોકલેલા હૃતે તેને ખબર આપ્યા, એટલે વૈશ્રવણુ સુદ્ધ કરવાને માટે મોટી સેના લઈને લકાપુરીની બહાર નીકળ્યો થોડા વખતમા અનિવારિત પ્રસરતો પવન જેમ વનભૂમિને લગ કરે તેમ રાવણુ તેની સેનાનો લગ કરી નાખ્યો જ્યારે રાવણુ તેની સેનાનો લગ કર્યો ત્યારે પોતાનો લગ થયેલો માનનારા વૈશ્રવણુનો ક્રોધાગ્નિ બુઝાઈ ગયો અને તે વિચાર કરવા લાગ્યો કે—“ કમળો છેદાતા સરોવરની જેમ, દત્તલગ થતા દત્તીની જેમ, શાખાચ્છેદ થતા વૃક્ષની જેમ, મથિરહિત અલકારની જેમ, જ્યોત્સ્નારહિત ચંદ્રની જેમ અને નિર્જળ થયેલા મેઘની જેમ શત્રુઓએ માનલગ કરેલા માની પુરૂષની સ્થિતિને ધિક્કાર છે ! પરતુ તે પુરૂષ જો મુક્તિને માટે યત્ન કરે તો જરૂર વાસ્તવિક સ્થાનને પામે છે ‘ થોડું છોડી દઈ તેના બદલામા બહુની ઇચ્છા કરનાર પુરૂષ લજ્જાનું સ્થાન થતો નથી ’ માટે અનેક અનર્થને આપનારા આ રાજ્યની મારે જરૂર નથી હવે હું તો મોક્ષમંદિરના દ્વારરૂપ દીક્ષા ગ્રહણ કરીશ આ કુલકર્ણુ અને વિલીનજી જો કે મારા અપકારી થયેલા હતા, પણ તે કારણે આવા માર્ગનું મને દર્શન થવાથી તેઓ મારા ઉપકારી થયા છે આગળ પણ મારી માસીનો પુત્ર હોવાથી રાવણુ મારો બધુ છે અને અત્યારે કર્મથી પણ બધુ છે, કારણ કે તેના તરફથી આવો ઉપક્રમ થયા વગર મારી આવી બુદ્ધિ થાત નહિ ” આવો વિચાર કરી વૈશ્રવણુ શસ્ત્રાદિક છોડી, તત્ત્વનિષ્ઠ થઈ પોતાની મેળે દીક્ષા ગ્રહણ કરી એ બખર જાણી રાવણુ તેમની પાસે આવી, નમસ્કાર કરી અજલી જોડી કહ્યું કે—‘ તમે મારા જ્યેષ્ઠ બધુ છો, માટે આ અનુજના અપરાધને ક્ષમા કરો હે બાધવ ! તમે નિશક થઈ આ લકામા રાજ્ય કરો અમે અહિંથી બીજે જઈશું કારણ કે પૃથ્વી ઘણી વિશાળ છે ’ આ પ્રમાણે રાવણુ કહ્યું તથાપિ તે જ લવમા મોક્ષે જનાર તે મહાત્મા વૈશ્રવણુ પ્રતિમા ધરી રહ્યા હતા તેથી કાંઈ પણ બોલ્યા નહિ વૈશ્રવણુને નિસ્પૃહ જાણી રાવણુ તેમને બમાવી પ્રણામ કરીને લકાપુરી અને પુષ્પક વિમાન ગ્રહણ કર્યું પછી વિજયલક્ષ્મીરૂપ લતામા પુષ્પ જેવા તે પુષ્પક વિમાનમા બેસી રાવણુ અહિં ત પ્રતિમાને વાદવા માટે સમેતશિખરગિરિપર ગયો આ પ્રતિમાને વદના કરીને નીચે ઉતરતા રાવણુ સેનાના કલકલ શબ્દનો સાથે એક વનના હાથીની ગર્જના સાંભળી તે સમયે પ્રહસ્ત નામના એક પ્રતિહારે આવી રાવણુને કહ્યું કે—‘ હે દેવ ! આ હસ્તિરત્ન આપનું વાહન થવાને યોગ્ય છે ’ પછી જેના દાંત પહોળા અને ઉંચા છે, નેત્ર મધુ પિંગલ વર્ણના છે, કુલસ્થળ શિખર જેવું ઉન્નત છે, મદને ઝરનારી નદીનો જે ગિરિ છે અને જે સાત હાથ ઉંચો ને નવ હાથ લાંબો છે એવા તે વનગજેદ્રને

હીડામાત્રમાં વશ કરી રાવણ તેની ઉપર આક્રંદ થયેલ. તેના ઉપર વિચવાથી ભૈરાવત ઉપર બેઠેલા ઇંદ્રના જેવી ચોલાને અનુસરના રાવણે તે હસ્તીનું ભુવનાલય કાર બેલુ નામ પાઠયું, અને તેને જલમેણીમાં બાંધી રાવણે તે રાત્રિ ત્યાં જ નિર્જનન કરી

પ્રાતઃકાળે પરિવાર સાથે રાવણ સભામાં આવીને બેઠો, તેવામાં ધા વાગવાથી જર્જરિત થઈ ગયેલો પવનવેગ નામે વિદ્યાધર પ્રતિદ્વારની પાસે આજ્ઞા મનાવી સભામાં આવી પ્રવૃત્ત કરીને બોલ્યો કે—“ કે દેવ ! કિષ્કિંધી રાજાના પુત્ર સૂર્યસ્થ અને જ્ઞાનસ્થ પાતાળલકામાંથી કિષ્કિંધા નગરીએ ગયા હતા ત્યાં યમની જેવા ભય કર અને પ્રાણનો સશય કરે તંવા યમરાજાની સાથે તેમને મોટું મુદ્દ થયું ચિરકાળ મુદ્દ કરી છેવટે યમરાજાએ તે બંનેને ધારની જેમ બાંધી લઈને પોતાના કારાગૃહમાં નાંખ્યા છે ત્યાં યમરાજા વૈવશ્વીસહિત નરકવાસ બનાવી તે બંનેને પરિવારસાથે ઉદનસેન વિગેરેના દુષ્ટ આપે છે કે બલવંતીય આજ્ઞાવાળા હયામુખ ! તેઓ તમારા કંમે આવેલા સેવકો છે માટે તેમને છોડાવો, કેમકે તેમનો પરાભવ તે તમારો પરાભવ જ છે તે સાંભળી રાવણ બોલ્યો—“ તમે કહો છો તે નિઃશક એમજ છે ‘ આશ્રમના દુર્ગળપણથી જ આશ્રિતનો પરાભવ થાય છે ’ તે દુર્ગુણોએ પરાશ્વ રીતે મારા સેવકોને બાંધ્યા છે અને કારાગૃહમાં નાંખ્યા છે, તો તેનું ફળ કું તેને સત્વર આપીશ. ” આ પ્રમાણે કહી અનેક પ્રકારની હિંમતવાળા અને ઉચ્ચ ભુજર્મીને ધારણ કરનારો રાવણ સૈન્યસહિત યમ વિદ્યાપાદે પાળેલી કિષ્કિંધાપુરીએ આવ્યો. ત્યાં ત્રપુપાન, શિલાસ્થાલન અને મૃદુ ઉદ વિગેરે મહા દુષ્ટોવાળા સાત દારણ નરકો રાવણના ભોવામાં આવ્યા તેમ પોતાના સેવકોને કલેશ પામતા બેઈ સર્પોને ગદ્ગદ ત્રાસ પમાડે તેમ રાવણે શેષ કરી તેના રક્ષક તરીકે રહેલા પરમાર્થિકોને ત્રાસ પમાડ્યો પછી તં કષ્ટિત નરકોમાં રહેલા પોતાના સેવકોને અને બીજાઓને પણ સર્વને તેમણી છોડાવ્યા. ‘ મોટા પુરુષોનું આગમન કોના કલેશનો છેદ નથી કરતું ? ’ પછી લણ્ણમ તે નરકના રક્ષકો કુદાશ મારતા અને ઈચ્છા હાથ કરતા યમરાજાપાસે ગયા અને સર્વ સમાધાર તેને કહ્યા તે સાંભળી મુદ્ગદ્ય નાટકોના સૂત્રધાર યમરાજા બીજો યમ હોય તેમ કોષથી રક્ત નેત્ર કરતો મુદ્દ કરવાને નગરીની બહાર નીકળ્યો. સૈનિકો સૈનિકાની સાથે, સેનાપતિઓ સેનાપતિઓની સાથે અને કોષી યમરાજા કોષી રાવણની સાથે એમ પરસ્પર મુદ્દ થાસુ લણ્ણીયાર મુખી બાણબાણી મુદ્દ કર્યા પછી ઉંચકેલું શુભાકરને ઉઘાડી કરી જેમ દોડે તેમ યમરાજા દારણ હઠ લઈને વેગથી રાવણ ઉપર દોડ્યો. શત્રુઓને નપુસકની જેવા ગણનારા રાવણે કુદરત બાણવટે હમગની જેમ તે કંઠના મુરેમુપા કરી નાખ્યા. ફરીવાર યમરાજા રાવણને બાણોથી લાકો દીધો, એટલે રાવણે સર્વ શત્રુઓને જેમ લોભ નિવારે તેમ તે સર્વ બાણોને ફેર કરી નાખ્યા. પછી એક સાથે ધણી બાણોને વર્ષાવતા રાવણે બળનો નાશ કરનાર જરાની જેમ યમરાજાને જર્જરિત કરી દીધો, એટલે યમરાજા સજામગાથી નાસીને વેગવટે રત્નનુપૂરના રાજા ઇંદ્ર વિદ્યાધરને શરણે ગયો ઇંદ્રરાજાને નમી બજલિ બેઠીને તે બોલ્યો કે—“ કે પ્રભુ ! મારા યમપણને હવે કું તિલાં

જળિ આપુ છું હે નાથ ! રોષથી કેતોષથી હવે હું યમપાતું કરીશ નહિ, કારણ કે અત્યારે યમના પણ યમ જેવો રાવણ રૂઢેલો છે તેણે નરકના રક્ષકોને નસાડી સર્વ નારકોને છોડાવી દીધા છે, અને તેની પાસે ક્ષાત્રવ્રતરૂપ ધન છે, તેથી જ તેણે મને રણમાંથી જીવતો મૂક્યો છે તેણે વૈશ્રવણને જીતીને લકાનું ગળ્ય અને તેનું પુખ્તક વિમાન કળજે કર્યું છે અને સુરસુદર જેવા વીર વિદ્યાધરને પણ જીતી લીધો છે ” યમરાજના આવા વચન સાંભળી ઇંદ્ર વિદ્યાધર ક્રોધ પામ્યો અને યુદ્ધ કરવા તૈયાર થયો પણ જળવાનની સાથે યુદ્ધ કરવામાં ભીરૂ એવા કુલમત્રીઓએ અનેક ઉપાયોથી સમજાવીને તેને અટકાવ્યો પછી તેણે યમરાજને સુર-સંગીત નામનું નગર આપ્યું અને પોતે રથનુપૂર નગરમાં રહીને પૂર્વવત્ વિલાસ કરવા લાગ્યો.

અહીં પૂર્ણપરાક્રમી રાવણ આદિત્યરત્નને કિર્કિંધાપુરી અને ઋક્ષરાત્નને ઋક્ષપુર આપી દેવતાઓની જેમ બાધવો અને નગરજનોથી સ્તવાતો લકા નગરીમાં ગયો અમરાવતીમાં ઇંદ્રની જેમ લકામાં રહીને રાવણે પોતાના પિતામહનું ગળ્ય ચલાવવા માંડ્યું.

વાનરોના રાજા આદિત્યરત્નને ઇંદુમાલિની નામની રાણીથી વાલી નામે એક મહા જળવાન પુત્ર થયો બાહુજલમાં ઉગ્ય એવો વાલી નિત્ય સમુદ્રાત જળદ્રીપની પ્રદક્ષિણા કરીને સર્વ ઐત્યોની વદના કરતો હતો આદિત્યરત્નને સુગ્રીવ નામે બીજો પુત્ર થયો અને શ્રીપ્રભા નામે તેનાથી નાની પુત્રી થઈ ઋક્ષરાત્નને હરિકાંતા નામની સ્ત્રીથી નલ અને નીલ નામના જગત્પ્રખ્યાત પુત્રો થયા રાજા આદિત્યરત્ન પોતાના મહાજળવાન પુત્ર વાલીને રાજ્ય આપી પોતે દીક્ષા લઈ તપ કરીને મોક્ષે ગયા વાલીએ સમ્યગ્દષ્ટિ, ન્યાયી, દયાળુ અને મહાપરાક્રમી એવા પોતાની જેવા પોતાના લઘુજન સુગ્રીવને યુવ-રાજપદે સ્થાપન કર્યો એક વખતે રાવણ અત પુરસહિત હાથીપર બેસીને ઐત્યવદન કરવા માટે મેરૂગિરિપર ગયો હતો, તે વખતે મેઘપ્રલના પુત્ર ખર નામના એક ખેચરે લકામાં સૂર્યજીવાને ભેઈ જોતા જ પોતે અનુરાગી થઈ એ સાનુરાગી કન્યાનું હરણ કર્યું અને ત્યાંથી પાતાળલકામાં ગયો ત્યાં રહેલા આદિત્યરત્નના પુત્ર ચંદ્રોદરને કાઢી મૂકીને પોતે તે નગરી કળજે કરી લીધી ક્ષણવાર પછી મેરૂપરથી રાવણ લકામાં આવ્યો ત્યાં તેણે ચંદ્રજીવા (સૂર્યજીવા) ના હરણના ખબર સાંભળ્યા, તેથી તત્કાળ ગુસ્સે થયો અને હાથીના શિકાર ઉપર કેસરીસિંહ દોડે તેમ તે ખર વિદ્યાધરનો ઘાત કરવાને આહ્વાયે તે વખતે મહોદરીએ ત્યાં આવી રાવણને કહ્યું કે—“ હે માનદ ! આવો અનુચિત સમારભ કેમ કરો છો ? જરા વિચાર કરો, કેમકે કન્યા તો અવશ્ય કોઈને આપવી જ પડત, તો તે કન્યા જ કદિ સ્વેચ્છાએ તેના મનગમતા કુલીન વરને વરે તો તેમાં ખોટું શું છે ? તે તો ઉલટું સાડું ગણાય એ દ્રુષણનો પુત્ર ખર વિદ્યાધર સૂર્યજીવાને યોગ્ય વર છે, અને તે તમારો એક નિર્દોષ અને પરાક્રમી સુભટ થઈ પડે તેવો છે, માટે પ્રધાનપુર-પોને મોકલી તેની સાથે તેના વિવાહ કરો અને તેને પાતાળલકાનું રાજ્ય સોંપી તેના ઉપર પ્રસન્ન થાઓ. ” આ પ્રમાણે જને અનુજનધુઓએ પણ રાવણને કહ્યું, એટલે મય અને મારીચ નામના બે રાક્ષસ અનુચરોને મોકલી સૂર્યજીવાને ખર સાથે પરણાવી દીધી પછી ખર વિદ્યાધર પાતાળલકામાં રહી રાવણની આજ્ઞા પાળતો ચંદ્રન-જીવાની સાથે નિર્વિઘ્ને ભોગ ભોગવવા લાગ્યો તેણે ચંદ્રોદરને કાઢી મૂક્યો હતો તે

ઠાળમેળે મૃત્યુ પામ્યો, તે વખતે તેની અનુરાધા નામે પત્ની ગર્ભિણી હતી તે નાસીને વનમાં જતી રહી. તેણે વનમાં સિંહણ જેમ સિંહને જ મળ્યાપે તેમ નીતિપ્રમુખ જુઓના પાત્ર વિશાધ નામના પુત્રને જન્મ આપ્યો. યૌવનવય પ્રાપ્ત થતા તે વિરાધ સર્વ ઠાળામાં જરના પારને પામી ગયો. પછી એ મહાશુર અસ્ખલિત વેગે પૃથ્વીપર વિહાર કરવા લાગ્યો.

એ અવસામાં રાવણે પોતાની રાજસભામાં ઠાળા પ્રસંગે ‘વાનરૈશ્વર વાલી થયો પ્રૌઢ પ્રતાપી અને બળવાન છે’ એવું સાંભળ્યું, તેથી તસ્તજ સૂર્યની જેમ બીજાના પ્રતાપને નહિ સહન કરનારા રાવણે એક દિવસે શિક્ષા આપી વાલીની પાસે મોકલ્યો. તેણે વાલીને નમસ્કાર કરી ખીર વચ્ચેને ઠાળું—‘હું રાવણનો દેવ છું, તેથી તેનો કહેવરાવેલો એક સંદેશો સાંભળે—તમારા પૂર્વજ ક્રીડેક યતુઓથી પરાભવ પામી અમારા શરણે જેવા પૂર્વજ ક્રીડિત્થવળને શરણે આવ્યા હતા. પોતાના સ્વમુરપક્ષના બાંધી તેમનું યતુઓથી રક્ષણ કરી તેમના વિષેયથી કાયર થઈ આ વાનરદીપમાં જ તેમને રાખ્યા હતા. ત્યારથી આપણે પરસ્પર સ્વામીસેવકનો સંબંધ થયેલો છે અને એ પ્રમાણે આપણા બંને પક્ષમાં ઘણા રાજાઓ થઈ ગયા છે. એ જ અનુક્રમે સત્તરમા તમારા પિતામહ ક્રિષ્ણે પી રાજ થયા. તે વખતે સુકેશ નામે મારા પ્રપિતામહ થયા હતા. તેઓની વચ્ચે પણ તેવી રીત નો જ સંબંધ આજે હોતો. તે પછી અઢારમા સૂર્યેશ્વર નામે તમારા પિતા થયા, જેઓ યમરાજને ત્યાં બંદિબાને પડ્યા હતા તેને મેં જ છોડાવેલો છે તે સર્વ જન બંધે છે, અને પાછા તેમને મેં ક્રિષ્ણના નગરીના રાજ્યઉપર બેસાડ્યા હતા તે પણ પ્રખ્યાત છે. અધુના તેમના વાલી નામે તમે પુત્ર થયા છો તો આપણા પૂર્વજો આજે સ્વામીસેવકના સંબંધવત્ તમે અમારી સેવા કરો.’’ દેવના આવા વચન સાંભળી અર્જુન અગ્નિના શમી વૃક્ષનેવા મહામનસ્વી વાલીએ અવિકારી આકૃતિ રાખી અશીર વાણીએ કહ્યું—“શક્તિથી અને વાનરૈશ્વર રાજાઓને એટલે કે તમારા અને મારા બંને કુળને આજ દિન સુધી પરસ્પર અખંડિત સ્નેહસંબંધ છે તે હું બહુ જ આપણા પૂર્વજોએ સપત્તિ અને વિપત્તિમાં પરસ્પર સહાય આપેલી છે તેનું કારણ માત્ર સ્નેહ છે. મંદ સ્વામી-સેવકપણ નથી હોતું. સર્વજ્ઞ અર્જુનને અને સાધુશ્રદ્ધ વિના કોઈ બીજો સેવવા એવું સ્વામી હું બહુતો જ નથી, તો તારા સ્વામીને આવો મનોરથ કેમ થયો છે? પોતાને સ્વામી અને અમોને સેવક માનનારા તારા રાજાને કુળક્રમથી આવેલો સ્નેહસંબંધ આજે ખંડિત થયો છે, પરંતુ મિત્રકુળમાં ઉત્પન્ન થયેલા અને પોતાની ચક્ષિત નહિ બળુનારા તે રાવણની ઉપર હું મંદ પણ વિમિષ’ કરીશ નહિ, કારણ કે હું લોકાપવાદથી બીડું છું. એ કહી તે મંદ વિમિષ કરશે તો હું તેનો પ્રતિકાર કરીશ, પણ પૂર્વના સ્નેહરૂપી વૃક્ષને છેદવામાં અજેસર નહીં થઈ હોતું. તારા સ્વામી તેની ચક્ષિત પ્રમાણે જ કરવું હોય તે બલે કરે, તું અર્જુન આજે જા’ આ પ્રમાણે કહી વાલીએ વિદાય કરેલા દેવે રાવણની પાસે આવી તે સવ વૃત્તાંત જણાવ્યો.

દ્રુતની વાણી સાંભળી જેનો કોબાગ્નિ પ્રસ્પલિત થયેલો છે એવો રાવણ મોટું સૈન્ય લઈ તત્કાળ ક્રિષ્ણાપુરી સુધી પહોંચ્યો. ભુજનીર્વચી શોભતો વાલી રાજા પણ તૈયાર

થઈને તેની સામે આવ્યો. પરાક્રમી વીરોને યુદ્ધના અતિથિ પ્રિય હોય છે પછી જાને સૈન્યમાં પાપાણુપાપાણી, વૃક્ષાવૃક્ષી અને ગદાગદી યુદ્ધ આદ્ય તેમા રથો પરતા પાપડની જેમ ચૂરાવા લાગ્યા, હાથીઓ મૃત્તિકાના પિડની જેમ ભગાવા લાગ્યા, ઘોડાઓ કોળાની જેમ સ્થાને સ્થાને ખરિત થવા લાગ્યા અને પેદલો ચઢ્યા (ચાડીયા) ની જેમ ભૂમિપર પડવા લાગ્યા આ પ્રમાણે પ્રાણીઓનો સહાર થતો જોઈ કપીશ્વર વાલીને દયા આવી, તેથી તે વીરે સત્વર રાવણપાસે આવીને કહ્યું કે—“ વિવેકી પુરૂષોને એક સામાન્ય પ્રાણીનો પણ વધ કરવો યોગ્ય નથી તો હસ્તી વિગેરે પચેન્દ્રિય ઝવના વધની તો વાત જ શી કરવી ? જો કે પરાક્રમી પુરૂષોને શત્રુઓનો વિજય કરવો યોગ્ય છે, પરંતુ પરાક્રમી પુરૂષો પોતાની ભુલ્લભ્યોથી જ વિજય ઇચ્છે છે હે રાવણ ! તું પરાક્રમી છે અને વળી શ્રાવક છે, માટે સૈન્યને યુદ્ધ કરાવવું છોડી દે, કારણ કે અનેક પ્રાણીઓનો સહાર થવાથી તે યુદ્ધ ચિરકાળ નરકની પ્રાપ્તિને માટે થાય છે ” આ પ્રમાણે જ્યારે વાલીએ રાવણને સમજાવ્યો ત્યારે ધર્મને જાણનાર અને સર્વ પ્રકારના યુદ્ધમા ચતુર એવા રાવણે પોતાની જાતે યુદ્ધ કરવાનો આરંભ કર્યો, પણ રાવણે જે જે અસ્ત્રો મૂક્યા તે તે કપીશ્વર વાલીએ અગ્નિના તેજને સૂર્યની જેમ પોતાના અસ્ત્રથી પરાસ્ત કરી નાખ્યા પછી રાવણે સર્પાસ્ત્ર અને વરૂણાસ્ત્ર પ્રમુખ મત્રાઓ મૂક્યા તેને પણ ગરૂડાસ્ત્ર વિગેરે પ્રતિસ્પર્ધિ અસ્ત્રોથી વાલીએ છેદી નાખ્યા જ્યારે સર્વ શસ્ત્રો ને મત્રાઓ નિષ્ફળ થયા ત્યારે દશમુખે મોટા સર્પની જેવું ભયકર ચંદ્રહાસ નામનું ખર્જૂ જેવું જાણે એક શિખરવાળો ગિરિ હોય અથવા એક દાતવાળો હાથી હોય તેમ રાવણ તે ખર્જૂ ઉચ્ચ કરીને વાલીને મારવા દોડ્યો તત્કાળ વાલીએ શાખાસહિત વૃક્ષની જેમ રાવણને ચંદ્રહાસ ખર્જૂસહિત રાખે હાથે એક લીલામાત્રમા ઉપાડી લીધો અને એક દડાની માફક તેને કાખમા રાખી કપીશ્વર વાલી અવ્યયપણે ધણુવારમા આર સમુદ્રસહિત પૃથ્વી ફરતો ફેરો ફરી આવ્યો, અને પછી પાછો ત્યાં આવી લજ્જાથી જેની ઓળખ નમેલી છે એવા રાવણને છોડી દઈ આ પ્રમાણે કહ્યું કે—“ હે રાવણ ! વીતરાગ, સર્વજ્ઞ, આપ્ત અને ત્રૈલોક્યપૂજિત એવા અરિહત દેવ શિવાય બીજો કોઈ પણ મારે નમસ્કાર કરવા યોગ્ય નથી અગમ્યાથી જ ઉઠેલા માનરૂપી શત્રુને ધિક્કાર છે કે જેનાથી મોહ પામીને મને નમાવવાનું અભિમાન ધરવાથી તું આવી અવસ્થાને પ્રાપ્ત થયો છે, પણ પૂર્વના ઉપકારોનું સ્મરણ કરીને મેં તને છોડી મૂક્યો છે અને આ પૃથ્વીનું રાજ્ય આપ્યું છે, માટે તું અખંડ આજ્ઞાએ તેનું પાલન કર જો હું વિજયની ઇચ્છા કરું તો તારે માટે આ પૃથ્વી ક્યાથી હોય ? કેમકે સિંહોએ સેવેલા વનમા હસ્તીઓનું સ્થાન હોય જ નહિ, પણ હું તો હવે મોક્ષસામ્રાજ્યના કારણભૂત દીક્ષાને જ ગ્રહણ કરીશ અને આ સુગ્રીવ તારી આજ્ઞા ધારણ કરતો સતો કિષ્કિંધા નગરીનો રાજા થશે ”

આ પ્રમાણે કહી તત્કાળ વાલીએ પોતાના રાજ્ય ઉપર સુગ્રીવને બેસાર્યો અને પોતે ગગનચંદ્ર મુનિની પાસે જઈ વ્રત ગ્રહણ કર્યું. વિવિધ પ્રકારના અભિગ્રહ ધરી તપને આચરતા અને મુનિની પડિમાને વહેતા વાલી મુનિ ધ્યાનવાન અને મમતાગ્રહિત થઈ પૃથ્વીપર વિહાર કરવા લાગ્યા જેમ વૃક્ષને પુષ્પ, પત્ર અને ફળાદિ સપત્તિઓ પ્રાપ્ત

(૧૮) પૂર્વ તુ વેર યાદ કરીને રાવણની વાલીકુનિને હેરાન કરવાની ઇચ્છા પર્વ ૭ મુ

યાય તેમ વાલી કુનિને જાણ્યો અનેક લગ્નિયો ઉત્પન્ન થઈ અન્ધા જાણપદગિરિપર
જઈ જુઓને લાગી કરીને તે કાયોત્સર્ગે રહ્યા કે જેથી તે જાણેલા કિચકાવાળા વૃક્ષની
જેવા દેખાવા લાગ્યા. એક માસે કાયોત્સર્ગ પારીને તેમણે પાશ્વું કહ્યું જેવી રીતે વાર
વાર મઢિના મઢિના સુખી કાયોત્સર્ગ કરી પાશ્વું કરવા લાગ્યા.

અહીં સુખીવે રાવણને પેતાની બહેન મીમલા પરણાવી કે જે સુકાઈ ગયેલા પૂર્વ
સ્નેહરૂપી વૃક્ષમા સારણી? જેવી થઈ ચક્ર જેવી ઉજ્જવળ કીર્તિવાળા સુખીવે વાલીના
ચ દ્રરશિમ નામના પરાક્રમી પુત્રને મુવરાજપદે સ્થાપન કર્યો. સુખીવે જેની આજ્ઞા માન્ય
કરી છે એવો રાવણ તેની બહેન મીમલાને પરણી સાથે લઈને લંકામાં ગયેલ બીજી પણ
કેટલીક વિચારોની રૂપવતી કન્યાઓને રાવણ બળાતકારે પરણ્યા.

એક દિવસ રાવણ નિત્યાલોક નામના નગરમાં નિત્યાલોક નામના રાજાની રત્નાવળી
નામની કન્યાને પરણવા આમ્મો. માર્ગમાં અષ્ટાપદગિરિની ઉપર આવતા તેનું પુરુષક વિમાન
કિંહાપાસે શત્રુઓનું ઘરકર સ્થાપિત થાય તેમ સ્થાપિત થયું સાગરમા નાગર નાખવાથી
જટકેલા વઢાણની જેમ અને જાળી લીધેલા હસ્તીની જેમ પેતાના વિમાનને જટકેલું જેમ
રાવણને પ્રણામ થયો. ‘આ મારા વિમાનને સ્થાપિત કરનાર ક્યો પુરુષ યમરાજના
સુખમાં પેસવાને ઇચ્છે છે ?’ આ પ્રમાણે કહેતા રાવણે નીચે ઉતરી પર્વતના મસ્તકપર
જોયું તો ત્યાં જાણે પર્વતમાંથી નવીન શિખર થયું હોય તેવા કાયોત્સર્ગે રહેલા વાલી કુનિને
પેતાના વિમાનની નીચે જોયા, એટલે રાવણે તેમને કહ્યું—“અરે વાલી કુનિ ! શું તું અગાધિ મારી
ઉપર કોઈ રાજે છે ? અને શું આ જગતને ઉતરવા માટે હલ કરીને ત્રવ લઈ બેઠો છે ?
અગાઉ પણ કોઈ પ્રમથની માથાવટે મને ઉપાડીને ફેરવ્યો હતો. પછી ‘આ મારા કંઈકાને
જટકેલા વાળયે જેવી શકાથી તે વટાળ કીધા લીધી હતી, પણ અગાધિ હું રાવણ તે નો
તે હું અને મારી કુલજો પણ તે ની તે જ છે હવે મારા વળત આમ્મો છે તો જોઈ લે.
હું વાશ કરેલાનો જટકેલા વાળ હું જેમ જટકાસ જગ્રસદિત મને ઉપાડીને તું મારે
સમુદ્ર ફેરવો ફેર્યો હતો તેમ હવે અભારે તને આ પર્વતસદિત ઉપાડીને લવણસમુદ્રમા
નાંખી હઈ હું ” આ પ્રમાણે કહી જેમ સ્વર્ગમાંથી પડેલું વજ્ર પૃથ્વીને ફાડી નાંખે તેમ
રાવણ પૃથ્વીને ફાડી અષ્ટાપદગિરિની નીચે પડેલો. પછી કુલજળથી મરોહત જેવા રાવણે
એક સાથે સહસ્ર વિધાનુ સ્મરણ કરી તે દુર્ધર પર્વતને ઉપાડ્યો. તે સમયે તેના વડ
વડાટ શબ્દોથી જગતરો ત્રાસ પામવા લાગ્યા, લલચલ શબ્દનંદે અપળ થયેલા સમુદ્રથી
સ્વાતળ પૂરાવા લાગ્યું જટજટ થઈને પડતા પાવાણેથી વનના હસ્તીઓ ફોબ પામવા
લાગ્યા અને કઠકઠાટ શબ્દ કરતા ગિરિનિતજના ઉપવનમાંહેના વૃક્ષો લાંબી પડવા લાગ્યા.
આની રીતે રાવણે પવત ઉપાડ્યો, તે અવિષ્ણાનથી જાણી અનેક લગ્નિયુપ નદીઓના
સાગર અને શુદ્ધજીવિવાળા મહાકુનિ વાલી આ પ્રમાણે વિચારવા લાગ્યા—“ અરે ! આ
દુર્નિતિ રાવણ અગાધિ મારી ઇર્ષ્યાથી અનેક પ્રાણીઓનો સહાર અકાળે કરવા તૈયાર
થયો છે અને જલસ્તંભે કરાવેલા આ મૈત્રને નાશ કરીને અસ્તકેતના અશૂચ્યરૂપ આ

સર્ગ ૨ જો. વાલીની રાવણે માગેલી માખી અને તેણે કરેલું અષ્ટાપદપર સંગીત (૧૯)

તીર્થનો ઉચ્છેદ કરવાનો યત્ન કરે છે. જો કે હું અત્યારે નિ.સગ, પોતાના શરીરમા પણ નિ સ્પૃહ, રાગદ્વેષરહિત અને સમતાજળમા નિમગ્ન છું, તથાપિ આ ચૈત્યના અને પ્રાણીઓના રક્ષણને માટે રાગદ્વેષ ધારણ કર્યા વગર આ રાવણને જરા શિક્ષા આપુ ” આવો વિચાર કરી મુનીશ્વર વાલીએ પગના અશુભાવડે અષ્ટાપદગિરિના ઉપલા ભાગને જરા દખાવ્યો, એટલે તત્કાળ મધ્યાહ્ન વખતે દેહની છાયાની પેઠે અને જળની બહાર રહેલા કૂર્મની પેઠે રાવણના ગાત્ર સંકોચ પામી ગયા, તેના ભુજદંડ લાંગી ગયા અને મુખથી રૂધિર વમન કરતો તેમજ પૃથ્વીને રોવરાવતો રાવણ ઉચે સ્વરે રોવા લાગ્યો તે દિવસથી તે સાચો ‘ રાવણ ’ ઠહેવાયો તેનું દીન રૂદન સાલળી દયાળુ મુનિએ તેને છોડી મૂક્યો, કેમકે ‘ આ કાર્ય માત્ર શિક્ષાને માટે જ હતું, ક્રોધથી હતું નહિ ’ પછી ગિરિના તળમાથી નીકળીને પ્રતાપ-રહિત થયેલો રાવણ પશ્ચાત્તાપ કરતો વાલી મુનિપાસે આવ્યો અને નમસ્કાર કરી અજલિ જોડીને આ પ્રમાણે બોલ્યો—“ જે પોતાની શક્તિને બાણતા નથી, જે અન્યાયના કરનારા છે અને જે લોભથી જીતાયેલા છે તે સર્વમાં હું ધુરધર છું હે મહાત્મા ! હું નિર્લજ્જ થઈને વારવાર તમારો અપરાધ કરૂં છું, અને તમે શક્તિવાન છતા કૃપાળુ થઈને તે સહન કરો છો હે પ્રભુ ! હવે હું માનું છું કે તમે પૂર્વે મારી ઉપર કૃપા કરીને જ પૃથ્વીને છોડી દીધી છે, કાંઈ અસમર્થપણે છોડી દીધી નથી, તથાપિ તે વખતે મારા બાણવામાં એમ આવ્યું નહિ હે નાથ ! જેમ હસ્તીના શિશુ પર્વતને ફેરવવા માટે પ્રયત્ન કરે તેમ મેં અજ્ઞાનથી મારી શક્તિને તોળવા માંડી હતી આજે મારા બાણવામા આવ્યું કે પર્વત અને રાફડામા તથા ગરૂડ અને ચાસ પક્ષીમાં જેટલો તફાવત છે તેટલો તફાવત તમારા અને મારા વચ્ચે છે હે સ્વામી ! મૃત્યુની આણી ઉપર રહેલા એવા મને તમે પ્રાણ આપ્યા છે મારી જેવા અપકારી ઉપર પણ તમારી આવી ઉપકારબુદ્ધિ છે માટે તમને નમસ્કાર છે ” આ પ્રમાણે દૃઢ ભક્તિપૂર્વક વાલી મુનિને કહી, ખમાવી અને ત્રણ પ્રદક્ષિણા કરીને રાવણે તેમને નમસ્કાર કર્યો આવા તે મુનિના માહાત્મ્યથી હર્ષ પામેલા દેવતાઓએ ‘ સાધુ સાધુ ’ એવા શબ્દો કહીને વાલી મુનિની ઉપર આકાશમાથી પુષ્પવૃષ્ટિ કરી પછી ફરી વાર વાલી મુનિને પ્રણામ કરી તે પર્વતના મુગટ જેવા ભરતરાજના કરાવેલા ચૈત્યસમીપ રાવણ આવ્યો ત્યાં ચૈત્યની બહાર ચદ્રહાસ ખર્જ વિગેરે શસ્ત્રો મૂકી પોતે અંત પુરસહિત અદર જઈ ઋષભાદિક અર્હંતની અષ્ટપ્રકારી પૂજા કરી પછી એ મહા-સાહસિક રાવણે ભક્તિથી પોતાની નસોને ખેંચી તેની તત્રી કરીને ભુજવીણા વગાડવા માંડી દશાનન ગ્રામરાગથી રમ્ય એવી વીણા વગાડતો હતો અને તેના અતઃપુરની સ્ત્રીઓ સમ સ્વરથી મનોહર ગીત ગાતી હતી, તેવામા પન્નગપતિ ધરણેદ્ર તે ચૈત્યની યાત્રા માટે આવ્યા તેણે પૂજા કરીને પ્રભુને વદના કરી તે વખતે અર્હંતના ગુણ-મય એવા કરણ અને ધ્રુવક વિગેરે ગીતોનું વીણાવડે ગાયન કરતા રાવણને જોઈ ધરણેદ્રે કહ્યું—‘ હે રાવણ ! અર્હંતના ગુણોની સ્તુતિમય આ ગાયન બહુ જ સુદર છે, તે પણ તારા ભાવસહિત હોવાથી તારી ઉપર હું સતુષ્ઠ થયો છું અર્હંતના ગુણોની સ્તુતિનું મુખ્ય ફળ તો મોક્ષ છે, તથાપિ તારી સસારવાસના હબ્બ જીર્ણ થઈ નથી તેથી તને હું શું આપુ ? તારે જોઈએ તે માગી લે ’ રાવણ બોલ્યો—‘ હે નાગેદ્ર ! દેવના પણ દેવ અર્હંત પ્રભુના ગુણસ્તવનથી તમે તુષ્ઠ થયા તે તમને ઉચિત છે, કારણ કે તે તમારી હૃદયમા રહેલી સ્વામી-

(૨૦) ધરણે દત્ત રાવણને શક્તિ ને વિધાનુ આપવું, સુગ્રીવનો તારા સાથે વિવાહ. પર્વ ૭ મુ

શક્તિનું ચિહ્ન છે; પરંતુ જેમ વરદાન આપવાથી તમારી સ્વામિશક્તિનો ઉત્કર્ષ થાય છે તેમ વરદાન લેવાથી મારી સ્વામિશક્તિ હીન થાય છે ' નામેદ્રે હરી વાર કહ્યું કે— ' હે માનદ રાવણ ! તને સાબાશ છે ! તારી આવી નિરુપદતાથી હું વિશેષ સતુષ્ટ થયો છું ' આ પ્રમાણે કહી ધરણેદ્ર અમોઘવિજયા શક્તિ અને રૂપવિકાસિણી વિદ્યા રાવણને આપી પોતાને સ્થાને ગયા. પછી રાવણ ત્યાં રહેલા સર્વ વીર્યકરોને વાલી નિત્યાલોકનગરે ગયો. ત્યાં રત્નાવળીને પરણીને પાછો લકામાં આવ્યો. તે સમયે વાલી મુનિને કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન થતું સુર, અસુરોએ આવીને કેવળજ્ઞાનનો મહોત્સવ કર્યો. અનુક્રમે ભવોપગ્રાહી 'કર્મ'નો ક્ષય કરીને અનંત રૂપરૂપ જેના સિદ્ધ થયા હોવા વાલી મુનિ પરમપદને પ્રાપ્ત થયા.

વૈતાલગિરિ ઉપર જ્યોતિર્પુર નગરમાં જ્વલનશિખા નામે એક વિદ્યાધરનો શબ્દ હતો. તેને શ્રીમતી નામે રાણી હતી, જે રૂપસપત્તિથી લક્ષ્મી જેવી હતી. તે રાણીને વિશાળ લોચનવાળી તારા નામે પુત્રી થઈ હતી. એક વખતે તે કન્યા ચક્રાક નામના વિદ્યાધર રાજાના પુત્ર સાહસમતિના ભોવામાં આવી, એટલે વત્કાળ તે કામચીકિત થયો. તેથી સાહસમતિએ માણસ મોકલી જ્વલનશિખાપાસે તેની માથળી કરી. તે પ્રમાણે વાનરપતિ મુશીવે પણ માગણી કરી, કેમકે ' રત્નના અર્થી થણા હોય છે ' સાહસમતિ ને મુશીવ બંને જાતિવાન, રૂપવાન અને પરાક્રમી હતા, તેથી ' આ કન્યા કોને આપવી ? ' તેવું તેના પિતાએ કોઈ નિમિત્તજ્ઞાનીને પૂછ્યું નિમિત્તીવાળે કહ્યું કે— ' સાહસમતિ અટપા મુખ્ય છે અને મુશીવ દીર્ઘાયુષ્ય છે ' તેથી જ્વલનશિખે તે કન્યા મુશીવને આપી. તે ખબર જાણી અભિલાષા અને વિશેષજને હીમ સાહસમતિ દિવસે દિવસે અજારાથી હાંમેલો હોય તેમ કોઈ ઠેકાણે પણ નિવૃત્તિ પામ્યો નહિ તારાની સાથે કોઈ કરતાં મુશીવને અઝદ અને જમાનદ નામે બે દિગ્ગજ ગેય પરાક્રમી પુત્રો થયા તારાનો અનુરાગી સાહસમતિ મ મમે મથન કરેલા આ પ્રમાણે થયો. સતો કામચીકારની વીમતાને સૂચવનારા અનેક પ્રકારના વિચારો કરવા હાંમેલો છેવટે ' જળથી કે જળથી ફું તેનું જરૂર કરવું કરીશ ' આ પ્રમાણે ચિંતવ્યોને રૂપનું પરાવર્તન કરે તેવી મેસુપી નામની વિધાનુ તેણે સ્મરણ કર્યું અને પછી તે ચક્રાક રાજાના પુત્રે સુદર્શિમાવલની સુકામા સ્ત્રી તે વિદ્યા સાધવાનો અપરજ કર્યો.

અહીં સૂર્ય જેમ પૂર્વ તિરિના વટમાંથી નીકળે તેમ રાવણ દિગ્વિજય કરવાને માટે લકાપુરીથી બહાર નીકળ્યો. બીજા દ્વીપોમાં રહેનારા વિદ્યાધર અને રાજાઓને વશ કરીને તે પાતાગલકામાં આવ્યો. ત્યાં રહેલા સૂર્યજાળના પતિ ખર વિદ્યાધરે મૂઠુ બાવણપૂર્વક બેઠો. આપીને મેવકની જેમ રાવણની સચિશેષ પૂજા કરી. પછી ઉદ્દેશ્યને છૂટવાની ઈચ્છાએ ચાલતા રાવણની સાથે તે ખર વિદ્યાધર યોદ્ધા દબાર વિદ્યાધરથી પરચર્યો સતો થાયો. તે વખતે મુશીવ પણ પોતાની સેના લઇને વામુ પછવાટે અગ્નિની જેમ જળવાનું રાક્ષસપતિ રાવણની પછવાડે ચાલ્યો. અસંખ્ય સેનાથી ભૂમિ અને અતરીક્ષના મધ્ય ભાગને રૂપી રેતો રાવણ સમુદ્રની પેઠે ઉદ્દેશ્ય થઈ અરુણસિંહપદે ચાલવા હાંમેલો. આમજ ચાલતા વિંધગિરિ ઉપરથી ઉતરીને અનુર કામિનીની ગેવી રેવા નદી તેના ભોવામાં આવી. તે શબ્દ

૧ નામ, માત્ર તેની અને આપુ એ જ્ઞાન આપીને સમજાવે અત રવા મુખી રહે ૭ તેથી તે અરેખાથી હરેણ ૪ ૨ અનંતવાન અનંતર્ધન, અનંતીવ અને અનંતસુખ.

સર્ગ ૨ બે રેવાના પૂરથી રાવણની પૂળમાં વિશેષ, સહસ્રાંશુ રાજનો જળવિહાર (૨૧)

કરતી હ સશ્રેણીથી જાણે કટિમેખલા બાધી હોય તેવી દેખાતી હતી, વિશાળતટ ભૂમિવડે તે નિતબથી શોભિત હોય તેવી જણાતી હતી, અતિ લગુર તરગોથી કેશને ધારણ કરનારી હોય તેવી દૃશ્યમાન થતી હતી અને વારંવાર ઉછળતા માછલાઓના સ્કુરણથી જાણે કટાક્ષ છોડતી હોય તેવી લાગતી હતી આવી રેવાનદીના તીર ઉપર યુથથી વિટાયેલા હસ્તીપતિની જેમ રાવણે સૈન્યસહિત પડાવ કર્યો ત્યાં રાવણ રેવા નદીમાં સ્નાન કરી, બે ઉત્તવળ વસ્ત્ર પહેરી અને સમાધિવડે દઢ આસન કરીને બેઠો અને મણિમય પટ્ટઉપર રત્નમય અર્હતર્ણિણનું સ્થાપન કરી, રેવાના જળથી તેમને સ્નાન કરાવી તેના વિકાસી કમળોવડે પૂજન કરવાનો આરભ કર્યો એ પ્રમાણે તે પૂળમાં વ્યય થઈ રહ્યો હતો તેવામાં સસુદ્રની વેલની જેમ અકસ્માત રેવાનદીમાં મોટું પૂર આવ્યું ગુદમની જેમ વૃક્ષોને મૂળમાંથી બાળેડતું તે જળ નદીના ઉંચા કિનારાની ઉપર પણ પ્રસરવા લાગ્યું જાણે શુક્રિત-પુટ હોય તેમ આકાશ સુધી ઉછળતી તરગોની પક્ષિઓ કાઠાને પાડીને તટ ઉપર બાધેલા વહાણોને પરસ્પર અથડાવવા લાગી પાતાળની ગુફા હોય તેવી મોટી કાઠાની ખીણોને ઉદરભરીના ઉદરને જેમ ભક્ષ્ય પૂરે તેમ જળના પૂરે પૂરી દીધી પૂર્ણિમાની ચંદ્રન્યોત્સના જેમ સર્વ જ્યોતિશ્ચક્રના વિમાનોને આચ્છાદન કરે તેમ તે રેવાનદીએ તેની અદર રહેલા બેટોને ચારે તરફથી આચ્છાદન કરી દીધા જેમ મહાવાયુ વેગના આવર્તથી વૃક્ષોના પશ્ચિમોને ઉછાળે તેમ તે જળપૂરે ઉછળતા મોટા ઉર્મિઓથી મત્સ્યોને ઉછાળવા માડ્યા તે પ્રીણવાળા અને કચરાવાળા જળપૂરે વેગથી આવીને રાવણની કરેલી અર્હતપૂજને ઘોષ નાખી તે પૂળનો ભગ રાવણને મસ્તકના છેદથી પણ અધિક લાગ્યો તત્કાળ કોપ કરીને આક્ષેપપૂર્વક તે બોલી ઉઠ્યો—“ અરે ! આ દુર્વાર જળસમહ અતિવેગથી અર્હતની પૂજના અતરાય કરવાને માટે કારણ વગર વૈરી થયેલા એવા કોણે છોડ્યો ? શું તે જળ છોડનાર કોઈ મિથ્યાદષ્ટિ અધમ નર છે ? વા કોઈ વિદ્યાધર છે કે સુર અસુર છે ? ” આ સમયે કોઈ એક વિદ્યાધરે આવી રાવણને કહ્યું—“ હે દેવ ! અહીંથી આગળ જતા એક માહિષ્મતી નામે નગરી છે તેમાં ખીજે સૂર્ય હોય તેવો અને સહસ્ર રાજાઓથી સેવાતો સહસ્રાંશુ નામે એક મહાબુજ રાજ છે તેણે જળકીડાના ઉત્સવને માટે આ રેવાનદી ઉપક સેતુબધ કરીને તેના જળને રોકી લીધું છે મોટા પરાક્રમી વીરોને શું અસાધ્ય છે ? તે સહસ્રાંશુ રાજ હાથીણીઓની સાથે હાથીની જેમ પોતાની સહસ્ર રાણીઓની સાથે સુખે કરીને જળકીડા કરે છે અને તે વખતે ઇંદ્રની જેમ તેની ફરતા લાખો રક્ષકો કવચ પહેરી ઉંચા હથીઆર કરીને રેવાનદીના બંને તીર ઉપર ઉભા રહે છે અપરિમિત પરાક્રમવાળા એ રાજાનો એવો અપૂર્વ અને અદૃષ્ટપૂર્વ રૂવાળ છે કે તેના સૈનિકો ફક્ત શોભા માટે કે કર્મના સાક્ષીરૂપે જ રહે છે જ્યારે એ પરાક્રમી વીરે જળકીડામાં ઉગ્ર કરાઘાત કરવા માડ્યા ત્યારે જળદેવી શ્વાલ પામી ગઈ અને જળજતુઓ પલાયન કરી ગયા હજારો સ્ત્રીઓસાથે રહેલા તે રાજાએ આ રેવાનદીનું જળ પ્રથમ અત્યંત રૂંધીને પછી સ્વેચ્છાએ છોડી મૂકેલું છે, જેથી ભૂમિ અને આકાશને પ્લાવિત કરતા તે જળપૂરે ઉદ્ભવપણે વેગથી આવીને આ તમારી દેવપૂજને પણ પ્લાવિત કરી નાખી છે બુઝો ! આ તે રાજાની સ્ત્રીઓના નિર્માલ્ય રેવાનદીના જળ ઉપર તરે છે, તે તેની નિશાની છે.” આવી તેની વાણી સાંભળીને આહુતિવડે અગ્નિની જેમ

(૨૨) સહસ્રાંશુ રાજા સાથે રાવણનું મુઢ, રાવણની સભામાં શતભાદ્રું આગમન. પર્વ ૭ મુ

રાવણ અધિક ઉદીપ્ત થયો અને બોલ્યો—‘ અરે મરવાને ઇચ્છનારા તે રાજાએ કાળજી દેવ
 પ્રથમ વસ્ત્રની જેમ પોતાના અંગથી દ્રવિત એવા જળવડે આ મારી દેવપૂજને દ્રવિત કરી
 છે, માટે હે રાક્ષસમુખો ! મત્સ્યને જેમ માછીમાર બાંધી લાવે તેમ જો પાપી અને વીર
 માની રાજાને બાંધીને તત્કાળ જહાં લઈ આવે.’ રાવણની આવી રીત પ્રજા થતા જ
 રેવાનદીના ઉજાલ તરબોળી જેમ લાખો રાક્ષસવીરો રેવાનદીના કિનારાને અનુસરીને દોડવા
 લાગ્યા અને બીજા વનના અજોદોની સાથે જેમ અજોદો મુઢ કરે તેમ વીર ઉપર રહેલા
 સહસ્રાંશુ રાજાના સૈનિકોની સાથે તે નિશાચરો મુઢ કરવા લાગ્યા. મેઘ જેમ ઠરાઓથી
 આપાપકને ઉપદ્રવ કરે તેમ આકાશમાં ધ્વજોને વિદાવડે તેમને પ્રેરિત કરી તેઓ ઉપદ્રવ કરવા
 લાગ્યા. પોતાના સૈનિકોને ઉપદ્રવ પામેલા ભ્રષ્ટ ક્રોધથી અધરને કપાવતા સહસ્રાંશુએ
 કાશની સજ્જાથી પોતાની પ્રિયાઓને આશ્વાસન આપ્યું અને પોતે અગામીથી ઐશવ્ય
 હસ્તી બહાર નીકળે તેમ રેવાનદીમાંથી બહાર નીકળ્યો. તરતજ તેણે ધનુષ્ય ઉપર પશુપ
 ચઠાવી અને રૂના સમૂહને પવન ઉઠાવી મૂકે તેમ તે મહાબાહુ સહસ્રાંશુએ બાણોથી
 આકાશમાં રહેલા રાક્ષસવીરોને વિદ્રાવિત કરી નાખ્યા. પોતાના સૈનિકોને રણમાંથી પાછા
 વળતાં ભ્રષ્ટ રાવણ ક્રોધાચમાન થયો અને સહસ્રાંશુની ઉપર બાણોને વર્ષાવતો સામે આવ્યો.
 બને વીર ક્રોધી, ઉગ્ર અને સ્થિર સર્થ ચિરકાળ વિવિધ પ્રકારનાં આક્રુષ્ટીથી મુઢ કરવા લાગ્યા.
 છેવટે કુલના વીરોથી અગ્રેજ એવાં માદિગ્ધવીના રાજા સહસ્રાંશુને બાણોને રાવણે હસ્તીની
 જેમ તેને વિદાથી પ્રેરિત કરીને પકડી લીધા. પોતાને છતેલો માનતો રાવણ તે મહાવીરને
 છતીને પશુ તેની પ્રથમ સા કરતો સતો અનુસેકપણે તેને પોતાની ઇચ્છામાં લાવ્યો.

જેવામાં રાવણ હર્ષ પામતો આવીને સભામાં બેઠો. તેવામાં શતભાદ્રું નામે એક
 આસ્ત્રસુત્રિ આકાશમાંથી ઉતરીને સભામાં આવ્યા. મેઘની સાથે મધૂરની જેવો રાવણ તત્કાળ
 સિંહાસનઉપરથી ઉઠ્યો સર્વ અભિમત પાડીને છોડી દધને તેમની સામે આવ્યો. તેમને
 અર્હતપ્રભુના ગણધર એવા માનતો રાવણ પ્રથમ જાગથી ભૂમિને સ્પર્શ કરતો તેમના બર
 જુમાં પડ્યો. પછી પોતે અર્પણ કરેલા આસન ઉપર તે સુનિને બેસાડ્યા અને પોતે પ્રણામ
 કરીને તેમની સામે પૂજ્વીઉપર બેઠો. મૂર્તિમાન વિશ્વાસ કોય તેવા વિચને આશ્વાસન
 આપવામાં બાંધવરૂપ તે સુનિએ તેને કલ્યાણની માતા એવી ધર્મલાલરૂપ આશીષ આપી.
 પછી રાવણે અજ્ઞાતિ બેઠીને જો મેઘ સુનિને આવવાનું કારણ પૂછ્યું એટલે તે સુનિ નિર્દોષ
 વાણીએ બોલ્યા—‘ હું શતભાદ્રું નામે માદિગ્ધવી નગરીનો રાજા હતો. બન્યહા અગ્નિથી
 સિંહની જેમ હું સસારવાસથી જાજ પામી ગયો. તેથી સહસ્રાંશુ નામના મારા
 પુત્રને રાજ્ય સોંપી મોક્ષમાર્ગમાં રજ જેવું આ વત મેં બદલ્યું કરેલું છે.’ આટલું અર્ષ
 બોલતાં રાવણ શ્રીવા નમાવીને બોલી ઉઠ્યો—‘શુ આ મહાકુલજ આપ પૂજ્યપાદના પુત્ર
 છે ?’ સુનિએ હા કહી એટલે રાવણ બોલ્યો—‘હું દિગ્વિજય માટે કરતાં આ રેવાનદીને
 કાઢી આવ્યો અને જહાં પકાવ કરી વિકસિત કમળોથી પ્રભુની પૂજા કરી તન્મય
 સર્વ એકાગ્ર મને ધ્યાન કરવા લાગ્યો તેવામાં આ તમારા પુત્રે પોતાના સ્નાનથી
 મહીન એવા જળને છોડી મારી પૂજામાં જાગ કર્યો, તેથી ક્રોધ લાવીને મેં આ કાર્ષ

કરેલું છે, પરંતુ હું માનું છું કે એ મહાત્માએ આ કાર્ય અજ્ઞાનથી કરેલું હશે; કારણ કે તમારો પુત્ર કદિ પણ આવી અહિં તની આશાતના કરે નહિ ” આ પ્રમાણે કહી રાવણે સહસ્રાંશુને ત્યાં બોલાવ્યો. લજ્જાથી નમ્ર મુખ કરી તેણે મુનિરૂપ પિતાને પ્રણામ કર્યો. રાવણે તેને કહ્યું કે—“ હે સહસ્રાંશુ ! આજથી તમે મારા બ્રાતા છો અને તમારી-જેમ આ મુનિ મારા પણ પિતા છે, માટે જાઓ તમારા રાજ્યઉપર અધિકાર ચલાવો અને બીજી પણ પૃથ્વી ગ્રહણ કરો. અમે ત્રણ ભાઈઓ છીએ તેમ રાજલક્ષ્મીના અશને ભજનારા આજથી તમે અમારા ચોથા ભાઈ થયા છો ” આ પ્રમાણે કહી સહસ્રાંશુને છોડી દીધો. એટલે તેણે કહ્યું કે—‘ મારે અત્યારથી આ રાજ્યનું કે શરીરનું પણ કાંઈ કામ નથી હું તો પિતાએ આશ્રય કરેલા અને સસારનો નાશ કરનારા વ્રતનો જ આશ્રય કરીશ એ સાધુઓનો માર્ગ પ્રાપ્તિ નિર્વાણને આપે છે ’ આ પ્રમાણે કહી પોતાનો પુત્ર રાવણને સોંપી એ ચરમદેહી સહસ્રાંશુએ પિતાની પાસે વ્રત ગ્રહણ કર્યું. મિત્રતાને લીધે પોતે દીક્ષા ગ્રહણ કર્યાના બપોર અયોધ્યાના પતિ અનરુદ્ધ રાજાને કહેવરાવ્યા તે બપોર સાલજીને અયોધ્યા-પતિએ વિચાર્યું કે—‘ મારા પ્રિય મિત્ર સહસ્રાંશુની સાથે મારે એવો સંકેત હતો કે આપણે સાથે વ્રત ગ્રહણ કરવું ’ આવી પોતાની પ્રતિજ્ઞા સલાહીને સત્યધનવાળા તેણે પોતાના પુત્ર દશરથ રાજાને રાજ્ય સોંપીને વ્રત ગ્રહણ કર્યું. પછી રાવણ શતબાહુ અને સહસ્રાંશુ મુનિને વદના કરી સહસ્રાંશુના પુત્રને રાજ્યઉપર બેસાડીને આકાશમાર્ગે આદ્યો; તેવામાં યજ્ઞિઓના ઘાતથી જર્જર થઈ ગયેલ નારદ મુનિ ‘ અન્યાય, અન્યાય ’ એવો પોકાર કરતા ત્યાં આવ્યા તેણે રાવણને કહ્યું—“ હે રાજા ! આ રાજપુરનગરમા મરૂત નામે રાજા છે તે દુષ્ટ બ્રાહ્મણોના સહવાસથી મિથ્યાદષ્ટિ થઈને યજ્ઞ કરે છે તે યજ્ઞમા હોમ કરવા માટે કસાઈઓની જેમ બ્રાહ્મણોએ પાશમા બાંધીને આણેલા નિરપરાધી પશુઓ પોકાર કરતા મારા જેવામા આવ્યા, તેથી આકાશમાંથી નીચે ઉતરી બ્રાહ્મણોથી વીંટાયેલા તે મરૂતરાજાને મેં દયા લાવીને પૂછ્યું કે—‘ આ શું આરબ્ય છે ? ’ મરૂતે કહ્યું—‘ આ બ્રાહ્મણોએ કહેલો યજ્ઞ થાય છે અહીં અતર્વેદીમા દેવની તૃપ્તિ માટે પશુઓને હોમવાના છે આ મહાધર્મ છે અને તે સ્વર્ગનો હેતુ કહેલો છે, માટે આ પશુઓથી આજે હું યજ્ઞ કરીશ ’ પછી મેં તેને કહ્યું—‘ આ શરીર વેદી છે, આત્મા યજ્ઞમાન છે, તપ અગ્નિ છે, જ્ઞાન વ્રત છે, સમિધ કર્મ છે, ક્રોધાદિક પશુઓ છે, સત્ય યજ્ઞસ્તભ છે, સર્વ પ્રાણીઓની રક્ષા તે દક્ષિણ છે અને જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર-એ ત્રણ રત્નો તે ત્રણ દેવ (બ્રહ્મા, વિષ્ણુ, મહેશ્વર) છે આ વેદોદિત યજ્ઞ જો યોગવિશેષથી કર્યો હોય તો તે મુક્તિનું સાધન થાય છે રાક્ષસની જેવા જે લોકો છાગ (મેઠા) વિગેરે પ્રાણીઓના વધવડે યજ્ઞ કરે છે તે મૃત્યુ પામીને ઘોર નરકમા જાય છે અને ત્યાં ચિરકાળ દુખ લોગવે છે, માટે હે રાજા ! તમે ઉત્તમ વશમા ઉત્પન્ન થયા છો, બુદ્ધિમાન સમૃદ્ધિમાન છો, તેથી શિકારીઓને કરવા યોગ્ય એવા આ પાપથી નિવૃત્ત થાઓ જો પ્રાણીઓના વધથી સ્વર્ગ મળતું હોય તો પછી આ બધો જીવલોક ચોરા દિવસોમા શૂન્ય (ખાલી) થઈ જાય ’ આવાં મારા વચન સાલજી યજ્ઞના અગ્નિ જેવા સર્વ બ્રાહ્મણો ક્રોધથી પ્રબલિત થઈ હાથમા દડ અને

(૨૪) રાવજીની આજ્ઞાથી યજ્ઞનું બંધ રહેતું, યજ્ઞ સંબંધે રાવજીનો નારદને પ્રશ્ન. પર્વ ૭ મું.

પદ્મ વિગેરે લઈ ઉભા થયા અને તેઓએ મને મારવા માંડ્યા ત્યાંથી નાસીને નદીના પૂરથી પરાભવ પામેલો માણસ જેમ બેઠને પામે તેમ હું તમને પ્રાપ્ત થયો છું અર્થાત્ તમે મને મળ્યા છે. તમારા અવલોકનથી મારી તો રક્ષા થઈ, પણ જે નિરપરાધી પશુઓને હણવા માટે તે નરપશુઓ તૈયાર થયા છે તેઓની ત્યાં જઈને રક્ષા કરો. ” આવા તેનાં વચન સાંભળી તે સમગ્ર જોવાની ઈચ્છાએ રાવજી વિમાનમાંથી ઉતરીને યજ્ઞમઠમાં આવ્યો. મહતરાજાએ પાલ તથા સિક્કાસન વિગેરે આપીને તેની પૂજા કરી પછી રાવજી કોધાશમાન થઈને મહતરાજાને કહ્યું કે- ‘ જરૂર ! નરકની અભિમુખ થઈને તમે આવો યજ્ઞ કેમ કરો છો ? ત્રણ જગતના દિવકારી જોવા સર્વજ્ઞ પુરુષોએ અર્ધસાવરે ધર્મ કહેલો છે, તો આ પશુદિ સાત્ત્વક યજ્ઞથી તે ધર્મ શી રીતે થાય ? તેથી બે લોકનો નાશ કરનાર આ યજ્ઞ કર્યો તો આ લોકમાં મારા કારણદ્વારા નિવાસ થશે અને પસ્તેકે નરકમાં વાસ થશે. ’ તે સાંભળી મહતરાજાએ તત્કાળ યજ્ઞ કરવો છોડી દીધો, કેમકે બધા વિશ્વને ભ્રમ કર જોવી રાવજીની આજ્ઞા અલબનીય હતી.

પછી રાવજી નારદને પૂછ્યું કે- ‘ આવા પશુવધાત્મક યજ્ઞ ક્યારથી પ્રવર્ત્યા હશે ? ’ નારદ બોલ્યા- ‘ ઘેડી દેશમાં શુકિતમતી નામે એક વિષ્ણુવત નગરી છે, જેની આસપાસ નર્મ સંધી કોપ તેવી શુકિતમતી નામની નદી વીંટાયેલી છે તે નગરીમાં સારા જાત રણુવાળા અનેક રાજાઓ થઈ ગયા પછી યુનિસુવતસ્વામીના તીર્થમાં અભિચર્યદ્ર નામે સર્વ રાજ્યકર્તાઓમાં એક રાજા થયો હતો. તેનો પુત્ર વસુ નામે થયો જે મહાભુક્તિમાન અને સમ્ભવચળીપણામાં વિષ્ણુવત થયો. ક્ષીરકંઠ નામના એક શૂરની પાસે તે શૂરનો પુત્ર પર્વત, રાવપુત્ર વસુ અને હું એમ ત્રણે જણ ભણતા હતા. એક વખતે શત્રુએ અભ્યાસના ક્ષમથી ઘાતી જઈને અમે ઘરની ઊંપર અગાથીમાં છુતા હતા, તેવામાં કોઈ બે આરણ્યક્રમણુમુનિ આકાશમાંથી જતાં મહિમાથી આ પ્રમાણે બોલ્યા- ‘ આ ત્રણ વિદ્યાર્થીઓમાં એક સ્વર્ગે જશે અને બે નરકે જશે. આ વાર્તાલાપ ક્ષીરકંઠ ન શૂરના સાંભળ બામા આવ્યો તેથી તેઓ એક પાત્રીને ખિતવવા લાગ્યા કે- ‘ જલો ! મારા જેવો શૂર અધ્યાપક છતાં આમાંથી બે સિષ્યો નરકમાં જશે. ’ પછી અમારામાંથી કોણ સ્વર્ગે જશે અને કોણ નરકે જશે તેનો નિર્ણય કરવાની જિજ્ઞાસાથી શૂરએ અમે ત્રણેને એક સાથે બોલાવ્યા, અને અમે ત્રણેને એક એક પિટનો કુકડો આપીને કહ્યું કે- ‘ જ્યાં કોઈ ન જુએ તેવે કંઠાએ જઈને આ કુકડાને તમારે મારી નાંખવો. ’ પછી વસુ અને પર્વતે તો કોઈક શૂન્ય પ્રદેશમાં જઈ પોતાની આત્મદિવકારી ગતિની માફક તે પિટના કુકડાને મારી નાંખ્યો. હું એકલો નગરની બહાર દૂર દેરી જઈ એકાતમાં પહોંને હિચાળોને બોલો વિચાર કરવા લાગ્યો કે- ‘ શૂરએ આ બાબતમાં પ્રથમ અમને આજ્ઞા આપી છે કે જ્યાં કોઈ જુએ નહિ તેવે સ્થાને આ કુકડાને મારવો, પણ અહીં તો કુકડો પોતે જુએ છે, હું જોઈ છું આ જેમણે જુએ છે લોકપાણી જુએ છે અને જાનીઓ પણ જુએ છે, એવું કોઈ સ્થાન નથી કે જ્યાં કોઈ પણ જુએ નહિ, તેથી શૂરની વાળીત તાત્પર્ય એવું જણાય છે કે ’ આ કુકડાને મારવો નહિ. એ પૂજ્યશૂર સદા ઇચ્છા અને હિંસાથી વિરુદ્ધ છે, તેથી તેમણે અમારી ભુક્તિની પરીક્ષા કરવાને માટે જ જરૂર આવી આજ્ઞા આપી હશે. ’ આવો વિચાર

કરી એ કુકડાને હણ્યા વગર હું પાછો આવ્યો અને કુકડાને નહિ હણવાનો હેતુ ગુરૂને જણાવ્યો. ગુરૂએ ‘ જરૂર આ શિષ્ય સ્વર્ગે જશે ’ એવો નિશ્ચય કરી ગૌરવવડે મને શાખાશ શાખાશ, એમ કહી આલિંગન કર્યું. પછી થોડીવારે વસુ અને પર્વત આવ્યા તેમણે કહ્યું કે-‘ જ્યાં કોઈ ન જુએ તેવે ઠેકાણે કુકડાને અમોએ મારી નાખ્યો ’ ગુરૂએ ધિક્કારપૂર્વક કહ્યું કે-‘ રે પાપીઓ ! તમે પોતે જોતા હતા અને ઉપર ખેચર વિગેરે જોતા હતા, છતાં તમે તે કુકડાને કેમ મારી નાખ્યો ? ’ પછી ખેદથી તેમને નવો અભ્યાસ કરાવવાનો વિચાર બધ કરી ઉપાધ્યાયે ચિતવ્યું કે-‘ આ વસુ અને પર્વતને અધ્યયન કરાવવાનો મારો પ્રયાસ વ્યર્થ થયો જેમ જળનું પડવું સ્થાનના ભેદથી મોતીપણે પણ થાય છે અને લવણપણે પણ થાય છે તેમ ગુરૂનો ઉપદેશ પાત્ર પ્રમાણે જ પરિણમે છે. પર્વત મારો પ્રિય પુત્ર છે અને વસુ પુત્રથી પણ અધિક છે તેઓ જ્યારે નરકમાં જવાના છે તો પછી મારે ગૃહવાસમાં રહેવાનું શું પ્રયોજન છે ? ’ આવો નિર્વેદ (વૈરાગ્ય) પામી ઉપાધ્યાયે તરત જ દીક્ષા લીધી, અને વ્યાખ્યાન (પાઠન) કરાવવામાં નિપુણ એવા પર્વતે પોતાના પિતાનું ગુરૂપદ લીધું. ગુરૂના પ્રસાદથી સર્વ શાસ્ત્રમાં પ્રવીણ થઈ હું ત્યાંથી મારા સ્થાનકે ચાલ્યો ગયો અને રાજાઓમાં ચદ્રસમાન અભિચ દ્રારાજાએ સમય આવતા વ્રત ગ્રહણ કર્યું એટલે લક્ષ્મીવડે વાસુદેવ જેવો વસ્તુ રાજા થયો તે પૃથ્વીમાં સત્યવાદી તરીકે પ્રખ્યાત થયો, તેથી તે પ્રખ્યાતિ પાળવાને માટે તે હમેશા સત્ય જ બોલતો હતો એક વખતે વિંધ્યગિરિના નિતબમાં કોઈ શિકારી મૃગયા રમવા આવ્યો તેણે એક બાણ ફેંકતા તે વચમાં સ્ખલિત થઈ ગયું બાણની સ્ખલના થવાનો હેતુ જાણવાને તે ત્યાં ગયો, તો તેને આકાશ જેવી નિર્મળ સ્ફટિકની શિલાનો સ્પર્શ થયો, તેથી તેણે વિચાર કર્યો કે-‘ ચદ્રમાં ભૂમિની છાયાની જેમ કોઈ બીજે સ્થાને ચરતો મૃગ આ શિલામાં પ્રતિબિંબિત થયેલા મારા જોવામાં આવ્યો હશે, કારણ કે આ શિલા હાથના સ્પર્શ વિના કાંઈ જણાય તેવી નથી માટે એ વસુરાજાને યોગ્ય છે ’ આમ વિચારી તે શિકારીએ એકાતમાં જઈને વસુ રાજાને તેની જાણ કરી, તેથી રાજાએ હર્ષથી તે શિલા ગ્રહણ કરી અને તેને ઘણું ધન આપ્યું. પછી વસુરાજાએ શુભ રીતે તે શિલાની એક આસનવેદી^૧ કરાવી અને તે વાત શુભ રાખવાને માટે તેના કારીગરોને મરાવી નાખ્યા, કારણ કે રાજાઓ કોઈના મિત્ર હોતા નથી. પછી તે શિલાની વેદી ઉપર ચેદીદેશના રાજા વસુએ પોતાનું સિંહાસન રાખ્યું, તેથી વસુરાજાના સત્યના પ્રભાવથી આ સિંહાસન જમીનથી અધર આકાશમાં રહ્યું છે એમ અબુધ લોકો જાણવા લાગ્યા, અને ‘ સત્યથી સતુષ્ઠ થયેલા દેવતાઓ વસુરાજાની સાનિધ્ય કરે છે ’ આવી તેની ઉચ્ચ પ્રસિદ્ધિ સર્વ દિશાઓમાં ફેલાણી તે પ્રસિદ્ધિથી ભય પામીને અનેક રાજાઓ તેને વશ થઈ ગયા, કારણ કે સાચી કે ખોટી ગમે તેવી પણ પ્રસિદ્ધિ માણસોને જય આપે છે.

એક વખતે ફરતો ફરતો હું ત્યાં ગયો તે વખતે બુદ્ધિમાન શિષ્યોને ઋગ્વેદની વ્યાખ્યા આપતો પર્વત મારા જોવામાં આવ્યો તેમાં અજૈર્યવ્ય એ શબ્દનો ‘ મેઠાથી યજ્ઞ

(૨૬) 'અજ' શબ્દના અર્થ માટે પર્વત અને નારદની ભય કર પ્રતિજ્ઞા. પર્વ ૭ મું.

કરવો ' જોવો અર્થ તે શિખવતો હતો તે સાક્ષી મે તેને કહ્યું—“ અરે ભાઈ ! જાતિથી તું આતું જુદું કેમ બોલે છે ? આપણા શુદ્ધને તો અજ પદનો અર્થ જોવો જતાવ્યો છે કે ત્રણ વર્ષનું જુદું ધાન્ય કે જે ફરી વાર ઉગતુ નથી તે જગ કહેવાય છે, કારણ કે તેની વ્યુત્પત્તિ જોવી છે કે “ ન જાવેતે દક્ષિ જગા ” જે ન ઉત્પત્ત થાય (ઉગે નહીં) તે જગ કહેવાય છે આ પ્રમાણે આપણા શુદ્ધને જતાવેલી વ્યાખ્યા તુ યા હેતુથી ભૂલી ગયો ? ”

પર્વત બોલ્યો કે—‘ મારા પિતા (શુદ્ધ) જે જોવું કહ્યું નથી. તેમણે તો જગ નો અર્થ ‘ મેવ (મિટા) જ કહેલ છે, અને નિષદુ (કોપ)મા પણ તેમજ છે ’ મે કહ્યું કે—

‘ શબ્દોના અર્થોની કલ્પના સુખ્ય અને ગૌણ્ય જેમ મે પ્રકારની કોપ છે, તેમાં શુદ્ધને જાણી ગૌણ્ય અર્થ કહેલો છે વળી શુદ્ધ ધર્મનો જ ઉપદેશ કરનાર કોપ છે અને ધર્માત્મક વચન તે જ વેદ કહેવાય છે; માટે કે મિત્ર ! તે બંનેને અન્યથા કરીને તુ પાપ ઉપાર્જન કર નહિ ’ ત્યાર પર્વત આશ્ચર્યથી બોલ્યો—‘ અરે ! શુદ્ધને તો જગ શબ્દનો અર્થ મિટા જ કહેલો છે, તે છતાં શુદ્ધનો ઉપદેશ અને શબ્દનો અર્થ ઉલ્લેખીને તુ અધર્મ ઉપાર્જન કરે છે હોઠો મિથ્યાભિમાનવાળી વાણી હઠના જયથી બોલતા નથી માટે આપણા વચ્ચે પોતપોતાના પક્ષનું સ્થાપન કરવામાં જે ખોટો કરે તેની દૃઢતા છેલ્લાની પ્રતિજ્ઞા લાગે, અને આપણા બંનેની વચ્ચે આપણા સહાધ્યાયી અને સત્વવાદી વસુરાબને પ્રમાણિક કરાવે. તે સાક્ષી મે તે પ્રમાણે કબૂલ રાખું, કારણ કે સત્વવાદીઓને કોભ હોતો નથી.

આ પ્રતિજ્ઞાની ખબર થતાં પર્વતને તેની માતાએ જોકાતમાં કહ્યું કે—“ હે પુત્ર ! ‘ જગ બેટલે ત્રણ વર્ષનું ધાન્ય ’ જોતું મે પણ તારા પિતાપાસેથી થતું કામકાજ કરતાં સાબળતું હતું તેથી તે તર્જથી જે આ દૃઢતા છેલ્લાની પ્રતિજ્ઞા કરી તે સારું કર્યું નથી; કારણ કે અભિચારિત કાર્યના કરનારા વિપત્તિનું સ્થાન થઈ પડે છે પર્વત બોલ્યો કે—‘ હે માતા ! હું તો પ્રતિજ્ઞા કરી ચૂક્યો છું તેથી હવે ? થયું તે થયું; મારો નિશ્ચય ફરવાનો નથી. પછી પોતાના પુત્ર પર્વતને પ્રાપ્ત થવાના કક્ષની પીઠથી હૃદયમાં આકુળઆકુળ થવી તેની માતા વસુરાબની પાસે ગાવી, કારણ કે પુત્રને માટે પ્રાણી શું ન કરે ?

પર્વતની માતાને જોઈ વસુરાબ બોલ્યો— હે માતા ! આજે તમારા દર્શનથી મારે ક્ષીરકલ્પ શુદ્ધના દશ ન થયા છે કહે, તમારું શું કામ કરે ? અથવા તમને શું આપુ ? ’ તે બોલી—‘ હે રાજા ! મને પુત્રરૂપ ભક્ષ્યા આપી. હે વત્સ ! પુત્રવના મારે જીવન ધનધાન્ય શા કામના છે ? વસુ બોલ્યો—‘ માતા ! તમારો પુત્ર પર્વત મારે પાળવા યોગ્ય અને પૂજવા યોગ્ય છે કારણ કે શુદ્ધની જેમ શુદ્ધના પુત્રની સાથે પણ પર્વત જોઈને જેમ વેદ કહે છે હે માતા ! આજે આજે રાત્ર મરનારા કાળે કેવું પાતું ઉજેલું છે ? મારા ભાઈ પર્વતને કોણ મારવા ઈચ્છે છે ? કહે, તમે કેમ આતુર થઇ ગયા છો ? આ પ્રમાણે પૂછવાથી તેણે જગ શબ્દની વ્યાખ્યાનું વૃત્તાત, પુત્રનું પણ અને તેમાં તમારું પ્રમાણિકણ—જે સર્વ વાતો જણાવી અને પ્રાર્થના કરી કે—“ હે વત્સ ! તારા ભાઈ પવતની રક્ષા કરવાને માટે તું ‘ જગ ’ શબ્દનો અર્થ ‘ મિટા ’ જોવો કર, કારણ કે મિટા પુરુષો પ્રાણથી પણ જીવનો ઉપકાર કરે છે તો વચનથી કેમ ન કરે ? ”

તે સાંભળી વસુરાજ બોલ્યો—‘ હે માતા ! હું મિથ્યા વચન શા માટે બોલું ? કારણ કે સત્યવાદી પુરૂષો પ્રાણુનો નાશ થાય તો પણ અસત્ય બોલતા નથી. પાપથી ભય પામનારા પુરૂષે સામાન્ય પણ અસત્ય બોલવું નહિ, તો આ ગુરૂની વાણીને અન્યથા કરવાની વાળી કૂટ સાક્ષી આપવી, તેની તો શી વાત કરવી ? ’ માતાએ કહ્યું—‘ કાં તો ગુરૂના પુત્રનું માન રાખી તેને બચાવ અથવા સત્યવ્રતનો આગ્રહ રાખી ગમે તે કર ’ આવાં સંરોધ વચન સાંભળીને વસુએ ગુરૂપુત્રનું માન રાખવાનું કબૂલ કર્યું, એટલે ક્ષીરકદબ ગુરૂની પત્ની હર્ષા પામીને પોતાને ઘેર આવી પછી હું અને પર્વત બંને વસુરાજની પર્ષદામાં ગયા.

વસુરાજની સલામા મધ્યસ્થ ગુણવર્તે શોભનારા સભ્યજનો અને સત્ત્વસત્ત્વ વાદ-રૂપ ક્ષીર અને નીરનો ભેદ કરવામાં હસ જેવા વાદીઓ એકઠા મળેલા હતા વસુરાજ ગંગાનમાં ચઢીને જેમ પેલી આકાશ જેવી સ્ફટિક શિલાની વેદીપર રહેલા સિંહાસન-પર સલાપતિ થઈને બેઠો હતો તેમને મેં અને પર્વતે અજ શબ્દની વ્યાખ્યાનો ને પોતપોતાનો પક્ષ હતો તે કહી સંભળાવ્યો, અને કહ્યું કે—‘ હે સત્યવાદી ! આમા ને સત્ય હોય તે કહો ’ તે વખતે બીજા વૃદ્ધ વિપ્રોએ રાજાને કહ્યું કે—“ હે રાજા આ વિવાદ તો તમારી ઉપર જ છે ભૂમિ અને આકાશમાં સૂર્યની જેમ આ બંને વચ્ચે તમે પ્રમાણિક સાક્ષી છો ઘટ વિગેરે જે દશ દિવ્ય છે તે સત્યથી રહેલા છે, સત્યથી મેઘ વર્ષે છે અને સત્યથી દેવતા સિદ્ધ થાય છે હે રાજા ! તમારાથી જ આ સર્વ હોય. સત્યમાં રહેલો છે, તેથી આ વિષે તમને શું કહીએ ? જે તમારા સત્ય વ્રતને યોગ્ય હોય તે કહો ” આવા વચન સાંભળ્યા છતાં પણ પોતાની સત્યપણાની પ્રસિદ્ધિને છોડી દઈને વસુરાજએ કહ્યું—‘ ગુરૂએ અજ શબ્દનો અર્થ મેંદો કહ્યો છે ’ આવા વસુરાજના અસત્ય વચનથી ક્રોધ પામીને ત્યાં રહેલા દેવતાઓએ આકાશ જેવા સ્ફટિકના આસનવેદિકા ચૂર્ણ કરી નાખી તત્કાળ વસુરાજ જાણે નરકપાતનું પ્રસ્થાન કરતો હોય તેમ પૃથ્વીપર પડી ગયો. અસત્ય વચન બોલવાથી કોપ પામેલા દેવતાઓએ પાડીને મારી નાંખેલો વસુરાજ મરણ પામીને ઘેર નરકમાં ગયો વસુનો પુત્ર પૃથુવસુ, ચિત્રવસુ, વાસવ, શુક્ર, વિભાવસુ, વિશ્વાસુ, સુર અને મહાસુર—તે આઠે અનુક્રમે પિતાની રાજગાદી ઉપર બેઠા, પણ દેવતાઓએ કોપથી તત્કાળ તેઓને પણ માન નાંખ્યા તેથી નવમો સુવસુ નામે પુત્ર ત્યાંથી નાસીને નાગપુર ગયો અને દશમે વૃહદ્દેવજ નામનો પુત્ર મથુરાપુરીએ ગયો પછી પુરજનોએ હાસ્ય કરી પર્વતને નગરીની બહાર કાઢી મૂક્યો તેને મહાકાળ નામના અસુરે ગ્રહણ કર્યો

રાવણે પૂછ્યું—‘ એ મહાકાળ અસુર કોણ હતો ? ’ એટલે નારદ તેની કથા કહેવા લાગ્યા—‘ અહીં ચારણ્યુગલ નામે એક નગર છે ત્યાં અયોધન નામે એક રાજા થયો, તેને દિતિ નામે પ્રિયા હતી તેને સુલસા નામે એક રૂપવતી દુહિતા થઈ હતી અયોધન રાજાએ તેના સ્વયંવરમાં બોલાવવાથી સર્વ રાજાઓ ત્યાં આવ્યા, તેઓ

સગર નામે રાજ્ય સર્વથી અધિક હતો. તે સગરની આજ્ઞાથી મહોદરી નામની જોક પ્રતિહારી અયોધન રાજાના આવાસમાં વારવાર જતી હતી. જોક વખતે દિવિ રાણી સુલસાહ્યારીની સાથે મહોદવાનના કહલીમૃદગા ભેટી હતી, તેવામાં મહોદરી પણ ત્યાં આવી ચડી તે બંનેના વચ્ચેના સાબળવાની ઇચ્છાથી મહોદરી હતાઓમાં સતાર્થ ગઈ તે વખતે દિવિએ સુલસાને કહ્યું કે—હે વત્સે ! તારા આ સ્વયમ્વરમાં મારા મનમાં જોક શય્ય છે અને તેનો ઉદાર કરવો તારે આપીન છે; આટે તું સારી રીતે મૂળથી તે વાત સાબળ—શ્રી ઋષભસ્વામીને હારન અને ણાહુળલી નામે મુખ્ય બે વશધર પુત્રો હતા, જેઓના પુત્ર સુર્ય અને સોમ કયા હતા. તેમાં સોમના વશધ વૃણ્ણિદુ નામે મારો ભાઈ થયેલો છે અને તારા પિતા અયોધન રાજા સુર્યના વશધાં ઉત્પન્ન થયેલા છે. અયોધન રાજાની બેન સત્યમયા વૃણ્ણિદુ રાજાની સ્ત્રી થયેલ છે અને તેને મધુપિંગ નામે જોક પુત્ર થયેલો છે. હે સુદરી ! તને જો મધુપિંગને આપવાની મારી વીત્ર ઇચ્છા છે, અને તારા પિતા તને સ્વયમ્વરમાં આવેલા રાજાઓમાંથી કોઈ પણ વરને આપવાને ઇચ્છે છે હવે સ્વયમ્વરમાં તું કોને વરીશ તે હું બાણી શકવી નથી, તેથી જોક મોટું શય્ય મારા હૃદયમાં સાહે છે; આટે સર્વ રાજાઓની વચ્ચે તારે મારા જાતુજ (ભત્રીજા) મધુપિંગને વરવો જોમ કચ્છ કર. આવી પેતાની માતાની શિક્ષા સુલસાએ સ્વીકારી. આ સર્વ વાત સુત્ર રીતે સાબળીને મહોદરીએ સગરરાજ્યપાસે નિવેદન કરી.

સગરરાજાએ પેતાના પુરોહિત વિશ્વમૃતને આજ્ઞા કરી, જોલે વત્સાળ તે શીખ કવિએ જોક રાજલક્ષણસંહિતા રચી કાઢી. તેમાં તેણે જોલુ લખ્યું કે જેથી સગરરાજા સર્વ રાજલક્ષણોથી મુક્ત જણાય અને મધુપિંગ રાજલક્ષણરહિત હશે. તે પુસ્તક તેણે પુરાણની જેમ પેટીમાં મૂક્યું. પછી જોક વખતે રાજાની આજ્ઞાથી તે પુરોહિતે રાજસભામાં તે પ્રગટ કર્યું. તે વખતે પ્રથમ સગરરાજાએ કહ્યું કે—‘આ પુસ્તક વચ્ચાર્તા તેમાં જતાવેલા રાજલક્ષણોથી જે રહિત જણાય તે સર્વને વધ કરવા યોગ્ય અને ત્યાગ્ય છે.’ પછી જેમ જેમ પુરોહિતે તે પુસ્તક વાંચવા માંડ્યું તેમ તેમ તેમાં જતાવેલા લક્ષણ પેતાનામાં નહિ હોવાથી મધુપિંગ અત્યંત લજ્જા પામવા લાગ્યો. છેવટે મધુપિંગ ત્યાંથી ઉઠી ગયો અને સુલસા સગરરાજાને વરી. વત્સાળ તેમના વિવાહ થયો અને પછી સર્વે પાતપેતાને સ્થાનકે ગયા.

મધુપિંગ અપમાન થવાથી બાળવપ કરીને મૃત્યુ પામ્યો અને સકલ હલ્લાર અમુરોનો સ્વામી મહાકાળ નામે અમુર થયો. તેણે અવધિશાનવટે સુલસાના સ્વયમ્વરમાં પેતાનું અપમાન થવાના કારણભૂત સગરરાજાએ કૃત્રિમ જનાવેલું સર્વ યજ્ઞિત બદલ્યું; તેથી તેણે વિચાર કર્યો કે—સગરરાજાને અને બીજા રાજાઓને મારી નાંખું. પછી તે અમુર તેમનું ઇંદ્ર જોતો જોતો ફરવા લાગ્યો. જોક વાર તેણે શુદ્ધિતમતી નગરીપાસે શુદ્ધિતમતી નદીમાં પર્વતને જોયો. જોટલે ગ્રાહણનો વેશ લઈને તે પર્વતની પાસે ગાઓ અને કહ્યું કે—હે મહામતે ! હું શાંકિશ્ય નામે તારા પિતાનો મિત્ર છું. પૂર્વે હું અને તારો પિતા ક્ષીરકલ બને ગૌતમ નામના બુદ્ધિમાન ઉપાધ્યાયની પાસે સાથે જ ભવ્યા હતા. હમણા નારદે અને બીજા લોકોએ તારાં અપમાન કર્યું. તે વાર્તા સાંભળીને હું અહીં ગાઓ છું. હું મંત્રોથી વિશ્વને મોહિત કરીને તારા પશુની પૂર્તિ કર્તા કરીશ.’ આ પ્રમાણે કરી તે અમુરે પર્વ

સર્ગ ૨ ભે મહાકાળની મદદથી હિ સાત્મક યજ્ઞનો આરભ, સગરનુ મૃત્યુ. (૨૯)

તની સાથે રહી દુર્ગતિમા પાડવાને માટે ઘણા લોકોને કુધર્મ (મિથ્યાત્વ) મા મોહિત કરી દીધાં લોકોમા સર્વ ઠેકાણે વ્યાધિ અને ભૂત વગેરેના દોષો ઉત્પન્ન કરી પર્વતના મતને નિદોષ ઠરાવવા માંડ્યો શાહિલ્યની આજ્ઞાથી પર્વતે રોગની શાંતિ કરવા માંડી અને લોકોને ઉપકાર કરી કરીને પોતાના મતમા સ્થાપન કરવા માડ્યા સગરરાજના નગરમા, અંત.પુરમા અને પરિવારમાં પણ તે અસુરે અત્યંત દાઙણુ રોગો વિક્રુવ્યા સગરરાજ પણ લોકની પ્રતીતથી પર્વતને લજવા લાગ્યો, એટલે તેણે શાહિલ્યની સાથે રહીને સર્વ ઠેકાણે રોગની શાંત કરી

પછી શાહિલ્યના કહેવા પ્રમાણે પર્વતે લોકોને ઉપદેશ આપવા માંડ્યો કે-“સૌત્રામણિ યજ્ઞમા વિધિવડે સુરાપાન કરવાથી દોષ લાગતો નથી માટે તેમા સુરાપાન કરવુ, ગોસવ નામના યજ્ઞમા અગમ્યા સ્ત્રીની સાથે ગમન કરવુ, માતૃમેધ યજ્ઞમા માતાનો વધ અને પિતૃ-મેધ યજ્ઞમા પિતાનો વધ અતર્વેદિમા કરવો, તેથી કિચિત્માત્ર દોષ લાગતો નથી કાચળાના પૃથ ઉપર અગ્નિ મૂકી ‘જુજ્વકારવ્યાય સ્વાહા’ એમ બોલી પ્રયત્નથી હુતદ્રવ્યવડે તેમા હોમ કરવો ભે કાચળો ન મળે તો માથે તાળવાળા, પીળાવર્ણના, કિયારહિત અને કુસ્થાનમા અવ-તરેલા એવા કોઈ શુદ્ધ દિગ્ગતી(બ્રાહ્મણાદિ)ના જળવડે પવિત્ર કરેલા ધર્માકાર^૧ મસ્તક ઉપર અગ્નિને પ્રદિપ્ત કરીને તેમા આહુતિ નાખવી જે ધર્મ ગયેલુ છે અને જે થવાનુ છે તે સર્વ પુરૂષ (ઇશ્વર) જ છે, જે અમૃતના સ્વામી થયેલા છે (મોક્ષે ગયેલા છે) અને જે અન્નથી નિર્વાહ કરે છે તે સર્વ ઇશ્વરરૂપ જ છે એવી રીતે સર્વ એક પુરૂષ (ઇશ્વર) રૂપ જ છે, તેથી કોણુ કોને મારે છે ? માટે યજ્ઞમા ઇચ્છા પ્રમાણે પ્રાણીઓની હિંસા કરવી અને યજ્ઞમાં યજ્ઞમાને માસનુ લક્ષણુ કરવુ, કારણુ કે તે દેવતાના ઉપદેશથી કરેલું છે અને મત્રાદિવડે પવિત્રિત છે ” આ પ્રમાણે ઉપદેશ આપી સગરરાજને પોતાના મતમા લેળવી તેણે કુરૂક્ષેત્ર વિગેરેમાં ઘણા યજ્ઞો કરાવ્યા. થાડે થાડે તેનો મત પ્રસરતા તેણે રાજસુયાદિકર^૨ યજ્ઞો પણ કરાવ્યા, અને પેલા અસુરે યજ્ઞના કરનારાઓને, યજ્ઞમાં હોમેલા પ્રાણી કે રાજ વિગેરેને વિમાનપર રહેલા બતાવ્યા, તેથી વિશ્વાસ વધતા પર્વતના મતમા રહીને લોકો પ્રાણીહિ સાત્મક યજ્ઞો નિ શકપણે કરવા લાગ્યા

આ બધુ જોઇને મે દિવાકર નામના એક વિદ્યાધરને કહ્યુ કે-“ આ યજ્ઞોમાથી બધા પશુઓને તારે હરી લેવા ’ એટલે માડૂ વચન માનીને તે યજ્ઞમાથી પશુઓનુ હરણુ કરવા લાગ્યો તે પેલા પરમાધાર્મિક અસુરના જાણવામા આવ્યું, જેથી તેની વિદ્યાનો ઘાત કરવાને તે મહાકાળે યજ્ઞમા ઋષભદેવની પ્રતિમા સ્થાપિત કરવા માંડી, એટલે તે દિવાકર ખેચર વિરામ પામી ગયો પછી હું ઉપાયક્ષીણ થવાથી શાંત થઈને બીજે ચાલ્યો ગયો પછી તે અસુરે માયાથી યજ્ઞમા સગરરાજની ભાવના કરી, અને તત્કાળ સુલસાસહિત સગરરાજને યજ્ઞના અગ્નિમા હોમી દીધો પછી તે મહાકાળ અસુર કૃતાર્થ થઈને પોતાને સ્થાને ગયો

આ પ્રમાણે પાપના પર્વતરૂપ તે પર્વતથકા યાજ્ઞિક બ્રાહ્મણોએ હિંસાત્મક યજ્ઞો પ્રવર્ત્યા છે, તે તમારે અટકાવવા યોગ્ય છે ” આવા નારદના વચન અગીકાર કરી સ-ત્કારપૂર્વક તેને વિદાય કરીને રાવણે મરૂતરાજને ક્ષમા આપી મરૂત રાવણને નમીને

બોલ્યો—“હે ભવાળી ! આ કૃપાનો બહાર પુરુષ કેણુ હતો કે જેણે આ પાપામયી અમને તમારી પાસે નિવૃત્ત કરાવ્યા ? ” આવા તેના પ્રશ્નથી રાવણુ નારહની ઉત્પત્તિ કહેવા લાગ્યા—

“ બ્રહ્મણ્યી નામે એક બ્રાહ્મણુ હતો તે તાપસ થયો હતો, છતાં તેની કૂર્મી નામે સ્ત્રી સગર્ભા થઇ એક વખતે તેને ઘેર સાધુઓ આવ્યા તેમણી એક સાધુ બોલ્યા કે— “ તમેજો સસારના બધથી ગૃહવાસનો ત્યાગ કર્યો તે તો બહુ સારુ કર્યું, પણ ફરીવાર સ્ત્રીના સજ રાખીને વિપયમાં ચિત્તને દુષ્કર કરી છે, ત્યારે ગૃહવાસથી આ વનવાસ શી રીતે શ્રેષ્ઠ બન્યું ? ” તે સંભળી બ્રહ્મણ્યીએ જિનયાસનનો સ્વીકાર કરીને દ્વીક્ષા લીધી અને તે કૂર્મી પરમ શ્રાવિકા થઇ મિથ્યાત્વને છોડી ત્યાજ્ય રહીને તેણે એક પુત્રને જન્મ આપ્યો. તે પુત્રે જન્મસમયે રૂઢન કર્યું નહોતું તેથી તેનું નામ નારહ પાઠયુ એકલા તે કૂર્મી બીજે બર્ષ હતી તેવે સમયે જુબક દેવતાએ તેના પુત્રને ફરી લીધા. એટલે પુત્રશોકથી તેણે ઇંદુમાળા નામની આર્ષાપાસે જઇને દ્વીક્ષા લીધી. જુબક દેવતાએજો તે પુત્રને ઉછેર્યો અને શાસ્ત્ર બધાંબ્યાં પછી જાનુકેમે તેને બ્રાહ્મણગ્રામિની વિદ્યા આપી. ધાવકનાં અણુવત ધસ્તો જે પુત્ર ધૌવનવચને પ્રાપ્ત થયો. મસ્તકપર શિખા રાખવાથી જે યતિ કે ગૃહસ્થ બધાંતો નથી તે નારહ કલક બેવાનો બ્રાહ્મણી છે, ગીત અને નૃત્યનો શોખીન છે અને હંમેશાં કમરેવની શ્લેષાથી રહિત છતાં અતિ વાચાલ અને અતિ વત્સલ છે, વીર અને કાસુક પુરુષોની વચ્ચે તે સંધી ને વિશદ કરાવે છે હાથમા છત્ર, અક્ષમાળા અને કમળીયું રાખે છે અને પગમાં પાદુકા પહેરે છે, દેવતાઓએ તેને ઉછેર્યો છે તેથી તે પૃથ્વીમા દેવર્ષિના નામથી પ્રખ્યાત છે અને પ્રાપ્ત બ્રહ્મચારી અને સ્વેચ્છાચારી છે ” આ પ્રમાણે નારહની વાર્તા સંભળીને મરુત રાજાએ પોતે અજ્ઞાનથી કરેલા યજ્ઞના અપરાધને યમાઓ પછી મરુત રાજાએ કનકપ્રસા નામની પોતાની કન્યા રાવણને આપી અને રાવણુ તેની સાથે પરણ્યો.

પવનની જેવો બળવાન અને મોટા પરાક્રમવાળો રાવણુ મરુત રાજાના યજ્ઞને ભંગ કરીને ત્યાંથી મધુરાનગરીએ આવ્યો. મધુરાનો રાજા હરિવાહન શિવની જેમ ત્રિશૂળ ધારી મધુ નામના પુત્રની સાથે રાવણુની સામે આવ્યો. હાથિવથી આવેલા હરિવાહનની સાથે ઠેકલીક વાર્તા કર્યા પછી રાવણુ પૂછ્યું કે— “ આ તમારા પુત્રને ત્રિશૂળનું આયુષ્ય કયાંથી ? પિતાએ બ્રહ્મણીની સજ્જાથી આજ્ઞા આપી, એટલે મધુ મધુરાવાળી બોલ્યો— “ આ ત્રિશૂળનું આયુષ્ય મારા પૂર્વજ મના મિત્ર ભમરેદ્રે મને આપેલું છે જે આપવી વખત ભમરેદ્રે કહ્યું હતું કે—વાતકીબાઠ લીપના ભેરાવત કોત્રમાં શતદ્વાર નગરને વિરે સુમિત્ર નામે એક રાજપુત્ર અને પ્રભવ નામે એક કુળપુત્ર હશે. આ બંને વચ્ચે અને મહાનની જેમ મિત્ર હતા તેઓ બાહ્યવચમાં એક ગુરૂની પાસે કળાભ્યાસ કરતા હતા અને અગ્નિની કુમારની જેમ અવિરુદ્ધપણે સાથે રહીને કીડા કરતા હતા. બન્નારે સુમિત્રકુમાર સુવાન થઇને નગરમાં રાજા થયો ત્યારે તેણે પોતાના મિત્ર પ્રભવને પોતાની જેવો સરખી સમૃદ્ધિવાળો કર્યો. એક વખતે સુમિત્ર રાજા અગ્નિથી ફરાઈ ફોઈ મહાઅરણ્યમાં ગયો. ત્યાં એક પછીપતિની વનમથળા નામની પુત્રીને પરણ્યો. તેને હાઈ રાજા પોતાના નગરમાં આવ્યો. એટલે ઉત્કૃષ્ટ રૂપ ધૌવનવાળી તે વનમાળા પ્રભવના બેવામાં આવી તેનું હર્ષન મધુ ત્યારથી કમળીયુંવત થતો પ્રભવ કુશુપલના અરૂની જેમ દિવસે દિવસે દુરા થવા

લાગ્યો તેને મત્રતંત્રથી અસાધ્ય રીતે અતિ કૃશ થતો જાણી રાજ સુમિત્રે કહ્યું—‘હે બાધવ ! તારા દિલમાં જે ચિંતા કે દુઃખ હોય તે ખુદી રીતે જણાવ ’ પ્રલવે કહ્યું—‘હે વિભુ ! તે તમને કહી શકાય તેમ નથી; કારણ કે તે મનમાં રહ્યું છે તો પણ કુળને કલકિત કરે છે.’ બ્યારે રાજ્યે અતિ આગ્રહથી પૂછ્યું ત્યારે તે બોલ્યો કે—‘તમારી રાણી વનમાં જો ઉપરનો અનુગંગ તે જ મારા દેહની દુર્જનતાનું કારણ છે.’ રાજ્યે કહ્યું—‘તારે માટે આ રાજ્યનો પણ ત્યાગ કર, તો આ સ્ત્રી કોણ માત્ર છે ? આજે જ એ સ્ત્રી ગ્રહણ કર ’ આ પ્રમાણે કહી તેને વિદાય કરીને તેની પછવાડે જ રાત્રિના પ્રારભમાં સ્વયં દ્વિતીની જેમ વનમાં જાને તેને ઘેર મોકલી તેણે આવીને પ્રલવને કહ્યું—‘તમને દુઃખી જોઈને રાજ્યે મને તમને સોંપી દીધી છે, માટે હવે મારા પ્રાણાધાર થઈને મને આજ્ઞા આપો મારે પતિની આજ્ઞા બળવાન છે મારા સ્વામી તમારા માટે પ્રાણને પણ છોડી દેવા તૈયાર છે, તો મારા જેવી દાસી કોણ માત્ર છે ? તો હવે તમે ઉદાસ થઈને કેમ જીવો છો ? ’ પ્રલવ બોલ્યો—‘અરે ! મને નિર્લજ્જને ધિક્કાર છે ! તે સુમિત્ર મહાસત્ત્વવાન છે કે જેનું મારા ઉપર આવું સૌહાર્દ છે બીજાને પ્રાણ અપાય છે પણ પ્રિયા અપાતી નથી, કેમકે તે મહા-દુષ્કર છે, તે છતાં મિત્રે અત્યારે મારે માટે તેમ પણ કર્યું પિશુનની જેમ મારી જોવાને કાંઈ નહિ કહેવા યોગ્ય કે નહિ માગવા યોગ્ય નથી, અને કલ્પવૃક્ષની જેમ તે સુમિત્રના જેવાં પુરૂષોને કાંઈ પણ નહિ આપવા યોગ્ય નથી માટે હે વનમાં જા ! તમે મારી માતા-તુલ્ય છો તેથી અહીંથી આલ્યા જાઓ અને હવે પતિની આજ્ઞા છતાં પણ આ પાપરાશિ મનુષ્યની સાસુ પણ જોશે નહિ તેમજ તેને બોલાવશે પણ નહિ ’ આ બધા વચનો ત્યાં સુધી રીતે આવીને રાજ સાલજાતો હતો, તેથી તે પોતાના મિત્રનું આવું સત્ત્વ જોઈને અત્યંત હર્ષ પામ્યો પછી પ્રલવે વનમાં જાને નમસ્કારપૂર્વક વિદાય કરીને એક દારૂણ ખર્જ જેવી પોતાના મસ્તકને છેદવા માડ્યું તે વખતે રાજ સુમિત્રે પ્રગટ થઈ—‘હે મિત્ર ! સાહસ કર નહિ ’ એમ કહી તેના હાથમાંથી ખર્જ જેવી લીધું તે વખતે જાણે પૃથ્વીમાં પેસવાને ઈચ્છિતો હોય તેમ પ્રલવ લજ્જાથી નીચું મુખ કરી ઉભો રહ્યો. સુમિત્રે ઘણી મહેનતે તેને સ્વસ્થ કર્યો પછી જાને મિત્રો પૂર્વની જેમ મૈત્રી રાખીને પાછા રાજ્ય કરવા લાગ્યા કેટલેક કાળે સુમિત્ર દીક્ષા લઈ મૃત્યુ પામીને ઈશાન દેવલોકમાં દેવ થયો ત્યાંથી ચંચીને આ મથુગના રાજ હરિવાહનની માધવી નામની સ્ત્રીના ઉદરથી તું મધુ નામે પરાક્રમી પુત્ર થયો છે પેલો પ્રલવ ચિરકાળ લવમાં ભ્રમણ કરી વિશ્વાવસુની જ્યોતિર્મતિ નામે સ્ત્રીથી શ્રીકુમાર નામે પુત્ર થયો હતો, અને તે લવમાં નિયાણા-સહિત તપ કરી કાળયોગે મૃત્યુ પામીને આ હું ચમરેદ્ર થયો છું એ પ્રમાણે તારા પૂર્વલવનો હું મિત્ર છું આ પ્રમાણે બધું વૃત્તાંત કહી તેણે મને આ ત્રિશૂળ આપેલું છે આ ત્રિશૂળ બે હાથે યોજન સુધી જઈ ઈચ્છિત કાર્ય કરીને પાછું આવે છે ”

આ પ્રમાણે તેનું વૃત્તાંત સાલજીને રાવણે લક્ષિત અને શક્તિથી વિરાજિત એવા તે મધુકુમારને પોતાની મનોરમા નામે કન્યા આપી પછી લકાના પ્રયાણદિવસથી અઠાર વર્ષ ગયા ત્યારે રાવણ સુવર્ણગિરિ પર રહેલા પાડુકવનમાં ચૈત્યોની પૂજા કરવાને

માટે ગયો; ત્યાં યોગી ધામધુમ સાથે સંગીતમુક્ત પૂજાના મહોત્સવપૂર્વક રાવણે ઉત્કલથી સર્વ ચેત્ત્યોને વહના કરી તે વખતે દુર્લ્લભપુરમાં રહેલા ઇન્દ્રરાજના પૂર્વદિશાલ નલકુબરને પકડવા માટે કુભકર્ણુ વિગેરે રાવણની આજ્ઞાથી ગયા. ત્યાં તે નલકુબરે આશાળી વિદ્યાવટે પોતાના નમસ્વી આસપાસ સો ચોળનપર્જત અગ્નિમય કિશો કરેલો હતો, અને તેમાં એવા અગ્નિમય યત્રી ગોઠવ્યા હતા કે જેમાંથી નીકળતા કણીઆ જાણે આકાશમાં અગ્નિ ઉપર ઠરતા હોય તેવા દેખાતા હતા. તેવા કિશોનો અવલોકન લઇને, કોપથી પ્રભવ સિત અગ્નિકુમારની જેમ જો નલકુબર સુભટોથી વિંટાઇને રહ્યો હતો. સુધને ઉઠતા પુરોહ જેમ શીખ જાત્રુના મધ્યાહ્ન કાળના સૂર્યને જોઇ ચક્રે નહીં તેમ કુભકર્ણુ વિગેરે પણ ત્યાં આવી તે કિશોની સાચુ જોઇ ચક્રના નહીં 'આ દુર્લ્લભપુર ખરેખર દુર્લ્લભ છે' એવુ વિચારી તેઓ ઉત્સાહજન થઇને પાછા આવ્યા અને કોઈક પ્રકારે તેમણે તે ખબર રાવણને પહોંચાડ્યા. તે જ્ઞાનથી રાવણ પોતે ત્યાં આવ્યો અને તેવા કિશો જોઇ તેને બંધ કરવાના ઉપાયને માટે ચિરકાળ બેસી સાથે વિચાર કરવા લાગ્યો. તે સમયે રાવણની ઉપર અનુરાગી થયેલી નલકુબરની પત્ની ઉપરબાએ જોકે દ્રવીને યોગથી તેણે આવીને રાવણને કહ્યું—

"મૂર્તિમત્તી જયલક્ષ્મી હોય તેવી ઉપરબા તમારી સાથે કોઠા કરવાને ઇચ્છે છે તમારા મુલોથી તેનું મન તો હરાઇ ગયેલું છે, માત્ર શરીર જ ત્યાં રહેલું છે કે માનક! આ કિશોને રક્ષણ કરનારી આશાળી નામની વિદ્યા છે તે ઉપરબા પોતાના શરીરની જેમ તમારે આધીન કરી દેશે, તેથી તમે આ નગરને નલકુબરસહિત તાલે કરશો. જગી કે જેવ ! જહીં સુદર્શન નામે જોકે જક તમે સાધ્ય કરશો." રાવણે હાથપાથે વિચીંચણની સાચુ એણે જોટલે 'વનમલુ જોમ કહીને તેણે તે દ્રવિજને વિદાય કરી. પછી રાવણે કોપ કરીને વિચીંચણને કહ્યું—

"અરે! આવુ કુળવિદ્વં કાપ તે કેમ સ્વીકાર્યું? રે મૂંડ! આપણા કુળમાં કોઈ પુરોહિતે રણમુખિમાં યત્રુઓને પૂઠ અને પરજોને હુલ્લ થઈ પણ આપણુ નથી અરે વિચીંચણ! આવા વચનથી પણ તે આપણા કુળમાં નવીન કલક લગાડ્યું છે! તારી આવી અતિ કેમ થઈ કે જેથી તું એવુ બોલ્યો?" વિચીંચણે કહ્યું—

"હે આર્ચ મહાકુબર! પ્રસન્ન થાઓ શુદ્ધ હૃદયવાળા પુરોહિતે વાણીમાત્રથી કલક લાગતું નથી. તે ઉપરબા બહે જાણે ને તમને વિદ્યા આપે. યત્રુ વખતે વચ યામ, જોટલે પછી તમે તેને અગ્નિજન કરશો નહીં વાણીની મુક્તિથી તેને છોડી દેજો." વિચીંચણનાં આર્થ વચન રાવણે સ્વીકાર્યાં તેવામાં તેને આલેખન કરવામાં લપટ જોવી ઉપરબા ત્યાં આવી પહોંચી. પોતાના પતિએ નગરને કિશોરૂપ કરેલી આશાળી વિદ્યા તેણે રાવણને આપી, અને તે સિવાય બીજા અતરસકિત અગાધ શસ્ત્રો પણ આપ્યાં. પછી રાવણે તે વિદ્યાથી તે અગ્નિને પ્રાકાર (કિશો) ચક્રી લીધા, અને લશ્કર તથા વાહનસહિત દુર્લ્લભપુરમાં પ્રવેશ કર્યો. તત્કાળ નલકુબર તૈયાર થઈ ચુક કરવાને આવ્યો; પરંતુ હાથી જેમ આમકાની પ્રમથને પકડી લે તેમ વિચીંચણે ચક્રજામાં તેને પકડી લીધા. મુર અને અસુરશી અણેય એવું ઇન્દ્રસભા મહા દુર્ધર સુદર્શન જક રાવણને લાંબી પ્રાપ્ત થયું. પછી નલકુબર નમી પડ્યો જોટલે રાવણે તેને તેનું નગર પાછું સોંપી દીધું; કાણકે પરાક્રમી પુરોહિતે એવા વિજયના અર્ધી હોય છે તેવા દ્રવ્યના અર્ધી હોતા નથી. પછી રાવણે ઉપરબાને કહ્યું—

"હે બહે! તારી સાથે વિનયથી વર્તનાર અને તારા કુળને ચોખ્ખા એવા તારા પતિ

ને જ તુ અગીકાર કર, કારણ કે તે મને વિદ્યાદાન કર્યું તેથી તુ તો મારા ગુરૂસ્થાને છે, તેમજ પરસ્ત્રીઓને હું માતા અને ઁન તરીકે જ બેઉ છું તુ કાસધ્વજની પુત્રી છે અને સુદરીના ઉદરથી ઉત્પન્ન થયેલી છે, તો બન્ને કુળમાં શુદ્ધ એવી તને કલક ન લાગે. ” આ પ્રમાણે કહી તેને નલકુળર રાજને સોપી બાણે રીસાઈને પિતાને ઘરે ગયેલી સ્ત્રી નિર્દોષપણે પાછી આવે તેમ તે આવી રાજ નલકુળરે રાવણનો મોટો સત્કાર કર્યો

પછી ત્યાંથી રાવણ સેનાની સાથે રથનપુર નગરે આવ્યો રાવણને આવેલો સાલળીને મહાબુદ્ધિમાન સહસ્રાર રાજએ? પોતાના પુત્ર ઇદ્રપ્રત્યે સ્નેહપૂર્વક કહ્યું કે—“ હે વત્સ ! તારા જેવા મોટા પરાક્રમી પુત્રે જન્મ લઈને બીજા વશની ઉન્નતિ ન્યૂન કરી આપણા વશને પરમ ઉન્નતિને પમાડ્યો છે આ બધી બાબત તે એકલા પરાક્રમથી જ કરેલી છે, પરંતુ હવે નીતિને પણ અવકાશ આપવો જોઈએ કોઈવાર એકાત પરાક્રમ વિપત્તિને પણ આપે છે અષ્ટાપદ વિગેરે બલિષ્ઠ પ્રાણીઓ એકાત પરાક્રમથી વિનાશ પામે છે આ પૃથ્વી હમેશા બલવાનથી પણ અતિ બલવાન વીરોન ઉત્પન્ન કરે છે, માટે ‘હું સર્વથી વિશેષ પરાક્રમી છું’ એવો અહંકાર કોઈએ કરવો નહી હાલમા સુકેશ રાક્ષસના કુળમા સૂર્યસમાન લકાપતિ રાવણ નામે એક વીર ઉત્પન્ન થયેલો છે, જે સર્વના વીરત્વને હરનારો છે, પ્રતાપમા સૂર્ય જેવો છે, અને સહસ્રાશુ જેવા વીરને કબજે કરનારો છે વળી તેણે લીલામાત્રમા કૈલાસ^૨ પર્વતને ઉપાડ્યો હતો, મરૂતરાજના યજ્ઞનો ભંગ કર્યો હતો, જમૂદ્રીપના પતિ ચક્ષરાજથી પણ તેનું મન શ્લોભ પામ્યું નહોતું, અહંત પ્રભુની પાસે પોતાની ભુજવીણાવડે ગાયન કરતો જોઈને સતુષ્ઠ થયેલા ધરણે દે તેને અમોઘ શક્તિ આપી છે અને પ્રભુ, મત્ર તથા ઉત્સાહ એ ત્રણે શક્તિથી તે ઉર્જિત છે વળી બાણે તેની બે ભુજ હોય તેવા તેની સરખા બે લાઈઓ (કુલકર્ણ અને વિલીપણ) થી તે ઉત્કટ છે એ રાવણે તારા સેવક વૈશ્રવણને તથા યમને હેલામાત્રમા ભગ્ન કરી દીધા છે, વાલીના ભાઈ વાનરપતિ સુગ્રીવને પોતાનો પત્તિ કર્યો છે અને જેની આસપાસ અગ્નિનો દુર્લઘ્ય કિલ્લો હતો એવા દુર્લઘ્યપુરમા પણ પ્રવેશ કરીને તેના અનુજ લાઈએ નલકુળરને પણ કબજે કર્યો છે એવો તે વીર રાવણ અત્યારે તારી સામે આવ્યો છે, તો પ્રલયકાળના અગ્નિ જેવો એ ઉદ્ધત રાવણ પ્રણિપાતરૂપ અમૃતવૃષ્ટિથી શમી જશે, તે સિવાય શાત થશે નહિ માટે તારી રૂપવતી નામે સ્વરૂપવતી પુત્રી રાવણને પગણાવ કે જેથી એવો સબંધ બધાવાને લીધે તારે તેની સાથે ઉત્તમ સધી થશે ” પિતાનાં આવા વચન સાલળી ઇદ્ર કોપ કરી બોલ્યો કે—“ હે પિતા ! આ વધ કરવા લાયક ગવણને હું મારી કન્યા કેમ કરીને આપુ ? કારણ કે તેની સાથે આધુનિક વૈર નથી પણ વશપરપરાનું વૈર છે પિતા વિજયસિંહને તેના પક્ષના રાજાએ મારી નાખ્યા હતા તે સભારો તેના પિતામહ માળીને માથે જે મેં કર્યું હતું તે આને માથે પણ કરીશ એ ભલે આવે, તે કોણ માત્ર છે ? તમે સ્નેહને લીધે ભીરૂ થાઓ નહિ સ્વાભાવિક વૈર્યને ધારણ કરો તમે તમારા પુત્રનું પરાક્રમ ઘણીવાર જોયેલું છે શું તમે મારા પરાક્રમને જાણતા નથી ? ”

૧ પૂર્વે સહસ્રાર રાજાએ દીક્ષા લીધાનો અધિકાર આવી ગયો છે, પણ તે આ યુદ્ધ થયા પછીની હકીકત સમજવી ૨ અષ્ટાપદ પર્વત

આ પ્રમાણે ઈક કહેતો હતો તેવામાં દુર્ધર રાવણે રથનુપુર નગરે આવીને પોતાની સેનાવટે તે નગરને ઘેરી લીધુ મહાપરાક્રમી રાવણે પ્રથમ ફત મેઠક્યો. તે ફતે મિત્ર વચનોવટે ઈકને કહ્યુ કે—“હે ઈક ! જે રાવણો વિદ્યા અને બુદ્ધિબળથી અર્વિષ્ટ હતા તે સર્વેએ આવીને લેા ધરી રાવણુની પૂજા કરેલી છે રાવણુની વિશ્વતિથી અને તમારી સ્વલ્પતાથી આલેા કાળ ચાલ્યો ગયો, પરંતુ હવે ભક્તિ બતાવવાનો તમારે સમય આવ્યો છે તેથી તેના પ્રત્યે ભક્તિ બતાવો અથવા શક્તિ બતાવે. જો ભક્તિ અને શક્તિ બનેથી શકત થશે તો એમના એમ વિનાશ પામી જશે.” ઈક બોલ્યો કે—“હે ફત ! દીન રાવણોએ તેને પૂજ્યો તેથી તે રાવણુ ભક્ત થઇ ગયો છે તેટલા માટે તે મારી પાસેથી પશુ પૂજાની વાંચા કરે છે, પરંતુ આલેા કાળ તો રાવણુનો જેમ તેમ મુખને માટે ગયો. પશુ હવે તેનો આ કાળરૂપ કાળ આવેલો છે, માટે તું જઇને તારા સ્વામીને કહે કે તે ભક્તિ અથવા શક્તિ બતાવે. જો શક્તિ અને ભક્તિએ શકિત થશે તો તે પશુ સત્વર વિનાશ પામી જશે.” ફતે આવીને રાવણુને તે પ્રમાણે કહ્યું એટલે રાવણુ કોપથી ભય કર થઈ મેટા ઉત્સાહથી સર્વ સૈન્યની સાથે તેવાર થઈ ગયો ઈક પશુ તેવાર થઈને ઉતાવળે રથનુપુર નગરમાંથી બહાર નીકળ્યો, કેમકે વીર પુરુષો બીજા વીરના બાહુ કારને કે બાહુ બારને સહન કરી શકતા નથી.

પછી સામતોની સાથે સામતો, સૈનિકોની સાથે સૈનિકો અને સેનાપતિઓની સાથે સેનાપતિઓ—એમ અને સૈન્યનુ પરસ્પર તુમુલ મુઢ થઈ થયુ અશ્વોને વર્ષાવતા સૈન્ય વચ્ચે સર્વત્ર અને પુરસ્કારવર્ત મેઘની જેમ મેટો સજેત થઈ પડ્યો. પછી ‘ આ નિચારા મસલાના જેવા સૈનિકોને મારીને શુ કર્યુ ? ’ એમ કહેતો રાવણુ શ્રુવનાંક કાર નામના બેઠક ઉપર બેઠી અને પશુબ ઉપર ધનુષ બંધાવી ઐરાવત્તુ હસ્તીઉપર રહેલા ઈકની સામે આવ્યો. રાવણુ અને ઈકના હાથીઓ પરસ્પર મુખમાં મુઢ વીંગળીને બાજુ નાજપાથ રચતા હોય તેમ સામસામા મળ્યા. અને મહાલલવાન અજેદો કાંતે કાંતે પરસ્પરને પ્રહાર કરી અશ્વો કાષ્ટતા મથનની જેમ તેમથી અગ્નિતા તલુખા ઉઠાવા લાગ્યા. મહામોઢિ કાંતના આલાવથી, વિરહિણી સ્ત્રીના હાથમાંથી નીકળી પડે તેમ મુર્ખવલયની મેઘી તેમાંથી નીકળીને પૂંચીપર પડવા લાગી. પરસ્પર કાંતના કાંતથી ઉઠાઈ ગયેલા શરીરમાંથી, મઠ સ્થગમાંથી મહાપ્રાશની જેમ રૂધિરની ખાશાઓ ઝરવા લાગી. તે અવસરે રાવણુ અને ઈક પશુ શલુવાર શયોધી, શલુવાર બાજુથી અને શલુવાર મુઢરેથી બીજા બે હાથી હોય તેમ સામસામા પ્રહાર કરવા લાગ્યા. એ બંને મહાલલવાન હતા, તેથી તેઓ એકબીજાનાં અશ્વોને અશ્વોવટે વૂર્ણ કરતા હતા. એમ પૂર્વ અને પશ્ચિમ સાગરની જેમ તેઓમાંથી એક પશુ બગરહિત થયો નહીં ને રમુરૂપ સમગ્ર દીક્ષિત થયેલા તે બંને બાધ્ય અને બાધકનાં કરનારા ઉત્સર્ગ તથા અલાહ માર્ગની ગેમ મત્રાસોથી એકબીજાના અશ્વને તત્કાળ બાધ કરતા સતા મુઢ કરવા લાગ્યા. બંને ઐરાવત્તુ અને બુખનાંકકાર—એ બંને હાથી એક દ્વિતમ રહેલા બે ફગની ગેમ મારપણે મળી ગયા ત્યારે છાગને બલુનાર રાવણુ પોતાના હાથીઉપરથી ઉછળીને ઐરાવત્તુઉપર ફૂરી પડ્યો, અને તેના મહાવતને મારી નાંખીને મોગા હાથીની તમ ઇકને બાપી લીધા. પછી મધપુથને ભગરીઓની જેમ રાણ સનોદોએ હર્ષથી ઉમ કાગાદગ કરીને ચારે તરફથી ઘેરી લીધા અર્થાત્ તેની ફરના ફરી

વળ્યા. જ્યારે રાવણે ઇંદ્રને પકડી લીધો ત્યારે તેનું સર્વ સૈન્ય ઉપદ્રવિત થઈ ગયું, કારણ કે “સ્વામી છતાંત સૈન્ય પણ છતાં છે” પછી રાવણ અંગવણહસ્તીસહિત ઇંદ્રને પોતાની છાવણીમાં લઈ ગયો અને પોતે વૈતાલ્યની બંને શ્રેણીઓના નાયક થયો. ત્યાંથી પાછો ફરીને રાવણ તત્કાળ લકામાં ગયો અને કાષ્ઠના પાજરામાં પોપટને નાખે તેમ ઇંદ્રને કારાગૃહમાં નાખ્યો.

આ બાબત પડતા ઇંદ્રનો પિતા સહસ્રાર દિક્ષાળોમહિત લકામાં આવ્યો, અને રાવણને નમસ્કાર કરી એક પાળાની જેમ અજલિ ભેડીને બોલ્યો કે—“જેણે એક પાષાણના બંડની જેમ કૈલાસ પર્વતને ધારણ કર્યો હતો એવા તમારી જેવા પરાક્રમી વીરથી છતાંત અમને જરા પણ લજ્જા આવતી નથી, તેમજ તમારી જેવા વીરની પાસે યાચના કરવાથી પણ અમને બીલકુલ શરમાવું પડે તેમ નથી, માટે હું યાચના કરૂં છું કે મારા પુત્ર ઇંદ્રને છોડી દો અને મને પુત્રરૂપ ભિક્ષા આપો” રાવણ બોલ્યો કે—“જો એ ઇંદ્ર તેના દિક્ષાલ અને પરિવારસહિત નિરતર આ પ્રમાણેનું કામ કરવું કળૂલ કરે તો હું તેને છોડું સાંભળો—

મારી આ લકાપુરીને ક્ષણે ક્ષણે વાસગૃહની ભૂમિની જેમ તૃણ, કાષ્ઠ વિગેરે કચરાથી રહિત કરે, નિત્ય પ્રાત કાળે મેઘની જેમ આ નગરીને દિવ્ય સુગંધી જળવડે સિંચન કરે અને સર્વ દેવાલયોમાં માળીની જેમ પુષ્પોને ચુટી અને ગુથીને તેની માળાઓ પૂરી પાડે આ પ્રમાણે નિત્યકાર્ય કરતો સતો આ તમારો પુત્ર ફરીથી રાજ્યનું ગ્રહણ કરો અને મારા પ્રસાદથી આનંદ પામો” પછી ‘તે પ્રમાણે મારો પુત્ર કરશે’ એવું જ્યારે સહસ્રારે કળૂલ કર્યું ત્યારે રાવણે પોતાના બધાની જેમ સત્કાર કરી ઇંદ્રને છોડી મૂક્યો. પછી ઇંદ્ર રથનુંપુરમાં આવીને મોટા ઉદ્દેગથી રહેવા લાગ્યો કેમકે તેજસ્વી પુરૂષોને નિસ્તેજ થયું તે મૃત્યુથી પણ દુઃસહ છે.

એવામાં નિર્વાણસુગમ નામે એક જ્ઞાની મુનિ ત્યાં સમોસર્ચા તે સાંભળી ઇંદ્ર તેમને વાદવા આવ્યો ઇંદ્રે પૂછ્યું કે—“લગવન્ ! કયા કર્મથી આ રાવણના તિરસ્કારને હું પ્રાપ્ત થયો તે કહો” મુનિ બોલ્યા—“અરિજય નામના નગરમાં પૂર્વે જ્યલ્દનસિંહ નામે એક વિદ્યાધરોનો રાજા હતો તેને વેગવતી નામે પ્રિયા હતી તેઓને એક અહિંદ્યા નામે રૂપવતી દુહિતા થઈ તેના સ્વયંવરમાં વિદ્યાધરોના સર્વ રાજાઓ એકઠા થયા તેમાં અદ્રાવર્ત નગરનો રાજા આનંદમાળી અને સૂર્યાવર્ત નગરનો સ્વામી તટિત્રલ પણ આવ્યા હતા તે તટિત્રલ તું પોતે જ હતો તમે બંને સાથે આવ્યા હતા, તે છતાં તારો ત્યાગ કરીને અહિંદ્યા સ્વેચ્છાએ આનંદમાળીને વરી, તેથી તારો પરાલવ થયો ત્યારથી ‘હું છતાં અહિંદ્યા તેને કેમ વરે ?’ એવી આનંદમાળીની ઉપર તને ઇર્ષ્યા થઈ

એકદા આ સસારપર વૈરાગ્ય થવાથી આનંદમાળીએ દીક્ષા લીધી અને તીવ્ર તપસ્યા કરતો સતો તે મહર્ષિઓની સાથે વિહાર કરવા લાગ્યો એક વખતે વિહાર કરતો કરતો તે રથાવર્ત નામના ગિરિઉપર આવ્યો અને ધ્યાનમાં સ્થિત થયો ત્યાં તે તારા ભવામાં આવ્યો એટલે તને અહિંદ્યાના સ્વયંવરનું સ્મરણ થયું, તેથી તે તત્કાળ તેને બાંધી લીધો અને અનેક પ્રકારના પ્રહાર કર્યા તથાપિ તે પર્વતની જેમ જરા પણ

ધ્યાનથી ભક્તિ થયો નહિ. તે વખતે કદાચ ગણુશ્રેય નામે તેના ભાઈ ને સાધુઓમાં જાણી હતા અને જે તેની સાથે જ હતા તેણે તને તેમ કરતો જોઈને વૃક્ષપર વિદ્યુત્તી જેમ વારી ઉપર તેજોદેશમાં મૂકી તે સમયે વારી પત્તી સત્યમીએ ભક્તિવશનથી તે મુનિને શાંત કર્યા, તેથી તેમણે તેજોદેશમાં પાછી સફરી લીધી જેથી તું દગ્ધ થયો નહિ, પણ મુનિતિસ્કારના પાપથી કેટલાએક ભવમાં પરિભ્રમણ કરી, કોઈક ભવમાં શુભ કર્મ ઉપાજન કરી તું આ સહસ્રારનેા પુત્ર ઉદ્ધવ થયેલો છે આ રાવણથી વારો જે પગ ભવ થયો તે મહામુનિને તિસ્કાર અને પ્રહાર કરવાના કર્મનું ફળ તને પ્રાપ્ત થયેલું છે. ઉદ્ધવ મોક્ષ મેળવે છે ક્રીડા સુધી સર્વને લાગે કાળે પણ તેનાં કરેલાં કર્મ અવશ્ય ફળ આપે છે, એવી સંસારની સ્થિતિ છે આ પ્રમાણે પોતાનો પૂર્વવૃત્તાંત સાંભળી ઉદ્ધવે પોતાના પુત્ર હસ્તવીરને રાજ્ય આપીને ઘીલ્યા લીધી અને ઉત્તમ તપ કરીને મોક્ષે ગયા.

અન્યથા રાવણ સ્વર્ણનું અગિરિ ઉપર જેને કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું છે એવા અનતવીર્ય નામના મુનિને વહના કરવા ગયો. વહના કરીને રાવણ પોતા સ્થાને બેઠો અને કહ્યુંને અમૃતની નીક જેવી તેમની ધર્મદેશના સાંભળી. દેશનાને ખતે રાવણે પૂછ્યું કે— ‘મારૂં મરણ શા કારણથી અને કેનાથી થયે ?’ ભગવાન મહર્ષિ જોડ્યા છે— ‘હે રાવણ ! ભવિષ્યમાં યનાશ વામુદેવને હાથે પરજીના ઢોપથી પ્રતિવામુદેવ એવા તારૂં મૃત્યુ થશે.’ તે સાંભળી રાવણે તત્કાલ તે જ મુનિની પાસે એવો અભિશ્લઘ લીધો કે— ‘મને નહિ ઇચ્છતી પરજીની સાથે હું કદિ પશુ રમીશ નહિ.’ પછી જ્ઞાનસ્થાનમાં સાગર એવા તે મુનિને વહના કરીને રાવણ પુષ્પક વિમાનમાં બેસી પોતાની નજરીમાં આવ્યો, અને પોતાના નજરની સ્ત્રીઓના નેત્રરૂપ નીલકુમ્ભને હર્ષવેશવ આપવામાં બદ્ધસમાન થયો.

इत्याचार्यभीहमचद्रविरचिते त्रिपष्टिस्तलाकापुरुषपरिते महाकाव्यं
सप्तमे पवणि रावणदिग्विजयो नाम द्वितीयः सर्गः ॥ २ ॥

सर्ग ३ नो

હનુમાનની ઉત્પત્તિ અને વશ્યુને સાધવું

વૈતાલઅગ્નિઉપર આવેલા આદિત્યપુર નામના નગરમાં પ્રહ્લાદ નામે એક રાજા હતો. તેને કેતુમતી નામે પ્રિયા હતી. તેમને પવનજય નામે એક પુત્ર થયો, જે ભગમી અને આકાશગમનથી પવનના જેવો વિશ્વમી હતો. તે સમયમાં ભગવત્સેત્રને વિષે સમુદ્રને કિનારે આવેલા હતી પર્વતની ઉપર આદેદ્રપુર નગરમાં અદેદ્ર નામે એક વિદ્યાધરના રાજા હતો. તેને દુદયમુદરી નામે પત્ની હતી. તેમને અરિદમ વિગેરે સો પુત્રોની ઉપર અજનામુદરી નામે એક પુત્રી થઈ હતી જ્યારે તે ભાગા ઉત્કટ યોગ

નને પ્રાપ્ત થઈ ત્યારે તેના પિતાને વરની ચિંતા થતા મત્રીઓ તેને લાયક એવા હંતરો યુવાન વિદ્યાધરોના નામ આપવા લાગ્યા પછી મહેદ્રની આજ્ઞાથી તે મત્રીઓએ અનેક વિદ્યાધરોનાં કુમારોના યથાવસ્થિત સ્વરૂપ પટઉપર જુદા જુદા આળેખી મગાવીને જતાવવા માડ્યા.

એક વખતે કોઈ મત્રીએ વિદ્યાધરપતિ હિરણ્યાલ અને તેની પત્ની મુમનાના ઉદરથી ઉત્પન્ન થયેલા વિદ્યુત્પ્રલ નામના વિદ્યાધરનું અને પ્રહ્લાદ રાજના પુત્ર પવનજયનું મનોહર સ્વરૂપ ચિત્રમા આળેખીને મહેદ્ર રાજને જતાવ્યું તે જાણે રૂપ જોઈ મહેદ્રે મત્રીને પૂછ્યું કે—‘આ જાણે સરળા રૂપવાન્ અને કુલીન છે, તેથી તે જાણેમાંથી કુમારી અજનાસુદરી માટે કર્યો વર પસંદ કરવો ?’ મત્રી બોલ્યો—‘હે સ્વામી ! આ વિદ્યુત્ત જેવી પ્રભાવાળો વિદ્યુત્પ્રલ અઢાર વષનું આયુષ્ય પૂરૂ કરી મોજે જવાનો છે, એવું નિમિત્તિયાઓએ મને પ્રથમ સ્પષ્ટ કહેલું છે, અને આ પ્રહ્લાદનો પુત્ર પવનજય દીર્ઘ આયુષ્યવાળો છે તેથી પવનજય યોગ્ય વર છે, માટે અજનાસુદરી તેને આપો.’

એ સમયમા સર્વ વિદ્યાધરેદ્રો પોતપોતાને પરિવાર લઈ મોટી સમૃદ્ધિસાથે નદી-શ્વરદ્વીપે યાત્રાને માટે જતા હતા તેમા મહેદ્ર રાજને આવેલા જોઈ પ્રહ્લાદે કહ્યું કે—‘તમારી પુત્રી અજનાસુદરી મારા પુત્ર પવનજયને આપો.’ મહેદ્રે તે વાત સ્વીકારી કારણ કે પ્રથમથી જ એ વિચાર તેના હૃદયમા હતો, પ્રહ્લાદની પ્રાર્થના તો નિમિત્ત-માત્ર જ હતી પછી ‘આજથી ત્રીજે દિવસે માનસ સરોવરની ઉપર વિવાહ કરવો’ એમ નક્કી કરી તે જાણે પોતપોતાને સ્થાનકે ગયા.

પછી મહેદ્ર અને પ્રહ્લાદે આહ્લાદસહિત સર્વ સ્વજનોને લઈને માનસ સરોવરને કિનારે જઈ નિવાસ કર્યો તે પ્રસંગે પવનજયે પ્રહસિત નામના પોતાના મિત્રને પૂછ્યું કે—‘અજનાસુદરી કેવી છે તે તમે જોઈ છે ?’ પ્રહસિત હસીને બોલ્યો—‘મે તેને જોઈ છે અજનાસુદરી રહાદિક અપસરાઓ કરતા પણ અધિક સૌંદર્યવાન્ છે. તેનું નિરૂપમ રૂપ જેવું દૃષ્ટિથી જોવાય છે તેવું વાચાળ માણસથી પણ વચનવડે કહી શકાય તેમ નથી.’ પવનજય બોલ્યો—‘મિત્ર ! હજુ વિવાહનો દિવસ દૂર છે અને મારે આજે જ તે સુદરીને દૃષ્ટિગોચર કરવાની ઈચ્છા છે, તો તે કાર્ય શી રીતે કરવું ? વહાલી સ્ત્રીમા ઉત્કઠિત થયેલા પુરૂષોને એક ઘડી દિવસ જેવી અને એક દિવસ માસ જેવો થઈ પડે છે, તો મારા આ ત્રણ દિવસ શી રીતે જશે ?’ પ્રહસિત બોલ્યો—‘મિત્ર ! સ્થિર થા, રાત્રિએ આપણે અનુપલક્ષિત^૧ થઈને ત્યા જઈશું અને તે કાતાને જોઈશું.’ પછી તે રાત્રે પવનજય પ્રહસિતને સાથે લઈને અજનાસુદરી તેના મહેલને સાતમે માળે રહેતી હતી ત્યા આગ્યો રાજસ્પર્શની^૨ જેમ શુભ રહીને પવનજય મિત્રની સાથે તે અજનાસુદરીને સારી રીતે નિરખવા લાગ્યો તે વખતે વસતતિલકા નામની તેની સખી અજનાસુદરીને કહેતી હતી કે—‘હે સખિ ! તને ધન્ય છે કે પવનજય જેવો પતિ પામી.’ તે સાલળીને મિશ્રકા નામે ખીજી સખી બોલી ઉઠી—‘અરે સખી ! વિદ્યુત્પ્રલ જેવા ઉત્તમ વરને મૂકી ખીજા વરના વખાણુ શામાટે કરે છે ?’ વસતતિલકાએ કહ્યું—‘અરે મુગ્ધા

તું કંઈ પણ બાવતી નથી. વિદુત્પ્રભ અફ યાચુધવાળો છે, તેથી તે આપણી સ્વામિનીને કેમ યોગ્ય થાય ? મિત્રતા બોલી—‘સખી ! તું મહાનુદિવાળી લાગે છે અમૃત ઘોડું હોય તો પણ તે ભેદ છે અને વિષ વધુ હોય તો પણ તે કયા કામનું નથી.’

આ પ્રમાણે તે બંને સખીઓનો પરસ્પર આલાપ સાલળી પવનજ્ય વિચારવા લાગ્યો કે—‘તે વિદુત્પ્રભ અજનાસુદરીને પ્રિય જણાય છે, તેથી તે આ બીજી ઢાસીને બોલતાં બટકા વતી નથી’ આ પ્રમાણે ચિતલી અધકારમા જેમ અકસ્માત્ નિશાચર પ્રગટ થાય તેમ પવનજ્ય કોષથી ખડું એવીને પ્રગટ થયો અને બોલ્યો કે—‘જો વિદુત્પ્રભને વરવાતું અને તેની સાથે વણવાતું જેને ઠીક લાગતું છે તે બંનેનું મનુષ્ય છેદી નાખું’ જેમ બોલતો પવનજ્ય શેષથી તે તરફ આગ્રયો, જેણે તેના બાહુદંને પકડી રાખી પ્રહસિત બોલ્યો—‘અરે મિત્ર ! શું તું નથી લાલુતો કે તારી અસાધી હોય તો પણ ગાલની જેમ વધ કરવાને લાયક નથી. તેમાં પણ આ અજનાસુદરી તો નિરપરાધી છે તે માત્ર લલજને લીધે તેની સખીને બોલતાં બટકાવતી નથી, તે ઉપરાંત તે કંઈ અપવાદવાળી કરતી નથી. આ પ્રમાણે કહી પ્રહસિતે અત્યાચ્છેદપૂર્વક તેને બટકાવ્યો, જેણે પવનજ્ય ત્યાંથી નીકળી પોતાના આવાસમાં આવ્યો અને ત્યાં આખી રાત દુઃખિતહૃદયે અગૃતપણે જ બચીવ કરી પ્રાતઃકાળે તેણે પોતાના મિત્ર પ્રહસિતને કહ્યું કે—‘મિત્ર ! આ તારી પરણતી કયા કામની નથી, કારણ કે જો સેવક પણ જો વિશ્વત હોય તો તે આપત્તિને માટે થાય છે તો સ્ત્રીની શી વાત કરવી ? માટે વાલો આપણે આ કન્થાને તણ કંઈને બહાણી આપણી નગરીએ જઈએ, કેમકે જે પોતાના અપમાને રૂએ નહિ તે સ્વાહિદ સોજન હોય તો પણ શા કામનું ?’ આ પ્રમાણે કહીને પવનજ્ય આલવા લાગ્યો જેણે પ્રહસિત તેને પકડી રાખીને ચાંત વચને સમજાવવા લાગ્યો કે—‘પ્રિયે કનૂલ કહેલા કામનું પણ લેણ બન કરવું તે મહાન્ પુરૂષોને ઘટિત નથી, તો જે કાર્ય અનુસંધ્ય એવા યુવકનોએ કનૂલ કહેલું હોય તેનું ઉલ્લેખ કરવાની તો વાત જ કેમ થાય ? યુવકન મૂલ્યથી વેચી કે વા પ્રસાદથી આપી કે, તો પણ તે સત્યુદ્ધેને પ્રમાણ છે, તેને માટે બીજી ક્ષતિ જ નથી. વળી આ અજનાસુદરીમાં તો જોઈ લેશમાત્ર ડોષ નથી વળી સહુદયનનું હૃદય તેવા રોલના આશયથી રૂચિત થાય તેમ છે, તેમજ તારા અને તેના માતાપિતા ઉત્તમ પુરૂષો તરીકે પ્રખ્યાત છે તે છતાં જાતા ! સ્વચ્છદવૃત્તિએ બહાણી બાલ્યા જવાનો વિચાર કરવા કેમ લલજ પામતો નથી ? તારે શું તેઓને લલિત કરવા છે ?’ આ પ્રમાણે પ્રહસિતના કહેવાથી પવનજ્ય જરા વિચાર કરીને હૃદયમાં શક્ય છતાં પણ ત્યાં રહ્યો પછી નિર્જય કહેલે દિવસે પવનજ્ય અને અજનાસુદરીનો પાણિમંદલનો મહોત્સવ થયો. તે તેઓના માતાપિતાના નેત્રરૂપ કુમુદને બદલે એવો આહુલકારી લાગ્યો.

પછી મહેદ્રે સ્નેહથી પૂલેલો પ્રહલાદ સર્વ સ્વજનની સાથે તે વખતરને લઈને હર્ષથી પોતાની નગરીએ આ પો. ત્યાં પ્રહલાદે અજનાસુદરીને પૃથ્વીપર રહેલા નિમાનની જેવો જોઈ સાત માળનો સુદર મહેલ રહેવાને આપ્યો, પરંતુ પવનજ્યે તો વાણીથી પણ અજનાસુદરીની સલામ લીધી નહિ, કારણ કે આની પુરૂષો પોતાના અપમાનને જેમ તેમ જૂલી જતા નથી. અજનાકુમારી અદ્વિનાની રાત્રિની જેમ પવનજ્ય વિના નેત્રાકુચે અધકારવાળું મુખ કરી અસ્વસ્થતાના પાવનૂત થઈને રહેવા લાગી.

સર્ગ ૩ જે પવનજયનું રાવણની મદદ માટે ગમન, અજનાસુદરીને તરછોડવી (૩૯)

વારવાર પલગપર બને પડખાને પછાડતી એ બાળાની રાત્રિઓ વર્ષના જેવી લાંબી થઈ પડી અનન્ય મનવાળી અજનાસુદરી જે બનતું વચ્ચે મુખકમળ રાખીને પતિનું જ આલેખન કરતી દિવસોનું નિર્ગમન કરવા લાગી સખીઓ તેને વારવાર મીઠે વચને બોલાવતી, તથાપિ હેમતત્ક્રમ કોયલની જેમ તે પોતાનું મૌનપણ છોડતી નહોતી.

એવી રીતે કેટલોક કાળ વ્યતીત થતા એક વખતે રાક્ષસપતિ રાવણના હૃતે આવી પ્રહ્લાદ રાજાને કહ્યું—“ હુર્મતિ વરૂણ રાવણની સાથે નિરતર વૈર ધરાવ્યા કરે છે અને પ્રશ્નિપાતને સ્વીકારતો નથી જ્યારે તેને નમસ્કાર કરવાનું કહેવરાવ્યું ત્યારે અહકારનો મોટો ગિરિ અને અનિષ્ટ વચનો બોલનાર એ વરૂણ નેત્રથી પોતાના ભુજદંડને ભેંતો આ પ્રમાણે બોલ્યો—‘ અરે એ રાવણ કોણ છે અને તેનાથી શું થવાનું છે ? હું ધ્રુવ, વૈશ્રવણ, નલકુબર, સહસ્રાશુ, મરૂત, ચમરાજ કે કૈલાસગિરિ નથી, હું તો વરૂણ છું કદિ દેવતાધિષ્ઠિત રતોથી એ હુર્મતિ રાવણ ગર્વિષ્ટ થયો હોય તો તે ભલે અહીં આવે તેના ચિરકાળથી એકઠા થયેલા ગર્વને હું ક્ષણવારમા દૂર કરીશ ’ આવા તેનાં વચન સાંભળી રાવણે ક્રોધ પામી તેના ઉપર ચડાઈ કરી અને સમુદ્રની વેળા કાઠાના ગિરિને જેમ રૂધે તેમ તેના નગરને લશ્કરવડે રૂધી દીધું, એટલે વરૂણ યુદ્ધ કરવા માટે રાતા નેત્રવાળો થઈ રાજીવ અને પુડરીક વિગેરે પુત્રોથી પરવર્યો સતો નગરની બહાર નીકળ્યો અને યુદ્ધ કરવા લાગ્યો તે મોટા સથામમા વરૂણના વીરપુત્રો મહાયુદ્ધ કરી ખરદ્ધણને બાંધીને તેના નગરમા લઈ ગયા પછી રાક્ષસોના સૈન્યમા લગાણુ પર્યું, એટલે વરૂણ પણ પોતાના આત્માને કૃતાર્થ માનતો પોતાની નગરીમા પેઠા પછી રાવણે વિદ્યાધરોના પ્રત્યેક રાજાને બોલાવવાને હૃતો મોકલ્યા જેઓમા મને તમારે માટે મોકલેલો છે ”

આ પ્રમાણે હૃતના વચન સાંભળી પ્રહ્લાદ રાજા રાવણને સહાય કરવા માટે ત્યાં જવા તૈયાર થવા લાગ્યો, એટલે પવનજયે આવીને કહ્યું કે—“ હે તાત ! તમે અહીં જ રહો હું જઈને તે રાવણના મનોરથને પૂર્ણ કરીશ હું તમારો પુત્ર છું ” આ પ્રમાણે કહી આગ્રહથી પિતાની સમતિ લઈ અને બધા લોકોને બોલાવી પવનજય ત્યાં જવા આલ્યો પતિની આ યાત્રાના બખર લોકોના મુખથી સાંભળીને સતી અજનાસુદરી ઉત્કંઠિત થઈ આકાશના શિખરથી દેવી ઉતરી આવે તેમ પ્રાસાદઉપરથી નીચે ઉતરી, પોતાના પતિને જોવાને માટે પુતળીની જેમ સ્તભને ટેકો દઈ અનિમેષ નેત્રે અને અસ્વાસ્થ્યથી પીડિત હૃદયે ઉભી રહી દ્વારના સ્તભને આધારે જેનું શરીર રહેલું હતું, બીજના ચદ્ર જેવી જે લાગતી હતી, શિથિલ કેશવડે જેનું લલાટ ઢકાયેલું હતું, નિતબલાગ ઉપર જેની કૃશ શિથિલ થયેલી ભુજલતા લટકતી હતી, જેના અધરપલ્લવ તાળૂલના રગવગરના ધૂસરા લાગતા હતા, અશ્રુજળથી જેનું મુખ ધોવાતું હતું અને જેના નેત્રમાંથી અજન આલ્યું ગયું હતું એવી અજનાને પોતાની સન્મુખ ઉભેલી પવનજયે આલતી વખતે ભ્રમ તેને ભેતા જ તેણે વિચાર્યું કે— ‘ અહો ! આ દુષ્ટ બુદ્ધિશાળી સ્ત્રીનું નિર્લજ્જપણ અને નિર્ભયપણ કેવું છે ? અથવા તેનું હુર્મનપણ પહેલાથી જ મારા બાળુવામા આવ્યું છે, પણ માત્ર માતાપિતાની આજ્ઞાના ઉલ્લંઘનના ભયથી જ મારે તેને પરણવી પડી છે ’ તે વખતે અજના તેના ચરણમા પડી અજલિ બેઠીને બોલી કે—“ હે સ્વામી ! તમે બધાની સલાહ લીધી, બધાની સાથે હળ્યામળ્યા

જને મારી જરા પણ સભાળ લીધી નથી; તથાપિ હું વિગ્રસિ કહું છું કે તમે મને ભૂલી જ્યો નહિ. પુનઃ વહેલા પધારજો અને તમારો માર્ગ સુખકારી થાશે.” આ પ્રમાણે જોલાલી દીન થઈ ગયેલી શુદ્ધ આશિરવાળી સતીની પણ અવગણના કરીને પવનજય વિજયને માટે ચાલ્યો ગયો. પતિને કહેલી અવગણના વિશેષપીડિત જો બાળા જતાવૃદ્ધમાં જઈને જોલાલીથી બેઠાચેલા નહીના વટની જેમ પૃથ્વીતળ ઉપર પડી. પવનજય ત્યાંથી માનસસરોવરે ગયો અને ત્યાં પ્રદોષકાળે નિવાસ કર્યો. ત્યાં જોકે પ્રાસાદ વિદ્યુર્વિને તે તેમના રહ્યો કારણ કે ‘વિદ્યાધરોની વિદ્યા સર્વ મનોરથને સિદ્ધ કરે છે’ તે મહેલમાં પવનજય પણ ખપર બેઠો હતો, તેવામાં નજીક આવેલા માનસસરોવરના કિનારા ઉપર પ્રિયવિશેષથી પીડિત જોકે અજનાથી તેના બેવામાં આવી. તે પક્ષિણી પ્રથમ બ્રહ્મણ કહેલી મુલાલસલતાને પણ ખાતી ન હતી, શીતળ છતાં બાણે ઉકળેલું હોય તેવા જળથી તે પરિ તાપ પામતી હતી, અગ્નિજ્વાળાની જેમ અંદ્રિકાથી પચ્ચ તે ફાલાતી હતી અને કદ્દલુસ્વરે બ્રાહ્મણ કહેતી હતી. જોવી તે બાળાને જોઈ પવનજય વિચારવા લાગ્યો કે—“આ અજના ક્રિએ આખો દિવસ પોતપોતાના પતિની સાથે કોડા કરે છે, તે છતાં માત્ર શત્રુને તેમના વિરુદ્ધ તે સહન કરી શકતી નથી; તો વિવાદ પછી વરતજ જેનો મેં ત્યાગ કર્યો છે અને પરસ્ત્રીની જેમ મેં જેને કદાપિ જોલાલી પણ નથી, તેમજ અહીં આવતી વખતે પણ મેં જેની સભાળ લીધી નથી, જરે! એ પર્વત જેવા કુળના ભારવડે મૂળથી જ ઇલાયેલી છે અને જેણે મારા સમાજમનુ કિંમિત્ પણ સુખ જોયું નથી તે અજનાનું શું થયું હશે? જરે! મારા જોવા અવિષેકને પિત્તાર છે! તે નિસારી મારાથી અપમાનિત થયેલી જરૂર મરી જશે. તેની હત્તાના પાપથી દુર્ગુણ થયેલો હું પછી ક્યાં જઈશ?” આ પ્રમાણે ચિંતવી તેણે તે સર્વ પોતાના પ્રિય મિત્ર પ્રહસિતને જણાવ્યું, કારણ કે મિત્ર વિના પોતાના દુઃખને જણાવવાનું બીજું કોઈ પાત્ર નથી. પ્રહસિતે કહ્યું—“હાલિ કાળે પચ્ચ તે તારા બહુવામાં જાઓ તે સાદું થયું, પણ તે બાળા વિશેષથી સારસ પક્ષિણીની જેમ અત્યારે છવતી હશે કે નહિ? કે મિત્ર! કહિ તે છવતી હોય તો અથાપિ તેનું આશ્વાસન કરવું તારે યુક્ત છે, તેથી તેની પાસે જઈ પ્રિયવચનને તેની આજ્ઞા મેળવીને સ્વાર્થને માટે તારે પાછું અહીં આવવું. આ પ્રમાણે હૃદયની જેમ બાવી સભાવના કર નાર તે મિત્રની પ્રેરણાથી પવનજય તેને સાથે લઈ ત્યાંથી ઉડીને અજનાસુદરીના મંદિરમાં આવ્યો અને શુભપણે દ્વાર ઉપર ઉભો રહ્યો. પ્રથમ પ્રહસિત આત્રજ ધરને તેના ધરમાં પડ્યો તે વખતે અજનાસુદરી અપ જળમાં રહેલી માછલીની જેમ પણ ઉપર વરફાતી હતી, હિમવટે કમલિની પીઠાય તેમ અદ્રની જ્યોત્સ્નાથી તે પીઠાતી હતી, હૃદયના અવસ્થાપથી તેના હારના યોતી કુટી જતાં હતાં લાગા નિઃશ્વાસથી તેના ઠેકાની બેળી અપજ થતી હતી, અસહ્ય પીડાવડે પછડાતી ભુજબોથી મળિયાં કંકણે ભાંગી જતાં હતાં. વસંતતિલકા સખી તેને વારવાર ખીરજ આપતી હતી અને બાણે કામમય દોષ તેમ તેની હિંદુ અને ચિત્ત મૂંઝવે ધર્મજવાહતા. આવી સ્થિતિમાં રહેલી અજનાસુદરી પ્રહસિતના બેવામાં આવી પ્રહસિતને અતરની જેમ અઠરમાત્ પોતાના મહેલમાં આવેલો જોઈ ‘અરિ કોણ જાઓ?’ તેમ બધ પામતી તે બાળા ખીરજ લાવીને જોલી—‘અરે! તમે કોણ છો? અને પરપુરુષ છતાં અહીં કેમ આવ્યા છો? અથવા મારે તે બહુવાની જરૂર નથી તમે આ પરસ્ત્રીના

ધરમાંથી જતાં રહો હે વસતતિલકા ! આ પુરૂષને ભુજથી પકડીને બહાર કાઢ હું ચંદ્રના જેવી નિર્ભળ છું તેથી તેને જોવાને પણ યોગ્ય નથી મારા પતિ પવનજય શિવાય આ મારા સ્થાનમાં કોઈ બીજાને પ્રવેશ કરવાનો અધિકાર નથી. તું શું જોઈ રહી છે ?” તે સાંભળી પ્રહસિત નમસ્કાર કરીને જોડ્યો કે—“હે સ્વામિની ! ચિરકાળે ઉત્ક્રાંતિ થઈને આવેલા પવનજયના સમાગમની તમને વધામણી છે કામદેવના મિત્ર વસતની જેમ હું તેના પ્રહસિત નામનો મિત્ર તમારી આગળ આવ્યો છું અને મારી પછવાડે તમારા પતિ આવેલા જ છે એમ જાણી લેજો ” અજના જોડી કે—“અરે પ્રહસિત ! વિધિએ જ માફ હાસ્ય કરેલું છે, તો પછી તમે મને શામાટે હસો છો ? આ મશ્કરીનો સમય નથી અથવા એમા તમારો દોષ નથી મારા પૂર્વકર્મનો જ દોષ છે, નહિ તો તેવો કુળવાન પતિ મારો શામાટે ત્યાગ કરે ? પાણિ-ગ્રહણથી માડીને પતિએ ત્યાગ કરેલી એવી મને આજે બાવીશ વર્ષ વીતી ગયા છે, તથાપિ હું પાપિણી અદ્યાપિ જીવુ છું ” આ પ્રમાણેના તેના વચનો સાંભળી તેના દુઃખનો ભાર જેની ઉપર આવેલો છે એવો પવનજય અદર પ્રવેશ કરીને અશ્રુથી ગદ્ગદ વાણીએ આ પ્રમાણે જોડ્યો—“હે પ્રિયા ! મૂર્ખ છતાં પોતાને ડાહ્યો માનનારા એવા મે વિવાહથી માડીને તારા જેવી નિર્દોષ સ્ત્રીનો દોષિત ગણી ત્યાગ કર્યો છે મારા દોષથી તું આવી દુઃસહ દુર્દશાને પ્રાપ્ત થઈ છે અને થોડા વખતમાં મૃત્યુ પણ પામી જાત, પણ મારા લાગ્યેયોગે તું જીવતી રહી છે ” આ પ્રમાણે જોડતા પોતાના પતિને ઓળખીને લજ્જાવતી બાળા પલ-ગની ઇસનો ટેકો લઈ મુખ નીચું રાખીને ઉભી થઈ પછી હસ્તી જેમ લતાને પકડે તેમ વલયાકાર ભુજાએ તેને પકડી લઈને પવનજય પલગપર ખેંઠા પવનજયે ફરીથી કહ્યું—‘હે પ્રિયા ! કુદ્ર બુદ્ધિવાળા મે તારા જેવી નિરપરાધી સ્ત્રીને દુઃખી કરી છે તે ક્ષમા કરજે’ પતિના આવા વચન સાંભળી અજના જોડી કે—“હે નાથ ! એવું જોડો નહીં હું તમારી સદાની દાસી છું, તેથી મારી ક્ષમા માગવી તે અનુચિત છે’ પછી પ્રહસિત અને વસતતિ-લકા બહાર આવ્યા, કારણ કે જ્યારે દપતી એકાતમા મળે ત્યારે ચતુર પાસવાનો? ત્યા રહેતા નથી’ પછી અજના અને પવનજય સ્વેચ્છાએ રમવા લાગ્યા અને રસના આવે-શમા આખી રાત્રિ એક પહોરની જેમ વીતી ગઈ રાત્રિ વીતીને પ્રભાત થયેલ જોઈ પવન-જયે કહ્યું કે—‘હે કાતા ! હું વિજય કરવાને માટે જઈશ, નહિ તો ગુરૂજનને ખબર પડશે હે મુદરી ! હવે પછી ખેદ ધરશો નહિ અને હું રાવણનું કાર્ય કરીને આવું ત્યા સુધી સખીઓની સાથે સુખે કાળ નિર્ગમન કરજો’ અજના જોડી કે—“તમારા જેવા બળ-વાન વીરને તે કાર્ય તો સિદ્ધ જ થયેલું છે, પરંતુ જો મને જીવતી જોવા ઇચ્છતા હો તો કાર્ય સાધીને સત્વર પાછા પધારજો વળી હું આજે ઋતુસ્નાતા હતી, તેથી કદિ જો મને ગર્ભ રહેશે તો દુર્જન લોકો તમારી ગેરહાજરીમા મારી નિંદા કરશે ” પવનજયે કહ્યું—‘હે માનિની ! હું સત્વર પાછો આવીશ મારા આવવાથી નીચ લોકોને તારા અપવાદ જોડવાનો અવકાશ જ મળશે નહિ અથવા મારા સમાગમને સૂચવનારી આ મારા નામથી અકિત મુદ્રિકા લે તેવો સમય આવે તો તે પ્રકાશિત કરજે’ એવી રીતે કહી મુદ્રિકા આપીને

પવનજય ત્યાંથી ઉઠી માનસ સરોવરના તટ ઉપર રહેલી પોતાની છાવણીમાં આવ્યો. પછી દેવતાની જેમ ચૈત્યની સાથે આકાશમાર્ગે આવી તે લક્ષાપુરીમાં આવ્યો અને રાવણને પ્રણામ કર્યો. ત્યારપછી કાલિવટે તરૂણ સૂર્યની જેમ પ્રકાશતો રાવણ પણ પોતાની સેનાની સાથે પાતાળમાં વરૂણની સાથે મુદ્દ કરવા ગયો.

અહીં તે દિવસથી અજનામુકરીએ અર્જુન ધારણ કર્યો; તેથી તેનાં સર્વ અવયવો વિશેષ સૌંદર્યથી શોભવા લાગ્યાં. મુખપર ગાલની શોભા પાડુવર્ણી થઈ, સ્તનનાં મુખ સ્થામ થયાં, અતિ અત્યંત મધુ મધુ અને નેત્ર વિશાળ તેમજ ઉન્નત થયાં. તે શિવાસ ધીલ પણ અર્જુનના લક્ષણો તેના શરીર ઉપર સ્પષ્ટ જણાવા લાગ્યા, તે બોધને કેતુમતી નામે તેની સામુ તિસ્ત્કારથી બોલી—“અરે પાપિણી ! જન્મે કુળને કલક આપનારૂં આ કાર્ય તે શું કર્યું ? પતિ દેશાંતર છતાં તું અર્જુણી કેમ થઈ ? આશે પુત્ર વારી અવગ્રા કરતો ત્યારે હું લલણી હતી કે તે અજ્ઞાનથી તને દૂષિત અણે છે પણ તું બ્યભિચારિણી છે તે અજ્ઞપ્રી મારા બાણવામાં નહોતું ” આવી રીતે બ્યારે સામુએ તેનો તિસ્ત્કાર કર્યો ત્યારે અજના મુકરીએ આખમાં અશ્રુ લાવીને પતિસમોજમના ચિન્હરૂપ મુદ્રિતા તેને જતાવી. તે જોવા છતાં પણ લલજાથી નમ્ર મુખ કરી રહેલી અજનાને તેની સામુએ ફરીવાર તિસ્ત્કારથી કહ્યું કે—“અરે દુષ્ટા ! જે વારે પતિ વાઈ નામ લેતો નહિ તેની સાથે તારા સગમ શી રીતે થાય ? માટે માત્ર મુદ્રિતા જતાવી અમને શામાટે છેતરે છે ? બ્યભિચારિણી સ્ત્રીઓ એવા છેતરવાના પ્રકારે ઘણાં બંધે છે કે સ્વચ્છદ્યારિણી ! તું આજે જ મારા ઘરમાંથી નીકળીને વારા પિતાને ઘેર જા; અહીં ઉભી રહે નહિ. મારું સ્થાન તારા જેવીને માટે યોગ્ય નથી.” આ પ્રમાણે અજનાનો તિસ્ત્કાર કરી રાક્ષસીની જેવી નિર્ઘય કેતુમતીએ તેને તેના પિતાને ઘેર મૂકી આવવા માટે સેવકપુરૂષોને આજ્ઞા કરી તેઓ અજનાને વસવાટલક્ષસંહિત વાહનમાં બેસારી મહેલનગરની સમીપે લઈ ગયા, અને ત્યાં નેત્રમાં અશ્રુ લાવી તેને વાહનમાંથી ઉતારી પછી માતાની જેમ નમસ્કાર કરી અને તેને ખમાવીને તેઓ પાછા ગયા. કિત્તમ એવઠા સ્વામીના પરિવાર ઉપર પણ સ્વામીની સમાન વૃત્તિવાળા હોય છે.

તે સમયે બંધે તેના દુખથી દુખી થયો હોય તેમ સૂર્ય અસ્ત પામી ગયો, કારણ કે સ્તપુરૂષો સ્વજનની વિપત્તિ બોધ શકતા નથી. પછી ત્યાં અજનાએ કુવલ પક્ષીના ધોર પુત્કારથી, કાઠીઓના ફેત્કારથી નાકારોના આક્રંદથી, શીકારો પ્રાણીઓના વિવિધ શબ્દોથી અને રાક્ષસોના સગીતની જેવા પિગળાના ઠોલાહલથી બંધે પોતાના કાન ફટી ગયા હોય તેમ આખી રાત્રિ બાજતપણે જ નિર્ગર્જન કરી. પ્રાતઃકાળે તે દીનજાળા લલજાથી સંકોચ પામતી સતી કિશુદ્રીની જેમ પરિવારરહિત પિતાના વૃદ્ધકાર પાસે હળવે હળવે આવી તેને અજ્ઞાનક આવેલી બોધ પ્રતિકારી સગમ પામી ગયો. પછી વસવ તિલકાના કહેવાથી તેની તેવી અવસ્થા તેણે રાબતી પાસે નિવેદન કરી. તે રાબતુ મુખ નમ્ર અને સ્થામ મધુ ગયું તે વિચારમાં પડ્યો કે—અહા ! વિભિના વિપાકની પેઠે સ્ત્રીઓનું અસ્તિત્વ પણ અભિલ્ખ છે. આ કુલટા અજના મારા કુળને કલકિત કરવાને માટે મારે ઘેર આવી છે; પરંતુ અજનાનો લેશ પણ ઉન્નત વચ્ચને દૂષિત કરે છે. આ પ્રમાણે રાબત જિતવતો હતો તેવામાં તેના પ્રમજ્જકીર્તિ નામે નીતિમાન પુત્ર અમરજતમુખે કહેવા લાગ્યો—“આ

હુણે સત્વર અહીંથી કાઢી મૂકો તેણે આપણા કુળને દૂષિત કર્યું છે સર્વે ડસેલી આગળી બુદ્ધિમાન પુરૂષ શુ નથી છેદી નાંખતો ?” તે વખતે મહોત્સાહ નામનો એક મત્રી બોલ્યો—
 ‘ દુહિતાઓને સાસુ તરફથી દુઃખ ઉત્પન્ન થાય ત્યારે પિતાના ઘરનું જ શરણ હોય છે પ્રભુ ! કદિ તેની સાસુ કેતુમતીએ કૂર થઇને આ નિર્દોષ બાળાઉપર કોઈ ખોટો દોષ ઉત્પન્ન કરીને કાઢી મૂકી હશે તો શી બળર ? માટે જ્યાં સુધી આ સંદોષ છે કે નિર્દોષ છે એ સ્પષ્ટતા ન થાય ત્યાં સુધી તેનું શુભ રીતે પાલન કરો અને પોતાની પુત્રી જાણીને એ ઉપર એટલી કૃપા કરો ’ રાજાએ કહ્યું—“ સર્વ ઠેકાણે સાસુ તો એવી હોય છે, પણ વધુમાં આવું અગ્નિ કોઈ ઠેકાણે હોય નહિ આપણે પ્રથમથી સાલજ્યુ છે કે આ અંજના પવન જયને ધિક્કારને પાત્ર હતી અર્થાત્ પવન જયને તેની સાથે પ્રીતિભાવ નહોતો, તો પવન જયથકી તે ગર્ભ શી રીતે સભવે ? માટે આ સર્વથા દોષવતી છે તેની સાસુએ તેને કાઢી મૂકી તે સાડું કર્યું છે, માટે અહીંથી પણ કાઢી મૂકો. તેનું મુખ આપણે જોશુ નહિ ” આવી રાજાના આજ્ઞા થતા જ દીનમુખે આક્રંદ કરતા લોકોએ કહ્યું જોયેલી તે અંજનાને દ્વારપાળે કાઢી મૂકી ક્ષુધા અને તૃષ્ણાથી પીડિત, શ્રાત થયેલી, નિશ્વાસ નાખતી, અશ્રુ વર્ષાવતી, દર્ભશી વિધાયેલા પગમાંથી નીકળેલા રૂધિરવર્ણે ભૂમિતળને રંગતી, પગલે પગલે સ્ખાલત થતી અંજના વૃક્ષે વૃક્ષે વિશ્રામ લેતી અંજના દિશાઓને પણ રોવરાવતી સખીની સાથે ચાલી નીકળી જ ને ને નગરમા કે ગામમા તે જતી ત્યાં પ્રથમથી આવેલા રાજપુરૂષો તેને રહેવા હેતા નહિ તેથી તે કોઈ પણ જગ્યાએ સ્થિતિ કરી શકી નહિ ચારે તરફ ભટકતી તે બાળા અનુકંષા એક મહાટવીમા આવી પહોંચી ત્યાં પર્વતના કુજમાં એક વૃક્ષની નીચે બેસીને તે વિલાપ કરવા લાગી—“ અહા ! હું મહાભાગ્યવાળીને ગુરૂજનોથી પણ અપરાધનું વિવેચન થયે શિવાય પ્રથમથી જ દડ થયો હે કેતુમતી સાસુ ! તમે કુળને કલક લાગવા ન દીધો તે સાડું કર્યું હે પિતા ! તમે પણ સબધીના ભયથી સાડું વિચાર્યું દુષિત નારીઓ આશ્વાસનનું કારણ માતા છે હે માતા ! તમે પણ પતિના છદ્મને અનુસરીને મારી ઉપેક્ષ કરી હે ભાઈ ! પિતા જીવતા તારો કાંઈ દોષ નથી હે નાથ ! એક તમે દૂર રહેતા મા સર્વે જનો શત્રુ થયા હે પ્રિય ! સર્વથા પતિવિનાની સ્ત્રી એક દિવસ પણ જીવશે નહિ કે જેવી રીતે મહાભાગ્યમાં શિરોમણિ એવી હું હજી જીવું છું ! ”

આ પ્રમાણે વિલાપ કરતી અંજનાને તેની સખીએ સમજાવીને આગળ ચલાવી દીધી જતા એક ગુફાની અંદર ધ્યાન કરતા અમિતગતિ નામના એક મુનિ તેમના જોવામા આવ્યો તે ચારણશ્રમણ મુનિને નમસ્કાર કરીને તે બંને સ્ત્રીઓ વિનયપૂર્વક તેમની પાસે બેસી એટલે મુનિએ પણ ધ્યાન સમાપ્ત કર્યું, અને પોતાનો દક્ષિણ કર ઉંચો કરીને મનોરથ અને કલ્યાણરૂપ મોટા આરામમા નીકળેલી એવી ધર્મલાભરૂપ આગિષ આપી પછી વસતિ તિલકાએ ભક્તિથી નમસ્કાર કરીને અંજનાનું બધું દુઃખ મૂળથી મુનિને કહી બતાવ્યું અને આ અંજનાના ગર્ભમા કોણ છે ? અને કયા કર્મથી અંજનાને આવી દશા પ્રાપ્ત થઈ છે આ પ્રમાણે પૂછ્યું એટલે મુનિ બોલ્યા કે—“ આ જ બૂઝીપના ભરતક્ષેત્રને વિષે મદર નામના નગરમા પ્રિયનદી નામે એક વણિક રહેતો હતો તેને જ્યાં નામની સ્ત્રીથી ચંદ્રની જેમ કળાનો નિધિ અને જેને દમ (ઈન્દ્રિયદમન) પ્રિય છે એવો દમયત નામે એક પુત્ર થયો. એ

વળતે તે ઉદ્યાનમાં ફીડા કરવા ગયો ત્યાં આધ્યાય ધ્યાનમાં તત્પર જોવા જોકે મુનિરાજના તેને દર્શન થયા તેણે તેમની પાસેથી શુદ્ધ બુદ્ધિએ ધર્મ સાબળ્યો અને પ્રતિજ્ઞા પામીને સમક્ષિત તથા બીજા વિવિધ નિયમો શ્રવણ કર્યા. ત્યારથી તેણે મુનિજ્ઞાને યોગ્ય અને અનિર્દિત જ્ઞાન આપવા માંડ્યું તા. અને સઘનમાં જ જોકેનિષ્ઠા રાખતો તે કાળક્રમે મૃત્યુ પામી બીજા દેવલોકમાં પરમર્દિક દેવતા થયો. ત્યાંથી સ્થળીને આ જ બુદ્ધીપ્રમા મુર્ખાકપુરના રાજા વીરચ દ્રુની પ્રિય બુદ્ધકર્મી નામની રાણીથી પુત્રપણે અવતર્યો. તે સિદ્ધચ દ્રુ જોવા નામથી વિખ્યાત થઈ જૈનધર્મને સ્વીકારી કર્મયોગે મૃત્યુ પામીને દેવપ્રજાને પ્રાપ્ત થયો. ત્યાંથી સ્થળીને આ વૈતાલ્યગિરિપર આવતા વઢણ નામના નગરમાં મુકેઠ રાજા અને ઠન કોદરી રાણીનો સિદ્ધવાહન નામે પુત્ર થયો. ચિરકાળ રાજ્ય લોગવી સ્ત્રી વિભગમભુનના વીર્યમાં લક્ષ્મીધર મુનિની પાસે તેણે યત શ્રદ્ધ કર્યું હુન્ય તપસ્યા કરી મૃત્યુ પામીને તે લોક દેવલોકમાં દેવતા થયો ત્યાંથી સ્થળીને આ તારી સખી જનનાના ઉદરમાં આવ્યો છે એ પુત્ર ગુણેનું સ્થાન, મહાપરાક્રમી, વિવાધધનો રાજા, ચરમદેહી^૧ અને પાપરક્ષિત મનવાળો થયો. હવે તારી સખીનો પૂર્વ જવ સામળ. કનકપુર નગરમાં કનકરથ નામે જોકે મહારથીઓમાં શિશ્યમણિ રાજા હતો. તેને કનકોદરી અને લક્ષ્મીવતી નામે બે પત્નીઓ હતી, તેમાં લક્ષ્મીવતી અત્યંત શ્રદ્ધાળુ આવિષ્ઠા હતી. તે પોતાના શુદ્ધચૈત્યમાં રત્નમય જિનજિજને સ્થાપિત કરીને ઉભય કાળ તેની પૂજા અને વહના કરતી હતી. કનકોદરીને તે વિષે ધર્મ ઉત્પન્ન થવાથી તે દુહ દુહધની સ્ત્રીએ જોકે વળતે તે જિનજિજ કરી લઈ અપવિત્ર ઉદરમાં સલાડી દીધું. તે વળતે જયશ્રી નામે જોકે સાધ્વી વિકાર કરતા કરતા ત્યાં આવ્યા. તે તેને પ્રતિમા સલાડવી દેખીને બોલ્યા—'અરે ભલી સ્ત્રી! આ તે શું કર્યું? આ ભગવતની પ્રતિમાને અહીં નાખવાથી તે તારા આત્માને સસારના અનેક દુઃખનો પાત્ર થશે. જયશ્રી સાધ્વીના આ પ્રમાણે કહેવાથી કનકોદરીને પશ્ચાત્તાપ થયો. તેણે તત્કાળ તે પ્રતિમા ત્યાંથી લઈ શુદ્ધ કરી ખમાથીને જે સ્થાનેથી લીધી હતી ત્યાં મૂકી દીધી. ત્યારથી તે સમ કિતધારી થઈને જૈનધર્મને પાળવા લાગી. અનુક્રમે આગુખ્ય પૂર્વ થતાં મૃત્યુ પામીને તે સૌધર્મકરુપમા દેવી થઈ ત્યાંથી સ્થળીને આ તારી સખી મહેક રાજાની પુત્રી થઈ તેણે અહીં તની પ્રતિમા દુઃસ્થાને નાખી હતી તેનું આ ફળ તેને પ્રાપ્ત થયેલું છે. હું તે ભગમાં તે કર્મ કરવામાં તેને અનુમોદન કરનાર અને મદદગાર હતી, તેથી હું પણ તેની સાથે તેનું ફળ લોગવે છે. પણ હવે તે દુહ કર્મનું ફળ પ્રાપ્ત. લોગવી દીધું છે, માટે ભવે ભવે શુભ ફળને આપનાર જિનધર્મને શ્રદ્ધ કરો. અહીંથી આ સ્ત્રીનો માથો અકસ્માત આવ્યો તેને પોતાને ઘેર લઈ જશે અને મોઢા સમયમાં તેને તેના પતિની સાથે પણ મેળાપ થશે.'

આ પ્રમાણે કહી તે જન્મે સ્ત્રીઓને આર્હત ધર્મમાં સ્થાપિત કરીને તે મુનિ ગૃહની જન્મ આકાશમાં ઉડી ગયા. તેવામાં ત્યાં આવતો જોકે મુવાન સિદ્ધ તેમના જોવામાં આવ્યો. પોતાના પુત્રના પછાડવાથી બાણે પૃથ્વીને ફાડતો હોય તેવો તે દેખાતો હતો, મોટા બુદ્ધિમંત્રી દિશાઓના કુજને પૂરી રેતો હતો, હાથીઓના રૂમિરથી વિકરાળ હતો,

નેત્રો હીપક જેવા ચકચકિત હતાં, દોઢો વજના કદ જેવી હતી, દાત કરવતના જેવાં ફૂર હતા, કેશવાળી અગ્નિની જ્વાળા જેવી હતી, નખ લોહના અકુશ જેવા હતા અને તેનું ઉર સ્થળ શિલા જેવું હતું આવા સિહને જોતા જ તે બન્ને સ્ત્રીઓ બાણે ભૂતળમા પેસવાને ઇચ્છતી હોય તેમ જમીન તરફ જોતી સતી કપવા લાગી અને લય પામેલી હારણીની જેમ હવે ક્યા જવું ? એવા લયથી સ્થિર થઈ ગઈ તેવામાં તે ગુહાના અધિપાત મણિચૂળ નામના ગધર્વે અષ્ટાપદ પ્રાણીનું રૂપ લઈ તે સિહને મારી નાખ્યો પછી અષ્ટાપદનું રૂપ સહરી લઈ પોતાનું મૂળ સ્વરૂપ ધારણ કરી તેણે એ બન્ને સ્ત્રીઓના હૃદયને માટે પોતાની પ્રિયાસહિત અર્હત ગુણની સ્તુતિ કરવા માડી પછી તે સ્ત્રીઓએ તેનું સાંનિધ્ય છોડ્યું નહિ બન્ને જણી તે ગુફામા જ રહી અને ત્યાં મુનિસુવ્રત પ્રભુની પ્રતિમાનું સ્થાપન કરીને નિરતર તેનું પૂજન કરવા લાગી

એક દિવસે સિહણ જેમ સિહને જન્મ આપે તેમ અજનાએ ચરણમા વજ, અકુશ અને ચક્રના ચિન્હવાળા એક પરાક્રમી પુત્રને જન્મ આપ્યો વસતતિલકાએ હર્ષિત થઈ અન્ન-જળ વિગેરે લાવીને તેનું પ્રસૂતિકર્મ કર્યું તે વખતે પુત્રને ઉત્સગમા લઈ દુ.ખી અજના મુખપર અશ્રુ લાવીને તે ગુહાને રૂદન કરાવતી સતી વિલાપ કરવા લાગી—“હે મહાત્મા પુત્ર ! આવા ઘોર વનમા તારો જન્મ થવાથી પુણ્યવગરની હું રાક સ્ત્રી તારો જન્મોત્સવ શી રીતે કરું ? ” આ પ્રમાણે રૂદન કરતી અજનાને જોઈ પ્રતિસૂર્ય નામના એક ખેચરે તેની પાસે આવી મધુર વાણીએ તેને દુ.ખનું કારણ પૂછ્યું, એટલે તેની સખીએ આખમા આસુ લાવીને વિલાહથી માડીને પુત્રના જન્મસુધીનું અજનાના દુ.ખનું સર્વ વૃતાત કહી સંભળાવ્યું તે સાંભળી તેની આખમાં પણ આસુ આવ્યા પછી તે બોલ્યો—“હે બાળા ! હું હનુપુરનો રાજા છું પિતા ચિત્રલાનું અને માતા સુદરીમાળાનો હું પુત્ર છું. માનસવેગા નામની તારી માતાનો હું લાઈ થાઉં છું સારા ભાગ્યે તને જીવતી જોઈને હું ખુશી થયો છું તો હવે તું આશ્વાસિત થા’ તે પોતાનો માતુલ (મામો) છે, એવું જાણી અજના અધિક અધિક રૂદન કરવા લાગી “ઈષ્ટજનના અવલોકનસમયે પ્રાયઃ ફરીને દુઃખ ઉત્પન્ન થાય છે.” તેને રૂદન કરતી નિવારીને પ્રતિસૂર્ય પોતાની સાથે આવેલા કોઈ દૈવજ્ઞ (જોષી)ને તે પુત્રના જન્મ વિષે પૂછ્યું દૈવજ્ઞે કહ્યું—“આ કુમાર શુભ ગ્રહના ગળવાળા લગ્નમા જન્મેલો છે તેથી પુણ્યવાન છે તે અવશ્ય મોટો રાજા થશે અને આ લવમા જ સિદ્ધિને પામશે આજે ચૈત્ર માસના કૃષ્ણપક્ષની અષ્ટમી તિથિ છે, શ્રવણ નક્ષત્ર છે અને રવિવાર છે, સૂર્ય ઉચ્ચનો થઈ મેષ રાશિમા આવ્યો છે, ચંદ્ર મકરનો થઈ મધ્ય લવનમા રહેલો છે, મગળ મધ્યમ થઈ મેષ રાશિમા છે, બુધ મધ્યપણે મીનરાશિમા આવ્યો છે, ગુરુ ઉચ્ચનો થઈ કર્કરાશિમા રહ્યો છે, શુક્ર ઉચ્ચનો થઈ મીન રાશિમા છે, શનિ પણ મીન રાશિમા છે, મીનલગ્નનો ઉદય છે અને શ્રદ્ધ યોગ છે તેથી તેનો જન્મસમય સર્વ રીતે શુભ છે ”

પછી પ્રતિસૂર્ય પુત્ર અને સખીસહિત પોતાની ભાણેજને ઉત્તમ વિમાનમા બેસારીને પોતાના નગર તરફ લઈ ચાલ્યો માર્ગે જતા વિમાન ઉપર લટકતા ઉંચા રત્નમય ઝુમખાની ધ્રુવરીઓને લેવાની ઈચ્છાથી તે બાળક માતાના ઉત્સગમાથી ઉછળ્યો, તેથી આકાશમાથી

(૪૬) 'હનુમાન' નામનું કાણુ. જાજનાના વિશેષથી પવનજ્યને સતાપ. પર્વ ૭ મું

વજની જેમ તે પર્વત ઉપર પડ્યો. તેના પડવાના આઘાતથી તે ગિરિના ચૂરચૂર થઈ ગયા. પુત્રના પડી જવાથી તત્કાળ જાજના પોતાના હાથથી હૃદયને કુપ્તવા લાગી અને પ્રતિશ્વથી શુક્રાંજીને પણ શેવશક્તી સતી થવા લાગી. પ્રતિસૂચે તરતજ બાળકની પછવાડે જઈ તેને અક્ષત બાળે ઉપાડી લીધા અને નાશ પામેલા નિધાનની જેમ પાછો લાવીને જાજનાને સોંપ્યો. પછી મનની જેવા વેગવાળા વિમાનવડે પ્રતિસૂચે જ્યાં મહોત્સવ થઈ રહ્યો છે એવા હનુપુર નગરમાં ચીજ્ર ખાવી પહોંચ્યો. ત્યાં જાજનાને તેણે હર્ષથી પોતાના ઘરમા ઉતારી. બાણે કુળદેવી ખાવી હોય તેમ માનીને તેના સર્વ અત્તપુરે તેની પૂજા કરી. જ મતાજ હનુપુર નગરમાં પ્રથમ આવ્યો, તેથી માતૃલ પ્રતિસૂચે જાજનાના પુત્રનું હનુમાન એવું નામ પાડ્યું તેના વિમાનમાંથી પડવાવડે પર્વત ચૂર્ણ થઈ ગયો, તેથી તેણે તેનું શ્રીશૈલ એવું બીજું પણ નામ પાડ્યું. માનસ સરોવરના કમલવનમાં રાજકુસના શિશુની જેમ હનુમાનકુમાર યથાક્રમે ક્રીડા કરતો ત્યાં મોટો યવા લાગ્યો અને 'જે દોષ કેતુમતી સામ્રાજ્યે પોતાની ઉપર અપેક્ષા કરેલો છે તે હવે કેવી રીતે ઉતરશે ?' તેની નિરતર ચિંતા કરતી જાજના અશ્વસદિત હોય તેમ રહેવા લાગી.

જહીં રાવણની મહાદે ગયેલા પવનજ્યે સધી કરીને ખસ-ફપણને વજ્રલપાસેથી છોડાવ્યા અને રાવણને સતોષ પમાડ્યો. પછી રાવણ પાશ્વારસાથે લકષ્મી ગયા અને પવનજ્ય તેની રજા લઈ પોતાના નગરમાં આવ્યો. માતાપિતાને પ્રણામ કરી તે જાજનાના વાસગૃહમાં આવ્યો. ત્યાં જાજનારહિત તે વાસગૃહ જ્યોત્સ્નારહિત ચક્રના જેવું નિસ્તેજ એવામાં આવ્યું ત્યાં રહેલી કોઈ બેઠક સીને તેણે પૂછ્યું કે- નેત્રને અમૃતાંજન જેવી મારી મિયા જાજના કયા છે ? તેણે કહ્યું કે- ' તમે રણપ્રાચીમાં ગયા પછી કેટલેક દિવસે ગર્ભસંભવના દોષથી તમારી માતા કેતુમતીએ તેને કાઢી મૂકી છે, અને પાપી સેવકપુરુષો તમારી માતાના હૃદયમાં મહેકનગરની નજીકના અરણ્યમાં હસ્તિકીની જેમ ભયાનક એવી તે બાળાને મૂકી આવ્યા છે ' તે સાંભળતા જ પવનજ્ય પવનવેગે પારે વાની જેમ પ્રયાને મળવાને હત્યુક થઈ પોતાના સાસરાના નગરમાં આવ્યો. ત્યાં પણ મિયાને બેઠક નહીં ત્યારે તેણે કોઈ સીને પૂછ્યું કે- જહીં મારી જાજના મિયા ખાવી હતી કે નહીં ? તે સીએ કહ્યું કે- " હા, તે વસતિલક્ષ્યાથે જહીં ખાવી હતી, પણ તેની ઉપર આવેલા બ્યક્ષિઆરના દોષથી તેના પિતાએ તેને કાઢી મૂકેલી છે " તે વચનથી બાણે વજ્રથી હણાયો હોય તેવો થઈ પવનજ્ય મિયાને શોધવા માટે પર્વત અને વન વિભેદમાં ભ્રમવા લાગ્યો. કોઈ ઠેકાણે જ્યારે તેને પોતાની મિયાના બળર મળ્યા નહિ ત્યારે શાપથી પ્રથમ યથેલા કેવની જેમ ખેદ પાગી તેણે પોતાના પ્રહસિત નામના મિત્રને કહ્યું- ' કે મિત્ર ! તું જ્યારે મારા માતાપિતાને કહે કે જમી પૃથ્વીમાં જાટકર્તા હનુ મુખી મે કોઈ ઠેકાણે જાજનાસુદરીને બેઠક નહીં. હનુ ફરીવાર અરણ્યમાં જઈ તે બિચારીને શોધ કરીશ. ને મળશે તો સાઈ નહિ તો ઉવટે હું અભિમા પ્રવેશ કરીશ. ' પવનજ્યના કહેવાથી પ્રહસિતે તત્કાળ આદિત્યપુરમાં ખાવી પ્રહલાહ અને કેતુમતીને તે સંદેશો કહ્યો. તે સાંભળીને કેતુમતી બાણે હૃદયમાં પાપાણથી હણાઈ હોય તેમ મૂર્ચિત થઈને પૃથ્વીપર પડી.

થોડીવારે સસા મેળવીને તે ગોલી કે—“ હે કઠિન હૃદયવાળા પ્રહસિત ! મરવાનો નિશ્ચય કરનારા તારા તે પ્રિયમિત્રને વનમાં એકલો મૂકીને તુ અહીં કેમ આવ્યો ? અથવા મેં પાપિણીએ વિચાર્યા વગર અંજના જેવી ખરેખર નિર્દોષ સ્ત્રીને કાઢી મૂકી તે કેવું ખરાબ કર્યું છે ? એ સાધ્વી ઉપર દોષારોપણ કરવાનું મને અહીં જ પૂર્ણ ફળ મળ્યું છે “અતિ ઉગ્ર પાપ અને પુણ્યનું ફળ અહીં જ મળે છે. ”

આ પ્રમાણે રૂદન કરતી કેતુમતીને નિવારીને અંજનાને શોધવા નીકળેલા પવન-જયની જેમ પ્રહ્લાદ રાજા પવનજયને શોધવા ગયા ત્યાં અંજના અને પવનજયની શોધને માટે પ્રહ્લાદે પોતાના મિત્ર એવા સર્વ વિદ્યાધર રાજાઓની પાસે અનેક દૂતોને મોકલ્યા, અને પોતે અનેક વિદ્યાધરોની સાથે પુત્ર અને પુત્રવધૂને શોધતો શોધતો ત્વરાથી ભૂતવન નામના વનમાં આવ્યો ત્યાં એક ચિતા રચીને તેમાં અગ્નિ પ્રજ્વલિત કરતો પવનજય તેમના જોવામાં આવ્યો પછી ચિતાની પાસે ઉભો રહી પવનજય બોલ્યો કે—“ હે વનદેવ-તાઓ ! વિદ્યાધરોના રાજા પ્રહ્લાદ અને કેતુમતીનો હું પુત્ર છું અંજના નામે એક મહાસતી મારી પત્ની હતી તેની સાથે વિવાહ કર્યો ત્યારથી મેં દુષ્ટપ્રુદ્ધએ એ નિર્દોષ સ્ત્રીને દુષ્ટી કરી છે તેનો ત્યાગ કરીને સ્વામીના કાર્યને માટે હું રણયાત્રાએ જતો હતો, તેવામાં દેવયોગે તેને નિર્દોષ જાણીને પાછો તેની પાસે આવ્યો અને તેની સાથે સ્વેચ્છાએ કીડા કરી મારા આવ્યાની નિશાની આપી હું માતાપિતાથી અજ્ઞાત રહી પાછો મારા સૈન્યમાં આવ્યો તે જ દિવસે તે કાતાને ગર્ભ રહ્યો મારા દોષને લીધે તેની પર દોષની શકા રાખતા વડિલોએ તેને કાઢી મૂકી તે અત્યારે ક્યા હશે તે કાંઈ જણાતું નથી તે આગળ અને હમણાં પણ નિર્દોષ જ છે તે છતાં મારા અજ્ઞાનદોષથી દારૂણ દશાને પ્રાપ્ત થઈ છે અરે ! મારા જેવા અપડિત (મૂર્ખ) પતિને ધિક્કાર છે ! મેં બધી પૃથ્વીમાં ભટકીને તેનો શોધ કર્યો, તથાપિ રતનાકરમાં રતનની જેમ તે મને મદલાગ્યને પ્રાપ્ત થઈ નથી, માટે તે આજે હું મારા શરીરને અગ્નિમાં હોમું છું કેમકે જો જીવતો રહું તો યાવજીવિત આ વિરહાનલ હું સહન કરી શકું તેમ નથી, માટે હે દેવતાઓ ! જો તમે મારી કાતાને જુઓ તો તેને આ ખબર આપજો કે તારા પતિએ તારા વિયોગથી અગ્નિમાં પ્રવેશ કર્યો છે. ” આ પ્રમાણે કહીને જેમાં અગ્નિ પ્રજ્વલિત થયો છે એવી તે ચિતામાં ઝપાપાત કરવાને પવનજયે ઉછાળો માર્યો, તે વખતે તેના સર્વ વચનો જોણે સાલગ્યા છે એવા પ્રહ્લાદે અતિ સખમથી ઉતાવળે તેની પાસે આવી તેને બે હાથવડે પકડીને છાતીસાથે દબાવ્યો ‘ પ્રિયાના વિયોગની પીડાના ઉપાયરૂપ મૃત્યુમાં મને આ શું વિઘ્ન થયું ? ’ એમ પવનજયે ઉંચે સ્વરે કહ્યું એટલે પ્રહ્લાદ નેત્રમાં અશ્રુ લાવીને બોલ્યો કે—“ હે પુત્ર ! નિર્દોષ પુત્રવધૂને કાઢી મૂકવામાં ઉપેક્ષા રાખનાર આ તારો પાપી પિતા પ્રહ્લાદ છે હે વત્સ ! તારી માતાએ પ્રથમ એક અવિચારી કામ કર્યું છે હવે તુ તેણી કામ કર નહિ સ્થિર થા, તુ બુદ્ધિમાન છે. હે વત્સ ! તારી વધૂની શોધ કરવાને માટે મેં હજારો વિદ્યાધરોને આજ્ઞા કરી છે, માટે તેના આગમનની રાહ જો ’

હવે જે વિદ્યાધરોને શોધને માટે મોકલ્યા હતા તેઓમાંથી કેટલાક પવનજય અને અંજનાનો શોધ કરતા કરતા હનુપુરમાં આવ્યા તેઓએ ત્યાં પ્રતિસૂર્ય અને અંજનાને

ખબર આપ્યા કે—' જાજનાના વિરહદુઃખથી પવનજયે અગ્નિમાં પ્રવેશ કરવાની પ્રતિજ્ઞા કરેલી છે ' તેમના પાસેથી તેણે દુઃખ વધતી સાક્ષી બાંધે વિધવાન કહ્યું હોય તેમ જાજના ' મારે હું મારી ગઈ ' એમ બોલતી મૂર્ખા ખાધને પૃથ્વીપર ઢળી પડી. ચંદનજળથી સિંચન કરતા અને પાણી પવન વીજતા એ જાણા સસા પાગી. તે ઊઠીને ક્ષીનવચને રૂઢન કરતી બોલવા લાગી કે—“ પતિવ્રતા સ્ત્રીઓ પતિના શોકથી અગ્નિમાં પ્રવેશ કરે છે, કારણ કે પતિ વિના તેઓનું અસ્તિત્વ માત્ર દુઃખ અને મારે જ થાય છે, પણ જે સ્ત્રીમત પતિનો હબસે સ્ત્રીઓના યોગવનારા છે તેઓને તો પ્રિયાના શોક ક્ષણિક હોવો જોઈએ, તે છતાં તેમને અગ્નિમાં પ્રવેશ કરવાનું શું કારણ ? કે નાશ ! મારે વિરહે તમે અગ્નિમાં પ્રવેશ કરો અને તમારે વિરહ છતાં હું ચિરકાળ અવધી રહું, તે કેટલું બધું વિપરીત કહેવાય ? જલવા મહાસત્ત્વવાળા તે અને અદ્યસત્ત્વવાળી હું, તેઓની વચ્ચે નીલમણિ અને કાચની જેટલા અતરની અત્યારે ખબર પડી આ જાળતમા મારા સામુ-સસરાનો કે મારા માતાપિતાનો કાંઈ હોય નથી, માત્ર હું મહાભાગવાળીના કર્મનો જ હોય છું ” આ પ્રમાણે રૂઢન કરતી જાજનાને સમજાવી પુનઃકલિત તેને સાથે લઈ પ્રતિસૂચ્છ એક ઉત્તમ વિમાનમાં બેસી પવનજયને શોધવા આજ્યો. તે ફરતો ફરતો ભૂતવનમાં આજ્યો. ફરતી પ્રકલિતે અકુવાળા નેત્રે તેને જોયો જેટલે જાજનાસકલિત આવતા પ્રતિસૂચ્છની ખબર તેણે તત્કાળ પ્રકૃલાહ અને પવનજયને વિનયપૂર્વક કહી. પ્રતિસૂચ્છ અને જાજનાએ વિમાનમાંથી ઉતરી ભક્તિથી પૃથ્વીપર મસ્તક નમાવી ફરતી જ પ્રકૃલાહને નમસ્કાર કર્યો. પછી પ્રતિસૂચ્છને આલેક્ષન કરી પોતાના પૌત્ર હનુમાનને ઉત્સવપર બેસારી પ્રકૃલાહ આકૃલાહ પામીને સખમથી કહ્યું—“ કે ભદ્ર ! આ દુઃખસમુદ્રમાં કુટુંબસકલિત ડુબી જતાં બેલા મારે ઉદ્ધાર કરનારા તમે છો, તેથી મારા સર્વ સબંધીઓમાં તમે અગ્રેસર બંધુ છો. મારા વચની પૂર્વભૂત શાખા અને સતતીના કારણભૂત આ મારી પુત્રવધૂને મેં હોય વિના ત્યજી દીધી હતી તેની તમે રક્ષા કરી, તે બધું સાઈ કહ્યું છે ”

પોતાની પ્રિયાને જોઈ તત્કાળ પવનજય સમુદ્રની જેમ દુઃખની ભરતીથી નિવૃત્ત થયો અને શોકાંશિ શાન્ત થવાથી તે અત્યંત ખુશી થયો. સર્વ વિદ્યાધરોએ વિદ્યાના સામર્થ્યથી ત્યાં જ્ઞાનદસાગરમાં અદ્રશ્ય મોટો ઉત્સવ કર્યો. પછી તેઓ પોતાના વિમાનોથી આકાશને તારાવાળું કરતા હર્ષથી હનુપુત્રમાં બસા. મહેક રાત્રી પણ માનસવેગસકલિત ત્યાં આજ્યો અને હેતુમતી ઢેવી તથા બીજા સર્વ સબંધીઓ પણ આ જાવી મળ્યા. જોડણીબદ્ધ સબંધી અને અમુરૂપ ત્યાં મળેલા વિદ્યાધરોના રાજ્યોએ પરસ્પર મળીને પૂર્વના ઉત્સવથી પણ આધિક ઉત્સવ કર્યો. પછી પરસ્પરની રત્ન લાઈ સર્વે પિતૃપોતાના સ્થાને બસા અને પવનજય પોતાની પ્રિયા જાજના અને કુમાર હનુમાનની સાથે ત્યાં રહ્યો.

કુમાર હનુમાન પોતાના મનોરથોની સાથે મોટો થયો અને તેણે સર્વ કળા અને વિદ્યા સાધી લીધી. શેષનાગ્રની જેવી લાળી જુલવાળો, અશ્વશાસ્ત્રમાં પ્રવીણ અને કાતિવડે સર્વ જોવા હનુમાન અનુકરે મૌનવચને પ્રાપ્ત થયો.

આ સમયમાં કોપીઓમાં ક્રોધ અને બળના પર્વત જેવો શાવણ સધીમાં કાઈ રૂપથી ઉત્પત્ત કરીને વરુણને અતવા આજ્યો. ફરતો શોકાંશીને તેડાવેલા વિદ્યાધરે પેતાઅગ્નિના

કટક જેવું કટક તૈયાર કરીને ત્યાં જવા ચાલ્યા પવનજય અને પ્રતિસૂર્ય પણ ત્યાં જવાને તૈયાર થયા તે વખતે અવદલ આપવામાં ગિરિ જેવો હનુમાન આ પ્રમાણે બોલ્યો કે-‘હે પિતાઓ! તમે બને અહીં જ રહો, હું એકલો જ શત્રુઓને જીતી લઈશ તીક્ષ્ણ હથિયાર પાસે હોવા છતાં બાહુથી કોણ યુદ્ધ કરે? હું બાળક છું એવું ધારી મારી ઉપર અનુકંપા લાવશો નહિ, કારણ કે આપણા કુળમાં જન્મેલા પુરૂષોને પરાક્રમનો અવસર આવે ત્યારે વ્યનું પ્રમાણ રહેતું નથી ’ એવી રીતે કહી અતિ આગ્રહથી તેમને રોકી, પોતાને જવા માટે તેમની રજા મેળવી તેઓએ જેના મસ્તકપર ચુંળન કરેલું છે એવા હનુમાને પ્રસ્થાનમંગળ કર્યું એ દુર્વાર પગક્રમી હનુમાન મોટા સામતો, સેનાપતિઓ અને સેક્રહો સૈનિકોથી પરવર્યો સતો રાવણની છાવણીમાં આવ્યો બાણે મૂર્તિમાન વિજય હોય તેવા હનુમાનને આવતો અને પ્રણામ કરતો બોઈ ગવણે હર્ષથી તેને પોતાના ઉત્સાહમાં બેસાર્યો પછી રાવણ વરૂણની નગરીપાસે જઈ યુદ્ધ કરવા માટે ઉભો રહ્યો, એટલે વરૂણ અને તેના પરાક્રમી સો પુત્રો યુદ્ધ કરવા માટે નીકળ્યા વરૂણના પુત્રો રાવણની સાથે યુદ્ધ કરવા લાગ્યા અને વરૂણ સુગ્રીવ વિગેરે વીરોની સાથે યુદ્ધ કરવા લાગ્યો મોટા પરાક્રમી અને રાતા નેત્રવાળા વરૂણના પુત્રોએ ડુંકરને બલિવત શ્વાન જેમ ખેદ પમાડે તેમ રાવણને યુદ્ધમાં સુઝવી લીધો તે સમયે ગજેન્દ્રોની સામે દેસરીકિશોરની જેમ ક્રોધથી દુર્ધર એવા દારૂણ હનુમાને પશુઓની જેમ પોતાની વિદ્યાના સામર્થ્યથી વરૂણના પુત્રોને બાધી લીધા તે બોઈ માર્ગમાં વૃક્ષોને હાથી ધ્રુબવે તેમ સુગ્રીવ વિગેરે વીરોને કપાવતો વરૂણ ક્રોધથી હનુમાન તરફ દોડી આવ્યો બાણોની શ્રેણીને વર્ષાવતા રાવણે નદીના વેગને પર્વત રોકે તેમ વરૂણને વચમાં જ સ્ખલિત કર્યો, તેથી જેમ વૃષભ સાથે વૃષભ અને હાથી સાથે હાથી લડે તેમ ક્રોધાઘ વરૂણની સાથે રાવણે ઘણીવાર યુદ્ધ ચલાવ્યું છેવટે છળને બાણનારા રાવણે સર્વ બળથી વરૂણને આકુળવ્યાકુળ કરી ઉછળીને ઇંદ્રને બાધી લીધો હતો તેમ તેને બાધી લીધો “ સર્વ કેકાણે છળ બળવાન છે. ” પછી જય જય નાદથી દિશાઓના મુખને શબ્દાયમાન કરતો વિશાળ સ્કંધવાળો રાવણ પોતાની છાવણીમાં આવ્યો અને પુત્રસહિત વશ થઈને રહેવા કબૂલ થયેલા વરૂણને રાવણે છોડી મૂક્યો મહાત્માઓનો કોપ પ્રણિપાત સુધી જ હોય છે.

વરૂણે સત્યવતી નામની પોતાની પુત્રી હનુમાનને આપી, કેમકે “ પોતાની બતે જેનું બળ જોયેલું છે એવો જન્માતા મળવો દુર્લભ છે ”

રાવણ ત્યાંથી લકષ્મી આવ્યો અને ચંદ્રણા (સૂર્યનખા)ની અનંગકુસુમા નામની પુત્રી તેણે હર્ષથી હનુમાનને આપી સુગ્રીવે પદ્મારાગા, નણે હરિમાલિની અને બીજાઓએ પણ પોતાની હબરો દુહિતા હનુમાનને આપી રાવણે હર્ષથી દૃઢ આલિંગન કરી વિદાય કરેલો પરાક્રમી હનુમાન હનુપુર ગયો, અને બીજા પણ જે વાનરપતિ (સુગ્રીવ) વિગેરે વિદ્યાધરો હતા તે પણ હર્ષસહિત પોતપોતાના નગરે ગયા

इत्याचार्यश्रीहेमचंद्रविरचिते त्रिपटिशलाकापुरुषचरिते महाकाव्ये सप्तमे पर्वणि
हनुमदुत्पत्तिवरुणसाधनो नाम तृतीयः सर्गः ॥ ३ ॥

સર્ગ ૪ થો

રામ લક્ષ્મણની ઉત્પત્તિ, વિવાહ અને વનવાસ

મિથિલા નગરીમા હસ્તિશને વિષે વાસવકૈતુ નામે એક રાજા હતો. તેને વિપુલા નામે સ્ત્રી હતી. તેઓને પૂર્ણ લક્ષ્મીવાળા અને પ્રભાઓને જનકસમાન જનક નામે એક પુત્ર થયો. જનકેમી તે રાજા થયો. એ સમયમાં અયોધ્યા નગરીમા શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનના રાજ્ય પછી ઇક્ષ્વાકુવંશની અવર્જિત રહેલા સૂર્યવંશમાં અનેક રાજાઓ થયા, જેઓમાંથી કેટલાક મોટા જ્યાં અને કેટલાક સ્વર્ગે જ્યાં તે વંશમાં વીશમા અર્ધવંશ તીર્થ પ્રવર્તતા એક વિજય નામે રાજા થયો. તેને હિમચૂલા નામે પ્રિયા હતી. તેઓને વજ્રબાહુ અને પુરંદર નામે બે પુત્રો થયા. તે સમયમાં નામ પુરુષા ઈભવાહન રાજાને તેની ચૂડામણિ નામની રાણીથી મનોરમા નામે એક પુત્રી થઈ હતી. ક્યારે તે મૌવ વતી ઘઈ ત્યારે શાહિજીને ચંદ્રની જેમ વજ્રબાહુ તને મેટા ઉત્સવથી પરવર્યો. ઉદયમુદર નામનો તેનો સાળો ભક્તિથી જેની પછવાડે આવેલ છે એવો વજ્રબાહુ મનોરમાને છંદને પોતાના નગર તરફ યાત્ર્યો. આજળ આવતા માર્ગમાં એક ગુણસાગર નામના યુનિ તેમના એવામા આ યા. તે ઉદયાજળઉપર રહેલા સૂર્યની જેમ વસંતઋષિપર વપતેજથી પ્રકાશિત થઈ રહેલા હતા. તે યુનિ આતાપના કરતા ઉચ્ચ એઈ રહેલા હતા, તેથી બધે મોક્ષમાર્ગને જોતા હોય તેમ કખાતા હતા. મેઘને જોતાં મચ્છરની જેમ તેને જોતાં જ વજ્રબાહુને અત્યવ હર્ષ ઉત્પત્ત થયો, તેથી તત્કાળ પોતાના વાહનને ઉચ્ચ રાખીને તે બોલ્યો—‘અહા ! કોઈ આ મહાત્મા યુનિ વહન કરવા ચોક્કસ છે તે મિતામણિ રત્નની જેમ ઘણા પુણ્યથી જોવામાં આવ્યા ॥ તે સાંભળી તેના સાળા ઉદયમુદર ઉપદ્રાવ્યમાં કહ્યું કે—‘હે કુમાર ! કંમ દીક્ષા લેવાની હજી છે ?’ વજ્રબાહુ બોલ્યો—હા, તેમ કરવાને માફ મન છે. ઉદયમુદરે ફરીવાર મરફ રીમાં કહ્યું—હે રાજા ! જો તમારું મન હોય તો વિલગ કરો નહિ. હું તમને સદાય આપીશ. ’ વજ્રબાહુએ કહ્યું—મર્વાકાને સમુદ્ર ન ત? તમ વધે તમારી પ્રતિજ્ઞાને ત્યાજ કર્યો નહિ. ’ તેણે બહુ સારું કહ્યું એટલે તત્કાળ વજ્રબાહુ જેમ મોહઉપરથી ઉતરે તેમ વાહનઉપરથી ઉતરી પત્યો અને ઉદયમુદર વિજેદથી પરવર્યો સતો વસંતઋષિ ઉપર ચઢ્યો. તનો દહ વિચાર ભણી ઉદયમુદર બોલ્યો કે—‘હે સ્વામી ! તમે દીક્ષા લેશો નહિ, મારા આ ઉપદ્રાવ્ય વચનને ધિહાર છે ! આપણા બનેની વચ્ચે દીક્ષા વિરે ક્રૂત મચ્છરીનાં જ વચનો હતાં, તો તે વચનને ઉદ્યન કરવામા કાઈ ખજી દોર નથી. પ્રાપ્ત વિવાહના ગીતની જેમ ઉપદ્રાવ્યના વચનો અત્ય દોતા નથી. તમે અમને સર્વ પ્રકારની આપત્તિઓમા સદાયકારી થશો, એવા અમારા ક્રૂળના મનોરથને દી ૫ લાંને અકરમાત તમે ભાગ્યો નહિ. દબ્બુ આ તમારે દાયે વિવાહની નિશાનીરૂપ આંગ્રિક કહજ છે, તા સદસા તે વિવાહથી પ્રાપ્ત થનારા બોબોને કેન છાડી દો છા ? હ સ્વામી ! તમ ॥

સર્ગ ૪ થો વિવાહિત વજ્રબાહુની દીક્ષા, કીર્તિધર મુનિનું અયોધ્યામાં આગમન. (૫૧)

વાથી મારી બેન મનોરમા સાંસારિક સુખના સ્વાદથી ઠગાઈ જશે, અને તમે જ્યારે તૃણની જેમ તેનો ત્યાગ કરી દેશો ત્યારપછી તે કેવી રીતે જીવી શકશે ? ” વજ્રબાહુ કુમાર બોલ્યો—“ હે ઉદયસુદર ! માનવજન્મરૂપી વૃક્ષનું મુદર ફળ ચારિત્ર જ છે વળી સ્વાતી નક્ષત્રના મેઘનું જળ જેમ છીપમા મોતીરૂપ થાય છે તેમ તમારા મશ્કરીનાં વચન પણ મને પરમાર્થરૂપ થયા છે તમારી બેન મનોરમા જો કુળવાનું હશે તો તે પણ મારી સાથે દીક્ષા ગ્રહણ કરશે, નહિ તો તેનો માર્ગ કલ્યાણકારી થાઓ; પણ મારે તો હવે ભોગથી સર્થ હવે તું મને વ્રત લેવાની આજ્ઞા આપ અને મારી પછવાડે તું પણ વ્રત ગ્રહણ કર, કેમકે પોતાની પ્રતિજ્ઞા પાળવી તે જ ક્ષત્રિયોનો કુળધર્મ છે.

આ પ્રમાણે ઉદયસુદરને પ્રતિબોધ આપીને વજ્રબાહુ ગુણરૂપ રત્નોના સાગર ગુણસાગર નામના મુનિની પાસે આવ્યા તરત જ વજ્રબાહુએ તેમની પાસે દીક્ષા લીધી, એટલે તેની પછવાડે ઉદયસુદર, મનોરમા અને બીજા પચીસ રાજકુમારોએ દીક્ષા લીધી વજ્રબાહુએ દીક્ષા લીધી એવા ખબર સાલળી ‘ એ બાળક છતાં ઉત્તમ છે, અને હું વૃદ્ધ છતાં ઉત્તમ નથી ’ એમ વિચારતા વિજયરાજને વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થયો, તેથી તેણે પુરંદર નામના લઘુ પુત્રને રાજ્યઉપર બેસારીને નિર્વાણમોહ નામના મુનિની પાસે દીક્ષા લીધી અનુક્રમે પુરંદરે પણ પોતાની પૃથિવી નામની રાણીની કુક્ષીથી ઉત્પન્ન થયેલા કીર્તિધર નામના પુત્રને રાજ્ય સોંપીને ક્ષેત્ર કર નામના મુનિપાસે દીક્ષા લીધી કીર્તિધર રાજ ઇદ્રાણી સાથે ઇદ્રની જેમ સહદેવી નામની પત્નીની સાથે વિષયસુખ ભોગવવા લાગ્યો એકદા તેને દીક્ષા લેવાની ઇચ્છા થઈ, એટલે મંત્રીઓએ તેને કહ્યું કે—“ જ્યાં સુધી પુત્ર ઉત્પન્ન થયો નથી ત્યાં સુધી તમારે વ્રત લેવું યોગ્ય નથી જો તમે અપુત્ર-પણામાં વ્રત લેશો તો આ પૃથ્વી અનાથ થઈ જશે, માટે હે સ્વામી ! પુત્ર ઉત્પન્ન થાય ત્યાં સુધી રાહ જુઓ ” મંત્રીઓએ આ પ્રમાણે કહેવાથી કીર્તિધર રાજ દીક્ષા ન લેતા ગૃહવાસમાં રહ્યો કેટલોક કાળ ગયા પછી તેને સહદેવી રાણીથી સુકોશલ નામે પુત્ર થયો તેનો જન્મ થતાં જ ‘ આ બાળપુત્ર જન્મેલો બાણી મારા પતિ દીક્ષા લઈ લેશે ’ એવું ધારી સહદેવીએ તેને ગોપવી દીધો તે બાલક ગુપ્ત છતાં રાજના બાણવામાં આવી ગયો, કેમકે ‘ ઉદય પામેલા સૂર્યને ગોપવવાને કોણ સમર્થ છે ? ’ પછી સ્વાર્થકુશળ એવા કીર્તિધર રાજ્ય સુકોશલકુમારને રાજ્યઉપર બેસારીને વિજયસેન મુનિની પાસે દીક્ષા લીધી તીવ્ર તપસ્યા કરતા અને અનેક પરીસંહોને સહન કરતા તે રાજર્ષિ ગુરૂની આજ્ઞા પામીને એકાકી વિહાર કરવા લાગ્યા એક વખતે કીર્તિધર મુનિ માસોપવાસી હોવાથી પારણાની ઇચ્છાએ સાકેતનગરમાં આવ્યા ત્યાં મધ્યાહ્ન વખતે ભિક્ષાને માટે તે લમવા લાગ્યા રાજમહેલઉપર રહેલી સહદેવીએ તેમને જોયા, એટલે તેણે વિચાર્યું કે—“ પૂર્વે આ પતિ દીક્ષિત થયા તેથી હું પતિરહિત તો થઈ છું, હવે મારો પુત્ર સુકોશલ જો એમને જોઈને દીક્ષા લેશે તો હું પુત્રવગરની થઈશ અને આ પૃથ્વી ધણીવગરની થઈ જશે, માટે આ રાજ્યની કુશળતા રહેવા સારૂ આ મુનિ મારા પતિ છે, વ્રતધારી છે અને નિરપરાધી છે, તે છતાં પણ તેને નગરમાંથી કાઢી મૂકાવવા જોઈએ ” આવો વિચાર કરીને સહદેવીએ

બીજા વેશધારીઓની પાસે તેને નગરની બહાર કાઢી મૂકાવ્યા. જોમનું મન લોકથી ખરાબ વામ્યુ હોય છે તેને ચિરકાળ વિવેક રહેતો જ નથી તે મતધારી સ્વામીને નગરની બહાર કાઢી મૂકેલા બાળી સુકોશલની ધાત્રીમાતા છુટે સુએ શેવા લાગી. રાત્ર સુકોશલે તેને પૂછ્યું કે-“ તું કેમ રૂએ છે ? ” ત્યારે તેણે શોકમુક્ત અગાધ સ્વરે કહ્યું-“ હે વત્સ ! જ્યારે તમે બાળક હતા ત્યારે તમારા પિતાએ તમને રાત્રચરિત્ર બેસારીને દીક્ષા લીધી હતી. તેઓ કમણા બિજાને માટે આપણા નગરમાં આવ્યા હતા. તેમનું દર્શન થતા જ તમે મત બ્રહ્મ કર્યો. જોવી શકાથી તમારી માતાએ તેમને નગર બહાર કાઢી મૂકાવ્યા છે, એ દુઃખથી હું રૂદન કરું છું ” તે સાંભળતા જ સુકોશલ વિરહ મર્ષ પિતાની પાસે આવ્યો અને બજલિ બોલી મતની સાથના કરી. તે વખતે તેની પત્ની ચિત્રમાળા અર્ધિબી હતી, તે મત્રીઓની સાથે આવીને કહેવા લાગી કે-“ હે સ્વામી ! આ અનાથ રાત્રજનો ત્યાગ કરવાને તમે ચોખ્ખ નથી ” રાત્ર સુકોશલે કહ્યું કે-“ તારા મર્ષમાં જે પુત્ર છે તેનો મેં રાત્રચરિત્ર અભિપેક્ષ કરેલો છે, કેમકે અવિધકાળમાં પણ ભૂતકાળનો ઉપચાર થાય ” એ પ્રમાણે કહી સર્વ દોષોની સંભવના કરી સુકોશલે પિતાની પાસે દીક્ષા બ્રહ્મ કરી અને મહાઆકરી તપસ્યા કરવા લાગ્યા. મમતાશ્રદ્ધિ અને કવાચવર્જિત એ પિતા-પુત્ર મહાસુનિ મર્ષ પૃથ્વીવળને પવિત્ર કરતા સાથે જ વિદ્યાર કરવા લાગ્યા. પુત્રના વિચોગથી સહદેવીને થયો જેદ થયો, તેથી આર્તધ્વાનપરાયણપણે મૃત્યુ પામીને તે દોષ ગિરિની શુદ્ધ વાઘજી મર્ષ

દીર્ઘિધર અને સુકોશલ સુનિ કે જે મનને કમન કરનારા, પોતાના શરીરમાં પણ નિરુપદ અને સ્વાધ્યાય ધ્યાનમાં તત્પર હતા તેઓ આતુર્માંસ નિર્ગમન કરવાને માટે એક પર્વતની સુકોશલ સ્થિતિ આકૃતિ કરીને રહ્યા. જ્યારે કાર્તિક માસ આવ્યો ત્યારે તે બંને સુનિ પાસેજાને માટે આદ્યા તથા માર્ગમાં મમજાતી જેવી પેલી રૂદ વાઘજી તેઓને દીક્ષા તત્કાળ તે વાઘજી સુએ દોષોને સામી દાડી આવી. “ રૂદ અને સુદ જનોનું દુશ્મી આગમન સરણુ જ હોય છે ” વાઘજી નજીક આવીને ઉપર પડવા તૈયાર થઈ બેટલે તે સુનિઓ મર્ષધ્યાનમાં તત્પર થઈને ત્યાં જ કાયેત્સર્ગે રહ્યા. તે વાઘજી પ્રથમ વિદ્યુત્તની પંઠે સુકોશલ સુનિઉપર પડી અને દુશ્મી દોષોને પ્રદાર કરવાવડે તેમને પૃથ્વીપર પાગી નાંખ્યા. પછી નખરૂપ બ્રહ્મશક્તિ તેના ભર્મને બાજી શબ્દ કરતું હાગી નાખ્યું અને મરૂ દેશની વટેમાર્ગી સુને અતિ તૃણાત પછે પાણી પીએ તેમ તે રૂધિરપાન કરવા લાગી, શક સુને તેમ વાણક આમ તેમ દાતમીત તત્તોડીને માંસ ખાવા લાગી અને મંદુર (શેરડી) ને જેમ દાવિણી પીલી નાંખે તેમ તે કટકટ કરતી કઠોર અસ્થિઓને દાંતરૂપ યત્રના અતિથિ કરવા લાગી; પરંતુ “ આ વાઘજી મને કર્મસમ્યા સદાચારી છે એમ માની સુનિ જરા પણ ગ્લાનિ પામ્યા નહીં ઉઘટા શેત્રાંચક્રમુકને ધરવા લાગ્યા. વાણવડે આ પ્રમાણે ભાણ કરના સુકોશલ સુનિ શુકલધ્યાનવડે તત્કાળ કેવળજ્ઞાનને પ્રાપ્ત કરીને મોક્ષ મ્યા તેમી / રીતે દીર્ઘિધર સુનિ પણ કેવળજ્ઞાનને પ્રાપ્ત કરી અનુક્રમે અઠેત સુખના સ્થાનરૂપ પરમપદને પ્રાપ્ત થયા

અહીં મુકેશલ રાજની સ્ત્રી ચિત્રમાળાએ એક કુલનંદન પુત્રને જન્મ આપ્યો તેનું હિરણ્યગર્ભ નામ પાડ્યું, કારણ કે તે ગર્ભમાંથી જ રાજ થયો હતો જ્યારે તે યૌવનવયને પ્રાપ્ત થયો ત્યારે મૃગાવતી નામે એક મૃગાક્ષી સ્ત્રીને પરણ્યો તે મૃગાવતી રાણીથી હિરણ્યગર્ભ રાજને બાંહેધી બીજો હિરણ્યગર્ભ હોય તેવો નંદુપ નામે પુત્ર થયો. એક વખતે હિરણ્યગર્ભને પોતાના મન્નકપર ત્રીજી વય નું બાંહેધી બાંધીને (દત) હોય તેવું એક પગી જેવામા આવ્યું, તેથી તત્કાળ વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થતાં નંદુપને પોતાના રાજ્યઉપર બેસારી તેમણે વિમલ મુનિની પાસે દીક્ષા ગ્રહણ કરી નરેમા સિંહ જેવા નંદુપને સિંહિકા નામે એક પત્ની હતી, તેની સાથે ક્રીડા કરતો નંદુપગજ પિતાનું રાજ્ય ચલાવવા લાગ્યો. એક વખતે નંદુપ રાજ પોતાની પત્ની સિંહિકાને રાજ્યમા મૂકીને ઉત્તરાપથના રાજ્યોને યત્નવા ગયો તે વખતે દક્ષિણાપથના રાજ્યોએ બાંહેધી દે—‘ અત્યારે નંદુપ રાજ્યમાં નથી, માટે આલો આપણે તેનું રાજ્ય લઈ લઈએ ’ આમ વિચારી તેઓએ અયોધ્યાપાસે આવીને ઘેરા નાખ્યો “ શત્રુઓને છળ નિષ્ઠ જ હોય છે.” તે વખતે સિંહિકા રાણીએ પુરૂષની જેમ તેઓની સામે ધર્મ તેઓને છતીને નસાડી મૂક્યા “ શુ સિંહણ હાથીને ભારતી નથી ? ”

નંદુપ રાજ ઉત્તરાપથના રાજ્યોને છતીને અયોધ્યામાં આવતા તેણે પોતાની પત્નીએ કરેલા દક્ષિણાપથના રાજ્યોના વિજયનું વૃત્તાંત સાલજ્યુ તે વિચારવા લાગ્યો કે—“ અહા ! મારા જેવા પરાક્રમીને પણ આ કામ કરવું દુષ્કર છે તો આ સ્ત્રીએ તે કામ શી રીતે કર્યું ? માટે જરૂર તેમા તેની સ્પષ્ટ ધૃષ્ટતા જણાય છે મહાકુળમા ઉત્પન્ન થયેલી સ્ત્રીઓને તેવું કામ કરવું ઉચિત નથી, માટે જરૂર આ સ્ત્રી અસતી હોવી જોઈએ સતી સ્ત્રીઓને તો પતિ જ દેવ હોય છે, તેથી તેઓ પતિસેવા વિના બીજું કાંઈ બાંહેધી જ નથી, તો આવું કામ તો કરે જ કેમ ? ” આ પ્રમાણે ચિત્તમા નિશ્ચય કરીને તેણે ખંડિત પ્રતિભાની જેમ એ અતિપ્રચારી સિંહિકાને તત્કાલીની

એકદા નંદુપ રાજને દાહજ્વર ઉત્પન્ન થયો તે દુષ્ટ શત્રુની જેમ સેકડો ઉપચારથી પણ શાત થયો નહિ તે સમયે સિંહિકા પોતાનું સતીપણું જણાવવાને અને પતિની દાહજ્વરની પીડા શમાવવાને જળ લઈને તેની સમીપ આવી પછી તે સતીપણાને જણાવતી સતી બોલી કે—‘ હે નાથ ! તમારા પતિના બીજા કોઈ પુરૂષને મેં ક્યારે પણ જોઈએ ન હોય તો આ જળસિંચનથી તમારો જ્વર અત્યારે જ ચાલ્યો જશે ’ આ પ્રમાણે કહીને તેણે સાથે લાંબલા જળથી પોતાના પતિઉપર અભિષેક કર્યો, તેથી તત્કાળ બાંહેધી અમૃતથી સિંચાયો હોય તેમ તે રાજ જ્વરરહિત થઈ ગયો દેવતાઓએ સિંહિકા ઉપર પુષ્પ-વૃષ્ટિ કરી અને ત્યારથી રાજ્યે પણ તેનો પૂર્વવત્ માનપૂર્વક સ્વીકાર કર્યો કેટલોક કાળ ગયા પછી નંદુપ રાજને સિંહિકાદેવીથી સોદાસ નામે પુત્ર થયો તે યોગ્ય વયનો થતા તેને રાજ્યપર બેસારીને નંદુપ રાજ્યે ગિદ્ધિ (મોક્ષ) ના ઉત્તમ ઉપાયરૂપ દીક્ષા ગ્રહણ કરી. સોદાસ રાજના રાજ્યમા અર્ધતોના અઠ્ઠાઈ મહોત્સવમા મત્રીઓએ પૂર્વ રાજ્યની જેમ અમારી ઘોષણા કરવી, અને તેઓએ સોદાસને પણ કહ્યું કે—‘ હે રાજ ! તમારા પૂર્વજો અર્ધતના અઠ્ઠાઈ ઉત્સવમા માસ ખાતા નહિ, માટે તમે પણ ખાઓ નહિ ’ સોદાસે તે

સર્ગ ૪ થો. દશરથનું રાજ્યારોહણ, રાવણના મૃત્યુ સળધે ભવિષ્યકથન (૫૫)

થયેલા નાના પુત્ર દશરથને રાજ્યલક્ષ્મી સોંપીને અનતરથ પુત્રસહિત દીક્ષા લીધી. અનુક્રમે અનરણ્ય રાજર્ષિ મોક્ષે ગયા અને અનતરથ મુનિ ત્રિવ્ર તપસ્યા કરતા સતા પૃથ્વીપર વિહાર કરવા લાગ્યા.

દશરથ ક્ષીરકંઠ બાહ્યાવસ્થામાં રાજ થયો પરંતુ વયે અને પરાક્રમે સાથે જ વૃદ્ધિ પામ્યો, તેથી નક્ષત્રમાં ચંદ્ર, ગ્રહોમાં સૂર્ય અને પર્વતોમાં મેરૂની જેમ અનેક રાજાઓની મધ્યમાં શોભવા લાગ્યો. જ્યારે દશરથ રાજ રાજ્યના સ્વામી થયા ત્યારે લોકોને પરચક્ર વિગેરેથી થતા ઉપદ્રવો આકાશપુષ્પની જેમ અદૃષ્ટપૂર્વ થઈ ગયા ચાત્રકોને ઈર્ષ્યા પ્રમાણે દ્રવ્ય અને આભૂષણો વિગેરેનું અનર્ગલ દાન દેવાથી તે રાજ મધ્યાગ વિગેરે દશ પ્રકારના કલ્પવૃક્ષો ઉપરાંત અગ્યારમુ કલ્પવૃક્ષ ગણાવા લાગ્યો પોતાના વશના ક્રમથી આવેલા સામ્રાજ્યની જેમ આર્હત ધર્મને પણ તે સર્વદા અપ્રમત્તપણે ધારણ કરવા લાગ્યો.

દશરથ રાજ યુદ્ધમાં જયશ્રીની જેમ દર્ભસ્થળ (કુશસ્થળ) નગરના રાજા સુકોશલની અમૃતપ્રભા નામની રાણીના ઉદરથી ઉત્પન્ન થયેલી અપરાજિતા^૧ નામની એક રૂપલાવણ્યવતી પવિત્ર કન્યા પરણ્યા ત્યારપછી રોહિણીને ચંદ્ર પરણે તેમ કમલસ કુલ નગરના રાજા સુખ ધૃતિલકની મિત્રાદેવી રાણીના ઉદરથી ઉત્પન્ન થયેલી કૈકેયી^૨ નામની કન્યાને પરણ્યા તે કૈકેયીના મિત્રાણુ, સુશીલા અને સુમિત્રા એવા બીજા નામ પણ હતા ત્યારપછી પુણ્ય, લાવણ્ય અને સૌંદર્યથી જેતુ ઉત્તમ અગ છે એવી સુપ્રભા નામની અનિદિત રાજપુત્રીને પણ પરણ્યા વિવેકી જનમા શિરોમણિરૂપ દશરથ રાજ ધર્મ અર્થને બાધા કર્યા વગર તે ત્રણે રાજકન્યાઓની સાથે વિષયસુખ ભોગવવા લાગ્યા.

એ સમયમાં અર્ધ ભરતક્ષેત્રના રાજ્યને ભોગવનારા રાવણે સભામાં બેઠે સતે કોઇ ઉત્તમ નૈમિત્તિકને પૂછ્યું કે-‘ હે નિમિત્તજ્ઞ ! દેવતા અમર કહેવાય છે, પણ તેઓ નામના જ અમર છે, પરમાર્થે અમર નથી જે કોઇ સસારવર્તી પ્રાણી છે તેઓનું મૃત્યુ અવશ્ય થવાનું હોય છે, તો મારું મૃત્યુ સ્વપરિણામથી છે કે બીજાથી છે તે નિશ્ચયપણે કહો, કેમકે આપ્ત પુરૂષો સ્કુટલાપી જ હોય છે ’ નિમિત્તિઆએ કહ્યું કે-‘ હવે પછી થનારી જનકી (જનકરાજાની પુત્રી) ના કારણને લીધે દશરથ રાજાના હવે પછી થનારા પુત્રથી તમારું મૃત્યુ થશે ’ આ પ્રમાણેના તેના વચન સાંભળીને વિભીષણ બોલ્યો કે-“ આ નિમિત્તિયાનું વચન જો કે નિરતર સત્ય જ હોય છે પણ આ વખત તો હું તેને સત્વર અસત્ય કરી દઈશ, કારણ કે તે કન્યાના અને વરના પિતા થનારા જનક તથા દશરથ કે જે બંને આ અનર્થના બીજરૂપ છે તેમને જ હું હણી નાખીશ એટલે આપણું કલ્યાણ થશે જ્યારે તેઓને મારી નાખવાથી તેમની પુત્રપુત્રીની ઉત્પત્તિ જ બંધ થઈ જશે, ત્યારપછી આ નિમિત્તિઆનું વચન મિથ્યા થશે એમાં કાંઈ આશ્ચર્ય જેવું નથી ” આ પ્રમાણે વિભીષણના હિંમતના વચન સાંભળી ‘ બહુ સારું ’ એમ રાવણે કહ્યું એટલે વિભીષણ પોતાને ઘેર આવ્યો.

આ સર્વ વૃત્તાંત ત્યાં સભામાં બેઠેલા નારદે સાંભળ્યું તેથી તરત જ તે દશરથ રાજાની પાસે આવ્યા. રાજા દશરથ તે દેવર્ષિને આવતાં જોઈ ક્રુષ્ણી જ ઉભો ગયો. અને નમસ્કાર કરી તેમને ગુરુસમાન ગૌરવતાથી બિસાયા. પછી દશરથે પૂછ્યું કે- 'તમે ક્યાંથી આવો છો ?' નારદે કહ્યું કે- "શ્રી સીમધર પ્રભુનો સુર અસુરોએ કરેલો નિષ્ક્રમણોત્સવ' બોલા હું પૂર્વવિદેહકોટમાં પુંડરીકિણી નગરીને વિષે ગયો હતો અને તે મહોત્સવ જોઈને ચેતુષ્પર ગયો હતો ત્યાં અનેક તીર્થંકરોને વાંદીને પછી લકાનગરીમાં ગયો. ત્યાં શાંતિ મુકમાં રહેલા શાંતિનાથને નમીને શવણની શબ્દસભામાં ગયો. ત્યાં કેઈ નિમિત્તિઆજે શવણનો વધ જનકોને નિમિત્તે તમારા પુત્રથી કહ્યો તે મારા સાબળવામાં આવ્યો અને તે સાબળીને વિલીયણુ તમને અને રાજા જનકને મારી નાખવાની પ્રતિજ્ઞા કરી તે પછુ મેં સાબળી હવે તે મહાભુજ અદ્વૈતમયમાં જ બહોં આવી પહોંચશે. આ સર્વ વૃત્તાંત બાણી તમારી સાથેની સાધર્મિકપણાની પ્રીતિને લીધે લકાપુરીથી હું સજ્જમસંહિત ઉત્તાવળો બહોં તમને તે વાત કહેવાને આવ્યો છું ' તે સાંભળી દશરથે નારદની પૂજા કરીને વિદાય કર્યા. ત્યાંથી જનકરાજાપાસે જઈને નારદે તેમને પણ જો વૃત્તાંત જણાવ્યો. રાજા દશરથ મત્રીઓને બોલાવી આ વૃત્તાંત કહી તેમને રાજ્ય સોંપીને ચોગીની જેમ કાળ વચના કરવાને માટે ત્યાંથી બાહી નીકળ્યા. મત્રીઓએ થાનુને મોહ ઉપલવવા માટે દશરથ રાજાની જોઈ લેખમય મૂર્તિ કરાવીને રાજ્યગૃહની અંદર બેધારમાં સ્થાપિત કરી. જનકે રાજ્યને પણ દશરથની જેમ કર્યું અને તેના મત્રીઓએ પણ દશરથના મત્રીઓની જેમ જ કર્યું. પછી દશરથ અને જનકે રાજા અલક્ષ્યપણે પૃથ્વીમાં ફરવા લાગ્યા.

વિલીયણુ કૌપથી ગયોધ્યામાં આવ્યો અને ત્યાં બેધારમાં રહેલી દશરથની લેખમય મૂર્તિના મસ્તકને તેણે ખડ્ગથી છેદી નાંખ્યું. તે વળતે બધા નગરમાં કોળાકળ મર્દ રહ્યો, અતપુરમાં મોટો આક્રંદધ્વનિ થયો, સામ્રાટ રાજ્યએ અગ્રણ્યસંહિત તૈયાર થઈને ત્યાં દોડી આવ્યા અને મૂક મત્રવાળા મત્રીઓએ રાજાની સર્વ પ્રકારની ઉત્તરક્ષિયા કરી. દશરથ રાજાને મૃત્યુ પામેલા બાણી વિલીયણુ લકા તરફ આવ્યો ગયો. જોકેલા જનકરાજાથી કાંઈ થઈ શકે તેમ નથી એવું ધારી તેણે જનકને માર્યા નહિ.

મિમિલ અને ઇંકવાડ વચના રાજા જનક અને દશરથ પરસ્પર સાથે રહી, જોકે અવરજાના મિત્ર મર્દ પૃથ્વીપર ફરવા લાગ્યા. તેઓ ફરતા ફરતા ઉત્તરાપચમાં આવ્યા. ત્યાં કોતુકમજળ નગરના રાજા શુભમતિની પૃથ્વીઓ રાણીના ઉદરથી જન્મેલી, દ્રોણમિથની જન કેકેમી નામની કન્યાના સ્વયંવરની વાર્તા સાંભળીને તે અને તે સ્વયંવરમંડપમાં ગયા. ત્યાં હરિવાહન વિશેષ રાજાઓ આવ્યા હતા, તેઓની વચમાં કમલઉપર બે હસ બેસે તેમ તેઓ ઉભે આસને બેઠા. રત્નાલકારથી નિષૂપિત મઈને કન્યાપતન કેકેમી બાણે સાક્ષાત્ લક્ષ્મી હ્રાય તેમ તે સ્વયંવરમંડપમાં આવી પ્રતિહારીના હાથનો ટેંકો લઈ દરેક રાજાને બોવી બોવી તે, નક્ષત્રોને બદલેબા ઉઠા થન કરે તેમ યજ્ઞ રાજાઓતુ ઉઠા થન કરી મર્દ જનકને તે સમુદ્ધાસે

ગંગાની- જેમ દશરથ રાજાની પાસે આવી ત્યાં એસાડને ઉતારીને નાવિકા જેમ જલમાં ઉભી રહે તેમ તે ઉભી રહી પછી તત્કાળ રોમાચિત દેહવાળી દેવેથીએ મોટા હર્ષથી પોતાની ભુજ-લતાની જેમ દશરથના કંઠમાં વરમાળા આરોપણ કરી. તે બેઠને હરિવાહન વિગેરે અભિમાની રાજાઓ પોતાનો તિરસ્કાર થયેલો માની પ્રજ્વલિત અગ્નિની જેમ કોપથી પ્રજ્વલિત થઈ ગયા આ વરાહ અને કાપડી જેવા એકાકી રાજાને આ દેવેથી વરી છે, પણ આપણે તેને ખુચવી લઈશું તો તે પાછી શી રીતે ગ્રહણ કરી શકશે? ’ આ પ્રમાણે ઘણા આડખરથી બોલતા તે સર્વ રાજાઓ પોતપોતાની છાવણીમાં જઈને સર્વ પ્રકારે તૈયાર થયા માત્ર શુભમતિ નામનો રાજા દશરથના પક્ષમાં હતો, તે ચતુરંગ સેના લઈ મોટા ઉત્સાહથી યુદ્ધ કરવાને સજ્જ થયો એ સમયે એકાકી દશરથે દેવેથીને કહ્યું કે—“ હે પ્રિયા ! જો તું સારથી થા તો હું આ શત્રુઓને મારી નાખુ ” તે સાંભળી દેવેથી ઘોડાની રાશ લઈને એક મોટા રથઉપર આરૂઢ થઈ, કારણ કે તે બુદ્ધિમતી રમણી બોતેર કળાઓમાં પ્રવીણ હતી પછી રાજા દશરથ ધનુષ્ય, ભાથા અને કવચને ધારણ કરીને રથઉપર ચઢ્યા જો કે તે એકાકી હતા, પણ શત્રુઓને તૂણની જેમ ગણવા લાગ્યા ચતુર દેવેથીએ હરિવાહન પ્રમુખ સર્વ રાજાઓના રથોની સાથે સમકાળે પ્રત્યેકની સન્મુખ પોતાનો રથ વેગથી યોજી દેવા માંડ્યો, એટલે બીજે ઇંદ્ર હોય તેવા અખડ પરાક્રમવાળા શીઘ્રવેગી દશરથે શત્રુઓના એકેએક રથને ખડિત કરી નાખ્યા એ પ્રમાણે દશરથ રાજા સર્વ ભૂપતિઓને પરાજિત કરીને પછી જંગમ પૃથ્વી જેવી દેવેથીને પરણ્યા પછી રથી દશરથે તે નવોઢા રમણીને કહ્યું કે—“ હે દેવી ! હું તારા સારથીપણાથી પ્રસન્ન થયો છું, માટે વરદાન માગ ” દેવેથી બોલી—“ હે સ્વામી ! જ્યારે સમય આવશે ત્યારે હું વરદાન માગીશ ત્યાં સુધી એ વરદાન તમારી પાસે થાપણરૂપે રહો ” રાજાએ તેમ કરવાને કબૂલ કર્યું પછી હઠથી હરી લીધેલા શત્રુઓના બેસુમાર સૈન્યસાથે લક્ષ્મીની જેમ દેવેથીને લઈને અસંખ્ય પરિવારવાળો દશરથ રાજા રાજગૃહ નગરે ગયો અને જનક રાજા પોતાની મિથિલા નગરીમાં ગયો સ્થમયને બાણુનારા બુદ્ધિમાન પુરૂષો યોગ્ય રીતે જ રહે છે, જેમ તેમ રહેતા નથી. રાજા દશરથ મગધપતિને છતી લઈને રાજગૃહ નગરે જ રહ્યો, ગવણની શકાથી અયોધ્યામાં ગયો જ નહિ પછી અપરાજિતા રાણી વિગેરે પોતાના અત પુરને ત્યાં બોલાવ્યું પરાક્રમી વીરોને સર્વ ઠેકાણે રાજ્ય છે. પોતાની આરે ગણીઓની સાથે ક્રીડા કરતો રાજા દશરથ રાજગૃહી નગરીમાં ચિન્કાળ ગ્યો રાજાઓને સ્વોપાર્જિત ભૂમિ વિશેષ પ્રીતિ આપે છે.

અન્યદા અપરાજિતા પદ્મરાણીએ ગત્રિના શેષ ભાગે બળલદ્રના જન્મને સૂચવનાગ હાથી, સિંહ, ચક્ર અને સૂર્ય એ ચાર સ્વપ્ન જોયા તે વખતે કોઈ મહર્ષિદેવ પ્રહ્લદેવ-લોકમાંથી ચ્યવીને સરસીમાં હસની જેમ તે અપરાજિતાના ઉદરમાં અવતર્યો અનુક્રમે વર્ણથી પુડરીક કમળને અનુસંગતા અને મનુષ્યોમાં પુડરીક જેવા સંપૂર્ણ લક્ષણવાળા એક પુત્રને અપરાજિતાએ જન્મ આપ્યો પૃષ્ણચંદ્રના દર્શનથી સમુદ્રની જેમ તે પ્રથમ અપ-ત્યરતના સુખકમળના દર્શનથી ગળ અત્યંત હર્ષ પામ્યો ગળાએ તે વખતે ચિતામણિ ગ્લની જેમ યાચકોને વાગ્ધિત દાન આપવા માડ્યું “ પુત્ર ઉત્પન્ન થતા આપેલું દાન

અક્ષય ધામ છે ” એવી લોકોક્ષિત છે તે સમયે લોકોએ એવો મહોત્સવ કર્યો કે જેથી રાજા દશરથ કરતાં પણ તેમનો અતિ હર્ષ જણાઈ આવ્યો નગરજનો રાજાના દરબારમાં ફર્વા, પુષ્પ અને ફળાદિથી સુકત મગજમગ પૂર્ણપાત્રો લાવવા લાગ્યાં, નગરમાં સર્વ ઠેકણે મધુરગીત ગવાવા લાગ્યા કેસરના છટકાવ થવા લાગ્યા અને તોરણોની એણીઓ બધાવા લાગી. તે પ્રભાવિક પુત્રના પ્રભાવથી રાજા દશરથને અનેક રાજાઓની તરફથી પણ અણધારાં એટલાં આવવા લાગ્યાં રાજા દશરથે પદ્મા-લક્ષ્મીને નિવાસ કરવાના પદ્મ (કમળ) રૂપ તે પુત્રનું પદ્મ એવું નામ પાડ્યું અને લોકમાં તે રામ એવા નામથી પ્રખ્યાત થયો.

ત્યારપછી અન્યદા રાણી સુમિત્રાએ રાત્રિના શેષ ભાગે વાસુદેવના જન્મને સૂચવ નારા હાથી, સિંહ, સૂર્ય, ઘડ અગ્નિ, લક્ષ્મી અને સમુદ્ર એ સાત સ્વપ્ન એવા તે સમયે એક પરમદિક્ષે દેવ દેવલોકમાંથી સ્થવીને સુમિત્રા દેવીના ઉદરમાં જન્મવતર્યો. સમય કદા વર્ષાઋતુના મેઘની એવા વર્ષાવાળા અને સપૂર્ણ લક્ષ્મણને ધરનારા એક જગત્પ્રિય પુત્રરત્નને તેણે જન્મ આપ્યો. તે સમયે દશરથ રાજાએ શ્રીમત્ અર્હતના સર્વ નગરોત્થેમાં આ ત્રપૂર્વક અદ્યપ્રકારી પૂજા રચાવી હર્ષ પામેલા રાજાએ કારણક્રમા પૂરેલા શત્રુઓને પણ છોડી મૂક્યા ઉત્તમ પુરુષોનો જન્મ થતાં કોણુ છુપે ન જીવે ? તે વખતે માત્ર પ્રભાસહિત દશરથ રાજા જ એકલા ઉર્ધ્વાસ પામ્યા હતા, એટલું જ નહિ પણ દેવી પૃથ્વી પણ તત્કાળ ઉર્ધ્વાસને પામી હતી એવી રીતે રામના જ મ વખતે રાજાએ ઉત્સવ ક્રમે હતો, તેથી પણ અધિક ઉત્સવ આ વખતે કર્યો, કારણ કે “ હર્ષમાં કોણુ તૃપ્તિ પામે ? ” દશરથ રાજાએ તે પુત્રનું નામદાયણુ એવું નામ પાડ્યું, પણ લોકોમાં તે લક્ષ્મણુ એવા બીજા નામથી પ્રખ્યાત થયો.

પદ્મપાત્ર કરનારા તે બંને કુમારો અનુક્રમે પિતાની હાલીમૂછના ઠેશને આકર્ષણુ કરવાની શિક્ષાને આપનાર બાલ્યવયને પ્રાપ્ત થયા. માત્રીમાતાઓએ લાલિત કરેલા તે બંને કુમારોને રાજા દશરથ પોતાના બીજા બે ભુજ્જડ હોય તેમ વારવાર એવા લાગ્યા. સ્પર્શથી બાણે અજમાં અમૃતને વર્ધાવતા હોય તેમ તેઓ સહામાં એક ઉત્સાહમાંથી બીજા ઉત્સાહમાં એમ વારવાર સભરવા લાગ્યા. અનુક્રમે મોટા થતાં તે બંને પુત્રો નીલાબર અને પીતાબર ધારણુ કરીને અરજપાતથી પૃથ્વીતળને કપાવતા આલસ્ય લાગ્યા. બાણે મૂર્તિમાનુ બે પુણ્યશશિ હોય તેમ તબોએ માત્ર કળાઆર્ચને સાક્ષી રાખીને જ સર્વ કળાઓ સપાદન કરી. લીલામાત્રમાં મુદિના પ્રદારથી બરફની જમ તે મહાપશાકથી વીરો મોટાપર્વતોને મૂર્જ કરી નાખતા હતા. જ્યારે તબો કસરતશાળામાં રહ્યા સતા ધનુષ્યને પણજ ઉપર ઘડવતા ત્યારે સ્થ પજુ પોતાનો વેધ થશે એવી શકાથી કપાયમ્મન થતો હતો તેઓ પોતાના માત્ર ભુજાજમથી પણ શત્રુઓના બળને તૃણસમાન ગણતા હતા. રાજા દશરથ તે બંનેની યશ અને અન્ધોમા સપૂર્ણ કુશળતાથી તથા અપાર ભુજના બળથી પોતાને દેવામુશી પજુ અજ્ઞાન માનવા લાગ્યો.

અન્યદા તે કુમારો પરાક્રમથી પીરજનું અવલગન કરીને રાજા દશરથ ઈશ્વાકુ રાજાઓની રાજ્યાની અયોધ્યા નગરીમાં આવ્યો ત્યાં હર્ષશામાંથી સુકત થયેલો તે,

સર્ગ ૪ થો ભરત-શત્રુઘ્નનો જન્મ, કુડલમડિતે અતિસુદરીનું કરેલું અપહરણ (૫૯)

વાદળામાંથી નીકળેલા સૂર્યના જેવા પ્રતાપથી પ્રકાશતો સનો રાજ્ય કરવા લાગ્યો અન્યદા કૈકેયી ગણીએ શુભ સ્વપ્નથી સચિત અને ભગ્તચેત્રના આભૂષણરૂપ ભરત નામના પુત્રને જન્મ આપ્યો સુપ્રભાએ પણ જેની ભુલનું પગક્રમ ગતુદ્ધ છે એવા શત્રુદ્ધ નામના કુળનદન પુત્રને જન્મ આપ્યો સ્નેહથી રાતદિવસ અવિયુક્ત રહેતા ભરત અને શત્રુદ્ધ પણ બંને બીજા બાળદેવ અને વામુદેવ હોય તેમ શોભતા હતા રાજ દશરથ આઞ્ઞ ગજ-દત્તાકૃતિ પર્વતોથી જેમ મેરૂગિરિ શોભે તેમ આઞ્ઞ પુત્રોથી શોભવા લાગ્યા

આ જળદ્રીપના ભરતચેત્રને વિષે દાડુ નામના ગ્રામમા વસુભૂતિ નામે એક બ્રાહ્મણ રહેતો હતો તેને અનુકોશા નામની સ્ત્રીથી અતિભૂતિ નામે એક પુત્ર થયો અતિભૂતિને સરસા નામે પત્ની થઈ એક વખતે ક્યાન નામના એક બ્રાહ્મણે તેના ઉપર રાગ થવાથી છળવડે તેનું અપહરણ કર્યું કામાતુર મનુષ્ય શું ન કરે ? અતિભૂતિ તેને શોધવાને માટે ભૂતની જેમ પૃથ્વીઉપર ભ્રમવા લાગ્યો અને તે પુત્રવધૂને માટે તેમની પછવાડે અનુકોશા અને વસુભૂતિ પણ ફરવા લાગ્યા બંધે અટન કરતા પણ તેઓને પુત્ર અને પુત્રવધૂનો પત્તો લાગ્યો જ નહિ આગળ ચાલતા એક મુનિ તેમના બેવામા આવ્યા, એટલે તેમણે ભક્તિથી વદના કરી તેમની પામેથી ધર્મ સાભળીને બંને જણાએ વ્રત ગ્રહણ કર્યું શુરની આજ્ઞાથી અનુકોશા કમલશ્રી નામની એક આર્યાપાસે રહી કાળયોગે મૃત્યુ પામીને તેઓ સૌધર્મ દેવલોકમા દેવતા થયા એક દિવસ પણ વ્રત આરાધ્યુ હોય તો સ્વર્ગ સિવાય બીજી ગતિ થતી જ નથી. વસુભૂતિ ત્યાંથી ગયીને વૈતાલ્ય પર્વત-ઉપર રથનૃપુર નગરનો ચદ્રગતિ નામે રાજ થયો અનુકોશા પણ ત્યાંથી ગયીને તે વિદ્યાધગ્નપતિ ચદ્રગતિની પુષ્પવતી નામે પવિત્ર ચરિત્રવાળી સતી સ્ત્રી થઈ પેલી સરસા કોઈ સાધ્વીને બેઠ, દીક્ષા લઈ મૃત્યુ પામીને ઇશાન દેવલોકમા દેવીપણે ઉત્પન્ન થઈ સર-સાના વિરહથી પીડિત એવો અતિભૂતિ મૃત્યુ પામી સત્યાગ્રમા ચિરકાળ ભરી અન્યદા એક હંસનો શિશુ થયો એક વખતે બાજ પક્ષીએ તેને ભક્ષણ કરવા માટે ઉપાડ્યો તેમાથી સ્ખલના પામતા તે કોઈ મુનિની પામે પડ્યો કંઠ શ્વાસ આવેલ હોવાથી મુનિએ તેને નમ-સ્કારમત્ર સભળાવ્યો તે મત્રના મહાપ્રભાવથી મૃત્યુ પામીને તે કિન્નરજાતિના વ્યતરમા દશ હજાર વર્ષના આયુષ્યવાળો દેવતા થયો ત્યાંથી ગયીને વિદગ્ધ નામના નગરમાં પ્રકાશ-સિંહ રાજની પ્રવરાવળી રાણીથી કુડલમડિત નામનો પુત્ર થયો પેલો ક્યાન ભોગાસક્તપણે મરણ પામી ચિરકાળ ભવાટવીમા ભરી ચક્રપુર નગરના રાજ ચક્રધ્વજના પુરોહિત ધૂમ્રકેશની સ્વાહા નામની સ્ત્રીના ઉદગથી પિંગલ નામનો પુત્ર થયો તે પિંગલ ચક્રધ્વજ રાજની અતિસુદરી નામની પુત્રીની સાથે એક શુરની પામે ભણતો હતો કેટલોક કાળ જતા તે બંનેની વચ્ચે પરસ્પર અનુરાગ થયો, તેથી એક વખતે પિંગલ છળથી અતિસુદરીનું હરણ કરીને વિદગ્ધ નગરે ચાલ્યો ગયો કળાવિજ્ઞાન વિનાનો પિંગલ તૃણકાષ્ઠાદિ વેચીને પોતાની આજીવિકા ચલાવવા લાગ્યો “ નિર્ગુણીને તે જ યોગ્ય છે ” ત્યાં રહેલી અતિસુદરી રાજપુત્ર કુડલમડિતના બેવામા આવી એટલે તત્કાળ તેમને પરસ્પર અનુરાગ ઉત્પન્ન થયો રાજપુત્ર કુડલમડિતે તેનું હરણ કર્યું, પરંતુ પિતાના ભયથી તે કોઈ દુર્ગદેશમા એક પક્ષી (નેહડો) કરીને તેની સાથે રહ્યો

અતિસુહરીના નિરહથી પિંગલ ઉન્નત થઇને પૃથ્વીઉપર ભ્રમવા લાગ્યો. એક વખતે ભ્રમતા ભ્રમતા આર્યગુપ્ત નામના આચાર્ય તેના ભોવામાં આવ્યા. તેમની પાસેથી ધર્મ સાબળીને તેણે દીક્ષા લીધી, પણ તેણે અતિસુહરી ઉપરનો પ્રેમ જરા પણ છોડ્યો નહિ. પેલો કુઠલમંડિત પછીમાં રહ્યો સતો આનની જેમ છળ કરીને દશરથ રાજાની ભૂમિને છુટવા લાગ્યો. બાલથાદ્ર નામનો એક સામત દશરથ રાજાની આજ્ઞાથી તેને ભૂલાવેા ખવરાવી, પકડી બાંધીને તેમની પાસે લઇ આવ્યો. કેટલેક કાળે દશરથ રાજાએ કુઠલ મંડિતને પાછો છોડી મૂક્યો. ' જ્યારે શત્રુ દીન અને શીલુ ધર્મ જાણ છે ત્યારે મોટા પુરુષોનો કોપ શમી જાય છે ' પછી કુઠલમંડિત પિતાના રાજ્યને માટે પૃથ્વીપર ભ્રમવા લાગ્યો. અન્થદા સુનિચ્છદ્ર નામના કોઈ સુનિપાસેથી ધર્મ સાબળીને તે શાવક થયો. રાજ્યની ક્રિષ્ણાએ મૃત્યુ પામીને તે ત્રિવિહા નગરીમાં જનક રાજાની સ્ત્રી વિદેહાના અર્ભમાં પુત્રપદ્મે ઉત્પન્ન થયો. પેલી સરસા જે ઈશાન દેવલોકમાં દેવી મધ હવી તે એક પુષ્પાદિતની વેગવતી નામે પુત્રી મધ તે તે ભવમાં દીક્ષા લઈ મૃત્યુ પામીને પ્રજાદેવ લોકમાં મધ ત્યાંથી અધીને વિદેહા રાણીના ઉકરમાં કુઠલમંડિતના જીવની સાથે જ પુત્રી પદ્મે ઉત્પન્ન થઈ સમય આવના વિદેહાએ પુત્ર અને કન્યાના મુગ્ધને જ મ આવ્યો. તે જ સમયે પેલા પિંગલ સુનિ મૃત્યુ પામીને સૌધર્મકપમાં દેવતા થયા. તેણે અવધિતાનથી પોતાનો પૂર્વભવ ભોયો, એટલે પોતાના પૂર્વભવના વૈરી કુઠલમંડિતને જનક રાજાના પુત્રરૂપે જ મતો દીધા. પૂર્વ જ મના વૈરથી કોપ કરીને તેણે તેને જ મતા જ હરી લીધો. પછી તેણે વિચાર્યું કે— આને શિલાતળ ઉપર અજળાવી હળી નાખું ? પણ ના, મેં પૂર્વ ભવે દુષ્ટ કર્મ કરેલું તેનું ફળ મેં અનેક ભવોમાં અનુભવેલું છે. દેવયોગે સુનિષ્ઠ પ્રાપ્ત કરી હું આવી ભૂમિકા સુધી આવ્યો છું તો આ બાળકની હત્યા કરીને પાછો અનવભવ પરિબ્રમણ કરનારો શામળે મારું ? આ પ્રમાણે વિચારી તે દેવે કુઠલમંડિત આભૂષણોવડે તે બાળકને યજ્ઞ આરી, પગ નક્ષત્રની કાંતિના જ્વરને આપતા તે બાળકને કપાડીને વૈતાલગિરિની દક્ષિણ ક્ષેત્રીમાં રથન પુર નગરના નંદનોઘાનમાં શમ્યાપર મૂકે તેમ હળવેથી મૂક્યો. આકાશમાંથી પ તી તે બાળકની કાંતિને ભ્રમીને ' આ શુ યજ્ઞ ? ' એમ સંજ્ઞા પામેલો અદ્રતિ રાજા તંના પડવાને અનુસારે નંદન વનમાં ગયો ત્યાં દિવ્ય અલકારથી ભૂષિત તે બાળકને તેણે દીધો. તરત જ તે અપુત્ર વિદ્યાધરપતિ નંદનનિએ તેને પુત્રપદ્મે માનીને ગ્રહણ કર્યો અને રાજમહેલમાં આવીને પોતાની પ્રિયા પુષ્પવતીને અર્પણ કર્યો. પછી નંદનમાં આવી આધારણ કરાવી કે— ' આ ગૃહગર્ભા દેવી પુષ્પવતીએ એક પુત્રને જ મ આવ્યો છે ' રાજાએ અને નંદનને એકો તને જન્મોત્સવ કર્યો. પ્રથમના ભાગ-લના સંલગ્નથી તેનું નામ ભામકળ પા પુ પુષ્પવતી અને અદ્રતિના નેત્રરૂપ કુનુદમાં અદ્ર જેવો તે બાળક એસરીઓના હાથે લાલિત થતા વૃદ્ધિ પામવા લાગ્યો.

અહાં જ્યારે પુત્રનું દર્શન થયું ત્યારે રાણી વિદેહાએ કર્ણ સ્વરે રૂદન કરી પોતાના કુટુંબીને ચોકસામરમાં મગ્ન કરી દીધા. રાજા જનક તંની શોધ કરવા માટે પ્રત્યેક દિશામાં રૂતા મોકલ્યા; પરંતુ લાગે કાળે જય તંના ખબર કોઈ ઠેકાણેથી મળ્યા નહિ. જનક રાજાએ

‘આ પુત્રીમાં અનેક ગુણરૂપ ધાન્યના અકુરો છે’ એવું ધારી તે યુગલિકપણે જન્મેલી પુત્રીનું સ્રીતા એવું નામ પાડ્યું કેટલેક કાળે તેમનો શોક મદ પડી ગયો, કારણ કે આ સસારમાં માણસઉપર શોક અને હર્ષ આવે છે અને જાય છે. સ્રીતા કુમારી રૂપલાવણ્યની સપત્તિ સાથે વૃદ્ધિ પામવા લાગી હળવે હળવે તે ચદ્રલેખાની જેમ કળાપૂર્ણ થઈ ગઈ અનુક્રમે એ કમળાક્ષી બાળા યૌવનવયને પ્રાપ્ત થતા ઉત્તમ લાવણ્યમય લહરીઓની સરિતા થઈ સતી લક્ષ્મીની જેવી દેખાવા લાગી તેને જોઈને ‘આને યોગ્ય વર ડોણ થશે ?’ એમ જનક ગજ રાતદિવસ ચિંતા કરવા લાગ્યા તેણે પોતાના મત્રીઓની સાથે વિચાર કરીને પોતાના ગ્રંથુએ અનેક રાજાઓના કુમારોને જોયા, પણ તેમાંથી કોઈ પણ તેને રૂચિ કર થયો નહિ

તે સમયે અર્ધગર્ભ દેશના આતરગતમ વિગેરે દૈત્ય જેવા ઘણા મ્લેચ્છ રાજાઓ આવીને જનકની ભૂમિઉપર ઉપદ્રવ કરવા લાગ્યા કદ્દપાતકાળના સમુદ્રજળની જેમ તેમનો નિરોધ કરવાને અસમર્થ એવા જનકે દશરથ રાજાને મદદ માટે બોલાવવા એક દૃઢ મોકલ્યો મોટા મનવાળા દશરથે તે આવેલા દૃઢને સસન્નમથી બોલાવી પોતાની પાસે બેસારીને જે કાર્ય માટે આવ્યો હોય તે કહેવા કહ્યું દૃઢ બોલ્યો—‘હું મહાભુજ ! મારા સ્વામીને અનેક આપ્ત પુરૂષો છે, પણ આત્માની જેમ તેઓના હૃદયમિત્ર તો એક તમે જ છો રાજા જનકને સુખદુઃખમાં અહણ કળા યોગ્ય તમે જ છો અધુના તેઓ વિધુર છે તેથી તેઓએ કુળદેવતાની જેમ તમારું સ્મરણ કર્યું છે વૈતાલ્યગિરિની દક્ષિણમાં અને કૈલાસપર્વતની ઉત્તરમાં ભયંકર પ્રજાવાળા ઘણા અનાર્થ જનપદો છે તેઓમાં ગર્ભરકુળના જેવો અર્ધગર્ભર નામે દેશ છે તે દારૂ આચારવાળા પુરૂષોથી અત્યંત દારૂ છે તે દેશના આભૂષણરૂપ મયૂરસાહ નામે નગર છે, તેમાં આતરગતમ નામે અતિદારૂ મ્લેચ્છ રાજા છે તેના હજારો પુત્રો ગજ થઈને શુક, મકન અને કાંબોજ વિગેરે દેશોને લોગવે છે હમણા તે આતરગતમ રાજાએ અશ્વ્ય અશ્નોહિણી (મેના)વાળા તે સર્વ રાજાઓ સહિત આવીને જનક રાજાની ભૂમિને ઉપદ્રવિત કરી નાખી છે તે દુરાશયોએ પ્રત્યેક સ્થાને ચૈત્યોનો નાશ કર્યો છે તેઓને જન્મપર્યંત પહોંચે તેટલી સપત્તિ મેળવવા કરતા પણ ધર્મમાં વિશ્વ કરવું વિશેષ ઇષ્ટ છે, માટે અત્યંત ઇષ્ટ એવા ધર્મનું અને જનક રાજાનું રક્ષણ કરે તે બંનેના તમે પ્રાણરૂપ છો ” આ પ્રમાણેના દૃઢતા વચન સાલળીને તત્કાળ દશરથ ગજાએ યાત્રાલેગી વગડાવી સત્પુરૂષો સત્પુરૂષોની રક્ષા કરવામાં કદિ વિલંબ કરતા નથી. તે વખતે રામે આવીને પિતાપ્રત્યે કહ્યું કે—“હું પિતા ! મ્લેચ્છ લોકોનો ઉચ્છેદ કરવાને માટે તમે જાતે જશો, ત્યારે અનુજળધુ સહિત આ રામ અહીં શું કરશે ? પુત્રના સ્નેહને લીધે તમે અમને અસમર્થ ગણો છો, પણ ઈક્ષ્વાકુવંશના પુરૂષોમાં જન્મથી જ પરાક્રમ સિદ્ધ છે, માટે હું પિતા ! તમે પ્રસન્ન થઈને વિરામ પામો અને મ્લેચ્છોનો ઉચ્છેદ કરવાની મને આજ્ઞા આપો થોડા કાળમાં તમે આપના પુત્રની જયવાર્તા સાલળશો ” આ પ્રમાણે કહી મહાપ્રયત્ને રાજાની આજ્ઞા મેળવી રામ પોતાના અનુજળધુઓસહિત

(૬૨) શમે મ્હેષ્ઠોનો કશ્વ પરાજય, નારદની સ્ત્રીતાવડે થયેલી આવહેલના પર્વ ૭ મુ

મોટી સેના લઇને ત્રિભિલાપુરીએ જયા જેમ મોટા વનમાં ચમૂરુ, હાથી, શાર્દૂલ અને સિંહો દેખાય તેમ તેણે નજરીના પરિસર ભાગમાં મ્હેષ્ઠ મુબટોને દીઠા. જેમની ભુલભોમ રણ કરવાની કડુ (ખરબ) આવે છે અને જેણે પોતાને વિજયી માને છે એવા તે મ્હેષ્ઠો તત્કાળ તે મહાપરાક્રમી રામને ઉપદ્રવ કરવા લાગ્યા. રજને ઉઠાડનારો મહાવાયુ જેમ જગતને અધ કરે તેમ તંત્રોએ ક્ષણવારમાં રામના સૈન્યને અશ્વોવટે આંધળું કરી દીધું તે વખતે શત્રુઓ અને તેમનું સૈન્ય પોતાની જીવ માનવા લાગ્યું, જનક રાજ પોતાનું મરણ માનવા લાગ્યો અને હોઠો પોતાનો સહાર ધારવા લાગ્યા એટલામાં તેા હર્ષ માનતા શમે ધનુષને પલ્લવઉપર ચાલ્યું અને રણનાટકના વાજીરૂપ તેના ટકાર રાખ કર્યો. પછી પૃથ્વીપર રહેલા દેવની જેમ બ્રહ્મીના ભજને પલ્લ નહિ કરતા શમે મુખેને શીકા રીની જેમ તે ધનુષ્યવડે ઠોટી મ્હેષ્ઠોને વીંધી નાખ્યા. ‘આ જનક રાજ રાક છે, તેનું સૈન્ય એક મસલા જેવું છે અને તેની સહાય કરવાને આવેલું સૈન્ય તેા પ્રથમથી જ દીનતાને પામી ગયું છે; પલ્લુ ખરે! આ બાણો આકાશને પલ્લુ આચ્છાદન કરતાં અડ્ડની જેમ અહીં આવે છે તે ઠોનાં હશે!’ તેમ પરસ્પર બોલતા આતરઆદિક મ્હેષ્ઠ રાજાઓ કોપ અને વિરમ્ભ પામી નજીક આવીને રામની ઉપર એક સાથે અસ્ત્રવૃદ્ધિ કરવા લાગ્યા. દુરાપતિ, હઠધાતી અને શીઘ્રવેધી રામવે (શમે) હાથીઓને અષ્ટાપદની જેમ તે મ્હેષ્ઠોને હેલામાં ત્રમાં ભક્ષ કરી દીધા. ક્ષણવારમાં તે મ્હેષ્ઠો કાકપક્ષીની જેમ થશે દિશામાં નાસી ગયા એટલે જનકરાજ અને જનપક્ષના હોઠો સર્વ સ્વસ્થ થયા રામનું પરાક્રમ બેઠને હર્ષ પામેલા જનકરાજએ પોતાની પુત્રી સ્ત્રીતા રામને આપી. રામના આવવાથી જનકને પુત્રી માટે મોઝ વરની પ્રાપ્તિ અને મ્હેષ્ઠોનો વિજય એમ બે કામ સિદ્ધ થઇ ગયા.

એ સમયમાં હોઠો પામેથી બનકીના કુપનું વર્ણન સાલળી તેને એવા માટે નારદ ત્યાં ગયા અને તેણે કન્યાચૂદન પ્રવેશ કર્યો. પીળા નેત્રવાળા, પીળાકેશને ધરનારા, મોટા ઉદરવાળા હાથમાં છત્રી અને હાથે રાખનારા, કોપીન’ આત્રને પહેરનારા, કૃશ શરીરવાળા અને જેના મધ્યાપર વાગ ઉગી રહ્યા છે એવા ભયકર નારદને બેઠ’ સ્ત્રીતા ભય પામી અર્ધ, તેથી કપતી કપતી ‘હે મા!’ એમ બોલતી અર્ધાગારમાં પેચી અર્ધ તે સાલળીને તત્કાળ દોડી આવેલ દાસીઓએ અને દારપાળોએ કૌણલજ કરીને કંઠ, શિખા અને બાહુવડે નારદને પકડી લીધા. તેમના કલકલ શબ્દથી ચમદ્રતાની ટેવા શસ્ત્રધારી રાજપુરુષો ‘એને મારો મારો’ એમ બોલતાં દોડી ગયા. નારદ તે સર્વથી ફોલ પામી તેમની પાતેથી મારકમાં કુટી ઉડીને વૈતાલગિરિપર ગયા. પછી તેમણે વિચાર્યું કે— ‘બાકીએ પાસેથી ગાયની જેમ દુ તે દાસીઓ પાસેથી મારકમાં જીવતો કુટીને ભાખ બગથી જ્યાં ધણા વિવાહરેના રાજાઓ રહે છે એવા આ વૈતાલગિરિઉપર આવી પહોંચ્યો. છ આ ગિરિની દક્ષિણએળીમાં ઉદ્દના જેવો પરાક્રમી લામઠલ નાથે અદ્ભુતિનો મુવાન પુત્ર છે; તેા એ પટઉપર સ્ત્રીતાને આણેળી તેને બતાવું જેથી તે બગદારે તેનું હરણ કરશે એટલે સ્ત્રીતાને મારી ઉપર ને કમું તેના જલથી મળશે. આવો વિચાર કરીને નારદ તણ જનનમાં નહિ એવામાં આવેલું એવું સ્ત્રીતાનું મ્વરૂપ પટ ઉપર આલેખીને

લામડાને જતાવ્યું તે જોતા જ ભૂતની જેમ કામદેવે લામડાના શરીરમાં પ્રવેશ કર્યો, તેથી વિધ્યાચલમાંથી ખેચી લાવેલા હાથીની જેમ તેને નિદ્રા આવી નહિ તેણે મધુર લોજન ખાવું બધ કર્યું, પીવા યોગ્ય પીવું બધ કર્યું અને ધ્યાનસ્થ યોગીની જેમ મૌન ધરીને રહેવા લાગ્યો. લામડાને આવો વિધુ જોઈ રાજા ચદ્રગતિએ પૂછ્યું કે—‘હે વત્સ ! તને શુ માનસિક પીડા પીડે છે કે શરીરમાં કોઈ વ્યાધિ થયો છે ? અથવા શુ કોઈએ તારી આજ્ઞાને ભંગ કર્યો છે ? અથવા બીજું કાંઈ દુખનું કારણ છે ? જે હોય તે કહે.’ પિતાને આવો પ્રશ્ન માલખી લામડા કુમાર લક્ષ્મીથી જાનને પ્રકારે નમ્ર મુખ ધરી રહ્યો, કેમકે ‘કુલીન પુત્રો શુદ્ધજનને તેવું કહેવાને કેમ સમર્થ થાય ?’ પછી લામડાના મિત્રોએ ‘નારદે આણેલી ચિત્રલિખિત સ્ત્રીની કામના (ઇચ્છા) લામડાના દુખનું કારણ છે’ એમ કહ્યું એટલે રાજાએ નારદને રાજગૃહમાં એકાંતે બોલાવીને પૂછ્યું કે—‘તમે જે ચિત્રલિખિત સ્ત્રી જતાવી તે કોણ છે ? અને કોની પુત્રી છે ?’ નારદે કહ્યું કે—“જે મેં ચિત્રમાં આલેખીને જતાવી છે તે કન્યા જનક ગજાની પુત્રી છે અને તેનું નામ સીતા છે જેવી તે રૂપમાં છે તેવી ચિત્રમાં આલેખવાને હું કેળીએ કોઈ પણ મનુષ્ય સમર્થ નથી, કેમકે મૂર્તિવડે તે લોકોત્તર સ્ત્રી છે તે સીતાનું જેવું રૂપ છે તેવું રૂપ દેવીઓમાં, નાગકુમારીઓ કે ગધર્વોની સ્ત્રીઓમાં પણ નથી, તો માનવી સ્ત્રીની તો વાત જ શી કરવી તેના રૂપની જેવા યથાર્થ રૂપને વિકુર્વવાને દેવતાઓ, અનુસરવાને દેવનટો અને ગ્યવાને પ્રજાપતિ પણ સમર્થ નથી તેવી આકૃતિમાં તથા વચનમાં જે માધુર્ય છે અને તેના કંઠમાં અને હાથપગમાં જે રક્તતા છે તે અનિર્વચનીય જ છે જેવી રીતે તેના યથાર્થ રૂપને આલેખવાને હું સમર્થ નથી તેવી રીતે તેના રૂપનું વર્ણન કરવાને પણ હું સમર્થ નથી, તથાપિ હું તમને પરમાર્થપણે કહું છું કે ‘એ સ્ત્રી લામડાને યોગ્ય છે’ એવું મનમાં વિચારીને યથાબુદ્ધિ તેને પટમાં આલેખીને મેં તેમને બતાવેલ છે”

આ પ્રમાણેની તેની હકીકત સાલખીને ગજા ચદ્રગતિએ ‘હે વત્સ ! એ તારી પત્ની થશે’ એમ લામડાને આશ્વાસન આપી નારદને વિદાય કર્યા પછી રાજાએ ચપલગતિ નામના એક વિદ્યાધરને આજ્ઞા કરી કે—‘જનકરાજાનું અપહરણ કરીને સત્વર અહીં લઈ આવ’ તત્કાળ તેણે રાત્રિએ ત્યાં જઈ જનકરાજાને શુભ રીતે હરી લાવીને ચદ્રગતિને અર્પણ કર્યો રથનુપુગના રાજા ચદ્રગતિએ બધુની જેમ જનક રાજાને આલિંગન કરી પાસે બેસારીને સ્નેહથી આ પ્રમાણે પૂછ્યું કે—‘લોકોત્તર શુભવાળી સીતા નામે તમારી પુત્રી છે અને રૂપસ પત્તિથી પરિપૂર્ણ લામડા નામે મારો પુત્ર છે તે જાનનેનો વધૂવરપણે ઉચિત સંયોગ થાઓ, અને આપણા જાનનેને તે સગવડે સૌહૃદ થાઓ’ તેની આવી માગણી સાલખીને જનક-રાજા બોલ્યો કે—‘એ પુત્રી મેં દશરથના પુત્ર રામને આપી દીધેલી છે, તેથી બીજાને શી રીતે અપાય ? કેમકે કન્યા એક જ વાર અપાય છે’ ચદ્રગતિ બોલ્યો—“હે જનક ! જો કે હું તે સીતાને હરવાને સમર્થ છું પણ સ્નેહવૃદ્ધિ કરવાને માટે જ તમને અહીં બોલાવીને મેં તમારી પાસે તેની યાચના કરી છે જો કે તમે તમારી પુત્રી રામને માટે કંઈ છે, તથાપિ તે રામ જો અમારો પરાજય કરશે તો તે તેને પરણી શકશે, માટે હું સહ તેજવાળા વજ્રાવર્ત

અને અર્જુનવાવર્ત નામે એ ધનુષ્ય જે કે સહસ્ર યશોધી અધિષ્ઠિત છે અને દેવતાઓની આજ્ઞાથી ગોત્રદેવતાની જેમ સદા અમારા ધરમા પૂજ્ય છે તે બાવી જોવા બળદેવ અને વાસુદેવને ઉપયોગી થવાના છે તે તમિ લઈ લાવ્યો. જો તે એ ધનુષ્યમાંથી જોકેને પણ તે રામચંદ્રાવરો તો તેનાથી અમે પરાજિત થઈ ગયા જોમ સમજવું પછી તે તમારી પુત્રી સીતાને સુખે પરણે ” આવી પ્રતિજ્ઞા બળદેવે જનકરાજા પાસે કબૂલ કરાવી તેણે જનકને ત્રિવિદ્યામાં પહેલાં સાકો અને પોતે પણ પુત્રપરિવારસહિત ત્યાં જઈ, બંને ધનુષ્ય જનકના હસ્થામાં મૂકી નગરીની બહાર ઉતર્યો. જનકે રાત્રિમાં બનેલ આ બધું વૃત્તાંત પોતાની મહારાણી વિદેહાને કહ્યું, જે તરફાળ તેના હૃદયમાં શસ્ત્રરૂપ થઈ ગયું. વિદેહા રૂદન કરવી લાલવા લાગી કે-“ કે દેવ ! તું અત્યંત નિર્લજ્જ છે તે મારા જોકે પુત્રને હરી લીધો છે તેથી પણ તું ન કત્યાં આ જોકે પુત્રીને પણ હરી લેવા ધારે છે ! આ લોકમાં પુત્રીને માટે સ્વેચ્છાથી વર બ્રહ્મણ કરાય છે, બીજાની ઇચ્છા પ્રમાણે બ્રહ્મણ કરાતો નથી, પણ મારે તો દેવયોગે બીજાની ઇચ્છા પ્રમાણે વર બ્રહ્મણ કરવાનો વખત આવ્યો છે બીજાની ઇચ્છાથી પ્રતિજ્ઞા કરેલ આ ધનુષ્યનું આરોપણ જો રામ હરી શકે નહિ અને બીજો કરે તો જરૂર મારી પુત્રીને અનિદ્ર વસ્ત્રી પ્રાપ્તિ થાય, માટે હવે શું કરવું ? ” વિદેહાનો આવો વિલાપ સાંભળી જનકરાજા બોલ્યા કે-“ કે દેવી ! તમે બધ પામો નહિ. મેં જો રામનું બાળ જોયેલું છે આ ધનુષ્ય તેને માટે જોકે લવા જેવું છે ’

વિદેહાને જોવી રીતે સમજાવી જનકે બીજે દિવસે પ્રભાતમાં માયાઓથી મંડિત જોવા મળ્યો ત બંને ધનુષ્યરત્નને પૂજા કરીને સ્થાપન કર્યાં સીતાના સ્વયંવરને માટે જનકે રાજ્યને બ્રહ્મદેવેલા વિદ્યાધરાના અને મનુષ્યોના રાજાઓ આવી આવીને માયાઉપર બેઠા. પછી જાનકી દિવ્ય અલકારેને ખાસ કરીને સખીઓથી પરવરી સડી બાણે ભૂમિ પર આલવી દેવી હોય તેમ તે મળ્યો આવી. હોડેનાં નેત્રને અમૃતની સરિતા જેવી તે જાનકી રામને મનમાં ધારી ધનુષ્યની પૂજા કરીને જા ઉભી રહી. નારદના કહેવા પ્રમાણે જ તે સીતાના રૂપને જોઈને કુમાર ભાગડેને કામદેવ પ્રકાર કરવા લાગ્યો તે વખતે જન કતા જોકે દ્વારપાલે ઉઠ્યા હાથ કરીને કહ્યું કે-“ સર્વ જોડરો અને પૃથ્વીધારી રાજાઓ ! તમેને જનકે રાજ્ય સુઘવે છે કે જો આ બે ધનુષ્યમાંથી જોકે ધનુષ્યને ચલાવે તે મારી પુત્રીને પરણે ’ આ પ્રમાણે સાંભળી પરાક્રમી જોડરો અને ભૂચર રાજાઓ ધનુષ્ય ચલાવવા માટે ધનુષ્યની પાસે જોકે પછી જોકે આવવા લાગ્યા પરંતુ બધાકર સપોથી વીંટામેલા અને લીમ તેજાળા તે બંને ધનુષ્યનો સ્પર્શ કરવાને પણ કોઈ સમર્થ થઈ શક્યા નહિ, તો બહા વવાની તો વાત જ શી કરવી ! ધનુષ્યમાંથી નીકળતા તણખાની અનેક જવાગાઓથી હબ્બ થયેલા તેઓ લલ્લાથી અપોમુખ થઈને પાછા નિવૃત્ત થતા હતા. પછી જેના ક્રસનમથ કુડલ અલાયમાન થઈ રહ્યા છે જોવા હથથકુમાર રામ અજેદની લીલાએ ઝમન કરતાં તે ધનુષ્યની પાસે આવ્યા. તે સમયે ચંદ્રગતિ વિગેરે રાજાઓએ ઉપહાસથી અને જનકે શકાથી જોયેલા હસમણના બંધેલ બધુ રામે નિઃશરૂણે વજ્રને ઉદ્ધ સ્પર્શ કરે તેમ જેની ઉપરથી સર્પ અને અભિજ્ઞાળા શ્યાત થઈ ગયેલ છે જોવા વજ્રાવર્ત ધનુષ્યનો કસન સ્પર્શ થયો. પછી ધનુષ્યધારીઓમાં મેલ જોવા રામે લોહાની પીઠ ઉપર રાખી બેઠી જેમ નમાવીને

તે ધનુષ્યને પશુચઉપર ચઢાવ્યું, અને તેને કાનસુધી ખેચીને એવું આસ્ફાલન કર્યું કે જેથી પોતાની કીર્તિના પટલ જેવું તે ધનુષ્ય શબ્દથી ભૂમિ અને અતરીક્ષના ઉદરને પૂર્ણ કરતું ગાજી ઉઠ્યું તત્કાળ સીતાએ સ્વયમેવ રામના કંઠમા સ્વયવરમાળા નાખી અને રામે ધનુષ્યઉપરથી પશુચને ઉતારી નાખી પછી લક્ષ્મણે પશુ રામની આજ્ઞાથી તત્કાળ અર્જુવાવર્ત ધનુષ્ય ચઢાવ્યું, તેને લોકો વિસ્મયથી જોઈ રહ્યા. તેનું આસ્ફાલન કરતાં તેણે નાદથી દિશાઓના મુખને બધિર કરી નાખ્યા પછી પશુચને ઉતારીને તેને પાછું તેના સ્થાનપર મૂકી દીધું તે વખતે ચકિત અને વિસ્મિત થયેલા વિદ્યાધરોએ દેવકન્યા જેવી અદ્ભૂત પોતાની અઢાર કન્યાઓ લક્ષ્મણને આપી. ચદ્રગતિ વિગેરે વિદ્યાધરોના રાજાઓ વિલખા મુખવાળા થઈને તપી ગયેલા લામડલસહિત પોતપોતાને સ્થાનકે ગયા.

જનક રાજાએ મોકલેલા સદેશાથી તત્કાળ દશરથ રાજા ત્યાં આવ્યા અને રામ તથા સીતાનો મોટા ઉત્સવથી વિવાહ કર્યો જનકરાજના લાઈ કનકે સુપ્રભા રાણીના ઉદરથી ઉત્પન્ન થયેલી ભદ્રા નામની પુત્રી ભરતને આપી પછી દશરથ, પુત્રો અને વધૂઓની સાથે નગરજનો, જેમા ઉત્સવ કરી રહ્યા છે એવી અયોધ્યા નગરીમા આવ્યા.

એકઠા દશરથ રાજાએ મોટી સમૃદ્ધિથી ચૈત્યમહોત્સવ અને શાંતિસ્નાત્ર કરાવ્યા પછી રાજાએ સ્નાત્રજળ અત પુરના અધિકારી વૃદ્ધ પુરૂષની સાથે પ્રથમ પોતાની પટ્ટરાણીને મોકલ્યું અને પછી દાસીઓદ્વારા બીજી રાણીઓને સ્નાત્રજળ મોકલાવ્યું ચૌવનવચને લીધે શીઘ્ર ચાલનારી દાસીઓએ ઉતાવળે આવીને બીજી રાણીઓને સ્નાત્રજળ પહોંચાડ્યું એટલે તેમણે તત્કાળ તેને વદન કર્યું પેલો અતઃપુરનો અધિકારી વૃદ્ધપણુને લીધે શનિની જેમ મદમદ ચાલતો હતો તેથી પટ્ટરાણીને સ્નાત્રજળ તરત મળ્યું નહીં એટલે તે વિચારવા લાગી કે—‘રાજાએ બધી રાણીઓઉપર જિનેદ્રનું સ્નાત્રજળ મોકલીને પ્રસાદ કર્યો અને હું પટ્ટરાણી છતાં મને મોકલાવ્યું નહિ, માટે મારા જેવી મહલાગ્યાને જીવીને શું કરવું છે ? ‘માનનો ધ્વસ થયા છતાં જીવવું તે મરણથી પણ વિશેષ દુઃખરૂપ છે.’ આ પ્રમાણે વિચારી મરવાનો નિશ્ચય કરીને એ મનસ્વિનીએ અંદરના ખડમા જઈ વસ્ત્રવડે ફાસો ખાવાનો આરભ કર્યો તેટલામા રાજા દશરથ ત્યાં આવી ચડ્યા તેને તેવી સ્થિતિમા જોઈ, તેના મરણોન્મુખપણુથી લય પામી રાજાએ તેને પોતાના ઉત્સવમા ખેસારીને પૂછ્યું કે—‘પ્રિયા ! શું અપમાન થવાથી તે આવું દુઃસાહસ આરંભ્યું છે ? દૈવયોગે મારાથી તો કાંઈ તારૂં અપમાન નથી થયું ? ‘ તે ગદ્ગદ સ્વરે બોલી કે—‘તમે બધી રાણીઓને જિનસ્નાત્રનું જળ મોકલાવ્યું અને મારે મારે મોકલાવ્યું નહિ ’ આ પ્રમાણે તે કહેતી હતી તેટલામાં પેલો વૃદ્ધ કચુકી ‘આ સ્નાત્રજળ રાજાએ મોકલાવ્યું છે’ એમ બોલતો ત્યાં આવ્યો રાજાએ તે પવિત્ર જળથી તરત જ પટ્ટરાણીના મસ્તકપર અભિસિચન કર્યું પછી તે કચુકીને રાજાએ પૂછ્યું કે—‘તું આટલો મોટો કેમ આવ્યો ? ‘ કચુકી બોલ્યો—‘સ્વામી ! સર્વ કાર્યમા અસમર્થ એવી મારી વૃદ્ધાવસ્થાનો જ આમા અપરાધ છે આપ સ્વયમેવ મારી સામું જુઓ ’ રાજાએ તેની સામે જોયું તો તે મરવાને ઇચ્છતો હોય તેમ પગલે પગલે સ્પલિત થતો હતો,

મુખમાંથી હાળ પડતી હતી, હાત પડી ગયા હતા, મુખઉપર વળીયા પડ્યા હતા, સર્વ અંગમાં શ્વેત શામ ધર્ષ ગયા હતા, બ્રહ્મીના વાળથી નેત્ર ઢાંકાઈ ગયા હતાં, માસ અને રૂમિર સુકાઈ ગયા હતા અને સર્વ અંગ ધ્રુજતા હતા. આવા તે કમુદ્રિને ભેદને શાન્તને વિચાર થયો કે—‘જ્યાં સુખી મારી જોવી સ્થિતિ ધર્ષ નથી ત્યાં સુખીમ્ય મારે મોક્ષને માટે પ્રયત્ન કરી લેવો ભેદજો.’ આવા મનોરથથી શાન્ત વિષયોથી પરાસ્તુખ ધર્ષ ગયો અને જો પ્રમાણે સસારપર વૈરાગ્યવાળા ચિત્તથી તેણે કેટલોક ઠાળ નિર્જનન કર્યો.

જેઠા સત્યભૂતિ નામે અતુર્જાની મહાસુનિ સઘની સાથે તે નગરીએ સમવસર્યા. તેના બ્રમર સાંભળી શાન્ત દશરથ પુત્રાદિક પરિવારસાથે ત્યાં ધર્ષ તેમને વડના કરીને દેશના સાંભળવાની ઈચ્છાએ તેમની સમીપે જોડે. તે સમયે વૈતાલચરિત્રી વિદ્યાધરના અનેક શાસ્ત્રો સહિત શાન્ત ચક્રગતિ સીતાની અભિલાષાથી તત્ત જોવા ભામઠહને સાથે હર્ષ રથાવર્ત ઝિરિપરના અહંતોને વડના કરીને પાછા ફરતા આકાશમાર્ગે ત્યાં આવી અગ્નો સત્યભૂતિ મુનિને ત્યાં સમવસરેલા ભેદ તે આકાશમાર્ગે નીચે ઉતર્યો અને તેમને વડના કરીને તે પશુ દેશના સાંભળવા જોડે ભામઠહને સીતાના અભિલાષને સત્યાપ છે તે જ્ઞાનવદે બહુ હર્ષ સત્યવાદી સત્યભૂતસરિએ સમયને યોગ્ય દેશના આપી, તેમા પ્રસન્નપાત તેમને પાપ-માર્ગે નિવૃત્ત થવાને માટે ચક્રગતિ અને પુષ્પવતીના તથા ભામઠહ અને સીતાના પૂર્વ ભવો કહી સંભળાવ્યા. તેમા સીતા અને ભામઠહનું લુગ્નલીલાપણે ઉત્પત્ત થવું અને ભામઠહનું જન્મતા જ અયહરણ થવું ઈત્યાદિ વૃત્તાંત યથાર્થપણે જણાવ્યો. તે સાંભળતાં જ ભામઠહને ભવિષ્યમય જ્ઞાન થયું, જેટલે તત્કાળ મુદ્દિષ્ટ ધર્મને તે પૃથ્વીપર પડી ગયો. થોડી વારે સદા મેળવીને ભામઠહ પોતાના પૂર્વભવનું વૃત્તાંત સત્યભૂતિ મુનિએ જો પ્રમાણે કહ્યું હતું તે પ્રમાણે બધું પોતાની મેળે કહી આપ્યું તત્કાળ ચક્રગતિ વિગેરે પરમ સવિગ્ને પ્રાપ્ત થયા અને સદ્ગુહિવાળા ભામઠહે સીતાને જોન બહુને નમસ્કાર કર્યો. ‘જ મતા જ જેનું હરણ થયું હતું તે જ આ મારો સહોદર ભાઈ છે’ એમ બહુને હર્ષ પામતી મહાસતી સીતાએ આશીષ આપી. પછી તત્કાળ ચૈત્રદશ્ય ઉત્પત્ત થયું છે જેવા વિનયી ભામઠહે હલાહવદે પૃથ્વીના સ્પર્શ કરીને રમને પશુ નમસ્કાર કર્યો. પછી ચક્રગતિએ ઉત્તમ વિદ્યાધરને મોક્ષીને વિદેહા અને જનકશાળને ત્યાં તેડાવ્યા અને ‘જ મતાં જ જેનું હરણ થયું હતું તે આ ભામઠહ તમારો પુત્ર છે’ ઈત્યાદિ સર્વ વૃત્તાંત જણાવ્યું. તે વચન સાંભળીને મેઘવર્ચનાથી અમૂર્ગી જેમ જનક અને વિદેહા હર્ષ પામ્યાં અને વિદેહાના સ્તનમાથી પુત્રપ્રેમને બળે દુધ વરવા લાગ્યું પોતાના બ્રમ માતાપિતાને જોળણીને ભામઠહે નમસ્કાર કર્યો જેટલે તેઓએ તેને મસ્તકપર મુગ્ધન કરી હર્વાસુના જળથી હવરાવ્યો.

તે વખતે શાન્ત ચક્રગતિએ સસારથી ઉદ્વેગ પામી ભામઠહને શાન્તપર સ્થાપીને સત્યભૂતિ મુનિની પાસે દીક્ષા લીધી. પછી ભામઠહ સત્યભૂતિ અને ચક્રગતિ મુનિ, જનક અને વિદેહા (માતાપિતા), દશરથશબ્દ, સીતા અને શમને નમીને પોતાના નમરમા ગયો. શાન્ત દશરથે સત્યભૂતિ મહર્ષિને પોતાના પૂર્વભવો પૂછ્યા જેટલે મુનિ કહેવા લાગ્યા કે—‘સેનાપુરમાં લાલન નામના કોઈ મહાત્મા વણિકને દિપિકા નામની પત્નીથી થયેલી

ઉપાસ્તિ નામે એક કન્યા હતી તે લવમાં સાધુઓની સાથે પ્રત્યનીકપણે વર્તવાથી તેણે તિર્યંચ વિગેરે મહાકષ્ટકારી યોનિઓમાં ચિરકાળ પરિભ્રમણ કર્યું અનેકમે વગપુરમાં ધન્ય નામના વણિકની સુદરી નામની પત્નીથી વરૂણ નામે પુત્ર થયો તે લવમા પ્રકૃતિથી જ ઉદાર એવો તું નિરતર સાધુઓને શ્રદ્ધાપૂર્વક અધિક દાન આપવા લાગ્યો ત્યાથી કાળધર્મ પામીને તું ધાતકીખડ કીપમાં ઉત્તરકુરુક્ષેત્રને વિષે ભુગલીઆપણે ઉત્પન્ન થયો ત્યાંથી દેવપણાને પ્રાપ્ત થયો ત્યાથી ચ્યવીને પુષ્કલાવતી વિજયમા પુષ્કલાનગરીના રાજા નંદિઘોષ અને પૃથ્વી દેવીનો તું નંદિવર્દ્ધન નામે પુત્ર થયો નંદિઘોષ રાજા તને—નંદિવર્દ્ધનને રાજ્યઉપર બેસારી યશોધર મુનિની પાસે દીક્ષા લઈ કાળધર્મ પામીને ઐવેયકમા દેવપણે ઉત્પન્ન થયા તુ—નાંદવર્દ્ધન શ્રાવકપણ પાળી મૃત્યુ પામીને બ્રહ્મ દેવલોકમાં દેવતા થયો ત્યાથી ચ્યવીને પ્રત્યગ્ (પશ્ચિમ) વિદેહમા વૈતાલ્યગિરિની ઉત્તરશ્રેણીના આભૂષણરૂપ શિશિપુર નામના નગરમા બેચરપતિ રત્નમાળીની વિદ્યુદ્ધતા નામની સ્ત્રીથી સૂર્યજય નામે મહાપરાક્રમી પુત્ર થયો એક વખતે રત્નમાળી ગર્વ પામેલા વિદ્યાધરપતિ વજ્રનયનને જીતવાને માટે સિંહપુર ગયો ત્યા તેણે બાલ, વૃદ્ધ, સ્ત્રી, પશુ અને ઉપવનસહિત આખા સિંહપુરને બાળવા માડ્યું તે વખતે ઉપમન્યુ નામના તેના પૂર્વજન્મના પુરોહિતનો જીવ જે સહસ્રાર દેવલોકમા દેવ થયો હતો તેણે આવીને કહ્યું કે—“હે મહાતુલાવ ! આલુ ઉગ્ર પાપ કર નહિ તુ પૂર્વ જન્મમા ભૂરિનદન નામે રાજા હતો તે વખતે તે વિવેકથી માસલોજન ન કરવું એવી પ્રતિજ્ઞા લીધી હતી. પછી ઉપમન્યુ નામના પુરોહિતના ક્રોધથી તે તે પ્રતિજ્ઞા ભાંગી હતી એક વખતે ઉપમન્યુ પુરોહિતને મ્કેદ નામના એક પુરૂષે મારી નાખ્યો ત્યાથી તે હાથી થયો તે હાથીને ભૂરિનદન રાજાએ પકડી લીધો એકદા યુદ્ધમા તે હાથી મૃત્યુ પામ્યો અને ભૂરિનદન રાજાની ગાંધારી નામની પત્નીના ઉદરથી અરિસદન નામે પુત્રપણે ઉત્પન્ન થયો ત્યા જાતિસ્મરણજ્ઞાન ઉત્પન્ન થતાં તેણે દીક્ષા લીધી ત્યાથી મૃત્યુ પામીને આ હું સહસ્રાર^૧ દેવલોકમા દેવતા થયેલો છું રાજા ભૂરિનદન મૃત્યુ પામીને એક વનમા અજગર થયો ત્યા દાવાનળથી દુગ્ધ થઈને બીજી નરકભૂમિમા ગયો પૂર્વના સ્નેહને લીધે મે નરકમા જઈને તેને પ્રતિબોધ આપ્યો, જ્યાથી નીકળીને તુ રત્નમાળી રાજા થયો છે જેમ પૂર્વભવે માસના પચ્ચબાણનો ભગ કર્યો હતો તેમ અનંત દુષ્ટદાયક પરિણામવાળો આ નગરદાહ તુ કર નહિ ” આ પ્રમાણે પોતાનો પૂર્વભવ સાલળી રત્નમાળી યુદ્ધથી નિવૃત્ત થયો અને તારા (સૂર્યજયના) સૂર્ય-નદન નામના પુત્રને રાજ્યઉપર બેસારીને તત્કાળ સૂર્યજય પુત્રસહિત તિલકસ્તુદર નામના આચાર્યની પાસે દીક્ષા લીધી અને જણ મુનિપણામા મૃત્યુ પામી મહાશુક^૨ દેવલોકમા દેવતા થયા ત્યાથી ચ્યવીને સૂર્યજય તે તુ દશરથ થયો અને રત્નમાળી ચ્યવીને આ જનકરાજા થયો પુરોહિત ઉપમન્યુ સહસ્રાર દેવલોકથી ચ્યવીને આ જનકનો અનુજ બધું કનક થયો અને નંદિવર્દ્ધનના લવમા તારો પિતા નંદિઘોષ હતો તે ઐવેયકમાથી ચ્યવીને આ હું સત્યભૂતિ થયો છું ”

આ પ્રમાણે પોતાનો પૂર્વભવ સાલળીને દશગ્થ રાજાને વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થયો, તેથી તત્કાળ

(૬૮) કૈંટીએ થાપણુ રાખેલા વરદાનથી ભરતને રાજ્ય આપવાની કહેલી માગણી પર્વ ૭ મુ

તેમને વાહી દીક્ષા લેવાનો ઈચ્છાએ રાજ્યભાર રાખને માથે મૂકવા માટે રાજ્યમહેશ્વરનાં આજ્ઞા દીક્ષા લેવામાં ઉત્સુક બોવા તેણે રાણીઓ પુત્રો અને મત્રીઓને બોલાવી મધ્યયોગ્ય રીતે સૌની સાથે સુધારસસમાન વાતચીત કરીને રજા માગી તે વખતે ભરતે નમસ્કાર કરીને કહ્યું કે—“હે પ્રભુ ! તમારી સાથે હું પણ સર્વવિશતિ મહાજુ કરીશ, તમારા વિના હું ધરમા રહીશ નહિ હે સ્વામિન્ ! અન્યથા મને અત્યવ દુઃખદાયક બે કષ્ટ થશે. એક તમારો વિરહ અને બીજો આ સંસારનો તાપ ” ભરતનાં આવા વચન સાંભળીને ‘જો આ પ્રમાણે નિઃશય થશે તો પછી મારે પતિ કે પુત્ર કાર્મ પણ રહેશે નહિ’ બોવા વિચારથી ભ્રમ પામીને કૈંટી બોલી—“હે સ્વામિન્ ! તમને શાક છે ? મારા સ્વયંવરના ઉત્સવમાં મેં તમારું સાસ્થીપદ્ય કહ્યું હતું ત્યારે તમે મને એક વરદાન માગવાને કહ્યું હતું હે નાથ ! તે વરદાન અત્યારે આપો, કેમકે તમે સત્ય પ્રતિજ્ઞાવાળા છો અને મહાત્માઓની પ્રતિજ્ઞા પાપાણુમા કોતરેલી રેખા જેવી દોષ છે ” ઇશરથરાજ બોલ્યા કે— ‘મેં જે વચન આપ્યું છે તે મને શાક છે, માટે એક જલ લેવાના નિવેધ સિવાય જે મારે આપીને કોષ તે તું માગી છે. ’ તે વખતે કૈંટીએ યાચના કરી કે—‘હે સ્વામી ! જો તમે પોતે દીક્ષા લેતા હો તો આ બધી પૃથ્વી મારા પુત્ર ભરતને આપો. ’ તરત જ ઇશરથ રાજા બોલ્યા કે—‘આ પૃથ્વી હમણાં જ લઈ લે. એમ કહી લક્ષ્મણસહિત રામને બોલાવીને તેમણે રામપ્રત્યે કહ્યું—‘હે વત્સ ! પૂર્વે મારૂં સાસ્થીપદ્ય કરવાથી પ્રસન્ન થઈને મેં કૈંટીને એક વરદાન આપેલું હતું, તે વરદાન અત્યારે ભરતને રાજ્ય આપવાને માટે તે મારી પાસેથી માગી લે છે. ’ રામ હર્ષ પામીને બોલ્યા—“મારી માતાએ મહાપરાક્રમી મારા ભાઈ ભરતને રાજ્ય મગવાનું વરદાન માગ્યું તે બહુ સાઈ કહ્યું હે પિતા ! મારી ઉપર પ્રસાદ કરીને તમે આ વિષે મને પૂછો છો, તથાપિ હોકેામ્યા તે અવિનયની સૂચનાનું કારણ શામ લેથી મને દુઃખ ઉત્પન્ન કરે છે જો વાત સતુદ થયા હો તો આ રાજ્ય ગમે તેને આપો તેમાં હું કે જે એક તમારા પાળા જેવો છું તેને નિવેધ કરવામાં કે સમતિ આપવામાં કાર્મપણુ સત્તા નથી. ભરત છે તે હું જ છું. અમે બંને તમારે મન સંરખ્યા છીએ, માટે મોના હર્ષથી ભરતનો રાજ્યઉપર અભિરેક કરો. ”

આવાં રામનાં વચન સાંભળી ઇશરથ રાજા પ્રીતિ અને વિસ્મય પામી ગયા પછી તે પ્રમાણે કરવા મત્રીઓને આજ્ઞા આપવા લાગ્યા તેવામાં ભરત બોલ્યો—“હે સ્વામી ! તમારી સાથે જલ લેવાને માટે મેં પ્રથમ જ પ્રાર્થના કરેલી છે તેથી તે કોઈતા વચનથી અન્યથા કરવાને તમે યોગ્ય નથી. ’ ઇશરથે કહ્યું—“હે વત્સ ! મારી પ્રતિજ્ઞા બંધ કર નહિ તારી માતાને મેં પૂર્વે વરદાન આપ્યું હતું અને તેણે તે બિરહજ થાપણુ તરીકે રાખ્યું હતું, તે બાજે તને રાજ્યમહાન આપવાને માટે તેણે માગી લીધું છે, માટે હે પુત્ર ! મારી અને તારી માતાની આજ્ઞાને અન્યથા કરવાને તું યોગ્ય નથી પછી રામે ભરતને કહ્યું કે— હે બાવા ! જો કે તમારા હૃદયમાં રાજ્યપ્રાસિનો કિંબિત પણ અર્પ નથી, તથાપિ પિતાના વચનને સત્ય કરવાને માટે તમે રાજ્ય બંધજુ કરો. ’ રામનાં આવાં વચન સાંભળી ભરતે અકુવાળાં નેત્રે રામના અવજુમા પડી બજલિ બેઠીને ગજબદ્દ અક્ષરે કહ્યું— હે પૂજ્ય બધુ ! પિતાશ્રીને અને તમારા જેવા મહાત્માઓને મને રાજ્ય આપવું તે

યોગ્ય છે, પણ મારા જેવાએ તે ગ્રહણ કરવું યોગ્ય નથી શું હું રાજ દશરથનો પુત્ર નથી ? કે શું હું તમાગ જેવા આર્યનો અનુજ્ઞ બધું નથી કે જેથી હું ગર્વ કરું અને ખરેખરો માતૃમુખો ગણાઉં ? ”

તે સાલળી રામે દશરથ રાજાને કહ્યું—‘હું અહીં છતાં ભરત રાજ્ય ગ્રહણ કરશે નહિ માટે હું વનવાસ કરવાને જાઉં છું’ આ પ્રમાણે પિતાની આજ્ઞા લઈ ભક્તિથી નમીને, રામ હાથમા ધનુષ્ય અને લાથા લઈને ચાલી નીકળ્યા અને ભરત ઉંચે સ્વરે રૂદન કરતા રહ્યા વનવાસને માટે જતા રામને જોઈ અત્યંત સ્નેહકાતર એવા દશરથ રાજા વારવાર મૂર્છા પામવા લાગ્યા

રામે ત્યાંથી નીકળી પોતાની માતા અપરાજિતાની પાસે આવીને કહ્યું કે—“હે માતા ! જેવો હું તમારો પુત્ર છું તેવો જ તમારે ભરત છે પોતાની પ્રતિજ્ઞા સત્ય કરવાને મારા પિતાએ તેને રાજ્ય આપ્યું, પણ હું અહીં છતાં તે રાજ્ય લેતો નથી તેથી મારે વનમા જવું યોગ્ય છે મારી ગેરહાજરીમા તમે વિશેષ પ્રસાદવાળી દૃષ્ટિથી ભરતને જોજો અને કદિ પણ મારા વિયોગથી કાયર થશો નહિ ” રામની આવી વાણી સાલળી દેવી મૂર્છા પામી પૃથ્વીપર પડી ગયા, એટલે દાસીઓએ ચદનના જળનું સિંચન કર્યું તેથી સ્વસ્થ થઈને બોલ્યા કે—“અરે ! મને સ્વસ્થ કરીને કોણે જીવાડી ? મને મૂર્છા જ સુખમૃત્યુને માટે છે, કેમકે હું જીવતી રહી સતી રામનો વિરહ કેમ સહન કરીશ ? અરે કૌશલ્યા ! તારો પુત્ર વનમા જશે અને પતિ દીક્ષા લેશે, તેવું સાંભળ્યા છતાં તું ક્ષાતી પડતી નથી તેથી ખરેખર તું વજ્રમય છે ” રામે ફરીથી કહ્યું—“હે માતા ! તમે મારા વીર પિતાના પત્ની થઈને પામર સ્ત્રીઓને યોગ્ય એવું આ શું કરો છો ? સિંહણનો પુત્ર વનમા અટન કરવાને એકલો જાય છે, તથાપિ સિંહણ સ્વસ્થ થઈને રહે છે—જરા પણ ગભરાતી નથી હે માતા ! જે પ્રતિજ્ઞા કરેલું વરદાન છે તે મારા પિતાને માથે ઋણ છે જો હું અહીં રહું અને ભરત રાજ્ય ન લે તો પછી પિતાનું અનૃણ્ય (ઋણરહિતપણું) શી રીતે થાય ? ”

આ પ્રમાણે યુક્તિવાળા વચ્ચનોવડે કૌશલ્યાને સમજાવીને અને બીજી માતાઓને નમસ્કાર કરીને રામ બહાર નીકળ્યા પછી સીતાએ ફરથી દશરથ રાજાને નમી અપરાજિતા દેવીની પાસે આવી રામની સાથે જવાની આજ્ઞા માગી, એટલે જાનકીને ઉત્સાહમા બેસારીને નેત્રના ઉષ્ણ અશ્રુજળવડે બાળાની જેમ નહરાવતી અપરાજિતા બોલી કે—“હે વત્સે ! વિનીત રામચંદ્ર પિતાની આજ્ઞાથી વનમા જાય છે તો તે નરપુરૂષને ડુંકર નથી, પણ તું તો જન્મથી જ ઉત્તમ વાહનોમા લાલિત થયેલી છો તેથી પગે ચાલવાની વ્યથાને કેમ સહન કરી શકીશ ? સુકુમારપણાથી કમલના ઉદર જેવું તારૂં અંગ છે, તે જ્યારે તાપ વિગેરેથી કલેશ પામશે ત્યારે રામને પણ કલેશરૂપ થઈ પડશે, માટે પતિની સાથે અનુગમન કરવામા તેમજ અનિષ્ટ કષ્ટ સહેવામા હું નિષેધ કે આજ્ઞા કાઢી પણ કરવાને ઉત્સાહ ધરતી નથી ’ તે સાલળી શોકરહિત સીતા પ્રાત કાળના કમલની જેવું પ્રકુલિત મુખ કરી અપરાજિતાને નમીને બોલી—‘હે દેવી ! તમારા ઉપરની મારી ભક્તિ મને માર્ગમા સુખકારી થશે, માટે મેઘની પાછળ વિદ્યુતની જેમ હું રામની પાછળ જાઉં છું ’ આ પ્રમાણે કહી કૌશલ્યાને ફરીથી નમીને

પોતાના આત્મામાં આત્મશામની જેમ શામનું જ ધ્યાન કરતી સીતા જહાર નીકળી. તે વખતે "અહો ! ખાલી અત્યંત પતિભક્તિથી જાનકી પતિને દેવતુલ્ય માનનારી સ્ત્રીઓમાં જાણે હાંતરૂપ ધર્મ પડી છે જો ઉત્તમ સતી કદથી કિંચિત્ પશુ બધ પામતી નથી અહા ! તે આવા અત્યુત્તમ શીલથી પોતાના બને કુળને પવિત્ર કરે છે" આ પ્રમાણે શોકથી અજાણ વાળીવટે વર્ણન કરતી નગરસ્ત્રીઓ વનમાં જતી સીતાને મહાકષ્ટે ભ્રેષ્ઠ શસ્ત્ર

‘શમ વનવાસ જવાને નીકળ્યા’ એવા ખબર સાંભળી લક્ષ્મણનો કોષાગ્નિ પ્રભવસિત થયો. તે દૃશ્યમાં આ પ્રમાણે વિચારવા લાગ્યો કે—“મારા પિતા કથારથ પ્રકૃતિથી જ સરલ છે અને સ્ત્રીઓ સ્વાભાવિક રીતે સરલ હોતી જ નથી નહિ તો કૈકેયી ચિરકાળ પર્વત વર ઠાન રાખી મૂકીને આ વખતે કેમ આવી છે ? પિતા કથારથે ભરતને રાજ્ય આપ્યું અને પોતાની ઉપરથી ઋણ ઉતારી પિતૃજ્યોને મળ્યો બધ દૂર ક્યો. હવે હું નિર્ભય ધર્મ મારા કોષને વિશામ પમાડવા માટે જો કુળાધમ ભરતપાસેથી રાજ્ય હરી લઈને પાછું તે શમને સોંપી દઉં ? પરંતુ જો શમ મહાસત્યવાન છે, તેથી તુલ્યત્વ ત્વજી દીપેલા રાજ્યને તે પાછું લેશે નહિ અને તેમ કરવાથી પિતાને પશુ દુઃખ થશે માટે પિતાને દુઃખ ન થવું જોઈએ; તેથી ભરત ભલે રાજા થાકે, હું જોયે પાળાની જેમ શમની પછવાડે વનમાં જઈશ.” આ પ્રમાણે વિચારી સૌમિયી^૧ પિતાની રજા લઈને પોતાની માતા સુમિત્રાને પૂછવા ગયો. ત્યાં જઈ તેને પ્રણામ કરીને બોલ્યો કે—“હે માતા ! શમ વનમાં બધ છે તેથી તેમની પછવાડે હું પશુ જઈશ; કેમકે સમુદ્ર વિના મર્ચાંદાની જેમ શમ વિના લક્ષ્મણ રહેવાને સમર્થ નથી. આવાં પુત્રનાં વચન સાંભળી માંડમાંડ ખીરજ રાખીને સુમિત્રા બોલી—“વત્સ ! તને શાભાષ છે મારા પુત્ર હોય તે જ્યેષ્ઠ બધુને જ અનુસરે, પશુ હે વત્સ ! શમજા મને નમસ્કાર કરીને ક્યારના ગયા છે તેથી તારે છેદું પડી જશે. માટે હવે તું વિલબ કર નહિ.” આવાં માતાના વચન સાંભળી ‘માતા ! તમને ધન્ય છે, તમે જ મારા ખરેખરા માતા છો. જેમ કહી તેમને પ્રણામ કરીને લક્ષ્મણ અપશબ્દિતા (કોષાગ્નિ) ને પ્રણામ કરવા ગયો. તેમને પ્રણામ કરીને લક્ષ્મણ બોલ્યો કે—“હે માતા ! મારા આર્થજનું જોકાકી વનમાં ગયા છે, તેથી તેમની પછવાડે જવાને હું ઉત્સુક છું. માટે તમારી રજા લેવા જાઓ છું.” કોષાગ્નિ નેત્રમાં અશ્રુ લાવીને બોલ્યા—“વત્સ ! હું મહાભાગ્ય મારી ગઈ છું, કારણ કે તું પશુ મને છોડીને વનમાં બધ છે હે લક્ષ્મણ ! શમના વિરહથી પીડિત જેવી મને આત્માસન આપવાને તું જોયે તો અહીં જ રહે, પ્રયાણ કર નહિ. લક્ષ્મણે કહ્યું—“હે માતા ! તમે શમની માતા છો. અસર્થ રાજો નહિ. મારા જમુ દૂર ગયાલા બધ છે, માટે હું સત્વર તેમની પછવાડે જઈશ, તેથી હે દેવી ! મને વિદા કરો નહિ. હું સદા શમને આધીન છું.” આ પ્રમાણે કહી પ્રણામ કરીને લક્ષ્મણ ધનુષ્ય બાણા લઈ સત્વર શમસીતાની પછવાડે દોડી પહોંચ્યા. પછી જેમનાં સુખક્રમણ પ્રકૃષ્ટિત છે એવાં જો ત્રણે વિલાસ માટે ઉપવનમાં બધ તેમ વનવાસને માટે ઉદગી ધર્મ નગરીમાંથી જહાર નીકળ્યાં. જ્યારે પ્રાણની જેમ શમ, લક્ષ્મણ અને સીતા નગરની જહાર નીકળ્યા ત્યારે નગરીના નર તથા નારીઓ મહાકષ્ટકારી દશાને પાત્રી ગયાં. નગરજનો મોટા પ્રેમથી તેઓની પછવાડે વેગવટે દોડવા લાગ્યા અને

ફૂર કૈકેયીના અત્યંત અપવાદ બોલવા લાગ્યા રાજ દશરથ પણ અતઃપુરના પરિવારસહિત સ્નેહરૂપ દોરીથી જે ગ્રાધને રૂદન કરતા સતા તત્કાળ રામની પછવાડે ચાલ્યા ન્યારે રાજ અને સર્વ પ્રજાજન રામની પછવાડે બહાર નીકળ્યા ત્યારે બધી અયોધ્યાપુરી જાણે ઉજ્જડ હોય તેવી દેખાવા લાગી રામે પિતા અને માતાઓને વિનયભરેલી વાણીવડે સમજાવીને માંડ-માંડ પાછા વાળ્યા અને ઘટિત વયનોથી પુરજનોને પણ વિસર્જન કરીને સીતા, લક્ષ્મણ-સહિત ત્વરાથી આગળ ચાલ્યા માર્ગમા ગામે ગામે અને શહેરે શહેરે ગામના વૃદ્ધ પુરૂષો તેમને રહેવાની પ્રાર્થના કરતા હતા, પણ રામ કોઈ ઠેકાણે રોકાતા નહોતા

અહીં ભરતે રાજ્ય અગીકાર કર્યું નહિ, પણ ઉલટા બધુના વિરહને સહન કરવામા અસમર્થ એવા તેણે પોતાની માતા કૈકેયીની ઉપર કેટલાક આક્રોશ કર્યા, તેથી રાજ દશરથે દીક્ષા લેવાને ઉત્સુક થઈ રાજ્ય લેવાને માટે લક્ષ્મણસહિત રામને પાછા લાવવા માટે સામતો અને મંત્રીઓને મોકલ્યા રામ પશ્ચિમ દિશામાં જતા હતા તેમની પછવાડે તેઓ ત્વરાથી ચાલ્યા અને તેમની લેળા થઈને રાજની આજ્ઞાપૂર્વક તેમને પાછા આવવાની વિજ્ઞાપિ કરીને તે દીન થઈ ગયેલા મંત્રીઓએ અને સામતોએ ઘણી પ્રાર્થના કરી, પરંતુ રામ પાછા વળ્યા નહિ કેમકે મહાન્ પુરૂષોની પ્રતિજ્ઞા પર્વતની જેમ ચલાયમાન થતી જ નથી. રામે તેમને વારવાર પાછા વાળવા માગ્યા પણ રામની પાછા વળવાની આશાએ તેઓ સાથે સાથે જ ચાલ્યા

અનુક્રમે રામ, લક્ષ્મણ અને જાનકી આગળ ચાલતા શિકારી પ્રાણીઓના સ્થાનરૂપ એક નિર્માતુષ્ય અને ઘાટા વૃક્ષોવાળી પારિયાત્રા^૧ અટવીમા આવી પહોંચ્યા ત્યાં માર્ગમા ગભીર આવર્તવડે ભયકર અને વિશાળ પ્રવાહવાળી ગભીરા નામે એક નદી આવી તેને કાઠે ઉભા રહીને રામે સામતોને કહ્યું કે-‘ તમે આ ઠેકાણેથી પાછા ફરો, કારણ કે હવે અહીંથી આગળ ઘણો કષ્ટકારી માર્ગ આવશે અમારા કુશળસમાચાર માતપિતાને કહેજો અને હવેથી ભરતને મારી જેમ અથવા પિતાની જેમ ગણીને તેની સેવા કરજો ’ ‘ રામના ચરણને અયોગ્ય એવા અમોને ધિક્કાર છે ! ’ એમ કહીને ઘણું રૂદન કરતા અને અશ્રુથી વસ્ત્રને ભીજવતા તે સામતો માંડમાંડ પાછા વળ્યા પછી તટઉપર રહેલા સામતોએ સાશ્વદ્દષ્ટિએ જોયેલા રામ, સીતા લક્ષ્મણસાથે તે દુસ્તર સરિતાને ઉતરી ગયા રામ ન્યારે દષ્ટિમાર્ગને ઉઠ્ઠ ધન કરી ગયા ત્યારે સામતાદિક સર્વે હૃદયમા મહાકષ્ટ પામતા પાછા વળીને અયોધ્યામા આવ્યા અને સર્વ વૃત્તાત તેમણે દશરથ રાજને જણાવ્યો તે સાંભળીને રાજએ ભરતને કહ્યું-‘ હે વત્સ ! રામ-લક્ષ્મણ તો પાછા આવ્યા નહિ માટે હવે તું રાજ્ય ગ્રહણ કર અને મારી દીક્ષામા વિદ્વરૂપ થા નહીં ’ ત્યારે ભરતે કહ્યું-‘ હે તાત ! હું કદિ પણ રાજ્ય ગ્રહણ કરીશ નહિ, હું જાતે જઈને મારા અગ્ર બધુને પ્રસન્ન કરી પાછા તેડી લાવીશ ’ તે સમયે કૈકેયી પણ ત્યાં આવી દશરથ રાજને કહેવા લાગી કે-‘ હે સ્વામી ! તમે તો તમારી સત્ય પ્રતિજ્ઞા પ્રમાણે ભરતને રાજ્ય આપ્યું, પણ આ તમારો વિનયી પુત્ર રાજ્યને ગ્રહણ કરતો નથી અને તેની બીજી માતાઓને તેમજ મને પણ મહદ્ દુઃખ પ્રાપ્ત થયું છે આ બધું વગરવિચાર્યું કરનારી અને

(૭૨) ઠેકેથી તથા ભરતનું રામને પાછા લાવવા પ્રયાસ બંને રામનોડિન અરવીકાર. પર્વ ૭ મુ
પાપીણી બેવી મે જ કહ્યું છે અરે ! તમે સુપુત્ર છતાં આ રાજ્ય અત્યારે રાજાવરનું
ચર્ચ મધુ છે વળી કોશિક્યા, સુમિત્રા બંને સુપ્રભાનું દુઃશવ રૂઢન સામળતાં માફ હૃદય પલ્લ
ફાટી નાથ છે માટે કે નાથ ! હું ભરતની સાથે જઈ વત્સ રામ બંને લક્ષ્મણને પાછા લઈ
આવીશ, તેથી મને ત્યા જવાની જાણા આપો. ”

રાજા હશરમે કહ્યુંથી જાણા આપી બેટલે ઠેકેથી ભરત બંને મત્રીઓની સાથે ત્વરાથી
રામની પછવાડે બાલી ઠેકેથી બંને ભરત છ દિવસે જ્યાં રામ વિગેરે હતા ત્યાં પહોંચ્યા.
ત્યાં બેક વૃક્ષતમે જાનકી, રામ બંને લક્ષ્મણને બેઠેલા જોયા. તેમને બેટાં જ ઠેકેથી રમ-
માથી ઉતરી પડી બંને ‘હે વત્સ ! હે વત્સ !’ બેમ બોલતી પ્રજામ કરતા બેવા રામના મસ્તક-
પર સુજન કરવા લાગી. સીતા બંને લક્ષ્મણ પલ્લ તેના ચરણકમળમા તરંગા. તેમને બાહુથી
હળાવી તે ઉઘા સ્વરે રૂઢન કરવા લાગી. ભરતે નેત્રમા અમુ લાવીને રામના ચરણમા પ્રજામ
કર્ષા બંને તત્કાળ મૂર્ચ્છિત થઈ ગયા. કેમકે સ્નેહ છે તે મહાવિષ તુલ્ય છે પછી બ્યારે
રામચંદ્રે તેને સારી રીતે સમજાવ્યો ત્યારે ભરત વિનયપૂર્વક બોલ્યો કે—“હે આર્યજનુ !
અલકતની જેમ માથે ત્યાગ કરીને તમે અહીં કેમ આવ્યા ? ‘ભરત રાજ્યના અર્થી છે’
બેવો માતાના દોષથી મને જે અપવાદ લાગ્યો છે તે તમે વનમા મને સાથે લઈ જઈને
દૂર કરેા અથવા તો હે જાતા ! અહીંથી પાછા વળી અયોધ્યામા આવો બંને રાજ્ય
લક્ષ્મી બહુ કરે. તેમ કરવાથી માફ કોલીનશસ્ત્રા દૂર થઈ જશે. આપ રાજા થશે
બેટલે આ જ અમિત્ર સૌમિત્રી [લક્ષ્મણ] તમારા મત્રી થશે. આ માણસ (હું ભરત)
તમારે પ્રતિકાર થઈને રહેશે બંને શત્રુજ છત્ર ધરનાર થશે. ” ભરતે જામ કહ્યા પછી
ઠેકેથી બોલી—“ હે વત્સ ! આ જાતાનું વચન માન્ય કરે, કેમકે તમે સદા જાતુવત્સલ
છા. આ વિષયમાં તમારા પિતાનો દોષ નથી બંને ભરતનો પલ્લ દોષ નથી માત્ર સ્ત્રી
સ્વભાવને લીધે સુલભ બેવો આ ઠેકેથીનો જ દોષ છે સ્ત્રીઓમા કુટિલતા વિગેરે જે જે
લુહા લુહા દોષો હોય છે તે સર્વે દોષોની જાણરૂપ મારામા રહેલા છે પતિને, પુત્રને
બંને તેમની માતાબેને અત્યંત દુઃખ ઉત્પન્ન કરનાર જે કર્મ મે કહ્યું છે તેને માટે મને
ક્ષમા કરે; કારણ કે તમે પલ્લ મારા પુત્ર છા. ” આ પ્રમાણે અપ્રમાં અમુ લાવીને
ઠેકેથીબે કહ્યું બેટલે રામ બોલ્યા—“હે માતા ! હું હશરમે જેવા પિતાનો પુત્ર થઈ પ્રતિ
જ્ઞાનો કેમ ભગ કહું ? પિતાબે ભરતને રાજ્ય આપ્યું બંને તેમા હું સમત થયે, તો
અમે બંને છવતા બે વાણી અન્યથા કેમ થાય ? માટે અમારા બંનેના અદેશથી ભરત
રાજા થાઓ. પિતાની જેમ મારી જાણા પલ્લ ભરતને ઉઠાધન કરવા યોગ્ય નથી. ’ આ
પ્રમાણે કહી રામ સીતાના લાવેલા જળવડે સર્વ સામતોની સાક્ષીબે ત્યા જ ભરતને
રાજ્યાભિષેક કર્યો. પછી ઠેકેથીને પ્રજામ કરી, ભરતને બોલાવી, તેબેને અયોધ્યા તરફ
વિદાય કરીને રામચંદ્ર હસિણુ દિશા તરફ ચાલ્યા.

ભરત અયોધ્યામા આવ્યા બંને પિતા તથા વડીલ જાતાની જાણથી તેમણે અમઠ
શાસનવાળા રાજ્યનો ભાર જગીકાર કર્યો પછી રાજા હશરમે મહામુનિ સત્યમૂતિની પાસે

મોટા પરિવારસહિત દીક્રા લીધી પોતાના પૂજ્ય બધુના વનવાસથી હૃદયમા દુઃખ પામતા સ્વપુત્રિવાળા ભરત અરિહંતની પૂજામા ઉઘમી થઈને એક પહેરેગીરની જેમ રાત્ર્યરક્ષા કરવા લાગ્યા

સીતા અને લક્ષ્મણ સાથે ગમન કરતા પૃથ્વીના દેવસમાન રામચંદ્ર માર્ગમા આવેલા ચિત્રકૂટ પર્વતને ઉદ્ધવન કરી કેટલેક દિવસે અવતી દેશના એક ભાગમાં આવી પહોંચ્યા

इत्याचार्यश्रीहेमचंद्रविरचिते त्रिपटिशलाकापुरुषचरिते महाकाव्ये सप्तमे पर्वणि
रामलक्ष्मणोत्पत्तिपरिणयवनगमनो नाम चतुर्थः सर्गः ॥४॥

સર્ગ પ મો.

સીતાહરણ.

માર્ગમા થાકી થયેલી જાનકીને વિશ્રામ આપવાને માટે યજ્ઞપતિ કુબેરની જેમ રામચંદ્ર એક વડની નીચે બેઠા તે પ્રદેશને સર્વ તરફ જોઈને રામે લક્ષ્મણને કહ્યું કે-‘ આ પ્રદેશ કોઈના ભયથી હમણા જ ઉજ્જડ થઈ ગયેલો લાગે છે જુઓ, હજુ જેઓની નીકો સુકાઈ ગઈ નથી એવા આ ઉદ્યાનો, ઇંદુલસહિત આ ઇંદુના વાઢો અને અન્નથી ભરપૂર ખળાઓ આ દેશ તરતમા જ ઉજ્જડ થયાનું કહી આપે છે ’ તે સમયે કોઈ પુરુષ ત્યા થઈને જતો હતો તેને રામે પૂછ્યું કે-‘ હે ભદ્ર ! આ દેશ શા કારણથી ઉજ્જડ થયો છે અને તું કઈ તરફ જાય છે ? ’ તે બોલ્યો-‘ આ અવતી દેશ છે, તેમા અવતી નામે નગરીમાં શત્રુઓને સિંહની જેવો દુ સહ સિંહોદર નામે રાજ છે તે રાજના તાળાના આ દેશમા દશાંગપુર નગરમા તે નગરનો નાયક વજ્રકર્ણ નામે એક બુદ્ધિમાન સિંહોદર રાજનો સામત રાજ રાજ્ય કરે છે એક વખતે તે વજ્રકર્ણ વનમા મૃગયા રમવાને ગયો ત્યા પ્રીતિ વધારનારા પ્રીતિવર્ધન નામના એક મહાસુનિને કાયોત્સર્ગે ગ્રહલા તેણે જોયા એટલે તેણે પૂછ્યું કે-‘ આવા ઘોર અરણ્યમા વૃક્ષની જેમ તમે કેમ રહેલા છો ? ’ સુનિએ કહ્યું-‘ આત્મહિતને માટે ’ વજ્રકર્ણે ફરીથી પૂછ્યું કે-‘ ખાનપાનવર્જિત એવા આ અરણ્યમા તમારું આત્મ-હિત શુ થાય છે ? ’ આવા તેના પ્રશ્નથી તેને યોગ્ય જાણી સુનિએ આત્મહિતકારક ધર્મ કહ્યો, તેથી તત્કાળ તે બુદ્ધિમાન વજ્રકર્ણે શ્રાવકપણ સ્વીકાર્યું અને એવો દૃઢ અભિપ્રાય લીધો કે-‘ અહીં તદેવ અને જૈન સુનિ વિના ધીજી કોઈને હું નમીશ નહીં ’ પછી સુનિને વદના કરીને વજ્રકર્ણે દશાંગપુરમા ગયો શ્રાવકપણ પાળતા સતા એકઠા તેણે વિચાર કર્યો કે-‘ દેવશુરવિના ધીજી કોઈને નમસ્કાર કરવો નહિ એવો મારે અભિપ્રાય છે, તેથી જો હું સિંહોદર રાજને નમીશ નહીં તો તે મારો વૈરી થશે ’ આવો વિચાર કરી એ બુદ્ધિમાન સામતે પોતાની સુદ્રિકામા સુનિસુવ્રતસ્વામીની મણિમય પ્રતિમા સ્થાપન કરી.

(૭૪) પ્રતિજ્ઞાભંગ કરાવવા માટે સિંહોદર રાજાની વજ્રકર્ણપર ઝઠાઈ પર્વ ૭ મુ

પછી પોતાની અશુભીમાં રહેલા પ્રભુના જિજ્ઞાસે નમન કરીને તે સિંહોદર રાજાને ઉત્તરવા લાગ્યો. “ અતિ બલવાન પુરુષની આગલ માથાનો ઉપાય જ થાય છે ” વજ્ર કર્ણના આવા કપટનું વૃત્તાત કોઈ પણ પુરૂષે સિંહોદર રાજાને કહી દીધું, કેમકે ખજા પુરૂષો સર્વને હાનિ કરનારા હોય છે વજ્રકર્ણના આ કપટવૃત્તાતને જાણીને મોટા સર્પની જેમ નિઃશ્વાસ નાખતો સિંહોદર તટાણ વજ્રકર્ણઉપર ચુસ્તે થયો. તે ખજર કોઈ પુરૂષે આવીને વજ્રકર્ણને જણાવ્યા. વજ્રકર્ણે તે પુરૂષને પૂછ્યું કે- ‘ મારી ઉપર સિંહોદરનો કોય થયો છે એવું તે શી રીતે જાણ્યું ? ’ એટલે તે પુરૂષે કહ્યું કે- ‘ કુદનપુર નગરમાં સસુદ્રસગમ નામે એક શ્રાવક વ્યક્તિ રહે છે તને અસુના નામે પત્ની છે તેમને વિષ્ણુદાસ નામે હું પુત્ર છું હું અનુકરમે યૌવનવયને પ્રાપ્ત થયો એટલે કેટલાક કરીયાણાં લઈ કપ-વિક્રય કરવાને માટે ઉલ્લસિની નગરીએ ગયો. ત્યાં કામલતા નામની એક મૃગદોષના વેશ્યા મારા જોવામા આવી. તેને જોતા જ હું કામજેવના જાણુતુ કથાન થઈ પડ્યો. ‘ તેની સાથે હું એક રાત્રિ જ રહીશ એવા વિચારથી મેં તેનો સમાગમ કર્યો, પરંતુ પાસથી મૃગદોષની જેમ હું તેના રાજથી દૂર બંધાઈ ગયો, તેથી જ મધી કદ યોગથી લોભવીને મારા પિતાએ જે ધન ઉપાર્જન કરેલું હતું તે મેં તે વેશ્યાવશ થઈને છાં માસમા ઉઠાવી દીધું એક વખતે કામલતા વેશ્યાએ મને કહ્યું કે- ‘ સિંહોદર રાજાની પદરાણી શ્રીધરાને એવા કુદળ છે તેવા કુદળ મને લાવી આપ. આ વખતે મેં વિચાર કર્યો કે- ‘ મારી પાસે દ્રવ્ય નથી તો તેવાં કુદળ ક્યાંથી કરાવું ? માટે હું તેના જ કુદળ ધોરી લાવું ’ એવો વિચાર કરીને હું રાત્રે સાહસિક થઈ ખાતર પાકીને રાજાના મહેલમાં પહોંચે તે વખતે રાણી શ્રીધરા રાજાને પૂછતી હતી તે મારા સાંભળવામા આવ્યું કે- ‘ કે નાથ ! આજે ઉદ્દેગીની જેમ તમને નિદ્રા કેમ આવતી નથી ? ’ સિંહોદર જોઈયો કે- ‘ કે રેવી ! હાં સુધી મને પ્રજામ નહિ કરનાર વજ્રકર્ણને મારું નહિ લાંબુધી મને નિદ્રા ક્યાંથી આવે ? કે શિવા ! પ્રાતઃકાલે મિત્ર, પુત્ર અને લાંધવોસહિત એ વજ્રકર્ણને હું મારું નહીં લાંબુધી આ રાત્રિ મારે બલવપક્ષે જ નિર્ગમન થાએ. ’ આવાં તેના વચનો સાંભળી તમારી ઉપર સાધર્મીપણાની પ્રીતિને લીધે કુદળની ધોરી છોડી દઈને તરત જ લાંબી નીકળી અહીં તમને કહેવાને માટે ત્વરાથી આવ્યો છું ’

આ ખજર સાંભળી વજ્રકર્ણે તરત જ પોતાની નગરી તુલ્ય અને અગ્રથી અધિક પૂર્ણ કરી દીધી. તેવામાં તો ધોડી વારે આકાશમા પરબકથી ઉડતી રજ તેના જોવામા આવી. કણુવારમા તો જાદુનાં વૃક્ષોને સર્પો ધોરી લે તેમ સિંહોદરે પુરૂષ સેવથી રથાગપુરને ધોરી લીધું પછી એક રૂત મોઢવી વજ્રકર્ણને કહેવશાનું કે- ‘ કે કપટી ! તે પ્રજામ કરવામા મારા કર્ણને મને ચીરકાળ ઉતર્યો છે માટે હવે અસુહીમાં તે યુદ્ધિદા પદેમાં બજર આવીને મને પ્રજામ કરા નહિ તો કુદળસહિત તને યમસદનમાં પહોંચાડીશ. વજ્રકર્ણે ઉત્તર કહેવશાનું કે- ‘ મારે અર્હત અને સાધુ વિના બીજા કોઈને પ્રજામ કરવા નહિ એવો અભિપ્રાય છે તમી હું એમ કહું છું અને કોઈ પરાક્રમનું અભિમાન નથી પણ ધર્મનું અભિમાન છે, માટે એક નમ કાર શિવાય મારું જે કોઈ છે તે સર્વ મધા રૂચિ આપ મદનું કરો અને મને એક ધર્મકાર આપો, જેથી હું ધર્મને માટે અહીંથી બીજે ધાર્યો બહુ ધર્મ જ મારું મન થાએ. ’

વજ્રકર્ણે આ પ્રમાણે કહેવરાવ્યું તથાપિ સિંહોદરે તે માન્યું નહિ, કેમકે માની પુરૂષો ધર્મ અને અધર્મને ગણતા નથી. ત્યારથી સિંહોદર વજ્રકર્ણસહિત તે નગરને રૂંધીને બહાર રહ્યો છે અને તેના ભયથી સર્વ પ્રદેશ ઉગ્ગડ થઈ ગયો છે એ રાજવિગ્રહ જોઈને હું પણ કુટુંબસહિત અહીં નામ્ની આવ્યો હતો. અહીં આવે કેટલાક ઘરો બળી ગયા તે સાથે મારી જીર્ણ સુપડી પણ બળી ગઈ, તેથી મારી ફૂર સ્ત્રીએ આ ધનાઢ્યોના શૂન્યગૃહમાથી ઘરની સામગ્રી ચોરી લાવવાને માટે મને મોકલ્યો છે દેવયોગે તેના દુર્વચનનું પણ મને શુભ ફળ મળ્યું કે જેથી તમારી જેવા દેવસમાન પુરૂષના મને દર્શન થયા ”

આ પ્રમાણે એ દરિદ્રી પુરૂષે રામને સર્વ વૃત્તાંત કહી બતાવ્યું, તેથી કર્ણાનિધિ રઘુવંશી રામે તેને એક રત્નસુવર્ણમય સૂત્ર આપ્યું. પછી તેને વિદાય કરીને રામ દશાગપુર-પાસે આવ્યા અને નગર બહારના ચૈત્યમા ચદ્રપ્રભ પ્રભુને નમસ્કાર કરીને ત્યાં રહ્યા.

પછી રામની આજ્ઞાથી લક્ષ્મણ દશાગપુરમા પ્રવેશ કરીને વજ્રકર્ણની પાસે ગયા ‘અલક્ય પુરૂષોની સ્થિતિ એવી જ હોય છે.’ આકૃતિ ઉપરથી તેમને ઉત્તમ પુરૂષ જાણીને વજ્રકર્ણે કહ્યું—‘હે મહાભાગ ! મારા લોજન આતિથ્યને ગ્રહણ કરો’ લક્ષ્મણે કહ્યું—‘મારા પ્રભુ રામ પોતાની સ્ત્રીસાથે બહારના ઉદ્યાનમા રહેલા છે, તેથી પ્રથમ તેમને લોજન કરાવીને પછી હું જમીશ ’ વજ્રકર્ણે તરતજ લક્ષ્મણની સાથે ઘણા શાક વિગેરેવાળું મિષ્ટાન્ન લોજન રામને માટે ઉદ્યાનમા મોકલાવ્યું. લોજન કર્યા પછી રામે શિક્ષા આપીને મોકલેલો લક્ષ્મણ અવતીપતિ સિંહોદરની પાસે આવ્યો. ત્યાં આવીને મિષ્ટ વચને કહ્યું કે—‘સર્વ રાજાઓને દાસ જેવા કરનાર દશરથ રાજાના પુત્ર ભરતરાજા તમને વજ્રકર્ણની સાથે વિરોધ કરવાનો નિષેધ કરે છે’ તે સાલળી સિંહોદર બોલ્યો કે—‘ભરતરાજા જે પોતાના ભક્તિમાન સેવક હોય તેમની ઉપર પ્રસાદ કરે છે, બીજાની ઉપર કરતા નથી, તેવી રીતે આ મારો દુષ્ટ સામંત વજ્રકર્ણ મને નમતો નથી તો કહો હું તેની ઉપર શી રીતે પ્રસાદ કરૂં ?’ લક્ષ્મણે ફરીથી કહ્યું—‘એ વજ્રકર્ણ તમારે વિષે અવિનયી નથી, પણ ધર્મના અનુરોધથી તેણે બીજાને પ્રણામ કરવાની પ્રતિજ્ઞા લીધી છે, માટે તમે વજ્રકર્ણઉપર કોપ કરો નહિ રાજા ભરતનું શાસન તમારે માન્ય કળ્વા યોગ્ય છે, કારણ કે એ ભરતરાજા સમુદ્રાત પૃથ્વીઉપર શાસન કરનાર છે’ આવા લક્ષ્મણના વચન સાલળી સિંહોદર ક્રોધથી બોલ્યો કે—‘એ ભરતરાજા કોણ છે કે જે વજ્રકર્ણના પક્ષમા રહી વાતુલ થઈને મને આ પ્રમાણે કહેવરાવે છે ?’ તે સાલળતા જ લક્ષ્મણના નેત્ર કોપથી લાલ થઈ ગયા અને હોઠ ફરકવા લાગ્યા તે બોલ્યા—‘હે મૂઠ ! તું ભરતરાજાને જાણતો નથી ? લે, હવે તને તે સત્વર જોળાવાનું ઉઠ, સુદ્ધ કરવાને સર્વ રીતે તૈયાર થા અદનઘોની જેમ તું હજી મારી ભુલરૂપ વજ્રથી તાડિત થયો નથી ’ તે સાલળતા જ લક્ષ્મણી ઠકાયેલા અગ્નિનો સ્પર્શ કરવાને બાળક તૈયાર થાય તેમ સિંહોદર રાજા સૈન્યસહિત લક્ષ્મણને હણવાને તૈયાર થયો. લક્ષ્મણ પોતાની ભુલથી કમળના નાળવાની જેમ હાથીનું બધસ્થાન (ખીલો) ઉખેડીને દડ ઉંચો કરી રહેલા ચમરાજની જેમ તે આલાનસ્થભવડે શત્રુઓને મારવા લાગ્યો. પછી એ મહાભુજે ઉછાળો મારીને

(૭૬) સિંહોદરને રામે બોલેલી માણી, લક્ષ્મણનું અનેક કન્યાઓ સાથે પાલિશકલ્પ. પર્વ ૭ મું.

હાથીઉપર બેઠેલા સિંહોદરને પશુની જેમ તેના વજ્રવટે જ કઠમાથી બાપી લીધેલ દયા ગુપ્તના લોકો આશ્ચર્યથી ભેળ્ રહ્યા અને લક્ષ્મણ સિંહોદરને ગાયની જેમ ખેંચીને રામની પાસે લઇ ગયા. રામને ભેળ્ સિંહોદરે નમસ્કાર કરીને કહ્યું કે— હે શ્વકુળનાયક ! તમે અહીં આવ્યા છો તે મારા જાણવામા ન હતું અથવા હે દેવ ! મારી પરીક્ષાને માટે તમે આ દર્ચું દર્શો, પણ ને તમે બળ બતાવવા તત્પર થાઓ તો પછી અમારે યુવવાથી સર્ચું અર્થાત્ અમે છવી શકીએ જ નહીં. હે નાથ ! મારા આ અજ્ઞાત દોષને ક્ષમા કરો અને જે કર્તવ્ય હોય તે બતાવો, કેમકે શિષ્ય ઉપર શુરની જેમ સેવક ઉપર સ્વાગીનો કોપ માત્ર શિક્ષાને માટે જ હોય છે. એટલે રામે કહ્યું કે— ‘ વજ્રકર્ણની સાથે સખી કરો ’ તે વાણીને સિંહોદરે તથેતિ (તેમજ) કહીને સ્વીકારી લીધી.

પછી રામચંદ્રની આજ્ઞાથી વજ્રકર્ણ ત્યાં આવ્યો અને વિનયથી રામની આત્રણ ઉભો રહી અજલી બેઠીને બોલ્યો— ‘ મ્હારી શ્રી ગુપ્તકહેવના વશમા તમે બલભદ્ર અને વાસુદેવ ઉત્પન્ન થયા છો. એમ બધે સાબળ્યું હતું આજે સારા બાપ્પે તમારા બન્નેના દર્શન થયા છે. ઔરકાળે તમે બોળખવામા આવ્યા છો. તમે બંને મહાશુભ સર્વ બરવાર્દના નાથ છો. હું અને બીજા રાજાઓ તમારા જ ડિંકરો છીએ. હે નાથ ! આ મારા પ્રભુ સિંહોદરને છોડી મૂકો અને હવેથી તેને જોવી શિશ્ય આપો કે જેથી તે બીજાને નહિ પ્રણામ કરવાના મારા દહ અભિમદને સહા સહન કરે. ‘ અર્હત દેવ અને શાશુ શુર વિના બીજાને નમસ્કાર કરવો નહિ ’ એવો દહ અભિમદ પ્રીતિવર્દન નામના મુનિપામે મે બ્રહ્મણ કરેલો છે. ‘ ભૂશુદીનો સન્નાથી સિંહોદરે રામની તે વાત સ્વીકારી એટલે શ્રીમત્રિએ—લક્ષ્મણે મુખ કરેલો સિંહોદર રાજા વજ્રકર્ણને આલિંગન દર્શને મળ્યો. પછી તેણે રામની સાક્ષીએ પર મપ્રીતિથી પેતાનું અર્ધ રાજ્ય સિંહોદરે બધુની જેમ વજ્રકર્ણને આપ્યું. દયાગુપ્તના રાજા વજ્રકર્ણે ઉલ્લસિનીના રાજા સિંહોદરપાનેથી શ્રીધરાના કુટુંબો માગી લાંબે વિદુરબને આપ્યા. વજ્રકર્ણે પેતાની આજ્ઞા કન્યાઓ અને સામતોસહિત સિંહોદરે ત્રણ સેક કન્યાઓ લક્ષ્મણને આપી. તે વખતે લક્ષ્મણે તેમને કહ્યું કે— દમણા આ કન્યાઓને તમારી પામે રાખો. કારણ કે દમણા રાજ્યઉપર પિતાએ બરતને બેસાર્યા છે. તેથી જે સમયે હું રાજ્યને બદલુ કરીશ ત્યાર તમારી કન્યાઓનું પાલિકદલુ કરીશ. દમણા તો અમારે મલયાયલપર જઈને રહેવું છે. ‘ ભટ્ટુ સાઈ ’ એમ કહી વજ્રકર્ણ અને સિંહોદરે તેમ કરવા કબૂલ કર્યું. પછી રામે વિદાય કરેલા તમો પેાતપેાતાને નગરે ગયા.

રામ ત્યાં રાત્રિવાસો રહીને સવારે મીના અને લક્ષ્મણસહિત ત્યાંથી બાલનાં કોર્ષ નિર્જળ પ્રદેશમા આવી થયા. ત્યાં મીના તૃપાતુર થવાથી તમને કાલ ગુસ્સી નીપે વિશ્વાનિ લેવા બેસારીને રામની આજ્ઞાથી લ માત્ર જળ લેવા ચાલ્યા. અગળ બાલનાં અનેક કમગામી મનિ અને પ્રિયમિત્રની જગુ વલભ તમ જ આનંદજનક એક સરા વર તમના બેવામાં આપુ ત્યાં કુનેરપુરને કન્યાઓમાળા નામના રાજા કીડ કરવા આવ્યો. કન્યા તમને લક્ષ્મણને રીકોલ તન્નાગ અનિદુરાત્યા કામદવના બાલોથી ત બેરા. મોલ તમે લક્ષ્મણને નમ કાર કરીન કહ્યું કે— તમે મારે ઘરે લોગન માટે અનિયિ

થાઓ ' તેના શરીરમા કામવિકારના ચિન્હો અને સ્ત્રીનાં લક્ષણો જોઈ લક્ષમણ વિચાર કરવા લાગ્યા કે—' આ જાતે સ્ત્રી છે, પણ કોઈ કારણને લઈને તેણે પુરૂષનો વેષ ધારણ કર્યો જણાય છે ' આવો વિચાર કરી લક્ષમણ જોલ્યા—' અહીંથી નજીકમા મારા પ્રભુ સ્ત્રીસાથે છે, તેથી તેમના વિના ભોજન કરીશ નહિ ' પછી તે કલ્યાણમાળાએ પોતાના ભદ્રિક આકૃતિવાળા અને પ્રિય જોલનારા પ્રધાનપુરૂષોને મોકલી પ્રાર્થના કરાવીને સીતા-સાહત રામને પોતાને ત્યાં જોલાવ્યા ભદ્ર જુદિવાળા તેમણે રામભદ્રને અને સીતાને નમસ્કાર કર્યો અને તત્કાળ તેમને માટે એક પટકુટી ઉભી કરાવી રામે તેમાં રહીને સ્નાનભોજન કર્યું પછી બીજા પરિવારને છોડી કલ્યાણમાળા સ્ત્રીનો સ્પષ્ટ વેષ લઈ એક મત્રીની સાથે ત્યાં આવી લગ્નજીતી નમ્ર સુખવાળી તે સ્ત્રીને રામે કહ્યું—' હે ભદ્રે ! પુરૂષનો વેષ લઈને તું તારા સ્ત્રીભાવને કેમ જોપવે છે ? ' કુબેરપતિએ કહ્યું—' આ કુબેર-પુરમા વાલ્મીકિય નામે રાજા હતો, તેને પૃથ્વી નામે પ્રિયા હતી એક વખતે રાણી ગર્ભિણી થઈ તેવામાં મલેચ્છ લોકોએ લડાઈ કરી અને વાલ્મીકિય રાજાને બાંધીને લઈ ગયા ત્યારપછી પૃથ્વીદેવીને પુત્રીનો પ્રસવ થયો, પણ જુદિશાળી સુબુદ્ધિ નામના મત્રીએ નગરમા ' રાણીને પુત્રનો પ્રસવ થયો છે ' એવી આઘોષણ કરાવી પુત્રજન્મના ખગર જાણી અહીંના સુખ્ય રાજા સિંહોદરે કહેવરાવ્યું કે ' જ્યાં સુધી વાલ્મીકિય રાજા ન આવે ત્યાં સુધી એ બાળક જ રાજા થાઓ ' અનુક્રમે હું પુરૂષનો વેષ ધારણ કરતી મોટી થઈ છું અદાપિ માતા અને મત્રીજન વિના મને કોઈએ સ્ત્રીપણે જાણી નથી કલ્યાણમાળાના નામથી પ્રખ્યાત થઈને હું રાજ્ય કરૂ છું. " મત્રીઓના મત્ર- (વિચાર) સામર્થ્યથી જોટામા પણ સત્યતા પ્રવર્તે છે " મારા પિતાને છોડાવવા માટે હું મલેચ્છોને ઘણું ધન આપું છું તેઓ દ્રવ્ય લઈ જાય છે પણ મારા પિતાને છોડતા નથી, માટે હે કૃપાળુ ! તમે પ્રસન્ન થાઓ અને પૂર્વે જેમ સિંહોદર રાજા પાસેથી વજ્ર-કર્ણને છોડાવ્યો તેમ મારા પિતાને પણ છોડાવો " રામે કહ્યું કે—' અમે તારા પિતાને મલેચ્છ લોકો પાસેથી છોડાવી લાવીએ ત્યાં સુધી તું પુરૂષવેષ ધારણ કરીને કાયમ પ્રમાણે રાજ્ય ચલાવજે ' કલ્યાણમાળાએ કહ્યું કે—' મોટી મહેરબાની " પછી તેણે પાછો પુરૂષવેષ ધારણ કર્યો પછી સુબુદ્ધિ મત્રી જોલ્યો કે—' આ કલ્યાણમાળાના પતિ લક્ષમણ થાઓ ' રામે કહ્યું—' અત્યારે પિતાના આદેશથી અમે દેશાતરમાં જઈએ છીએ, તેથી જ્યારે પાછા આવશું ત્યારે લક્ષમણ તેને પરણશે '

આ પ્રમાણે કળૂલ કરી રામ ત્રણ દિવસ ત્યાં રહ્યા પછી પાછલી રાત્રિએ જ્યારે સર્વે જનો નિદ્રામા હતા ત્યારે સીતા, લક્ષમણસહિત રામચંદ્ર ત્યાંથી ચાલી નીકળ્યા. પ્રાત કાળે રામ, સીતા અને લક્ષમણને જોયા નહીં એટલે કલ્યાણમાળા કચવાતે મને પોતાના નગરમા ગઈ અને પ્રથમની જેમ રાજ્ય કરવા લાગી અનુક્રમે રામ નર્મદા નદી-પાસે આવ્યા અને તે ઉતરીને વટેમાર્ગીઓએ વાર્યા છતાં પણ વિંધ્યાટપીમા પેઠા ત્યાં દક્ષિણ દિશામા એક કટકીના વૃક્ષઉપર ગેહલા પક્ષીએ વિરસ શબ્દ કર્યા અને ક્ષીગ્ના વૃક્ષઉપર રહેલા એક બીજા પક્ષીએ મધુર શબ્દ કર્યા, પરંતુ તે સાંભળીને રામને હર્ષ

કે શોક કાંઈ થયો નહિ, કારણ કે ' રાત્રીના આ બપોરના રાત્રીના કુર્જાના હોઠો જ અલ્લે છે ' આમળ ચાલતાં ઉઘા હાથીચાલાળા, અસખ્ય હાથી, રથ અને બન્ધોથી ભરપૂર મહેન્દ્ર હોઠોનું સેન્ધ દેશનો ઘાત કરવાને માટે નીકળેલું તેમના બેવામાં આવ્યું તે સેન્ધમાં રહેલો જોઈ મુવાન સેનાપતિ સીતાને જોઈને કામાતુર થઈ ગયો, તેથી જો સ્વચ્છદ્યારીએ તત્કાળ પોતાના તાબાના મહેન્દ્રેને ઉઘે સ્વરે આજ્ઞા કરી કે—' જરે ! આ બંને પથિકને હાંકી કાઢીને અથવા મારી નાખીને આ મુઠ્ઠ રાત્રીને લઈ આવેલ ' આજ્ઞા થતાં જ તેઓ સેનાપતિસહિત બાણ અને પ્રાસ વિગેરે તીક્ષ્ણ આયુધોથી પ્રહાર કરતાં રામઉપર દોડી આવ્યા તે વખતે લક્ષ્મણે રામબદ્ધને કહ્યું કે—' હે આર્થ ! આં મુખી આનની જેમ આ મહેન્દ્રેને હું હાંકી કાઢું નહીં ત્યાં મુખી તમે સીતા સાથે અહીં જ રહેલ આ પ્રમાણે કહી લક્ષ્મણે ધનુષ્ય બદલીને તેના નાક ક્યોં તે નાકમાત્રથી જ સિંહ નાકથી હસ્તીઓની જેમ મહેન્દ્રે ત્રાસ પામી ગયા ' જેના ધનુષ્યનો નાક આવો અસહ્ય છે તેના બાણને સહન કરવાની તો વાત જ શી કરવી ? ' જેમ વિચારતો મહેન્દ્ર રામ બદ્ધને નમસ્કાર ક્યોં તે વખતે લક્ષ્મણે કોથથી તેની સામું બેસું મહેન્દ્રપતિ બોલ્યો કે—

“ હે દેવ ! કૌશાલીપુત્રીમાં વૈશ્યાનર નામે જોઈ પ્રાણલુ રહે છે તેને સાવિત્રી નામે પત્ની છે તેમના પ્રદ્રેવ નામે હું પુત્ર છું હું જ મધી જ ફર કર્મ કરનાર, બિર અને પરશ્વીલપટ થયો છું કોઈ જોવું કુર્મ નથી કે જે મેં પાપીએ નહિ ક્યું હોય ! જોઈ વખતે આતર પાઠતાં આત્રમુખે જ રાજપુરોએ અને પકળો અને રાજની આજ્ઞાથી મને શૂળીપર બઠાવવા લઈ આવ્યા કસાઈના ઘરમાં રહેલા ઘેગની જેમ શૂળીની પાસે દીન થઈને ઉભા રહેલા અને જોઈ આવક વણિકે દીઠા, તેથી તેણે કહ્યું આપીને મને ઇજબોલ ' હવે ફરીવાર મારી કરીશ નહીં ' જેમ કહી જો મહાત્મા વણિકે મને વિદાય ક્યોં અને ત્યારથી મેં તે દેશનો ત્યાજ ક્યોં અનુક્રમે ભમતો ભમતો હું આ પછીમાં આવી બંધો અને કાઠે જોવા નામથી વિચ્છાત થઈ પછીપતિના પદને પામ્યો અહીં રહીને કુટારાઓની મદદથી હું મોટા શહેર વિગેરેને છડું છું અને સ્વયમેવ જઈ રાજાઓને પણ પકડી લાવું છું હે સ્વામિન ! આવે વ્યવસ્થા જેમ હું તમારે વચ થયો છું; માટે મને આજ્ઞા આપો કે તમારે કિંકર હું તમારું શું કામ કરું ? મારા અવિનયને ક્ષમા કરો ” રામે તે કિંકરપતિને કહ્યું કે—' વાલિખિલ્લ રાજાને ઇડી કે ' તત્કાળ તેણે વાલિખિલ્લને ઇડી દીધા જેટલે તેણે આવીને રામને પ્રણામ ક્યોં રામની આજ્ઞાથી તે કાઠે વાલિખિલ્લ રાજાને તેના કૂળર નગરમાં પહોંચાડ્યો. ત્યાં તેણે પોતાની પુત્રી કલ્યાણમાળાને પુરૂષના વેપે જોઈ પછી કલ્યાણમાળાએ અને વાલિખિલ્લે પરસ્પર રામ-લક્ષ્મણને બધા વૃત્તાંત જોઈની અને કહ્યો.

કાઠ પોતાની પછીમાં પાછો આવ્યો અને રામ ત્યાંથી આમળ આવ્યા અનુક્રમે વિંધ્યાટનીનું અતિક્રમણ કરીને તાપી નદીપાસે આવ્યા. પછી તાપીને ઉતરી આમળ આવતાં તે દેશના પ્રાત બાજ ઉપર આવેલા અરુણ નામના જોઈ બ્રામમાં આવ્યા. ત્યાં સીતા તરસ્થ થયા જેટલે રામ લક્ષ્મણને સાથે લઈને જોઈ ઠપિલ નામના કોમી અભિજોત્રી પ્રાણ્યને ધેર

ગયા તેની સુશર્મા નામની સ્ત્રીએ તેમને જુદા જુદા આસનો આપ્યા અને શીતળ તેમજ સ્વાદિષ્ટ જળનું પાન કરાવ્યું તે સમયે પિશાચના જેવો દારૂણ કપિલ બહારથી ઘરે આવ્યો એટલે તેમને જોઈલાં જોઈ રોષ કરીને પોતાના સ્ત્રીને કહેવા લાગ્યો કે—‘ રે પાપિણી ! તે આ મલીન લોકોને મારા ઘરમા પ્રવેશ કરવા કેમ દીધો ? તે મારો અગ્નિહોત્ર અપવિત્ર કર્યો ’ આ પ્રમાણે કહીને આક્રોશ કરતા એ કૂર વિપ્રને ક્રોધવડે હાથીની જેમ પકડીને લક્ષ્મણ આકાશમા લમાડવા લાગ્યા રામે કહ્યું—‘ હે માનદ ! એક કીડા જેવા અને રાડો પાડતા આ અધમ બ્રાહ્મણ ઉપર કોપ શો કરવો ? માટે તેને છોડી દે ’ આવી આજ્ઞા થતા જ લક્ષ્મણે તે બ્રાહ્મણને ધીમે રહીને છોડી દીધો પછી સીતા અને લક્ષ્મણસહિત રામ તેના ઘરમાથી નીકળીને આગળ ચાલ્યા

અનુક્રમે તેઓ એક ખીજા મોટા અરણ્યમા આવ્યા ત્યાં કાજળના જેવા શ્યામ મેઘનો સમય (વર્ષાઋતુ) આવ્યો વરસાદ વર્ષવાથી રામ એક વડના વૃક્ષ નીચે રહ્યા અને બોલ્યા કે—‘ આ વડની નીચે જ આપણે વર્ષાકાળ નિર્ગમન કરશું ’ તે વચન સાલળી તે વડઉપર રહેનારો તે વડનો અધિષ્ઠાયક ઈલિકર્ણુ નામે યક્ષ લય પામી ગયો, એટલે તે પોતાના સ્વામી ગોકર્ણુ યક્ષની પાસે ગયો તેણે પ્રણામ કરીને ગોકર્ણુને કહ્યું—‘ હે સ્વામી ! કોઈ દુઃસહ તેજવાળા પુરૂષોએ આવીને મને મારા નિવાસરૂપ વડના વૃક્ષમાથી કાઢી મૂક્યો છે, માટે હે પ્રભુ ! શરણરહિત એવા મારૂ રક્ષણ કરો, કેમકે તેઓ મારા નિવાસવાળા વડ વૃક્ષની નીચે આખી વર્ષાઋતુ સુધી રહેવાના છે વિચક્ષણ ગોકર્ણુ અવધિજ્ઞાનથી જાણીને કહ્યું કે—‘ જે પુરૂષો તારે ઘેર આવેલા છે તે આઠમા બળભદ્ર અને વાસુદેવ છે, માટે તેઓ તો પૂજવાને યોગ્ય છે ’ આ પ્રમાણે કહીને તે ગોકર્ણુ યક્ષ રાત્રિએ તેની સાથે ત્યાં ગયો અને રાત્રમાં જ નવ યોજન વિસ્તારવાળી, ખાર યોજન લાંબી, ધનધાન્યથી પૂરિત, જેનો કિલ્લો અને અદરના પ્રાસાદો ઊંચા છે અને જેની બજારો વિવિધ વસ્તુઓથી પૂર્ણ છે એવા રામપુરી નામે એક નગરી ત્યા બનાવી પ્રાત કાળે મગજશબ્દોથી બોધ પામેલા રામે તે વીણાધારી યક્ષને અને મોટી ઋદ્ધિવાળી નગરીને જોઈ અકસ્માત્ બની ગયેલી નગરીને જોઈને વિસ્મય પામેલા રામચંદ્રને યજ્ઞે કહ્યું કે—‘ હે સ્વામી ! તમે મારા અતિથિ છો, હું ગોકર્ણુ નામે યક્ષ છું અને આ નગરી મે તમારા માટે રચેલી છે તમે ન્યા સુધી અહીં રહેશો ત્યા સુધી રાતદિવસ પરિવારસહિત હું તમારી સેવા કરીશ, માટે તમે અહીં રૂચિ પ્રમાણે સુખેથી રહો ’ એવી રીતની તેની પ્રાર્થનાથી અનેક યજ્ઞોથી સેવાતા રામ અને લક્ષ્મણ ત્યા સુખેથી રહ્યા

એક વખતે પેલો કપિલ બ્રાહ્મણ સમિધ વિગેરે લેવાને માટે હાથમા કુહાડો લઈને લમતો લમતો તે મોટા અરણ્યમા આવ્યો ત્યા તે નવીન નગરી જોઈને વિસ્મયથી વિચાર કરવા લાગ્યો કે—‘ આ તે માયા હશે ? ઈંદ્રજાલ હશે ? કે ગધર્વપુર હશે ? ’ એવો વિચાર કરે છે તેવામા ત્યા સુદર વેષ ધારણ કરીને માનુષીરૂપે ઉભી રહેલી એક યક્ષિણી તેના જોવામા આવી તેને જોઈ કપિલે પૂછ્યું કે—‘ આ નવીન નગરી કોની છે ? ’ તે બોલી—‘ ગોકર્ણુ નામના યજ્ઞે રામ-લક્ષ્મણ અને સીતાને માટે આ રામપુરી નામે નવીન નગરી વસાવી છે અહીં દયાનિધિ રામ દીનજનોને દાન આપે છે અને જે જે દુખી અહીં આવે છે તે સર્વ કૃતાર્થ થઈને જાય છે ’ આ પ્રમાણેની હકીકત સાલળી કપિલ સમિધનો ભારો ભૂમિપર

નાખી તેના ચરણકમળમા પડીને બોલ્યો—‘હે ભદ્રે ! મને કહો કે તે રામના માથે શી રીતે દર્શન કરવા ?’ ચક્ષિણી બોલી—‘આ નગરીને આર દ્વાર છે અને દરેક દ્વાર ઉપર યજ્ઞો નિત્ય રક્ષા કરવા ઉભા રહે છે, તેથી બહાર પ્રવેશ કરવો દુર્લભ છે, પરંતુ તેના પૂર્વદ્વાર પાસે એક જિનચેત્ય છે તેમા પ્રવેશ કરી, આવક ધર્મ, યથાવિધિ વહના કરી બે નગરી વચ્ચે જઈશ તો તારો પ્રવેશ ધર્મ થકશે.’ તેની વાણીથી દ્રવ્યનો અર્થો કપિલ જૈન સાધુઓની પાસે ગયો અને તેમને વહના કરીને તેમની પાસેથી જૈનધર્મ સાંભળ્યો. તે લુપ્તકર્મી હોવાથી વત્કાળ પ્રતિજ્ઞાધ પામીને શુદ્ધ આવક ધર્મ ગયો અને પોતાને ઘેર જાવી પોતાની પત્નીને ધર્મ સંભળાવીને તેને આવિકા કરી પછી જન્મના કારિકથી દ્રવ્ય થયેલાં તે કપતી રામની પાસેથી ધન મેળવવાની ઇચ્છાએ રામપુરી આવ્યાં ત્યાં પ્રથમ પૂર્વદ્વાર પાસે રહેલા ચેત્યમા દેવવહન કરીને તેમણે રામપુરીમા પ્રવેશ કર્યો. જનુકેમે રાજાકર્મ પ્રવેશ કરતાં જ રામ, સીતા અને લક્ષ્મણને કપિલે જોળખ્યા, ખેટલે પોતે તેમની ઉપર જે આક્રોશ કરેલા તેનું તેને સ્મરણ ધર્મ આવ્યું, તેથી તે ભય પામીને નાસી જવાનો વિચાર કરવા લાગ્યો. તેને ભયભ્રાંત થયેલ બેઠને લક્ષ્મણ દયા લાવીને બોલ્યા કે— ‘હે દ્વિજ ! તું ભય પામીશ નહિ. તું બે ચાચક ઘડને આવ્યો હોય તો બહોં આવ અને જે બેઠને તે આગી લે.’ તે સાંભળી કપિલ નિશક ઘડને રામની પાસે આવ્યો, અને આશીષ આપીને યજ્ઞોએ આપેલા આસનઉપર બેઠો. પછી ‘તું ક્યાંથી આવે છે ?’ એમ રામે પૂછ્યું ખેટલે તે બોલ્યો—‘હું અદ્રણ ગામનો નિવાસી બ્રાહ્મણ છું શું તમે મને નથી જોળખતા ?’ બ્યારે તમે આશ અતિથિ થયા હતા ત્યારે મેં તમને દુર્લભને કહીને તમારી ઉપર આક્રોશ કર્યો હતો, તથાપિ તમે દયાળુ થઈને મને આ આર્થ પુરૂષથી છોડ્યો હતો.’

પેલી સુશર્મા બ્રાહ્મણી પૂર્વનું વૃત્તાંત જણાવી સીતાની પાસે જાવી દીન વચ્ચે આશીષ આપીને બેઠી પછી તે બ્રાહ્મણને રામે ઘણું ધન આપી કૃતાર્થ કરીને વિદાય કર્યો ખેટલે તે પોતાના ગામમાં ગયો. ત્યાં તે કપિલ બ્રાહ્મણે યથાદ્રવિ દાન આપી ન દાવતરસ નામના સુરિની પાસે દીક્ષા લીધી.

બ્યારે વર્ષાઋતુ વીતી અર્ધ ત્યારે રામને ત્યાંથી જવાની ઇચ્છા ધર્મ, ખેટલે ગેહર્ષ થશે વિનયથી અવળી બેઠીને કહ્યું—‘હે સ્વામિન ! તમે બહોંથી જવાને ઇચ્છો છો, તે તમારી ભક્તિ કરતા મારો અર્ધ પણ અપરાધ થયો હોય તો ક્ષમા કરજો અને મારી ઉપર પ્રસન્ન થજો. હે મહાશુભ ! તમારી ચોખ્ખતા પ્રમાણે પૂજા કરવાને કોઈ પણ સ્થર્મ નથી. એમ કહી તેણે સ્વયમ પ્રકાશ નામનો એક દ્વાર રામને બર્ણણ કર્યો, લક્ષ્મણને દિવ્ય રત્નમય બે કુટળીયા આપ્યાં અને સીતાને મૃગનલિ તથા ઇચ્છા પ્રમાણે વામલી એક વીણા આપી. પછી રામ તે યજ્ઞનું સમાન કરી ત્યાંથી સ્વેચ્છાએ આત્મા ખેટલે થશે પોતે સ્વેચ્છી તે નગરી ચઢરી લીધી.

રામ, લક્ષ્મણ અને બાનહી પ્રતિદિન આલતા, કેટલાક અરણ્યોનું ઉત્સવન કરીને એકદા સમ્યા વખતે વિજયપુરની પાસે આવ્યાં, અને તે નગરની બહારના ઉદ્યાનમાં

દક્ષિણ દિશાએ એક ગૃહ જેવા મોટા વડના વૃક્ષની નીચે તેઓએ નિવાસ કર્યો તે નગરનો મહીધર નામે રાજા હતો. ઇંદ્રાણી નામે તેને પત્ની હતી અને તેનાથી વનમાળા નામે એક પુત્રી થઈ હતી તે વનમાળાએ બાલ્યવયમાથી જ લક્ષ્મણની શુભસંપત્તિ અને રૂપસંપત્તિ સાલણી હતી તેથી તેના શિવાય બીજા કોઈ વરને ઇચ્છતી નહોતી. જ્યારે રાજા દશરથે દીક્ષા લીધી અને રામ-લક્ષ્મણ વનમા નીકળ્યા ત્યારે એ બંને સાલણીને મહીધર રાજા બહુ ખેદ પામ્યો પછી ચંદ્રનગરના રાજા વૃષભના પુત્ર સૂરે દ્રરૂપની સાથે તેણે વનમાળાનો સંબંધ કર્યો તે બંને સાલણી વનમાળા મરવાનો નિશ્ચય કરી જે રાત્રિએ રામ-લક્ષ્મણ ત્યાં આવ્યા તે જ રાત્રિએ એકલી નગર બહાર નીકળી અને દૈવયોગે તે જ ઉદ્યાનમા આવી ચડી પ્રથમ તે ઉદ્યાનમા રહેલા યજ્ઞાચતનમા પ્રવેશ કરીને તેણે વનદેવતાની પૂજા કરી અને કહ્યું કે—‘જન્માતરમા પણ લક્ષ્મણ મારા પતિ થાઓ’ ત્યારપછી ત્યાંથી નીકળીને પેલા વડની પાસે આવી તેને સુઈ ગયેલા રામ અને સીતાના પહેરેગીર તરીકે જાગતા એવા લક્ષ્મણે દીકરી તેને જોઈને લક્ષ્મણ વિચારવા લાગ્યા કે—‘શુ આ વનદેવી હશે ?’ વા આ વડવૃક્ષની અધિષ્ઠાત્રી હશે કે કોઈ બીજી યક્ષિણી હશે ?’ તેવામા તે બોલી કે—‘આ લવમા લક્ષ્મણ મારા પતિ થયા નહિ, તો જો મારી તેમનાપર બરી લક્ષ્મિ હોય તો લવાતરમા પણ તે જ મારા પતિ થશે’ આ પ્રમાણે કહી ઉત્તરીય વસ્ત્રવડે કંઠપાશ રચી વડની શાખાસાથે બાંધીને તે પોતાના શરીરને લટકાવવા લાગી તે વખતે ‘હે ભદ્રે ! તું સાહસ કરીશ નહીં, હું પોતે જ લક્ષ્મણ છું’ એમ બોલતા લક્ષ્મણે ત્યાં જ પાશ ફર કરીને તેને નીચે ઉતારી રાત્રિના શેષ ભાગે જ્યારે રામસીતા જાગ્યે તથા ત્યારે લક્ષ્મણે તે વનમાળાનો સર્વ વૃત્તાંત તેમને જણાવ્યો તત્કાળ વનમાળાએ લજ્જાથી સુખ ઢાંકી સીતા અને રામના ચરણકમળમા નમસ્કાર કર્યો

અહીં મહીધર રાજાની સ્ત્રી ઇંદ્રાણીએ રાજમહેલમા જ્યારે વનમાળાને જોઈ નહિ ત્યારે કંઈ સ્વરે પોકાર કર્યો, તેથી મહીધર રાજા વનમાળાને શોધવા માટે નીકળ્યો આમતેમ લટકતા તેણે તે વનમા વનમાળાને જોઈને જોઈ, એટલે ‘આ રાજપુત્રીના ચોરને મારો’ એમ બોલતા સૈનિકો શસ્ત્રો ઉઠા કરીને દોડ્યા તેને આવતા જોઈ લક્ષ્મણ ક્રોધથી ઉભા થયા અને લલાટપર બ્રહ્મહત્યાની જેમ તેણે પણ પશુચરને ધનુષ્યઉપર ચડાવી પછી શત્રુઓના અહંકારને હરી લે તેવો ટકાર શબ્દ કર્યો ટકારના નાદથી જ કેટલાક સુલટો ફોલ પામી ગયા, કેટલાક ત્રાસ પામ્યા અને કેટલાક પડી ગયા માત્ર મહીધર રાજા એકલો આગળ ઉભો રહ્યો તેણે લક્ષ્મણને જોયા એટલે તેમને આજ્ઞાબીને તે બોલ્યો કે—‘હે સૌમિત્રિ ! ધનુષ્યઉપરથી પણ ઉતારી લો મારી પુત્રીના પુણ્યથી જ તમે અહીં પ્રાપ્ત થયા છો’ તત્કાળ લક્ષ્મણે ધનુષ્યઉપરથી પણ ઉતારી નાખી, એટલે મહીધર રાજા સ્વસ્થ થયો પછી ત્યાં રામને જોઈ રથમાથી ઉતરીને તેણે પ્રણામ કર્યો અને કહ્યું કે—‘તમારા ભાઈ લક્ષ્મણને માટે પ્રથમથી જ તેના પર અનુરાગવાળી આ મારી પુત્રીને મેં પૂર્વે કંઈપણ હતી મારા ભાગ્યયોગે તેમનો હમણા સમાગમ થયો છે

(૮૨) ભરત સાથેના યુદ્ધમાં અતિવીર્યનું મહીધરને મહા માટે કહેવું. પર્વ ૭ સુ

લક્ષમણ જેવા બાભાવા અને તમારા જેવા સબધી મળવા બહુ દુર્લભ છે ' આ પ્રમાણે કહી મોટા સ માનપૂર્વક મહીધર રાજા બનકી, રામ અને લક્ષમણને પોતાને ઘેર લાઇ ગયો.

રામ વિગેરે ત્યા સહેલા હતા તેવામાં એક દિવસ સભામાં બેઠેલા મહીધર રાજા પાસે અતિવીર્ય રાજાનો દૂત આવીને કહેવા લાગ્યો કે—' નવાવર્તપુરનો રાજા અતિ વીર્ય ને વીર્યનો સાગર છે તેમણે ભરતરાજાની સાથે વિમલ યવાધી તમને પોતાની મદાય કરવા બોલાવેલા છે. હાથરથના પુત્ર ભરતરાજાના સૈન્યમાં ધણા રાજાઓ આવેલા છે, તેથી મહાબળવાન અતિવીર્ય રાજાએ તમને તેજાવ્યા છે. તે સમયે લક્ષમણે પૂછ્યું કે—' નવાવર્તપુરના રાજા અતિવીર્યને ભરત રાજાસાથે વિરોધ થવાનું કારણ શું છે ? ' દૂત બોલ્યો કે—' મારા મ્વામી અતિવીર્ય ભરતરાજા પાસેથી ભક્તિને ઇચ્છે છે ભરત તેમની ભક્તિ કરતા નથી એ વિરોધનું કારણ છે. તે સાંભળીને રામે દૂતને પૂછ્યું કે—' હે દૂત ! અતિવીર્ય રાજાની સાથે યુદ્ધ કરવાને શું ભરત રાજા સમર્થ છે કે નેથી તે તેની સેવા કરવાને કમ્પૂર કરતો નથી ? ' દૂતે કહ્યું— અતિવીર્ય ધણા બળવાન છે અને ભરત રાજા પણ સામાન્ય નથી, તેથી તે બન્નેમાંથી કોનો વિજય થશે તે સંશય છે ' આ પ્રમાણે કહેતા દૂતને ' હું સત્વર આવું છું ' એમ કહીને મહીધર રાજાએ વિકાપ કર્યો. પછી તેણે રામચંદ્રને કહ્યું કે—' અહો ! અપ્રભુદિવાળા તે અતિવીર્યની કેવી અજ્ઞાનતા છે કે જે મને ભરતની સાથે યુદ્ધ કરવા બોલાવે છે, માટે હવે ભરતસાથેનું સૌહાર્દપણું અને તેની સાથેનું દુસ્તમનપણું જણાવ્યા વગર મોટી સેનાસાથે ત્યા જઈ ભરતના શાસનની જેમ હું તેને હઠવી નાખીશ. રામ બોલ્યા કે— ' હે રાજા ! તમે અહીં જ રહેા તમારા સૈન્ય અને પુત્રસહિત હું ત્યા જઈશ અને યથાયોગ્ય કરીશ. મહીધરે તેમ કરવાને કમ્પૂર કર્યું એટલે તેના પુત્ર અને સૈન્યને સાથે લઈને રામચંદ્ર લક્ષમણ તથા ત્રીતાસહિત નવાવર્તપુર સમીપે ગયા. રામે તે નગરના ઉઘાનમાં સૈન્યનો પગલ નાખ્યો. તે વખતે ક્ષેત્રના અધિષ્ઠાતક દેવતાએ આવી રામચંદ્રને કહ્યું કે—' હે મહાભાગ ! તમારી શી ઇચ્છા છે ? ને હોય તે કહેા. હું તે પૂર્ણ કરવાને તૈયાર છું. રામે કહ્યું—' શું કરવાનું છે ? ત્યારે દેવતા બોલ્યો—' એ કે બીજી બધું ચોગ્ય છે તથાપિ એક ઉપકાર હું કરે છું. તે એ કે ' શું રાજા અતિવીર્ય સ્ત્રીઓથી છતાયો. જોવી તેની અપકીર્તિ ફેલાવવાને માટે હું સૈન્યસહિત તમારૂં કામિક સ્ત્રીનું રૂપ કરી દઉં છું. ' આ પ્રમાણે કહીને તેણે તટકાજ બધું સૈન્ય સ્ત્રીરાજ્ય હોય તેમ સ્ત્રીરૂપે કરી નાખ્યું. રામ અને લક્ષમણ પણ સુદર સ્ત્રી થઇ ગયા.

પછી રામ સૈન્યસહિત રાત્ર/મહિરપાસે આવ્યા અને ' મહીધર રાજાએ તેમને સહાય કરવાને આ સૈન્ય મોકલ્યું છે એમ દ્વારપાળદ્વારા અતિવીર્ય રાજાને જણાવ્યું. અતિવીર્યે બોલ્યો કે—' મહીધર રાજા પોતે આવ્યો નહિ તો બહુમાની અને મરવાને ઇચ્છતા એવા તે રાજાના સૈન્યથી પણ સર્જું હું એકલો ભરતને છતી લઈશ. મારે સહાયની શી જરૂર છે ? માટે એ અપકીર્તિ કરનારા તેના સૈન્યને સત્વર પાછું કાઢી મૂઠેા. તે વખતે કેઇ મળ્યુંસ બોલ્યો કે— ' હે દેવ ! મહીધર રાજા કેવળ પોતે આવ્યો નથી એટલું જ નહીં પણ તેણે તમારૂં કાલ્પ કરવાને સૈન્ય પણ સ્ત્રીઓનું જ મોકલ્યું છે. તે સાંભળીને નવાવર્તપુરના રાજા અતિવીર્યને ઘણો કોપ થયો તેથી રામવિગેરે સર્વ સ્ત્રીરૂપે રાજદ્વારપાસે આવીને ઉભા રહ્યા.

હતા તેને માટે પોતાના સેવકોને તેણે આજ્ઞા કરી કે—આ સ્ત્રીઓને દાસીઓની જેમ ગ્રીવાએ પકડી પકડીને આપણા નગરની બહાર કાઢી મૂકો ’ તત્કાળ તેના મહાપરાક્રમી સામતો સેવકોસહિત ઉઠી તે સ્ત્રીસૈન્યને ઉપદ્રવ કરવા પ્રવર્ત્યા એટલે લક્ષ્મણે એક હાથવડે હાથીને બાધવાનો આદાનસ્તભ બાળેડી તેને જ આયુધ કરી તેનાવડે સર્વને ભૂમિપર પાડી દીધા સામતોના ભગથી અતિવીર્યને ઘણું ક્રોધ ચક્ર્યો તેથી એક ભયંકર ખડ્ગ જે ચીને તે પોતે યુદ્ધ કરવા સામે ઉઠ્યો તરત જ લક્ષ્મણે તેનું ખડ્ગ જાળી લઈને તેને કેશ પકડીને ખેંચ્યો અને તેના જ વસ્ત્રથી તેને બાધી લીધો પછી મૃગને વાઘ પકડે તેમ તેને પકડીને નરબ્યાધ લક્ષ્મણ, ત્રાસ પામવાથી ચપળ લોચનવાળા નગરજનોએ જોવાતા છતાં લઈ આવ્યા તે વખતે દયાળુ સીતાએ તેને છોડાવ્યા અને લક્ષ્મણે તેની પાસે ભરતની સેવા કરવાનું કબૂલ કરાવ્યું પછી ક્ષેત્રદેવતાએ સર્વનું સ્ત્રીરૂપ સહુરી લીધું એટલે અતિવીર્યે રામ—લક્ષ્મણને ઓળખ્યા, જેથી તેમની અનેક પ્રકારે સેવાલક્ષિત કરી પછી એ માની રાજાને પોતાના માનને માટે વિચાર આવ્યો અને પોતાનું માન ધ્વસ પામેલ જાણવાથી વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થયો એટલે ‘ હુ શુ બીજા કોઈની સેવા કરૂ ? ’ એમ હૃદયમાં અહંકાર ધરતો તે દીક્ષા લેવાની ઇચ્છાવાળો બન્યો તત્કાળ તેણે પોતાના પુત્ર વિજયરથને રાજ્યપર બેસાર્યો તે વખતે ‘ તમે મારે બીજા ભરત જેવા છો, માટે ખુશીથી પૃથ્વીપર રાજ્ય કરો, દીક્ષા લ્યો નહિ ’ એમ રામે કહ્યું તો પણ એ મહામાનવાળા અતિવીર્યે તત્કાળ દીક્ષા લીધી તેના પુત્ર વિજયરથે રતિમાળા નામની પોતાની બેન લક્ષ્મણને આપી લક્ષ્મણે તેને ગ્રહણ કરી ત્યાંથી રામ સૈન્યસહિત વિજયપુર ગયા અને વિજયરથ ભરતની સેવા કરવાને અયોધ્યા ગયો ગૌરવતાના ગિરિરૂપ ભરતે તે વૃત્તાત જાણી, આવેલા વિજયરથનો સત્કાર કર્યો સત્પુરૂષો ભકતવત્સલ હોય છે પછી વિજયે રતિમાળાથી નાની વિજયમુન્દરી નામની એક પોતાની સારભૂત બેન હતી તે ભરતને આપી તે સમયે અતિવીર્ય મુનિ વિહાર કરતા કરતા ત્યાં પધાર્યા ભરતરાજાએ અનેક રાજ્યો સાથે સામા જઈ વદના કરીને ખમાવ્યા પછી ભરતે પ્રસન્ન થઈને વિદાય કરેલો વિજયરથ આનંદથી નવાવર્તપુરે ગયો.

અહીં રામચંદ્ર મહીધર ગણની આજ્ઞા લઈને જવાને તૈયાર થયા, તે વખતે સાથે જવાની ઇચ્છાવાળા લક્ષ્મણે પણ વનમાળાની રત્ન માગી વનમાળા અશ્રુપૂર્ણ નયન કરીને બોલી કે— “ હે પ્રાણેશ ! તે વખતે મારા પ્રાણની રક્ષા શામાટે કરી ? જો હું તે વખતે મૃત્યુ પામી હોત તો મારૂં સુખમૃત્યુ થાત, કેમકે તમારા વિરહનું આ અસહ્ય દુઃખ મારે સહન કરવું પડત નહિ હે નાથ ! હમણા જ મને પરણીને તમે મને સાથે લ્યો, નહિ તો તમારા વિયોગનું છળ પામીને યમગજ મને લઈ જશે.” ત્યારે લક્ષ્મણ બોલ્યા કે—“ હે મનસ્વિની ! હમણાં હું મારા વડીલ બધુ રામની સેવા કરવામાં તત્પર છું, તેથી તમે સાથે આવીને મારી બ્રાતૃસેવામાં વિદ્યકારી થાઓ નહિ હે વરવર્ણિની ! માગ જ્યેષ્ઠ બવુને ઇચ્છત સ્થાને પહોંચાડીને તરત જ તારી પાસે આવી તને લઈ જઈશ, કેમકે તારો નિવાસ માગ હૃદયમાં છે હે માનીનિ ! ફરી વાર અહીં આવવાની પ્રતીતિને માટે તારે જો ઘોર શપથ આપવા હોય તો તેવા શપથ લેવાને હું તૈયાર છું ’ પછી વનમાળાની ઇચ્છાથી લક્ષ્મણે ‘ જો હું ફરીવાર અહીં ન આવું તો મને રાત્રિસોજનનું પાપ લાગે ’ એવા શપથ (સોગન) લીધા.

(૮૪) લક્ષ્મણનું પાંચ શક્તિના પ્રદારનું સહન કરવું, જિતપદ્મા કન્યાનું મદલું. પર્વ ૭ સુ

પછી રાત્રિના ચોથ બાજે રામ સીતા અને લક્ષ્મણસહિત ત્યાંથી આગળ આસ્થા બનુકેને ઠેકઠાક વનો ઉદ્ધવન કરીને ક્ષેમાબલિ નામે નગરીની પાસે આવ્યા. બહારના ઉવાનમાં લક્ષ્મણે આજુઠાં અને સીતાએ સુધારેલા વનફળ વિગેરેનો રામે આદાર કર્યો. પછી રામની ખાશા લઈને લક્ષ્મણે તે નગરીમાં પ્રવેશ કર્યો. ત્યાં ઉભે સ્વરે થતી એક ઉદ્યોપણા તેના સાંભળવામાં આવી કે—‘ જો પુરુષ આ નગરીના રાજ્યની શક્તિનો પ્રદાર સહન કરશે તેને રાજા પોતાની કન્યા પરણાવશે. તે સાંભળી લક્ષ્મણે આવી ઉદ્યોપણા ફરાવવાના હેતુ વિષે એક પુરુષને પૂછ્યું એટલે તેણે કહ્યું કે—‘ અહીં ગાનુદમન નામે એક પરાક્રમી રાજા છે તેને કન્યાકાંદેવી નામે રાણીની કુશીથી ઉત્પન્ન થયેલી જિતપદ્મા નામે એક કન્યા છે તે કમગલોચના બાળા લક્ષ્મીનું સ્થાન છે તેના વરના બાળી પરીક્ષા કરવા માટે રાજાએ આવો આરંભ કરેલો છે, પરંતુ તેનો વર મળતા નથી તેથી ફરદાજ ઉદ્યોપણા થવા ફરે છે ’ આ પ્રમાણે તે પુરુષપાસેથી ફીકવ સાંભળીને લક્ષ્મણ તે રાજ્યની સલામતી જ્યાં રાજાએ પૂછ્યું કે—‘ તમે ક્યા રહો છો ? અને ક્યાથી આવો છો ? ’ લક્ષ્મણ જોડ્યા કે—‘ હું ભસ્તરાબ્દનો જાત કું કાંઈ કાર્યને અર્થે અહીંથી જતો હતો પણ તમારી કન્યાસભાષી ખબર સાંભળી તેને પરણવાને માટે હું આવ્યો છું ’ રાજાએ પૂછ્યું કે—‘ તમે મારી શક્તિનો પ્રદાર સહન કરશો ? ’ લક્ષ્મણ જોડ્યા—‘ એક પ્રદાર તો છું પણ પાંચ પ્રદાર સહન કરીશ ’ તે સમયે જિતપદ્મા રાજાકન્યા ત્યાં આવી તે લક્ષ્મણને જોતાંવેત જ કામાતુર થઈ ગઈ તેથી તેનાપર બનુરાણી લઈને રાજાને વાસ્તવા લાગી, તથાપિ રાજાએ પાંચ દુ સહ શક્તિઓના પ્રદાર લક્ષ્મણની ઉપર કર્યાં. લક્ષ્મણે બે પ્રદાર હાથ ઉપર, બે કાખમાં અને એક હાંત ઉપર—એમ પાંચ શક્તિપ્રદાર જિતપદ્માના મનની સાથે મદલું કર્યાં એટલે જિતપદ્માએ વરત જ લક્ષ્મણના ક્રકમા સ્વયંવરમાંના નાંખી રાજાએ પણ કહ્યું કે—‘ આ કન્યાને મદલું કરે. લક્ષ્મણ જોડ્યા કે— મારા મોટાભાઈ રામભક્ષ બહાર ઉવા નમાં છે તેથી હું સર્વશા પશ્તત્ર છું રાજા યનુદમને તેઓ અને રામ અને લક્ષ્મણ ઊંચે એમ બધી રામની પાસે જઈને તેમને નમસ્કાર કર્યો અને પોતાને ઘેર તેની લાંબે. પછી ત્યાં તેમની મોટી મામધૂમથી પૂલ કરી “ એક સામાન્ય અતિથિ પણ પૂજ્યા યોગ્ય છે, તો પછી ઉત્તમ પુરુષની તો વાન જ શી કરવી ? તેમનો સત્કાર મદલું કરી રામ ત્યાંથી આવ્યા, તે વખતે કૌમિત્રિકે (લક્ષ્મણે) કહ્યું—“ જ્યારે હું પાછો જાગીશ ત્યારે તમારી પુત્રીની સાથે પરણીશ. ”

ત્યાંથી રાત્રિના પ્રાન બાજે નીકળેલા રામ સાયકાળે વશાયસ્ત્ર નામના ત્રિશુભા ઉપર રહેલા વશાયસ્ત્ર નામના નગરપામે આવી પહોંચ્યા. ત્યાં રાજાને અને સર્વ લોકોને તેમણે ભવશીન સ્થિતિમાં જોયા, તેથી રામે એક પુરુષને તેમના ભવનુ કારણ પૂછ્યું તે પુરુષે કહ્યું કે—‘ અહીંયા ત્રણ દિવસથી રાને આ પર્વતપર ભજવે અનિ કાચ છે તે ભવશી સર્વ જન બી ? અંગે જ ને રાત્રિ નિર્જામન કરે છે અને પ્રાન કાળે પાછા અહીં આવે છે એવી રીત નિત્ય લોકાની મનદુ ખરાથી સ્થિતિ વને છે તે સાંભળી લક્ષ્મણની પ્રેરણાથી અને કૌતુકથી રામ તે ગિરિપર ગયા. ત્યાં બે મુનિ કામ્યેત્સર્ગે રહેલા તેમના જોવામાં આવ્યા. રામ, લક્ષ્મણ અને સીતાએ તેમને બહિષ્કારી વરના કરી

પછી તેમના આગળ રામે ગોકર્ણુ યજ્ઞે આપેલી વીણા વગાડવા માડી, લક્ષ્મણે ગ્રામ અને રાગથી મનોહર એવું ગાયન કર્યું અને સીતાદેવીએ અગહારથી વિચિત્ર નૃત્ય કર્યું તે સમયે સૂર્ય અસ્ત પામ્યો અને રાત્રિ વૃદ્ધિ પામી તેવામા અનેક વેતાળોને વિકુર્વીને અનલપ્રભ નામે એક દેવ ત્યાં આવ્યો, અને પોતે પણ વેતાળનું રૂપ લઈ અદૃહાસ્ય કરતો અને આકાશને ફેાડી નાખે તેવા શબ્દ કરતો તે દુરાશય તે બંને મહર્ષિઓને ઉપદ્રવ કરવા લાગ્યો તત્કાળ રામ-લક્ષ્મણ બંને સીતાને મુનિપાસે મૂકીને કાળરૂપ થઈ તે વેતાળને મારવાને ઉદ્યત થયા તે જ વળતે તેમના તેજના પ્રસારને સહન કરવાને અસમર્થ થઈ તે દેવ ત્યાંથી પોતાને સ્થાનકે આવ્યો ગયો અને બંને મુનિને કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું તરત જ દેવતાઓએ આવી તેમના કેવળજ્ઞાનનો મહોત્સવ કર્યો પછી રામે બંને મુનિને વદના કરીને ઉપસર્ગ થવાનું કારણ પૂછ્યું એટલે કુળભૂપાણુ નામના મુનિ બોલ્યા—“ પદ્મિની નામની નગરીમા વિજયપર્યંત ગળા હતો, તેને અમૃતસ્વર નામે એક હૃત હતો. તેને ઉપયોગા નામની પત્નીથી ઉદિત અને મુદિત નામે બે પુત્રો થયા હતા અમૃતસ્વર હૃતને વસુભૂતિ નામે એક બ્રાહ્મણ મિત્ર હતો તેની ઉપર ઉપયોગા આસક્ત થવાથી તે પોતાના પતિ અમૃતસ્વરને મારી નાખવાને ઇચ્છતી હતી એક વળતે રાજાની આજ્ઞાથી અમૃતસ્વરને વિદેશ જવું પડ્યું તેની સાથે વસુભૂતિ પણ ગયો અને માર્ગમા કોઈ છળ કરીને તેણે અમૃતસ્વરને મારી નાખ્યો વસુભૂતિ પાછો નગરીમા આવી લોકોને કહેવા લાગ્યો કે—‘ અમૃતસ્વરે કોઈ કાર્યને માટે મને પાછો વાળ્યો છે ’ પછી તેણે ઉપયોગાને કહ્યું કે—‘ આપણા સભોગમા વિદ્ધ કરનાર અમૃતસ્વરને મેં માર્ગમા છળથી મારી નાખ્યો છે ’ ઉપયોગા બોલી કે—‘ એ કામ તમે સાડ કર્યું હવે આ પુત્રોને પણ મારી નાખો પછી આપણે નિર્ભક્ષિકપણું થશે ’ વસુભૂતિએ તેમ કરવું કળૂલ કર્યું દેવયોગે તેમનો આ વિચાર વસુભૂતિની સ્ત્રાએ સાંભળ્યો, તેથી ઇર્ષ્યાને લીધે તેણે એ વૃત્તાત અમૃતસ્વરના પુત્ર મુદિત અને ઉદિતને જણાવ્યો તત્કાળ ઉદિતે ક્રોધથી વસુભૂતિને મારી નાખ્યો ત્યાંથી મૃત્યુ પામી વસુભૂતિ નલપદ્મીમા મ્લેચ્છપણે ઉત્પન્ન થયો

એક વળતે મતિવર્દ્ધન નામના મુનિની પામેથી ધર્મ સાંભળીને રાજાએ દીક્ષા લીધી, તે સાથે મુદિત અને ઉદિતે પણ દીક્ષા લીધી અન્યદા ઉદિત અને મુદિત મુનિ સમેત-શિખર ઉપરના ચૈત્યોને વદના કરવાને માટે જતા માર્ગમા ભૂલા પડવાથી પેલી નલપદ્મીમા આવી ગયા ત્યાં વસુભૂતિનો જીવ જે મ્લેચ્છ થયો હતો તેણે તે બંને મુનિઓને જોયા, તેથી તત્કાળ પૂર્વભવના વૈરને લીધે તે તેમને મારવાને દોડ્યો તેને મ્લેચ્છરાજાએ અટકાવ્યો, કારણ કે તે મ્લેચ્છપતિ પૂર્વભવમા પક્ષી હતો અને આ ઉદિત અને મુદિત બંને ખેડુત હતા તે વળતે તેમણે તે પક્ષીને કોઈ શિકારી પાસેથી છોડાવ્યો હતો, તેથી તે મ્લેચ્છપતિએ અહીં તેમની રક્ષા કરી પછી તે મુનિઓએ સમેતગિરિપર જઈને ત્યાંના ચૈત્યોને વદના કરી અને ચીરકાળ પૃથ્વીપર વિહાર કર્યો પ્રાતે અનશન કરી મૃત્યુ પામીને તે બંને મુનિ મહાશુક દેવલોકમા સુદર અને સુકેશ નામે મહર્ષિદ્વિ દેવતા થયા વસુભૂતિનો જીવ જે મ્લેચ્છ હતો તે અનેક ભવબ્રમણ કરી કોઈક પુણ્યયોગે

અન્યદા પૂર્વોક્ત અનલપ્રલ દેવ કૌતુકથી કેટલાક દેવતાઓની સાથે કેવલજ્ઞાની અનંત-વીર્ય મહામુનિપામે આવ્યો. દેશના પૂર્ણ થયા પછી કોઈ શિષ્યે અનંતવીર્ય મુનિને પૂછ્યું કે-‘ હે સ્વામી ! મુનિમુત્ત ત પ્રભુના તીર્થમાં તમારી પછવાડે કેવળજ્ઞાની કોણ થશે ? ’ કેવળી બોલ્યા કે-‘ મારા નિર્વાણ પછી કુલભૂષણ અને દેશભૂષણ નામના બે ભાઈઓ કેવલજ્ઞાની થશે ’ તે સાલળી અનલપ્રલ દેવ પોતાને સ્થાનકે ગયો. અન્યદા તેણે વિલગ-જ્ઞાનવડે અમને અહીં કાયોત્સર્ગે રહેલા જાણ્યા, તેથી મિથ્યાત્વપણાને લીધે અનંતવીર્ય મુનિનું વચન અન્યથા કરવાને અને અમારી સાથેનું પૂર્વજન્મનું વૈર વાળવાને તે અહીં આવીને અમને દારૂં ઉપદ્રવ કરવા લાગ્યો. તેને ઉપદ્રવ કરતા ચાર દિવસ થયા આજે તમે અહીં આવ્યા એટલે તમાગ ભયથી તે નાસી ગયો છે અને કર્મના ક્ષયથી અમને કેવલજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું છે એ દેવ ઉપસર્ગમાં તત્પર છતાં પણ અમને તો કર્મક્ષયમાં સહાયકારી થયો છે ” તે વખતે ત્યાં બેઠેલો ગરૂડપતિ મહાલોચન દેવ બોલ્યો કે-‘ હે ગમ ! તમે અહીં આવ્યા તે બહુ સારું કર્યું હવે તમારા ઉપકારનો બદલો હું કેવી રીતે વાળું ? ’ રામે કહ્યું-‘ અમારે કાંઈ પણ ઇચ્છા નથી ’ એટલે ‘ હું કોઈ રીતે તમારી ઉપર ઉપકાર કરીશ ’ એમ કહીને મહાલોચન દેવ અતર્ધાન થઈ ગયો.

આ બખર સાલળીને વશસ્થલનો સુરપ્રભ નામે રાજા પણ ત્યાં આવ્યો. અને તેણે રામને નમસ્કાર કરીને તેમની ઉચ્ચ પ્રકારે પૂજા કરી રામની આજ્ઞાથી તે પર્વતપર તેણે અહીં તપ્રભુના ચૈત્યો કરાવ્યા અને ત્યારથી એ પર્વત રામના નામથી રામગિરિ એવા નામે પ્રસિદ્ધ થયો. પછી રામચંદ્ર સુરપ્રભ રાજાની આજ્ઞા લઈને ત્યાંથી ચાલ્યા આગળ ચાલતા રામે નિર્ભય થઈને મહાપ્રચંડ એવા દડકારણ્યમાં પ્રવેશ કર્યો. ત્યાં એક મોટા પર્વતના ગુહાગૃહમાં નિવાસ કરીને તે પોતાના ઘરની જેમ સ્વસ્થપણે રહ્યા એક દિવસ લોજનસમયે ત્રિગુપ્ત અને સુગુપ્ત નામે બે ચારણમુનિ આકાશમાર્ગે ત્યાં આવ્યા. તેઓ બે માસના ઉપવાસી હતા અને પારણાને માટે આવ્યા હતા તેમને રામ, સીતા અને લક્ષ્મણે ભક્તિપૂર્વક વદના કરી પછી ચીતાએ પ્રાસુક અન્નપાનથી તે મુનિઓને પ્રતિલાભ્યા તે વખતે દેવતાઓએ ત્યાં રત્નની તથા સુગંધી જળની વૃષ્ટિ કરી તે સમયે કબૂદ્ધીપના વિદ્યાધરોનો રાજા રત્નજટી અને બે દેવતાઓ ત્યાં આવ્યા તેમણે પ્રસન્ન થઈને રામને અશ્વસહિત રથ આપ્યો. સુગંધી જળની વૃષ્ટિના ગંધથી ગીધ જાતિનો કોઈ શેગી પક્ષી જે ત્યાં રહેતો હતો તે વૃક્ષ ઉપરથી ઉતરીને નીચે આવ્યો. મુનિનું દર્શન થતા જ તેને જાતિસ્મરણ જ્ઞાન થયું, તેથી મૂર્છા પામીને તે પૃથ્વીઉપર પડી ગયો. સીતાએ તેનીપર જળસિંચન કર્યું, એટલે થોડીવારે સજા મેળવીને તે મુનિઓના ચરણમાં પડ્યો એટલે તે મુનિને પ્રાપ્ત થયેલી સ્પર્શૌષધિલઘ્નિના પ્રભાવથી મુનિચરણના સ્પર્શવડે તે તત્કાળ નિરોગી થઈ ગયો. તેની પાખ સોના જેવી થઈ ગઈ, ચાચ પરવાળાનો ભ્રમ કરાવવા લાગી, ચરણ પદ્મગગમણિ જેવા થયા અને આખું શરીર અનેક પ્રકારના રત્નની પ્રભાવાળું થયું. તેના મસ્તક ઉપર રત્નાકુરની શ્રેણી સમાન જટા દેખાવા લાગી, તેથી તે પક્ષીનું જટાયુ એવું નામ ત્યારથી પ્રસિદ્ધ થયું.

તે વખતે રામે તે મુનિને પૂછ્યું કે-‘ ગીધ પક્ષી માસલક્ષણ કરનાર અને માઠી

જુદિવાળા હોય છે, છતાં આ ગીધપક્ષી તમારા અણગમતાં આવીને શાત કેમ થઈ ગયો ? વળી હે ભદ્રત ! આ પક્ષી પ્રથમ અત્યંત વિરૂપ હતો ત સુજવારમાં આવેા સુવર્ણ રત્નની કંતિવાળો કેમ થઈ ગયો ? ' સુગત સુનિ જોડ્યા કે- ' અહીં પૂર્વે કુભકારક નામે એક નગર હતું, ત્યાં દરેક નામે આ પક્ષી રાજા હતો. તે સમયમાં આવતી નગરીમાં જિતરાત્રુ નામે રાજા હતો તેને ધારણી નામે પત્ની, સ્કંદક નામે પુત્ર અને પુરુષરથ નામે એક પુત્રી હતી. તે પુત્રીને કુભકારક નગરનો પતિ દરેક રાજા પરણ્યો હતો. એક વખતે દરેક રાજાએ કોઈ કાર્યને માટે જિતરાત્રુ રાજાની પાસે પાલક નામના એક બ્રાહ્મણ જાતિ ॥ રૂતને મોકલ્યો. પાલક ત્યાં આવ્યો તે વખતે જિતરાત્રુ રાજા જૈનધર્મની શોધમાં તત્પર હતો. તેથી તે કુદ જુદિવાળો પાલક જૈનધર્મને પ્રેરિત કરવા લાગ્યો. તે સમયે એ દુરાચાર અને મિશ્માદષ્ટી પાલકને સ્કંદકનગર સ્વર્ણ સુક્રિતવટે નિરૂત્તર કરી દીધો. એટલે સ્વયં જનોએ તેનું બહુ ઉપકાર્ય કર્યું તેથી પાલકને સ્કંદકઉપર અત્યંત ક્રોધ થઈયો. અન્યથા રાજાએ વિદાય કરવાથી તે કુભકારક નગરે ગયો.

જનુકેમ સ્કંદકે વિરજ્ય થઈ પાલકે રાજપુત્રોની સાથે સુનિસુવત પ્રભુની પાસે દીક્ષા લીધી. એકદા તેમણે પુરુષરથના તેના પરિવારને બાધ આપવાને માટે કુભકારક નગરે જવા સારૂ પ્રભુની આજ્ઞા મારી. પ્રભુ જોડ્યા- ' ત્યાં જવાથી પરિવારસહિત તમને મરણાંત ઉપસર્ગ થશે. ' સ્કંદકે સુનિએ ફરીવાર સુનિસુવત સ્વામીને પૂછ્યું- ' હે ભગવન્ ! જમને તેમાં આરાધક થઈશું કે નહીં ? ' પ્રભુ જોડ્યા- ' તમારા વિના સર્વે આરાધક થશે. સ્કંદકે કહ્યું કે- ' તો મારે બધું પૂર્વે થયું એમ હું માનીશ. ' આ પ્રભુએ કહી સ્કંદકે સુનિએ પરિવારસાથે ત્યાંથી વિદાય કર્યો. પાલકે સુનિએની સાથે વિદાય કરતાં કરતા સ્કંદકનાર્થે જનુકેમ કુભકારક નગરસગીરે આવ્યા. તેને દૂરથી જોતાં જ દૂર પાલકે પોતાના પૂર્વ પરાભવનું સ્મરણ કરીને તત્કાળ સાધુને ઉપયોગી જોવાં જીવાનોમાં જઈને પૃથ્વીમાં શયો કાઢ્યા. તેમાંના એક ઉવાનમાં સ્કંદકનાર્થે સમવસર્ગા દરેક રાજા પરિવાર સહિત તેમને વાંકવાને આવ્યો. સ્કંદકનાર્થે દેશના આખી. તે સાંભળી ધણા લોકો હર્ષ પામ્યા. દેશનાને જાત હર્ષિત થયેલો દરેક રાજા થઈ આવ્યો.

તે અવસરે પેલા કુદ પાલકે જોઈતમાં લઈ જઈને રાજાને કહ્યું કે- ' આ સ્કંદકે સુનિ ભગવત્તે તેમજ પાળ્યો છે જે મહાશય સુનિ હંબર હંબર ચોદાજોની સાથે સુદ્ધ કરી શકે તેવાં સહસ્રયોદી સુનિવેષધારી ૫ પુરુષોને સાથે લઈ તેનાવડે તમને મારીને તમારું રાજ્ય લેવા માટે અહીં આવેલ છે. આ ઉવાનમાં જે સુનિવેષધારી સુકોટોએ પોતપોતાના સ્થાનમાં સુત રીતે શયો કાઢેલાં છે, તે આપ જાતે જોઈને જાત્રી કરો. રાજાએ પાલકના કહેવા ઉપરથી સુનિએના સ્થાન નીચે જોડાવ્યું. એટલે ત્યાં વિચિત્ર જાતિના શયોને કાઢેલાં જોયા, તેથી તે ધણેા જેઠ પામ્યો. પછી દરેકે વિચાર કર્યો. પાલકને આજ્ઞા કરી કે- ' હે મત્રી ! તમે આ બહુ સારૂ બાળી લીધું કેમકે હું તો તમારાથી જ નેત્રવાળો છું. હવે આ દુર્ભતિ સ્કંદકને જે ચોચ શિક્ષા હોય તે તમે કરો, કારણ કે તમે તે બાળ્યો છો. હે મહામતિ ! હવે ફરી વાર અને તે વિષે પૂછવું જ નહિ. "

આ પ્રમાણે આજ્ઞા મળતા જ પાલકે શીઘ્ર જઈને મનુષ્યને પીલવાનું એક યત્ર કરાવ્યું અને તે ઉદ્યાનમાં લાવીને તેમાં સ્કંદકની આગળ એક પછી એક સાધુને પીલવા માણ્યા. દરેક મુનિને પીલાતી વખતે સ્કંદકાર્યે દેશના પૂર્વક સમ્યક્ પ્રકારે આરાધના કરાવી જ્યારે સર્વ પરિવારમાં છેલ્લા રહેલા એક બાળમુનિને યત્રની પાસે લાવવામાં આવ્યા ત્યારે સ્કંદ-કાર્યાર્થને બહુ કડ્ડણ આવવાથી પાલકને કહ્યું કે—“ પ્રથમ મને પીલ આ મારૂ વચન માન્ય કર કે જેથી એ બાળમુનિને પીલાતા હું ન જોઉં ” તે બાળમુનિને પીડા કરવાથી સ્કંદક વધારે પીડાશે એમ જાણી પાલકે તેમને પીડા કરવાને માટે જ તેમનું વચન ન માનતા પ્રથમ તેમની નજરે તે બાળમુનિને પીલી નાખ્યા સર્વ મુનિઓ કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરીને અવ્યય (મોક્ષ) પદને પામ્યા સ્કંદક મુનિએ અતિમ પચ્ચખખાણુ લઈ એવું નિયાણું કર્યું કે—‘ જો આ તપસ્યાનું કાંઈ પણ ફળ હોય તો હું આ દંડક તથા પાલક અને તેના કુળ અને દેશનો નાશ કરનારો થાઉં ’ આવું નિયાણું બાધતા એ સ્કંદકાર્યાર્થને પાલકે પીલી નાખ્યા ત્યાંથી કાળ કરીને તેમનો ક્ષય કરવાને માટે તે કાલાગ્નિની જેમ વહ્નિકુમારનિકાયમાં દેવતા થયા.

પુરંદરયશાએ આપેલું રત્નકબલના તતુથી બનાવેલું સ્કંદકાર્યાર્થનું રત્નેહરણુ કે જે રૂઢિ-રથી વ્યાપ્ત થયેલું હતું તેને એક પક્ષિણી હરી ગઈ તેને ભુજદંડ ધારીને ચત્નથી ચઢણુ કર્યું હતું પરંતુ હૈવયોગે તે છટકી જવાથી રાણી પુરંદરયશાની આગળ જ પડ્યું તે જોઈને તેની તપાસ કરતા પોતાના મહર્ષિભાઈનું યત્રમાં પીલાવાથી થયેલું મરણ તેના જાણવામાં આવ્યું તેથી ‘ અરે પાપી ! તે આ શુ અધોર પાપ કર્યું ? ’ એમ તે પોતાના પતિ દંડકરાજ-ઉપર આક્રોશ કરવા લાગી તે જ વખતે તે શોકમગ્ન પુરંદરયશાને ઉપાડીને શાસનદેવીએ મુનિસુવ્રત પ્રભુની પાસે મૂકી ત્યાં તેણે તરત જ તેમની પાસે દીક્ષા લીધી અગ્નિકુમાર થયેલા સ્કંદકના જીવે અવધિજ્ઞાનથી પોતાના પૂર્વજન્મનો વૃત્તાત જાણી પાલક અને નગર-જનોસહિત દંડકરાજને ભસ્મ કરી દીધો ત્યારથી આ દારણુ અને ઉજ્જડ એવું દંડકારણ્ય થયેલું છે અને તે દંડકના નામથી જ પૃથ્વીમાં પ્રખ્યાત છે

દંડકરાજ સસારના કારણરૂપ અનેક યોનિઓમાં પરિભ્રમણ કરી પોતાના પાપકર્મથી આ ગીધ જાતિનો મહારોગી પક્ષી થયો છે અમારા દર્શનથી તેને જાતિસ્મરણજ્ઞાન થયું અને અમને પ્રાપ્ત થયેલી સ્પર્શોપધિલગ્નિના પ્રભાવથી તેના બધા રોગો ક્ષય પામી ગયા. આ પ્રમાણેનું પોતાના પૂર્વભવનું વૃત્તાત સાલળીને પક્ષી ફરીવાર પણ ઘણું ખુશી થઈને મુનિના ચરણમાં પડ્યો અને ધર્મ સાલળીને તેણે શ્રાવકપણું સ્વીકાર્યું મહામુનિએ તેની ઇચ્છા જાણીને તેને જીવઘાત, માસાહાર અને રાત્રિભોજનના પચ્ચખખાણુ કરાવ્યા. પછી મુનિએ રામચંદ્રને કહ્યું કે—“ આ પક્ષી તમારો સહધર્મી છે અને સાધર્મી બધુઓપર વાત્સલ્ય કરવું તે કલ્યાણકારી છે, એમ જિનેશ્વર ભગવતે કહેલું છે ’ આવા મુનિવચન સાલળીને ‘ હા, એ મારો પરમબધુ છે ’ એમ કહી રામે મુનિને વદના કંગો એટલે તે બંને મુનિ આકાશમાર્ગે ઉડીને બીજે ઠેકાણે ચાલ્યા ગયા રામ, લક્ષ્મણ અને જાનકી તે જટાયુ પક્ષીને સાથે રાખી દિવ્ય રથમાં બેસીને ક્રીડા માટે અન્ય સ્થાનકે વિચરવા લાગ્યા

એ અરસામા પાતાળલકામા ખર અને ચંદ્રલુખાના શબ્દ અને મુદ નામે એ પુત્રો યૌવનવયને પ્રાપ્ત થયા. એક વખતે માતાપિતાએ વાર્ષા છતાં પણ શબ્દ સૂર્યદાસ ખડ્ગને સાધવા માટે ઠઠકારમુશમા આપ્યો ત્યાં કૌચરવા નદીને તીરે એક વચગદ્વરમા તે રહ્યો. તે વખતે તે યાત્ર્યો કે-‘અહીં રહેતા જે મને વારંશે તેને હું મારી નાંખીશ.’ પછી એક વાર એકાંતે જમનાર, વિશુદ્ધાત્મા, બ્રહ્મચારી અને જિતેન્દ્રિય એવો તે એક વઠની શાખા સાથે પોતાના બન્ને પગ બાધી અધોગુળી થઇને સૂર્યદાસ ખડ્ગને સાધનારી વિધાનો ભાગ કરવા લાગ્યો. એ વિધા બાર વર્ષ અને સાત દિવસ સાધવાથી સિદ્ધ થાય છે એવી રીતે યાગેશની જેમ ઈષ્ટ મસ્તક રહેતા તેને બાર વર્ષ ને બાર દિવસ વીટી ગયા, એટલે તેને સાધ્ય થવાની ઈચ્છાએ આનંદ રહેલું સૂર્યદાસ ખડ્ગ આકાશમાં તેજ અને સુગંધ ફેલાવતું સત્તું તે વચગદ્વરની પાસે આવ્યું. તે સમયે ક્રીડાથી આમતેમ ફરતા લક્ષમણ ત્યાં આચાનક આવી ઘડ્યા, એટલે સૂર્યના કિરણોના સમૂહ જેવું સૂર્યદાસ ખડ્ગ તેમના બેવામાં આવ્યું. લક્ષમણે તે ખડ્ગ હાથમા લીધું અને તરત જ તેને આનંદથી બહાર ખેંચ્યું, કાણ કે ‘અપૂર્વ શસ્ત્ર એવાથી ક્ષત્રિયોને કુતૂહલ થાય છે.’ પછી ‘તે કેવું તીક્ષ્ણ છે?’ એવી પરીક્ષા કરવાને માટે લક્ષમણે તેનાવડે સમીપ રહેલા વચગદ્ગને હમગના નાગવાની જેમ ઈંધી નાખ્યું, તેથી વચગદ્ગમા રહેલા શબ્દનું મન્તકક્રમગ કપાઇ ગયું અને તે લક્ષમણની આજગ આવીને પડ્યું. પછી લક્ષમણે તે વચગદ્ગમા પ્રવેશ કરીને એવું એટલે વઠની શાખાસાથે લટકતું ધડ પણ તેના બેવામા આવ્યું. તે વખતે અરે! આ કોઇ મુદ્દ નહિ કરનારા અને શસ્ત્રવિનાના નિરપરાધો પુરુષને જે મારી નાખ્યો! આવું કૃત્ય કરનાર મને ધિક્કાર છે!’ આ પ્રમાણે લક્ષમણ પોતાની નિંદા કરવા લાગ્યા. પછી એ સર્વ વૃત્તાત તેણે શમપાસે આવીને કહ્યો અને તે ખડ્ગ જતાંયુ રામ ખડ્ગ બોધ ગાત્યા કે- ‘હે વીર! આ સૂર્યદાસ ખડ્ગ છે અને આના સાધનારને જ તમે મારી નાંખ્યો છે એનો કોઇ ઉત્તરસાધક પણ આપવામા જ કોવાનો સંભવ છે.’

એ સમયે પાતાળલકામા રાવણની જોન ચંદ્રલુખાને વિચાર થયો કે-‘આજે જવધિ પૂરી થઇ છે તેથી મારા પુત્રને સૂર્યદાસ ખડ્ગ જરૂર સિદ્ધ થયે, માટે ઉતાવળથી તેને માટે પૂજના સામગ્રી અને અભિષેક લઇને હું ત્યાં જાઉં. એમ વિચારીને સત્વર હર્ષથી તે વચગદ્વરપાસે આવી ત્યાં પોતાના પુત્રનું છુટા કેશવાળું અને કુ જોડે ગાં લટકી રહેલાં છે એવું મસ્તક બેવામા આવ્યું. એટલે ‘હા વત્સ શબ્દ! હા વત્સ શબ્દ! તું ક્યાં ગયો? એમ પોછાર કરીને શેવા લાગી. એવામા જમીનપર પડેલી લક્ષમણના મનોહર પગલાની પકિત તેના બેવામા આવી, તથી જેણે મારા પુત્રને મારી નાખ્યો છે તેના પગલાની આ પકિત છે એવો નિર્દોષ કરીને ચંદ્રલુખા તે પગલે પગલે વેગથી આઢી થઈ ફર આજનાં એક વૃક્ષ નીચે સીતા અને લક્ષમણસાથે બેઠેલા નેત્રાભિરામ બેવા રામચંદ્રને તેણે ઢીંઠાં મુંદર રામને બોધને ચંદ્રલુખા તત્કાલ રતિવશ થઇ ગઇ. અહો! મહા શોકમા પણ કામિનીઓને કેવો કામનો આવેશ થાય છે? પછી નામકન્યા થવું મુંદર કન્યાનું રૂપ ચિત્રવીં એ કામગીડિન ચંદ્રલુખા પ્રજ્વળી પ્રજ્વળી રામની પાસે આવી. તેને બોધને રામચંદ્ર ગાત્યા કે- ‘હે ભદ્રે! યમરાજના સ્થાન ગેવા આ દારૂનું દહારવ્યમા તું

એકાકી ક્યાંથી આવી ચડી ? ’ તે બોલી કે—‘હું અવતી રાજની કન્યા છું રાત્રે મહેલમા સુતી હતી ત્યાંથી રાત્રિમા કોઈ ખેચર મારૂ હરણ કરીને આ અરણ્યમાં લઈ આવ્યો. તેવામાં કોઈ બીજા વિદ્યાધરકુમારે તેને અહીં દીઠો, એટલે હાથમાં ખડ્ગ લઈને તે બોલ્યો કે—‘અરે પાપી ! હારલતાને ગ્રિહ પક્ષી લઈ જાય તેમ આ સ્ત્રીરતને હરીને તું ક્યાં જઈશ ? હું તારો કાળ થઈને અહીં આવ્યો છું ’ આવા તેના વચન સાંભળીને મને હરી લાવનાર ખેચરે મને અહીં પડી મૂકી અને તે બંનેએ ચિરકાળ ખડ્ગાખડ્ગી યુદ્ધ કર્યું. પ્રાતે ઉન્મત્ત હાથીઓની જેમ તે બંને મૃત્યુ પામી ગયા પછી ‘હવે મારે ક્યાં જવું ?’ એમ વિચારતી હું અહીંતહીં ભ્રમ્યા કરૂં છું તેવામા ઉન્નત જગલમા છાયાદાર વૃક્ષ મળી જાય તેમ તમે પુણ્યયોગે પ્રાપ્ત થયા છો હે સ્વામી ! હું એક કુલીન કુમાંગિકા છું માટે તમે મારી સાથે વિવાહ કરો. મહાન પુરૂષની પાસે કરેલી યાચકોની પ્રાર્થના વૃથા થતી નથી.” તેને જોતા જ મહાબુદ્ધિમાન રામલક્ષ્મણ પરસ્પર પ્રકુલ નેત્રે વિચારવા લાગ્યા કે—‘આ કોઈ માયાવી સ્ત્રી છે અને નટની જેમ વેષ ધારણ કરી આ બધું ફટ નાટક બતાવીને આપણને છેતરવા માગે છે પછી હાસ્ય જ્યોત્સ્નાના પૂરથી હોઠને વિકસિત કરતા રામ બોલ્યા કે—‘હું તો સ્ત્રી-સહિત છું માટે સ્ત્રીરહિત એવા લક્ષ્મણને તું ભજ’ ગમના આવા વચનોથી ચ દ્રણુખાએ લક્ષ્મણપામે જઈને તેની પ્રાર્થના કરી એટલે તે બોલ્યા કે—‘તું પ્રથમ મારા પૂજ્ય બધુ પામે ગઈ એટલે તું પણ મારે પૂજ્ય થઈ, તેથી હવે તે વિષે મારી પાસે વાર્તા પણ કરવી નહિ’

આ પ્રમાણે પોતાની યાચનાના બંડનથી અને પુત્રના વધથી તેને અત્યંત ક્રોધ ઉત્પન્ન થયો, તેથી તત્કાળ પાતાળલકામા જઈને પુત્રના મૃત્યુ વિષેનો બધો વૃત્તાંત પોતાના સ્વામી ખર વિદ્યાધર વિગેરેને કહ્યો એટલે તત્કાળ પર્વતને ઉપદ્રવ કળા હસ્તીઓ જાય તેમ રામને ઉપદ્રવ કરવાને માટે ચૌદ હજાર વિદ્યાધરોનું લશ્કર લઈને તેઓ ત્યાં આવ્યા ‘હું છતાં શું પૂજ્ય રામચંદ્ર પોતે યુદ્ધ કરે ?’ એવા વિચારથી લક્ષ્મણે તેઓની સાથે યુદ્ધ કરવાને માટે રામચંદ્રપાસે માગણી કરી રામે કહ્યું કે—‘હે વત્સ ! ભલે વિજય મેળવવાને માટે તું જા, પરંતુ જો તને સકટ પડે તો મને બોલાવવાને માટે મિહનાદ કરજે’ લક્ષ્મણે તે વાત કળૂદ કરી અને તત્કાળ તેમની આજ્ઞા મેળવી ધનુષ્યમાત્ર લઈને ગયા પછી સર્પોને ગરૂડના જેમ તેઓને મારવાને પ્રવર્ત્યા જ્યારે તેમનું યુદ્ધ વધવા માડ્યું ત્યારે પોતાના સ્વામીનો પક્ષ વધારવાને માટે ચ દ્રણુખા પોતાના ભાઈરાવણની પામે ત્વરાથી આવી તેણે આવીને રાવણને કહ્યું કે—“હે ભાઈ ! કોઈ રામ-લક્ષ્મણ નામે જે અજાણ્યા મનુષ્ય દંડકારણ્યમા આવેલા છે તેઓએ તારા ભાણેજને યમદ્વારમા પહોંચાડ્યો છે એ બખર સાંભળીને તારો બનેલી ખર વિદ્યાધર પોતાના અનુજબધુ અને સૈન્યને લઈ ત્યાં ગયેલો છે અને હાલ તે લક્ષ્મણની સાથે યુદ્ધ કરે છે પોતાના અને અનુજબધુના બળથી ગર્વ પામેલો રામ સીતાની સાથે વિલાસ કરતો અલગ જ બેસી રહેલો છે અને સીતા રૂપલાવણ્યની શોભાથી સ્ત્રીઓની સીમારૂપ છે તેના જેવી કોઈ દેવી, નાગકન્યા કે માનુષી સ્ત્રી નથી, તે કોઈ જુદી જ છે સર્વ સુરાસુરની સ્ત્રીઓને દાસી કરે તેવું તેનું રૂપ ત્રણ લોકમા અનુપમ અને વાણીથી ન કહી

સહાય તેવું છે કે બધું ! આ સમુદ્રથી માંડીને બીજા સમુદ્રપર્યંત પૃથ્વીઉપર જે જે રત્નો છે તે સર્વ રત્નો તારે માટે જ યોગ્ય છે, માટે રૂપસ ચિત્તિવડે દષ્ટિબોને અતિમેધ થવાના કારણરૂપ એ સ્ત્રીરત્નને તું શ્રદ્ધા કર તમ છતાં બે તું તેને મેળવીશ નહીં તો તું રાવણ જ નથી ” આવા તેના વચ્ચેના સાંભળીને રાવણ તત્કાળ પુષ્પક વિમાનમાં બેઠો અને તેને આજ્ઞા કરી કે—‘હે વિમાનરાજ ! જ્યાં બાનકી છે ત્યાં તું ત્વરાથી જા. તત્કાળ બાણે ત્યાં જ્યાં ધમ્મજ્ઞતા રાવણના મનની સ્પર્ધા કરતું હોય તેમ તે વિમાન અતિવેગથી બાનક્રીપાસે આવ્યું ત્યાં ઉત્તર તેજવાળા રામને જોતા જ અગ્નિથી વાણની જેમ રાવણ બધ પામીને તેનાથી દૂર જઈને ઉત્તો રહ્યો. તરત જ તે વિચારમાં પડ્યો કે—અહીં આવા અતિ ઉચ્ચ રામ અને તેની પાસેથી સીતાનું હરણ તે જોકે તરફ વાઘ અને જોકે તરફ નહીંના જેવું મહાકષ્ટકારી છે ’ આવી વિચાર કરીને તત્કાળ તેણે અવલોકની વિધાનું સ્મરણ કર્યું જોટલે તરત જ તે વિદ્યા હાસીની જેમ અજલી જોડી તેની પાસે આવીને ઉભી રહી રાવણે તેને જણાવ્યું કે—‘સીતાના હરણના કાર્ત્ત્વમાં ॥ મને સહાય કર. ’ વિદાદેવી જોડી કે—‘વાસુકી નાગના મસ્તકઉપરથી રત્ન લેવું તે સહેલું છે, પણ રામની સમીપેથી સીતાને લેવાનું કેવલાંબોને પણ સહેલું નથી; પરંતુ પણ તેનાં જોકે ઉપાય છે અને તે જો કે જ્યારે લક્ષ્મણ સુદ કરવા ગયા ત્યારે રામે પોતાને બિલાવવા માટે સિંહનાઢ કરવાનો સંકેત કરેલો છે, માટે બે તે ઉપાય કરીએ ને રામચક્ર ત્યાં બાધ તો સીતાનું હરણ થઈ શકે ’ રાવણે તેમ કરવાની આજ્ઞા કરી જોટલે તે દેવીએ ત્યાંથી દૂર જઈને સાક્ષાત્ લક્ષ્મણના જેવો સિંહનાઢ કર્યો. તે સિંહનાઢ સાંભળીને રામ સંજમથી વિચારમાં પડ્યા કે—‘હસ્તિમણ્ડની જેવા માથા અનુજબનું લક્ષ્મણના જેવા જગતમાં કોઈ પ્રતિમણ્ડ નથી. લક્ષ્મણને સંકટમાં પાડે તેવા પુરૂષને હું જોતો નથી તે છતાં આ સિંહનાઢ પ્રથમ કહેલા સંકેત પ્રમાણે જરાજર સાંભળવામાં આવે છે આ પ્રમાણેના તર્કવિતર્કમાં મહામનવાળા રામ બ્યજ થઈ ગયા તે વખતે સીતા લક્ષ્મણપરના શ્વાસસ્થભાવથી આ પ્રમાણે બોલ્યા કે—‘હે આર્યપુત્ર ! વત્સ લક્ષ્મણ સંકટમાં પડ્યા છતાં તમે ત્યાં જવામાં કેમ વિલગ કરો છો ? સત્વર જઈને વત્સ લક્ષ્મણને સહાય કરો. આવા સીતાનાં વચનથી અને સિંહનાઢથી પ્રેરાયેલા રામ અપશુકનને પણ નહિ ગળ્યા ત્વરાથી ત્યાં ગયા.

પછી હાત્ર આવેલો બેઠ રાવણ નીચે ઉતરીને રૂઢન કરવા બાનક્રીને પુષ્પક વિમાનમાં બેસાડવા લાગ્યો. બાનક્રીને શતા સાંભળીને ‘હે સ્વામિની ! ભય રાજ્યો નહિ હું આવી પુષ્પે છું આર નિશાચર ! ઉત્તો રહે. ઉત્તો રહે. જેમ શેષથી બેસતો જટાણુ પક્ષી દૂરથી રાવણ તરફ દોડ્યો અને પોતાના તીક્ષ્ણ નજોની આળીજોથી હળવડે ભૂમિની જેમ તે માટા પક્ષીએ રાવણના ઉરસ્થલને ઉગરદી નાખ્યું; તેથી રાવણે ક્રોધ કરી હાડ્યું ખડ્ડ જેથી તેનાવડે તેની પાછો છેદી નાખીને તેને પૃથ્વીપર પાડી નાંખ્યો. પછી રાવણ નિશક મથને સીતાને પુષ્પક વિમાનમાં બેસાડી પોતાના મનોરથ પૂર્ણ કરી ઉતાવળે આકાશમાર્ગે ચાડ્યો. તે વખતે “શત્રુબોને મથન કરનારા હે નાથ રામભદ્ર ! હે વત્સ લક્ષ્મણ ! હે પૂજ્ય પિતા ! હે મહાવીર બધુ બામડલ ! બળિને કાગડો ઉપાડી બાધ તેમ આ રાવણ છગથી તમારી સીતાને હરી બાધ છે ’ આ પ્રમાણે રૂઢન કરતી સીતા ભૂમિ અને આકાશને રોષરાવવા લાગી.

માર્ગમા અર્કજટીના પુત્ર રતનજટી ખેચરે આ રૂદન સાંભળી વિચાર કર્યો કે—‘ જરૂર આ રામની પત્ની સીતાનું રૂદન જણાય છે અને આ શબ્દ સમુદ્રપર સંભળાય છે, તેથી જરૂર રાવણે રામ-લક્ષ્મણને છેતરીને એ સીતાનું હરણુ કર્યું હશે એમ લાગે છે, તો આ વખતે મારા સ્વામી લામડલની ઉપર હું ઉપકાર કરૂં ’ એવું વિચારીને તે રતનજટી ખેચર ખડ્ગ ખેચી રાવણને આક્ષેપ કરતો તેના તરફ દોડ્યો સુદ્ધને માટે બોલાવતા એ રતનજટીનું કાંઈક હાસ્ય કરી રાવણે પોતાની વિદ્યાના સામર્થ્યથી તેની બધી વિદ્યાઓ હરી લીધી, તેથી તત્કાળ જેની પાખો છેદી નાખી હોય તેવા પક્ષીની જેમ રતનજટી વિદ્યા હરણુ થતા કળૂદ્વીપમા પડ્યો અને ત્યાં આવેલા કળૂગિરિપર રહેવા લાગ્યો.

અહીં રાવણે વિમાનમા બેસીને આકાશમાર્ગે સમુદ્રઉપર ચાલતાં કામાતુરપણે ઘણા અનુનયથી સીતાને આ પ્રમાણે કહ્યું કે—“ હે જનકી ! સર્વ ખેચર અને ભૂચર લોકોને હું સ્વામી છું તેની પટ્ટરાણીના પદને તમે પ્રાપ્ત થયા છો, તે છતાં કેમ રૂદન કરો છો ? હર્ષને સ્થાને તમે શોક શામાટે કરો છો ? પૂર્વે મદ લાગ્યવાળા રામની સાથે તમને ભેડી લીધા, એ વિધિએ યોગ્ય કર્યું નહોતું, તેથી મેં હવે યોગ્ય કર્યું છે હે દેવી ! સેવામાં દાસ જેવા મને તમે પતિ તરીકે સ્વીકારો હું જ્યારે તમારો દાસ થઈશ ત્યારે સર્વ ખેચર અને ખેચરીઓ તમારા દાસદાસી થઈને રહેશે ” આ પ્રમાણે રાવણ કહેતો હતો તે વખતે ભક્તિથી મત્રની જેમ ‘ રામ ’ એ બે અક્ષરનો જાપ કરતા સીતા નીચું બેઠને જ બેસી રહ્યા, એટલે તે કામાતુર રાવણે જનકીના ચરણમા પોતાનું મસ્તક મૂક્યું અને પગે લાગ્યો તે વખતે પરપુરૂષના સ્પર્શથી કાયર એવા સીતાએ પોતાના ચરણ તેનાથી દૂર લઈ લીધા પછી સીતાએ આક્રોશથી તેને કહ્યું કે—‘ અરે નિર્દય અને નિર્લજ્જ ! થોડા સમયમા પરસ્ત્રીની કામનાના કળરૂપ મૃત્યુ તને પ્રાપ્ત થશે ’ તે સમયે સારણુ વિગેરે મત્રીઓ અને બીજા રાક્ષસસામતો રાવણની સન્મુખ આવ્યા પછી મોટા ઉત્સાહવાળો અને મકાસાહસ કામ કરનારો પરાક્રમી રાવણ મોટા ઉત્સવવાળી લકાપુરીમાં આવ્યો તે સમયે સીતાએ એવો અભિગ્રહ લીધો કે—‘ જ્યાં સુધી રામ અને લક્ષ્મણના કુશળ સમાચાર આવશે નહિ ત્યાં સુધી હું લોજન કરીશ નહિ ’ પછી લંકા-નગરીની પૂર્વ દિશામા રહેલા દેવતાને કીડા કરવાના નદનવન જેવા અને ખેચરોની સ્ત્રીઓને વિલાસના ધામરૂપ દેવરમણુ નામના ઉઘાનમા રક્ત અશોકવૃક્ષની નીચે ત્રિજટા અને બીજા રક્ષકોથી વીંટાએલા જનકીને મૂંઝીને તેજનો નિધિ રાવણ હર્ષ પામતો પોતાના ધામમા ગયો.

इत्याचार्यश्रीहेमचंद्रविरचिते त्रिपटिशलाकापुरुषचरिते महाकाव्ये
सप्तमे पर्वणि सीताहरणो नाम पंचमसर्गः ॥ ५ ॥

સર્ગ ૬ છો

—૭૭૬૬૬—

હનુમાને કરેલી સીતાની શોધ

રામ લક્ષ્મણના જેવો સિદ્ધનાથ સાબળીને બધાં લક્ષ્મણ શત્રુઓની સાથે જુઓડા કરતા હતા ત્યાં ધનુષ્ય લઈને ત્વરાથી આવ્યા. રામને આવેલા બેઠું લક્ષ્મણે કહ્યું કે—
‘હે આર્ય! સીતાને જોઈલા મૂંડીને તમે જાહી કેમ આવ્યા?’ રામ જોડ્યા કે—‘હે લક્ષ્મણ! તમે મને કષ્ટસૂચક સિદ્ધનાથની જોલાઓ તોથી દુઃખ આવ્યો છું.’ લક્ષ્મણે કહ્યું કે—
“મેં સિદ્ધનાથ ક્યો નથી છતાં આપના સાંભળવામાં આવ્યો તેથી જરૂર કોઈએ આપણને છેલ્લા છે આમાં સીતાનું હરણ કરવાને માટે આવે. ઉપાય કરી તમને ત્યાંથી ખસેડવા હોય એમ ખરેખર જાણાય છે આ સિદ્ધનાથ કરવામાં બીજું જરા પણ કારણ હોય તેમ હું ધારતો નથી; માટે હે આર્ય! સત્વર સીતાના રક્ષણ માટે તમે જાઓ. હું પણ શત્રુઓને મારીને તમારી પછવાડે તરત જ આવું છું.” લક્ષ્મણે આમ કહેવાથી રામજી સત્વર પોતાના સ્થાનકે આવ્યા ત્યાં જનની જેવામાં આવ્યા નહિ તેથી તત્કાળ મૂંઝા ખાઈને તે પૃથ્વીપર પડી ગયા. થોડી વારે સગા આવવાથી જોઈ બધને જોયું તો ત્યાં મરણોન્મુખ થયેલા જગજી પછીને તેમણે દીઠા તેને જોઈને વીક્ષણ બુદ્ધિએ રામજી વિચાર્યું કે—‘કોઈ માયાવીએ છગ કરીને મારી પ્રિયાનું હરણ કર્યું તેના હરણથી કોઈ પામીને તેની સાથે થયેલા આ મહાત્મા પછીને તેણે જ હજીવેલા હાલે છે.’ પછી રામે તેનો પ્રત્યુપકાર કરવાને તે સાચક જટાયુને જાતસમયે પરચોડના માર્ગમાં આવતા રૂપ નવકાશમત્ર સંભળાવ્યો. તત્કાળ મૃત્યુ પામીને તે પસિરાજ મહેદ્રકંઠમાં ફેંટા થયે, અને રામજી સીતાની શોધ માટે જગજી આમતેમ બમવા લાગ્યા.

જાહી લક્ષ્મણ ઘણી સેનાવાળા ખરની સાથે જોઈલા મુદ્દ કરતા હતા, કેમકે “મુદ્દમાં સિદ્ધને સદાચકારી સખા હોતો જ નથી” તે સમયે ખરના જનુજ બાઈ ત્રિશિરાએ આગળ આવીને ‘આવાની સાથે તમારે શું મુદ્દ કરવું?’ એમ કહી પોતાના જ્યેષ્ઠ બેઠું ખરનું નિવારણ કર્યું અને પોતે મુદ્દ કરવા લાગ્યો. રામના જનુજ બેઠું લક્ષ્મણે રમમાં બેસીને મુદ્દ કરવાને ઉત્તર થયેલા ત્રિશિરાને પતંગની જેવો જળીને મારી નાખ્યો. તે વખતે પાતાળલોકના પતિ યદ્રોહર રાબનો પુત્ર વિરાધ સત્તલબદ્ધ થયેલા પોતાના સર્વ સૈન્યને લઈને ત્યાં આવ્યો. શત્રુઓનો વિનાશ કરવા અને તેમની આરાધના કરવાની ઇચ્છાથી તેણે રામના સહોદર લક્ષ્મણને નમસ્કાર કરી કહ્યું કે—‘આ તમારા શત્રુઓ ઉપર દ્રેષ કરનાર અને તેમનો શત્રુ હું તમારો સેવક છું આ શવણના સેવકોએ મારા પરાક્રમી પિતા બદ્રોહરને કાઢી મૂંડીને પાતાળલોકને કબજે કરી છે. હે પ્રભુ! જાહેરનો નાશ કરવામાં સૂર્યનો સદાચકારી કોણ ચર્ષ થકે છે? તથાપિ આ તમારા શત્રુઓનો નાશ કરવામાં કિંમિત્ત માત્ર આ સેવક તૈયાર છે, માટે મને મુદ્દ કરવાની આજ્ઞા આપો.” લક્ષ્મણે હસતા હસતા કહ્યું કે—‘હું હમણાં જ આ

શત્રુઓને મારી નાખીશ, તે તુ ભેદ લેજે યુદ્ધમાં બીજાઓની સહાય લેવી તે પરાક્રમી વીરોને લજ્જાકારી છે. આજથી મારા મોટા ભાઈ રામચંદ્ર તારા સ્વામી છે અને અત્યારે જ હું તને પાતાળલકાના રાન્યઉપર જોસાડ છું ’

પોતાના વિરોધી વિરાધને લક્ષ્મણની પાસે આવેલો ભેદ ખર અતિ ક્રોધ પામ્યો, તેથી તે ધનુષ્યને પશુચ ગ્રહાવીને બોલ્યો કે-“ અરે વિશ્વાસીનો ઘાત કરનાર ! મારો પુત્ર શબ્દ કયા છે તે જાનાવ ? એવો અપરાધ કરીને આ રાક વિગાધની સહાયથી શુ તુ રક્ષિત થવા માગે છે ? ” લક્ષ્મણે હસીને કહ્યું કે-“ તારો અનુજ્ઞ બધું ત્રિશિરા પોતાના ભત્રીજા શબ્દને જોવા ઉત્ક્રાંતિ હતો, તેથી મેં તેને તેની પછવાડે મોકલ્યો છે હવે પુત્ર અને ભાઈ પાસે જવાની જો તારી બળવાન ઉત્ક્રાંતિ હોય તો તને પણ ત્યાં મોકલવાને હું ધનુષ્યસાથે સજ્જ છું રે મૂઢ ! ચરણવડે એક કુશુતાની જેમ પ્રમાદથી થયેલા પ્રહારથી મેં તારા પુત્રને હણ્યો છે, પણ તેમા કાંઈ મારૂં પગક્રમ નથી, પરંતુ પોતાના આત્માને સુલટ માનતો તુ જો મારા રણકોતુકને પૂર્ણ કરીશ તો વનવાસમા પણ દાન આપનારો હું ચમરાજને પ્રસન્ન કરીશ ” આવા લક્ષ્મણના વચન સાંભળતા જ ખર રાક્ષસ ગિરિશિખરપર હાથીની જેમ લક્ષ્મણપર તીક્ષ્ણ પ્રહાર કરવા લાગ્યો કિરણોથી મૂર્ચની જેમ લક્ષ્મણે પણ હજારો કંકપત્રોથી આક્રાંશને ઢાકી દીધું એ પ્રમાણે લક્ષ્મણ તથા ખરની વચ્ચે ખેચરોને લયકર અને ચમરાજને મહોત્સવરૂપ મોટું યુદ્ધ ચાલ્યું તે વખતે આક્રાંશમા એવી વાણી થઈ કે-“ વાસુદેવની સામે પણ રણુમા જેની આની શક્તિ છે તે ખર રાક્ષસ પ્રતિવાસુદેવથી પણ અધિક છે ” તે વાણી સાંભળતા જ ‘ આનો વધ કરવામા કાળક્ષેપ શુ કરવો ? ’ એવું વિચારી ક્રોધ કરીને લક્ષ્મણે કુરંગ અસ્ત્રથી તત્કાળ ખરના મસ્તકને છેદી નાખ્યું પછી ખરનો ભાઈ દ્રુપદ રાક્ષસ સેનાસહિત લક્ષ્મણસાથે યુદ્ધ કરવાને ઉદ્યત થયો, પરંતુ દાવાનળ જેમ યૂથસહિત હસ્તિનો સંહાર કરે તેમ લક્ષ્મણે ક્ષણવારમા સૈન્યસહિત તેનો સંહાર કરી નાખ્યો

પછી વિરાધને સાથે લઇને લક્ષ્મણ પાછા વળ્યા તે વખતે તેમનું વામ નેત્ર ફરક્યું, તેથી તેને આર્ય સીતા અને રામવિષે અત્યંત અશુભની શંકા થવા લાગી પછી દૂર આવીને જોતા એક વૃક્ષની પાસે રામને સીતારહિત એકલા દેખીને લક્ષ્મણ પરમ ખેદને પામ્યા લક્ષ્મણ તેમની આગળ જઇને ઉભા તે છતાં તેમને જોયા વગર રામ વિરહશલ્યથી પીડિત થઈ આક્રાંશ તર્ક જોઇને બોલ્યા કે-“ હે વનદેવતા ! હું આખા વનમા ભ્રમ્યો પણ જનકી કોઈ ઠેકાણે મારા જોવામા આવ્યા નહિ, તેથી જો તમે જોયા હોય તો કહો ભૂત અને શિકારી પ્રાણીઓથી વ્યાપ્ત એવા આ અરણ્યમા સીતાને એકલા મૂકીને હું લક્ષ્મણની પાસે ગયો, અને હજારો રાક્ષસસુલોનો વચમા લક્ષ્મણને એકલા મૂકીને હું પાછો અહીં આવ્યો અહા ! હું દુર્બુદ્ધિની એ કેવી બુદ્ધિ ! હે પ્રિય સીતા ! આ નિર્જન અરણ્યમા મેં તને એકલી કેમ છોડી દીધી ? હે વત્સ લક્ષ્મણ ! તેવા રણુના સંકટમા તને એકલો મૂકીને હું પાછો કેમ આવ્યો ? ” આ પ્રમાણે બોલતા રામભદ્ર મૂર્છાથી પૃથ્વીપર પડી ગયા તે વખતે પક્ષીઓ પણ આક્રંદ કરીને એ મહાવીરને જોવા લાગ્યા પછી લક્ષ્મણ

ગાસ્તા-‘હે આર્ય ! આ શું કરે છે ? આ તમારો ભાઈ લક્ષ્મણ સર્વ શત્રુઓ પર વિજય મેળવીને આવેલો છે ’ તે વાણી સંભળતાં જ રામચંદ્ર બલ્લે અમૃતધી સિંચિત ઘસા હોય તેમ સજાને પામ્યા અને લક્ષ્મણને આગળ ભેટીને તત્કાળ પોતાના અનુજ્ઞાન મુને આશિષન કર્યું. લક્ષ્મણે નેત્રમાં બહુ લાવીને કહ્યું કે-‘આર્ય ! જરૂર કોઈ માયાવીએ જાનકીના હસ્થને માટે જ સિંહનાહ કરેલો, પણ હું તે દુષ્ટના પ્રાણની સાથે જાનકીને પાછા લાવીશ; માટે હમણાં ચાલો આપણે તેની શોધ મેળવવાનો પ્રયત્ન કરીએ પ્રથમ આ વિરાધને તેના પિતાના પાતાળલકાના રાજ્યપર બેસાડો. ખર રાક્ષસની સાથે યુદ્ધ કરતાં મે તેને વચન આપેલું છે તે વખતે તેમની આરાધના કરવાને ઇચ્છતા વિરાધે ત્યાંથી જ સીતાની શોધ લાવવાને માટે વિદ્યાધર મુખડોને મોકલ્યા. તેઓના આવતાં સુધી રામ અને લક્ષ્મણ શોધા શિધી દુખિત ધર્મ વારવાર નિઃશ્વાસ લેતા અને કોપથી હોઠને ઠસતા ત્યાં વનમાં જ રહ્યા. વિરાધે મોકલેલા વિદ્યાધરે થયે દૂર સુધી જઈ આવ્યા તો પણ સીતાના ખબર મેળવી શક્યા નહિ, તેથી પાછા આવીને તેઓ નીચે સુખે ઊભા રહ્યા. તેઓને અધોમુખ રહેલા બલ્લી રામે કહ્યું-‘હે મુખડો ! તમે સ્વામીના ધર્મમાં ઘણાશક્તિ સારા ઉદ્યોગ કર્યો, તે છતાં સીતાની શોધ મળી નહિ તેમાં તમારો શો દોષ છે ? જ્યારે દેવ વિપરીત થાય ત્યારે તમે કે બીજે કોઈ શું કરી શકો ? ’ તે વખતે વિરાધ ગાસ્ત્રો કે-‘હે પ્રભુ ! તમે ખેદ કરો નહિ, ખેદ ન કરવો તે જ લક્ષ્મીનું મૂળ છે અને આ હું તમારો સેવક તેવાર છું; માટે આજે મારી સાથે પાતાળલકામાં મને પ્રવેશ કરાવવા માટે જાલો. ત્યાં રહેવાથી આપને સીતાની શોધ મેળવવી બલ્લી મુલમ થશે. પછી રામ સેનાસહિત વિરાધની સાથે લક્ષ્મણસહિત પાતાળલકાની પરિસર ભૂમિપાસે આવ્યા. ત્યાં શત્રુઓને મારનાર મુદ્દ નામે ખર રાક્ષસનો પુત્ર મોટું સૈન્ય લઈને યુદ્ધ કરવા માટે સામો આવ્યો. પિતાના વધના કોપથી તે મુદ્દે આગળ આવનારા પિતાના પૂર્વવિરાધી વિરાધની સાથે ઘોર યુદ્ધ કરવા માંડ્યું. પછી લક્ષ્મણ રણમાં આવ્યા જોડે બદ્ધબાન્ય રહેવાથી મુદ્દ ત્યાંથી નાસીને લકામાં રાવણને ધરણે ગયો. પછી રામ અને લક્ષ્મણે પાતાળલકામાં પ્રવેશ કર્યો. તેઓએ વિરાધને તેના પિતાના રાજ્યપર બેસાડ્યો. ત્યાં ખરના મહેલમાં રામ અને લક્ષ્મણ રહ્યા અને વિરાધ સુવરાજની ડેમ મુકના ઘરમાં રહ્યો.

અહીં સાહસશ્રિત વિદ્યાધર કે જે લાખ વખતથી સુગ્રીવની સ્ત્રી વારાનો જાણિલાપ કરીને હિમાચલની સુદામાં રહી વિદ્યા સાધતો હતો તેને ત્યાં પ્રતારણી વિદ્યા સિદ્ધ થઈ તે વધાવડે તે કામધૂપી (ઇચ્છિત રૂપ કરનાર) દેવની જેમ સુગ્રીવનું રૂપ લઈ આકાશમાં બીજા સૂચની જેમ કિંકિણપુરીપાસે આવ્યો. જે વખતે સુગ્રીવ ક્રોધા કરવાને માટે જહાર ઉઘાટમાં ગયો હતો તે વખતે વાશાદેવીથી સુરોચિત જોવા અતઃપુરમાં તેણે પ્રવેશ કર્યો. શોધીવાર ન થઈ તેવામાં સાથે સુગ્રીવ આવ્યો જોડેલે ‘રાજા સુગ્રીવ તો જાદર ગયા છે જેમ જાલતા દારપાળોએ તેને જાળાવ્યો. જોકસરળા બે સુગ્રીવને ભેટ વાલીના પુત્રના મનમાં સદેહ ઉત્પન્ન થયો; તેથી અતઃપુરમાં કોઈ પ્રકારનો નિષ્ઠવ (હાનિ) ન થવા દેવાને માટે તે સત્વર ત્યાં ગયો અને માર્ગમાં આવતા પર્વતની નદીનું પૂર ખટકે તેમ વાલીકુમારે અતઃપુરમાં પેસતા જ બાર સુગ્રીવને ખટકાવ્યો. પછી બલ્લે જગતના સારથ્ય

સર્વસ્વ એકદું કર્ચુ હોય તેમ ચૌદ અઘોરિણી મેના ત્યા એકઠી મળી જ્યારે સેનાઓએ તે જાનનેનો લેદ જાણ્યો નહિ ત્યારે સાચા સુગ્રીવ અને જાર સુગ્રીવની તરફ તે બે ભાગે વહેવાઈ ગઈ પછી જાનને સૈન્યમા લાલાઓના પડવાથી આકાશને ઉલ્કાપાતમય કરતુ મોઢુ યુદ્ધ ચાલ્યુ સ્વાગ્ની સાથે સ્વાર, મહાવતની સાથે મહાવત, પેદજની સાથે પેદજ અને રથીની સાથે રથી એમ યુદ્ધ થવા લાગ્યુ પ્રૌઢપતિના સમાગમથી મુગ્ધા સ્ત્રીની જેમ ચતુરંગ સેનાના વિમર્દથી પૃથ્વી કપવા લાગી ‘ અરે પરગૃહમાં પ્રવેશ કરનારા ચોર ! તું સામે આવ ’ એમ બોલતા સાચા સુગ્રીવે ઉંચી ગ્રીવા કરીને જાર સુગ્રીવને યુદ્ધ કરવા બોલાવ્યો, એટલે તિરસ્કાર કરેલા ઉન્મત્ત હાથીની જેમ તે જાર સુગ્રીવ ઉગ્ર ગર્જના કરતો તેની સન્મુખ યુદ્ધ કરવા આવ્યો ક્રોધથી રાતા નેત્ર કરતા જાનને વીરો યમગજના સહોદર હોય તેમ જગતને ત્રાસ પમાડતા સતા યુદ્ધ કરવા લાગ્યા જાને વીર રણુમા ચતુર હોવાથી એક બીજાના તીક્ષ્ણ શસ્ત્રોને પોતપોતાના તીક્ષ્ણ શસ્ત્રોથી તૃણની જેમ છેદવા લાગ્યા તે વખતે બે મહિષના યુદ્ધમા વૃક્ષના બડની જેમ તેઓના યુદ્ધમા શસ્ત્રોના બડ એવા ઉછળવા લાગ્યા કે જેથી આકાશમા રહેલો બેચગીઓનો સમૂહ પણ ભય પામવા લાગ્યો ક્રોધી જનમાં શિરોમણિ છે જાનનેના જ્યારે સર્વ અસ્ત્રો છેદાઈ ગયા ત્યારે જાણે જગમ પર્વતો હોય તેમ તેઓએ મલ્લયુદ્ધ કરવા માડ્યુ. ક્ષણવારમા આકાશમા ઉછળતા અને ક્ષણવારમા પૃથ્વીપર પડતા તે જાનને વીર્યઝડમણિ કુકડાની જેવા જણાવા લાગ્યા પ્રાતે જાને સરખા બળવાન હોવાથી એકબીજાને જીતવાને અસમર્થ થતા તેઓ બે વૃષભની જેમ હર ખસીને ઉભા રહ્યા

પછી સાચા સુગ્રીવે પોતાની સહાયને માટે હનુમાનને બોલાવ્યા અને જાર સુગ્રીવની સાથે ફરીવાર ઉગ્ર યુદ્ધ કરવા માડ્યુ હનુમાન જાનનેનો લેદ ન જાણવાથી જોઈ જ રહ્યો; તેથી જાર સુગ્રીવે ઉગ્રપણે સાચા સુગ્રીવને કૃતી નાખ્યો બીજાવાર યુદ્ધ કરવાથી સુગ્રીવ મનથી અને શરીરથી ખિન્ન થઈ ગયો, તેથી કિષ્કિંધાપુરીમાથી બહાર નીકળીને કોઈ આવાસમાં જઈને રહ્યો જાર સુગ્રીવ સ્વસ્થ મનથી ગજમહેલમા જ રહ્યો, પણ વાલીકુમારના અટકાવવાથી અત પુરમા પ્રવેશ કરી શક્યો નહિ સાચો સુગ્રીવ ગ્રાવા નમાવીને ચિંતવવા લાગ્યો કે—“ અહા ! આ મારો સ્ત્રીલપટ શત્રુ કૃડકપટમા ચતુર જણાય છે તેણે માયાથી વશ કરેલા મારા પોતાના માણસો પણ તેના થઈ ગયા છે અહા ! આ તો પોતાના ઘોડાથી જ પોતાનો પરાલવ થયો છે હવે માયાના પરાક્રમથી ઉત્કૃષ્ટ એવા આ શત્રુને મારે કેવી રીતે મારવો ? અરે ! પરાક્રમવિનાના અને વાલીના નામને લલવનારા એવા મને ધિક્કાર છે ! એ મહાબળવાન વાલીને ધન્ય છે કે જે અખડ પુરુષવ્રત રાખી રાજને તૃણની જેમ છોડી દઈ પરમપદને પામી ગયા મારો પુત્ર અદ્રરશ્મિ સર્વ જગતમા બળવાન છે પણ તે શુ કરી શકે ? કારણ કે જાનનેનો લેદને નહિ જાણવાથી તે કોની સહાય કરે અને કોને મારે ? પણ એ અદ્રરશ્મિકુમારે એક કામ બહુ સારું કર્ચુ છે કે તેણે તે પાપીને અત પુરમાં પ્રવેશ કરવા દીધો નથી હવે એ બલિષ્ઠ શત્રુનો વધ કરવાને માટે અતિ બળવાન એવા કયા વીરનો હું આશ્રય કરું ? કારણ કે શત્રુ પોતાથી કે બીજાથી પણ હણવા યોગ્ય જ છે. આ શત્રુનો ઘાત કરવાને ત્રણ લોકમા વીર અને મરૂતના યજ્ઞનો ભગ

કરનાર રાવણને જઈને બધું ? પણ તે રાવણ પ્રકૃતિથી જ સ્ત્રીલપ અને ત્રણ લોકમા કટક રૂપ છે; તેથી તે તો તેને અને મને બન્નેને મારીને પોતે જ તારાને બહણ કરે. આવી આપત્તિમાં સહાય કરવાને સમર્થ તો અતિ ઉચ્ચ જોવો એક ખર રાજસહતો, પણ તેને તો લક્ષમણે મારી નાંખ્યો છે; માટે આ વખતે તો તમા જઈ જો રામ-લક્ષમણને જ મિત્ર કરે; કારણ કે શરણે આવેલા વિરાધને તેઓએ તત્કાલ પાતાળલક્ષમાં રાખ્ય આશુ છે અને હાલ પૂર્ણ પરાક્રમવાળા તેઓ વિરાધના આગ્રહથી પાતાળલક્ષમાં રહેલા છે ' આવો વિચાર કરી સુગ્રીવે પોતાના એક વિશ્વાસપાત્ર દૂતને જોક્ષતમાં સમજાવીને વિરાધની પાસે મોકલ્યો. દૂતે પાતાળલક્ષમાં જઈ વિરાધને પ્રણામ કરીને પોતાના સ્વામીને પ્રાપ્ત થયેલા ક્ષત્રે બધા વૃત્તાંત જણાવ્યો અને કહ્યું કે- ' મારા સ્વામી સુગ્રીવ અત્યારે મોટી આપત્તિમાં આવી પડ્યા છે, તેથી તમારી મારફત રામ-લક્ષમણનું શરણ બહણ કરવા છાએ છું ' તે સાંભળી વિરાધે દૂતને કહ્યું કે- ' તું જઈને કહે કે સુગ્રીવ સત્વર આવી આવે; કેમકે સત્પુરુષોનો સગા પુરુષથી જ પ્રાપ્ત થાય છે ' આ પ્રમાણે કહેવાથી દૂત તત્તજ ત્યાંથી સુગ્રીવની પાસે આવ્યો અને તે સંદેશો નિવેદન કર્યો.

પછી સુગ્રીવ જાશોના ગ્રીવાબરણના શબ્દોથી સર્વ દિશાઓને ગબલતો અને વેગથી દૂરને જાદૂર કરતો આઘી નીકળ્યા અને હણવારમા જેમ ઉપગ્રહ (પાસેના ઘર) માં આવે તેમ તે પાતાળલક્ષમાં આવી પહોંચ્યો વિરાધની પાસે આવતા વિરાધ હર્ષથી સામે ઉભો થયો. પછી વિરાધે તેને સાથે લઈ જઈને ક્યાંય રામભક્ષને નમસ્કાર કરાવ્યો અને તેનું બધું દુઃખ નિવેદન કર્યું. સુગ્રીવ બોલ્યો કે- ' હે પ્રભુ ! આ મારા દુ ખમાં તમે જ મારી ગતિ છો. અત્યારે ઉંઠે તદ્દન બધ થઈ બધ છે ત્યારે સૂર્યનું જ શરણ થાય છે; એટલે તેની સામુ જોવાથી જ પાછી પ્રાપ્ત થાય છે. પોતે સ્ત્રીવિમેગથી દુ ખી હોવા છતાં તેના દુ ખને ઉંઠે કરવાનું રામે કમળ કર્યું. મહાન પુરુષો પોતાના કર્મ કરતાં બીજાના કાર્મમાં અધિક મત્ત કરે છે. પછી વિરાધે સ્ત્રીતાના હરણનું બધું વૃત્તાંત સુગ્રીવને જણાવ્યું. એટલે સુગ્રીવે જાજલિ જોડી રામભક્ષને કહ્યું કે- ' હે દેવ ! વિશ્વની રક્ષા કરવાને સમર્થ જોવા તમારે અને વિશ્વને પ્રકાશ આપનાર સૂર્યને કાર્મ કારણની અપેક્ષા નથી; તથાપિ હું કહું છું કે તમારા પ્રસાદથી મારા યતુનો નાશ થશે એટલે સૈન્ય સહિત હું તમારે અનુચર થઈને રહીશ અને અરૂપ સમમમા સ્ત્રીતાની શોધ કરી લાવીશ ' પછી રામ સુગ્રીવની સાથે કિષ્કિંધાનગરીએ આવ્યા. વિરાધ પણ સામે આવતો હતો તેને સમજાવીને પાછો વાળ્યો.

રામચંદ્ર કિષ્કિંધાપુરોના દ્વારપાસે આવીને સ્થિત થયા એ લે સાચા સુગ્રીવે બાર સુગ્રીવને મુદ્દ કરવા બોલાવ્યો. બોલાવતા જ બાર સુગ્રીવ અજના કરતો નમ્રગી બદાર આવ્યો. " બોજનને માટે પ્રાણહ્યોની જેમ રણને માટે મૂરવીરો આગમુ દોતા નથી ' પછી દુર્ધર થરણના ન્યાસથી પૃથ્વીને ક પાવતા તે બન્ને વીંધા વનના ઉ મત્ત દામીની જેમ મુદ્દ કરવા લાગ્યા. રામ તેઓને સમાન રૂપવાળા જોડે પાનાનો મુગ્રીવ ક્યો અને બીજો સુગ્રીવ ક્યો ? એમ સશય પામી શણવાર તટસ્થપણે ઉભા રહ્યા. પછી પ્રથમ તા

‘ આ પ્રમાણે કરવું ’ એવો વિચાર કરીને રામે વજ્રવર્ત ધનુષ્યનો ટંકાર કર્યો. તે ધનુષ્ય ટંકારમાત્રથી જ સાહસગતિ વિદ્યાધરની રૂપાંતર કરનારી વિદ્યા ક્ષણવારમા હરિણીની જે પલાયન કરી ગઈ એટલે તેને ઓળખીને રામે કહ્યું કે-‘ રે પાપી ! માયાથી સર્વને મોહિ કરીને તું પરસ્ત્રીસાથે ગમવા ઈચ્છે છે, પણ હવે તું ધનુષ્ય ચડાવ ’ આ પ્રમાણે રામે તેને તિરસ્કાર કર્યો પછી એક જ બાણથી રામે તેના પ્રાણ હરી લીધા “ સિંહને હરિણ મારવામા બીજા અપાટાની જરૂર હોતી જ નથી ” પછી વિરાધની જેમ સુગ્રીવને ક્ષિપ્તિધ પુરીના રાજ્યપર ખેસાર્યો અને તેના પુરજનો તથા સેવકો પૂર્વની જેમ એ સામ સુગ્રીવને તમવા લાગ્યા પછી વાનરપતિ સુગ્રીવે અજલિ બેડીને પોતાની અતિ સુદર તે કન્યાઓ આપવા માટે ગમને પ્રાર્થના કરી રામે કહ્યું કે-‘ હે સુગ્રીવ ! તમે સીતાની શોધને મ પ્રયત્ન કરો. આ કન્યાઓની કે બીજી કોઈ વસ્તુની મારે જરૂર નથી ’ આ પ્રમાણે કહી રામ નગરની બહાર ઉદ્યાનમા રહ્યા અને તેમની આજ્ઞાથી સુગ્રીવે નગરીમા પ્રવેશ કર્યો.

આ તરફ લક્ષ્મણપુરીમા મદોદરી વિગેરે રાવણના અત પુરની સ્ત્રીઓ ખર-દૂષણ વિંદેના વધનો વૃત્તાત સાલળીને રૂદન કરવા લાગી રાવણની બેન ચંદ્રણા પણ સુદ સાથે રૂદન કરતી અને બે હાથે છાતી કૂટતી રાવણને ઘરે આવી રાવણને બેઈ તે કહે વળગી પડી અને તે ઉંચે સ્વરે રોતી બોલી કે-“ અરે ! દૈવે મને મારી નાખી માં પુત્ર, મારો પતિ, મારા બે દિયર અને ચૌદ હજાર કુળપતિઓ માર્યા ગયા હે બધું ! જીવતા છતા અભિમાની શત્રુઓએ તારી આપેકી પાતાળલકાની રાજધાની પણ અમા પાસેથી આચ્છેદી લીધી, તેથી આ સુદ પુત્રની સાથે હું જીવ લઈ નાસીને તારે શર આવી છું, માટે કહે હવે ક્યાં જઈને રહું ? ” આ પ્રમાણે રૂદન કરતી પોતાની બેન રાવણે સમજાવીને કહ્યું કે-‘ તારા પતિ-પુત્રને હણનારને હું થોડા કાળમા મારી નાખીશ

એક વખતે રાવણ આ શોકથી અને સીતાના વિગ્ધની પીડાથી ફાળ ચૂકેલા વ્યાધ જેમ નિરાશ થઈને પોતાની શય્યાઉપર આજોટતો હતો તે સમયે મદોદરીએ આવી કહ્યું કે-‘ હે સ્વામી ! પ્રાકૃત (સાધારણ) મનુષ્યની જેમ આમ નિશ્ચેષ્ટ થઈને કેમ રહ છો ? ’ રાવણે કહ્યું કે-“ સીતાના વિરહતાપથી હું કાંઈ પણ ચેષ્ટા કરવાને, કહેવાને બેવાને સમર્થ નથી, તેથી હે માનિની ! તારે બે મને જીવતો રાખવો હોય તો તું મા છોડી સીતાની પાસે જા અને તેને વિનયથી સમજાવ કે જેથી તે મારી સાથે કીડા કમ વાની ઇચ્છા કરે મે ગુરૂની સાક્ષીએ એવો નિયમ લીધો છે કે ‘ નહિ ઇચ્છતી એવ પરસ્ત્રીને હું કદિ પણ ભોગવીશ નહિ ’ આ નિયમ અત્યારે મારે અર્ગલારૂપ થઈ પડ્યો છે ” આવા રાવણનાં વચન સાલળી પતિની પીડાથી પીડિત થયેલી કુલીન મદોદર તત્કાળ દેવરમણ ઉદ્યાનમા આવી અને તેણે સીતાને કહ્યું કે-“ હું મદોદરી નામે રાવણન પદરાણી છું, પરંતુ હું તમારી દાસી થઈને રહીશ માટે તમે રાવણને ભજો હે સીતા તમને ધન્ય છે કે જેના ચરણકમળ હમેશા સેવવાને સર્વ વિશ્વને સેવવા યોગ્ય ચરણકમળવાળા મારા બળવાન પતિ પણ ઇચ્છે છે બે રાવણ જેવો પતિ મળે તો પછી તેના પાસે એક રાકમાત્ર અને પેદળ જેવા તેમજ ભૂચર અને તપસ્વી રામભદ્ર પતિ કોણ મા

છે ? " આવાં મહોદરીના વચન સાંભળીને સીતા ક્રોધથી બોલ્યા કે—“ સિદ્ધ કયા અને શિયાળ કયાં ? ગરૂડ કયા અને કાકપક્ષી કયા ? તેમજ તારો પતિ રાવણ કયાં અને મારા પતિ રામ કયા ? અહો ! તારી અને તે પાપી રાવણની વચ્ચે દ્વંડ્વપાત્ર યોગ્ય થયું જણાય છે, કેમકે તે પુરૂષ (રાવણ) બીજી સ્ત્રીની સાથે રમવા ઇચ્છે છે અને તું તેની સ્ત્રી તેની કુદૃષ્ટી (દુષ્ટી) થાય છે અને પાપી સ્ત્રી ! તું મુખ ભેવાને પણ યોગ્ય નથી તો ભાવણ કરવાને યોગ્ય શી રીતે હોય ? માટે શીઘ્ર આ સ્થાનમાંથી ચાલી ભાઈ દહિમાર્ગે છાડી દે " એ સમયે રાવણ પણ ત્યાં આવ્યો અને બોલ્યો કે—“ હે સીતા ! તું કોના ઉપર શામાટે ક્રોધ કરે છે ? આ મહોદરી તો તારી કાસી છે અને હે દેવી ! હું પોતે તારો હાસ છું, માટે મારીપર પ્રસન્ન થા. હે ભનઝી ! તું આ માણસને (રાવણને) દહિથી પણ કેમ પ્રસન્ન કરતી નથી ? ' ત્યારે મહાસતી સીતાએ વિમુખ થઈને કહ્યું કે—“ અને દુષ્ટ ! મને—રામની સ્ત્રીને હરણ કરવાથી તારી ઉપર ધમરાજે દહિ કરી છે હે હતાશ અને અપ્રાર્થિત વસ્તુની પ્રાર્થના કરનાર ! તારી આશાને પિંકાર છે ! શત્રુજ્ઞાના કળરૂપ અનુવળ્લુપસહિત રામ આગળ તું કેટલું ઇવવાનો છે ? " આવી રીતે સીતાએ તેના ઉપર આક્રોશ કયાં છતાં પણ રાવણ વારંવાર તેને પૂર્વવત્ કહેવા લાગ્યો. અહા ! બળવતી કામાવસ્થાને પિંકાર છે ! એ સમયે બંને વિપત્તિમાં મગ્ન થયેલ સીતાને બેઠું શક્યો ન હોય તેમ સૂર્ય પશ્ચિમસમુદ્રમાં મગ્ન થયો (અસ્ત પામ્યો) અને ઘોર રાત્રિ પ્રવર્તી જોટલે તે વખતે ઘોર ભુલિયાગો રાવણ ક્રોધથી અને કામથી અધ બનીને સીતાને ઉપસર્ગ કરવા લાગ્યો.

પુનઃ પક્ષીઓ પુ કાર કરવા લાગ્યા, ફેરવો કુશાંગ મારવા લાગ્યા, નહાર વિચિત્ર રીતે બોલવા લાગ્યા, બીજાકાઓ પરસ્પર વડવા લાગ્યા, બ્રાહ્મ પુછ ! પછાડવા લાગ્યા, સર્પો કુશાડા મારવા લાગ્યા પિયાચ, પ્રેન, વેતાળ અને ભૂત ઉવાસી કાવી લઈને કરવા લાગ્યા, બંને ધમરાજના સભાસહ હોય તેવા રાવણે વિકુર્વેલા તે સર્વ બલકર પ્રાણીઓ ઉછળતા અને માઠી ઘેટા કરતા સીતાની પામે આગ્યા. મનમાં પશ્ચપ્તથી નમસ્કારનું ધ્યાન કરતી સીતા ચિર ભેંચી રહી, પણ બચથી ડીને રાવણને બચ્ચો નહિ આ રાત્રિનું સર્વ વૃત્તાંત પ્રાનકાગે વિભીષણના બલ્લવામાં આવ્યું જોડે તેણે રાવણપાને આવના પહેલાં સીતાની પામે આપીને તેને પૂછ્યું કે—“ હે બહે ! તમે કોણ છો ? કોની સ્ત્રી છો ? કયાંથી આગ્યા છો ? અને અહીં તમને કોણ લાવ્યું છે ? તે સર્વ બલ પામ્યા નિતા જેમ હોય તેમ જણાવે. હું પરત્વીનો મહોદર જુ તેને મધ્યમ્ય બાળી સીતા નીચું મુખ રાખીને બોલ્યા કે—“ હું જનક રાજની પુત્રી અને ભાગ્યકષ્ટ વિવાધરની બેન છું, તેમજ રામબદની પત્ની અને રાજ દશરથની પુત્રવધૂ છું મારું નામ સીતા છે અનુવળ્લુપસહિત પતિની સાથે હું દરકા રવ્યમાં આવી હતી. ત્યાં મારા ચિયર લકમણ કીડા કરવાને આમતેમ કરતા દતા તેવામાં આકાશમાં અધર રહેલું એક મદાગ્રેષ્ઠ ખટ્ટ તેમના બેવામાં આવ્યું જોટલે કોતુકથી તેમણે દાયમાં લીધું પૈ નશ્વકમાં વશાજન દની તે તેણે તેનાવળી છેડી નાખી, જેથી તંત્રી અદર રહેલા તે ખટ્ટના આધનું મનક અબલગત કાણ મયુ ' આ કોણ મારી સાથે મુદ્દ નહિ કરનારા નિરપરાધી પુરૂષને મેં મારી નાખ્યો, તે ઘણું જોડું હતું એવો

પશ્ચાત્તાપ કરતા મારા દિયર તેમના મોટા ભાઈપાસે આવ્યા થોડી વારમાં મારા દિયરને પગલે પગલે તે ખડ્ગસાધકની ઉત્તરસાધિકા કોઈ સ્ત્રી કોપયુક્ત ચિત્તે અમારી પાસે આવી. અદ્ભુત રૂપવડે ઈંદ્ર જેવા મારા પતિને જોઈને એ કામગીરિત સ્ત્રીએ ક્રીડા કરવાને માગણી કરી, પણ મારા પતિએ તેને જાણી લઈને તેની માગણીનો અસ્વીકાર કર્યો એટલે તે ત્યાથી ચાલી ગઈ અને મોટું ગદ્ગદોનું ઉચ્ચ સૈન્ય લઈને પાછી આવી પછી 'જે સકટ પડે તો સિંહનાદ કરવો' એવો સંકેત કરીને લક્ષ્મણ તેની સાથે યુદ્ધ કરવા ગયા પછી માયાવડે ખોટો સિંહનાદ કરી, મારા પતિને મારાથી દૂર કરીને, માઠી વાત્છાવડે આ રાક્ષસ (રાવણ) પોતાના વધમાટે જ મને અહીં લઈ આવ્યો છે " આ પ્રમાણે તેનું સર્વ વૃત્તાત સાલગીને વિલીપણે રાવણપાસે જઈ નમસ્કારપૂર્વક કહ્યું-“ હે સ્વામી ! તમે આ કામ આપણા કુળને હ્રષણ લાગે તેવું કર્યું છે, પણ હવે જ્યાં સુધી રામ-લક્ષ્મણ આપણને મારવા માટે અહીં નથી આવ્યા ત્યાં સુધીમા આ સીતાને સત્વર તેમની પાસે મૂકી આવો ' વિલીપણના આવાં વચન સાલગી ગવણ કોધથી રાતાં નેત્ર કરીને બોલ્યો કે-“ અરે ભીરૂ ! તું આવું શું બોલે છે ? શું તું મારા પગકમને ભૂલી ગયો ? આ સીતા અનુનય કરવાથી અવશ્ય મારી સ્ત્રી થશે અને પછી જો એ બીચારા રામ-લક્ષ્મણ અહીં આવશે તો હું તેમને મારી નાખીશ ' વિલીપણે કહ્યું-“ હે ભ્રાતા ! જાનીનું વચન સત્ય થવાનું જણાય છે કે રામની પત્ની સીતાને માટે આપણા કુળનો ક્ષય થવાનો છે, નહિ તો આ લક્ષ્મણ ધનુષ વચન તું શામાટે ન માને અને મેં માર્યા છતાં દશરથ રાજા કેમ જીવે ? હે મહાભુજ ! જે ભાવી વસ્તુ છે તે અન્યથા થવાની નથી, તથાપિ હું તને વિનવું છું કે આપણા કુળનો ઘાત કરનારી સીતાને છોડી દે " જાણે વિલીપણની વાણી સાલગી જ ન હોય તેમ કરી સીતાપાસે જઈ તત્કાળ મીનાને પુષ્પક વિમાનમાં બેસારીને રાવણ કરવા લાગ્યો અને પોતાની સમૃદ્ધિ બતાવવા લાગ્યો કે-“ હે હસનામિની ! આ રત્નમય શિખરવાળા અને સ્વદિષ્ટ જળના નિઝરણાવાળા મારા ક્રીડાપર્વતો છે, નદનવનની જેવા આ ઉદ્યાનો છે, આ ઇચ્છા પ્રમાણે ભોગવવાયોગ્ય ધારાગૃહો છે, આ હસસહિત ક્રીડાનદીઓ છે હે સુદર ભ્રુગુરીવાળી સ્ત્રી ! સ્વર્ગના ખડ જેવા આ રતિગૃહો છે આમાં જ્યાં તારી પ્રીતિ હોય ત્યાં તું મારી સાથે ક્રીડા કર ' હસની જેમ રામના ચરણકમળનું જ ધ્યાન કરતી સીતા રાવણની આવી વાણી સાલગીને પૃથ્વીની જેમ ધીરજ ધરીને કિંચિત્ પણ ક્ષોભ પામી નહિ રાવણે સર્વ રમણીય સ્થાનોમાં ભરી ભરીને છેવટે સીતાને પાછી અશોકવનમાં મૂકી

જ્યારે રાવણને ઉન્મત્ત થઈ ગયેલ જોયો અને પોતાના વચનની યુક્તિમાં આવે તેમ ન લાગ્યું ત્યારે વિલીપણે તે વિષે વિચાર કરવાને માટે કુળપ્રધાનોને બોલાવ્યા પછી વિલીપણ બોલ્યો કે-“ હે કુળમત્રીઓ ! કામાદિક અતરશત્રુઓ ભૂતનો પેઠે વિષમ છે તેઓમાથી એક પણ પ્રમાદી જનને હેરાન કરે છે આપણો સ્વામી રાવણ અત્યંત કામાતુર થયો છે એકલો કામદેવ જ ઘણો દુર્જય છે, તો પછી જો પરસ્ત્રીની ઇચ્છાથી તેને સહાય મળે તો પછી તેની વાત જ શી કરવી ? તે કામના પ્રસંગથી લકાપુરીનો સ્વામી અતિ બળવાન છતાં પણ તે અત્યંત દુઃખસાગરમાં જલ્દી આવી પડશે " મત્રીઓ બોલ્યા કે-“ અમે તો નામના જ મત્રીઓ છીએ, ખરેખરા મત્રી તો તમે જ છો કે જેની આવી હરદર્શી

કાંઈ જીવનારે સ્વામી કેવળ કામને વશ થયા છે ત્યારે મિથ્યાકાંઈ પુરૂષને નૈતધર્મના ઉપદેશની જોમ તેને આપણો મત્ર (વિચાર) શુ અસર કરી શકશે ? સુગ્રીવ અને હનુ માન જેવા પુરૂષો પણ તે શમને મળી ગયા છે, પરંતુ ‘ ન્યાયી મહાત્માના પક્ષને કોણ અલગ ન કરે ? ’ સીતાના નિમિત્તે રામભક્તને હાથે આપણા કુળનો ક્ષય શાનીએ કહેલો છે, તથાપિ પુરૂષને આશિન હોય તેવું સમયને ચોખ્ખું કર્તવ્ય કરવું ઘટિત છે ”

આ પ્રમાણેના મત્રીઓના વચન સાંભળીને વિભીષણે લકાના કિંદા ઉપર મત્ર વિગેરે યોગથી હીધાં, કેમકે ‘ મત્રીઓ મત્રરૂપ નેત્રથી અનાગત વસ્તુને પણ જુએ છે ’

અહીં સીતાના વિરહથી પીડિત રામ, લક્ષ્મણે આપેલા આશ્વાસનથી માંડમાંડ કાળ નિર્ગમન કરતાં હતા. જોકે વખતે રામે લક્ષ્મણને શિશ્ના આપીને સુગ્રીવની પાસે મોકલ્યા. લક્ષ્મણ ભાથા, ધનુષ્ય અને ખાંડોને સુગ્રીવની પાસે આપ્યા. અરજી-આસથી પૃથ્વીને વૃક્ષ કરતા, પર્વતને કપાવતા અને વેગના ગંધાટાથી લગ્નગી બુલબુલે માર્ગનાં વૃક્ષોને પાડી નાખતા તે કિર્તિકામાં આભ્યા ઉત્કળ જગૃદીથી ભયભર લટાટવાળા અને શતાં લોચનવાળા લક્ષ્મણને જોઈને ભય પામેલા દ્વારપાળીએ વત્કાળ માર્ગ આપ્યો, જોટલે તે સુગ્રીવના મંદિરમાં આભ્યા. લક્ષ્મણને આપેલા સાંભળી કપિરાજ સુગ્રીવ અતપુરમાથી વત્કાળ બહાર નીકળ્યો અને ભયથી કપતો કપતો તેમની પાસે ઉભો રહ્યો. લક્ષ્મણે કોપથી કહ્યું કે— ‘ જરૂર વાનર ! હવે તું કૃતાર્થ થઈ ગયો ! કામ સરી રહ્યા પછી અતપુરથી પરિવૃત્ત થઈ નિઃશ કપણે મુખમા નિમગ્ન થઈ રહ્યો છે. સ્વામી રામભક્ત વૃક્ષવળે બેસી વર્ષ લેવા દિવસે નિર્ગમન કરે છે તે તું બહુતો નથી ? તું સ્વીકારેલી વાત પણ શૂલી ગયો બહુલ છે હવે સીતાની શોધ હેવાને ઉભો આ સાહસત્રિતે માર્ગે જ નહિ, તે માર્ગે હવે સંકેત પાત્રી ગયો નથી ’ લક્ષ્મણનાં આવા વચન સાંભળી સુગ્રીવ તેમના અરજીમા પડીને બોલ્યો કે— ‘ હે સ્વામી ! પ્રસન્ન થાઓ. મારા પ્રમાદને સહન કર્યા કેમકે તમે મારા પ્રભુ છો. ’ આવી રીતે લક્ષ્મણને પ્રસન્ન કરી, તેમને આગળ કરીને સુગ્રીવ રામભક્તપાસે આભ્યો અને ભક્તિથી તેમને પ્રણામ કર્યા પછી સુગ્રીવે પોતાના સૈનિકોને આજ્ઞા કરી કે— ‘ હે સૈનિકો ! તમે સર્વ પરાક્રમી છો અને સર્વત્ર અશબલિત ગતિવાળા છો, માટે સર્વ ઠેકાણે ફરીને સીતાની શોધ કરો. આ પ્રમાણે આજ્ઞા થતાં સર્વ સૈનિકો સર્વ બેટમાં, પર્વતોમા, સમુદ્રમાં અને શુક્રાંજીમાં ત્વરાથી ફરવા લાગ્યા.

સીતાનું હરણ થયાના ખજાર સાંભળી ભામઠલ રામચંદ્રની પાસે આભ્યો અને અત્યવ જુગી થઈને ત્યાં જ રહ્યો. પોતાના સ્વામીના દુઃખથી પીડિત થયેલો વિરાધ મોટું સૈન્ય લઈને ત્યાં આભ્યો અને ચિરકાળના પેદાળની જોમ તે પણ રામની સેવા કરતો સતો ત્યાં જ રહ્યો. સુગ્રીવ પોતે શોધ કરવા નીકળ્યો તે અનુક્રમે કળ્દવીપમાં આભ્યો, જોટલે તેને દ્રુપદી જોઈને રત્નજટી વિચારવા લાગ્યો કે— ‘ શુ રાવણે મારા અપરાધને સહારી મારો વધ કરવા માટે આ મહાજાતું વાનરપતિ સુગ્રીવને મોકલ્યો હશે ? જો પરાક્રમી રાવણે પૂર્વે મારી સર્વ નિવા હરી લીધી છે અને હવે આ વાનરપતિ મારા માણને હરી લેશે. ’ આ પ્રમાણેના વિચારમાં પડેલા રત્નજટીની પાસે સુગ્રીવ ત્વરાથી આભ્યો અને બોલ્યો કે— ‘ હે રત્નજટી !

મને જોઈને તુ ઉભો પણ કેમ થયો નહિ ? શુ તુ આકાશગમન કરવામા આજસુ થઈ ગયો છે ? ’ રત્નજટી બોલ્યો કે—‘ જનકીનું હરણ કરતા રાવણની સાથે હું યુદ્ધ કરવા ગયો તે વખતે તેણે મારી સર્વ વિદ્યા હરી લીધી છે ’ પછી સુગ્રીવ તેને ઉપાડીને તત્કાળ રામના ચરણ-પાસે લાવ્યો રામે તેને સર્વ વાત પૃષ્ઠી એટલે તે સીતાનો વૃત્તાત કહેવા લાગ્યો કે—“ હે દેવ ! ફર અને દુરાત્મા એવા રાવણે સીતાને હરી લીધી છે અને કોપ કરીને મારી વિદ્યાઓ પણ હરી છે ‘ હે રામ ! હા વત્સ લક્ષ્મણ ! હા બ્રાત ભામ ડલ ! ’ એમ પોકાર કરીને રૂદ્ધન કરતા સીતાને સાલજીને મને રાવણઉપર કોપ ચડ્યો હતો ” આ પ્રમાણે સીતાનું વૃત્તાત સાલજીને રામ ખુશી થયા અને તેમણે સુરસંગીતપુરના પતિ રત્નજટીને આલિંગન આપ્યું પછી રામ વારવાર સીતાના વૃત્તાત વિષે તેને પૂછતા હતા અને તેમના મનની પ્રીતિને માટે તે વારવાર કહેતો હતો પછી રામે સુગ્રીવ વિગેરે મહાસુભટોને પૂછ્યું કે—‘ અહીંથી તે રાક્ષસની લકાપુરી કેટલી દૂર છે ? ’ તેઓ બોલ્યા કે—‘ તે પુરી દૂર હોય કે નજીક હોય તેથી શુ વળ્યું ? કેમકે જગતનો વિજય કરનાર તે રાવણની આગળ અમે સર્વે તૃણ સમાન છીએ. ’ રામ બોલ્યા કે—‘ તે જતાથે કે નહિ જતાય એ ચિંતા તમારે કરવી નહિ માત્ર દર્શનના જામીનની પેઠે અમને તે જતાવો પછી લક્ષ્મણે છોડેલા ખાણો જેના ગળાના રૂધિરનું પાન કરશે તેવા તે રાવણને જોવાથી તમે તેનું સામર્થ્ય થોડા સમયમા જાણી લેશો ’ લક્ષ્મણ બોલ્યા કે—‘ તે રાવણ કોણ માત્ર છે કે જેણે શ્વાનની જેમ અસાર છળ કરીને આવું દુષ્ટ કામ કર્યું ? સત્રામરૂપ નાટકમા સભ્ય થઈ રહેલા એવા તમે જોતા એ છગી રાવણનું શિર હું ક્ષત્રિય આચારથી છેદી નાખીશ ’ તે સમયે જાળવાને કહ્યું કે—‘ તમારામા તે સર્વ વાત ઘટે છે, પણ જે કોટિશિલાને ઉપાડશે તે રાવણને મારશે એવું અનલવીર્ય નામના જ્ઞાની સાધુએ કહેલું છે, તો અમારા પ્રતીતિને માટે તમે તે શિલા ઉપાડો ‘ લક્ષ્મણે કહ્યું—‘ બહુ સાડ ’ એટલે તેઓ તત્કાળ જ્યાં કોટિશિલા હતી ત્યાં લક્ષ્મણને આકાશમાર્ગે લઈ ગયા લક્ષ્મણે લતાની જેમ તે શિલાને ભુજથી ઉપાડી તત્કાળ દેવતાઓએ ‘ સાધુ, સાધુ ’ શબ્દ બોલીને આકાશમાથી પુષ્પવૃષ્ટિ કરી તે જોઈને સર્વને પૂર્ણ વિશ્વાસ ઉત્પન્ન થયો પછી તેઓ પૂર્વની જેમ લક્ષ્મણને આકાશમાર્ગે કિષ્કિંધામા રામની પાસે લાવ્યા ત્યાં વૃદ્ધ કપિઓ બોલ્યા કે—“ જરૂર તમારાથી રાવણનો ક્ષય થશે, પણ નીતિવાન પુરૂષોની એવી રીતિ છે કે પ્રથમ હૃત મોકલવો જોઈએ જો સદેશો લઈ જનાર હૃતથી પ્રયોજન સિદ્ધ થાય તો પછી રાબતોને પોતાને ઉદ્યોગ કરવાની કાંઈ જરૂર નથી, પરંતુ કોઈ પરાક્રમી અને સમર્થ હૃતને ત્યાં મોકલવો, કારણ કે લકાપુરીમા પ્રવેશ કરવો અને નીકળવું તે પણ ઘણું મુશ્કેલ છે એમ સંભળાય છે તે હૃતે લકામા જઈ સીતાને પાછી અર્પણ કરવા માટે વિલીષણને કહેવું, કારણ કે રાક્ષસકુળમા તે ઘણું નીતિમાન પુરૂષ છે વિલીષણ સીતાને છોડી દેવા રાવણને કહેશે, અને રાવણ જો તેની અવજ્ઞા કરશે તો તે તત્કાળ તમારી પાસે આવશે ” આવી વૃદ્ધ કપિઓની સલાહસાથે રામ સમત થયા, એટલે સુગ્રીવે શ્રીભૂતિની સાસુ જોઈને હનુમાનને બોલાવ્યા તેજથી સૂર્ય જેવા હનુમાને તત્કાળ ત્યાં આવી સુગ્રીવ વિગેરેથી વીંટાઈ સલામા બેઠેલા રામને પ્રણામ કર્યો સુગ્રીવે રામને કહ્યું કે—‘ આ પવનજયના વિનયી પુત્ર હનુમાન વિપત્તિને વખતે અમારા બધું છે સર્વ વિદ્યાધરોમા તેના જેવો બીજો કોઈ નથી, તેથી હે

સ્વામી ! સ્ત્રીતાની શોધને માટે તેને જ આશા આપો.' તે વખતે હનુમાન ઓભ્યા કે—“મારા જેવા અનેક કપિઓ છે, પણ આ સુગ્રીવ રાજા મારી પર રોકેલે દીધે જ આમ કહે છે. યવ, યવાક્ષ, યવધ, શરભ, ઝખમાદન, નીલ, દિવિદ, મૈદ, બાળવાન, ખગદ, નલ અને બીજા ધણા પરક્રમી કપિઓ અહીં હાજર છે, તે સવળામા હું પણ તમારૂં કાર્ય સાધવાને માટે તેઓની સખ્માને પૂરનારો છું. કહેા તો રાક્ષસદીપસહિત લકાને ઉપાડીને અહીં લાવુ અને કહેા તો બાધવસહિત રાવણને બાંધીને અહીં લઈ આવુ ? રામ ઓભ્યા કે—“હે વીર હનુમાન ! તારામાં જો સર્વ સમાવે છે, પરંતુ હમઝા તો લકાપુરીએ જા અને ત્યાં સ્ત્રીતાની શોધ કર. આ મારી સુદ્ધિ નિશાનીને માટે લઈ જા. તે સ્ત્રીતાને આપણે જાને તેનો ચૂદ્યમણિ નિશાનીને માટે અહીં લાવજે તેને મારો સદેશો આ પ્રમાણે કહેલે કે—હેરી ! રામજન તમારા વિચેઝથી અત્યંત પીડિત થઈ તમારૂં જ ધ્યાન કરે છે. હે લવિતેશ્વરી ! મારા વિચેઝથી લવિતનો ત્યાગ કર્યો નહિ, કેમકે શેડા સમયમાં તમે રાવણને લક્ષ્મણથી હણાયેલો બેશો. ” હનુમાને કહ્યું કે—‘ હે પ્રભુ ! બધા સુખી તમારી આજ્ઞા પ્રમાણે કરીને હું લકામાંથી પાછો આવુ ત્યાં સુખી તમે અહીં જ રહેશો.’

આ પ્રમાણે કહી પરિવારસહિત રામને નમીને હનુમાન જોઈ વેત્રવાળા વિમાનમાં બેસી લકા તરફ આજ્ઞો આકાશમાર્ગે આવતા હનુમાન મહેદ્રમિશિના શિખરપર આવ્યા. ત્યાં પોતાના માતામહ મહેદ્રરાજાનું મહેદ્રપુરપત્તન તેના બેવામાં આવ્યું. હનુમાને વિચાર્યું કે—“ આ મારા માતામહનું નગર છે કે જેણે મારી નિરપરાધી માતાને કાઢી મૂકી હતી. ” આ પ્રમાણે પૂર્વવાર્તા સંભારી ક્રોધાવમાન થઈને તત્કાળ હનુમાને સ્વવાય વગાડ્યા, જેથી બ્રહ્માંડને ફાડી નાખે તેવો પ્રતિધ્વનિ ઢિશાઓમાં આવ્યો. યત્રુત્ર આવુ બળ બોધને ઈકના જેવા પરાક્રમવાળા મહેદ્ર રાજા પણ સૈન્યસહિત મુદ્દ કરવા માટે પોતાના નગરની બહાર નીકળ્યો. મહેદ્ર અને હનુમાનની વચ્ચે રૂઢિસ્તી વૃદ્ધિથી ભયકર ઉત્પાત સમયનો મિથ ક્રોધ તેવુ આકાશમાં ધાર મુદ્દ મળતું. સ્વભૂમિમાં વેત્રથી ફરતા બેવા હનુમાને વૃક્ષોને પવન ભાગી નાંખે તેમ યત્રુતા સૈન્યને ભાગી નાંખુ મહેદ્રનો પુત્ર પ્રસન્નકીર્તિ પોતાના ભાણેજનો સળધ બાવળ વગર નિશ કપણે શસ્ત્ર પ્રહાર કરતો હનુમાનની સાથે મુદ્દ કરવા લાગ્યો. બંને સરખા બળવાન અને બંને સરખા અમર્ષવાળા હોવાથી તેઓ દૈદ મુદ્દથી પરસ્પરને શ્રમ ઉત્પન્ન કરવા લાગ્યા. આ પ્રમાણે મુદ્દ કરતા હનુમાનને વિચાર થયો કે—‘ મને ધિત્તાર છે કે મે સ્વામીના કાર્યમાં વિલગ કરનાર આ મુદ્દ આરબુ છે ! જે કાલુવારમા છતી ચકાષ તે બીજા, પણ આ તો મારૂં મોસાળ છે; તમાપિ જેનો આરભ કર્યો તેનો નિર્વાહ કરવાને માટે હવે તો અવશ્ય છત્રું જ નેપ્રજો. આવો વિચાર કરીને હનુમાને ક્રોધથી શસ્ત્રપ્રહારવટે પ્રસન્નકીર્તિને સુગ્રી દીધો અને તેના અગ્ર, રથ તથા સારથિને ભગ્ન કરી ફર્યો તેને પકડી લીધો. ઉપર અત્યંત મુદ્દ કરીને મહેદ્ર રાજાને પણ પકડી લીધો. પછી હનુમાને મહેદ્ર રાજાને નમીને કહ્યું કે—‘ હું અજ્ઞાનોના પુત્ર અને તમારો ભાણેજ છું. રામની આજ્ઞાથી સ્ત્રીતાની શોધ કરવા માટે લકા તરફ જતા માર્ગમાં અહીં આવતા મારી માતાને તમે કાઢી મૂકેલ તે મને સંભારી આવ્યું; તેથી ક્રોધ ઉત્પન્ન થવાને લીધે મે તમારી સાથે મુદ્દ કર્યું છે તે

ક્ષમા કરશે! હવે હું સ્વામીના કાર્યને માટે જાઉં છું તમે મારા સ્વામી રામની પાસે જાઓ ” મહેન્દ્રે પોતાના વીરશ્રેષ્ઠ ભાણેજને આલિંગન કરીને કહ્યું કે—‘ પ્રથમ લોકોના મુખથી તારા પરાક્રમની વાતો સાલળી હતી આજે ભાગ્યયોગે તું પરાક્રમી ભાણેજ અમારા જોવામા આવ્યો છે હવે તું શીઘ્ર સ્વામીના કાર્યને માટે જ તારૂં માર્ગમા કુશળ થાઓ ’ આ પ્રમાણે કહી મહેન્દ્ર રાજ પોતાનું સૈન્ય લઇને રામની પાસે આવ્યા

ત્યાથી હનુમાન આકાશમાર્ગે ચાલતા દધિમુખ નામના દ્વીપમા આવ્યો ત્યાં જો મહામુનિને કાઉસગધ્યાને રહેલા તેણે જોયા તેમની નજીકમા જ નિર્દોષ અગવાળી અને વિદ્યાસાધનમા તત્પર એવી ત્રણ કુમારિકાઓ ધ્યાન ધરતી તેના જોવામા આવી તે સમયે અકસ્માત્ તે બધા દ્વીપમા દાવાનળ પ્રગટ થયો, જેથી જો મુનિઓ અને ત્રણ કુમારિકાઓ અચાનક દાવાનળના સકટમા આવી પડ્યા તેઓની ઉપરના વાત્સલ્યભાવથી હનુમાને વિદ્યાવડે સાગરમાથી જળ લાવીને મેઘની જેમ તે દાવાનળને શમાવી દીધો તત્કાળ વિદ્યા સિદ્ધ થવાથી ધ્યાનમા રહેલા જન્મે મુનિને પ્રદક્ષિણા દઇને તે ત્રણ કન્યાઓ હનુમાનપ્રત્યે કહેવા લાગી કે—‘ હે પરમાર્હત ! તમે ઉપસર્ગથી અમને બચાવ્યા તે સારૂં કર્યું તમારી સહાયથી સમયવિના પણ અમારી વિદ્યા સિદ્ધ થઇ છે ’ હનુમાને કહ્યું—‘ તમે કોણ છો ? ’ કન્યાઓ બોલી—“ આ દધિમુખ દ્વીપમા દધિમુખ નગરને વિષે ગંધર્વરાજ નામે રાજ છે તેની કુમુદમાળા નામની રાણીના ઉદરથી અમે ત્રણે કન્યાઓ જન્મ પામેલી છીએ અમારે માટે ઘણા ખેચરપતિઓ અમારા પિતાપાસે માગણી કરતા હતા, તેમા એક અગારક નામે ઉન્મત્ત ખેચર પણ અમારી માગણી કરતો હતો, પણ અમારા સ્વતંત્રવિચારી પિતાએ તેને કે કોઇ બીજાને અમોને આપી નહીં એક વખત અમારા પિતાએ કોઇ મુનિને પૂછ્યું કે—‘ આ મારી પુત્રીઓનો પતિ કોણ થશે ? ’ ત્યારે તેમણે કહ્યું કે—‘ જે સાહસગતિ વિદ્યાધરનો મારનાર થશે તે તારી પુત્રીઓનો પતિ થશે ’ પછી મુનિના તેવા વચનથી અમારા પિતા તેને શોધવા લાગ્યા, તથાપિ કોઇ ઠેકાણે તેનો પત્તો મળ્યો નહી, તેથી તેને જાણવાને માટે અમે આ વિદ્યાસાધનનો આરભ કર્યો હતો પેલા અગારકે અમારી વિદ્યાનો ખ્રશ કરવા માટે આ દાવાનળ પ્રગટ કર્યો હતો, તેને નિષ્કારણ બધું એવા તમે સારી રીતે શમાવી દીધો અને જે મનોગામિની વિદ્યા છ માસે સધાય છે તે વિદ્યા તમારી સહાયથી અમને ક્ષણવારમા સિદ્ધ થઇ ગઇ છે ” પછી હનુમાને સાહસગતિનો વધ રામે કર્યો છે અને તેમના કાર્યને માટે જ પોતે લકામા જાય છે, એ બધી કથા મૂળથી માડીને કહી બતાવી તે સાલળી ત્રણે કુમારિકાઓએ હર્ષ પામી પિતાની પાસે જઇને એ સર્વ વૃત્તાત નિવેદન કર્યો રાજ ગંધર્વરાજ તે ત્રણ કન્યાઓ અને મોટું સૈન્ય લઇને રામની પાસે આવ્યો

ત્યાંથી વીર હનુમાન ઉડીને લકાની પાસે આવ્યો ત્યાં કાળરાત્રિ જેવી ભયકર શાલિકા નામે વિદ્યા તેના જોવામા આવી તે વખતે ‘ અરે વાનર ! તું ક્યા જાય છે ? અનાયાસે તું મારૂં લોભ્ય થઈ પડ્યો છે ’ એમ આશ્લેષથી કહેતી તે વિદ્યાએ પોતાનું મુખ ફાડ્યું હનુમાને હાથમા ગદા લઇને તત્કાળ તેના મુખમા પ્રવેશ કર્યો અને પછી વાદ-

સ્વામી ! સીતાની શોધને માટે તેને જ આજ્ઞા આપે.' તે વખતે હનુમાન બોલ્યા કે—“માથા જેવા અનેક કપિઓ છે, પણ આ સુધીવ રાજ્ય મારી પર સ્નેહને લીધે જ આમ કહે છે. યવ, ગવાક્ષ, ગવય, શરણ, ગધમાદન, નીલ, દિવિક, ગૈંડ, બાળવાન, અગદ, નલ અને બીજા ઘણા પરાક્રમી કપિઓ અહીં હાજર છે, તે સમગ્રમાં હું પણ તમારૂં કાર્ય સાધવાને માટે તેઓની સંખ્યાને પૂરનારો છું. કહો તો ગણસદીપસહિત લોકાને ઉદ્ધારીને અહીં લાવુ અને કહો તો બાધવસહિત રાવણને બાંધીને અહીં લઈ આવુ ?” રામ બોલ્યા કે—“હે વીર હનુમાન ! તારામાં જો સર્વ સમાવે છે; પરંતુ હમણા તો લકષ્મણીએ જ અને ત્યાં સીતાની શોધ કર આ મારી સુક્રિષ્ઠ નિયામીને માટે લઈ જા. તે સીતાને આપણે અને તેના બ્રહ્મમણિ નિયામીને માટે અહીં લાવજો તેને મારો સહયોગ આ પ્રમાણે કહેજો કે—કે દેવી ! રામભક્ત તમારા વિશેષથી અત્યંત પીડિત થઈ તમારૂં જ આન કરે છે કે જીવિતેશ્વરી ! મારા વિશેષથી જીવિતનો ત્યાગ કરશે નહિ, કેમકે મોઘ સમયમાં તમે રાવણને લક્ષ્મણથી હણાયેલો જોશે.” હનુમાને કહ્યું કે—“હે પ્રભુ ! જ્યાં સુધી તમારી આજ્ઞા પ્રમાણે થીને હું લકષ્મણી પાછો આવુ ત્યાં સુધી તમે અહીં જ રહેજો.

આ પ્રમાણે કહી પરિવારસહિત રામને નગીને હનુમાન એક વેગવાળા વિમાનમાં બેસી લઈ તરફ ચાલ્યો. આકાશમાર્ગે આવતા હનુમાન મહેકમિરિના શિખરપર આવ્યા ત્યાં પોતાના માતામહ મહેકરાજનું મહેકપુરપતન તેના જોવામાં આવ્યું. હનુમાને વિચાર્યું કે—“આ મારા માતામહનું નગર છે કે જેણે મારી નિરપરાધી માતાને કાઢી મૂકી હતી.” આ પ્રમાણે પૂર્વવાર્તા સંભારી ક્રોધાશ્રમાન થઈને તત્કાળ હનુમાને રણવાય વગાડ્યાં, જેથી જાણાઈને ફોડી નાખે તેવો પ્રતિજ્ઞાને હિસાબમાં બાપી ગયો. યત્રનું આવું બળ જોઈને ઈંદ્રના જેવા પરાક્રમવાળા મહેક રાજા પણ સૈન્યસહિત મુદ્દ કરવા માટે પોતાના નગરની બહાર નીકળ્યો. મહેક અને હનુમાનની વચ્ચે ટુકિરની વૃદ્ધિથી ભયકર ઉત્પાત સમયનો મેલ હોય તેવું આકાશમાં ઘોર મુદ્દ પ્રવર્ત્યું. રણભૂમિમાં વેગથી ફરતા જોવા હનુમાને વૃક્ષોને પવન ભાગી નાખે તેમ યત્રના સૈન્યને ભાંગી નાખ્યું. મહેકનો પુત્ર પ્રસન્નકીર્તિ પોતાના ભાણેજનો સંબંધ વ્યવધા વગર નિશ કપણે શસ્ત્ર પ્રહાર કરતા હનુમાનની સાથે મુદ્દ કરવા લાગ્યો. બંને સરખા બળવાન બંને બંને સરખા અમર્ષવાળા હોવાથી તેઓ દર મુદ્દથી પરસ્પરને અમ ઉત્પન્ન કરવા લાગ્યા. આ પ્રમાણે મુદ્દ કરતા હનુમાનને વિચાર થયો કે—“મને ધિક્કાર છે કે મેં સ્વામીના કાર્યમાં વિલંબ કરનાર આ મુદ્દ આરંભ્યું છે !” હાલુવારમાં જીતી શકાય તે બીજા, પણ આ તો મારૂં મોસાળ છે; તથાપિ જેનો આરંભ થયો તેનો નિર્વાહ કરવાને માટે હવે તો અવશ્ય જીતવું જ જોઈએ.” આવો વિચાર કરીને હનુમાને ક્રોધથી શબ્દપ્રદારવટે પ્રસન્નકીર્તિને ઝુલ્મી લીધા અને તેના અસ્ત્ર, રથ તથા સારથિને ભગ્ન કરી દઈને તેને પકડી લીધા. ઉગ્ર અત્યંત મુદ્દ કરીને મહેક રાજાને પણ પકડી લીધા. પછી હનુમાને મહેક રાજાને નમીને કહ્યું કે—“હું અજ્ઞાનોનો પુત્ર અને તમારો ભાણેજ છું. રામની આજ્ઞાથી સીતાની શોધ કરવા માટે લોક તરફ જતાં માર્ગમાં અહીં આવતા મારી માતાને તમે કાઢી મૂકેલ તે મને સાંભરી આવ્યું; તેથી ક્રોધ ઉત્પન્ન થવાને લીધે મેં તમારી સાથે મુદ્દ કર્યું છે. તે

ક્ષમા કરશે। હવે હું સ્વામીના કાર્યને માટે જઈ છું તમે મારા સ્વામી રામની પાસે જાઓ ” મહેન્દ્રે પોતાના વીરશ્રેષ્ઠ ભાણેજને આલિંગન કરીને કહ્યું કે—‘ પ્રથમ લોકોના મુખથી તારા પરાક્રમની વાતો સાંભળી હતી આજે સાચ્યયોગે તું પરાક્રમી ભાણેજ અમારા જોવામા આવ્યો છે હવે તું શીઘ્ર સ્વામીના કાર્યને માટે જ તારૂં માર્ગમા કુશળ થાઓ ’ આ પ્રમાણે કહી મહેન્દ્ર ગળત પોતાનું સૈન્ય લઈને રામની પાસે આવ્યા

ત્યાથી હનુમાન આકાશમાર્ગે ચાલતા દધિમુખ નામના ઠીપમા આવ્યો ત્યાં જો મહામુનિને કાઉસગધ્યાને રહેલા તેણે જોયા તેમની નજીકમા જ નિર્દોષ અગવાળી અને વિદ્યાસાધનમા તત્પર એવી ત્રણ કુમારિકાઓ ધ્યાન ધરતી તેના જોવામા આવી તે સમયે અકસ્માત્ તે બધા ઠીપમા દાવાનળ પ્રગટ થયો, જેથી જો મુનિઓ અને ત્રણ કુમારિકાઓ અચાનક દાવાનળના સકટમા આવી પડ્યા તેઓની ઉપરના વાત્સલ્યભાવથી હનુમાને વિદ્યાવડે સાગરમાથી જળ લાવીને મેઘની જેમ તે દાવાનળને શમાવી દીધો તત્કાળ વિદ્યા સિદ્ધ થવાથી ધ્યાનમા રહેલા બંને મુનિને પ્રદક્ષિણા દઈને તે ત્રણ કન્યાઓ હનુમાનપ્રત્યે કહેવા લાગી કે—‘ હે પરમાર્હત્ ! તમે ઉપસર્ગથી અમને બચાવ્યા તે સારૂં કર્યું તમારી સહાયથી સમયવિના પણ અમારી વિદ્યા સિદ્ધ થઈ છે ’ હનુમાને કહ્યું—‘ તમે કોણ છો ? ’ કન્યાઓ બોલી—“ આ દધિમુખ ઠીપમા દધિમુખ નગરને વિષે ગંધર્વરાજ નામે રાજા છે તેની કુમુદમાળા નામની રાણીના ઉદરથી અમે ત્રણે કન્યાઓ જન્મ પામેલી છીએ અમારે માટે ઘણા ખેચરપતિઓ અમારા પિતાપાસે માગણી કરતા હતા, તેમા એક અગારક નામે ઉન્મત્ત ખેચર પણ અમારી માગણી કરતો હતો, પણ અમારા સ્વત્રવિચારી પિતાએ તેને કે કોઈ બીજાને અમોને આપી નહીં એક વખત અમારા પિતાએ કોઈ મુનિને પૂછ્યું કે—‘ આ મારી પુત્રીઓનો પતિ કોણ થશે ? ’ ત્યારે તેમણે કહ્યું કે—‘ જે સાહસગતિ વિદ્યાધરનો મારનાર થશે તે તારી પુત્રીઓનો પતિ થશે ’ પછી મુનિના તેવા વચનથી અમારા પિતા તેને શોધવા લાગ્યા, તથાપિ કોઈ ઠેકાણે તેનો પત્તો મળ્યો નહીં, તેથી તેને જાણવાને માટે અમે આ વિદ્યાસાધનનો આરભ કર્યો હતો પેલા અગારકે અમારી વિદ્યાનો બ્રશ કરવા માટે આ દાવાનળ પ્રગટ કર્યો હતો, તેને નિષ્કારણ બધું એવા તમે સારી રીતે શમાવી દીધો અને જે મનોગામિની વિદ્યા છ માસે સધાય છે તે વિદ્યા તમારી સહાયથી અમને ક્ષણવારમા સિદ્ધ થઈ ગઈ છે ” પછી હનુમાને સાહસગતિનો વધ રામે કર્યો છે અને તેમના કાર્યને માટે જ પોતે લકામા જાય છે, એ બધી કથા મૂળથી માંડીને કહી બતાવી તે સાંભળી ત્રણે કુમારિકાઓએ હર્ષ પામી પિતાની પાસે જઈને એ સર્વ વૃત્તાત નિવેદન કર્યો રાજા ગંધર્વગજ તે ત્રણ કન્યાઓ અને મોટું સૈન્ય લઈને રામની પાસે આવ્યો

ત્યાંથી વીર હનુમાન ઉડીને લકાની પાસે આવ્યો ત્યાં કાળરાત્રિ જેવી ભયકર શાલિકા નામે વિદ્યા તેના જોવામા આવી તે વખતે ‘ અરે વાનર ! તું ક્યા જાય છે ? અનાયાસે તું મારૂં લોભ્ય થઈ પડ્યો છે ’ એમ આશ્લેષથી કહેતી તે વિદ્યાએ પોતાનું મુખ ફાડ્યું હનુમાને હાથમા ગદા લઈને તત્કાળ તેના મુખમા પ્રવેશ કર્યો અને પછી વાદ-

જના મધ્યમાંથી સૂર્ય નીકળે તેમ તેના ઉદરને ફાડીને બહાર નીકળ્યો. તેણે લકાની આસપાસ ફિસ્લો કર્યો હતો, તેને હનુમાને વિદ્યાના સામર્થ્યથી જોઈ માનીતા પાત્રને ભાંગી નાખે તેમ ક્ષણવારમાં ભાંગી નાંખ્યો. તે ફિસ્લાનો બજામુખ નામે જોઈ રક્ષા હતો તે મુશ્કેલી કોમથી મુદ્દ કરવા માટે આવ્યો, તેને હનુમાને મુદ્દમા મારી નાંખ્યો. બજામુખ હણ્યો. એટલે લકામુદરી નામે તેની જોઈ વિદ્યાના બળવાળી કન્યા હતી તેણે કોપથી હનુમાનને પોતાની સાથે મુદ્દ કરવા બોલાવ્યો. પર્વતઉપર વીજળીની જેમ હનુમાનપર વારવાર પ્રહાર કરતી તે રણબૂમિમાં અતુરાર્થથી બાહી આવી. હનુમાન પોતાના અત્રોથી તેનાં અત્રોને છેલ્લા લાગ્યો. છેવટે તરતની ઉઝેલી હતા જેવી તેને અત્રરહિત કરી દીધી. પછી ‘આ વીર કોણ છે?’ જેમ તે આશ્ચર્યથી હનુમાનને જોવાને પ્રવર્તી, એટલે તેના ઉપર કામદેવે પોતાના બાણથી તાલન કર્યું (અર્થાત્ તે કામપીઠિત થઈ ગયું) તેણે હનુમાનને કહ્યું કે—“હે વીર! પિતાના વધથી કોપ પાત્રીને મેં તમારી સાથે વિચાર્યોવગર વ્યર્થ મુદ્દ કર્યું છે અને જો સાધુએ પૂર્વે કહેલું હતું કે—‘જે તારા પિતાને મારશે તે તારો સ્વામી થશે.’ માટે હે નામ! આ વશ થયેલી કન્યાનું તમે મલ્લિમહલ કરો. આ સર્વ જગતમા તમારા જેવો બીજો કોઈ મુલત નથી, તેથી તમારા જેવા પતિવટે હું સર્વ સ્ત્રીઓમા મર્વ ધરીને રહીશ.” આ પ્રમાણે કહેતી તે વિનયવાળી કન્યાને હનુમાન કર્ણમુદત બિરો અર્ધર્થવિધિથી જનુ રાત્રસહિત પરણ્યો. તે સમયે આકાશમાર્ગમાં ફરવાના ક્ષમથી બાણે સ્નાન કરવાને ઇચ્છતો હોય તેમ સૂર્ય પશ્ચિમસમુદ્રમાં મક્ક થઈ ગયો. પશ્ચિમ દિશાને ક્ષેત્રીને જતા જોવા સૂર્યે સધ્યાકાળના વાઙ્ગના મિષથી તેના વસ્ત્ર ખસેડ્યાં હોય તેમ જણાવા લાગ્યું. પશ્ચિમ દિશાની ઉપર અરુણ વાઙ્ગની પરપરા, બાણે અસ્તાકાળે સૂર્યને છાડીને તેજ ભૂદ રહ્યું હોય તેવી દેખાવા લાગી. ‘મારો ત્યાગ કરીને આ નવીન રાત્રવાળો સૂર્ય હવે નવીન રાત્રવાળી પશ્ચિમ દિશાને સેવે છે. જોવા અપમાનથી પ્રાપ્તી દિશા બદલિ પાત્રી ગઈ હોય તેમ દેખાવા લાગી. કીડાસ્વાનોની પૂંખીનો ત્યાગ કરવાની પીડાને લીધે કોલાહલના મિષથી પશ્ચિમો આકેહ કરવા લાગ્યા. રજસ્વલા થયેલી હલના પોતાના આશ પતિથી દૂર થવાને લીધે જેમ બદલિ પાત્રે તેમ શંકા અકવાહી પતિના વિષામથી બદલિ પાત્રવા લાગી. પતિના જવાથી પતિવ્રતા સ્ત્રીની જેમ સૂર્યરૂપ પતિ અસ્ત મર્તા પશ્ચિમીને પોતાના મુખનો સંકેત કર્યો. વાયવ્ય સ્નાનની પ્રાપ્તિથી કર્ણ પાત્રતા પ્રાણ્યોએ વહના કરેલી બાણે પોતાના વાઙ્ગને મળવાને ઉત્કંઠિત થઈ અત્વર વનમાંથી પાછી વળી જેમ રાજા મુવરાજને રાજ્યસપત્તિ આપે તેમ સૂર્યે અસ્તસમયે પોતાનું તેજ અગ્નિને આગ્રુ આકાશમાંથી ઉતરતા નક્ષત્રાની મેળીની શોભાને ધોરી હોતા અર્થાત્ નક્ષત્રમેળી જેવા જણાતા દીવાળો નગરસીઓએ મત્તેક સ્થાને સળગાવવા માંડ્યા. સૂર્ય અસ્ત થતા છતાં હણુ અદનો ઉદય થયેલો ન હોવાથી લાગ જોઈને અધકાર પ્રસરવા માંડ્યું, કેમકે ખજ પુરેપે છળમાં અતુર હોય છે. અજનગિરિના ચૂર્ણથી અથવા અજનથી પૂર્ણ હોય તેવું ભૂમિ અને આકાશરૂપ પાત્ર અધકારથી પૂર્ણ દેખાવા લાગ્યું તે સમયે સ્થળ, જળ, દિશા, આકાશ કે ભૂમિ કંઈ દેખાતાં નહિ. વધારે શું કહેવું? પોતાનો હાથ પગ જોવામાં આવતો નહિ. અધકારથી આસ અને અર્જુના જેવા સ્વામ આકાશમાં

તારાઓ જાણે વિશ્વપુરૂષના કટિભાગમાં જડેલી કોડીઓ હોય તેવા દેખાવા લાગ્યા. કમળલતા જેવું શ્યામ અને સ્પષ્ટ નક્ષત્રવાળું આકાશ કમળવાળા ચમુના નદીના શ્યામ દ્રહ જેવું જણાવા લાગ્યું. જ્યારે એકાકાર કરતો અધકાર ચોતરફ ફરી વળ્યો. ત્યારે પ્રકાશવગરનું બધું વિશ્વ પાતાળ જેવું દેખાવા લાગ્યું. અધકાર વૃદ્ધિ પામતા કામી-જનને મેળવવામાં ઉત્સુક હ્તીઓ દ્રહમાં માછલીઓની જેમ નિ:શક થઈને સ્વેચ્છાએ વિહાર કરવા લાગી. જનપુર્યંત પગમાં આબૂષણ પહેરી, તમાલ વૃક્ષ જેવા શ્યામ વસ્ત્ર ધરી અને અંગે કસ્તુરીના લેપ કરી અભિસારિકાઓ ફરવા લાગી એવામાં ઉદયગિરિ-રૂપ પ્રાસાદની ઉપર સુવર્ણકળશની જેવા કિંગ્ણોરૂપ અકુરના મહાકંઠભૂત ચદ્ર ઉદય પામ્યો. તે વખતે સ્વાભાવિક વૈરને લીધે કલકના મિષે જાણે ચદ્રસાથે બાહુયુક્ત કરતું હોય તેમ અધકાર જેવામાં આવ્યું. વિશાળ ગોકુળમાં ગાયોની સાથે વૃષભની જેમ વિશાળ ગગનમાં તારાઓની સાથે ચદ્ર સ્વેચ્છાએ ક્રીડા કરવા લાગ્યો. તે વખતે કસ્તુરીના રસે ભરેલું રૂપાનું પાત્ર હોય તેવો અદર રહેલા કલકવાળો ચદ્ર દેખાવા લાગ્યો. આડા હાથ ધરીને વિરહીજને સ્ખલિત કરેલા કામદેવનાં બાણો હોય તેમ ચદ્રકિરણો પ્રસરવા લાગ્યા. લાખા વખતથી ભોગવેલી પણ અત્યારે સૂર્યાસ્તથી દુર્દશાવાળી થયેલી પક્ષિનીને છોડી દઈને ભમરાઓ પોયણીને ભજવા લાગ્યા. “અહો! નીચની મૈત્રીને ધિક્કાર છે!” પોતાના પ્રિય મિત્ર કામદેવને બાણ તૈયાર કરી દેતો હોય તેમ ચદ્ર, કિરણોના પાતથી ચક્રાલી લતાનાં પુષ્પોને પાડવા લાગ્યો. ચદ્રકાતમણિઓમાંથી રસ વર્ષાવીને નવીન સરોવરને કરતો ચદ્ર જાણે નવા નવા નવાણો કરવાવડે પોતાની કીર્તિ જમાવતો હોય તેમ દેખાવા લાગ્યો. અને દિશાઓના મુખને નિર્મળ કરતી ચાંદની પક્ષિનીની જેમ આમતેમ ભટકતી કુલટાઓના મુખને ગ્લાનિ પમાડવા લાગી.

એ સમયે લકાસુદરીની સાથે ક્રીડા કરતા હનુમાને નિશકપણે તે રાત્રિ નિર્ગમન કરી પ્રાતઃકાળે ઇંદ્રની પ્રિયદિશા(પૂર્વ દિશા)ને મહન કરતો સૂર્ય સુવર્ણસૂત્ર જેવા કિરણોવડે ઉદય પામ્યો. સૂર્યના કિરણોએ અવ્યાહત રીતે પડીને વિકસિત પોયણીને સ્વપ્નવાળી કરી દીધી. જગત થયેલી રમણીઓએ છોડી દીધેલા મુગટના પુષ્પો કેશપાશના વિયોગને લીધે ભ્રમરના નાદના મિષથી રૂદન કરવા લાગ્યા. રાત્રિજગરણના પ્રયાસથી રાતા નેત્રવાળી ગણિકાઓ કામીજનના સ્થાનમાંથી નીકળવા લાગી ભમરાઓની પકિતઓ ખડિતા સ્ત્રીના મુખકમળમાંથી નિ:શ્વાસની શ્રેણી નીકળે તેમ વિકસિત થયેલા કમળના કેશમાંથી નીકળવા લાગી ઉદય પામેલા સૂર્યના તેજે જેના કાતિવૈભવને લૂટી દીધો છે એવો ચદ્ર લતાતતુના વસ્ત્ર જેવો દેખાવા લાગ્યો. જે અધકાર આખા બ્રહ્માંડમાં પણ સમાતો નહોતો તેને મેઘને પ્રચડ પવન ઉડાડી દે તેમ સૂર્યે કોઈ પણ સ્થાને ઉડાડી દીધો. રાત્રિની જેમ પ્રતિબંધ કરનાર નિદ્રાનું અપસરણ થતા નગરજનો પોતપોતાનું કામ કરવાને પ્રવર્તવા લાગ્યા.

એ સમયે પરાક્રમી હનુમાન લકાસુદરીની સુદર વચનોથી રજા લઈ લકાનગરીમાં પેઠા પ્રથમ જળના ધામરૂપ હનુમાને શત્રુઓના સુભટોને ભયકર એવા વિભીષણના ઘરમાં પ્રવેશ કર્યો. વિભીષણે સત્કાર કરીને હનુમાનને આવવાનું કારણ પૂછ્યું એટલે હનુમાને આ પ્રમાણે સારરૂપ ગભીર વચન કહ્યા—“તમે રાવણના બધું છો, તેથી શુભ પરિણામને

વિચાર કરીને તેણે હજુ કચેલી રામની પત્ની સતી સીતાને તેની પાસેથી ઇલાવેા. તમારા ભાઈ જો કે બળવાન છે, તો પણ તેમણે કચેલું રામની પત્નીનું હજુ માત્ર પચ્છોકમાં જ નહિ પરંતુ આ લોકમાં પણ દુઃખદાયક છે " વિભીષણે બોલ્યા કે—“ હે હનુમાન ! તમે બરાબર કહો છો. પ્રથમથી જ સીતાને છોડી દેવા માટે મેં મારા જ્યેષ્ઠ બ્રહ્માને કહ્યું હતું અને ફરીવાર પણ હું આમકથમી મારા બાંધવની પ્રાર્થના કરીશ કે જેથી કરા તે ફરીવાર કહેલાં મારા વચનથી પણ સીતાને છોડી દે. ” આ પ્રમાણે વિભીષણે કહ્યું એટલે હનુમાન ત્યાંથી આઠાશમાર્ગે ઉડીને જ્યાં સીતાને રાખેલા હતા તે દેવરમણ ઉદ્યાનમાં ગયો. ત્યાં અગ્રીક (આયોપાલવ) વૃક્ષની નીચે બેઠેલા સીતાજીને હનુમાને જોયા. તેના કપોલના ઉપર કેશ ઉડી રહ્યા હતા સતત પત્તી અક્ષુબ્ધની ધારાથી તેમણે ભૂમિતળને આડું છુપું હતું હિમખીડિત કમલિનીની જેમ તેમનું સુખકમળ બહાનિ પામીકું હતું બીજના અંદની કળાની જેમ તેમનું શરીર અતિદુશ્વર્ય ઝમ્મ હતું ઉજ્જ્વલ નિઃશ્વાસના સતાપથી તેની અધર-પહાવ વિદુર થયેલા હતા. સ્થિર યોગિનીની જેમ તે રામનું જ ધ્યાન કરતા હતા. વચ મલીન થઈ ગયા હતા અને પોતાના શરીરમાં પણ નિસ્પૃહ જણાતા હતા તેમને ભોતાં જ હનુમાને વિચાર્યું કે—“ અહો ! આ સીતા મહાસતી છે તેમના હર્શનમાત્રથી જ લોકો પવિત્ર થઈ જાય તેમ જ આ મહાસતીને વિરહ રામને પીડા આપે છે તે ઘટે જ છે, કેમકે આવી રૂપવાન, સુશીલ અને પવિત્ર પત્ની કેમકે પુરુષને જ પ્રાપ્ત થાય છે આ શંકા રાવણ રામના પ્રતાપથી અને પોતાના ભણાં પાપથી—જે બન્ને કારણોથી જરૂર પતિત થયો ” પછી હનુમાને વિદ્યાથી અદ્વય થઈ સાથે લાવેલી રામઅંદની સુદિશ સીતાના ઉત્સર્ગમાં નાખી. તે એક સીતા હવે પામ્યા. તેમને હર્ષિત થયેલા બેઠા વલ્લભ ત્રિજટાએ રાવણપાસે જઈને કહ્યું કે— સીતા આટલો વખત એક પામેલા રહેતા હતા, પરંતુ આજે આનંદમાં આવેલા છે ” રાવણે મહોદ્ધરીને કહ્યું કે—“ હું માનું છું કે હવે સીતા રામને ભૂલી ગઈ છે અને જરૂર મારી સાથે કીટા કરવાને ઈચ્છે છે, માટે તું જઈને તેને સમજાવ. ” પતિના આવાં વચનથી મહોદ્ધરી પતિનું દ્રવીપણું કરવાને માટે પાછી સીતાને લેવાવા સાર ત્યાં ગઈ અને અતિ વિનીત થઈને સીતાને કહ્યું કે—“ રાવણ અદ્વેષ બૈશ્વર્ય અને સૌંદર્યથી ઉત્તમ છે અને રૂપ તથા લાવણ્યથી સપત્તિથી તમે પણ તેને ચોખ્ખા જ છો. જો કે મૂર્ખાં દેવે તમારા ચોખ્ખા સંયોગ મેં નહિ, પણ હવે તો તેવો ચોગ પ્રાપ્ત થયો છે કે બનશે ! પાસે જઈને બજવા ચોખ્ખા રાવણ ઉલટા તમને બજવા વત્પર થાય છે માટે તમે તેને બંને અને હે સુખ ! હું અને તેની બીજ પત્નીઓ તમારી આસાને ધારણ કરે. ” સીતા બોલ્યા કે—“ રે પતિના દ્રવીપણને કરનારી પાપિણી ! રે દુર્ઘંબી તારા પતિની જેમ તારૂં સુખ પણ ઠોણ જુએ ! રે દુઠે ! બાંધવસંહિત તારા પતિને અરમસુખ રાક્ષસોની જેમ મારવા માટે લકમણને અહીં આવેલા જ બાણને અને મને રામની પાસે રહેલી જ બાણને રે પાપિણી ! અહીંથી ઉડી જા, ઉડી જા, હવે હું તારી સાથે જાણવા ઈચ્છતી નથી આવી રીતે સીતાએ અપાર તિરસ્કાર કર્યો, ત્યારે મહોદ્ધરી કોપ કરીને ત્યાંથી આલી નીકળી

જેના ગયા પછી તરતજ હનુમાન મગટ થયો અને સીતાને નમસ્કાર કરી અજલિ બેઠીને તેણે કહ્યું કે—“ કે કેવી ! સાચે જાણે રામ, લકમણસંહિત જય પામે છે તમારી યોધ

લેવાને માટે રામની આજ્ઞાથી હું અહીં આવેલો છું. મારા ત્યા ગયા પછી રામ શત્રુઓને મારવાને માટે અહીં આવશે ' સીતા નેત્રમાં અશ્રુ લાવીને બોલ્યા કે—“હે વીર ! તમે કોણ છો ? આ દુર્લભ સમુદ્રને શી ગીતે ઓળંગીને અહીં આવ્યા ? મારા પ્રાણનાથ લક્ષ્મણની સાથે ખુશીમાં છે ? તેને તમે ક્યા જોયા હતા અને તે ત્યા રહીને કેવી રીતે કાળ નિર્ગમન કરે છે ? ” હનુમાન બોલ્યો કે—“પવનજય અને અજનાનો હનુમાન નામે હું પુત્ર છું આકાશગામિની વિદ્યાથી મેં સમુદ્રનું ઉલ્લંઘન કર્યું છે તેના શત્રુનો નાશ કરી આપવા વડે સર્વ વાનરોના અધિપતિ સુગ્રીવને પોતાના પાળાતુલ્ય કુળે રામ લક્ષ્મણસાથે કિષ્કિન્ધા-પુરીમાં ગ્હેલ છે દાવાનળવડે ગિગ્ગિની જેમ બીજાઓને તપાવતા રામ તમારા વિયોગથી રાત-દિવસ પરિતાપ પામ્યા કરે છે હે સ્વામિની ! ગાયના વિગ્હથી વત્સ (વાછડા)ની જેમ તમારા વિગ્હથી પીડિત એવા લક્ષ્મણ નિઃતર દિશાઓને શૂન્ય જોતા સતા ક્યારે પણ સુખ પામતા નથી ક્ષણવાર શોકમાં અને ક્ષણવાર ક્રોધમાં ગ્હેતા તમાગ પતિ અને દિયર જો કે સુગ્રીવ તેમને વારવાર આશ્વાસન આપે છે તથાપિ કિંચિત્ પણ સુખ પામતા નથી ભામંડલ, વિરાધ અને મહેદ્ર વિગેરે ખેચરો, દેવતાઓ જેમ શંકેર અને ઇશાનેદ્રની મેવા કરે તેમ તેના પેદળ થઇને તેઓની મેવા કરે છે હે દેવી ! તમારી શોધ મેળવવા માટે સુગ્રીવે મને ગતાવ્યો એટલે રામભદ્રે પોતાની વીઠી તમને નિશાની તરીકે આપવા માટે આપીને મને અહીં મોકલ્યો છે અને તમારી પામેથી ચૂડામણિનું અભિજ્ઞાન લાવવાને મને કહેલું છે તે જોવાથી રામભદ્રને મારી અહીં આવવાની પ્રતીતિ આવશે ”

આ પ્રમાણે રામનો વૃત્તાંત સાલજવાના હર્ષથી અને હનુમાનના આગ્રહથી એકવીશ અહોરાત્રિને અતે તે દિવસે સીતાએ લોજન કર્યું પછી સીતા બોલ્યા કે—“હે વત્સ ! આ મારો ચૂડામણિ નિશાની તરીકે લઇને તું હવે સત્વર અહીંથી ચાલ્યો જા અહીં વધારે વખત રહેવાથી તને ઉપદ્રવ થશે તને અહીં આવેલો જાણશે તો તે કૂર રાક્ષસ થમરાજની જેમ જરૂર તને મારી નાખવાને માટે આવશે ' સીતાના આવા વચન સાલળી હનુમાન કિંચિત્ હસી અજલિ જોડીને વિનયથી બોલ્યો કે—“હે માતા ! તમે મારી ઉપરના વાત્સલ્યલાવથી ભય પામીને આમ બોલો છો, પરંતુ ત્રણ જગતને જીતનાર રામ-લક્ષ્મણનો હું દૂત છું મારી આગળ સૈન્યસહિત એ બિચારો રાવણ કોણમાત્ર છે ? હે સ્વામિની ! કહો તો સૈન્યસહિત રાવણનો પગલવ કરી તમને મારા સ્કંધઉપર બેસારીને હું મારા સ્વામી રામની પાસે લઇ જાઉં ' સીતા હસીને બોલ્યા—“હે ભદ્ર ! તમે પોતાના સ્વામી રામભદ્રને લજવશો નહિ, એવો મને આ તમારા વચનથી નિશ્ચય થાય છે રામ અને વાલ્મુકેવ (લક્ષ્મણ) ના દૂત એવા તમારામા તે સર્વ બાળત સંભવે છે, પરંતુ મારે જરા પણ પરપુરુષનો પરિચય યોગ્ય નથી માટે તમે હવે સત્વર ત્યાં જાઓ તમે અહીં સર્વ કાર્ય કર્યું છે અને તમારા જવા પછી જ આર્યપુત્ર રામ જે ઉદ્યોગ કરવા યોગ્ય હશે તે કરવા માડશે ' હનુમાન બોલ્યા—“હે દેવી ! હવે હું ત્યા જ જાઉં છું, પણ રાક્ષસોને જરા માફ પરાક્રમ ગતાવતો જઈશ આ રાવણ પોતાના આત્માને સર્વત્ર વિનયવત જ માને છે, તે બીજાના પરાક્રમને માનતો નથી, તેથી તે રામના દૂતના પરાક્રમને ભલે જાણી લે ' આવા તેના પરાક્રમના વચન સાલળી ' ગાહુ સાઈ ' એમ કહી સીતાએ તેને પોતાનો ચૂડામણિ આપ્યો, એટલે તે લઇને હનુમાન ચરણન્યાસથી પૃથ્વીને ધુળવતો ત્યાંથી ચાલ્યો.

પછી વનના હાથીની જેમ કરના પરાક્રમને પ્રસારતા હનુમાને દેવરમણ ઉવાનને બાંજવાનો આરભ કર્યો. શતા અગ્રોહ વૃક્ષોમાં શૂળરહિત, બોરસલીનાં વૃક્ષોમાં અનાકુલ, આમ વૃક્ષોમાં કવચારહિત, એ પાક વૃક્ષોમાં નિષ્કપ, મહાર વૃક્ષોમાં અતિશયી, કાલી વૃક્ષોમાં નિર્દય અને ઘીબા રમણીય વૃક્ષોમાં પણ ફર ઘડને હનુમાને તેના બગળી લીલા કરવા માંડી. તે જોતાં જ તે ઉવાનના આર દ્રારના દ્રારપાળ ઘડને રહેલા રાક્ષસો હાથમાં મુજર લઈને તેને મારવામાટે દોડી આવ્યા. તીરના ગિરિઉપર મીઠા સાગરના કસોલ નાનૂજ ભાથ તેમ તેમના હથિયારો હનુમાનની ઉપર સ્ખલિત થઈ ગયા. હનુમાને કેપ કરીને તે જ ઉવાનનાં વૃક્ષોથી તેમની ઉપર પ્રહાર કરવા માડ્યો કેમકે “ જળવાનને સર્વ અક્ષ ॥ ” પવનની જેમ અસ્ખલિત જોવા હનુમાને વૃક્ષોની જેમ તે ઉવાનના રક્ષક રક્ષ રાક્ષસોને પશુ તરફાળ બાંચી (મારી) નાંખ્યા, તે જોઈને કેટલાક રાક્ષસોએ આવી હનુમાને કહેલા ઉવાનરક્ષકોના ક્ષયને સર્વ વૃત્તાત રાક્ષસપતિ રાવણની પાસે કહ્યો. તે સાંભળી રાવણે હનુમાનને મારવા માટે સૈન્યસહિત ત્યાં જવાની યત્નનો વાત કરનાર અક્ષુકમારને આજ્ઞા કરી. રણને માટે ઉત્ક્રાંતિત જોવા અક્ષુકમાર ત્યાં આવીને આશ્રેપ કરવા લાગ્યો. જોટલે તેને હનુમાને કહ્યું કે— ‘ જોજનની પહેલા ફળની જેમ તું રણની પહેલાં જ મને પ્રાપ્ત થયો છે ’ આવાં હનુમાનનાં વચન સાંભળી ‘ અરે કપિ ! તું વૃથા જઈના યામાટે કહે છે ? ’ એમ તિરસ્કાર કરતા રાવણના પુત્ર અક્ષુકમારે નેત્રના પ્રસરને રોધ કરનારાં લીક્ષુ બાણોની વૃદ્ધિ કરી. ઉગ્રેલ સમુદ્ર જેમ પાણીથી દીપને ઢાંકી કે તેમ શ્રીસેલે (હનુમાને) પશુ બાણોના ઉત્કર્ષ વર્ષાદથી રાવણપુત્રને ઢાંકી દીધો. પછી માત્ર મૈતુજવટે બિરકાળ શસ્ત્રાસત્રી શુદ્ધ કરીને રણનો પાર પામવાને ઇચ્છતા અજનાપુત્રે પશુની જેમ અક્ષુકમારને મારી નાંખ્યો. પોતાના બાઈના વધના દોષથી— ‘ અરે માણી ! ઉલો રહે, ઉલો રહે. ’ એમ બોલતો ઉદ્વિગ્નિત તરફાળ રણમાં આવ્યો. તે બન્ને મહાબાહુ વીરોનો કહપાત કાળની જેવો કાણુ અને નિશ્ચને વિશ્વાસ કરનારો મોટો સશ્ત્રામ ઘણીવાર સુધી પ્રવર્ત્યો. જળધારાની જેમ આઠ શસ્ત્રમેળોને વર્ષાવતા તે બન્ને આકાશમાં રહેલા પુષ્કરાવર્ત મેઘની જેવા જણાવા લાગ્યા. અવિાચ્છત અઘલતા તેમનાં અસ્રોથી ક્ષણવારમાં બધું આકાશ જળજતુગ્રાથી સમુદ્રની જેમ કુ પ્રેક્ષ્ય થઈ પડયુ રાવણના દુર્વાર કુમારે જોટલાં અસ્રો મુક્યા તેટલાં બધાં માણતિજે તેના કરતાં અનેકશુભા અસ્રોવટે છેડી નાંખ્યાં. હનુમાનના અસ્રોથી થાથલ થયેલા ઉદ્વિગ્નિતના સર્વ સુખટો બાણે રક્તરહિત જગમ પર્વતો દોષ તેજા દેખાવા લાગ્યા. ઉવટે પોતાનું સર્વ સૈન્ય નાશ પામ્યું જોઈને અને પોતાનાં સર્વ આતુ ધાની નિષ્ફળતા જોઈને ઉદ્વિગ્નિતે હનુમાનની ઉપર નાગપ્રાણાજ્ઞા ઇાક્યુ ૬૬ નાગપ્રાણી ઘડનના વૃક્ષની જેમ હનુમાન પગથી તે અસ્તક સુધી જ પાછાં ગયે. જો કે નાગપ્રાણને તોડીને યતુજ્ઞને જીતવાને તે સમાર્થ હતો, તથાપિ નાગપ્રાણના બંધનસહિત હનુમાન દૈતુક જોવાને માટે બંધાઈ રહ્યો, જોટલે ઉદ્વિગ્નિત હર્ષ પામીને તેને રાવણની પાસે લઈ ગયે. નિજયને ઇચ્છનારા રાક્ષસો પ્રકુલનેત્રે તેને જોવા લાગ્યા.

રાવણે હનુમાનને કહ્યું— “ કે દુર્મતિ ! આ તે શું કહ્યું ? તે રામ-લક્ષ્મણ જ મમી મારા આમિત અને રક્ત છે. વનમાં રહેનારા, ફળાહાર કરનારા, મહીન શરીરપાળા અને

મલીન વસ્ત્રના પહેરનારા કિરાતની જેવાં તેઓ તારાપર તુષ્ટમાન થશે તો પણ તને શી લક્ષ્મ આપી શકશે ? હે મદ્યુદ્ધિ ! તે રામ-લક્ષ્મણના કહેવાથી તું શું જોઈને અહીં આવ્યો ? જેથી અહીં આવતા જ તું પ્રાણસંશયમા આવી પડ્યો ? તે ભૂચારી રામલક્ષ્મણ ઘણુ ચતુર જણાય છે કે જેઓએ તારી પાસે આવું કામ કરાવ્યું, પણ ધૂતારાઓ પરહસ્ત થી જ અગારાને કઢાવે છે અરે ! તુ પ્રથમ મારો સેવક હતો અને આજે બીજાનો હૃત થઈ આવ્યો છે, તેથી અવધ્ય છે પરંતુ માત્ર શિક્ષાને માટે જ તારી આટલી વિટંબના કરવામાં આવી છે ” હનુમાન બોલ્યો કે—“ અરે રાવણ ! હું તારો સેવક ક્યારે હતો અને તું મારો સ્વામી ક્યારે હતો ? આવું બોલતા તું કેમ લજ્જા પામતો નથી ? પૂર્વે એક વખત તારો સામંત ખર પોતાને ઘણા બળવાળો માનતો હતો, તેને તેના શત્રુ વરુણના બદ્ધિગૃહમાંથી મારા પિતાએ છોડાવ્યો હતો ત્યારપછી બીજી વાર તે સહાય કરવાને માટે મને બોલાવ્યો હતો એટલે હું આવ્યો હતો અને વરુણના પુત્રોના સંકટમાંથી મેં તારી રક્ષા કરી હતી, પરંતુ હમણે તો તું પાપમા તત્પર થયેલ હોવાથી સહાય કરવાને યોગ્ય નથી એટલું જ નહીં પણ પરસ્ત્રીનું હરણ કરનાર એવા તારી સાથે ભાષણ કરવાથી પણ પાપ લાગે તેમ છે વળી હે રાવણ એકલા લક્ષ્મણથી પણ તારી રક્ષા કરે તેવો કોઈ પુરુષ તારા પરિવારમા મારા જોવામાં આવતો નથી, તો તેના અગ્રબંધુ રામની આગળ તો કોણ જ રક્ષા કરશે ? ” આવા તેન વચન સાંભળી લલાટપર ચઢાવેલી બ્રશુટીથી ભયકર એવો રાવણ હોઠને ડસતો ડસતો અ પ્રમાણે બોલ્યો કે—“અરે કપિ ! તે મારા શત્રુના પક્ષેનો આશ્રય કર્યો છે અને આવા વચનોથી મને પણ તે તારો શત્રુ કર્યો છે તેથી જરૂર જ તને મરવાની જ ઇચ્છા થઈ લાગે છે, પણ તને તેવો વૈરાગ્ય ભવિત ઉપર કેમ થયો છે ? રે વાનર ! જેનું અગ કુષ્ટ રોગથી વિશીર્ણુ થયું હોય તેવો માણસ મરવાને ઇચ્છે, તો પણ હત્યાના ભયથી કોઈ તેને મારતું નથી તો તને હૂતને કોણ મારશે ? પણ અરે અધમ ! તને ગધેડાઉપર ચઢાવી પચશિખા કરીને લકાના પ્રત્યેક માર્ગે લોકોના સમૂહસાથે ફેરવવામાં આવશે ” રાવણના આવા વચનોથી હનુમાને ક્રોધથી નાગપાશ તોડી નાખ્યો કેમકે કમળનાળથી બધાયેલો હાથી કેટલી વાર રહે ? પછી તત્કાળ વિદ્યુતહઠની જેમ ઉછળી તેણે રાવણના મુગટને પગની પાટુથી કણુશઃ ચૂર્ણ કરી નાખ્યો, એટલે ‘આ નીચને મારો અને પકડો’ એમ રાવણે પોકાર કર્યો; પરંતુ તેણે તો અનાથ હોય તેમ બધી નગરીને ચરણઘાતથી ભાગી નાખી અને એ પ્રમાણે ક્રીડા કરીને ગરૂડની જેમ ઉડી શીઘ્રપણે રામની પાસે આવ્યો રામભદ્રને નમીને સીતાનો ચૂડામણિ તેણે આગળ ધર્યો, તેથી સાક્ષાત્ સીતા આવ્યા હોય તેમ તે ચૂડામણિને લઈને રામે વારંવાર સ્પર્શ કરીને પોતાના હૃદયમા ધારણ કર્યો પછી રામે પુત્રની જેવા પ્રસાદથી હનુમાનને આલિંગન દઈને ત્યાંનું વૃત્તાંત પૂછ્યું, એટલે જેની ભુજાના પરાક્રમની હકીકત સાંભળવાને બીજાઓ તત્પર થઈ રહેલા હતા એવા હનુમાને રાવણનું પોતે કરેલું અપમાન અને સીતાની બધી પ્રવૃત્તિ યથાર્થ રીતે કહી સંભળાવી

इत्याचार्यश्रीहेमचंद्रविरचिते त्रिपटिशलाकापुरुषचरिते महाकाव्ये सप्तमे
पर्वणि सीताप्रवृत्त्यानयनोनाम षष्ठसर्गः ॥ ६ ॥

સર્ગ ૭ મો

—ક્રિષ્ણ—

રાવણુવધ

સીતાના કોપસ સમાચાર આવી જવાથી મુગ્ધીવ વિગેરે મુળટોમી વીંટાયેલા રામ લક્ષ્મણસહિત લોકોનો વિલય કરવામાટે આકાશમાર્ગે આસ્થા ભામકલ, નલ, નીલ, મહેદ્ર, હનુમાન, વિરાધ, સુપેલુ, બબવાન, અગ્રહ અને બીજા કૌટીયમે વિદ્યાધરના રાજ્યો પોતાના સૈન્યથી દિશાઓના મુખને આશ્ચાદન કરતા સતા રામની સાથે આસ્થા વિદ્યાધરે લક્ષ્મણ અનેક વાલ્મીકે વચ્ચાવા લાગ્યા તેના અત્યંત અબીર નાહથી આકાશ બધુ પૂર્ણ થઈ ગયું પોતાના સ્વામીના કાર્યની સિદ્ધિમાં અહંકાર ધરતા ખેલસે વિમાન, રથ, જન્ય, હાથી અને બીજા વાહનોપર બેસીને આકાશમાં આસ્થા સૈન્યસહિત સમુદ્ર ઉપર આલતા ક્ષણવારમાં સર્વે વેલ ધરે પર્વતપર રહેલા વેલ ધરપુરપાસે આસ્થા તે નગરમાં સમુદ્ર અને સેતુ નામે સમુદ્રની જેવા દુર્ધર બે રાજ્યો હતા, તેઓ ઉત્તર થઈને રામના અગ્ર સે યની સાથે મુદ્ર કરવા લાગ્યા સ્વામીના કાર્યમાં અતુર જેવા પરાક્રમી નહો સમુદ્ર રાજને અને નીલે સેતુ રાજને બાંધી લીધા અને તેઓને રામની પાસે લાવીને રણુ કર્યા કૃપાળુ રામે તેમને પાછા તેના રાજ્યઉપર બેસાડ્યા મહાન પુરુષે પરાભવ પામેલા શત્રુઉપર પછુ કૃપાળુ હોય છે સમુદ્રે રૂપથી મુદ્ર અને સ્ત્રીઓમાં રત્નરૂપ પોતાની ત્રણ કન્યાઓ લક્ષ્મણને આપી તે રાત્રિ ત્યાં જ નિર્ગમન કરીને પ્રાતઃકાળે રામ સેતુ અને સમુદ્ર રાજને સાથે લઈ ત્યાંથી આસ્થા ક્ષણવારમાં મુલેલગિરિપાસે આવી પહોંચ્યા ત્યાના મુલેલ નામના દુર્લભ રાજને લવીને રામ જોઈ રાત્રિ ત્યા રજા પ્રાતઃકાળે પાછા ત્યાંથી આસ્થા ત્રીજે દિવસે લોકોની પાસે આવેલા હંસદ્વીપના રાજા હંસરથને લવીને રામભદ્રે ત્યા જ નિવાસ કર્યો. મીન રાશિમાં રહેલા યનિની જેમ રામ નહીં આજવાથી બધી લોકપુરી શેલ પામી અને તેને આરે તરફથી પ્રલયકાળની શકા થવા લાગી.

રામભદ્ર નહીં આભાના ખળર પડ્યા જ હસ્ત, પ્રહસ્ત, મારીય અને સારણ વિગેરે રાજ્યના હબરો સામતો મુદ્ર કરવાને તૈયાર થયા. શત્રુઓને તાડન કરવામાં પડિત જેવા રાજા કૌટીયમે સેનકોની પાસે રણસજાથી મદાદારણ વાલ્મીકે વચ્ચાવ્યા તે સમયે વિલીયલે રાજ્યની પાસે આવીને કહ્યું કે— જાણુ ! ક્ષણવાર પ્રસતા થા અને શુભ પરિણામવાળાં મારાં વચનોનો વિચાર કર પૂર્વે બે લોકોને વાન કરનાર પરાક્રમીજનુ કામ તે વિચાર્યાવચર કરેલું છે અને તેથી તારૂ કુળ લગ્ન પામેતુ છે, હવે આ રામભદ્ર પોતાની બીને લેવા માટે આવેલા છે તો તેની સ્ત્રી અર્ચણ કરવારૂપ તેનું આતિથ્ય કર નહિ તો જો રામ બીજીરીતે પણ તને લઈ અને તમારી સાથે તમારા બધા કુળને પણ પડી લેશે. સાદસમતિ વિદ્યાધરના અને અર રાજ્યના અતઃકરૂપ જો રામ લક્ષ્મણની ચર્ના તો જોઈ તરફ રહી, પણ કાલ થ ને આવેલા હનુમાનને પણ તમે શ

નથી દીઠો ? આ ઇંદ્રથી પણ અધિક એવી તમારી સંપત્તિ એક સીતાના કારણથી છોડી દો નહિ, કેમકે એમ કરવાથી તમારે ઉભયબ્રહ્મ થવું પડશે ” વિલીધણના આવાં વચન સાંભળી ઇંદ્રજિત બોલ્યો કે—“ અરે વિલીધણ કાકા ! તમે જન્મથી જ ભીડ છો, તમે આપણા બધા કુળને દૂષિત કરેલું છે, તમે મારા પિતાના સહોદર જ નથી ! રે મૂર્ખ ! ઇંદ્રને પણ જીતનાર અને સર્વ સંપત્તિના નાયક એવા મારા પિતાને માટે આવી સલાવના કરો છો, તેથી તમે ખરેખર મરવાને જ ઇચ્છો છો. પૂર્વે પણ અસત્ય ભાષણ કરી તમે મારા પિતાને ઠગ્યા હતા, કારણ કે દશરથ રાજના વધની પ્રતિજ્ઞા લઈને તમે તે પ્રમાણે કથું નહિ હવે જ્યારે રામ અહીં આવેલ છે ત્યારે ભૂચર મનુષ્યથી નિર્લજ્જપણે ભય બતાવીને તમે મારા પિતાથી એ રામની રક્ષા કરાવવાને ઇચ્છો છો, તેથી હું એમ માનું છું કે તમે રામના જ પક્ષના છો. તેણે તમને પોતાને વશ કર્યા લાગે છે, તેથી તમે હવે વિચાર કરવામા પણ ભળવાના અધિકારી નથી, કેમકે રાજાઓનો આસ મંત્રીની સાથેનો વિચાર જ શુભ પરિણામ લાવે છે ” પછી વિલીધણ બોલ્યો કે—“ હું શત્રુપક્ષનો નથી, પણ તું પુત્રરૂપે કુળનો નાશ કરનાર શત્રુ અવતર્યો છે એમ જણાય છે આ તારો પિતા જન્મબદ્ધ હોય તેમ ઐશ્વર્યથી અને કામથી અધ થયેલો છે અરે મુઘ ! ક્ષીરકંઠ બાળક ! તું શું સમજ ? હે રાવણ ! આ ઇંદ્રજિત પુત્રથી અને તારા આવા નિદિત આચરણથી તું થોડા સમયમાં પતિત થઈશ એમ નક્કી સમજજે હવે તારે માટે હું વ્યર્થ પરિતાપ કરીશ નહિ ”

વિલીધણના આવા વચન સાંભળીને દૈવદૂષિત એવા રાવણને અધિક ક્રોધ ચઢ્યો, તેથી તત્કાળ ભયકર ખર્જા બેચીને વિલીધણનો વધ કરવા ઉભો થયો બ્રહ્મટીવડે ભયકર એવો વિલીધણ પણ હાથીની જેમ મોટો સ્તંભ ઉપાડી રાવણની સામે યુદ્ધ કરવા ઉભો થયો, એટલે કુલકર્ણુ અને ઇંદ્રજિત બન્નેએ વચમા પડી તેઓને યુદ્ધ કરતા અટકાવી બે હાથીને જેમ પોતપોતાની શાળામા લઈ જાય તેમ તેમના પોતપોતાના સ્થાનમાં લઈ ગયા તે વખતે રાવણે કહ્યું કે—“ અરે વિલીધણ ! તું મારી નગરીમાથી ચાલ્યો જ, કેમકે અગ્નિની જેમ તું આશ્રયને લક્ષણ કરનારો છે ’ આવાં રાવણના વચનથી તત્કાળ વિલીધણ લકામાથી નીકળીને રામની પાસે જવા ચાલ્યો તેની પછવાડે રાક્ષસોની અને વિદ્યાધરોની મળીને મહા ઉત્કટ એવી ત્રીશ અઘ્રોહિણી સેના રાવણને છોડીને તેની સાથે ચાલી નીકળી વિલીધણને આવતો ભેઈ સુગ્રીવ વિગેરે સર્વે ક્ષોભ પામવા લાગ્યા, કારણ કે “ હાકળની જેમ શત્રુઓપર તરત જેમતેમ વિશ્વાસ આવતો નથી ” પ્રથમ તેણે માણસ મોકલીને રામભદ્રને પોતાના આવવાના ખબર કહેવરાવ્યા, એટલે રામે પોતાના વિશ્વાસપાત્ર સુગ્રીવના મુખની સામું બેસી સુગ્રીવ બોલ્યો કે—“ હે દેવ ! જો કે સર્વ રાક્ષસો જન્મથી જ માયાવી અને પ્રકૃતિથી જ ક્ષુદ્ર હોય છે, તથાપિ આ વિલીધણ અહીં આવે છે તો ભલે આવે અમે તેનો ગુસ્સો રીતે શુભાશુભ ભાવ જાણી લઈશું અને પછી તેના ભાવ પ્રમાણે યોગ્ય ગોઠવણ કરીશું ” એ વખતે વિલીધણને પૂર્ણ રીતે જાણનાર વિશાળ નામનો એક ખેચર બોલી ઉઠ્યો કે—“ હે પ્રભુ ! રાક્ષસોમા આ વિલીધણ એક જ મહાત્મા અને ધાર્મિક છે સીતાને છોડી દેવા વિષે રાવણને કંઈતા અતિ ક્રોધી એવા

એના બંધુ રાવણે એને કાઢી મૂક્યો છે, તેથી તે તમારે શરણે આવેલ છું એમાં જરા પણ ફેરફાર નથી.' તે સાંભળી રામે દ્વારનાથદ્વારા વિભીષણને અંદર પ્રવેશ કરાવ્યો. રામના સ્વરૂપમાં અસ્તક મૂકતા તેને રામ સ્વપ્નમયી લેટી પડ્યા પછી વિભીષણ બોલ્યો કે—
“હે પ્રભુ! મારા બન્ધાથી અગ્રબધુને છોડીને હું તમારી પાસે આવ્યો છું; માટે મને પણ સુખીવની જેવો જ ભક્ત ગણીને ખાતા ખાવો.” તે સમયે રામે તેને લોકાનુ શબ્દ આપવાનું કમલ કર્યું. મહાત્માઓને કયેલો પ્રણિપાત ક્યારે પણ અર્થ થતો નથી.

હસદીપમા આઠ દિવસ રહીને પછી રામચંદ્ર સર્વ સેનાસહિત કથપંત કાળની જેમ લોક તરફ આવ્યા. લોકાની બહાર મેદાનમાં વિશાળ સેનાવટે વીર યોજન ભૂમિને રૂંધીને બળના પર્વતરૂપ રામ રણને માટે સજ્જ થઈ રહ્યા. જાણે ધ્વજાંજના સૈન્યથી ઉત્પન્ન થયેા હોય તેવો રામની સેનાનો કોલાહલ સમુદ્રના પ્વનિની જેમ બધી લોકાપુરીને બધિર કરવા લાગ્યો. જેમનું અનન્ય સાધારણ બળ છે એવા હસ્ત, પ્રહસ્ત વિગેરે રાવણના સેનાપતિઓ તરફાળ ઉઠ્યા હથિયાર કરી બહાર પહેરીને તૈયાર થઈ ગયા. કોઈ હાથીપર બેસીને, કોઈ અશ્વપર બેસીને, કોઈ સિંહપર બેસીને, કોઈ ખરપર બેસીને, કોઈ રથમાં બેસીને, કોઈ કુબેરની જેમ મનુષ્યપર બેસીને, કોઈ અસિની જેમ મેલપર સ્વારી કરીને, કોઈ ચમરાજની જેમ મહિષને વાઢન કરીને, કોઈ દેવતકુમારની જેમ અશ્વપર સ્વાર થઈને અને કોઈ હેવની જેમ વિમાનમાં બેસીને રણકર્મમાં ચતુર એવા અસખ્ય વીરો એકસાથે એકઠા થઈને રાવણની આરે તરફ ફરી વળ્યા. પછી રત્નમવાનો ભ્યેષ પુત્ર રાવણ રાવણી રાતાં નેત્ર કરી તૈયાર થઈ વિવિધ બાણધારી પૂર્ણ એવા રથમાં બેઠો. જાણે બીજો ચમ હોય તેવો વીર બાનુકર્ણુ હાથમાં ત્રિશૂળ લઈ રાવણની પાસે આવીને પાર્શ્વરક્ષક થઈ ઉભો રહ્યો. ઈદ્રજિત અને મેલવાહન કુમાર જાણે રાવણના બીજ બે બાહુ હોય તેમ રાવણની પાસે આવીને બન્ને બાજુએ ઉભા રહ્યા. બીજ પશુ મહા પરાક્રમી પુત્રો, કોટીગ્રમે સામતો અને શુક્ર, સારણુ, મારીચ મય અને સુક્ર વિગેરે પણ ત્યાં આવીને હાજર થયા. એ પ્રમાણે રણકર્મમાં કુશળ એવી અસખ્ય સજ્જત જ્યોત્સિની સેનાઓથી રિયાળોને આગ્રહન કરતો સતો રાવણ લોકાનગરીની બહાર નીકળ્યો.

રાવણના સૈન્યમાં કોઈ સિંહની જ્વલવાળા, કોઈ અગ્રાપદની જ્વલવાળા, કોઈ ચમુરૂ મૂંગની જ્વલવાળા, કોઈ હાથીની જ્વલવાળા, કોઈ મજૂરની જ્વલવાળા, કોઈ સર્પની જ્વલવાળા, કોઈના માર્બરની જ્વલવાળા અને કોઈ જ્વાનની જ્વલવાળા હતા, તેમજ કોઈના હાથમાં મનુષ્ય કોઈ હાથમાં ગર્જ, કોઈના હાથમાં પટ્ટી, કોઈના હાથમાં સુગર, કોઈના હાથમાં ત્રિશૂળ, કોઈના હાથમાં પરિધ કોઈના હાથમાં કુદાર અને કોઈના હાથમાં પાશ હતા. તેઓ વારવાર નામ લઈ લઈને ચતુરોને જણાવતા સત્તા રણકર્મમાં ગોટી અનુચાલથી વિચરવા લાગ્યા. પૈતાંબરિણી જેમ પોતાની સેનાની વિશાળતાથી પચાસ યોજન પૃથ્વીમાં રાવણે રણકર્મને માટે પડાવ નાખ્યો. પોતપોતાના નાથકોની પ્રશંસા કરતા પર નાથકોની નિંદા કરતા, પરસ્પર આક્ષેપ કરતા, માહોમાહે કથા કહેતા અને કરારોટ

સર્ગ ૭ મો રાક્ષસ તથા વાનરોનું લીપણ યુદ્ધ હસ્ત તથા પ્રહસ્તનું સ્વર્ગગમન (૧૧૫)

પૂર્વક અસ્રો વગાડતા, ગમ અને ગવણના સૈનિકો કાસીનાળ વેતાળની જેમ એકઠા મળ્યા. 'જા જા, ઉભો રહે, ઉભો રહે, ભય પામ નહિ, આયુધ છોડી દે, આયુધ ગ્રહણ કર' આ પ્રમાણે યુદ્ધમાં સુભટોના મુળમાથી વાણી નીકળવા લાગી બંને મેતામાં શત્રો, શત્રુઓ, ગાણો, ચક્રો, પરિધો અને ગદાઓ જગલમાં પક્ષીઓની જેમ આવી આવીને પડવા લાગ્યા પરસ્પર ઘાતથી લગ્ન થયેલા, ખર્જૂથી અને વેગથી છેદાયેલા ઉછળતા મસ્તકથી બધું આકાશ જાણે વિવિધ કેતુ અને વિવિધ રાહુવાળું હોય તેવું દેખાવા લાગ્યું મુદ્ગરોના આઘાતથી હાથીઓને પાડી દેતા સુભટો જાણે ગેડીદડાની કીડા કરતા હોય તેમ શોભવા લાગ્યા ખીન્ત સુભટોએ કુઠારના ઘાનથી છેદેલી પત્ર શાખાઓ (જે હાથ, જે પગ અને મસ્તક) વૃક્ષોની શાખાની જેમ પડવા લાગ્યા વીર સુભટો શત્રુઓના મસ્તકોને છેદીને જાણે ક્ષુધાતુર ચમગના યથાયોગ્ય ગ્રાસ હોય તેમ પૃથ્વીપર ફેંકવા લાગ્યા. મહાપગકમી ગણ્યો અને વાનરોની વચ્ચેના તે યુદ્ધમાં ભાગીદાર પિત્રાઈઓને ધનની જેમ વિનય સાધ્ય થવામાં ઘણો વિલગ થયો જ્યારે ચિરકાળ યુદ્ધ ગ્રાહ્યુ ત્યારે મહાળગવાન વાનરોએ વનની જેમ રાક્ષસોનું સૈન્ય ભાગી નાખ્યું. રાક્ષસોનું સૈન્ય લગ્ન થતા ગવણના જયના જામીનરૂપ હસ્ત અને પ્રહસ્ત બંને યુદ્ધ કરવાને તૈયાર થયા તે બંનેની સાથે યુદ્ધ કરવા માટે નલ અને નીલ નામના બે મોટા કપિઓ તેની મન્મુખ આવીને ઉભા રહ્યા પ્રથમ નલ અને હસ્ત વડે અવક ગ્રહની જેમ એક-બીજાની મન્મુખ રથમાં આરૂઢ થઈને મળ્યા તેમણે ધનુષ્યને પણચપર ચડાવી તેનું એવું આસ્ફાલન કર્યું કે જેથી તેઓ જાણે પરસ્પર યુદ્ધ કરવાનું આમત્રણ કરતા હોય તેમ દેખાવા લાગ્યા પછી તે બંને પરસ્પર એવા ગાણોને વર્ષાવવા લાગ્યા કે જેથી તેઓના ગ્થ ગાણના શુળથી ભરપૂર જણાવા લાગ્યા ક્ષણવારમાં નલનો અને ક્ષણવારમાં હસ્તનો જય-પરાજય થવાથી નિપુણ પુરૂષો પણ તેમના બળનું અતર જાણી શક્યા નહીં છેવટે બળવાન નલે સભ્ય થઈને જોનારા વીરોની આગળ લજ્જા પામીને અવ્યાકુળપણે કુરુપ્ર ગાણથી ક્રોધવડે હસ્તનું મસ્તક છેદી નાખ્યું હસ્તને જેમ નલે માર્યો તેમ તે જ વળતે નીલે પ્રહસ્તને મારી નાખ્યો, એટલે તત્કાળ નલ અને નીલની ઉપર આકાશમાથી પુષ્પની વૃષ્ટિ થઈ હસ્ત અને પ્રહસ્તના મરણથી રાવણના સૈન્યમાથી મારીચ, સિંહજનન, સ્વયંભૂ, સારણ, શુક, ચદ્ર, ઉદામ, ખીલત્સ, કામાક્ષ, મકર, જવર, ગલીર, સિંહરથ અને અશ્વરથ વિગેરે રાક્ષસસુભટો ક્રોધથી સામા આવ્યા તેમની સાથે મદનાકુર, સતાપ, પ્રથિત, આકોશ, નદન, દુરિત, અનઘ, પુષ્પાશ્વ, વિઘ્ન તથા પ્રીતિકર વિગેરે વાનરો પૃથક્ પૃથક્ યુદ્ધ કરવા લાગ્યા અને કુર્કટની સાથે કુર્કટના યુદ્ધની જેમ ઉંચા ઉછળવા અને પડવા લાગ્યા એ પ્રમાણે યુદ્ધ ચાલતા મારીચ રાક્ષસે સતાપ વાનરને, નદન વાનરે જવર રાક્ષસને, ઉદામ રાક્ષસે વિઘ્ન વાનરને, દુરિત વાનરે શુક રાક્ષસને અને સિંહજનન રાક્ષસે પ્રથિન વાનરને યુદ્ધ કરીને સખત પ્રહારો કર્યા તે સમયે સૂર્ય અસ્ત પામી ગયો એટલે રામનું અને રાવણનું સૈન્ય યુદ્ધથી પાછું નિવર્ત્યું અને સૈનિકો પોતાપોતાના મરણ પામેલા તેમજ ઘાયલ થયેલા સુભટોને શોધવા લાગ્યા

રાત્રિ વીતીને જ્યારે પ્રભાતકાળ થયો ત્યારે દેવપ્રત્યે દાનવોની જેમ રાક્ષસ યોદ્ધાઓ રામના સૈન્યસાથે યુદ્ધ કરવા માટે નજીક આવ્યા રાક્ષસસૈન્યની મધ્યમાં મેઙ્ગિરિની જેમ

એના બધું રાવણે જોને કાઢી મૂક્યો છે, તેથી તે તમારે શરણે આવેલ છે એમાં જરા પણ ફેરફાર નથી.' તે સાંભળી રામે દાશ્યાગદ્વારા વિભીષણને અદર પ્રવેશ કરાવ્યો. રામના વચ્ચેમાં મસ્તક મૂકતાં તેને રામ સજ્જમથી બોલી ગયા પછી વિભીષણ બોલ્યો કે—
“હે પ્રભુ ! મારા અન્યાયી અગ્રણ્યને છાડીને હું તમારી પામે આ ચો છું, માટે મને પણ સુગ્રીવની જેવા જ બહા ગણીને આજ્ઞા આપો.” તે સમયે રામે તેને લઠાનું રાત્રી આપવાનું કમલ કર્કુ મહાત્માઓને કહેલો પ્રવિષ્ણાત કમારે પણ અર્થ થતો નથી.

હ સદીપમા આઠ દિવસ રહીને પછી રામચંદ્ર સર્વ સેનાસહિત હજપત કાળની જેમ લઠા તરફ ચાલ્યા. લઠાની બહાર મેદાનમાં વિશાળ સેનાબંદે વીર યોજન ભૂમિને રૂપીને બળના પર્વતરૂપ રામ રહ્યોને માટે સદાચ ચર્મ રહ્યો. બહુ પ્રજાંજના સ્ફોટથી ઉત્પન્ન થયો હોય તેવો રામની સેનાનો કોલાહલ સમુદ્રના ધ્વનિની જેમ બધી લઠાપુરીને બધિર કરવા લાગ્યો. જેમનું અનન્ય સાધારણ બળ છે એવા હસ્ત, પ્રહસ્ત વિગેરે રાવણના સેનાપતિઓ તત્કાલ ઉઠા હથિયાર કરી બહાર પહેરીને તૈયાર થઈ ગયા. કોઈ કાચીપર બેસીને, કોઈ અશ્વપર બેસીને, કોઈ સિંહપર બેસીને, કોઈ ખરપર બેસીને, કોઈ રથમાં બેસીને, કોઈ કુબેરની જેમ મનુષ્યાર ચડીને, કોઈ અગ્નિની જેમ ચેવપર સ્વારી કરીને, કોઈ યમરાજની જેમ મહિષને વાકન કરીને કોઈ દેવતક્રમારની જેમ અશ્વપર સ્વાર થઈને અને કોઈ દેવની જેમ વિમાનમાં બેસીને રણકર્મમાં અતુર એવા અસંખ્ય વીરો એકસાથે એકઠા થઈને રાવણની ચારે તરફ ફરી વળ્યા. પછી રત્નઘવાનો ભ્રમેષ પુત્ર રાવણ રાવણી સાથા નેત્ર કરી તૈયાર થઈ વિવિધ આયુધોથી પૂર્ણ એવા રથમાં બેઠો. બહુ બીએ યમ હોય તેવો વીર ભાનુકર્કુ કાયમા ત્રિશૂળ લઈ રાવણની પાસે આવીને પાર્શ્વરક્ષક થઈ ઉભો રહ્યો. ઈન્દ્રિત અને ચેવવાકન ક્રમાર બહુ રાવણના બીજા બે બાહુ હોય તેમ રાવણની પાસે આવીને બે બાહુએ ઉભા રહ્યો. બીજા પણ મહા પરાક્રમી પુત્રો, કોટીગમે સામતો અને શુક, સારણ, મારીચ, મય અને સુહ વિગેરે પણ ત્યાં આવીને હાજર થયા. એ પ્રમાણે રણકર્મમાં કુશળ એવી અસંખ્ય સહાય અક્ષૌહિણી સેનાઓથી હિંચાઓને આજ્ઞાદાન કરતો સતો રાવણ લઠાનગરીની બહાર નીકળ્યો.

રાવણના સૈન્યમાં કોઈ સિંહની જ્વલવાળા, કોઈ અજાપહની જ્વલવાળા, કોઈ અમૂર મૂનની જ્વલવાળા, કોઈ કાચીની જ્વલવાળા કોઈ અમૂરની જ્વલવાળા, કોઈ સપની જ્વલવાળા, કોઈના માલ્લીની જ્વલવાળા અને કોઈ આનની જ્વલવાળા હતા, તેમજ કોઈના હાથમાં મનુષ્ય, કોઈ હાથમાં ખર્જૂ, કોઈના હાથમાં પટ્ટી, કોઈના હાથમાં સુરમર, કોઈના હાથમાં ત્રિશૂળ, કોઈના હાથમાં પરિધ કોઈના હાથમાં કુદાર અને કોઈના હાથમાં પાસ હતા. તેઓ બારબાર નામ લઈ લઈને શત્રુઓને જજ્વાળતા સતા રણકર્મમાં મોટી અતુરાઈથી વિચરવા લાગ્યા. વૈતાલજિસ્ત્રી જેમ પોતાની સેનાની વિશાળતાથી પચાસ યોજન પૂર્વની રાવણે રણકર્મને માટે પડાવ નાખ્યો પોતપોતાના નાયકોની પ્રથા સા કરતા પર નાયકોની નિહા કરતા, પરસ્પર ખાસેપ કરતા, માહોમહો કયા કહેતા અને કરાસેલ

સર્ગ ૭ મો રાક્ષસ તથા વાનરોનું ભીષણ યુદ્ધ હસ્ત તથા પ્રહસ્તનું સ્વર્ગગમન (૧૧૫)

પૂર્વક અસ્ત્રો વગાડતા, રામ અને રાવણના સૈનિકો ઢાંગીતાળ વેતાળની જેમ એકઠા મળ્યા ' જા જા, ઉભો રહે, ઉભો રહે, ભય પામ નહિ, આયુધ છોડી દે, આયુધ ગ્રહણ કર ' આ પ્રમાણે યુદ્ધમાં મુભટોના મુખમાંથી વાણી નીકળવા લાગી જાને સેનામાં ગદ્યો, શકુઓ, ખાણો, ચક્રો, પરિધો અને ગદાઓ જગલમાં પક્ષીઓની જેમ આવી આવીને પડવા લાગ્યા પરસ્પર ઘાતથી ભક્ષ થયેલા, ખડ્ગથી અને વેગથી છેદાયેલા ઉછળતા મસ્તકથી બધું આક્રાશ જાણે વિવિધ કેતુ અને વિવિધ રાહુવાળું હોય તેવું દેખાવા લાગ્યું મુજરેના આઘાતથી હાથીઓને પાડી દેતા મુભટો જાણે ગેડીદડાની ક્રીડા કરતા હોય તેમ ગોભવા લાગ્યા ખીજા મુભટોએ કુઠાંગના ઘાતથી છેદેલી પત્ર શાખાઓ (જે હાથ, જે પગ અને મસ્તક) વૃથોની શાખાની જેમ પડવા લાગ્યા વીર મુભટો શત્રુઓના મસ્તકોને છેદીને જાણે કુધાતુર ચમરાજના ચથાચોગ્ય આસ હોય તેમ પૃથ્વીપર ફેંકવા લાગ્યા મહાપગકમી ગક્ષમો અને વાનરોની વચ્ચેના તે યુદ્ધમાં ભાગીદાર પિત્રાઈઓને ધનની જેમ વિજય સાધ્ય થવામાં ઘણું વિલગ થયેા જ્યારે ચિરકાળ યુદ્ધ આસ્યુ ત્યારે મહાળળવાનું વાનરોએ વનની જેમ રાક્ષસોનું સૈન્ય ભાગી નાખ્યું. ગક્ષમોનું સૈન્ય ભક્ષ થતા રાવણના જયના જાત્રીનરૂપ હસ્ત અને પ્રહસ્ત બંને યુદ્ધ કરવાને તૈયાર થયા તે બંનેની સાથે યુદ્ધ કરવા માટે નદ્ર અને નીલ નામના બે મોટા કપિઓ તેની મન્મુખ આવીને ઉભા ગદા પ્રથમ નલ અને હસ્ત વડે અવક ગ્રહની જેમ એક-બીજાની મન્મુખ રથમાં આરૂઢ થઈને મળ્યા તેમજા ધનુષ્યને પણચપર ચડાવી તેનું એવું આસ્કાલન કર્યું કે જેથી તેઓ જાણે પરસ્પર યુદ્ધ કરવાનું આમત્રણ કરતા હોય તેમ દેખાવા લાગ્યા પછી તે બંને પરસ્પર એવા ખાણોને વર્ષાવવા લાગ્યા કે જેથી તેઓના રથ બાણના ગૂળથી ભરપૂર જણાવા લાગ્યા ક્ષણવાગમાં નલનો અને ક્ષણવારમાં હસ્તનો જય-પરાજય થવાથી નિપુણ પુરૂષો પણ તેમના બળનું અતર જાણી શક્યા નહીં છેવટે બળવાન નલે સભ્ય થઈને જોનારા વીરોની આગળ લજ્જા પામીને અવ્યાકુળપણે કુરુપ્ર બાણથી ક્રોધવડે હસ્તનું મસ્તક છેદી નાખ્યું હસ્તને જેમ નલે માર્યો તેમ તે જ વળતે નીલે પ્રહસ્તને મારી નાખ્યો, એટલે તત્કાળ નલ અને નીલની ઉપર આક્રાશમાંથી પુષ્પની વૃષ્ટિ થઈ હસ્ત અને પ્રહસ્તના મરણથી રાવણના સૈન્યમાંથી મારીચ, સિંહજઘન, સ્વયભૂ, સારણુ, શુક, ચદ્ર, ઉદામ, ખીલત્સ, કામાક્ષ, મકર, જ્વર, જલીર, સિંહરથ અને અધરથ વિગેરે રાક્ષસમુલ્લટો ક્રોધથી સામા આવ્યા તેમની સાથે મદનાકુર, સતાપ, પ્રથિત, આક્રોશ, નદન, હુરિત, અનઘ, પુષ્પાસ્ત્ર, વિદ્ધ તથા પ્રીતિકર વિગેરે વાનરો પૃથક્ પૃથક્ યુદ્ધ કરવા લાગ્યા અને કુર્કટની સાથે કુર્કટના યુદ્ધની જેમ ઉંચા ઉછળવા અને પડવા લાગ્યા એ પ્રમાણે યુદ્ધ ચાલતા મારીચ રાક્ષસે સતાપ વાનરને, નદન વાનરે જ્વર રાક્ષસને, ઉદામ રાક્ષસે વિદ્ધ વાનરને, હુરિત વાનરે શુક રાક્ષસને અને સિંહજઘન રાક્ષસે પ્રથિત વાનરને યુદ્ધ કરીને સજત પ્રહારો કર્યા તે સમયે સૂર્ય અસ્ત પામી ગયો એટલે રામનું અને રાવણનું સૈન્ય યુદ્ધથી પાછું નિવર્ત્યું અને સૈનિકો પોતાપોતાના મરણ પામેલા તેમજ ઘાયલ થયેલા મુભટોને શોધવા લાગ્યા

રાત્રિ વીતીને જ્યારે પ્રભાતકાળ થયો ત્યારે દેવપ્રત્યે દાનવોની જેમ રાક્ષસ યોદ્ધાઓ રામના સૈન્યસાથે યુદ્ધ કરવા માટે નજીક આવ્યા રાક્ષસસૈન્યની મધ્યમાં મેઝગિરિની જેમ

(૧૧૬) રાવણનું રણભૂમિમાં આગમન હતુમાને કરેલો વજોદરને ધાત. પર્વ ૭

હાથીના રક્ષામાં આજેકે મથેલો ગણણુ મુદ્દ કરવાને યાદ્યો. વિવિધ અસ્રો ધારણ કરતો તત્કાળ રક્ત દ્રષ્ટી બાણે દિશાઓને પણ બાળતો હોય તેવો રાવણુ ચમરાવથી પણ ક્રોધે બેઠાવા લાગ્યો. ઈન્દ્રની જેમ પોતાના પ્રત્યેક સેનાપતિને બોલતો અને સત્વરે સમાન બહુતો રાવણુ રણભૂમિમાં આવ્યો. તેને બોલતો આકાશમાંથી દેવતાઓએ બોલેલા રામના પરક્રમી સેનાપતિઓ સૈન્યસંહિત મુદ્દ કરવાને માટે રણભૂમિમાં આવ્યા. લઘુવારે કોઈ ઠેકાણે ઉજાગતા રૂપિરજળથી બાણે નદીવાળુ હોય, કોઈ ઠેકાણે પડેલા હાથીઓથી પર્વતવાળુ હોય, કોઈ ઠેકાણે રક્ષામાંથી ખરી પડેલી મહરમુખ ધ્વજાઓથી બાણે મનસ્વ હોય, અર્ધમગ્ન મથેલા મહારથોથી બાણે ઢાલાળુ હોય અને કોઈ ઠેકાણે નાચતા કમ (૫૬) થી બાણે નૃત્યસ્થાન હોય તેવું રણભૂમિનું આગલું દેખાવા લાગ્યું.

પછી રાવણના હુકારથી પ્રેરાયેલા સર્વ રાક્ષસોએ સર્વ બળથી વાનરોના સૈન્ય હાથી દીધું પોતાના સૈન્યના ભયથી ક્રોધ પામીને સુમીવે પોતાનું ધનુષ્ય ચલાવ્યું. પ્રબળ સેનાથી પૃથ્વીને કપાવતો તે સામે યાદ્યો. તે વખતે 'રાજન્! તમે અહીં જ રહો અને માટે પરક્રમ બુલો. કોમ કહી સુમીવને અટકવીને હતુમાન મુદ્દ કરવા યાદ્યો. અત્યંત સેનાનીથી દુર્મંદ બોલો રાક્ષસોના હુ જે પ્રવેશ થઈ શકે બોલો સૈન્યમાં સમુદ્ધ મહરમિરિની જેમ હતુમાને પ્રવેશ કર્યો તે સમયે ધનુષ્ય અને ભાથાને ધારણ કરતો મહાદુર્લભ માલી નામનો રાક્ષસ મેઘની જેમ ઉભા ગઈના કરતા હતુમાનની ઉપર ચડી આવ્યો હતુમાન અને માલી જે બન્ને વીર ધનુષ્યના ટકાર કરતા હતા. પુરુષને પછાડા સિંહની જેવા ચોભતા હતા અને તેઓ પરસ્પર અસ્રોથી પ્રહાર કરતા પરસ્પર અસ્રોને છેદી નાખતા હતા અને પરસ્પર ગર્જના કરતા હતા. અનુક્રમે શ્રીધમ જટુને સુનાના સરખા સરોવરને જળસંહિત કરી નાખે તેમ હતુમાને ચિરકાળ મુદ્દ કરીને વીરવા માલીને અસ્રસંહિત કરી દીધો. પછી 'અરે વૃદ્ધ રાક્ષસ! અહીંથી ચાલ્યો જ, તને મારવા શું વળવાનું છે? આ પ્રમાણે બોલતા હતુમાનની સામે આવીને વજોદર રાક્ષસ બોલ્યો 'અરે પાપી કદાશી! આણુ બોલતા મરી જઈશ અહીં આવ, મારી સામે મુદ્દ કરું હમણાં હતો નહતો મંદ જઈશ. આવા વજોદરના વચન સાંભળી કેસરીસિંહ જેમ હુકાર કરે તેમ હતુમાને મોટા અહકારથી ગર્જના કરી તેને બાણથી ઠાંકી દીધો. વજોદરે બાણવૃષ્ટિને દૂર કરી વર્ષાઋતુ જેમ વાહણથી સૂર્યને ઢાંકે તેમ હતુમાનને ઢાંકી દીધો. 'અહો! વજોદર વીર હતુમાનને માટે સ્વમર્થ છે અને વીર મારતિ વજોદરને માટે સમર્થ છે' આવી રણક્રીડા જોનારા સભ્ય બોલો દેવતાઓની વાણી થવા લાગી, તેમ માનના પર્વતરૂપ હતુમાન સંકન કરી શક્યો નહીં, તેથી બોલીસામે ઉત્પાત મેઘની જેમ વિચિત્ર અસ્રો વર્ષાવીને તેણે સર્વ રાક્ષસોના રેખતા વજોદરને મારી નાખ્યો.

વજોદરના વધથી ક્રોધ પામીને રાવણનો પુત્ર જમ્બૂમાલી સામે આવ્યો. અને હાથીને મહાવતની જેમ મારતિને તિરસ્કારથી બોલાવ્યો. પરસ્પર વધ કરવાને ઇચ્છતા વળતે મહામહો સર્પવંદે વાહીની જેમ બાણવટે ચિરકાળ મુદ્દ કરવા લાગ્યા. બેઠીબાન

સર્ગ ૭ મો. હનુમાનનું પ્રશ સનીય પરાક્રમ કુલકર્ણ સાથે સુગ્રીવનું તુલ્ય યુદ્ધ. (૧૧૭)

ખાણેથી ખમણા ખમણાં ખાણેને સામા નાંખીને યુદ્ધ કરતા તે વીરો લેણુદાર અને દેણુદારની જેવી સ્થિતિને પ્રાપ્ત થયા પછી હનુમાને ક્રોધ કરીને જખૂમાલીને રથ, ઘોડા અને સારથિવિનાનો કરી મોટા મુઠ્ઠગરવડે તે શત્રુઉપર પુષ્કળ તાડન કર્યું, જેથી જખૂમાલી મૂર્છિત થઇ પૃથ્વીઉપર પડી ગયો તે જોઇ મહોદર નામે રાક્ષસ ક્રોધથી ખાણો વર્ષાવતો હનુમાનની સામે રણુમા આવ્યો ખીજા પણ રાક્ષસો, જાતિવાન શ્વાન જેમ ડુકરને વીંટી લે તેમ હનુમાનને મારવાની ઇચ્છાથી તેની ફરતા ફરી વળ્યા હનુમાને તીક્ષ્ણ ખાણેથી કોઇને ભુજામા, કોઇને મુખમા, કોઇને ચરણુમા, કોઇને હૃદયમા અને કોઇને કુક્ષીમા પ્રહારો કર્યા તે વખતે વનમા દાવાનળની જેમ અને સમુદ્રમાં વડવાનળની જેમ રાક્ષસોના સૈન્યમા મહાવીર માણ્ડિ પ્રકાશવા લાગ્યો અને ઘણુવારમા પરાક્રમીઓમાં ચૂડામણિસમાન પવનકુમારે અધકારને સૂર્ય નસાડે તેમ રાક્ષસોને નષ્ટ કરી દીધા

રાક્ષસોના ભગથી ક્રોધ પામેલો કુલકર્ણ જાણે ભૂમિપર આવેલ ઇશાનેદ્ર હોય તેમ સ્વયમેવ યુદ્ધ કરવાને દોડ્યો કોઇને ચરણુના પ્રહારથી, કોઇને મુઠ્ઠિના ઘાતથી, કોઇને કોણીના પ્રહારથી, કોઇને લપડાકથી, કોઇને મુઠ્ઠગરના ઘાથી, કોઇને ત્રિશૂળથી અને કોઇને પરસ્પર અફળાવવાથી—એમ અનેક રીતે તેણે કપિઓનો વધ કરવા માડ્યો કદ્દપાત કાળના સમુદ્ર જેવા રાવણુના તપસ્વી ખધુ કુલકર્ણને રણુમા આવેલો જોઇ સુગ્રીવ તેની સામે દોડ્યો, તેમજ ભામડલ, દધિમુખ, મહેદ્ર, કુમુદ, અગદ અને ખીજા પણ કપિવીરો અગ્નિની જેમ પ્રજ્વલિત થઇને રણુભૂમિમા દોડી આવ્યા વિચિત્ર અસ્ત્રોને એકીસાથે વર્ષાવતા શ્રેષ્ઠ વાનરોએ આવીને શીકારીઓ જેમ સિંહને રૂધે તેમ કુલકર્ણને રૂધી લીધો તત્કાળ કુલકર્ણે જાણે ખીજા કાળરાત્રિ હોય તેવું અને મુનિના વાક્યની જેવું અમોઘ પ્રસ્થાપન નામે અસ્ત્ર તેઓની ઉપર મૂક્યું, તેથી દિવસે પોયણુના ખડની જેમ પોતાના સૈન્યને નિદ્રા પામેલું જોઇ સુગ્રીવે પ્રખોધિની નામે મહાવિદ્યાનું સ્મરણુ કર્યું, એટલે તેના પ્રભાવથી ‘અરે કુલકર્ણ કયા છે ?’ એમ બોલતા અને કોલાહલ કરતા વાનરસુભટો પ્રાતઃકાળે પક્ષીઓની જેમ નિદ્રામાથી જાગી ઉઠ્યા પછી સારી રીતે યુદ્ધ કરનારા સુગ્રીવાધિષ્ઠિત કપિકુજરો કાનસુધી ધનુષ્યો ખેચીને કુલકર્ણને ઉપદ્રવ કરવા લાગ્યા અને રોગોને જેમ વૈદ્ય હણે તેમ સુગ્રીવે કુલકર્ણના સારથિ, રથ અને અશ્વોને ગદાથી હણી નાખ્યા, તેથી ભૂમિપર રહેલો કુલકર્ણ હાથમા મુઠ્ઠગર લઇને જાણે એક શિખરવાળો ગિરિ હોય તેમ દેખાતો સતો સુગ્રીવ તરફ દોડ્યો યુદ્ધ કરવાને માટે દોડીને આવતા એવા તે કુલકર્ણના અગના મોટા પવનથી હાથીના સ્પર્શથી વૃક્ષની જેમ ઘણા કપિઓ પડી ગયા સ્થળમા નદીના વેગની જેમ કપિઓથી સ્ખલના પામ્યા શિવાય દોડતા એવા તેણે મુઠ્ઠગરવડે સુગ્રીવના રથને ચૂર્ણ કરી નાખ્યો પછી ઇંદ્ર જેમ પર્વતઉપર વજ્ર નાખે તેમ સુગ્રીવે આકાશમા ઉડીને કુલકર્ણની ઉપર એક મોટી શિલા નાખી કુલકર્ણે મુઠ્ઠગરથી તે શિલાને કણેકણુ ચૂર્ણ કરી નાખી તેથી જાણે કપિઓને ઉત્પાતકારી રજેવૃષ્ટિ ખતાવતો હોય તેમ તે દેખાવા લાગ્યો પછી વાલીના અનુજ ખધુ સુગ્રીવે તડતડ શબ્દ કરતું મહાઉચ્ચ વિદ્યુત્ત અસ્ત્ર કુલકર્ણની ઉપર મૂક્યું તે મહાપ્રચંડ વિદ્યુદ્ધંડ અસ્ત્રઉપર કુલકર્ણે અનેક અસ્ત્રો નાખ્યા, પણ તે સર્વ નિષ્ફળ થયા અને જગતને ભયકર કદ્દપાતકાળે પર્વતની જેમ કુલકર્ણ તે વિદ્યુત્ત દડાસૂના પાતથી પૃથ્વીપર પડી ગયો

(૧૧૮) સુગ્રીવ તથા ભામ ઠહનું નાગાસથી બંધાવું હનુમાનનો છૂટકારો. પર્વ ૭ સુ

પોતાનો ભાઈ કુબર્જા મૂર્ચ્છિત થતાં બ્રહ્મરીચી બચકર સુખવાળા રાવણ બધે પ્રત્યક્ષ યમરાજ હોય તેમ કોમથી રણભૂમિ તરફ આદ્યો. તે સમયે ઉદ્ભવિતે આવી નમન કરીને કહ્યું કે— 'હે પિતા ! તમે રણભૂમિમાં આવતા તમારી સાથે યમ, વરુણ, કુબેર કે ઉદક પશુ ઉભા રહી ન શકે તો પછી આ વાનર તો શી રીતે ઉભા રહે ? માટે હે દેવ ! હમણા તમે રહેવા ઘો. હું પોતે જ જઈને મસલાને મુદિવઠે હજી તેમ તેજોને હજી નાખીશ. આવી રીતે હજી રાવણને નિરોધીને મહામાની ઉદ્ભવિત મોટું પરાક્રમ બતાવતો કપિએન્દ્રમા પેઠા તે પરાક્રમી વીર આવતાં જેમ દેહકાળો સર્પનો પ્રવેશ થતાં સરોવરને ઊઘી કે તેમ કપિએન્દ્રે રણભૂમિને ઊઘી લીધી. વાનરોને ત્રાસ પામતાં બોધને ઉદ્ભવિત બોલ્યો કે— 'અરે વાનરો ! ઉભા રહો, ઉભા રહો. હું યુદ્ધ નહિ કરનારને હજીનારો નથી. હું રાવણપુત્ર છું, મારૂંતિ અને સુગ્રીવ કયા છે ? અથવા તેમનાથી સર્વું, પણ પેલા શત્રુભાવ ધરાવનારા રામ અને લક્ષ્મણ કયાં છે ? ' આ પ્રમાણે અર્ચ્યો બોલતા અને રોયથી રાતા નેત્રવાળા ઉદ્ભવિતને સુગ્રીવે યુદ્ધ કરવા માટે બોલા યો અને અણપાકસાથે અણપાકની જેમ ભામ ઠહો ઉદ્ભવિતના નાના ભાઈ મેઘવાહનની સાથે યુદ્ધ કરવાનો આજ્ઞા કર્યો. ત્રણ લોકને બધકર જોવા તેજો બધે બાર દિગ્ગજે કે આર સાગર હોય તેમ પરસ્પર અજાણતા સતા શોભવા લાગ્યા. તેમના રથોના ગમનાગમનથી પૃથ્વી કંપાયમાન થઈ, પર્વતો ઢાલી ગયા અને મહાસાગર પશુ કોલા પામી ગયો. અતિ હસ્તલાયવતાવાળા અને બનાકુલપણે યુદ્ધ કરનારા તેજોના ધનુષ્યનું આકર્ષણ અને લાલનેા મોક્ષ તેના મધ્યમાં વખતનું મંદ પશુ અતર બાણવામાં આવતું નહોતું તેજોએ લોકમય શસ્ત્રોથી અને દેવતાભિષિત અશ્ત્રોથી ચિરકાળ યુદ્ધ કર્યું, પણ તેજોમાં કોઈએ કોઈને વિજય કર્યો નહિ પછી ઉદ્ભવિત અને મેઘવાહને કોષવઠે ભામ ઠહ અને સુગ્રીવની ઉપર અતિ ઉચ્ચ નાગપાશાસ નાખ્યા. તેનાવડે તેજો જોવા બંધાઈ ગયા કે જેથી ત્રાસ લેવાને પણ સમર્થ રહ્યા નહિ. જો સમયે કુ બકર્જને પશુ સગા આવી, જોટલે તેણે વલ્લભ કોમથી હનુમાનની ઉપર ગદાનો પ્રહાર કર્યો કે જેથી હનુમાન મૂર્ચ્છા ખાઈને પૃથ્વીપર પડી ગયો. પછી યુદ્ધવડે હાથીની જેમ તેણે વલ્લભ નાગ જેવી ભુજવડે તેને પકડીને કાળમા ઉપાગ્યો અને પાછો વળ્યો. તે વખતે વિભીષણે રામચક્રને કહ્યું કે— 'હે સ્વામી ! આ બન્ને વીર' તમારી સેનામાં અતિ બલવાન અને વદનમા નેત્રની જેમ સારસ્વ છે તેજોને રાવણના પુત્ર ઉદ્ભવિતે અને મેઘવાહને નાગપાશથી બાંધી લીધા છે; પરંતુ બ્રહ્માસુખીમાં તેજો તેમને લક્ષમાં ન લઈ બધ ત્યાંસુ ખીમાં હું જઈને તેમને ઊઠાવી લાવું વળી હે રણપતિ ! કુબર્જો હનુમાનને પોતાની મોટી ભુજામાં બાંધી લીધેલ છે, તેથી તેને પણ લક્ષપુરીમાં લઈ ગયા અમારે ઊઠાવી લાવવાની જરૂર છે હે પ્રભુ ! સુગ્રીવ, ભામ ઠહ અને હનુમાનનિના આપણું બધું સેન્ધ વીરવચનું જ છે, માટે મને આજ્ઞા આપો જેથી હું તેમને લઈ આવું ' ' આ પ્રમાણે વિભીષણ કહેતા હતા તેવામા રણજીતર જોવા અગદ વીર વેગથી ઢાલી કુબર્જો સાથે આસેપથી યુદ્ધ કરવા લાગ્યો. કોષાપવણથી કુબર્જો પોતાનો કાય ઉઘો કર્યો. જોટલે મારૂંતિ વીર પાંજરામાંથી પમીની જેમ તેના ભુજપાશમાંથી ઉઠીને નીકળી ગયો. પછી ભામ ઠહ અને સુગ્રીવને

છોડાવવાને માટે વિલીષણુ રથમા બેસીને બન્ને કુમારોની સાથે યુદ્ધ કરવા ચાલ્યો. તે સમયે ઇન્દ્રજિત અને મેઘવાહન ચિંતવવા લાગ્યા કે—‘આ વિલીષણુ આપણા પિતાનો બધુ થઈ આપણી સાથે યુદ્ધ કરવાને આવે છે આ કાકા આપણે પિતાસમાન છે, તેથી આપણે શી રીતે યુદ્ધ કરવું ? માટે અહીંથી બસી જવું તે જ ઘટિત છે પૂજ્ય વડિલની પાસેથી ખસી જવામાં કાંઈ લજ્જા નથી. આ પાશમા બધાયેલા શત્રુ જરૂર મરણ પામશે; માટે તેમને અહીં પડ્યા મૂકીને ચાલ્યા જઈએ, જેથી કાકા આપણી પાસે આવે જ નહીં.’ આ પ્રમાણે વિચારીને તે બુદ્ધિમાન ઇન્દ્રજિત અને મેઘવાહન રણભૂમિમાંથી ખસી ગયા, એટલે વિલીષણુ લામડલ અને સુગ્રીવને જોતો સતો ત્યા જ ઉભો રહ્યો રામલક્ષ્મણ પણુહીમથી આજ્ઞાદિત શરીરવાળા સૂર્યચંદ્રની જેમ ચિંતાવડે મ્હાન મુખવાળા થઈને ત્યા જ ઉભા રહ્યા તે સમયે ગમલદ્રે પૂર્વે જેણે પોતાને વરદાન આપ્યું હતું તેવા મહાલોચન નામના સુવર્ણકુમારનિકાયના દેવતુ સ્મરણ કર્યું તે દેવતાએ અવધિજ્ઞાનવડે તે વૃત્તાત બાણી ત્યા આવીને પદ્મ (રામચંદ્ર)ને સિંહાસિનાદા નામની વિદ્યા, મુશુલ, રથ અને હથોળ આપ્યા અને લક્ષ્મણને ગાંડી વિદ્યા, રથ અને રણમા શત્રુઓનો નાશ કરનારી વિદ્યુદ્વદના નામની ગદા આપી તે ઉપગત બન્ને વીરોને વારૂણ, આગ્નેય અને વાયવ્ય પ્રમુખ બીજા દિવ્ય અસ્ત્રો અને બે છત્રો આપ્યા પછી લક્ષ્મણ સુગ્રીવ અને લામડલની પાસે ગયા તેમના આવતા જ તેમના વાહનરૂપ ગરૂડને જોઈ સુગ્રીવ અને લામડલના નાગપાશના સર્પો તત્કાળ નાસી ગયા તે વખતે રામના સૈન્યમા ચારે તરફ જયજય શબ્દનો ધ્વનિ થયો અને રાક્ષસોના સૈન્યની જેમ સૂર્ય અસ્ત પામી ગયો.

ત્રીજે દિવસે પ્રાતઃકાળે રામ અને રાવણના સૈન્ય ફરીવાર સર્વ બળથી રણભૂમિના આગળામા આવ્યા, એટલે યમરાજના દાતની જેમ સ્ફુરાયમાન અસ્ત્રોથી મહાલય કર અને અકાળે પ્રલયકાળના સર્વર્ત્ત મેઘની જેવો મોટો સગ્રામ પ્રવર્ત્યો મધ્યાન્હ કાળના તાપથી તપેલા વરાહોવડે તળાવડીની જેમ ક્રોધ પામેલા ગદ્ગદાવાનરોની સેનાને હોલ પમાડ્યો પોતાની બધી સેના લગ્નપ્રાય થયેલી જોઈને બીજા શરીરમા યોગીઆ પ્રવેશ કરે તેમ સુગ્રીવ વિગેરે પરાક્રમી વીરોએ રાક્ષસોની સેનામા પ્રવેશ કર્યો, એટલે ગરૂડાથી સર્પોની જેમ અને જળથી કાચા ઘડાની જેમ કપીશ્વરોથી આકાત થયેલા સર્વ રાક્ષસો પરાલવ પામી ગયા રાક્ષસોનો લગ થતો જોઈને રાવણ પોતે જ ક્રોધ કરીને પોતાના મોટા રથના પ્રચારથી બાણે પૃથ્વી ફાડી નાખતો હોય તેમ ચાલ્યો દાવાનળની જેમ વેગથી પ્રસરતા તે રાવણની આગળ કપિવીરોમાંથી કોઈ એક ક્ષણવાર પણુ ટકી શક્યો નહી, તેથી તેની સાથે યુદ્ધ કરવાને ચાલેલા રામને વિનયથી નિષેધીને વિલીષણુ આવી રાવણને રૂંધ્યો તેને જોઈને રાવણ બોલ્યો કે “ અરે વિલીષણુ ! તું કોને આશ્રયે ગયો છે કે જેણે આ રણવિષે ક્રોધ પામેલા મારા મુખમા પ્રથમ ગ્રાસની પેઠે તને નાખી દીધો ! શીકારી જેમ ડુધ્ધર ઉપર શ્વાનને મોકલે તેમ તને મારી ઉપર મોકલતા તે આત્મરક્ષા કરનાર રામે ઘણો સારો વિચાર કર્યો લાગે છે ! હે વત્સ ! અદ્યાપિ તારી ઉપર મારૂ વાતસલ્ય છે, માટે તું સંત્વર ચાલ્યો જા આજે હું એ રામલક્ષ્મણને સૈન્યસહિત મારી નાખીશ, તેથી તે મરનારાઓની

(૧૧૮) સુગ્રીવ તથા ભામ ઠહલુ નાગાચર્યી બ'ધાલું હનુમાનનો છુટકારો પર્વ ૭ સુ.

પોતાનો ભાઈ કુલકર્ણ મૂર્ચ્છિત થતા જસુટીથી ભયકર સુખવાળો શવલુ બલે પ્રત્યક્ષ ધમરાજ હોય તેમ ક્રોધથી રણભૂમિ તરફ આશ્યો. તે સમયે ઉદ્ભવિતે આવી નમન કરીને કહ્યું કે— 'હે પિતા ! તમે રણભૂમિમાં આવતા તમારી સાથે યમ, વરુણ, કુબેર કે ઉદ્ર પણ ઉભા રહી ન શકે તો પછી આ વાનર તો શી રીતે ઉભા રહે ? માટે હે દેવ ! હમણા તમે રહેવા છો હું પોતે જ જમને મસલાને ગુણિતે હલે તેમ તેઓને હલ્લી નાંખીશ. આવી રીતે કહી શવલુને નિવેશીને મહામાની ઉદ્ભવિત મોટું પરાક્રમ બતાવતો કપિસેન્યના પંકેડે તે પરાક્રમી વીર આવતા જેમ ફેંટકાઓ સર્થનો પ્રવેશ થતાં સરોવરને છોડી કે તેમ કપિઓએ રણભૂમિને છોડી લીધી વાનરોને ત્રાસ પામતાં એમને ઉદ્ભવિત આશ્યો કે— 'જરે વાનરો ! ઉભા રહો, ઉભા રહો. હું યુદ્ધ નહિ કરનારને હલ્લનારો નથી. હું શવલુપુત્ર છું, માર્તિ અને સુગ્રીવ ક્યા છે ? અથવા તેમનાથી સર્પ, પક્ષ પેલા શત્રુભાવ ધરાવનારા શમ અને લક્ષ્મણ ક્યાં છે ? ' આ પ્રમાણે અર્થથી બોલતા અને રોષથી શતા નેત્રવાળા ઉદ્ભવિતને સુગ્રીવે યુદ્ધ કરવા માટે બોલાવ્યો અને અષ્ટાપદસાથે અષ્ટાપદની જેમ ભામ ઠહે ઉદ્ભવિતના નાના ભાઈ મેઘવાહનની સાથે યુદ્ધ કરવાનો આરંભ કર્યો. ત્રણ દોઢકને ભયકર એવા તેઓ બંન્ને આર દિગ્ગજો કે આર સાગર હોય તેમ પરસ્પર અજાણતા સત્તા શોભવા લાગ્યા તેમના રથોના અમનાગમનથી પૃથ્વી કપાયમાન થઈ, પર્વતો ડાહી ગયા અને મહાસાગર પણ ક્ષોભ પામી ગયો. અતિ હસ્તલાભવતાવાળા અને બનાકુલપક્ષે યુદ્ધ કરનારા તેઓના ધનુષ્યનું આકર્ષણ અને જાણનો શોભ તેના મધ્યમાં વખતનું કંઈ પણ અતર બલુવામાં આવતું નહોતું તેઓએ લોહમય શસ્ત્રોથી અને દેવતાધિષિત અસ્ત્રોથી બિરકાળ યુદ્ધ કર્યું, પણ તેઓમાં કોઈએ કોઈનો વિજય કર્યો નહિ. પછી ઉદ્ભવિત અને મેઘવાહને ક્રોધવટે ભામ ઠહ અને સુગ્રીવની ઉપર અતિ ઉચ્ચ નામપાશાસ નાખ્યાં. તેનાવટે તેઓ એવા બ'ધાઈ ગયા કે જેથી આસ લેવાને પણ સમર્થ રહ્યા નહિ. બે સમયે કે કલકર્ણને પણ સરા આવી, એટલે તેણે તત્કાળ ક્રોધથી હનુમાનની ઉપર મહાનો પ્રહાર કર્યો કે જેથી હનુમાન મૂર્ચ્છા ખાઈને પૃથ્વી તર પડી ગયો. પછી સુઠવટે હાથીની જેમ તેણે તક્ષક નામ જેવી લુગવટે તેને પકડીને કાખમા ઉપાડ્યો અને પાછો વળ્યો. તે વખતે વિશીષલે શમજકને કહ્યું કે— 'હે સ્વામી ! આ બન્ને વીર તમારી સેનામાં અતિ બલધન અને વહનમા નેત્રની જેમ સારરૂપ છે તેઓને શવલુના પુત્ર ઉદ્ભવિતે અને મેઘવાહને નામપાશથી બાધી લીધા છે, પરંતુ જ્યાંસુખીમાં તેઓ તેમને લકામા ન લઈ બલ ત્યાંસુ ખીમાં હું જમને તેમને છોડાવી લાવુ વળી કે રમુપતિ ! કુલકર્ણે હનુમાનને પોતાની મોટી લુલમા બાધી લીધેલ છે, તેથી તેને પણ લકાપુરીમા લઈ ગયા અત્રાઉ છોડાવી લાવવાની જરૂર છે હે મણુ ! સુગ્રીવ, ભામ ઠહ અને હનુમાનવિના આપણું મધુ સૈન્ય વીરવરનું જ છે, માટે મને આજા આપો જેથી હું તેમને લઈ આવું ' ' આ પ્રમાણે વિશીષલ કહેતા હતા તેવામા રણભૂતર એવો અગદ વીર વેગથી ટોડી કુલકર્ણ સાથે આસેપથી યુદ્ધ કરવા લાગ્યો. ક્રોધાધિભૂતી કુલકર્ણે પોતાનો હાથ ઉઠા કર્યો એટલે માર્તિ વીર પાંજરામાંથી પક્ષીની જેમ તેના લુલપાશમાંથી ઉડીને નીકળી ગયો. પછી ભામ ઠહ અને સુગ્રીવને

સર્ગ ૭ મો રાવણે મૂકેલી શક્તિના પ્રહારથી લક્ષ્મણને મૂર્ચ્છા રામનો વિલાપ (૧૨૧)

થતી તેમજ તડ તડ શબ્દ કરતી શક્તિને પ્રલયકાળના મેઘની વિદ્યુત્તેજાની જેમ તેણે આકાશમાં ભમાડવા માડી તેને જોઈને દેવતાઓ આકાશમાંથી ગચ્છી ગયા, સૈનિકોએ નેત્ર મીચી દીધા અને કોઈ પણ સ્વસ્થ થઈને ઉભા રહી શક્યા નહિ તે સમયે ગમે લક્ષ્મણને કહ્યું કે-‘આપણો અતિથિ એવો વિલીધણુ જો આ શક્તિવડે માર્યો જશે તો આ આશ્રિ-તનો ઘાત કરનાર આપણને ધિછાર છે !’ આવા રામના વચન સાલળીને મિત્રવત્સળ સૌમિત્રિ વિલીધણુની આગળ જઈ રાવણનો આક્ષેપ કરીને ઉભા રહ્યા ગરૂડપર બેઠેલા લક્ષ્મણને આગળ આવેલા જોઈ રાવણે કહ્યું કે-‘અરે લક્ષ્મણ ! આ શક્તિ મેં તને મારવા માટે તૈયાર કરી નથી, તેથી તું બીજાના મૃત્યુમા આડો મર નહિ અથવા તું પણ મરી જા, કારણ કે તું પણ મારે મારવા યોગ્ય જ છે અને તારે આશ્રયે આવેલો આ વિલીધણુ રાક થઈને મારી આગળ ઉભો રહેલો છે’ આ પ્રમાણે કહીને રાવણે ઉત્પાત વજ્રના જેવી તે શક્તિ હાથમા ભમાડીને લક્ષ્મણની ઉપર નાખી લક્ષ્મણની ઉપર આવતી તે શક્તિની ઉપર સુગ્રીવ, હનુમાન, નલ, લામડલ, વિરાધ અને બીજા વીરોએ પોતપોતાના અનેક પ્રકારના અસ્ત્રોથી તાડન કર્યું, પરંતુ ઉન્મત્ત હાથી જેમ અકુશની અવજ્ઞા કરે તેમ સર્વ અસ્ત્રોના સમૂહની અવજ્ઞા કરીને તે શક્તિ સમુદ્રમા વડવાનળની જેમ લક્ષ્મણના ઉરસ્થળ-ઉપર પડી. તેનાથી લેદાઈને લક્ષ્મણ પૃથ્વીપર પડી ગયા અને તેમના સૈન્યમા ચારે તરફ મોટો હાહાકાર વર્તી રહ્યો તટકાળ રામને અત્યંત ક્રોધ થડી આવ્યો, તેથી પચાનન રથમાં બેસીને મારવાની ઇચ્છાએ રાવણની સાથે યુદ્ધ કરવા લાગ્યા ક્ષણવારમા રાવણને રથવગરનો કરી દીધો, એટલે રાવણ વેગથી બીજા રથઉપર બેઠો જગતમા અદ્વૈત પરા-ક્રમવાળા રામે એ પ્રમાણે પાત્ર વાર તેનો રથ ભાંગી નાખીને રાવણને વિરથ કર્યો એ સમયે રાવણે વિચાર્યું કે-‘આ રામ પોતાનો બધુ લક્ષ્મણના સ્નેહથી સ્વયમેવ મરી જશે, તો મારે હમણા વ્યર્થ શામાટે તેની સાથે યુદ્ધ કરવું ?’ આવો વિચાર કરીને રાવણ પાછો વળી લકામા આવ્યો અને આ બાળુ રામના શોકથી શોકાન્વિત થયો હોય તેમ સૂર્ય અસ્ત પામી ગયો.

રાવણ નાચી ગયો એટલે રામ પાછા ફરીને લક્ષ્મણની પાસે આવ્યા ત્યાં તે લક્ષ્મણને મૂર્ચ્છિત જોઈને પૃથ્વીપર પડી ગયા. સુગ્રીવ વિગેરેએ આવીને રામની ઉપર ચદન-જળથી સિંચન કર્યું એટલે તેમને સજ્ઞા આવી પછી રામ લક્ષ્મણની પાસે બેસી રૂદન કરતા સતા આ પ્રમાણે બોલવા લાગ્યા કે-“હે વત્સ ! તને શી પીડા થાય છે ? કહે, તે મૌન કેમ ધર્યું છે ? સજ્ઞાથી પણ જણાવ અને તારા અચળધુને ખુશી કર હે પ્રિયદર્શન વીર ! આ સુગ્રીવ વિગેરે તારા અનુચરો તારા મુખ સામું જોઈ રહ્યા છે, તેમને વાણીથી કે દષ્ટિથી કેમ અનુગ્રહિત કરતો નથી ? ‘રાવણ ગુણમાંથી જીવતો ગયો’ એવી લજ્જાથી જો તું ન બોલતો હોય તો બોલ, હું તારો મનોરથ પૂર્ણ કરીશ અરે દુષ્ટ રાવણ ! ઉભો રહે, ઉભો રહે, તું ક્યા જાય છે ? તને થોડા વખતમા જ હું મહા(મૃત્યુ)માર્ગે મોકલાવી દઉં.” આ પ્રમાણે કહીને જેવા રામ ધનુષનુ આસ્ક્રાલન કરીને ઉભા થયા કે તરત જ સુગ્રીવે આવીને વિનયપૂર્વક કહ્યું કે-“હે સ્વામી ! આ રાત્રિ છે, નિશાચર રાવણ લકામા ચાલ્યો ગયો છે અને અમારા સ્વામી આ લક્ષ્મણ શક્તિના પ્રહારથી વિધુર થયેલા છે, માટે ધીરજ

જાદર તુ સંખ્યા પૂરનાર ચા નહિ. || પુચ્છીથી સ્વસ્થાને આસ્યો જા. હવું તારા પૃષ્ઠ
મારો હાથ છે ” રાવણના આવા વચન સાંભળીને વિશ્વીષણુ જોડ્યો કે—“ જાદર જાદર !
યમરાજની પેઠે ક્રોધ કરીને તારી ઉપર આવતા હતા, પણ મેં જ તેમને સિધ કરીને અટકા
છે અને યુદ્ધને મિત્રે તને યોધ કરવાને માટે હું અહીં આપ્યો છું, માટે હવું પડે
સીતાને છોડી દે, પ્રસન્ન મધને માફ વચન માન, જાદર દયાનન ! હું મૃત્યુના ભયથી
શક્ત્યના લોભથી રામની પાસે આપ્યો નથી પણ માત્ર અપવાદના ભયથી જ આપ્યો
તેથી જો તુ સીતાને પાછી અર્પણ કરી તે અપવાદ ટાળી નાખ તો હું રામને છોડી
તરતજ તારો આશ્રય કરું ” તેના આવા વચન સાંભળીને રાવણ ક્રોધથી જોડ્યો—“
હુર્બુદ્ધિ અને કાપર વિશ્વીષણુ ! શુ તુ અઘાપિ અને બીબરાવે છે ? મેં તો માત્ર જ
હત્યાના ભયથી જ તને આ પ્રમાણે કહ્યું હતું, બીજો કંઈ હેતુ નહોતો ’ આવી રીતે જ
રાવણે તરતજ ધનુષ્યનુ આસ્થાલન કર્યું વિશ્વીષણુ જોડ્યો—“ મેં પણ જ્ઞાતુહત્યાના ભયથી
આ પ્રમાણે કહેલું છે, મારો પણ બીજો કંઈ હેતુ નથી. ’ એમ કહી વિશ્વીષણુ
ધનુષ્યનુ આસ્થાલન કર્યું પછી વિચિત્ર પ્રકારના અસ્ત્રોને ખેલતા અને નિરતર વર્ષા
તે બને લાકડાંનો ઉદ્વિગ્નને યુદ્ધ કરવાને પ્રવર્ત્યા.

તે વખતે ઉદ્વિગ્ન, કુલકર્ણુ અને બીજા રાક્ષસો પણ જાણે યમરાજના ક્રોધ
તેમ સ્વામીભક્તિથી ત્યાં દોડી આવ્યા. કુલકર્ણુની સામે રામ, ઉદ્વિગ્ન સામે લક્ષ્મણ,
સિદ્ધજયનની સામે નીલ, ધટોદર સામે દુર્ભર, દુર્ભતિ સામે સ્વયંભૂ, શંકુની સામે નીલ,
મય રાક્ષસની સામે અજઠ, અદ્રનખની સામે સ્કંદ, વિઘ્નની સામે ચક્રોદરના પુત્ર, દેવ
સામે ભામદલ, જળમાલીની સામે શ્રીહર, કુલકર્ણુના પુત્ર કુલની સામે હનુમાન, સી
લીની સામે સુગ્રીવ, પૂષ્પાક્ષની સામે કુહ અને સારણુ રાક્ષસની સામે વાળીનો પુત્ર
શસ્ત્રિ—જેવી રીતે બીજા રાક્ષસોની સામે બીજા કપિઓ સમુદ્રમા મગરની સામે મગર
જેમ ઉચ્ચ પ્રકારે યુદ્ધ કરતા હતા. આ પ્રમાણે ભયકરથી પણ ભયકર જેવું યુદ્ધ થયું.
ઉદ્વિગ્ને ક્રોધ કરીને લક્ષ્મણની ઉપર તામસ અસ્ત્ર મૂક્યું. શત્રુને તાપ કરનારા લક્ષ્મણ
અગ્નિ જેમ મીલુતા પિં ને ગાળી નાખે તેમ પવનાશ્વરે તે અસ્ત્રને ગાળી નાખ્યું.
ક્રોધથી ઉદ્વિગ્નઉપર લક્ષ્મણે નાગપાશાસ્ર મૂક્યું. જેથી જળમા હમ્પી જેમ હાતુથી ભય
તેમ તેનાથી ઉદ્વિગ્ન બધાઈ ગયો. નાગાસ્રથી જેના સર્વ અંગ રૂંધાયેલા છે એવો ઉદ્વિ
ગ્નિત વજની જેમ પૃથ્વીને ફાટી નાખતો નીચે પડ્યો, જેટલે લક્ષ્મણની આગાથી વિગ
તેને ઉપાડીને રક્ષામાં નાખ્યો અને કારાચક્રના રક્ષકની જેમ સત્વર પોતાની ઇવજ્યા
અયો. રામે પણ નાગપાશથી કુલકર્ણુને બાધી લીધો અને રામની આજ્ઞાથી ભામદલ તે
છાવળીમાં લઈ ગયો. બીજા ચેપવાકન વિગેરે ચોલાઓને રામના મુકાદો બાધી બાધી
પોતાની છાવળીમાં લઈ ગયા.

આ બનાવ જોઈ રાવણે ક્રોધ અને ચોક્કથી આક્રુષ્ટ થઈ વિશ્વીષણુની ઉપર જ
લક્ષ્મણના મૂળ ટેવ ત્રિગૂણ નાંખ્યું. તેને લક્ષ્મણે પોતાના તીરથ આણેથી ફટીખ
જેમ અતરાજભાઈ જ ક્યેકણુ વિશ્વીર્ણુ કરી નાંખ્યું. પછી વિજયાર્થી જેવા રાવણે મારે
આપેલી અમોઘવિજયા નામની શક્તિને હાથમાં લીધી, અને ધગ ધમ શબ્દે પ્રવર્તિ

સર્ગ ૭ મો રાવણે મૂકેલી શક્તિના પ્રહારથી લક્ષ્મણને મૂર્ચ્છા રામનો વિલાપ (૧૨૧)

થતી તેમજ તડ તર શબ્દ કરતી શક્તિને પ્રલયકાળના મેઘની વિદ્યુત્તર્લેખાની જેમ તેણે આકાશમાં ભમાડવા માંડી તેને જોઈને દેવતાઓ આકાશમાંથી ખસી ગયા, સૈનિકોએ નેત્ર મીચી દીધાં અને કોઈ પણ સ્વસ્થ થઈને ઉભા રહી શક્યા નહિ તે સમયે રામે લક્ષ્મણને કહ્યું કે-‘આપણો અતિથિ એવો વિલીધણુ જો આ શક્તિવડે માર્યો જશે તો આ આશ્રિ-તનો ઘાત કરનાર આપણને ધિક્કાર છે !’ આવા રામના વચન સાંભળીને મિત્રવત્સળ સૌમિત્રિ વિલીધણુની આગળ જઈ રાવણનો આક્ષેપ કરીને ઉભા રહ્યા ગરૂડપર બેઠેલા લક્ષ્મણને આગળ આવેલા જોઈ રાવણે કહ્યું કે-‘અરે લક્ષ્મણ ! આ શક્તિ મેં તને મારવા માટે તૈયાર કરી નથી, તેથી તું બીજાના મૃત્યુમાં આડો મર નહિ અથવા તું પણ મરી જ, કારણ કે તું પણ મારે મારવા યોગ્ય જ છે અને તારે આશ્રયે આવેલો આ વિલીધણુ રાક થઈને મારી આગળ ઉભો રહેલો છે’ આ પ્રમાણે કહીને રાવણે ઉત્પાત વજ્રના જેવી તે શક્તિ હાથમાં ભમાડીને લક્ષ્મણની ઉપર નાખી લક્ષ્મણની ઉપર આવતી તે શક્તિની ઉપર સુગ્રીવ, હનુમાન, નલ, ભામડલ, વિરાધ અને બીજા વીરોએ પોતપોતાના અનેક પ્રકારના અસ્ત્રોથી તાડન કર્યું, પરંતુ ઉન્મત્ત હાથી જેમ અકુશની અવજ્ઞા કરે તેમ સર્વ અસ્ત્રોના સમૂહની અવજ્ઞા કરીને તે શક્તિ સમુદ્રમાં વડવાનળની જેમ લક્ષ્મણના ઉરસ્થળ-ઉપર પડી. તેનાથી લેદાઈને લક્ષ્મણ પૃથ્વીપર પડી ગયા અને તેમના સૈન્યમાં ચારે તરફ મોટો હાહાકાર વર્તી રહ્યો તત્કાળ રામને અત્યંત ક્રોધ ચડી આવ્યો, તેથી પચાનન રથમાં બેસીને મારવાની ઇચ્છાએ રાવણની સાથે યુદ્ધ કરવા લાગ્યા ક્ષણવારમાં રાવણને રથવગરનો કરી દીધો, એટલે રાવણ વેગથી બીજા રથઉપર બેઠો જગતમાં અદ્વૈત પરા-ક્રમવાળા રામે એ પ્રમાણે પાંચ વાર તેનો રથ લાગી નાખીને રાવણને વિરથ કર્યો એ સમયે રાવણે વિચાર્યું કે-‘આ રામ પોતાનો બધું લક્ષ્મણના સ્નેહથી સ્વયમેવ મરી જશે, તો મારે હમણા વ્યર્થ શામાટે તેની સાથે યુદ્ધ કરવું ?’ આવો વિચાર કરીને રાવણ પાછો વળી લકામાં આવ્યો અને આ બાજુ રામના શોકથી શોકાન્વિત થયો હોય તેમ સૂર્ય અસ્ત પામી ગયો.

રાવણ નાસી ગયો એટલે રામ પાછા ફરીને લક્ષ્મણની પાસે આવ્યા ત્યાં તે લક્ષ્મણને મૂર્ચ્છિત જોઈને પૃથ્વીપર પડી ગયા. સુગ્રીવ વિગેરેએ આવીને રામની ઉપર ચઢન-જળથી સિંચન કર્યું એટલે તેમને સજ્ઞા આવી. પછી રામ લક્ષ્મણની પાસે બેસી રૂદન કરતા સતા આ પ્રમાણે બોલવા લાગ્યા કે-“હે વત્સ ! તને શી પીડા થાય છે ? કહે, તે મૌન કેમ ધર્યું છે ? સજ્ઞાથી પણ જણાવ અને તારા અચળધુને ખુશી કર હે પ્રિયદર્શન વીર ! આ સુગ્રીવ વિગેરે તારા અનુચરો તારા મુખ સામું જોઈ રહ્યા છે, તેમને વાણીથી કે દૃષ્ટિથી કેમ અનુચ્છિત કરતો નથી ? ‘રાવણ રણમાંથી છૂવતો ગયો’ એવી લજ્જાથી જો તું ન બોલતો હોય તો બોલ, હું તારો મનોરથ પૂર્ણ કરીશ અરે દુષ્ટ રાવણ ! ઉભો રહે, ઉભો રહે, તું ક્યા જાય છે ? તને થોડા વળતમાં જ હું મહા(મૃત્યુ)માર્ગે મોકલાવી દઉં.” આ પ્રમાણે કહીને જેવા રામ ધનુષનું આસ્પ્રાહન કરીને ઉભા થયા કે તરત જ સુગ્રીવે આવીને વિનયપૂર્વક કહ્યું કે-“હે સ્વામી ! આ રાત્રિ છે, નિશાચર રાવણ લકામાં આવ્યો ગયો છે અને અમારા સ્વામી આ લક્ષ્મણ શક્તિના પ્રહારથી વિધુર થયેલા છે, માટે ધીરજ

(૧૨૨) રામ-લક્ષ્મણની રક્ષા માટે કિલ્લાની રથના કુટુંબી માટે રાવણનો વિલાપ. પર્વ ૭ મુ

રાજો. હવે રાવણને હજારોએ જ બાણી થયો; પરંતુ હમણાં તો લક્ષ્મણને બાજત કરવાના ઉપાય ચિંતવો ' ફરી પાછા રામ જોડ્યા કે—“બરે ! સીતું હરણ થયું અને અનુભવ જ મુ લક્ષ્મણ મરાયો, તથાપિ આ રામ હજી સુખી જીવતો રહેલો છે, તે કેમ સે કડા પ્રકારે વિદારણ થતો નથી ? હે મિત્ર મુશીવ ! હે હનુમાન ! હે ભામહા ! હે નહા ! હે અજહા ! અને હે વિરાધ વિજેરે સર્વ વીરો ! તમે હવે પોતપોતાના સ્થાનકે આજ્યા બાજો. હે મિત્ર વિભીષણ ! તમને મેં જે કૃતાર્થ કર્યા નથી તે મારે સીતાના હરણથી અને લક્ષ્મણના વધથી પણ અધિક શોકને માટે છે; તેથી હે જમુ ! કાલે પ્રાતઃકાળે તમારા જ હુરૂપ વેરી જોવા રાવણને મારા બાધવ લક્ષ્મણને માર્જે જતો તમે જોશો. પછી તમને કૃતાર્થ કરીને હું પણ મારા અનુભવ જમુ લક્ષ્મણની પછવાડે જઈશ, કાલજુ કે લક્ષ્મણવિના મારે સીતા અને અવિત શા કામનાં છે ?” જોટલે વિભીષણે કહ્યું કે—“હે પ્રભુ ! આણુ અર્ધર્થ કેમ રાજો છે ? આ સકિતથી હજારોએ પુરૂષ એક રાત્રિ સુખી જીવે છે; મારે જ્યાં સુખી આ રાત્રિ નિર્ગમન થાય નહિ ત્યાં સુખીમાં મત્ર-તત્ર વિજેરથી લક્ષ્મણના ધાતનો પ્રતિકાર કરવાનો પ્રયત્ન કરે. ' રામે તેમ કરવાને કમૂલ કમું જોટલે મુશીવ વિજેરે કપિઓએ વિદ્યાના જળે રામ-લક્ષ્મણની આસપાસ ચાર-ચાર દ્વારવાળા સાત કિલ્લા કરી દીધા. પછી પૂર્વ દિશાના દ્વારઉપર અનુક્રમે મુશીવ, હનુમાન, તાર, કુહ, હમિમુખ, અવાણ અને જવથ રથા, ઉત્તર દિશાના દ્વારઉપર અજહ, કુર્મ, અજ, મહેક, વિદગમ, મુપેણ અને અદરશિમ અનુક્રમે રથા; પશ્ચિમ દિશાના દ્વારઉપર નીલ, સમરશીલ, કુર્ષર, મન્મથ, જય, વિજય અને સભવ રથા અને દક્ષિણ દિશાના દ્વારઉપર ભામહા, વિરાધ, અજ, ભુવનચિત્, નગ, મહ અને વિભીષણ રથા. રામ અને લક્ષ્મણને વચમા રાખી મુશીવવિજેરે રાજાઓ આત્મારામ હોય તેમ ઉલગીપણે બાજત થઈને રહેવા લાગ્યા.

જે અવસરે કોઈએ જઈને સીતાને કહ્યું કે—‘ રાવણની યજ્ઞિથી લક્ષ્મણ મરાયા છે અને ભાઈના સ્નેહને લીધે રામભદ્ર પણ પ્રાતઃકાળે મરણ પામશે. ’ વજનના નિર્ધેય જેવા તે બધાને જાણર સાબળી જવનથી હજારોએ સીતાની જેમ સીતા મૂર્છા પામીને પૃથ્વી ઉપર પડી જવા વિદ્યાધરીઓએ જળથી સ્નિગ્ધ કમું જોટલે સીતા સંચેતન થયા. પછી જોડા થઈને કર્ણ સ્વ વિલાપ કરવા લાગ્યા કે—‘ હા વત્સ લક્ષ્મણ ! તમારા અમરજીવને એકલા મુશીવે તમે ક્યા આજ્યા અયા ? તમારા વિના એક મુદુર્ત્ત માત્ર રહેવાને તે સમર્થ નથી હું મહાભાગિણીને ધિક્કાર છે કે જેને મારે મારા રેવ જેવા સ્વામી અને દિવરને આણુ કદ પ્રાપ્ત થયું ! હે પૃથ્વી ! મારાપર પ્રસન્ન થા અને મારા પ્રવેશને મારે તું મેં બાજે થઈને માર્ગે આપ અયથા હે હૃદય ! પ્રાણને નીકળવાને મારે તું મેં બાજે થઈ બા. ” આ પ્રમાણે કર્ણ સ્વરે વિલાપ કરતા સીતાને જોઈને એક કૃપાળુ વિદ્યાધરી અવલોકિની વિવારટે જો ને બોલી કે— હે રેવો ! તમારા દિવર લક્ષ્મણ પ્રાણ કાળે અગ્નિગમ થશે અને રામભદ્રમદિત અર્ધ આવીને તમને આનંદ પમાડે તની આવી વાણી સાંભળીને સીતા સ્વસ્થ થવા અને અકવાસીની જમ સૂયોદયની રાત્ર જોના ગતા જામન રથા.

આ / લક્ષ્મણને માર્યો છે એમ બાણીને રાવણ રાજવાર દપ પામ્યો. રાજવાર પાછો પોતાના બા, પુત્ર, મિત્રો અને અણુઆન સભાસીને જ્વન કરવા લાગ્યો—“ હા વત્સ કુભાર્જ ! તું મારો બીજો આ માથા વના હા પુત્ર ઈદગિત અને મેયવાન ! નમિ મારા

ખીન્ન એ બાહુ જ હતા હા વત્સ જ બુમાલી વિગેરે વીરો ! તમે મારા રૂપાંતર જેવા હતા અરે ! તમે ગજેદ્રોની જેમ પૂર્વે અપ્રાપ્ત એવા બધનને કેમ પ્રાપ્ત થયા ? ” એવી રીતે પોતાના બધુઓના નવીન નવીન સ્નેહના કારણોનું વારવાર સ્મરણ કરીને રાવણ વારવાર મૂર્છા પામવા લાગ્યો અને રૂદ્ધન કરવા લાગ્યો

તે સમયે રામના સૈન્યમા પહેલા કોટના દક્ષિણદ્વારના રક્ષક ભામડલની પાસે આવીને કોઇ વિદ્યાધર કહેવા લાગ્યો કે-“ જો તમે રામના પૂરા હિતકારી હો તો મને રામના દર્શન કરાવો હું લક્ષ્મણના જીવવાનો ઉપાય કહીશ, કેમકે હું તમારો હિતકારી છું ’ તે સાલળી તત્કાલ ભામડલ તેને ભુબ્બએ પકડી રામની પાસે લઇ ગયા, એટલે તેણે પ્રણામ કરી વિજ્ઞાપ કરી કે-“ હે સ્વામી ! સગીતપુરના રાજા શશિમડલનો પ્રતિચ દ્ર નામે હું પુત્ર છું મારો જન્મ સુપ્રભા રાણીની કુક્ષીથી થયેલો છે એક વખતે હું સ્ત્રીસહિત કોડા કરવાને માટે આકાશમાર્ગે જતો હતો તેવામા સહસ્રવિજય નામના વિદ્યાધરે મને જોયો તેણે સ્ત્રીસખધી વૈરથી મારી સાથે ચિરકાળ યુદ્ધ કર્યું પ્રાંતે ચડેરવા શક્તિ મારીને મને તેણે પૃથ્વીપર પાડી નાખ્યો તે વખતે અયોધ્યાપુરીના માહે દ્રોહ્ય નામના ઉદ્યાનમા મને પૃથ્વીપર આળોટતો તમારા કૃપાળુ બધુ ભરતે જોયો, એટલે તત્કાળ તેમણે કોઈક સુગંધી જળથી મને સિંચન કર્યું, તેથી પરગૃહમાથી ચોર નીકળે તેમ મારા શરીરમાથી તે શક્તિ બહાર નીકળી ગઇ અને સઘ મારો ઘા પણ રૂઝાઇ ગયો. મે આશ્ચર્ય પામીને એ સુગંધી જળનું માહાત્મ્ય તમારા અનુજ બધુને પૂછ્યું, એટલે તે બોલ્યા કે-“ એક વખતે વિંધ્ય નામનો સાર્થવાહ ગજપુરથી અહીં આવ્યો તેની સાથે એક પાડો હતો તે અતિભારથી માર્ગમા તૂટી પડ્યો નગરના લોકો તેના મસ્તકપર પગ મૂકીને ચાલવા લાગ્યા ઉપદ્રવથી ખીડાતો તે પાડો મૃત્યુ પામ્યો અને અકામનિર્જરાના યોગથી શ્વેતકર નગરનો રાજા પવનપુત્રકે નામે વાયુકુમાર દેવ થયો અવધિજ્ઞાનથી પૂર્વે થયેલું પોતાનું કષ્ટકારી મૃત્યુ જાણી તેને કોપ ચડ્યો તેથી તેણે મારા નગરમા અને દેશમા વિવિધ જાતના વ્યાધિઓ ઉત્પન્ન કર્યા, પરંતુ એક દ્રોણમેઘ નામનો રાજા મારો મામો હતો તે મારી ભૂમિમા રહેતો હતો છતાં તેના દેશમા કે ગૃહમા વ્યાધિ ઉત્પન્ન થયો નહિ, તેથી મે વ્યાધિ નહિ થવાનું તેમને કારણ પૂછ્યું એટલે દ્રોણમેઘે કહ્યું કે-‘ મારી પ્રિય કરા નામે રાણી પૂર્વે ગેગથી અત્યંત ખીડાતી હતી અન્યદા તેને ગર્ભ રહ્યો તેના પ્રભાવથી તે વ્યાધિમુક્ત થઈ ગઈ અનુક્રમે વિશલ્યા નામે એક પુત્રીને તેણે જન્મ આપ્યો અન્યદા તમારા દેશની જેમ મારા દેશમા પણ વ્યાધિનો ઉપદ્રવ ઉત્પન્ન થતા તે વિશલ્યાના સ્નાનજળથી સિંચન કરતા લોકો નિગેગી થઈ ગયા એકદા સત્યભૂતિ નામે ચારણ-મુનિને મે તેનું કારણ પૂછ્યું એટલે તેમણે વિશલ્યાના પૂર્વજન્મના તપનું એ રૂળ છે એમ કહ્યું વળી વિશેષમા કહ્યું કે-‘ આ વિશલ્યાના સ્નાનજળથી વ્રણનું સરોહણ, શલ્યનો અપહાર અને વ્યાધિનો ક્ષય થશે, તેમજ રામના અનુજ બધુ લક્ષ્મણ તેના પતિ થશે ’ તે મુનિની વાણીથી, સમ્યગ્ જ્ઞાનથી અને અનુભવથી પણ તે વિશલ્યાના સ્નાનજળના પ્રભાવ વિષે મને નિશ્ચય થયેલો છે ’ આ પ્રમાણે કહીને માગ મામા દ્રોણમેઘે મને વિશલ્યાના

સ્નાનનું જળ અર્પણ કર્યું, જેના સિંચનથી મારી ભૂમિ પણ નિરોગી થઇ ગઇ તે જ સ્નાનજલથી મેં તમને સિંચન કર્યું, જેથી તમે શક્તિશાસ્ત્રસંદિત થઇ ગયા. તેમજ ક્ષણવારમાં તમારા મધુ પણ રૂઝાઇ ગયા.' આ પ્રમાણે મને અને ભરતને તેની ખાત્રી થયેલી છે, માટે પ્રાતઃકાળ થયા અગાઉ તે વિશ્વસ્થાનું સ્નાનજળ લાવેલું હવે સત્વર ઉતારવળ કરો. પ્રાતઃકાળ થઇ જશે તો પછી શું કરી શકશો? ચક્ર વીંછાઇ ગયા પછી જાણેશ શું કરી શકશે? "

તે સાંભળી શમે વિશ્વસ્થાનું સ્નાનજળ લાવવાને માટે ભામઠલ, હનુમાન અને અજ દેને સત્વર ભરતની પાસે જવા આજ્ઞા કરી. તેઓ પવનની જેવા વેગથી વિમાનમાં બેસીને અયોધ્યામાં આવી પહોંચ્યા. રાજમહેલની ઉપર ભરતને મુલેલા બેઠા. ભરતને જ્ઞાતકાળ માટે તેઓએ આઠાશમાં રહી ગાથન કરવા માંડ્યું. "રાજકાર્ય માટે કાંઇ પણ ઉપાયથી રાજાઓને ઉઠાડવા બેઠાએ." ગાથનના સ્વરથી ભરત બગી ગયા. એટલે પોતાની પાસે નમસ્કાર કરતા ભામઠલ વિગેરેને ઢીકા અકસ્માત રાત્રિએ આવવાનું કારણ પૂછવાથી તેમણે પોતાનું કાર્ત્ત્વ જણાવ્યું. "આમ જનની આગળ આમ જનને કંઇ છુપુ રાખવાનું કોણ નથી." પછી 'મારા ત્યાં જવાથી જ તે કાર્ત્ત્વ સિદ્ધ થશે' એવું ધારીને ભરત તેમના વિમાનમાં બેસી કૈતુક-મંડલ નગરે આવ્યા. ત્યાં ભરતે કૌલમેષની પાસે વિશ્વસ્થાની માગણી કરી, એટલે તેણે એક દલ્દર બીજા કન્યાઓસંદિત લક્ષમણસાથે વિવાહ કરીને વિશ્વસ્થાને આપી. પછી ભામઠલ વિગેરે મલ્લા ઉતારવળા થઇ ભરતને અયોધ્યામાં મૂકીને પશ્ચિમસંદિત વિશ્વસ્થાને સાથે લઇ રામપાસે પહોંચ્યા. પ્રભવસિત દીપકવાળા વિમાનમાં બેસીને આવતા ભામઠલને જોઇને સર્વ ક્ષણવાર તો સૂર્યોદયના બ્રમથી ભય પામી ગયા, જોવામાં તો ભામઠલે આવીને વિશ્વસ્થાને લક્ષમણની પાસે મૂકી. તેણે લક્ષમણને કસ્તૂરપર્થ ક્યો એટલે તત્કાળ યદિમાંથી સર્પિણી છટકીને નીકળે તેમ લક્ષમણના શરીરમાંથી મહાશક્તિ બહાર નીકળી. તે વખતે ભામ પછી જેમ ચઢીને પકડે તેમ આઠાશમાં ઉછળતી એ શક્તિને હનુમાને છદ્મ મારીને પકડી લીધી. શક્તિ બોલી કે- "હું રેવતાકૃપી છું, મારો આમાં કંઇ પણ રોલ નથી, હું પ્રગ્નિ વિદ્યાની યેન છું અને ધસલેદે મને રાવણને આપેલી છે. વિશ્વસ્થાના પૂર્વભવના તપતેજને સહન કરવાને હું અસમર્થ છું તેથી હું આલી બાઉ છું સેવકની જેમ હું નિર પરાધી છું; માટે મને ઇાદી મોકલ." આ પ્રમાણે શક્તિના કહેવાથી વીર હનુમાને તેને ઇાદી મૂકી ઇાડતાં માત્રમાં જ તે શક્તિ બાણે લબ્ધ પામી હોય તેમ અતર્ધાન થઇ થઇ વિશ્વસ્થાએ ફરીવાર લક્ષમણને કસ્તૂરપર્થ ક્યો અને હળવે હળવે યોશીર્વજનનું વિદેપન કર્યું. તત્કાળ મધુ રૂઝાઇ જવાથી લક્ષમણ નિકામાંથી ઉઠ્યા હોય તેમ બેઠા થયા. રામજદે હર્ષાશ્રુ વર્ષાવતાં પોતાના અનુજળપુને આલિંગન કર્યું. પછી શમે વિશ્વસ્થાને સર્વ વૃત્તાલ લક્ષમણને જણાવ્યો અને તેના સ્નાનજળનું પોતાના અને પારકા-સર્વ ધવાયેલા કૈનિ કોની ઉપર અભિસિંચન કર્યું. પછી રામની આજ્ઞાથી તે જ વખતે એક દલ્દર કન્યાસંદિત વિશ્વસ્થાને લક્ષમણ વિધિપૂર્વક પરણ્યા. વિદ્યાધરોએ લક્ષમણના નવીન જીવનનો અને વિદ્યા હનો ઉત્સાહપૂર્વક જનતને આશ્ચર્યકારી ઉત્સવ ક્યો.

લક્ષમણ સંતુષ્ટ થયા. એવા જાનર જાતગીદારા પાસેથી સાંભળીને રાવણ પોતાના ઉત્તમ મંત્રીઓની સાથે વિચાર કરવા લાગ્યો. રાવણ બોલ્યો કે- "મારો એવો

ભાવ હુતો કે મારી શક્તિથી ઘાયલ થયેલો લક્ષ્મણ પ્રાતઃકાળે મરણ પામશે તેની પછી-
વાડે તેના સ્નેહથી પીડિત રામ પણ મરી જશે પછી કપિઓ સર્વે નાસીને ચાલ્યા
જશે અને કુલકર્ણુ, ઇદ્રજિત વિગેરે મારા બધુ અને પુત્રો સ્વયમેવ મારી પાસે આવશે,
પણ અત્યારે દૈવની વિચિત્રતાથી લક્ષ્મણ તો સજીવન થયો, માટે હવે કુલકર્ણુ વિગેરેને
મારે શી રીતે છોડાવવા ? ” મત્રીઓ બોલ્યા કે—“ સીતાને છોડ્યા વગર કુલકર્ણુ
વિગેરે વીરોનો છુટકારો થશે નહિ, પણ ઉલટુ અશિવ થશે હે સ્વામી ! આટલા વીરો તો
ચાલ્યા ગયા તે ગયા, પણ હવે તો આપણા કુળની રક્ષા કરો તેમા રામનો અનુનય
કર્તા સિવાય બીજો કોઈ ઉપાય નથી ” આવા મત્રીઓના વચન રાવણને રૂચ્યા નહિ,
તેથી તેમની અવજ્ઞા કરીને સામંત નામના હૃતને આજ્ઞા કરી કે—‘ રામની પાસે જઈ
સામ, દામ અને દડપૂર્વક તેને સમજાવી આવ ’ હૃત રામની છાવણીમાં આવ્યો અને
દ્વારપાળને વિજ્ઞાપિ કરવાવડે અદર પ્રવેશ કરીને સુગ્રીવાદિકથી વીંટાયેલા રામને નમસ્કાર
કરી ધીર વાણીથી આ પ્રમાણે બોલ્યો—“ મહારાજ રાવણે કહેવરાવ્યું છે કે મારા બ-
ધુવર્ગને છોડી મૂકો, સીતા મને આપવાને સમત થાઓ અને માફ અર્ધ રાજ્ય ગ્રહણ
કરો હું તમને ત્રણ હજાર કન્યા આપીશ એટલાથી સતોષ માનો, નહિ તો પછી તમારૂં
આ સર્વ સૈન્ય અને જીવિત કાંઈ પણ રહેવાનું નથી ” પદ્મનાભ (રામ) બોલ્યા કે—‘ મારે
રાજ્યસંપત્તિનું પ્રયોજન નથી તેમજ બીજી સ્ત્રીઓનું કે મોટા ભોગનું પણ પ્રયોજન
નથી, માત્ર જો રાવણ સીતાને પૂજન કરીને અહીં મોકલશે, તો હું તેના બધુ અને પુત્રોને
છોડી મૂકીશ, અન્યથા છોડીશ નહિ ’ સામંત બોલ્યો—“ હે રામભદ્ર ! તમને આ પ્રમાણે
કરવું યુક્ત નથી માત્ર એક સ્ત્રીને માટે પ્રાણસહાયમા શા સાફ પડો છો ? રાવણે હણેલ
લક્ષ્મણ એક વાર સજીવન થયા, પણ હવે ફરીવાર તે લક્ષ્મણ, તમે અને આ વાનરો શી રીતે
જીવી શકશો ? એકલો રાવણ આ બધા વિશ્વને હણવાને સમર્થ છે, માટે તેનું વચન સર્વથા
માન્ય કરવું જોઈએ ન માનો તો તેનું પરિણામ વિચારો ” સામંતના આવા વચન સાંભળી
લક્ષ્મણ ક્રોધથી બોલી ઉઠ્યા—“ અરે અધમ હૃત ! હજી સુધી રાવણ પોતાની અને બીજાની
શક્તિને જાણતો નથી તેનો સર્વ પરિવાર હણાયો અને બધાયો, માત્ર તેની સ્ત્રીઓ જ
અવશેષ રહી, તથાપિ તે હજી સુધી સ્વમુખે પોતાનું પરાક્રમ બતાવ્યા કરે છે તે તેની
કેવી ધીંઠતા ! એક મૂળરૂપ મુશળ અવશેષ રહેલું હોય, અને અશેષ જટા (શાખા)
છેદાયેલી હોય તેવા વડવૃક્ષની જેમ તે રાવણ હવે એક અંગે રહેલો છે, તો તે હવે
કેટલીવાર રહી શકશે ? માટે હવે તું સત્વર જા અને રાવણને યુદ્ધ કરવા માટે મોકલ
તેને મારવાને મારો ભુજ તૈયાર થઈ રહેલો છે ” આ પ્રમાણે લક્ષ્મણે આક્ષેપ કર્યો એટલે
તેના ઉત્તરમા સામંત બોલવા જતો હતો તેવામા તો વાનરોએ ઉડી ગળે પકડીને તેને
કાઢી મૂક્યો સામંતે રામ અને લક્ષ્મણના બધા વચનો રાવણને કહ્યા પછી રાવણે મત્રીઓને
પૂછ્યું કે—‘ કહો હવે શું કરવું ? ’ મત્રીઓ બોલ્યા—“ હવે સીતાને અર્પણ કરવા તે જ
ઉચિત છે તમે વ્યતિરેક^૧ ફળ તો જોઈ લીધું હવે અન્વય^૨ ફળ જુઓ અન્વય અને
વ્યતિરેકથી સર્વ કાર્યની પરીક્ષા થાય છે, માટે હે રાજા ! તમે એકલા વ્યતિરેકમા જ કેમ

લાગ્યા રહેલા છે ? અથવા તમારા ઘણા બહેનો અને પુત્રો અક્ષત છે, તો સ્ત્રીતાને અર્પણ કરીને તેમની સાથે આ શબ્દસપ્તિષ્ઠ વૃદ્ધિ પામે ” મત્રીઓના સુખથી આ પ્રમાણેની સ્ત્રીતાના અર્પણની વાણી સાંભળીને બહેને મર્મમાં હણાયો હોય તેમ રાવણ અતરમાં બહુ જ દુઃખાયો અને બિરહાળ સુધી સ્વયંમેવ ચિંતન કરવા લાગ્યો પછી બહુ રૂપા વિદ્યાને સાધવાનો હૃદયમાં નિશ્ચય કરી કથાકથા શાંત કરી શાંતિનાથના ચૈત્યમાં ગયો ભક્તિથી જેવું સુખ વિદ્યાસ પામ્યું છે એવા રાવણે ઈંદ્રની જેમ જળકળશાઓથી શ્રી શાંતિનાથને સ્નાત્ર કર્યું, અને ગેશરીર્વદનથી વિલેપન કરીને દિવ્ય પુષ્પોવટે પૂજ્ય કરી પછી શ્રી શાંતિનાથની આ આ પ્રમાણે સ્તુતિ કરવા માંડી.—

“ દેવાધિદેવ, જગતના ત્રાતા અને પરમાત્મરૂપ સોળમ વીર્જીકર શ્રીશાંતિનાથ પ્રભુને મારા નમસ્કાર હો. આ જ સારસુદયથી તારનાર એવા હે શાંતિનાથ ભગવાન ! સર્વાર્થસિદ્ધિના મત્રરૂપ તમારા નામને પણ વારંવાર નમસ્કાર છે હે પ્રભુ ! જે તમારી અદ્વિતીય પૂજ્ય કરે છે તેઓના કામમાં અણિમા વિગેરે બાંધે સિદ્ધિઓ પ્રાપ્ત થાય છે તે નેત્રાને ધન્ય છે કે જે પ્રતિદિન તમારું ઈર્ષન કરે છે તેનાથી પણ તે હૃદયને ધન્ય છે કે જે નેત્રના એથેલા તમને ધારણ કરી રાખે છે હે દેવ ! તમારા ભરણુસ્પર્શથી પણ પ્રાણી નિર્ભળ થાય છે શું સ્પર્શવેદથી રસથી હોડું પણ સુવર્ણ નથી થતું ? હે પ્રભુ ! તમારા ભરણુકમળમાં પ્રણામથી અને તમારો સામે નિત્ય ભૂમિપર આધિપત્યથી મારા લલાટઉપર તમારાં કિરણની પક્ષિત યુગારવિલકરૂપ ભાગ્યે હે પ્રભુ ! તમને ઉપહાર કરેલાં પુષ્પત્રયાદિક પદાર્થોવડે ચંદા મારી શબ્દસપ્તિષ્ઠ વેલીતુ ફળ મને પ્રાપ્ત થયે. હે જગતપતિ ! તમને વારંવાર બે જ પ્રાર્થના કરું છું કે મને બેવોળવમાં તમારી અત્યંત ભક્તિ પ્રાપ્ત થયે ”

આ પ્રમાણે શ્રી શાંતિનાથની સ્તુતિ કરીને અક્ષમાળાને ધારણ કરનારા રાવણે પ્રભુની સામે સ્તબ્ધિલાપર બેસીને તે વિદ્યા સાધવાનો આરંભ કર્યો. મહોદરીએ ચમકડ નામના દ્વારપાળને કહ્યું કે ‘ સર્વ નગરજન બાહ્ય દિવસ સુધી જેનખર્ચમાં તત્પર રહે એમ કહે અને જે એવું નહિ કરે તેનો વધ કરવામાં આવશે આ પ્રમાણે લોકાપુરોમાં પટક વચકવ. મહોદરીના આદેશથી દ્વારપાળે તે પ્રમાણે બાળી લોકનગરીમાં પટક વચકવીને આધિપત્ય કરાવી. આ બ્રહ્મ જાતમહોદરીએ આવીને સુખીવને કહી સુખીવે રામભક્તને કહ્યું કે— હે પ્રભુ ! બધાંસુધી રાવણ બહુ રૂપા વિદ્યા સાધે નહિ ત્યાં સુધીમાં તેને સાધ્ય કરી દેવો સાથે છે, કેમકે ત્યાંસુધી જ તે સાધ્ય છે રામે હસીને કહ્યું કે—“ ધ્યાનપરાયણ અને શાંત રાવણને હું શી રીતે મદદ કરું ? હું તેના જેવો છળી નથી ” રામનાં આવાં વચન સાંભળી તેનાથી છાતા અજક વિગેરે કપિવીરો શાંતિનાથના ચૈત્યમાં રહેલા લક્ષ્મણવિદ્યાથી બ્રહ્મ કરવાને માટે ત્યાં ગયા. તેઓએ ઉત્કૃષ્ટપણે તેને વિવિધ પ્રકારના ઉપસર્ગો કર્યાં, તથાપિ રાવણ જરા પણ ધ્યાનથી ચાલિત થયો નહિ. અજકે કહ્યું કે—“ જરે રાવણ ! તે યશસ્વરહિત બઈ રામથી લાય પામીને આ શું પાખડ આરંભ્યું છે ? તે અમારા સ્વામીની પરાધિપ્ત્ય મહાસતી સ્ત્રીતાનું હણ્યું કર્યું છે અને અમે તો આ વારી પત્ની મહોદરીનું વારી નબરે જ હણ્યું કરીએ છીએ આ પ્રમાણે કહીને ઘણા રાવણાળ તેણે અનામ ધીરોની જેમ કર્ણસ્પર્શે જ્વન કરવી મહોદરીને કેસવડે ગેબી, તથાપિ ધ્યાનમાં લીન

થયેલા રાવણે તેની સામુ પણ જોયું નહિ. તે સમયે આકાશને પ્રકાશિત કરતી બહુરૂપા વિદ્યા પ્રગટ થઈ. વિદ્યા બોલી—‘ અરે રાવણ ! હું તને સિદ્ધ થઈ છું, કહે હવે શું કાર્ય કર ? હું બધું વિશ્વ પણ તારે વશ કરી આપી શકું તો પછી આ રામભદ્ર અને લક્ષ્મણ તો કેણુ માત્ર છે ? ’ રાવણે કહ્યું કે—‘ હે વિદ્યા ! તારાથી સર્વ વાત સિદ્ધ થાય તેમ છે, પણ જે કાળે હું સ્મરણ કરૂં તે વખતે તું આવજે, હાલ તો સ્વસ્થાને જા ’ પછી તેનું કહેલું લક્ષ્મણ લઈને વિદ્યા અતર્ધાન થઈ ગઈ અને સર્વ વાનરો પવનની જેમ ઉડીને પોતાની છાવણીમાં આવ્યા.

રાવણે મદોદરી અને અગદનો સર્વ વૃત્તાંત સાંભળ્યો એટલે તત્કાળ તેણે અહ કાર-ગર્ભિત હું કાર શબ્દ કર્યો પછી સ્નાનસોજન કરીને તે દેવરમણ ઉદ્યાનમાં ગયો અને સીતાને કહ્યું—‘ અરે સુદરી ! મેં લાગ્યો વખત તારો અનુનય કર્યો, હવે નિયમલગની ખીક છોડી દઈ, તારા પતિ અને દીયરને મારીને હું તારી સાથે બળાત્કારે ક્રોડા કરીશ ’ આવી રાવણની વિષમ વાણી સાંભળીને રામની આશાની જેમ જાનકી મૂર્ચ્છા ખાઈ ભૂમિપર પડ્યા થોડીવારે કિંચિત્ સજ્ઞા મેળવીને સીતાએ અભિગ્રહ લીધો કે ‘ જો રામલક્ષ્મણનું મરણ થાય તો ત્યારથી મારે અનશન વ્રત હો ’ આવો સીતાનો અભિગ્રહ સાંભળી રાવણને વિચાર થયો કે “ આ સ્ત્રીનો રામની સાથે સ્વાભાવિક સ્નેહ છે, તો આની સાથે મારે રાગ કરવો તે સ્થળમાં કમળ રોપવા જેવું છે મેં વિલીષણની અવજ્ઞા કરી તે સાડું કર્યું નથી વળી મેં મત્રીઓનું અપમાન કર્યું છે અને મારા કુળને પણ કલકિત કર્યું છે, પરંતુ જો હવે અત્યારે હું આ સીતાને છોડી દઉં તો તે વિવેક ગણાશે નહિ, પણ ઉલટું ‘ રામથી દુખાઈને સીતાને આપી દીધી ’ એવો અપયશ પ્રાપ્ત થશે, માટે રામલક્ષ્મણને બાંધીને અહીં લઈ આવું અને પછી તેમને આ સીતા અર્પણ કરૂં તો તે કાર્ય ધર્મ અને યશ વધારનારૂં થશે ” આવો નિશ્ચય કરીને દુર્મદ રાવણ તે રાત્રિ નિર્ગમન કરીને પ્રાત્ર-કાળે અપશકુનોએ વાર્યા છતાં પણ યુદ્ધ કરવાને આદ્યો.

રામ અને રાવણના સૈન્યમાં ઉચ્ચ સુભટોની ભુજાના આસ્ફોટથી દિગ્ગજને ત્રાસ પમાડતું મોટું યુદ્ધ ફરીવાર પ્રવર્ત્યું. રામ અને પવનની જેમ સર્વ રાક્ષસોને માર્ગમાંથી દૂર કરીને લક્ષ્મણ રાવણની ઉપર જ બાણ નાખવા લાગ્યા લક્ષ્મણનું પરાક્રમ જોઈ રાવણને પોતાના જયમાં આશંકા થઈ, તેથી તત્કાળ વિશ્વને ભયકર એવી બહુરૂપા વિદ્યાનું તેણે સ્મરણ કર્યું સ્મરણ કરતા જ તે વિદ્યા આવીને ઉભી રહી, એટલે તેનાવડે રાવણે તત્કાળ મહાભયકર અનેક રૂપો વિકુર્વ્યા ભૂમિ ઉપર, આકાશમાં, પૃથ્વી ભાગે, અગ્નિ ભાગે અને બન્ને પડખે વિવિધ પ્રકારના આયુધોને વર્ષાવતા અનેક રાવણો લક્ષ્મણના જોવામાં આવ્યા લક્ષ્મણ એકલા છતાં જાણે તેટલાંરૂપે થયા હોય તેમ ગરૂડપર બેસીને ધ્યેય પ્રમાણે પ્રાપ્ત થતા બાણોથી અનેક રાવણોને મારવા લાગ્યા વાસુદેવ લક્ષ્મણના બાણોથી રાવણ અકળાઈ ગયો, એટલે તેણે અર્ધચક્રીના ચિન્હરૂપ જાનવત્યમાન ચક્રનું સ્મરણ કર્યું ચક્ર પ્રગટ થતા જ રોષથી રાતા નેત્ર કરીને તે છેદ્યા ચક્રરૂપ શસ્ત્રને આકાશમાં ભમાડીને તેણે લક્ષ્મણ ઉપર છોડ્યું તે ચક્ર લક્ષ્મણને પ્રદક્ષિણા કરીને ઉદયગિગિના શિખર ઉપર સૂર્ય આવે તેમ લક્ષ્મણના જમણા હાથમાં આવીને રહ્યું એ પ્રમાણે જોઈને રાવણ ખેદ પામી ચિતામાં પડ્યો કે—

‘મુનિનુ વચન સ્ત્વ થયુ, તેમજ વિશીષણુ વિગેરેના વિચારનો નિર્ણય પણ સ્ત્વ થયો!’ રાવણુને જેદયુક્ત ભેધ વિશીષણે કહ્યુ—‘હે બ્રાતા ! જો છવવાની ઇચ્છા હોય તો હવુ પણ સીતાને મૂકી દે.’ રાવણે ક્રોધથી કહ્યુ કે—‘મારે તે ચક્રની ચી જરૂર છે ! હું જોઈ મુદિ માત્રથી આ યજુને અને ચક્રને તત્કાળ હણી નાંખીશ.’ આવા ઝર્વમુક્ત વચનો બોલનારા રાવણુની છાતીને હૃદયએ તત્કાળ તે ચક્રથી જ કોળાના કણની જેમ ફાટી નાખી. તે જ વખતે જ્યેષ્ઠ માસની કૃષ્ણ બોઝાદશીએ દિવસના પાછલા પહેરે રાવણુ મૃત્યુ પામીને ક્યમા નરકમાં ગયો. તે સમયે આકાશમાં અબલ્લ શબ્દ કરતા દેવતાઓએ હૃદયમણી ઉપર પુષ્પની વૃષ્ટિ કરી અને જેમાં મોટા હર્ષથી ઉઠેલા કિશકિલ નદ્યવટે ભૂમિ અને અતરીક્ષ પૂર્ણ થયેલું છે એવુ કપિઓનુ તાડવનૃત્ય થવા લાગ્યું.

इत्याचार्यभीहेमर्षद्रविरचिते त्रिपटिस्तलाकापुरुषचरिते महाकाव्ये सप्तमे
पर्वणि रावणवधो नाम सप्तमसर्गः समाप्तः ॥ ७ ॥

સર્ગ ૮ મો

રામે કરેલો સીતાનો પરિત્યાગ

રાવણુ મૃત્યુ પામ્યા પછી શપ્તિના સ્નેહને વશ થયેલા વિશીષણે હવે ક્યાં નાસી જયુ ? એવો લયબ્રાત યજ્ઞને વિચાર કરતા શક્ષેણે આ પ્રમાણે આશ્વાસન આપ્યું કે—
“હે શક્ષસવીર ! આ રામ અને હૃદયમણુ (પદ્મ અને નારાયણ) આકાશ બળદેવ અને વાયુદેવ છે તેઓ શરણુ કરવાને યોગ્ય છે, માટે નિઃશક યજ્ઞને તેમને શરણે લાવો. ” વિશીષણના આવાં વચનથી તેઓ રામ-હૃદયમણુને શરણે આવ્યા, એટલે પદ્મે અને નારાયણે તેમના ઉપર પ્રસાદ કર્યો. વીર પુરૂષો પ્રભાઈપર સમહૃદિવાળા જ હોય છે.

હવે વિશીષણે મરણ પામેલા પોતાના જાણુ રાવણુને ભેધ શોધના આવેશવટે મરવાની ઇચ્છાથી પોતાની છરી જેવી. તે છરીવટી પોતાના ઉદરમાં લા કરત, પરંતુ ‘હા બ્રાત ! હા બ્રાત’ એમ ઉઘા કરેણુસ્વરે રૂદન કરતા વિશીષણુને રામે બોલકમ પકડી લીધા. પછી મહોદશી વિગેરેની સાથે રાવણુની સમીપે રૂદન કરતા વિશીષણુને રામહૃદયમણુ સમભાવના લાગ્યા કે— હે વિશીષણ ! તમારા આવા પરાક્રમી જાણુ રાવણુને માટે કંઈ પણ શોધ કરવો યોગ્ય નથી કે જેની સાથે સજ્જામ કરવામાં દેવતાઓ પણ રૂવથી જ સહા પામતા હતા. આવી વીરવૃત્તિથી મૃત્યુ પામેલો તમારો જાણુ ખરેખર કીર્તિનુ પાત્ર થયો છે; માટે હવે તો તેનું ઉત્તરકાર્ય સારી રીતે કરો, રૂદન કરવાથી સર્જુ આ પ્રમાણે કહીને મહાત્મા પદ્મનાભે (રામે) જામન પામેલા કુબકર્ણ, ઈન્દ્રજિત અને મેઘવાહન વિગેરેને ઊઠી લીધા. પછી વિશીષણ, કુબકર્ણ ઈન્દ્રજિત, મેઘવાહન અને મહોદશીએ તેમજ ણીલા સજાથીઓએ બોલ્યા મળી અદ્યુપાત કરતાં કરતાં ગોરીર્ષચક્રનના કાછની ચિતા રચીને કર્પૂર તથા અમર-

સર્ગે ૮ મો રાવણના શબને અગ્નિસસ્કાર, ઇંદ્રજિત તથા મેઘવાહનના પૂર્વભવ (૧૨૯)

મિશ્ર પ્રજ્વલિત અગ્નિથી રાવણના અગને અગ્નિસસ્કાર કર્યો રામે પદ્મસરોવરે આવી સ્નાન કરીને જરા ઉપજી એવા અશ્રુજળથી રાવણને જલાંજલિ આપી પછી મધુર વાણીથી જાણે અમૃત રસ વર્ષાવતા હોય તેમ રામ લક્ષ્મણે કુલકર્ણવિગેરેને આ પ્રમાણે કહ્યું કે—
'હે વીરો ! પૂર્વની જેમ તમે તમારૂં રાજ્ય કરો, તમારી લક્ષ્મી અમારે જોઈતી નથી, તમારૂં કુશળ થાઓ ' આ પ્રમાણે રામના કહેવાથી એકસાથે શોક અને વિસ્મયને ધારણ કરતા કુલકર્ણાદિક ગદ્ગદ સ્વરે બોલ્યા કે—' હે મહાબળ ! અમારે ઘણા મોટા એવા પણ આ રાજ્યની કાંઈ જરૂર નથી, અમે તો મોક્ષસામ્રાજ્યને સાધનારી દીક્ષા લઈશું '

એવા સમયમા કુસુમાયુધ ઉદાનમા અપ્રમેયબલ નામે એક ચતુર્જાની મુનિ આવ્યા તેમને તે ઠેકાણે તે જ રાત્રિએ ઉત્તમ કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું દેવતાઓએ આવી તેમના કેવળજ્ઞાનનો મહિમા કર્યો પ્રાત કાળે રામ, લક્ષ્મણ અને કુલકર્ણવિગેરેએ આવી તેમને વદના કરીને ધર્મ સાલજ્યો દેશનાને અતે ઇંદ્રજિત અને મેઘવાહને પરમ વૈરાગ્ય પામીને પોતાના પૂર્વભવ પૂછ્યા

મુનિ બોલ્યા—“ આ ભરતક્ષેત્રને વિષે કૌશાળી નગરીમા તમે પ્રથમ અને પશ્ચિમ નામે બે નિર્ધન બધુ હતા એક વખતે ભવદત્ત નામના મુનિપાસેથી ધર્મ સાલળીને તમે વ્રત ગ્રહણ કર્યું અને કષાય શાત કરીને વિહાર કરવા લાગ્યા એક સમયે તે બન્ને મુનિ ફરતા ફરતા પાછા કૌશાળીમા આવ્યા ત્યા વસતોત્સવમા ઈન્દુમુખી રાણીની સાથે ક્રીડા કરતો ત્યાનો રાજા નદિવોષ તેમના જોવામા આવ્યો તેને જોઈ પશ્ચિમ મુનિએ એવું નિયાણું બાંધ્યું કે ‘ આ તપસ્યા કરવાથી આવી ક્રીડા કરનાર આ રાજા અને રાણીનો જ હું પુત્ર થાઉં ’ બીજા સાધુઓએ ઘણા વાર્યા તો પણ તે આવા નિયાણાથી નિવૃત્ત થયા નહિ; તેથી મરણ પામીને તે પશ્ચિમ મુનિ રતિવર્દન નામે તેમના પુત્ર થયા અનુક્રમે યૌવનવયને પ્રાપ્ત થયેલો અને રાજા થયેલો રતિવર્દન પિતાની જેમ રમણીઓથી વીંટાઈને વિવિધ પ્રકારની ક્રીડા કરવા લાગ્યો પ્રથમ નામના મુનિ મૃત્યુ પામીને નિયાણુરહિત તપના બળથી પાત્રમા કલ્પમા પરમર્દિક દેવ થયા અવધિજ્ઞાનથી પોતાના લાઈ પશ્ચિમને કૌશાળી-નગરીમા રાજાપણે ઉત્પન્ન થયેલો જાણી તેને બોધ કરવા માટે તે દેવ મુનિરૂપે ત્યા આવ્યા રતિવર્દન રાજાએ તેને આસન આપ્યું, એટલે તેની ઉપર બેસીને બ્રાતૃસૌહૃદને? લીધે તેણે તેનો અને પોતાનો પૂર્વભવ કહી સંભળાવ્યો તે સાલળી બતિસ્મરણ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થતાં રતિવર્દને સંસારથી વિરક્ત થઈ તત્કાળ દીક્ષા લીધી અને ત્યાથી મૃત્યુ પામીને તે પણ બ્રહ્મદેવલોકમા દેવતા થયો ત્યાથી ચ્યવીને તમે બન્ને લાઈ મહાવિદેહક્ષેત્રમા વિષ્ણુદ્ધનગરને વિષે રાજારૂપે લાઈ થયા અને દીક્ષા લઈ મૃત્યુ પામીને અગ્નિયુત દેવલોકમાં ગયા ત્યાથી ચ્યવીને આ પ્રતિવાસુદેવ રાવણના ઇંદ્રજિત અને મેઘવાહન નામે તમે બે પુત્ર થયા છો. રતિવર્દનની માતા જે ઇન્દુમુખી હતી તે ભવબ્રમણ કરીને તમારા બન્નેની માતા આ મદોદરી થયેલી છે ”

આ પ્રમાણે પૂર્વજાવનો વૃત્તાત સામળીને કુભકર્ણ, ઇદ્રજિત, મેઘવાહન અને મહોદરીવિજેરેએ વલ્કાળ મત શકુણ કહ્યું પછી રામે મુનિને નમસ્કાર કરી લક્ષ્મણ તથા સુગ્રીવની સાથે ઇદ્રની જેમ મોટી સમૃદ્ધિથી લક્ષ્મણ પ્રવેશ કર્યો. તે વખતે વિલીપણ છદ્ધી દારની જેમ નમ્ર યર્ષ આજળ યાદી રામને માર્ગ બતાવતો હતો અને વિદ્યાધરની સ્ત્રીઓ રામને મજળ કરતી હતી. અનુક્રમે પુષ્પમિરિના મસ્તકઉપર આવેલા ઉદ્યાનમાં જતાં જ્યાં હનુમાને ઠહા હતા તેવા જ સીતા રામના જોવામાં આ મા. પોતાના આત્માને તે વખતે જ જીવતો માનનારા રામે જાણે બીજી જીવિત હોય તેમ તે સીતાને લઇને પોતાના ઉત્સર્ગમાં ધારણ કર્યા તે વખતે હર્ષ પામેલા સિદ્ધ અને ઋષિઓએ ‘આ મહાસતી સીતા જ્ય પામી’ એવો આકાશમાં હર્ષનાદ કર્યો. ઘાટા હર્ષના અસુખજીવી જાણે તેમના ઘરણુને પોતા હોય તેમ સીતાદેવીને લક્ષ્મણે હર્ષથી નમસ્કાર કર્યો. “મારી આશીર્વાદી ચિરકાળ જીવે, ચિરકાળ આ નદ પામી અને ચિરકાળ વિજય મેળવે.” એમ બોલતા સીતાએ લક્ષ્મણના મસ્તકનું આગ્રાણ કર્યું પછી જામડે સીતાને નમસ્કાર કર્યો એટલે સીતાએ હર્ષથી મુનિવલ્કના જેવી (સદ્ગુણ) આશીર્વાદ આપીને તેને આનંદ પ્રમાણ્યો. પછી સુગ્રીવ, વિલીપણ, હનુમાન, અઝઠ અને બીજાઓએ આવી આવીને પોતપોતાનું નામ ઠહેવાપૂર્વક સીતાને પ્રણામ કર્યા. રામવડે વિકાસ પામેલા સીતા જાણે કાળે પૂર્ણચંદ્રવડે વિકાસ પામેલી પોમણીની જેવા શોભવા લાગ્યા. પછી સુગ્રીવવિજેરેથી પરવરેલા રામ સીતાની સાથે કુવનાલકાર નામના દાસીઉપર બેસીને રાવણના મંદિરમાં આભ્યા. ત્યાં હજારો મહિસ્તલથી યુક્ત એવા શ્રી શાંતિનાથ પ્રભુના ચૈત્યમાં વડના કરવાની ઇચ્છાએ તેમણે પ્રવેશ કર્યો અને રામે લક્ષ્મણ અને સીતાસાથે વિલીપણે આવેલા પુષ્પાદિક ઉપસ્કરથી શ્રીશાંતિનાથની પૂજા કરી પછી વિલીપણની પ્રાર્થનાથી સીતા, લક્ષ્મણ અને સુગ્રીવાદિક પરિવારને લઈને રામ વિલીપણને ઘેર ગયા ત્યાં વિલીપણને માન આપતા સતા રામે બધા પરિવારસાથે દેવાર્ચન, સ્નાન અને લોજનાદિક કર્યું પછી રામને સિદ્ધાસનપર બેસાડી વિલીપણે બે વસ્ત્ર ધારણ કરી અજલિ બેઠીને કહ્યું કે—“ હે સ્વામી ! આ રત્ન સુવર્ણાદિકના ભંડાર, આ દાસી યોદા વિજેરે સૈન્ય અને આ રાક્ષસદીપ તમે શકુણ કરો. હું તમારા એક પામે છું તમારી આજ્ઞા મેળવીને અમે તમને રાક્ષસાભિષેક કરવા ઇચ્છીએ છીએ; માટે આ લક્ષ્મણીને પવિત્ર કરો અને પ્રસન્ન થઈને મારા ઉપર પણ અનુબંધ કરો.” ત્યારે રામ બોલ્યા કે—‘ હે મહાત્મા ! પૂર્વે આ લોકાનું શબ્દ મેં તમને જ આપેલું છે, તે હમણાં ભકિતથી મેંદ પામીને કેમ ભૂલી ગયા ? આવી રીતે કહી તેની માગણીનો નિષેધ કરી, પોતાની પ્રતિજ્ઞાને પાળનારા રામે પ્રસન્ન થઈને તે જ વખતે લક્ષ્મણ રાક્ષસઉપર વિલીપણનો અભિષેક કર્યો. પછી ઇદ્ર જેમ મુદ્ધર્મા સભામાં આવે તેમ રામ સીતા, લક્ષ્મણ અને સુગ્રીવાદિકથી પરવર્ધા સતા રાવણને ઘેરે આભ્યા.

પછી પૂર્વ પરજીવાને કળુલ કરેલી સિંહોદર વિજેરે રામની ઠંચાએને રામની આજ્ઞાથી વિદ્યાધરે ત્યાં લાભ્યા અને પોતપોતાની પ્રતિજ્ઞા પ્રમાણે રામલક્ષ્મણ તે કુમારીઓને જેમની સ્ત્રીઓથી ગીતમજગ ગવાતે વિધિપૂર્વક પરણ્યા. સુગ્રીવાદિકથી સેવાતા રામલક્ષ્મણે નિર્ભીમે લોભ લોભવતા લક્ષ્મણશ્રીમાં છ વર્ષ નિર્ભયન કર્યા. તે સમયમાં વિધ્વંસથી

ઉપર ઈદ્રજિત અને મેઘવાહન સિદ્ધિપદને પામ્યા, તેથી ત્યા મેઘરથ નામે તીર્થ થયું અને નર્મદા નદીમા કુલકર્ણ સિદ્ધિ પામ્યા તેથી તે પૃથ્વરક્ષિત નામે તીર્થ થયું.

અહીં અયોધ્યામા રામલક્ષ્મણની માતાઓ પોતાના પુત્રોની વાર્તા પણ નહીં જાણવાથી ઘણી દુઃખી થઈ સતી રહેલી હતી, તેવામા અકસ્માત ધાતકીજડમાંથી નારદ ત્યા આવી ચડ્યા તેણે લક્ષ્મણની નમ્ર એવી તે માતાઓને પૂછ્યું કે—‘તમે ત્રિતાતુર કેમ છો?’ અપરાજિતા બોલ્યા કે—‘મારા પુત્ર રામ અને લક્ષ્મણ પિતાની આજ્ઞાથી મારી સ્તુષા? સીતાને સાથે લઈને વનમા ગયા છે ત્યા સીતાનું હરણ થવાથી એ મહાભુજ પુત્રો લકામા ગયા ત્યા યુદ્ધમા રાવણે શક્તિથી લક્ષ્મણને પ્રહાર કર્યો તે શક્તિનું શલ્ય દૂર કરવા વિગલ્યાને ત્યાં લઈ ગયા ત્યારપછી વત્સ લક્ષ્મણ જીવ્યા કે શુ થયું ? તે અમે જાણતા નથી ’ આ પ્રમાણે કહીને ‘ હા વત્સ ! ’ એમ કંઈક સ્વરે કહેતી અને સુમિત્રાને પણ રોવરાવતી અપરાજિતા અત્યંત રૂદન કરવા લાગી નારદ બોલ્યા કે—‘તમે સ્વસ્થ થાઓ તમારા પુત્રની પાસે હું જઈશ અને તેઓને અહીં લઈ આવીશ ’ તેમની પાસે એવી પ્રતિજ્ઞા લઈને નારદ લોકોપાસેથી ખળર મેળવી આકાશમાર્ગે ચાલતા લકામા રામની પાસે આવ્યા રામે સત્કાર કરીને નારદને પૂછ્યું કે—‘તમે કેમ પધાર્યા છો ? ’ એટલે તેમની માતાઓના દુઃખનું સર્વ વૃત્તાત નારદે તેઓને કહી સંભળાવ્યું, તેથી દુઃખ પામેલા રામે વિલીષણને કહ્યું કે—‘ તમારી લક્ષ્મણની માતાઓના દુઃખને પણ ભૂલી જઈને અમે અહીં ઘણો કાળ રહ્યા, પણ હવે હે મહાશય ! જ્યા સુધી અમારા વિયોગદુઃખથી અમારી માતાઓ મૃત્યુ પામે નહિ ત્યા સુધીમા અમે સત્વર ત્યા જઈશુ, માટે અમને અનુમતિ આપો ’ વિલીષણ નમસ્કાર કરીને બોલ્યા કે—‘ હે સ્વામી ! હવે માત્ર સોળ દિવસ અહીં રહો ત્યા સુધીમા હું મારા કારીગરોથી અયોધ્યાપુરીને રમણીય બનાવી આપું ’ રામે ‘ તથાસ્તુ ’ એમ કહ્યું એટલે વિલીષણે પોતાના વિદ્યાધર કારીગરોને મોકલીને અયોધ્યાપુરીને સોળ દિવસમાં સ્વર્ગપુરી જેવી બનાવી દીધી રામે સત્કાર કરીને વિદાય કરેલા નારદ અયોધ્યામા આવ્યા અને તેમની માતાઓને પુત્રના આગમોત્સવના ખળર આપ્યા પછી સોળમે દિવસે જાણે શકેદ્ર ને ઇશાનેદ્ર એકત્ર થયા હોય તેમ રામ અને લક્ષ્મણ સર્વ અતપુરસહિત પુષ્પક વિમાનમા બેસીને અયોધ્યા તરફ ચાલ્યા.

વિલીષણ, સુગ્રીવ અને લામડલ પ્રમુખ રાજાઓથી અનુસારાયેલા રામ ક્ષણવારમા અયોધ્યાપુરીપાસે આવ્યા પુષ્પક વિમાનમા બેસીને આવતા બંને બંધુને દૂરથી જોઈને ભરત શત્રુઘ્નની સાથે ગજેન્દ્રપર બેસી સામા આવ્યા ભરત નજીક આવ્યા એટલે ઇન્દ્રની આજ્ઞાથી પાલક વિમાનની જેમ રામની આજ્ઞાથી પુષ્પક વિમાન પૃથ્વીપર આવ્યું. પ્રથમ ભરત દૂરથી જ અનુજ બંધુસાથે ગજેન્દ્રઉપરથી ઉતર્યા, એટલે ઉત્ક્રાંતિ એવા રામ લક્ષ્મણ પણ પુષ્પક વિમાનમાથી ઉતરી પડ્યા પછી પગમા પડેલા અને અશ્વસહિત લોચનવાળા ભરતને ઊભા કરી રામ તેમના મસ્તકપર વારવાર ચુબન કરતા સંતા તેને આલિંગન દઈને મળ્યા અને ચરણમા આજોડતા શત્રુઘ્નને પણ ઉઠાડી પોતાના વસ્ત્રોથી તેના શરીરને લુછી આલિંગન કર્યું ભરત ને શત્રુઘ્ન લક્ષ્મણને નમ્યા, એટલે લક્ષ્મણે ભુજપ્રસારીને

સબ્રમથી જાહ આલિંગન કર્યું પછી રામ ત્રણે અનુજ ભણુઓની સાથે પુષ્પક વિમાનમાં આરૂઢ થયા અને પુષ્પક વિમાનને ત્વરાથી અયોધ્યામાં પ્રવેશ કરવાની આજ્ઞા આપી. આકાશમાં અને ભૂમિમાં વાલિનો વાજતો સતો રામ અને લક્ષ્મણે હવ સહિત પોતાની અયોધ્યાપુરીમાં પ્રવેશ કર્યો. તે સમયે મેધને ગમ્મર જુએ તેમ ઉત્કંઠિત અને ઉન્મુખ થયેલા પુરજનો અનિમિષ નેત્રે રામલક્ષ્મણને જોવા લાગ્યા અને નિર્ભર સ્તુતિ કરવા લાગ્યા. સ્થાને સ્થાને પુરીજનો સૂર્યની જેમ જેમને અર્ધ આપતા હતા જોવા અને પ્રસન્ન મુખવાળા રામલક્ષ્મણ અનુક્રમે પોતાના મહેલપાસે આગ્યા. સુદૃઢ જનતા હૃદયને જાનક આપનારા રામ લક્ષ્મણ સીતાની સાથે પુષ્પક વિમાનમાંથી ઉતરી માતૃગૃહમાં ગયા. અને લાઇઓએ દેવી અપરશ્વિતાને અને બીજા માતાઓને નમસ્કાર કર્યા માતાઓએ આશીર્વાદ આપી પછી સીતા, વિશ્વશ્યામચેરેએ અપરશ્વિતાને અને બીજા સાસુઓને તેમના ઘરલોકમળમાં લલાટ મૂકી પ્રણામ કર્યા. જોટલે “ તમે પણ અમારી આશીર્વાદી અમારી માફક વીરપુત્રોને જ મ આપનારી થાઓ ” એવી તેમણે વહુઓને આશીર્વાદ આપી. અપરશ્વિતા દેવી વારવાર હાથવટે લક્ષ્મણને સ્પર્શ કરતાં અને મસ્તકમાં મુગન કરવા બોલ્યા કે—“ કે વત્સ ! સારે ભાભે મને તમારા કર્તૃન થયા છે હું તો તમને હમણા જ ફરી વાર જન્મ્યા છો જેમ માનુ હું કારણ કે તમે વિદેશ ખમન કરી વિજય મેળવીને આગ્યા છો. આ રામે અને સીતાએ તમારી સેવાથી જ વનવાસના અનેક પ્રકારનાં કષ્ટો ઉઠાવન કર્યા છે ” ત્યારે લક્ષ્મણ બોલ્યા કે—“ કે માતા ! વનવાસમાં પિતાની જેમ આર્થભણુ રામે અને તમારી જેમ સીતાએ મારૂ લાલનપાલન કરેલું છે, તેથી હું તો વનમાં પણ મુખમાં જ રહેલો હતો. મારા સ્વેચ્છાભારી દુર્લભિતથી આર્થભણુ રામને દુઃખમનોની સાથે વૈર થયું અને તેથી જ સીતાનું હરણ થયું કે દેવી ! તે વિષે વધારે શું કહેવું ? પરંતુ કે માતા ! તમારી આશીર્વાદથી જ શત્રુરૂપ સાગરનું ઉદ્ધવન કરીને પરિવાર-સહિત રામભક્ત કુશળતાપૂર્વક અહીં આવેલા છે ” આ પ્રમાણે વાર્તાલાપ થયા પછી રામની આજળ એક પેદલરૂપે રહેવા ઈચ્છતા ભરતે હર્ષથી અયોધ્યા નગરીમાં મોટો ઉત્સવ કરાવ્યો.

અન્યકા ભરતે રામભક્તને પ્રણામ કરીને કહ્યું કે—“ કે આર્થ ! તમારી આજ્ઞાથી જાટલો કાળ મેં રાત્ર્ય પારણ કર્યું આ રાત્ર્યને પાળવામાં તમારી અજ્ઞાતરૂપી અર્જુના જે આઠી આવી ન હોત તો હું પિતાની સાથે તે વખતે જ દીક્ષા ભઠ્ઠણ કરતો, માટે હવે મને મત લેવાની આજ્ઞા આપે અને આ રાત્ર્ય તમે શ્રદ્ધ કરો. સસારથી ઉદ્ધેય પામિશો હું હવે તમારા આગ્યા પછી આ રાત્ર્યમાં રહેવાને ઉત્સાહી નથી. રામ અમુચુક્ત નેત્રે બોલ્યા કે—“ કે વત્સ ! માનુ શું બોલો છો ? જેમ કરતા હતા તેમ રાત્ર્ય કરો, જમી તો તમારા તેહાવવાથી જ આગ્યા છીએ, માટે રાત્ર્યસહિત અમારે ત્યાજ કરીને જામને વિરહભંજના શામાટે આપે છો ? તમે રાત્ર્યમાં રહો અને પૂર્વની જેમ મારી આજ્ઞા માનેલ ” આ પ્રમાણે આશ્રદ્ધ કરતા રામને બધી ભરત પ્રણામ કરીને ત્યાંથી વાગ્યા જવા લાગ્યા, જોટલે લક્ષ્મણે ઊઠી હાથવટે પકડી રાખ્યા. તેવી રીતે મત લેવાનો નિર્ણય કરીને આવેલા ભરતને બધીને સીતા અને વિશ્વશ્યામ વિગેરે સસબ્રમ થઇને ત્યાં આગ્યા, અને ભરતનો મત લેવાનો આશ્રદ્ધ ભૂલાવવા માટે તેમણે જળક્રીડાનો વિનોદ કરવાને ભરતની પ્રાર્થના કરી. તેમના અતિ આશ્રદ્ધથી ભરત જત પુરસહિત કીડા કરવા ગયા અને પોતે

વિરક્ત છતાં ક્રીડાસરૌવરમા મુહૂર્તપર્યંત તેમની સાથે ક્રીડા કરી પછી જળમાંથી નીકળીને ભરત રાજહ સની જેમ સરૌવરના તીરઉપર આવ્યા, તેવામાં ભુવનાલકાર નામનો હાથી સ્તંભતું ઉન્મૂલન કરીને ત્યાં આવ્યો મદ્ય છતાં પણ તે ગબેદ્ર ભરતના દર્શનથી સઘ મહરહિત થઈ ગયો અને તેને જોઈને ભરત પણ હર્ષ પામ્યા ઉપદ્રવકારક તે હાથીને છુટી ગયેલો સાલળી રામલક્ષ્મણ સામતોસહિત તેને બાધવાને માટે સસજ્જમથી તેની પછવાડે આવ્યા રામની આજ્ઞાથી મહાવતો તે હાથીને આલાનસ્થલે બાધવા લઈ ગયા, એવામા દેશભૂષણ અને કુલભૂષણ નામના બે મુનિ ત્યાં આવ્યા. તેઓના ઉદ્ધાનમા સમવસર્યાના ખખર સાંભળી તે મહામુનિઓને વાદવા પક્ષ, લક્ષ્મણ અને ભરત પરિવારસહિત ત્યાં ગયા તેમને વદના કરીને રામે પૂછ્યું કે—“હે મહાત્મા ! મારો ભુવનાલકાર હાથી ભરતને જોવાથી મહરહિત કેમ થઈ ગયો ? ”

દેશભૂષણ કેવળી બોલ્યા—“પૂર્વે શ્રીમદ્ભલદેવ ભગવતની સાથે ચાર હજાર રાજાઓએ દીક્ષા લીધી હતી પછી જ્યારે પ્રભુ નિરાહારપણે મૌન રહીને વિહાર કરવા લાગ્યા ત્યારે તે સર્વે ખેદ પામીને વનવાસી તાપસો થયા હતા. તેમા પ્રહ્લાદન અને સુપ્રભ રાજના ચંદ્રોદય અને સુરોદય નામે બે પુત્રો હતા તેઓએ ત્યારપછી ચિરકાળ ભવજ્જમણ કર્યું અનુક્રમે ચંદ્રોદય ગજપુરમા હરિમતી રાજની ચંદ્રલેખા રાણીની કુક્ષીથી કુલંકર નામે પુત્ર થયો, અને સુરોદય પણ તે જ નગરમા વિશ્વભૂતિ બ્રાહ્મણની અગ્નિકુંડા સ્ત્રીથી શ્રુતિરતિ નામે પુત્ર થયો. અનુક્રમે કુલંકર રાજ થયો અન્યદા તે તાપસના આશ્રમમાં જતો હતો ત્યાં અવધિજ્ઞાની અભિનદન નામના સાધુએ તેને આ પ્રમાણે કહ્યું—‘હે રાજ ! તું જેની પાસે જાય છે તે તાપસ પચામિ તપ કરે છે ત્યાં દહન કરવાને માટે લાવેલા કાષમાં એક સર્પ રહેલો છે તે સર્પ પૂર્વભવે ક્ષેમંકર નામે તમારો પિતામહ હતો, માટે તે કાષ ફાડી યત્નથી તેને બહાર કઢાવીને તેની રક્ષા કર ’ તે વચન સાંભળી રાજ આકુળવ્યાકુળ થઈ ગયો અને તત્કાળ ત્યાં જઈ તે કાષને ફાડ્યું તો તેની અદર મુનિના કહેવા પ્રમાણે સર્પને રહેલો જોઈને તે અત્યંત વિસ્મય પામ્યો તે જ વખતે કુલંકર રાજને દીક્ષા લેવાની ધગ્છા થઈ તેવામા પેલો શ્રુતિરતિ બ્રાહ્મણ ત્યાં આવીને આ પ્રમાણે કહેવા લાગ્યો—‘આ તમારો શ્રાવકધર્મ પણ કાઈ આમ્નાયરહિત નથી, તથાપિ બે તમારે દીક્ષા લેવાનો આગ્રહ હોય તો છેવટની વયમા દીક્ષા લેજો અત્યારે શામાટે ખેદ પામો છો ?’ આ શ્રુતિરતિ બ્રાહ્મણની વાણી સાંભળીને રાજનો દીક્ષા લેવાનો ઉત્સાહ જરા ભગ્ન થઈ ગયો ‘એટલે હવે મારે શું કરવું ?’ એમ તે વિચાર કરવા લાગ્યો અને સસારમાં સ્થિત થયો તેને શ્રીદામા નામે એક રાણી હતી, તે શ્રુતિરતિ પુરોહિતની સાથે સદા આસક્ત હતી એક વખતે એ દુર્મતિ રાણીને એવી શકા થઈ કે ‘જરૂર અમારો સળધ રાજાએ બાણ્યો છે, માટે તે અમને મારે નહિ ત્યાં સુધીમા હું તેને મારી નાંખું ’ એમ ધારી પુરોહિતની સમતિથી તે શ્રીદામાએ વિષ આપીને પોતાના પતિ કુલંકર રાજને મારી નાખ્યો અનુક્રમે તે શ્રુતિરતિ પણ મૃત્યુ પામ્યો અને તે બંને ચિરકાળ ભવજ્જમણ કરી નાના પ્રકારની યોનિમા પતિત થયા

કેટલેક કાળે રાજગૃહ નગરમા કેપિલ નામના બ્રાહ્મણની સાવિત્રી નામની સ્ત્રીથી

(૧૩૪) પૂર્વભવ શ્રવણથી ભરતને ઉપનેહ વૈશમ્ય અને શોણગમન. પર્વ ૭ મુ

વિનોદ અને રમણ નામે બે બેઠેલે પુત્ર થયા. રમણ વેદ શ્રવણને માટે દેશાંતર ગયેલ કેટલેક કાળે વેદ શ્રવણને રાજગૃહ નગરમાં રાત્રે આવ્યો. 'આ ગાદીએ આવ્યો છે' એવું ખારી હસવાને તેને નગરમાં ધસવા દીધા નહિ, બેઠેલે સર્વને સાધારણ એવા એક મધ્ય મંદિરમાં તે રાત્રિવાસે રહ્યો તે સમયે વિનોદની શ્યાખા નામની સ્ત્રી દત્ત નામના એક પ્રાણીની સાથે સંકેત કરીને ત્યાં આવી તેની પછવાડે વિનોદ પણ આવ્યો. તેણે દત્ત છે એમ જાણીને રમણને ઊઠાડ્યો અને તેની સાથે રતિક્રીડા કરી તે બેઠા વિનોદે નિઃશ્ચય પછે ખડ્ગથી રમણને ખારી નાંખ્યો, બેઠેલે શ્યાખાએ રમણની છરીવડે વિનોદને પણ ખારી નાંખ્યો. તે બંને પાછા ચિરકાળ ભવજનમણ કરીને વિનોદ ધન નામે એક ધનાઢ્ય શ્રેષ્ઠીને પુત્ર થયો. રમણ પણ ભવજનમણ કરીને તે ધનની હક્કથી નામની સ્ત્રીની કુક્ષિથી ભૂપણ નામે પુત્ર થયો. ધનના કહેવાથી તે બન્નીય શ્રેષ્ઠીકન્યાઓની સાથે પરણેલ તેઓની સાથે કીડા કરતો ભૂપણ એક વખતે રાત્રે પોતાના ઘરની અગાડીમાં બેઠો હતો તેવામાં રાત્રિના ઘોઘા પહેરે શ્રીધર નામના યુનિને કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન થતાં દેવતાઓએ આપેલો મહોત્સવ તેના જોવામાં આવ્યો. તે બેઠા ભૂપણને ધર્મના પરિણામ થયા, તેથી તત્કાળ અગાડીમાંથી નીકળે ઉતરીને તે યુનિને વાંઢવા આવ્યો. માર્ગમાં તેને સર્પ હસ્યો બેઠેલે શુભ પરિણામ મળી મૃત્યુ પામીને તે ચિરકાળ શુભ જાતિઓમાં જન્મણ કરી જ જુદીપના અપરવિરોધ ક્ષેત્રમાં રત્નપુરનગરને વિષે અચ્ચલ નામના ચક્રવર્તીની હરિણી નામની સ્ત્રીથી પ્રિય દર્શન નામે ધર્મવત્પર પુત્ર થયો. તે બાલ્યાવસ્થાથી જ દીક્ષા લેવાની ઇચ્છાવાળો હતો, છતાં પિતાના આજ્ઞાથી તે ત્રણ હજાર કન્યાઓને પરણ્યો, તથાપિ તે સવેગમાં લીન રહ્યો. બૃહવાસમાં પણ ઘોઘાં કહાર વર્ષપર્વે ઉત્કૃષ્ટ તપ કરી મૃત્યુ પામીને તે પ્રજા દેવલોકમાં દેવતા થયો. પેલો ધન સંસારમાં બની પોતાનપુત્રમાં અર્જુનમુખ પ્રાણીની શકુન્તલા નામની સ્ત્રીથી મૃદુભૂતિ નામે પુત્ર થયો. અવિનિત થવાથી પિતાએ તેને ઘરની બહાર કાઢી મૂક્યો. તે બમતો બમતો સર્વ કળાઓમાં અતુર એવો ધૂર્ત બન્યો અને ફરી વાર ફેર આવ્યો. દેવદત્ત રમવામાં તે કોઈનાથી છૂટાતો નહિ, તંથી દિવસે દિવસે જો દેવસમાન મૃદુભૂતિએ પણ ધન ઉપાજન કરું વસ્તુત્તરેના નામની વેશ્યાની સાથે લોગ લોગવી છેવટે દીક્ષા લઈ તે પણ પ્રજા દેવલોકમાં દેવતા થયો. ત્યાંથી અત્યંત પૂર્વભવના કપટદોષથી તે વૈતાલજિરિ ઉપર ભુવનાલક કાર નામે આ કાંથી થયો અને પ્રિયદર્શનને છૂટા દેવલોકમાંથી અત્યંતે આ તમારા મહાશુભ ભરત થયેલ છે ભરતના દર્શનથી તેને અતિશયરણ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થતાં તે અત્યંત સદ્ય મદદકરિત થઈ ગયો, કેમકે વિવેક ઉત્પન્ન થયા પછી શૈદ્રપણ રહેતું નથી."

આ પ્રમાણે પોતાનો પૂર્વભવ સાંજળી ભરતે અધિક વિરહત થઈ એક હજાર રાજાઓની સાથે દીક્ષા લીધી અને અનુક્રમે મોકો ગયા. હજાર રાજાઓ પણ ચિરકાળ તપ પાળી, વિવિધ પ્રકારની હાનિઓ મેળવીને તેના સદૃશ પદ (શોણ)ને પ્રાપ્ત થયા. ભુવનાલક કાર કાંથી વૈશમ્યથી વિવિધ પ્રકારનાં તપ કરી પ્રતિ જનશન અગીકાર કરી મૃત્યુ પામીને પ્રજાદેવલોકમાં દેવતા થયો. ભરતની માતા કૈકેયી પણ તપ લઈ નિષ્કલંકપણે પાળીને અન્નવપદને પાળી.

ભરતે જ્યારે દીક્ષા લીધી ત્યારે અનેક રાજાઓએ, પ્રજાએ, ખેડારોએ ભક્તિથી રાજ્યાભિષેકને માટે રામની પ્રાર્થના કરી રામે તેને આજ્ઞા કરી કે—‘ આ લક્ષ્મણ વાસુદેવ છે, માટે તેનો રાજ્યાભિષેક કરો ’ તેઓએ તત્કાળ તેમ કર્યું અને રામને પણ બલદેવપણુનો અભિષેક કર્યો પછી તે આઠમા બલદેવ અને વાસુદેવ ત્રણ ખડ ભરતના રાજ્યનું પાલન કરવા લાગ્યા.

રામે વિલીખણને ક્રમાગત રાક્ષસદ્રીપ, સુગ્રીવને કપિદ્રીપ, હનુમાનને શ્રીપુર, વિરાધને પાતાળલકા, નીલને ઋક્ષપુર, પ્રતિસૂર્યને હનુપુર, રત્નજટીને દેવોપગિતનગર અને ભામડલને વૈતાલગિરિઉપરનું રથનપુર નગર આપ્યું બીજાઓને પણ જુદા જુદા દેશ આપીને રામે શત્રુઘ્નને કહ્યું કે—‘ હે વત્સ ! જે દેશ તને રૂચે તે સ્વીકાર ’ શત્રુઘ્ને માગણી કરી કે—‘ હે આર્ય ! મને મથુરાનગરી આપો ’ રામ બોલ્યા કે—‘ હે વત્સ ! તે મથુરાપુરી હુ સાધ્ય છે કારણ કે ત્યાં મધુ નામે રાજા રાજ્ય કરે છે તેને પૂર્વે ચમરેદ્રે એક ત્રિશૂળ આપ્યું છે તે દૂરથી જ શત્રુઓના સર્વ સૈન્યને હણીને પાછું તેના હાથમાં આવે છે ’ શત્રુઘ્ન બોલ્યા કે—‘ હે દેવ ! તમે રાક્ષસકુળનો નાશ કરનારા છો અને હું તમારો ભાઈ છું, તો મારી સાથે સુદ કરતા તે મધુનું રક્ષણ કરનાર કોણ છે ? માટે મને મથુરા આપો હું મારી જાતે ઉત્તમ વૈદ્ય જેમ વ્યાધિનો ઉપાય કરે તેમ તે મધુરાજનો ઉપાય કરીશ ’ શત્રુઘ્નનો આવો અતિ આગ્રહ જાણી રામે કહ્યું—‘ ભાઈ ! જ્યારે તે ત્રિશૂળરહિત થઈ પ્રમાદમાં પડ્યો હોય ત્યારે તેની સાથે તારે સુદ કરવું ’ આવી સૂચના કરીને રામે તેને અક્ષય બાણવાળા બે ભાથા આપ્યા અને કૃતાંતવદન નામના સેનાપતિને સાથે જવાની આજ્ઞા કરી પરમવિજયની આશા રાખનારા લક્ષ્મણે અગ્નિમુખ બાણો અને પોતાનું અર્ધવાવર્ત ધનુષ્ય આપ્યું પછી શત્રુઘ્ન નિરતર પ્રયાણ કરતા મથુરા તરફ ચાલ્યા. કેટલેક દિવસે મથુરાનગરીપાસે આવીને નદીને કાંઠે આવાસ કર્યો ત્યાં રહીને પ્રથમ શુભપણે ચાર* પુરોહિતોને મોકલ્યા તેઓએ પાછા આવી શત્રુઘ્નને કહ્યું કે—‘ મથુરાની પૂર્વે દિશામાં એક કુબેરોદ્યાન છે ત્યાં અત્યારે મધુરાજ ગયેલ છે અત્યારે ત્યાં પોતાની જયંતી રાણીની સાથે કીડા કરે છે તેનું ત્રિશૂળ હાલ શસ્ત્રાગારમાં છે, તેથી આ સમય સુદ કરવાનો છે પછી છળ જાણનાર શત્રુઘ્નને રાત્રે મથુરામાં પ્રવેશ કર્યો અને ઉદ્યાનમાંથી પાછા વળીને નગરમાં પ્રવેશ કરવા આવતા મધુરાજને પોતાના લશ્કરવડે માર્ગમાં રૂંધ્યો પછી રામાયણનાં રણના આરભમાં જેમ ખરને લક્ષ્મણે માર્યો હતો તેમ શત્રુઘ્નને મધુના લવાણુ નામના પુત્રને રણના આરભમાં જ મારી નાખ્યો મહારથીઓમાં શ્રેષ્ઠ એવો મધુ, પુત્રના વધથી ક્રોધ પામી ધનુષ્યનું આસ્ફાલન કરતો શત્રુઘ્નની સાથે સુદ કરવા દોડ્યો પરસ્પરના અસ્ત્રોને અસ્ત્રોથી છેદતા તે બંનેએ દેવ અને દૈત્યની જેમ ઘણીવાર સુધી શસ્ત્રાશસ્ત્રી સુદ કર્યું પછી દશરથના ચોથા પુત્ર શત્રુઘ્નને લક્ષ્મણે આપેલા સમુદ્રાવર્ત ધનુષ્યનું અને અગ્નિમુખ બાણોનું સ્મરણ કર્યું સ્મરણમાત્રથી જ તે ધનુષ્ય અને બાણ પ્રાપ્ત થયા, એટલે તે ધનુષ્ય ચઢાવીને અગ્નિમુખ બાણવડે શિકારી જેમ સિંહને મારે તેમ વીર શત્રુઘ્નને મધુને પ્રહાર કરવા માંડ્યો તે બાણના ધાતથી વિધુર થયેલો મધુ ચિતવવા લાગ્યો કે—‘ આ વખતે ત્રિશૂળ મારા

હાયમાં આવ્યું નહિ અને મેં શત્રુને માર્યો નહિ. વળી મારા આ જ મ પણ નિષ્ફળ થાજ્યો ગયો, કેમકે મેં મી જિનેદ્રની પૂજા કરી નહિ, એટલે કરાવ્યા નહિ અને હાન પણ આપ્યું નહિ ' આવું મિતવન કરતો મધુ ભાવચાલિત અગ્રીકાર કરી, નમસ્કારમત્રના સમયમાં તત્પર થઈ મૃત્યુ પામીને સનતકુમાર દેવલોકમાં મહર્ષિક દેવતા થયો. તે સમયે મધુના શરીરથી પર તેના વિમાનવાસી દેવોએ પુષ્પવૃષ્ટિ કરી અને 'મધુદેવ જન્મ પામો' એવી આશીર્વાદ કરી.

એક દેવતારૂપ ત્રિશૂળ અમરેદ્રની પાસે ગયું અને શત્રુને છળથી મધુને માર્યો તે વાર્તા કહી. પોતાના મિત્રના વધથી ક્રોધ પામેલ અમરેદ્ર પોતે શત્રુને મારવા માટે યાજ્ઞ, એટલે વેલ્લહારી નામના ગ્રહકપતિ ઇન્દ્રે પૂછ્યું કે—'તમે કયા જાઓ છો ?' અમરેદ્રે કહ્યું કે—'મારા મિત્ર મધુને હજીનાર શત્રુ મધુરામાં રહેલ છે તેને મારવા માટે જઈ છું. એટલે વેલ્લહારી ઇન્દ્ર જોડ્યા કે—'શપથે ધરણેક પાસેથી અગ્રાધવિજયા શક્તિ મેળવી હતી, તે શક્તિને પણ ઉત્કૃષ્ટ પુણ્યવાળા લક્ષ્મણ વામુદેવે હતી લીધી છે અને તેણે શપથને પણ મારી નાખ્યો છે, તો તેની આજળ તેના સેવક મધુ તે કોણ માત્ર છે ? તે લક્ષ્મણની આજ્ઞાથી શત્રુને શ્વમા મધુને મારી નાખ્યો છે ' અમરેદ્ર જોડ્યા—'તે શક્તિને જે લક્ષ્મણે હતી તે વિશ્વત્મા કન્થાના પ્રભાવથી છોટેલી છે અને હવે તો તે વિશ્વત્મા પરણેલી છે તેથી તેના પ્રભાવ યાજ્ઞો ગયો છે, માટે તેનાથી શુ થવાનું છે ? તેથી હું અવશ્ય એ મિત્રધાતકને મારવા જઈશ ' આ પ્રમાણે કહીને અમરેદ્ર શપથથી શત્રુધના દેશમાં ગયા. ત્યાં તેના શુભ રાજ્યમાં તેણે સર્વ લોકોને સ્વસ્થ જોયા. એટલે અમરેદ્રે વિચાર કયો કે—'પ્રથમ પ્રભામાં ઉપદ્રવ કરીને આ મધુના શિષ્યને અકળાવી દઈ એવી બુદ્ધિથી તેણે શત્રુધની પ્રભામાં વિવિધ પ્રકારના વ્યાધિઓ ઉત્પન્ન કર્યા. કુળદેવતાએ આવીને શત્રુધને આ વ્યાધિઓ થવાનું કારણ જણાવ્યું, એટલે તે અયોધ્યામાં રામલક્ષ્મણની પાસે ગયો.

એવા સમયમાં દેશભૂવણ અને કુલભૂવણ યુનિ વિકાર કરતાં કરતાં ત્યાં આવ્યા. રામ, લક્ષ્મણ અને શત્રુધને તેમની સમીપે જઈને વહના કરી પછી રામે પૂછ્યું કે—'આ શત્રુધને મધુરા લેવાનો આચર કેમ થયો ?' દેશભૂવણ યુનિ જોડ્યા—'શત્રુધનેને છત્ર મધુરામાં અનેકવાર ઉત્પન્ન થયેલો છે એક વખતે તે મીધર નામે જાણાય થયો હતો. તે રૂપવાન અને સાધુઓનો સેવક હતો. અન્યથા તે માર્ગે ધાર્યો હતો હતો તેવામાં રાજાની મુખ્ય રાણી લલિતાએ તને દીકો, એટલે તેની ઉપર રાત્ર ઉત્પન્ન થતા તેણે તેને કામઢીધની ઇચ્છાથી પોતાની પાસે જોડાવ્યો. તે સમયે અકસ્માત રાજા આવી ગયા. તેને જોઈ લલિતા દાસ પામી એટલે તત્કાળ તેણે 'આ ધાર આ ધાર' એવો યોદ્ધા કર્યો. રાજાએ તેને પકડી લીધો. રાજાના આદેશથી તેને રાજસેવકો વધર્યાને લઈ ગયા. તે વખતે તેણે મત લેવાની પ્રતિજ્ઞા કરી એટલે કન્થાણુ નામના યુનિએ તેને ઠોઠાવ્યો. મુક્ત થયા પછી તત્ત જ તેણે દીક્ષા લીધી અને તપસ્વા કરીને દેવલોકમાં ગયો. ત્યાંથી સ્થળીને મધુરાપુરીમાં શ્વદ્રમલ રાજાની રાણી કાંચનપ્રભાની કુસીથી તે અચ્ચક્ષ નામે પુત્ર થયો. તે અદ્રમલ રાજાને ધણે પ્રિય થયો. તેને કાનુપ્રભા વિજેર બીજા આઠ અગ્રજ સપત્ન બંધુઓ દતા. તેઓએ

સર્ગ ૮ મો આઠમા પુત્રને રાજ્યપગ બેસારી શ્રીનંદનરાજ્યએ લીધેલ દીક્ષા. (૧૩૭)

જાણ્યું કે આ રાજાને પ્રિય છે માટે એ જ ગળા થશે, તેથી તેમ ન થવા દેવા માટે તેને મારવાનો તેઓએ વિચાર કર્યો તે વિચાર મત્રીના જાણવામા આવતા તેણે અચલને ખબર આપ્યા એટલે અચલ ત્યાંથી નાસી ગયો વનમા લમતા તેને એક મોટો કાટો વાગ્યો તેની પીડાથી તે આક્રંદ કરવા લાગ્યો હવે શ્રાવસ્તી નગરીનો રહેનારો અને પિતાના કાઠી મૂકવાથી વનમા આવેલો અક નામે કોઈ પુરુષ માથે ઇધણાનો ભારો લઈને જતો હતો તેણે તે અચલને દીઠો, એટલે કાઠનો ભારો નીચે મૂકી તેણે તેના પગમાથી કાટો કાઢ્યો અચલ હર્ષ પામી તેના હાથમા કાટો આપી બોલ્યો કે—‘હે લદ્દા તમે બહુ સારું કર્યું હવે જ્યારે તમે સાલજો કે મથુરાપુરીમા અચલ રાજા થયેલ છે ત્યારે તમે ત્યાં આવજો તમે મારા પરમ ઉપકારી છો’ પછી અચલ ત્યાંથી કૌશાળી નગરી ગયો ત્યાં ઈન્દ્રદત્ત રાજાને સિંહગુરૂની પાસે ધનુષ્યનો અભ્યાસ કરતા તેણે દીઠા પછી તેણે સિંહાચાર્ય અને ઈન્દ્રદત્તને પોતાનું ધનુષ્યચાતુર્ય બતાવ્યું, તેથી હર્ષ પામેલા ઈન્દ્રદત્તે તેને કેટલીક પૃથ્વી સાથે પોતાની દત્તા નામની પુત્રી અર્પણ કરી પછી સૈન્યનું બળ પ્રાપ્ત થતાં તે અચલે અગ વિગેરે કેટલાક દેશો સાધી લીધા

એક વખતે તે સૈન્ય લઈને મથુરાપુરી આવ્યો ત્યાં પોતાના સપતન બધુઓની સાથે તેણે યુદ્ધ કર્યું અને છેવટે લાનુપ્રભ વિગેરે આઠે બધુઓને પકડીને બાધી લીધા તેમને છોડાવવાને માટે ચદ્રપ્રભ રાજાએ મત્રીઓને મોકલ્યા એટલે અચલે મત્રીઓની આગળ પોતાનો બધો વૃત્તાત કહ્યો મત્રીઓએ સત્વર જઈને તે ચદ્રપ્રભ રાજાને કહ્યો તે સાલજી હર્ષ પામેલા ચદ્રપ્રભે મહોત્સવપૂર્વક અચલને નગરીમા પ્રવેશ કરાવ્યો અનુક્રમે તે સૌથી નાનો છતાં રાજાએ તેને રાજ્યઉપગ બેસાર્યો અને લાનુપ્રભ વિગેરેને કાઠી મૂકવા માહ્યા ત્યારે અચલે તેમને માડમાડ રખાવ્યા અને પોતાના અદ્ય સેવકો કર્યા એક વખતે નાટ્યશાળામા રહેલા અકને પ્રતિહારોથી ધક્કા ખાતો દીઠો, એટલે અચલે પોતાની પાસે બોલાવી મગાવ્યો અને તેની જન્મભૂમિ શ્રાવસ્તી નગરી તેને આપી અદ્યેત મૈત્રીવાળા તે બન્ને સાથે રહીને રાજ્ય કરવા લાગ્યા છેવટે તેમણે સમુદ્રાચાર્યની પાસે દીક્ષા લીધી, અને કાળયોગે મૃત્યુ પામીને બન્ને પ્રજાદેવલોકમા દેવતા થયા ત્યાંથી ચ્યવીને હે રામ ! અચલને! જીવ આ તમારો અનુજ બધુ શત્રુજ થયેલો છે પૂર્વજન્મના મોહથી તેને મથુરા ઉપર આગ્રહ રહેલો છે અને અકનો જીવ ત્યાંથી ચ્યવીને કૃતાતવદન નામે આ તમારો સેનાપતિ થયો છે” આ પ્રમાણે કહીને મુનિએ ત્યાંથી વિહાર કર્યો અને રામચદ્ર વિગેરે અયોધ્યામા આવ્યા

પ્રભાપુરના રાજા શ્રીનંદનની ધારણી નામની સ્ત્રીને અનુક્રમે સાત પુત્રો થયા તેમના સુગન્દ, શ્રીનંદ, શ્રીતિલક, સર્વચુદ્ગ, જયત, ચામર અને જયમિત્ર એવા નામ પાડ્યા ત્યાંપછી આઠમો પુત્ર એક માસનો થયો, એટલે તેને રાજ્યપગ બેસારીને શ્રીનંદને પોતાના સાતે પુત્રોસહિત પ્રીતિકર ગુરૂની પાસે દીક્ષા લીધી શ્રીનંદન વ્રત પાળીને મોક્ષે ગયા અને સુગન્દાદિક સાતે પુત્રો તપની શક્તિથી જ ઘાચારણુ લખિધવાળા થયા તે મહર્ષિઓ એક વખતે વિહાર કરતા કરતા મથુરાપુરીમા આવ્યા તે વખતે વર્ષાઋતુ આવવાથી તેઓ

એક પર્વત ઉપરના શુદ્ધગૃહમાં આતુર્માંસ રહ્યા ત્યાં તે સુનિઓ છઠ્ઠા અઠ્ઠમ વિગેરે અનેક પ્રકારની વસ્ત્રા કરવા લાગ્યા, ત્યાંથી ઉડી દૂર દેશમાં જઈને પાણી કરવા લાગ્યા અને પાછા મથુરાપાસેની ગિરિની ગુહામાં આવીને રહેવા લાગ્યા તેઓના પ્રભાવથી અમરેદે ઉત્પન્ન કરેલો બધો વ્યાધિ સર્વ ભૂમિમાંથી નાશ પામી ગયો.

એક વખતે તે સુનિઓ પાણી કરવાને બંધોબ્યાપુરીમાં ગયા ત્યાં અર્ધદત્ત શેઠને મેર બિલા અર્ધે આવ્યા. શેઠ તેમને અવસાપૂર્વક વદના કરીને વિચાર કરવા લાગ્યા કે— ‘આવા સાધુઓ કોણ હશે કે જેઓ વર્ષાઋતુમાં પણ વિહાર કરે છે ? હું તેમને પૂછી જાણવા પામીશ નહીં સાથે ભાવણ કરવું યોગ્ય નથી.’ શેઠ આવો વિચાર કરતા હતા તેવામાં તેની સ્ત્રીએ આવીને તેમને આહાર વહેંચાવ્યો. પછી તેઓ દ્યુતિ નામના આચાર્યના ઉપાસકમાં ગયા. આચાર્યે ગૌરવતાથી તેમને વદના કરી, પરંતુ તેમના સાધુઓએ આ અકાંગવિહારી છે’ એવું ભારી વદના કરી નહિ દ્યુતિ આચાર્યે આસન આપ્યા, તાર બેસીને તેઓએ ત્યાં જ પાણી કર્યું. પછી ‘અમે મથુરાપુરીથી આવ્યા છીએ અને તાછા ત્યાં જ જઈશું. એમ કહી તેઓ ત્યાંથી ઉડીને પોતાના સ્થાનકે ગયા. તેઓના ગયા પછી દ્યુતિ આચાર્યે એ જ ઘાસાચણ મુનિઓની શુભસ્તુતિ કરી, એટલે તેમના સાધુઓએ અવસા કરી હતી તેથી તેમને પશ્ચાત્તાપ થયો. આ વૃત્તાત સાંભળી અર્ધદત્ત આવકને પણ પશ્ચાત્તાપ થયો. પછી તે શેઠ કાર્તિક માસની શુક્લ સપ્તમીએ મથુરાપુરી ગયો. ત્યાં ભેટપૂજા કરી સપ્તર્ષિને વદના કરીને પોતે કરેલો અવસાદાપ તેમની આગળ પ્રજ્ઞ કરીને ખમાવ્યો.

સપ્તર્ષિઓના પ્રભાવથી પોતાનો દેશ નિર્દોષ થયો છે એવા ખબર સાંભળી યતુમ પણ કાર્તિક પૂર્ણિમાએ મથુરામાં આવ્યો. યતુમને તેમની પાસે આવી વદના કરીને કહ્યું કે— ‘હે મહાત્મા ! તમે મારે ઘરેથી બિલા બહણ કરેલ’ સુનિ બોલ્યા કે— ‘સાધુઓને શબ્દપિંડ કહ્યુંતો નથી. યતુમને ફરીથી કહ્યું— ‘હે સ્વામી ! તમે મારા અત્યંત ઉપકારી છો. તમારા પ્રભાવથી મારા દેશમાં ઉત્પન્ન થયેલો દેવકૃત રોગ યાત થયો. હવે લોકોના અનુભવને માટે હવું બહાં થોડા વખત રહો, કેમકે આપની બધી પ્રવૃત્તિ પરોપકારને માટે જ છે. સુનિઓ બોલ્યા કે— ‘વર્ષાઋતુ નિર્જનન થયો છે, માટે હવે તો અમે વીર્ષાઋતુ નિમિત્તે વિહાર કરીશું. સુનિઓ એક ઠેકાણે સ્થિર રહેતા જ નથી. તમે આ નગરીમાં ઘરે ઘરે આહારલિંગ કરાવો. એટલે પછી કહિ પણ કોઈને વ્યાધિ થશે નહિ. આ પ્રમાણે કહી સપ્તર્ષિઓ ત્યાંથી ઉડી અન્યત્ર ગયા. યતુમને પ્રતિગૃહે જિનલિંગો કરાવ્યા, જેથી સર્વ લોકો નિર્દોષ થયા. જળી મથુરાપુરીની ચારે દિશાઓમાં તેઓ તે સપ્તર્ષિઓની રત્નમય પ્રતિમાઓ કરાવીને સ્થાપન કરી.

એ સમયમાં વૈતાલગિરિની હસિણબેણિના આશ્રયણરૂપ રત્નપુર નામના નગરમાં રત્નરથ નામે રાજા હતા. તેને યદ્રાસુખી નામે રાણી હતી. તેની કુશિથી મનોરમા નામે એક પુત્રી થઈ રૂપથી પણ મનોરમા એવી તે કન્યા અનુકરે ચૌવનવલી થઈ એટલે આ કન્યા કોને આપવી એવો રાજા વિચાર કરતા હતા, તેવામાં અકસ્માત્ નારદ ત્યાં આવી અરપા. તેમણે કહ્યું કે— ‘આ કન્યા હક્કમખુને યોગ્ય છે. તે સાંભળી જોતવૈરના ઠાણથી રત્ન

રથના પુત્રોને કોપ ચલ્યો, એટલે તેમણે બ્રહ્મીની સજ્જાથી સેવકોને આજ્ઞા કરી કે—‘ આ વિટ પુરૂષને મારો ’ મારવાની ઇચ્છાએ ઉઠતા સેવકોને જાણીને બુદ્ધિમાન નારદ પક્ષીની જેમ ત્યાથી ઉડીને લક્ષ્મણની પાસે આવ્યા અને તે કન્યાને પટમા આળેખી લક્ષ્મણને ખતાવી પછી પોતાનો સર્વ વૃત્તાત વિશેષ રીતે તેમણે લક્ષ્મણને જણાવ્યો. કન્યાનું રૂપ જોઈ લક્ષ્મણને અનુરાગ થયો, એટલે ક્ષણવારમા રાક્ષસો અને વિદ્યાધરોથી પરવરેલા લક્ષ્મણ રામને લઈને ત્યા આવ્યા. લક્ષ્મણે ક્ષણવારમા રતનરથને જીતી લીધો. એટલે તેણે રામને શ્રીદામા અને લક્ષ્મણને મનોરમા કન્યા આપી પછી રામલક્ષ્મણ વૈતાલ્યગિરિની આખી દક્ષિણ-શ્રેણીને જીતી લઈને અયોધ્યામા આવ્યા અને સુખેથી રાજ્ય પાળવા લાગ્યા.

લક્ષ્મણને સોળ હજાર સ્ત્રીઓ થઈ, તેમાં વિગલ્યા, રૂપવતી, વનમાળા, કલ્યાણમાળા, રતનમાળા, નિતપદ્મા, અલયમતી અને મનોરમા એ આઠ પટ્ટરાણીઓ થઈ તેને અઢીસો પુત્રો થયા, તેમા આઠ પટ્ટરાણીના આઠ પુત્રો મુખ્ય હતા તે આ પ્રમાણે—વિશલ્યાનો પુત્ર શ્રીધર, રૂપવતીનો પુત્ર પૃથિવીતિલક, વનમાળાનો પુત્ર અર્જુન, નિતપદ્માનો પુત્ર શ્રીકેશી, કલ્યાણમાળાનો પુત્ર મગળ, મનોરમાનો પુત્ર સુપાર્શ્વકીર્તિ, રતિમાળાનો પુત્ર વિમળ અને અલયવતીનો પુત્ર સત્યકાર્તિક નામે હતા. રામને ચાર રાણીઓ હતી તેમના સીતા, પ્રભાવતી, રતિનિલા અને શ્રીદામા એવા નામ હતા.

એક વખતે સીતા ઋતુસ્નાન કરીને સુતા હતા, એ સમયે રાત્રિને અતે સ્વપ્નમા એ અષ્ટાપદ પ્રાણીને વિમાનમાંથી ચ્યવીને પોતાના મુળમાં પ્રવેશ કરતા તેણે જોયા તેણે તે સ્વપ્ન રામને કહ્યું, એટલે રામ જોલ્યા કે—‘ દેવી ! તમારે જે વીર પુત્ર થશે, પણ વિમાનમાંથી જે અષ્ટાપદ પ્રાણી ચ્યવ્યા એવું જે તમે દીકું છે તેથી મને હર્ષ થતો નથી ’ જનકી જોલ્યા—‘ હે પ્રભુ ! ધર્મના અને તમારા માહાત્મ્યથી બધું શુભ જ થશે ’ તે દિવસથી સીતાએ ગર્ભ ધારણ કર્યો. સીતા પ્રથમ પણ રામને અતિ પ્રિય હતા, તે ગર્ભધારણ કર્યા પછી વિશેષ પ્રિય થયા અને રામના નેત્રને આનંદકારક ચદ્રિકાતુલ્ય જણાવા લાગ્યા.

સીતાને સગર્ભા જાણી તેની સપત્નીઓને ઇર્ષ્યા ઉત્પન્ન થઈ, તેથી તે કપટી સ્ત્રીઓએ સીતાને કહ્યું કે ‘ રાવણનું રૂપ કેવું હતું તે આજેખીને ખતાવો ’ સીતા જોલ્યા કે—‘ મે રાવણના સર્વ અંગ જોયા નથી, માત્ર તેના ચરણ જોયેલા છે તેથી હું તેને શી રીતે આજેખી ખતાવું ? ’ સપત્નીઓ જોલી—‘ તેના ચરણ પણ આજેખી ખતાવો, અમને તે જોવાનું ઘણું કૌતુક છે ’ સપત્નીઓના આગ્રહથી પ્રકૃતિએ સરલ એવા સીતાએ રાવણના ચરણ આજેખ્યા તે સમયે અકસ્માત્ રામ ત્યા આવી ચલ્યા, એટલે તત્કાળ તેઓ જોલી ઉડી—‘ સ્વામી ! જુઓ, તમારી પ્રિયા સીતા અદ્યાપિ રાવણને સભારે છે હે નાથ ! જુઓ આ સીતાએ પોતે રાવણના જે ચરણ આજેખ્યા છે હજી સીતા તેની જ ઇચ્છા કર્યા કરે છે તે આપ ધ્યાનમા રાખજો ’ તે જોઈ તેમજ સાલણી રામે ગભીરપણાથી મોટું મન રાખ્યું અને સીતાદેવીથી ન જણાય તેમ ત્યાથી તત્કાળ પાછા વળી ગયા. સીતાના દોષને સપત્નીઓએ પોતાની દાસીઓ દ્વારા લોકોમા પ્રકાશ કર્યો, તેથી લોકો પણ પ્રાયે તેનો અપવાદ જોલવા લાગ્યા.

અન્યથા વસતતસ્તુ આવી એટલે રામે સીતા પાસે આવીને કહ્યું કે—‘હે ભત્રે ! તમે અર્જુની બેઠિત છે, તેથી તમને વિનોદ કરાવવાને ઈચ્છવી હોય તમ બા વસતલક્ષ્મી આવેલી છે. બહુલ વિગેરે વૃક્ષો સીતોના દોહડથી જ વિકાસ પામે છે, માટે આલો આપણે મહે દ્રોહમ ઉદ્યાનમાં ફીડા કરવા નહીએ.’ સીતા બોલ્યા—‘સ્વામી ! મને દેવાર્જન કરવાનો દોહડ થયો છે, તે ઉદ્યાનના વિવિધ પ્રકારના સુખથી પુષ્પોથી પૂર્ણ કરા.’ રામે તત્કાળ અતિ શ્રેષ્ઠ પ્રકારે દેવાર્જન કરાવ્યું. પછી પશ્ચિમીરસહિત સીતાને લઈને મહે દ્રોહમ ઉદ્યાનમાં ગયા. ત્યાં રામે સુખે બેસીને જેમા અનેક નગરજનો વિચિત્ર ફીડા કરે છે અને જે અહીંતની પૂજારી બાસ છે એવા વસતોત્સવને જોયો. એ સમયે સીતાનું જન્મસ્થ નેત્ર ફરક્યું, એટલે સીતાએ શકાથી રામને જણાવ્યું. આ બિન્દુ ચાડે નથી એવું રામે કહ્યું. તેથી સીતા બોલ્યા—‘શુ મારા રાક્ષસદીપના નિવાસથી હવું દેવને સતોષ થયો નથી ? શું હવું નિર્દય દેવ મને તમારા વિયોગના દુઃખથી પણ અધિક દુઃખ આપશે ? અન્યથા આવું માત્ર નિમિત્ત શામાટે થાય ?’ રામ બોલ્યા—‘હે દેવી ! જેક ન પામે કંઈને આધીન એવા સુખ ને દુઃખ સર્વ પ્રાણીને અવશ્ય ભોગવવા જ પડે છે. માટે તમે આપણા મહિરમા આલો, દેવતાનું અર્ચન કરો અને સત્પાત્રને દાન આપો. કેમકે આપત્તિમા એક ધર્મનું જ શરણુ છે.’ પછી સીતા તમે જઈને મોટા સમય પૂર્વક અહીંતની પૂજા કરવા લાગ્યા અને સત્પાત્રમા ઉત્તમ દાન આપવા લાગ્યા.

એ સમયે નગરીના યથાર્થ વૃત્તાંત જાણીને કહેવા માટે ખાસ નીમિત્ત રાજધાનીના મોટા અધિકારીઓ રામની પાસે આવ્યા વિજય મુરદેવ સંધુમાન પિંજલ, શૂળધર, કાશ્યપ, કાળ અને શ્રેષ્ઠ એવા તત્કાળના નામ હતા. તત્કાળ રામની આગળ આવી વક્ષના પત્રની લખ કરવા લાગ્યા. તત્કાળ રામને કાંઈપણ જણાવી શક્યા નહિ, કેમકે રાજતેજ મહા દુઃસહ છે તેઓને રામે કહ્યું—‘હે નગરીના મહાન્ અધિકારીઓ ! તમારે જે કહેવાનું હોય તે કહે. ક્ષેત્ર દિતવાથી એવા તમને અભય છે. તમના અભયવચનથી જરા અવશ્ય પામીને વિજય નામનો અધિકારી જે તત્કાળ સુખ હોતો તે સર્વ પ્રકારની સાવધાનીથી આ પ્રમાણે બોલ્યો—‘હિ સ્વામિન્ ! તમને એક વાત અવશ્ય જણાવવાની છે. જે હું ન જણાવું તો મેં જ્વામીને કહ્યા કહેવાય; પણ જે જણાવવાનું છે તે થકુ હું કવ છે હે દેવ ! દેવી સીતા ઉપર એક અપવાદ આવ્યો છે તે દુર્લભ છતાં લોકો ધટાવ છે અને જે મુક્તિથી મટતું હોય તે દુષ્ટ છતાં વિદાને તેની પર શ્રદ્ધા કરવી એવું નીતિનુ વચન છે. લોકો કહે છે કે ચત્રિકીડા કરવાની ઈચ્છાવાળા રાવણે સીતાનું હરણ કરીને તેને પોતાના ઘરમા એકલા રાખ્યા. સીતા તેના ઘરમા લાલો કાળ સુધી રહ્યા. સીતા રજા હોય કે વિરજા હોય, ત્યુ સીમા લોલુપ એવા રાવણ તેને સમજવીને અથવા બળાત્કારે લેડથી કવિત કર્યા વગર રહે નહિ. આ પ્રમાણે લોકો અપવાદ બોલે છે તે પ્રમાણે ખરે ખાપને ક્ષીએ છીએ, માટે હે રામ ! તેવો મુક્તિવાળો અપવાદ તમે સહન કરશો નહિ. હે દેવ ! તમે જ મધીજ પોતાના કુળના જેવી નિમળ કીર્તિ મેળવી છે તો આવા અપવાદને સહન કરવા વડે તમારા ઘરને મહીન કરશો નહિ.’ ‘સીતા કલકના અતિથિ થયા. એવા નિશ્ચય કરીને રામ દુઃખથી મૌન ધરી રહ્યા. પ્રાત્ર મેઘ છેડવો તે થયો અશક્ય છે. પછી રામે ધૈર્ય

પકડીને તેમને કહ્યું—“હે મહાપુરૂષો ! તમે મને ઠીક જણાવ્યું રાજલકત પુરૂષો કોઈ બાબતમા ઉપેક્ષા કરતા જ નથી હું માત્ર સ્ત્રીને માટે આવો અપયશ સહન કરી શકીશ નહિ ” આવી પ્રતિજ્ઞા કરીને રામે તે અધિકારીઓને વિદાય કર્યા તે રાત્રે રામ છાની રીતે ઘરની બહાર નીકળ્યા તે વખતે સ્થાને સ્થાને આ પ્રમાણે લોકોના મુખથી તે અપવાદ સાલળવા લાગ્યા કે—“રાવણ સીતાને લઈ ગયો સીતા ચિરકાળ તેના ઘરમા રહ્યા તથાપિ રામ તેને પાછી લાવ્યા અને હવું તેને સતી માને છે એ રાગી રાવણ તેને લઈ ગયો હતો, છતાં તેણે તેનો ઉપલોગ કર્યો ન હોય એ કેમ બને ? રામે એટલું પણ વિચાર્યું નહિ, પણ ગગી માણસ દોષને જોતા જ નથી ” આ પ્રમાણે સીતાનો અપવાદ સાલળીને રામ ઘેર ગયા ફરીને પાછી તે સળધી વાત સાલળી લાવવા બાતમીદારોને આજ્ઞા કરી

રામ વિચારવા લાગ્યા કે—‘જેને માટે મેં રાક્ષસકુળનો નાશ કરી તે નાશ કર્યો તે સીતાને માથે આ કેવું કલક આવ્યું ? હું જાણું છું કે સીતા મહાસતી છે, રાવણ સ્ત્રીલોલુપ છે અને માફ કુળ નિષ્કલક છે હવે મારે શું કરવું ? ’ પેલા બાતમીદારો સીતાનો અપવાદ સાલળી આવીને લક્ષ્મણ, સુગ્રીવ અને વિલીખણસહિત બેઠેલા રામની પાસે સ્કુટ રીતે કહેવા લાગ્યા તે સાલળી લક્ષ્મણે ક્રોધથી કહ્યું કે—‘જેઓ ખોટા કારણોથી દોષને કલ્પીને સતી સીતાની નિંદા કરે છે તેમનો હું કાળરૂપ છું ’ રામ બોલ્યા—‘ભાઈ ! પ્રથમ આપણે નીમેલા ગામના મહત્તર પુરૂષોએ આવીને આ અપવાદ મને કહ્યો હતો, મારી બાતે પણ મેં સાલળ્યો છે અને હમણા આ બાતમીદારો પણ કહે છે આ લોકો મારા કહેવાથી પ્રત્યક્ષ સાબળીને આવ્યા છે લોકો સીતાના સ્વીકારની જેમ જ જો તેનો ત્યાગ કરશું તો પછી આપણે અપવાદ બોલશે નહિ ’ લક્ષ્મણ બોલ્યા કે—‘હે આર્ય ! લોકોના કહેવા ઉપરથી સીતાનો ત્યાગ કરશો નહિ, કેમકે લોકો તો જેમતેમ બોલે, કાંઈ તેમના મુખ બધાતા નથી લોકો સારા રાજ્યથી સ્વસ્થ હોય તો પણ રાજ્યના દોષ કહ્યા કરે છે, તેથી રાજ્યે તેમને શિક્ષા કરવી, નહિ તો ઉપેક્ષા કરવી ’ રામ બોલ્યા—‘લોકો એવા હોય એ વાત ખરી છે, પણ જે વાત સર્વ લોકોને વિરૂદ્ધ લાગે તેનો યશસ્વી પુરૂષે સદા ત્યાગ કરવો ’ આ પ્રમાણે કહી રામે કૃતાંતવદન નામના મેનાપતિને આજ્ઞા કરી કે—‘સીતા ગર્ભવતી છે તે છતાં તેને અરણ્યમા મૂકી આવો ’ તે સાલળી લક્ષ્મણે રૂદન કરતા સતા રામના ચરણમા પડીને કહ્યું—‘હે આર્ય ! આ મહાસતી સીતાનો ત્યાગ કરવો યોગ્ય નથી ’ રામે કહ્યું કે—‘હવે તે વિષે તમારે મને કાંઈ પણ કહેવું નહિ ’ તે સાલળી વસ્ત્રવડે મુખને ઢાકી રૂદન કરતા લક્ષ્મણ ઘરમા ગયા પછી રામે કૃતાંતવદનને કહ્યું કે—‘સમેતશિખરની યાત્રાના મિષથી સીતાને વનમા લઈ જા, કારણ કે તેનો એવો દોહદ (મનોરથ) પણ છે ’ પછી મેનાપતિએ આવીને સમેતશિખરની યાત્રા સળધી રામની આજ્ઞા સીતાને જણાવી અને તેને રથમા બેસાડીને ચાલ્યો

સીતા રથમા બેસીને ચાલ્યા તે વખતે ઘણા અપશુકનો થવા લાગ્યા, તથાપિ સરળતાને લીધે તે શકારહિત બેસી રહ્યા અનુક્રમે ઘણે દૂર નીકળી ગયા પછી ગગા-

(૧૪૨) સીતાને જ અલગ થઈ દેવી. સીતાએ રામ પ્રત્યે કહેવરાવેલ ઉપાલ ભ. પર્વ ૭ મુ
સાગર ઉતરી સિંહાસિનાદ્વક નામના અરવ્યમાં પહોંચ્યા, જોડે દુર્વાતવહન કાંઈક વિચાર
કરતો હતો રહ્યો તેનાં નેત્રમાંથી જલ્પ પડવા લાગ્યા અને તેનું મુખ આંધ્રિ પામી ગયું
તે ભ્રમ સીતા બોલ્યા—‘ સેનાપતિ ! તમે ચોકસાઈત હો તેમ દુર્ગા થઈને અહીં કેમ
ઉભા રહ્યા છો ? ’ દુર્વાતવહન બોલ્યો—“ હે માતા ! હું દુર્વચ્ચન શી રીતે બાલી શકું ?
સેવકપણથી દ્રુપિત જેવા મારે આ અકૃત્ય કરવું પડ્યું છે દેવી ! તમે શક્ષ્મને ઘેર રહ્યા,
તે સખથી લોકાપવાદથી ભય પામીને રામે છેવટ આ માટા વનમાં તમને ત્યજી દેવાનું
કહ્યું છે અમારે ખાતરીદાશને તમારો લોકાપવાદ જણાવ્યો ત્યારે રામ તમારો ત્યાગ
કરવા તૈયાર થયા તે વખતે લોકાઉપર કોઈથી રાતા નેત્ર કરતા લક્ષ્મણે રામને કહ્યું
વાર્ધા, પણ રામે તેમને સહાચારથી અટકાવ્યા એટલે તે શતાં શતાં ચાલ્યા ગયા. પછી
મને તેમણે આ કાર્ય કરવાની આજ્ઞા કરી હે દેવી ! હું ધણે પાપી છું અનેક પ્રકારના
દિવસ પ્રાણીઓથી ભરપૂર અને મૃત્યુના ગ્રહરૂપ આ અરવ્યમાં મારાથી ત્યજાયેલા તમે
કેવળ તમારા પ્રભાવથી જ છુટકા ” સેનાપતિના આવા વચન સાંભળી સીતા મૂર્છા
પામીને રથમાંથી પૃથ્વીઉપર પડી ગયા. સેનાપતિ તેમને મરણ પામેલા ધારી પોતાને
પાપી માનીને અત્યંત રૂદન કરવા લાગ્યો થોડી વારે વનના શીતળ વાડુથી સીતા
કાંઈક સંવેદ થયા; પરંતુ તેવી રીતે વારવાર મૂર્છા અને શીતળા પામવા લાગ્યા
જે પ્રભાણે ધણે વખત બેસીત થયા પછી તે સ્વસ્થ થઈને બોલ્યા—‘ અહીંથી
અચોખ્ખા કેટલે દૂર છે ? અથવા રામ ક્યાં રહેલા છે ? ’ સેનાપતિ બોલ્યા કે—‘ હે દેવી !
અચોખ્ખા નગરી અહીંથી ધણી દૂર છે તે વિષે શું પૂછવું ? અને ઉંઝ આજ્ઞા કરવાવાળા
રામની તો વાર્તા કરવાથી સમુદ્ધિ ! ’ આવા તેનાં વચન સાંભળ્યા છતાં રામભક્ત સીતા
હરી વાર બોલ્યા—‘ હે ભદ્ર ! મારો આટલો સંદેશો રામને બરાબર કહેલો કે—“ ”
તમે લોકાપવાદથી ભય પામ્યા હતા તો તમે મારી પરીક્ષા કેમ ન કરી ? સર્વ લોકો
અમારે શક્ત પડે છે ત્યારે દિવ્ય વિગેરથી પરીક્ષા કરે છે હું મહાભાગ્યવાળી તો આ
વનમાં પણ મારાં કર્મને લોગવીશ, પરંતુ તમે તમારા વિવેકને કે કુળને ચોખ્ખાં જોવું આ
કામ કર્યું નથી. હે સ્વામિન ! જેવી રીતે દુર્જનની વાણીથી તમે મને બેકદમ છોડી
દીધી તેમ મિશ્માદિની વાણીથી શી જિનભાષિત કર્મને છોડ્યો નહિ. ” આ પ્રભાણે
કહીને સીતા મૂર્છા ખાઈ ભૂમિપર પડ્યા. હરી વાર સાવધાન થઈને બોલ્યા કે— અરે !
મારા વિના રામ કેમ છવશે ? કા ધૃતિ જેડે ! હું મરી ગઈ હે વત્સ ! રામને કહ્યાણ
અને લક્ષ્મણને આશીષ કહેલો માર્ગમાં તને નિરૂપદવપ્ણુ જાઓ. હવે હું રામની પાસે
સત્વર જા. ’ પછી ‘ મહાવિપરીત વૃત્તિવાળા રામચંદ્ર છતાં સતીઓમાં સુખ્ય જેવા સીતા
હવું પણ તેનાપર આવી મહાભક્તિ રાખે છે. આનો વિચાર કરતો દુર્વાતવહન સેનાપતિ
સીતાને પ્રણામ કરીને અને તને ત્યાં મૂકીને અંકગાઠ ત્યાંથી પાછો ફર્યો.

इत्याचार्यमीहमर्षद्विरपिते त्रिपटिप्ललाकापुरुषपरिते महाकाव्ये सप्तमे
पर्वणि सीतापरित्यागो नामाष्टमः सर्गः ॥ ८ ॥

સર્ગ ૯ મો.

સીતાની શુદ્ધિ અને વ્રતગ્રહણ.

સીતા લયથી ઉદ્ભ્રાત થઈ વનમા આમતેમ ફરવા લાગ્યા અને પૂર્વના દુષ્કર્મથી દૂષિત એવા પોતાના આત્માની નિંદા કરવા લાગ્યા વારવાર રૂદન કરતા અને પગલે પગલે સ્ખલિત થતાં સીતા આગળ ચાલ્યા ત્યાં એક મોટું સૈન્ય આવતું તેમણે જોયું મૃત્યુમા અને જીવિતવ્યમા સમાન હૃદયવાળા સીતા સૈન્યને દીઠા છતાં પણ લય છોડીને નમસ્કારમત્ર પરાયણ થયા તેમને જોઈને ઉલટા સર્વ સૈનિકો ‘ આ દિવ્ય રૂપવાળી કોણ સ્ત્રી ભૂમિપગ રહેલી હશે ? ’ એવું જોલતા સતા તેનાથી લય પામી ગયા સીતાનું રૂદન સાલળીને તેના સ્વરઉપરથી તેના મનની ગ્લાનિ જોઈ તે સૈન્યના રાજાના જાણવામા આવ્યું કે—‘ આ કોઈ મહાસતી ગર્ભિણી છે ’ પછી તે કૃપાળુ રાજા સીતાની પાસે આવ્યો, એટલે તેને જોઈને શકા પામેલા સીતાએ પોતાનો વેપ ઉતારી તેની આગળ ધર્યો રાજા જોલ્યો—“હિ ખેન ! તમે જરાપણ લય પામો નહીં આ તમારા આભૂષણો તમારા જ અગઉપર રહો નિર્દયથી પણ નિર્દય એવો તમારો સ્વામી કોણ છે કે જેણે તમારો આવી સ્થિતિમા ત્યાગ કર્યો ? જે હોય તે કહો કાંઈપણ શકા રાખશો નહિ હું તમારા કષ્ટથી કષ્ટવાળો છું ” પછી તે રાજાનો સુમતિ નામે મત્રી સીતાની પાસે આવીને કહેવા લાગ્યો કે—“ ગજ-વાહન રાજા અને બ્રહ્મદેવી રાણીનો પુત્ર આ વજ્રજ ઘ નામે રાજા છે તે પુરૂષ-નગરનો સ્વામી છે અને પરમ શ્રાવક, મહાસત્ત્વવાન અને પરનારીસહોદર છે તે આ વનમા હાથીઓ લેવાને માટે આવેલા હતા તે કાર્યથી કૃતાર્થ થઈને પાછા જતા હતા તેવામા તમારા દુષ્ટથી દુષિત થઈને અહીં આવ્યા છે, માટે તમારે જે દુષ્ટ હોય તે કહો ” તે સાલળી વિશ્વાસ પામીને સીતાએ રોતાં રોતાં અને તે કૃપાળુ રાજા તથા મત્રીને રૂદન કરાવતા પોતાનો સર્વ વૃત્તાત કહ્યો રાજાએ નિષ્કપટપણે કહ્યું કે—“ તમે મારી ધર્મખંડેન છો, કારણ કે એક ધર્મને પ્રાપ્ત થયેલા સર્વે પરસ્પર બધુઓ થાય છે મને ભામડલ જેવો ગણીને તમે મારે ઘેર ચાલો ‘ સ્ત્રીઓને પતિગૃહથી ખીલું સ્થાન બ્રાતૃ-ગૃહ જ છે ’ રામે લોકાપવાદથી જ તમારો ત્યાગ કરેલો છે, કાંઈ સ્વેચ્છાથી કર્યો નથી, તેથી હું માનું છું કે હવે તે રામ પશ્ચાત્તાપથી તમારી જેવા જ કષ્ટવાન હશે એ વિરહા-તુર દશરથકુમાર ચક્રવાક પક્ષીની જેમ એકાકી થવાથી આકુળવ્યાકુળ થઈને તમને થોડા સમયમા શોધવા નીકળશે ” આ પ્રમાણે કહેતા સીતાએ તેને ત્યાં જ સ્વીકાર્યું, એટલે તે નિર્વિકારી વજ્રજ ઘ રાજાએ ત્યાં શિબિકા મગાવી તેમા બેસીને સીતા ખીજી મિથિલા-પુરીમા જાય તેમ પુરૂષકપુરમા ગયા અને ત્યાં અહર્નિશ ધર્મપરાયણ થઈ વજ્રજ ઘે બતાવેલા એક ઘરમા નિવાસ કરીને રહ્યા

(૧૪૪) સીતાના ભાગથી રામને પચાત્તાપ, શોષ માટે નિષ્ફળ પ્રયાણ. પર્વ ૭ મું

હવે કૃતાંતવદન સેનાની પાછા વળીને અયોધ્યામાં આવ્યો તેણે રામભદ્ર પાસે જઇને કહ્યું કે-“ હું શિશુનિનાદ નામના વનમાં સીતાને છેડી આવ્યો છું ત્યાં વારંવાર મૂર્ખા પામતા અને વારંવાર સંવેત થતા સીતાએ માંડમાંડ કાંઈક ઘેર્યું જવલજન કરીને તમને આ પ્રમાણે સંદેશ કહેવડાવ્યો છે કે ‘ નીતિચાતુર્ય, સ્મૃતિર્મા કે કાંઈ દેશમાં જોવો આવ્યાર કયો કે એક પક્ષના કહેલાં દોષથી બીજા પક્ષને (પૂછ્યા સિવાય) શિક્ષા થાય ! તમે સદા વિચારીને કાર્ય કરનારા છો, છતાં આ કાર્ય વિચાર્યા વગર કર્યું છે, પણ તેમાં હું મારા ભાવ્યનો જ દોષ માનું છું તમે તો સદા નિર્દોષ જ છો, પરંતુ હે પ્રભુ ! જેવી રીતે દુર્જનના વચનથી નિર્દોષ છતાં પણ તમે મારો ત્યાગ કર્યો તેવી રીતે હવે શિશ્યાકૃષ્ટિના વચનથી કૈનધર્મને ત્યાગ કર્યો નહિ. આ પ્રમાણે કહી સીતા મૂર્ખા પામી પડી ગયા. વળી પાછા કાણુવારે બેઠા થઇને બોલ્યા-‘ અરે ! રામ મારા વિના કેમ જીવશે ? હું મરી ગઇ ’ આ પ્રમાણેના કૃતાંતવદનના મુગ્ધાદારા સીતાના વચન સાંભળી રામ મૂર્ખા ખાઈ પૃથ્વી પર પડી ગયા. વરદાગ લક્ષ્મણે સજ્જનથી ત્યાં આવી ઘડનજળનું સિંચન કર્યું રામ સંવેત થઇને બોલ્યા કે- તે મહાસતી સીતા ક્યાં છે ? કે જેનો ખજ દોકોના વચનોથી મેં ત્યાગ કર્યો છે ? ’ લક્ષ્મણ બોલ્યા- હે સ્વામિન્ ! હજી એ મહાસતી પોતાના પ્રભાવથી એ વનમાં રક્ષિત થયા હશે, માટે જ્યાં સુધીમા તમારા વિરહવટે તે મૃત્યુ પામે નહિ ત્યાં સુધીમાં તમે સ્વયમેવ જઇ શોધીને તેને પાછા લઇ આવો. ’ લક્ષ્મણના આવા વચન સાંભળી રામ કૃતાંતવદન સેનાની અને બીજા જેઠરોને સાથે લઇ વિમાનમાં બેસીને તે દારૂણ અસ્વચ્છમાં ગયા. ત્યાં સ્થળે સ્થળે, જળે જળે, પવતે પર્વતે અને વૃક્ષે વૃક્ષે રામે સીતાને શોધ્યા, પણ કોઇ ઠેકાણે જોવામાં આવ્યા નહિ. રામ ભ્રમિત દુઃખી થઈ બહુ દૂર સુધી ફરી વિચાર કરવા લાગ્યા કે જરૂર કોઈ વાણે, સિંહે કે બીજા શિકારી પ્રાણીએ સીતાનું ભક્ષણ કર્યું હશે ! છેવટે સીતાની પ્રાસિસજબી આશા મૂકીને રામ પાછા ફરી અયોધ્યામાં આવ્યા. પુસ્કનો વારંવાર સીતાનાં જીવન વખાણતા સત્તા રામની નિંદા કરવા લાગ્યા. રામે અધુનાજા નેત્રથી સર્વ સીતામય અથવા સર્વ સીતાશૃન્ગ ધારી તેનું પ્રેતકાર્ય કર્યું તેમના દુઃખમાં, કૃષ્ટિની આમળ અને વાળીમાં એક સીતા જ હતી. સીતા કોઈ ઠેકાણે રહેલા હતા, તથાપિ રામના ભણવામાં તે આવ્યું નહિ.

અહીં વજ્રજ્વલ રાજાને ઘેર સીતાએ મુગ્ધપુત્રને જ મ આપ્યો. તેમના જન ગણવણ અને મહનાંકુશ એવા નામ પાડ્યા. મિટા મનનાળાં વજ્રજ્વલ રાજા પોતાને ત્યાં પુત્ર જ મ ધાર્ય તે કરતાં પણ અધિક દર્પ પામ્યો અને તણે તેમના ૮ મ ને નામના મદોત્સવો કર્યા. ધાત્રાઓથી લાક્ષિત કરાતા અને લીલાથી દુઃશિવ એવા ત બને ભાગ્યે જૂવર અધિનીક મારોની જેમ અનુક્રમે વધવા લાગ્યા. એમ કરતા કરતા એ મદાનુજ બાગ કળામદનને અને દાંબીના બચ્ચાની જેમ શિક્ષાને યોગ્ય થઇ રાજા વજ્રજ્વલના નેત્રને ઉત્સવરૂપ થઈ પડ્યા. તે સમયે એક શિશુદાર્થ નામે અણ્વતધારી સિદ્ધપુત્ર જે વિદ્યાભજની સમૃદ્ધિથી સંપૂર્ણ અને જગામાં તેમજ આગમમાં વિચારણ દતો અને આકાશચારી દોવાથી ત્રિજાળ મેરુત્રિરિઉપરના પેત્રોની યાત્રા કરતો દતો ત શિક્ષાને માટે સીતાને ઘેર આવ્યો. સીતાએ યદ્યાપૂર્વક ભાવપાળીથી તનો સત્કાર કર્યો. પછી તને મુખવિહાર પૂછ્યો તે

સર્ગ ૯ મો. કનકમાળા માટે વજ્ર ધનુ યુદ્ધ, લવણ તેમજ અકુશની ક્તેહ (૧૪૫)

કહીને તેણે સીતાને તેનું સ્વરૂપ પૂછ્યું, એટલે સીતાએ લાઇની જેમ તેની પાસે મૂળથી માડીને પુત્રજન્મ સુધીના પોતાનો સર્વ વૃત્તાંત કહ્યો તે સાલળી અષ્ટાંગનિમિત્તને જાણનાર તે દયાનિધિ સિદ્ધાર્થે કહ્યું કે—“ તમે વૃથા શોક શામાટે કરો છો ? કારણ કે તમારે લવણ અને અકુશ જેવા બે પુત્રો છે શ્રેષ્ઠ લક્ષણવાળા આ તમારા પુત્રો સાક્ષાત્ રામલક્ષ્મણ જેવા છે, તે થોડા સમયમા તમારો મનોરથ પૂર્ણ કરશે ” આ પ્રમાણે તેણે સીતાને આશ્વાસન આપ્યું પછી સીતાએ આગ્રહથી તેની પ્રાર્થના કરીને પોતાના પુત્રોને અધ્યાપન કરાવવા માટે તેમને પોતાની પાસે રાખ્યા સિદ્ધાર્થે સીતાના લવ્ય પુત્રોને સર્વ કળા એવી રીતે શીખવી કે જેથી તેઓ દેવતાઓને પણ હુર્જ થઈ પડ્યા સર્વ કળા શિખી રહ્યા એટલે તેઓ યૌવનવયને પ્રાપ્ત થયા તે વખતે જાણે નવીન કામદેવ અને વસંત સહચારી થયેલા ન હોય તેવા દેખાવા લાગ્યા

વજ્ર ધે પોતાની રાણી લક્ષ્મીવતીના ઉદરથી ઉત્પન્ન થયેલી શશિચૂડા નામે પુત્રી અને બીજી બત્રીશ કન્યાઓ લવણને પરણાવી અને પૃથ્વીપુરના રાજા પૃથ્વી અમૃતવતી રાણીથી ઉત્પન્ન થયેલી કનકમાલા નામે કન્યાની અકુશને માટે માગણી કરી મોટા પગકમી પૃથુરાજાએ કહેવરાવ્યું કે—‘ જેનો વશ જાણુવામા ન હોય તેવાને શી રીતે પુત્રી અપાય ? ’ તે સાલળી વજ્ર ધે ક્રોધથી તેનાપર ચડાઈ કરી તેની સાથેના યુદ્ધમા પ્રથમ વ્યાધરથ નામના પૃથુરાજાના મિત્રરાજાને બાધી લીધો, એટલે પૃથુરાજાએ પોતાના મિત્ર પોતાનપુરના પતિને પોતાને સહાય કરવાને બોલાવ્યો, “ કેમકે વિપત્તિ વખતે મત્રની જેમ મિત્રો સહારવા યોગ્ય છે ” વજ્ર ધે માણુએ મોકલીને પોતાના પુત્રોને યુદ્ધમા બોલાવ્યા તે વખતે ઘણા વાર્યા તો પણ લવણ અને અકુશ તેઓની સાથે યુદ્ધ કરવા માટે આવ્યા

બીજે દિવસે બને એના વચ્ચે મોટું યુદ્ધ શરૂ થયું તેમા બળવાન શત્રુઓએ વજ્ર ધના સૈન્યને લાગી નાખ્યું, એટલે પોતાના માતુલના સૈન્યનો ભગ જોઈ લવણ અને અકુશ ક્રોધ પામ્યા, તેથી તત્કાળ નિરકુશ હાથીની જેમ તેઓ બન્ને અનેક પ્રકારના શસ્ત્રોના પ્રહાર કરતા દોડ્યા વર્ષાઋતુના પ્રવાહના પૂરને વૃક્ષો સહન કરી ન શકે તેમ તે બળવાન વીરોના વગને શત્રુઓ લગાર માત્ર પણ સહન કરી શક્યા નહિ, તેથી પૃથુરાજા સૈન્યસહિત પાછો ભાગવા લાગ્યો એટલે રામના પુત્રોએ હસતા હસતા તેને કહ્યું કે— ‘ તમે જાણીતા વશવાળા છતાં અમો કે જે અજ્ઞાત વશવાળા છીએ તેનાથી રણમાથી કેમ પલાયન કરો છો ? ’ તેઓના આવા વચન સાલળી પૃથુરાજા પાછો વળીને બોલ્યો—‘ તમારા આવા પરાક્રમથી મેં તમારો વશ હવે જાણી લીધો છે વજ્ર ધ રાજાએ અકુશને માટે જે મારી કન્યાની માગણી કરી તે ખરેખર મારા હિતની જ વાર્તા છે, કેમકે આવો વર શોધ્યો ક્યાથી મળે ? ’ આવી રીતે નમ્રતાપૂર્વક કહીને પૃથુરાજાએ પ્રથમ ચાચેલી પોતાની કનકમાળા નામની કન્યા તે જ વખતે અકુશને આપી અને પોતાની પુત્રીનો વર અકુશ થાય તો ઠીક એવી ઇચ્છા રાખનારા પૃથુરાજાએ સર્વ ગજાઓની સમક્ષ તે જ વખતે વજ્ર ધ રાજાની સાથે સધિ કરી વજ્ર ધ રાજા ત્યા જ છાવણી નાખીને કેટલાક દિવસ રહ્યો

એક દિવસ ત્યા નારદ મુનિ આવી ચડ્યા વજ્ર ધ રાજાએ તેનો સારી રીતે સત્કાર કર્યો પછી સર્વ રાજાઓ બેઠા હતા તેમની સમક્ષ વજ્ર ધ નારદને કહ્યું કે—‘ હે મુનિ !

(૧૪૬) લવણ અને અકુશાનું અયોધ્યાગમન, માર્ગમાં રાજાઓનું છતવું પર્વ ૭ સુ

આ પૃથુરાજ પોતાની કન્યા અકુશને આપવાના છે, તો આ લવણ અને અકુશનો જે વશ હોય તે આ અમારા સળાંધી પૃથુરાજને જણાવે કે જેથી તે પોતાના જમાઈનો વશ બનીને સતોષ પામે. ' નારદ દેવીને બોલ્યા—“ આ બંને કુમારનો વશ કોણ ન બંધે ? જેની ઉપત્તિનો પ્રથમ અકુર ભગવાન શ્રી ત્ર્યંબકદેવ છે આ કુમારના વશમાં પ્રથમ થઈ ગયેલા ભરત વિશેષ અકવર્તી રાજાઓ કયામાં વિખ્યાત થઈ ગયા છે અને તેમના અત્યાર પ્રત્યક્ષ રાજકર્તા પિતા રામલક્ષ્મણને કોણ નથી બાંધતું ? અ્યારે આ કુમારે અર્જુનના દત્તા ત્યારે અયોધ્યાના લોકો અપવાદ બોલવા લાગ્યા, તેથી બધ પાત્રીને રામે સ્ત્રીતાનો ત્યાગ કર્યો. ’ તે સમયે અકુશે કાસ્ય કરી કહ્યું કે— ‘ હે સુનિ ! રામે હારણ વનમાં સ્ત્રીતાનો ત્યાગ કર્યો, તે સાફ કામ કર્યું નહિ. અપવાદની નિરાકૃતિ ઘણા કારણોથી બને છે, તથાપિ રામે વિકાન થઈને આવું કાર્ય કેમ કર્યું હશે ? ’ લવણે પૂછ્યું કે— ‘ તે અયોધ્યાપુરી અહીંથી કેટલે દૂર છે કે જ્યાં અમારા પિતા અનુજબન સારું પરિવારસંહિત રહેલા છે ? ’ નારદ સુનિ બોલ્યા કે— વિશ્વમા નિર્મળ એવા તમારા પિતા જ્યાં રહે છે તે અયોધ્યાપુરી અહીંથી એક સો ને સાઠ યોજન દૂર છે. ’ પછી લવણે નમ્રતાપૂર્વક વજ્રજ્વલ રાજાને કહ્યું કે— ‘ જમિ ત્યાં જઈને રામલક્ષ્મણને જોવા ઇચ્છીએ છીએ. જજ્વલે તેની માગણી સ્વીકારી, એટલે ત્યાંથી જવાતું નહીં થવાથી પૃથુરાજને પોતાની પુત્રી કનકમ્બલાને મોટા ઉત્સવપૂર્વક તસ્તજ અકુશને પરણાવી. પછી વજ્રજ્વલ અને પૃથુરાજસંહિત લવણ અને અકુશ માર્ગમાં ઘણા દેશોને સાધતા સાધતા લોકપુર નામના નગરપાસે આવ્યા. ત્યાં પ્રેઈ અને શૌર્યથી શોભિત એવા કુબેરકાંત નામે અભિમાની રાજા હતો, તેને રણભૂમિમાં તેઓએ છવી લીધા. ત્યાંથી આગળ આગળ હપાક દેશમાં એકેકેવું નામના રાજાને છવી લીધા અને વિજયસ્થળીમાં શ્વાતુરાત નામના રાજાને છત્યો. ત્યાંથી અજાનથી ઉતરીને કેલાશપર્વતની ઉત્તર દિશામાં આવ્યા ત્યાં નંદનચાત્ર રાજાના દેશોનો વિજય કર્યો. આગળ ચાલતાં રૂપ, કુતલ, કાલાણુ નંદિનકન, સિંહલ શલભ, જનલ, શૂલ, બીમ અને ભૂતરવાહિ દેશના રાજાઓને છતવા છતવા તેઓ સિંધુનદીને સામે કાંઠે આવ્યા ત્યાં આઈ અને અનાઈ અનેક રાજાઓને તેઓએ સાંધી લીધા. એવી રીતે ઘણા દેશોના રાજાઓને સાંધી લઈને તે સર્વ રાજાઓની સાથે તેઓ પાછા ફરીને પુત્રીકપુરમાં આવ્યા ત્યાં ‘ અહો ! વજ્રજ્વલને ધન્ય છે કે જેના બાણેએ આવા પરાક્રમી છે ’ એમ બોલતા નગરજનોએ જોયેલા અને વીરરાજાઓથી વીંટાયેલા તે બંને વીર પોતાને ઘેર આવ્યા, અને વિશ્વપાવની સ્ત્રીતાના અરણ્યમાં પ્રણામ કર્યો. સ્ત્રીતાએ હર્ષામુખી નંદવરાવી તેમના મસ્તકપર મુગન કર્યું અને તમે રામલક્ષ્મણની જેવા થાઓ. એવી આશીર્વા આપી પછી બંન્ને ભાઈઓએ વજ્રજ્વલને કહ્યું— ‘ હે માતૃલ ! તમે પ્રથમ જમોને અયોધ્યા જવાની સમતિ આપી છે, તો હવે તે અમલમાં લાવો. આ હપાક રૂપ કાલાણુ, કુતલ, શલભ, જનલ, શૂલ અને બીજા દેશના રાજાઓને સાથે આવવા આજ્ઞા કરી પ્રવાણભથ્થા વડાવો અને સેનાઓથી દિશાઓને ઢાકી દો કે જેથી અમારી માતાનો જેલ ત્યાં કર્યો છે તે રામનું પરાક્રમ જમિ જોઈએ. તે સાબળી સ્ત્રીતા ફેરવ કરતા અજબ સ્વરે બોલ્યા— ‘ હે વત્સો ! આવો વિચાર કરવાયે તમે અનર્થની ઇચ્છા કેમ કરો છો ? તમારા પિતા અને કાકા દેવતાઓને પણ દુર્જય છે તેઓએ તમને લોકના કટકરૂપ રાક્ષસપતિ રાવણને પણ મારી નાખ્યો છે. ’

સગે હ મો લવણ અ કુશની રામ-લક્ષ્મણ સાથે યુદ્ધ કરવાની આકાંક્ષા લામ ડળની સલાહ (૧૪૭)

ખાળકો ! જો તમારા પિતાને જોવાની તમને ઉત્કંઠા હોય તો નમ્ર થઈને ત્યા જાઓ ”
“ પૂજ્ય જનની પાસે વિનય કરવો યોગ્ય છે. ” કુમારો બોલ્યા કે-“ હે માતા ! તમારો ત્યાગ કરનાર તે પિતા શત્રુપદને પ્રાપ્ત થયેલ છે, તો તેનો અમારે શી રીતે વિનય કરવો ? અમે બને તમારા પુત્રો અહીં આવ્યા છીએ એવું વચન તેમની પાસે જઈને અમારાથી શી રીતે કહેવાય ? કે જે વચન તેમને પણ લજ્જાકારી લાગે તે અમારા પરાક્રમી પિતાને યુદ્ધ કરવા માટે કરેલું આહ્વાન આનંદજનક થઈ પડશે; કારણ કે તે વચન બને કુળને યશકારક છે ” આ પ્રમાણે કહીને સીતા રૂદન કરતા રહ્યા છતાં તે બને કુમાર મોટા ઉત્સાહથી મોટું સૈન્ય લઈને અયોધ્યાતરફ ચાલ્યા કુઠાર અને કોદાળીને ધારણ કરનાર દગ હાથ મનુષ્યો તેમની આગળ ચાલવા લાગ્યા કે જેઓએ માર્ગમાથી વૃક્ષાદિક છેદી નાખ્યા અને પૃથ્વીને સરખી કરી દીધી યુદ્ધની ઈચ્છાવાળા તે બને વીરો અનુક્રમે એનાવડે સર્વ દિશાઓને રૂધતા અયોધ્યાની નજીક આવી પહોંચ્યા પોતાની નગરીની બહાર શત્રુનું ઘણું સૈન્ય આવેલું સાલળી ગમલક્ષ્મણ વિસ્મય પામ્યા અને હાસ્ય કરવા લાગ્યા લક્ષ્મણ બોલ્યા કે-“ આર્યબધુ રામના પરાક્રમરૂપી અગ્નિમા પત ગિયાની જેમ પડીને મરવા માટે આ કોણ આવેલા હશે ? ” આ પ્રમાણે કહી શત્રુરૂપ અધકારમા સૂર્ય જેવા લક્ષ્મણ રામ અને સુગ્રીવાદિકથી પરવરીને યુદ્ધ કરવા ચાલ્યા

આ સમયમા લામડલ રાજા નારદ પાસેથી સીતાસંગી સર્વ બળર સાલળી સબ્રમસહિત તત્કાળ પુડરીકપુરમા સીતાની પાસે આવ્યા સીતાએ રૂદન કરતાં કહ્યું-
‘ હે બ્રાતા ! રામે મારો ત્યાગ કર્યો છે અને મારા ત્યાગને નહિ સહન કરવાથી તારા બને લાણેજ તેમની સાથે યુદ્ધ કરવા ગયા છે ’ લામડલ બોલ્યો કે-‘ રામે રલસવૃત્તિથી તમારો ત્યાગ કરીને એક સાહસ તો કર્યું છે, હવે પુત્રોનો વધ કરીને બીજું સાહસ કરે નહિ એ રામ આ પોતાના પુત્રો છે એમ જાણતા નથી, તેથી જ્યા સુધીમા તે તેમને મારે નહિ ત્યા સુધીમા ચાલો આપણે વિલબરહિત ત્યા જઈએ ’ આ પ્રમાણે કહી લામડલ જનકીને પોતાના વિમાનમા બેસાડીને લવણ અને અકુશની છાવણીમા આવ્યો લવણાકુશે સીતાને નમસ્કાર કર્યો પછી સીતાએ જણાવ્યું કે-‘ આ લામડલ તમારા મામા થાય ’ એટલે લવણ અને અકુશે લામડલને પણ પ્રણામ કર્યો લામડલ તેમને મસ્તક-પર ચુબન કરી ઉત્સાગમા બેસાડી, હર્ષથી રોમાચિત અગવાળો થઈ ગઈ ગઈ અક્ષરે બોલ્યો-
‘ મારી બેન સીતા પ્રથમ વીરપત્ની તો હતા, હવે સારે લાગ્યે વીરમાતા પણ થયા છે તમારી જેવા વીરપુત્રોથી તે ચંદ્રની જેવા બરેબરા નિર્મળ છે હે માન આપનારા લાણેજો ! જો કે તમે વીરપુત્રો છો અને વીર પણ છો, તથાપિ પિતા અને કાકાની સાથે યુદ્ધ કરશો નહિ રાવણ જેવો ચોદ્દો પણ તેમની સામે યુદ્ધમા સમર્થ થયો નથી, તો તમે ભુજની કુડમાત્રથી સાહસવડે તેવા મહાવીરોની સાથે યુદ્ધ કરવાનો આરભ કેમ કરો છો ? ’ ત્યારે લવણ અને અકુશ બોલ્યા કે-‘ માતુલ ! તમે સ્નેહથી આવું ભીરૂપણ રાખો નહિ તમારી બેન અને અમારી માતા પણ આવા જ કાયર વચન બોલે છે અમે જાણીએ છીએ કે ગમલક્ષ્મણની સામે યુદ્ધમા કોઈ સમર્થ નથી, પણ હવે યુદ્ધ છોડી દઈને શામાટે અમે તેમને લજ્જા ઉત્પન્ન કરાવીએ ? ’ આ પ્રમાણે તેઓ કહેતા હતા તેવામા તો તેઓના

સૈનિકોને રામના સૈનિકોની સાથે પ્રલયકાળના મેઘની જેવું મુઠ્ઠા પ્રવર્ત્યું. એટલે ' સુગ્રી વાહિક જેવરે આ મહીયર સૈન્યને રખે મારે નહિ. એવી ચકાસી ભામટલ મુઠ્ઠામાં આવ્યો. પછી અતિશય રોમાબધી જેમના કવચ પણ ઉમ્મટાસ પામી ગયા છે એવા તે મહાબળ કુમારે મુઠ્ઠા કરવાને તત્પર થયા. નિ ચક્રપણે મુઠ્ઠા કરતા સુગ્રીવાહિકે મુઠ્ઠામાં સામી બાબુ ભામટલને એઈને તેને પૂછ્યું કે- ' આ બંને કુમારે કાણ છે ? ' ભામટલે કહ્યું- ' આ રામના પુત્રો છે ' એટલે તે બળર બાળી સુગ્રીવાહિકે જેવરે તત્કાળ સીતાપાસે આવી પ્રજ્ઞામ કરીને તેમની પાસે ભૂમિઉપર બેઠા.

એ સમયે પ્રલયકાળમાં ઉદ્ભાવ થયેલા સમુદ્રની જેવા દુર્ધર અને મહાપરાક્રમી લવણ અને અકુશે કણવારમાં રામના સૈન્યને ભગ્ન કરી દીધું. વનમાં સિંહની જેમ તંબો લગા લગા કર્યા ત્યા ત્યા રમી, ઘોડેચાર કે હસ્તિચાર કોઈ પણ આયુધ હાથમાં લઇને ઉભું રહી ચક્રમું નહીં. એવી રીતે રામના સર્વ સૈન્યને ભગ્ન કરીને કોઈનાથી પણ અશ્મભિત એવા એ વીરો રામ અને લક્ષ્મણની સામે મુઠ્ઠા કરવા આવ્યા. તેમને જોઈને રામલક્ષ્મણ પરસ્પર કહેવા લાગ્યા- ' આપણા ચતુરૂપ આ સુહર કુમારો કાણ હશે ? ' રામે કહ્યું- ' આ કુમારોની ઉપર જે મન સ્વાભાવિક સ્નેહ ધરે છે તે મન તેની ઉપર જળાત્કારે પણ રી રીતે ક્રોધ કરી શકે ? તેમને આલિંગન કરવાની ઇચ્છા થાય છે તો તેમની સાથે રી રીતે વર્તવું ? આ પ્રમાણે રક્ષા બેસીને બોલતા એવા સમપ્રત્યે લવણે અને નમ્ર થયેલા લક્ષ્મણ પ્રત્યે અકુશે કહ્યું કે- " વીરમુઠ્ઠામાં મદાવાળા એવા અમેજો જનતમાં અજેય એવા પરાક્રમી રાવણને પણ અતનાશ તમોને અવલોક્યા તે જાદુ સારૂ ધમ્મ તમારી જે મુઠ્ઠાકાને રાવણે પણ પૂરી કરી નથી તે મદાને જામે પૂરી કરશું અને તમે અમારી મદાને પૂરી કરશો "

આ પ્રમાણે કહ્યા પછી રામલક્ષ્મણે અને લવણઅકુશે પિતાપોતાના ધનુષ્યનુ ભયંકર ધ્વનિયુક્ત આસ્ફાલન કર્યું. કૃતાત સારથિએ રામના રથને અને વજ્રજ ધરાબળે અત જલવણના રથને સામસામા જોડી દીધા, તંમજ લક્ષ્મણના રથને વિરાધે અને અકુશના રથને પૂરુરાબળે સામસામા જોડી દીધા. પછી તે બારેનું પરસ્પર મુઠ્ઠા પ્રવર્ત્યું. તેમના અમ સારથિએ રથને વ્યતુરપણે ભગાવવા લાગ્યા અને બારે વીરો દેહ મુઠ્ઠાથી વિવિધ શત્રોના પ્રદાર કરવા લાગ્યા. તેમ લવણ અને અકુશ રામ-લક્ષ્મણ સાથેના પોતાનો સબધ બાળે છે તેથી તંબો સાયંતપણે-વિચારીને મુઠ્ઠા કરતા દતા અને રામલક્ષ્મણ તે સબધથી અજ્ઞાત હોવાને લીધે નિરપેક્ષપણે ભયંકર મુઠ્ઠા કરતા હતા. વિવિધ આયુધવગ્ન મુઠ્ઠા કર્યા પછી મુઠ્ઠાના અત લાવવાને ઇચ્છતા રામે કૃતાવને કહ્યું કે- રથને જયભર શત્રુ સામે રાખ. કૃતાવ બોલ્યો- દુ શુ કહ ? આપણા રથના અધા યાદી ગયા છે આ શત્રુએ બાણોથી તેમના અબેજન વધી નાખ્યા છે નું ચાતુકના માર મારે મું તથાપિ અજ ત્વરા કરતા નથી અને શત્રુના બાણોથી જાણી રથ પણ જજ ર થ અથો છે અટલુજ નહીં પણ આ મારા બુદ્ધિ પળ શત્રુના બાણના આધાતથી જજ ર થયા છે તેથી યો નો લમામને અને ચાતુકને દત્તાવવાની મારામાં બીલકુલ મહિન દી નથી રામ બોલ્યા- " મારે વજા વર્ત ધનુષ્ય પણ બાળે ચિત્રમય દાપ તમ શિથિલ થા ? મધુ છે તે કાર્યપણ કાય કરી

શકતું નથી આ મુશલરત્ન શત્રુનો નાશ કરવાને અસમર્થ થઈ ગયું છે, અત્યારે તો તે માત્ર અન્નને ખાડવાની યોગ્યતાવાળું રહ્યું છે આ હલરત્ન જે દુષ્ટ રાજાઓપી હાથીઓને વશ કરવામા અનેકવાર અકુશરૂપ થયેલું છે તે પણ અત્યારે માત્ર પૃથ્વીને ખેડવા યોગ્ય થયું છે જે અસ્ત્રો હંમેશા યક્ષોએ રક્ષિત અને શત્રુઓનો ક્ષય કરનારા છે તે અસ્ત્રોની આ શી અવસ્થા થઈ ?” આ પ્રમાણે રામના અસ્ત્રો નિષ્ક્ર્ણ થયા તેમ મદનાકુશની સાથે યુદ્ધ કરતા લક્ષ્મણના અસ્ત્રો પણ નિષ્ક્ર્ણ થયા આ સમયે અકુશે લક્ષ્મણના હૃદયમા વજ્ર જેવું બાણ માર્યું, જેથી લક્ષ્મણ મૂર્છા ખાઈને રથમા પડી ગયા લક્ષ્મણની મૂર્છા જોઈને વિદુર થયેલા વિરાધે રથને રણભૂમિમાથી અયોધ્યા તરફ ચલાવ્યો, એટલામા તો લક્ષ્મણને સજ્ઞા આવી એટલે તે આક્ષેપપૂર્વક બોલ્યા કે-“અરે વિરાધ ! આ તે નવીન શુ કર્યું ? રામના ભાઈ અને દશરથના પુત્રને આ અનુચિત છે, માટે જ્યાં મારો શત્રુ હોય ત્યાં રથને સત્વર લઈ જા, જેથી હવે અમોઘ વેગવાળા ચક્રવર્તી હું તેનું મસ્તક છેદી નાખું ’ લક્ષ્મણના આવા વચન સાંભળી વિરાધે અકુશની તરફ રથને ચલાવ્યો એટલે ‘ ઉભો રહે, ઉભો રહે ’ એમ કહી લક્ષ્મણે હાથમા ચક્ર લીધું ભમતા સૂર્યનો ભ્રમ કરાવતું અને અસ્ખલિત વેગવાળું તે ચક્ર આકાશમા ભમાડીને લક્ષ્મણે ક્રોધથી અકુશની ઉપર છોડયું તે આવતા ચક્રને રોકવા માટે અકુશે અને લવણે તેની ઉપર અનેક શસ્ત્રો નાખ્યા, તથાપિ તે સ્ખલિત થયું નહિ અને વેગથી આવી અકુશને પ્રદક્ષિણા કરી જેમ પક્ષી પાછું પોતાના માળામા આવે તેમ લક્ષ્મણના હાથમા પાછું આવ્યું લક્ષ્મણે ફરીવાર છોડયું તે વખતે પણ જેમ ભાગી ગયેલો હાથી પાછો ગજશાળામા આવે તેમ તે પાછું લક્ષ્મણના હાથમા આવ્યું તે જોઈ ખેદ પામેલા રામલક્ષ્મણ ચિતવવા લાગ્યા કે-“શુ આ ભરતમા આ બંને કુમાર જ બળભદ્ર અને વાસુદેવ હશે, અમે નહિ હોઈએ ?” તેઓ આવો વિચાર કરે છે તેવામા અકસ્માત્ નારદમુનિ સિદ્ધાર્થસહિત ત્યાં આવ્યા તેમણે ખેદ પામેલા રામલક્ષ્મણને આ પ્રમાણે કહ્યું —“અરે રઘુપતિ ! આ હર્ષને સ્થાને તમે ખેદ કેમ કરો છો ? પુત્રથી થયેલો પરાભવ કેને વશના ઉદ્યોતને માટે થતો નથી ? આ બંને કુમારો લવણ અને અકુશ નામના સ્ત્રીતાની કુક્ષિથી ઉત્પન્ન થયેલા તમારા પુત્રો છે, તે યુદ્ધને ત્રિષે તમને જોવાને આવેલા છે એ તમારા શત્રુ નથી તમારૂં ચક્ર જે તેમના ઉપર ચાલ્યું નહિ, તે જ તેની નીશાની છે પૂર્વે પણ ભરતનું ચક્ર બાહુબલી ઉપર ચાલ્યું નહોતું ” પછી સ્ત્રીતાના ત્યાગથી માડીને પુત્રોના યુદ્ધ સુધી વિશ્વને વિસ્મયકારી સર્વ વૃત્તાત નારદે કહી બતાવ્યું તે સાંભળી વિસ્મય, લજ્જા, ખેદ અને હર્ષથી ? સમકાળે આકુળવ્યાકુળ થયેલા રામ મૂર્છા પામી ગયા પાછા થોડીવારે ચંદનજળના સિંચનથી સજ્ઞાને પ્રાપ્ત થયા, એટલે પુત્રવાત્સલ્યથી પૂર્ણ હૃદયવાળા રામ લક્ષ્મણને સાથે લઈને તરતજ અશ્રુસહિત લવણાકુશની પાસે જવા ચાલ્યા તેમને આવતા જોઈને વિનયવાન લવણાકુશ તત્કાળ રથમાંથી ઉતરી સર્વ અસ્ત્રો તથા દઈને રામલક્ષ્મણના ચરણમા પડ્યા તેમને આલિંગન કરી ઉત્સગમા બેસાડીને રામે તેના મસ્તકપર ચુંબન કર્યું પછી શોક અને સ્નેહથી આકુળ થઈને તે ઉંચે સ્વરે રૂદન કરવા લાગ્યા ગમના ઉત્સગમાથી પોતાના ઉત્સગમા લઈને લક્ષ્મણે

૧ પુત્રોનું પરાક્રમ જોઈને વિસ્મય, તેનાથી થયેલી પોતાની હારથી લજ્જા, સ્ત્રીતાત્યાગની વાત તાણ થવાથી તેના વિયોગજન્ય ખેદ અને પુત્રના આગમનથી હર્ષ

તમના મસ્તકપર સુબન કરતા અને દાંદિને અમુપૂર્ણ કરતાં પિતાની કુબવટે તેમને ખાલિ
 ૫૧ ઠરું પિતાની જેમ ઘણકમળમાં આહ્વાનતા તે વિનીત પુત્રોનું ચતુર્થને પણ દૂરથી
 કુલ પ્રસારને ખાલિજન કર્યું જીભ પણ સૈન્યના રાજાએ બાણે વિવાહપ્રસંગમાં એકઠા
 મળ્યા હોય તેમ એકઠા થઈને હર્ષ પામવા લાગ્યા.

હવે પાતાના પુત્રોનું પરાક્રમ અને તેમના પિતાની સાથે તેમના સમાગમ બોધ હર્ષ
 પામેલી સ્ત્રીતા વિમાનમાં બેસીને પુઠરીકપુર યાત્રા ગયા. પાતાની જેવા જ પુત્રના લાભથી
 રામલક્ષ્મણ બહુ હર્ષ પામ્યા અને સ્વામીના હર્ષથી સર્વ ભૂચરો અને બેચરો પણ હર્ષ
 પામ્યા. જામડલે જોળખાયેલા વજ્રજ્વલ રાજાએ રામલક્ષ્મણને લાંબા કાળના સેવકની જેમ
 નમસ્કાર કર્યો. રામે કહ્યું—“ હે ભદ્ર ! તમે મારે જામડલ સમાન છો તમે મારા પુત્રોને
 મોટા કરીને આવી દશામાં લાવેલા છો.” આ પ્રમાણે કહી રામલક્ષ્મણે પુષ્પક વિમાનમાં બેસી
 અર્ધાસને બેસાડેલા પુત્રોસહિત નગરીમાં પ્રવેશ કર્યો. માર્ગમાં લોકો વિસ્મયથી ઉભી પાની
 કરીને ઉભી ગ્રીવાવટે જેના પુત્રોને જોતા અને સ્તુતિ કરતા હતા એવા રામ પાતાના મંદિર
 પાસે આવ્યા ત્યાં રામલક્ષ્મણ પુત્રોની સાથે વિમાનમાંથી ઉતર્યા. પછી અયોધ્યામાં પુત્ર
 યમનનો મોટો ઉત્સવ હર્ષથી કરાવ્યો.

એક વખતે લક્ષ્મણ, સુગ્રીવ, વિશ્વીવલ્લ, હનુમાન અને જગદ વિવેરેએ એકઠા મળીને
 રામને વિગતિ કરી કે—“ દેવી સ્ત્રીતા તમારા વિરુદ્ધી પરદેશમાં રહેલા છે તે હમણા આ
 કુમાર વગર અતિકષ્ણે રહેતા હશે, માટે હે સ્વામિન ! જો તમે આજ્ઞા આપો તો જમે
 તેમને નહીં તેથી લાવીએ નહિ તો જો પતિપુત્રસહિત સ્ત્રીતા સતી જરૂર મૃત્યુ પામી જશે.”
 રામે જરા વિચાર કરીને કહ્યું કે—“ હવે સ્ત્રીતાને જોમને જોમ થી રીતે લવાય ! લોકાપવાદ
 ખોટો હોય તો પણ તે જળવાન અવશ્ય કરનારો છે હું બધું છું કે સ્ત્રીતા સતી છે
 તે પણ પાતાના આત્માને નિર્ભજ બાણે છે, તો કાંઈપણ દિવ્ય ક્ષવામાં બચ જેવું નથી, માટે
 તે દેવી સર્વ લોકોની સમક્ષ પ્રત્યક્ષ દિવ્ય કથા અને જો શુદ્ધ સતીની સાથે મારે હરીવાર
 મૃદવાસ માંગે.” ‘ દશમસ્કન્ધ ’ જોમ કહીને તેઓએ નગરીની બહાર વિશાળ મઠપ બધા
 વ્યે અને તેની બહાર માંબાઓની મેળીઓ કરી. તેમાં રાજાઓ નગરજનો જમાલ્યો અને
 સુગ્રીવ, વિશ્વીવલ્લ પ્રમુખ બેચરો આવીને બેઠા. પછી રામની આજ્ઞાથી સુગ્રીવ ત્યાંથી ઉઠીને
 પુઠરીકપુરે આવ્યો અને સ્ત્રીતાને નમસ્કાર કરીને કહ્યું કે—“ હે દેવી ! રામે તમારા માટે
 આ પુષ્પક વિમાન મોકલાવ્યું છે માટે તેમાં બેસીને તેમની પાસે પધારો.” સ્ત્રીતા બેઠા—
 અવાપિ મને અસ્વયમ્માં ત્યાગ કરવાનું દુઃખ યાત થયું નથી, તો હરીવાર જીભ ફૂળને
 આપનાર જો રામની પાસે હું થી રીતે આવું ? સુગ્રીવે હરીવાર નગરીને કહ્યું—“ હે સતી !
 તમે કોપ કરો નહિ રામ તમારી શુદ્ધિને માટે કરેલા મઠપમાં સર્વ નગરજનોની સાથે
 મથ ઉપર આવીને બેઠેલા છો સુગ્રીવે આ પ્રમાણે કહ્યું જોડે પ્રથમથીજ શુદ્ધ થવાને
 ઇચ્છતા સ્ત્રીતા તત્કાળ તે વિમાનમાં બેસી અયોધ્યાસમીપે આવ્યા અને નગરની બહાર
 મહેરોદય ઉવાનમાં ઉતર્યા ત્યાં લક્ષ્મણે અને બીજા રાજાઓએ અર્ધ આવીને તેમને
 નમસ્કાર કર્યો. પછી લક્ષ્મણ તેમની આગળ બેસી સર્વ રાજાઓસહિત બોલ્યા—“ હે દેવી !
 તમારી નગરીમાં અને તમારા મૃદમ્માં પ્રવેશ કરીને તેને પવિત્ર કરો” સ્ત્રીતા બોલ્યા—“ હે

સર્ગ ૯ મો. પોતાની શુદ્ધિની સાબીતી માટે દિવ્ય કૃપાની સીતાની ઇચ્છા. (૧૫૧)

વત્સ ! શુદ્ધિ પામ કર્યા પછી હું નગરીમાં અને ગૃહમાં પ્રવેશ કરીશ, કારણ કે તે સિવાય કદિ પણ અપવાદ શાત થશે નહિ ' આવી સીતાની પ્રતિજ્ઞા રાજાઓએ રામને જણાવી, એટલે રામે ત્યાં આવી સીતાને ન્યાયનિષ્ઠુર વચનો કહ્યા—' તમે રાવણને ઘેર રહ્યા છતાં જો તેની સાથે તમારો ભોગ થયો ન હોય તો આ સર્વ લોકોની સમક્ષ શુદ્ધિને માટે દિવ્ય કરો.' સીતાએ હસતા હસતા રામને કહ્યું—“ તમારા જેવો બીજો કોઈ પણ ડાહ્યો પુરુષ નહિ હોય કે જે દોષ જાણ્યા વગર મહાવનમા ત્યાગ કરે વળી પ્રથમ દડ આપીને હવે મારી પરીક્ષા કરે છે, તેથી પણ તમારૂં વિચક્ષણપણું જણાઈ આવે છે, પરંતુ હું તો તે કરવાને અદ્યપિ તૈયાર છું. ' તેના આવા વચન સાંભળી રામ વિદાળા થઈને બોલ્યા—“ હે ભદ્રે ! તમારામાં બીલકુલ દોષ નથી એ હું જાણું છું, તથાપિ લોકોએ ઉત્પન્ન કરેલો દોષ ટાળવાને માટે હું આ પ્રમાણે કહું છું ' સીતા બોલ્યા કે—' હું પાંચે પ્રકારના દિવ્ય કરવાને તૈયાર છું કહો તો અગ્નિમાં પ્રવેશ કરૂં, કહો તો મન્ત્રિત તદુલ લક્ષણ કરૂં, કહો તો તા-જવાપર ચક્ર, કહો તો તપાવેલા કોશનું^૧ પાન કરૂં અને કહો તો જીવંત શસ્ત્રના ક્રીડને ગ્રહણ કરૂં કહો, આમાંથી તમને જે રૂચે તે કરૂં ' તે વળતે અતરીક્ષમા રહીને સિદ્ધાર્થ અને નારદે તથા ભૂમિપર રહેલા લોકોએ કોલાહલને અટકાવીને આ પ્રમાણે કહ્યું— ' હે રાઘવ ! આ સીતા નિશ્ચયથી સતી, સતી, મહાસતી છે, તેમાં તમારે કાંઈપણ વિકલ્પ કરવો નહિ ' રામે કહ્યું—“ હે લોકો ! તમારામાં બીલકુલ મર્યાદા નથી સકલ્પદોષ તમારાથી જ ઉત્પન્ન થયો છે પૂર્વે તમે જ તેમને દૂષિત કહ્યા હતા અને અત્યારે પાછા અહીં આવું બોલો છો અને વળી દૂર જઈને બીજા બોલશો ' પૂર્વે સીતા શી રીતે દોષિત હતા અને અત્યારે શી રીતે શિયળવાન થયા તે કહો વળી ફરીવાર દોષ ગ્રહણ કરવામાં તમારે પ્રતિબંધ નથી, માટે હું કહું છું કે સીતા સર્વની પ્રતીતિને માટે પ્રજ્વલિત અગ્નિમાં પ્રવેશ કરે ” આ પ્રમાણે કહીને રામે ત્રણસો હાથ પહોળો અને બે પુરુષપ્રમાણ ઉંડો એક ખાડો કરાવ્યો અને તે ચઢનના કાષ્ઠથી પૂરાવ્યો.

એ સમયમાં વૈતાલ્યગિરિની ઉત્તરશ્રેણીમાં હરિવિક્રમ રાજાનો જયભૂષણ નામે કુમાર હતો તે આઠ સો સ્ત્રીઓ પરણ્યો હતો એક વળતે કિરણમડલા નામની તેની એક સ્ત્રીને હેમશિખ નામના તેના મામાના પુત્રની સાથે સુતેલી તેણે જોઈ, એટલે તેણે તે સ્ત્રીને કાઢી મૂકી અને તત્કાળ પોતે દીક્ષા લીધી કિરણમડલા મૃત્યુ પામીને વિદ્યુદ્દંટ નામે રાક્ષસી થઈ જયભૂષણ મુનિ ફરતા ફરતા આગલી રાત્રે અયોધ્યાની બહાર આવીને પ્રતિ-માપણે રહ્યા તે વળતે વિદ્યુદ્દંટ ત્યાં આવીને તેને ઉપદ્રવ કરવા લાગી મુનિને તો શુભ ધ્યાનના બળથી તે જ વળતે કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું, એટલે તેનો ઉત્સવ કરવા માટે ઇદ્રાદિક દેવતાઓ ત્યાં આવ્યા એ સમયે અહીં સીતાની શુદ્ધિ થતી હતી તે જોઈને દેવતાઓએ આવી ઇદ્રને વિજ્ઞપ્તિ કરી કે—“ હે સ્વામી ! લોકોના ખોટા અપવાદથી સીતા આજે અગ્નિમાં પ્રવેશ કરે છે ' એ સાંભળી ઇદ્રે સીતાની સાનિધ્ય કરવાને માટે તરત જ પોતાની પેઢળ સેનાના અધિપતિને આજ્ઞા આપી અને પોતે જયભૂષણ મુનિના કેવળજ્ઞાનનો ઉત્સવ કર્યો.

હવે રામની આજ્ઞાથી સેવકોએ ચઢનના કાષ્ઠથી વ્યાસ એવા તે ગર્તમાં ચારે તર-

(૧૫૨) સીતાના સતીત્વની સાબીતી અગ્નિકુન્ડના જળકુડમાં પરિણમવું પર્વ ॥ ૩

દ્વિતી નેત્રને પશુ દુ પ્રેક્ષ્ય એવો અગ્નિ પ્રજ્વલિત કર્યો. જ્વાળાઓથી વિકરણ અગ્નિને બેઠીને શમે હૃદયમાં વિચાર્યું કે—‘ અહો ! આ તો અતિ વિષમ કાર્ય થઈ પડ્યું ! આ મહાસતી તો નિમ્મલ અગ્નિમાં પ્રવેશ કરશે, પરંતુ પ્રાય. દેવની અને દિવ્યની વિષમ ગતિ છે મારી સાથે આ સીતા વનવાસમાં નીકળ્યા, શવણે તેનું હરણ કર્યું, પાછો મે તેનો ત્યાગ કર્યો અને છેવટે વળી આ મહાકષ્ટ ઉપસ્થિત કર્યું—એ બધું મારાથી જ થયેલું છે ’ આ પ્રમાણે શમ વિચાર કરતા હતા તેવામાં તો સીતા ખામ પાસે ગયાવીને ઉભા રહ્યા અને સર્વજનું સ્મરણ કરી આ પ્રમાણે બોલ્યા કે—‘ હે લોકપાળા ! હે લોકો ! સર્વે સાંભળો. મે મે શમ વિના બીજા કોઈ પુરુષની અભિલાષા કરી હોય તો આ અગ્નિ મને જાણી નાખે અને નહિ તો જળની માફક શીતળ સ્પર્શવાન થાઓ. આ પ્રમાણે કહી નમસ્કાર મત્રનું સ્મરણ કરીને સીતાએ અગ્નિકુન્ડમાં ॥ પાપાત કર્યો. જેવા સીતા તેમાં પડ્યા તેવો જ તત્કાળ અગ્નિ યુગ્મિત ગયો અને તે બાદો સ્વયં જળથી પૂરાઈને વાપીરૂપ થઈ ગયો, તેના સતી પશુથી સતુષ્ઠ થયેલા દેવના પ્રભાવથી સીતા લક્ષ્મીની જેમ તે જળની ઉપર ક્રમગતર રહેલા સિંહાસનમાં બિરાજમાન થયા. કોઈ ઠેકાણે હુંકાર થતો, કોઈ ઠેકાણે ગુલગુલ અવાજ કોઈ ઠેકાણે બબા જેવો નાદ, કોઈ ઠેકાણે ઢાલની જેવો ધ્વનિ, કોઈ ઠેકાણે દિલિ દિલિ શબ્દ અને કોઈ ઠેકાણે ખલ ખલ નાદ કરતું તે જળ સમુદ્રજળની પેઠે આવર્તનસુદ્ધત બોવામાં આવ્યું. પછી ઉદ્દેશ સમુદ્રની જેમ તે વાપીમાંથી જળ ઉછળવા માંડ્યું અને તેણે મોટા માથાઓને પણ ઝુભાવવા માંડ્યા. વિદ્યાધરો તો તેનાથી ભયભ્રાત થઈ ઊઠીને બાકાશમાં જતા રહ્યા; પરંતુ ભૂચર મનુષ્યો. હે મહા સતી સીતા ! અમારું રક્ષણ કરો. જેમ પોકાર કરવા લાગ્યા. પછી સીતાએ ઈલા આવતા તે જળને બે હાથવટો ડબાવ્યું એટલે તેના પ્રભાવથી તે જળ પાછું વાપીના પ્રમાણે નેટલું થઈ ગયું ઉત્પલ, કુમુદ અને પુષ્કરિ ભવિતા કમળોથી પૂર્ણ હસેલી શોભિત, કમળોની સુગંધથી ઉદ્ભાત થયેલા જમરાઓ જેમાં સંગીત કરી રહ્યા ॥ એવી, એવી સાથે તરંગો અથડાય છે તેવા મણિમય સોપાનથી ઝુંદર અને જન્ને બાજુ રત્નમય પાયા શ્લેષી બામેલો તે વાપી ઘણી સુદર દેખાવા લાગી. સીતાના શીલની પ્રશંસા કરતા નાર દારિદ્ર આકાશમાં નૃત્ય કરવા લાગ્યા. સતુષ્ઠ થયેલા દેવતાઓએ સીતાની ઉપર પુષ્પવૃષ્ટિ કરી. અહો ! શમની ખત્રી સીતાનું કેવું ચરણી શીલ છે !

એ પ્રમાણે અતીક્ષ્ણ અને ભૂમિમાં બ્યાસ એવી લોકોની બાણવણ થવા લાગી. પોતાની માતાને પ્રભાવ બેઈ લવણાકુશ થયો કર્ણ પામ્યા. પછી હસીને જેમ તરતા તરતા તે જન્ન તેનો પાસે ગયા સીતાએ મસ્તકપર સુધીને તેને પોતાને બે પડાં બેસાડ્યાં. તે કુમારો નદીના બે તીરપર રહેલા હાથીના બે ભત્રીયાની જેવા શોભવા લાગ્યા. તે વખતે લક્ષ્મણ, શત્રુઘ્ન, ભામડલ, વિગ્રીવજી અને સુગ્રીવ વિગેરે નીરિએ આવી સીતાને બહિષ્કારી નમસ્કાર કર્યો. પછી અતિ મનોહર કાંતિવાળા શમ સીતાની પાસે આવ્યા અને પદ્માત્માપ તથા લલ્લાથી પૂર્ણ એવા તેમણે અજલિ બેઠીને આ પ્રમાણે કહ્યું—‘‘ હે દેવો ! સ્વભાવથી જ અસત્ રોપને બહણ કરનારા નગરવાસીઓના છંદને અનુસરીને મે તમારા ત્યાગ કર્યો હતો તે ક્ષમા કરજો. જેમાં મહા ઉભ શિકારી પ્રાણીઓ રહેલા છે એવા અસ્વચ્છ તમે તમારા પ્રભાવથી છવતા રહ્યા તે પણ એક દિવ્ય જ હતું તથાપિ તે મારા

જાણવામાં આવ્યું નહીં, પણ હવે તે સર્વ ક્ષમા કરીને આ પુષ્પક વિમાનમાં બેસો અને મારી સાથે ઘેર ચાલો અને પૂર્વની જેમ પાછા મારી સાથે વતો ” ત્યારે સીતા બોલ્યા કે- “ તેમા તમારો, લોકોનો કે બીજા કોઈનો દોષ નથી પણ મારા પૂર્વકર્મનો જ દોષ છે, તેથી આવા દુઃખના આવર્તને આપનારા કર્મથી નિવેદ પામીને હું તો હવે તેનો ઉચ્છેદ કરનારી દીક્ષા જ ગ્રહણ કરીશ ’ આ પ્રમાણે કહીને તે જ વખતે સીતાએ પોતાની મુદ્ધિથી જ કેશનો લોચ કર્યો અને પ્રભુ જેમ પોતાના કેશ ધ્રુને આપે છે તેમ તેણે તે કેશ રામને અર્પણ કર્યા તે બેઠને તત્કાળ રામને મૂર્છા આવી તેમાથી તેઓ સ્વસ્થ થયા નહિ તેવામા તો સીતા જયભૂષણ મુનિની પાસે ચાલ્યા ગયા જયભૂષણ કેવળીએ તે જ વખતે વિધિ-પૂર્વક તેને દીક્ષા આપી અને પછી તપમા પરાયણ તે સાધ્વીને મુગ્ધલા ગણિનીના પરિવારમા સોંપી

इत्याचार्यश्रीहेमचंद्रविरचिते त्रिपटिशलाकापुरुषचरिते महाकाव्ये सप्तमे पर्वणि
सीताशुद्धिव्रतग्रहणो नाम नवमः सर्गः ॥ ९ ॥

સર્ગ ૧૦ મો.

રામનું નિર્વાણગમન.

મૂર્ચ્છિત થયેલા રામને ચક્રનના જળથી સિંચન કર્યું એટલે તે સ્વસ્થ થઈને બોલ્યા કે- ‘ એ મનસ્વિની સીતાદેવી ક્યા છે ? અરે ભૂચરો અને ખેચરો ! જો તમારે મરવાની ઇચ્છા ન હોય તો તે લોચ કરેલી પણ મારી પ્રિયા સીતા મને સત્વર બતાવો હે વત્સ લક્ષ્મણ ! ભાથા અને ધનુષ્ય લાવ હું આવો હું ખી છતાં આ બધા ઉદાસીન અને સુસ્થિત કેમ છે ? ’ આ પ્રમાણે કહીને ધનુષ્યને ગ્રહણ કરતા રામને લક્ષ્મણે કહ્યું કે- “ હે આર્ય ! આ શું કરો છો ? આ સર્વ લોક તમારા સેવક છે ન્યાયનિષ્ટ એવા તમે દોષના ભયથી જેમ સીતાનો ત્યાગ કર્યો હતો તેમ સ્વાર્થનિષ્ટ સીતાએ સસારના ભયથી આપણા સર્વનો ત્યાગ કર્યો છે તમારી પ્રિયા સીતાએ અહીં પ્રત્યક્ષ પોતાની મેળે પોતાના કેશનો લોચ કરી જયભૂષણ મુનિની પાસે જઈ દીક્ષા લીધી છે એ મહર્ષિને હમણા જ કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયેલ છે, તે જ્ઞાનનો મહિમા કરવો એ તમારૂં પણ કૃત્ય છે વળી હે સ્વામી ! મહાવ્રતધારી સીતા સ્વામિની પણ ત્યા રહેલા છે અને એ નિર્દોષ સાધ્વી શુદ્ધ સતીમાર્ગની જેમ હમણા મોક્ષમાર્ગને બતાવે છે ” લક્ષ્મણના આવા વચન સાંભળી રામ સ્વભાવમા સ્થિત થઈને બોલ્યા- ‘ હે બધુ ! તે કેવળીની પાસે મારી પ્રિયાએ વ્રત ધારણ કર્યું તે બહુ સાડું કર્યું ’ આ પ્રમાણે કહીને રામચંદ્ર પરિવારસંહિત જયભૂષણ મુનિપાસે ગયા અને તેમને નમસ્કાર કરીને રામે દેશના સાંભળી દેશનાને અતે રામે મુનિને પૂછ્યું કે- ‘ હે સ્વામિન ! હું આત્માને

(૧૫૪) વિભીષણે જયજયજય કેવળીને પૂર્વજ મ સબંધી કરેલા પ્રશ્નો. પર્વ ૭ મુ

જાણતો નથી, તો હું જાણ્ય છું કે જાણ્ય છું ? તે મને કહો અને મારી ઉપર પ્રસન્ન થાઓ. ' કેવળી બોલ્યા કે—“હે રામ ! તમે કેવળ જાણ્ય છે જોટણ જ નહિ પણ આ મમ્મ જ કેવળજ્ઞાન પામીને સિદ્ધિને પણ પામનારા છે.” રામે ફરીવાર પૂછ્યું કે—“હે સ્વામિન ! મોક્ષ તો દીક્ષા લીધાથી થાય છે અને દીક્ષા સર્વનો ત્યાગ કરવાથી થાય છે, પણ આ જમ્મ લક્ષમણ મારાથી દુસ્ત્યાજ્ય છે. ' ત્યારે મુનિ બોલ્યા કે—“તમારે હજી જનકેવળજ્ઞાની સપત્તિ લોગવવાની છે, તેને જાતે નિઃસજ ઘર, દીક્ષા લઈને તમે શિવમુખ પામશે.”

વિભીષણે નમસ્કાર કરી મુનિને પૂછ્યું કે—“હે સ્વામી ! શવણે પૂર્વજ મના કયા કર્મથી સીતાનું કરણ કર્યું ? અને કયા કર્મથી લક્ષમણે તેને મુદ્દમા માર્યો ? વળી આ સુમીત્ર, ભામહત્ત, લવણ, અનુશ અને હું કયા કયા કર્મથી આ રામના ઉપર જન્મવત રક્ત થયા છીએ ?” જોટલે મુનિ બોલ્યા કે— આ ક્ષિણુ ભરવાર્ધમા ક્ષેત્રપુર નામના નગરમાં નમહત્ત નામે એક વણિક હતો. તેને સુનદા નામની સ્ત્રીથી ધનહત્ત અને વસુદત્ત નામે બે પુત્રો થયા. તે બંનેને શાસ્ત્રવસ્ત્રના નામના એક શાસ્ત્રજ્ઞની સાથે મિત્રાર્થ ઘરે તે નગરમાં સ્થાવરહત્ત નામે એક વણિક રહેતો હતો. તેને ગુણુધર નામે પુત્ર અને ગુણુવતી નામની કન્યા હતી. સાવરહત્તે નમહત્તના યોગ્ય ગુણુવાળા પુત્ર ધનહત્તને ગુણુવતી કન્યા આપી, અને કન્યાની માતા રત્નમલાએ ધનના લોભથી ક્રીડાત નામના એક ત્યાગી ધનાઢ્યને શ્રમ રીતે ગુણુવતીને આપી. આ ખબર શાસ્ત્રજ્ઞના જાણવામાં આવી જોટલે મિત્રની વચ નાને નહિ સહન કરનાર શાસ્ત્રજ્ઞએ પોતાના મિત્ર નમહત્તના પુત્રને ખબર આપ્યા. તે સાંભળી વસુદત્તે રાત્રે જઈને ક્રીડાતને મારી નાખ્યો અને ક્રીડાતે પણ ખર્જવડે વસુદત્તને મારી નાખ્યો. તે બંને ત્યાંથી મૃત્યુ પામીને વિશ્વાટવીમાં મૂકાયા થયા. ગુણુવતી પુવારી જ મૃત્યુ પામીને તે જ વનમાં મૂકાઈ ઘરે ત્યાં પણ તેણીને માટે સુદ કરીને તે બંને મૃત્યુ પામ્યા. એવી રીતે ૫૨૫૨ વૈરથી તેઓએ બિરહાળ ભવભ્રમણ કર્યું.

હવે અહીં ધનહત્ત પોતાના ભાઈના વધથી પીડિત ઘરે પર્વરહિતપણે ભટકવા લાગ્યો. એક વખતે રાત્રે કુષ્માતુર થયેલા તેણે કોઈ સાધુઓને જોયા, જોટલે તેમની પાસે તેણે લોજન માગ્યું. તેઓમાંથી એક મુનિ બોલ્યા કે—“હે ભાઈ ! મુનિએ કિયે પણ જાત પાણીનો સમ્મલ રાખવા નથી તો રાત્રે તો કયાથી જ કોથ ? વળી હે ભાઈ ! તારે પણ રાત્રે લોજન કે પાન કરવું યોગ્ય નથી, કેમકે આવા અધકારમાં અસાધિકમાં રહેલા છવોને કોણ જાણી શકે ? આ પ્રમાણે મુનિએ આપેલા બોધથી તેના હૃદયમાં બહુ જન્મવત સિંચન થયું. કોથ તેમ લાગ્યું. પછી તે આવક ઘરે મૃત્યુ પામીને સૌધર્મ કેવલોકમાં દેવતા થયો. ત્યાંથી અધીને તે મહાપુરનગરમાં ધારિણી અને મેઘ શેઠના પદ્મજ્ઞિ નામે પરમ આવક પુત્ર થયો. એક વખતે પદ્મજ્ઞિ બાપાજી ઘરે દેવેયોગે ગૌરુભાઈ જતા હતા ત્યાં માર્ગમાં એક વૃદ્ધ વૃષભને પડીને મરણ પામતો તેણે જોયો, જોટલે તે કૃપાળુ શેઠ અજીવકથી ઉતરી તેની નજીક આવીને તેના કાનમાં પવપરમેષ્ઠી નમસ્કાર મહામત્ર સંભળાવ્યો. તેના પ્રભાવથી મૃત્યુ પામીને તે તે જ નગરમાં છાજવજામ રાજાની ક્રીડાતના રાણીના ઉદરથી વૃષભાવેજ નામે પુત્ર થયો. તે કુમાર રવેચ્છાએ ફરતો ફરતો એક વખતે તે વૃદ્ધ વૃષભની મૃત્યુભૂમિપાસે આવ્યો. ત્યાં પૂવજ મના સ્થાનના ઇશ નથી તેને બાતિસમરણ જ્ઞાન

ઉત્પન્ન થયું, તેથી ત્યાં તેણે એક ઐત્ય કરાવ્યું અને ઐત્યની એક તરફની ભીંત ઉપર તેણે મગ્નુસ્થિતિપર આવેલા વૃદ્ધ વૃષભનું ચિત્ર આણેખ્યું; તેમજ તેની પાસે તેના કાનમાં નમસ્કાર મંત્ર આપતા તે પુરૂષને અને તેની પાસે પલાણુસહિત તેના અશ્વને આણેખ્યા પછી ઐત્યના રક્ષકોને આજ્ઞા કરી કે—‘ જે કોઈ આ ચિત્રને પરમાર્થરૂપે જાણી લે તે પુરૂષના મને તત્કાળ ખગર આપવા ’ આ પ્રમાણે કહી કુમાર વૃષભધ્વજ પોતાના મદિરે ગયો.

એક વખતે પેલો પદ્મરૂચિ શેઠ તે ઐત્યમાં વદન કરવાને માટે આવ્યો ત્યાં અહ્-તને વદના કરીને તેણે તે ભીંતપર કરેલાં ચિત્ર જોયા, તેથી વિસ્મય પામીને બોલ્યો કે—“ આ ચિત્રનું વૃત્તાંત તો જાણુ મને જ લાગુ પડે છે ’ રક્ષકોએ જઈને તત્કાળ રાજ-કુમાર વૃષભધ્વજને તે ખગર આપ્યા, એટલે તરતજ તે ત્યાં આવ્યો અને તેણે પદ્મરૂચિને પૂછ્યું કે—‘ શું તમે આ ચિત્રનો વૃત્તાંત જાણો છો ? ’ તેણે કહ્યું કે—‘ આ મરણ પામતા વૃષભને નમસ્કાર મંત્ર આપતા એવા મને કોઈ જાણીતા પુરૂષે અહીં આણેખ્યો છે ’ તે સાંભળી વૃષભધ્વજ તેને નમસ્કાર કરીને બોલ્યો—‘ હે ભદ્ર ! જે આ વૃદ્ધ વૃષભ હતો તે નમસ્કાર મંત્રના પ્રભાવથી હું આ ગજપુત્ર થયેલો છું જો તમે કૃપાળુએ તે સમયે મને નમસ્કાર મંત્ર ન આપ્યો હોત તો હું તિર્યચ યોનિમાં અથવા કોઈ અધમ યોનિમાં ગયો હોત તમે સર્વથા મારા ગુરૂ, સ્વામી અને દેવ છો, માટે તમોએ આપેલું આ વિશાળ રાજ્ય તમે જ લોગવો ’ એ પ્રમાણે કહીને વૃષભધ્વજ શ્રાવકવ્રતને પાળતો સતો પદ્મરૂચિની સાથે અલેહપણે રહેવા લાગ્યો પછી ચિરકાળ પર્યંત સમ્યક્ પ્રકારે શ્રાવકપણું પાળી મૃત્યુ પામીને તે બંને ઇશાનકલ્પમાં પરમર્દિક દેવતા થયા પદ્મરૂચિ ત્યાંથી ચ્યવીને મેરૂગિરિની પશ્ચિમ બાજુએ વૈતાલ્યગિરિઉપર નદાવર્ત નામના નગરમાં નદીશ્વર નામે રાજા અને કનકાભા નામે રાણીનો નયનાનંદ નામે પુત્ર થયો ત્યાં રાજ્ય લોગવી દીક્ષા લઈને માહેદ્ર નામના ચોથા દેવલોકમાં દેવતા થયો ત્યાંથી ચ્યવી પૂર્વવિદેહમાં ક્ષેમાપુરીના રાજા વિપુલવાહનની પદ્માવતી રાણીથી શ્રીચંદ્ર કુમાર થયો તે રાજ્ય લોગવી સ્માધિગુપ્ત મુનિપાસે દીક્ષા લઈ, કાળ કરીને બ્રહ્મા નામના પાત્રમાં દેવલોકમાં ઇદ્ર થયો ત્યાંથી ચ્યવીને તેનો જીવ આ મહાબલવાન બલભદ્ર રામચંદ્ર થયેલ છે અને વૃષભધ્વજનો જીવ અનુક્રમે આ સુગ્રીવ થયેલ છે

પેલા શ્રીકાતનો જીવ લવબ્રમણ કરી મૃણાલકદ નગરમાં શંભુ રાજા અને હેમવતી રાણીનો વજ્રકંઠ નામે પુત્ર થયો વસુદત્ત લવમાં લમી તે શંભુ રાજાના પુરોહિત વિજય અને તેની સ્ત્રી રત્નચૂડાનો શ્રીભૂતિ નામે પુત્ર થયો પેલી ગુણવતી લવબ્રમણ કરી તે શ્રીભૂતિની સરસ્વતી નામની સ્ત્રીથી વેગવતી નામે પુત્રી થઈ તે યૌવનવતી થતાં એક વખતે એક સુદર્શન નામના પ્રતિમાધારી મુનિને લોકો વદન કરતા હતા તે જોઈ તેણે હાસ્યથી કહ્યું કે—‘ હે લોકો ! આ સાધુને મેં પૂર્વે સ્ત્રીની સાથે ક્રીડા કરતા જોયા છે, તે સ્ત્રીને તેણે હમણા બીજે ઠેકાણે મોકલી દીધી છે, માટે તેવા સાધુને તમે કેમ વદના કરો છો ? ’ તે સાંભળીને તત્કાળ સર્વ લોકો વિષમ પરિણામી થઈ જઈ તે કલકની ઉદ્ઘોષણ કરતા સતા તે મુનિને ઉપદ્રવ કરવા લાગ્યા એટલે ‘ જ્યાં સુધી આ કલક મારા ઉપરથી

ઉત્તરશે નહિ ત્યાં મુખી હું કાઉચગ પારીશ નહિ.' જોવો તે અનિએ અભિગ્રહ કર્યો. પછી શાસનદેવતાના શેષથી વેગવતીનું મુખ વત્કાળ બ્યાધિગ્રસ્ત થઈ ગયું અને સામુદ્રપર તેણે મૂકેલા કલકનું વૃત્તાંત સાંભળી તેના પિતાએ વેગવતીનેા બંધો તિસ્કાર કર્યો. પિતાના શેષથી અને શેષથી બધ પામીને વેગવતીએ સુદર્શન અનિપાસે આવી સર્વ લોકોની સમક્ષ ઉભી સ્વરે આ પ્રમાણે કહ્યું કે—' હે સ્વામી ! તમે સર્વજ્ઞા નિર્દોષ છો. મેં તમારી ઉપર આ જોટો દોષ આશેપણ કરેલો છે માટે હે ક્ષમાનિધિ ! મારાં એ અપરાધ ક્ષમા કરા. ' તે વચન સાંભળી લોકો પાછા ફરીથી તે અનિને પૂજવા લાગ્યા. ત્યારથી તે વેગવતી પરમ સદાગ્રુ આલિંગ્ય થઈ તેને રૂપવતી બોધને શશુરાભાણે તેની માગણી કરી ક્રીભૂતિએ પ્રત્યુત્તર દીધો કે—' મારી કન્યા હું કોઈ મિશ્વાદરિને આપીશ નહિ. ' તે સાંભળી શશુરાભાણે ક્રીભૂતિને મારી નાખીને વેગવતીની સાથે બળાત્કરે લોગ કર્યો. તે સમયે વેગવતીએ શાપ આપ્યો કે—' હું ભવાંતરે તારા વધને માટે થઈશ. ' પછી શશુરાભાણે તેને છોડી દીધી, જોડે હરિકેતી આધાની પાસે દીક્ષા લઈ આયુષ્ય પૂર્ણ કરીને તે વેગવતી જાક્ષ દેવલોકમાં ગઈ ત્યાંથી અવતીને તે જનકરાભાણી પુત્રી સીતા થઈ અને પૂર્વના શાપના વચથી શશુરાભાણાં છવ રાક્ષસપતિ રાવણના મૃત્યુને માટે તે થઈ પડી. પૂર્વે સુદર્શન અનિપર જોટો દોષ આશેપણ કરવાથી આ ભવમા તેના ઉપર લોકોએ જોડું કલક મૂક્યું.

શશુરાભાણાં છવ ભવજામણ કરી કુશલેવજ નામના જાદુજની સાંભિત્રી નામની સ્ત્રીથી પ્રભાસ નામે પુત્રપણે ઉત્પન્ન થયો. અન્યથા તેણે વિજયસેન નામના અનિની પાસે દીક્ષા લીધી અને પરીવહો સકન કરતા સદા તેણે મોટું તપ આચર્યું. એક સમયે કનકપ્રભ નામના ઉદ્ધની જેવી મોટી સમૃદ્ધિવાળા વિદ્યાધરના રાજાને સમેતશિખર ચાત્રા કરવા જતા પ્રભાસ અનિએ દીક્ષા, જોડેલે તેણે 'આ તપના ફળવટે હું આ વિદ્યાધરના રાજા જેવી સમૃદ્ધિવાળો થાઉં' એવું નિશ્ચય બાંધ્યું ત્યારથી મૃત્યુ પામીને તે ત્રીજા દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થયેલ હે વિશ્વિપક્ષ ! ત્યાંથી અવતીને તે તમારો મોટો ભાઈ રાવણ થયેલ તે વખતે કનકપ્રભની સમૃદ્ધિ બોધને નિશ્ચય બાંધવાથી તે સર્વ જોગશયો અધિપતિ થયેલ. જનકના અને વસુદત્તના મિત્ર જે વાસવકન્ય પ્રાક્ષણ હતો તે કેટલાક ભવમાં ભમીને તું વિશ્વિપક્ષ થયેલ. રાજાએ મારી નાખેલો પેલો ક્રીભૂતિ સ્વર્ગમાં ગયો ત્યાંથી અવતીને મુખતિષ્ઠપુરમાં પુનર્વંશુ નામે વિદ્યાધર થયેલ. એક વખતે કામ્યતુર થયેલા તેણે પુઠરીક વિષ્ણુભાણી મિલુવનાન હ નામે અકવર્તીની યજન ગમ્મુદરી નામની કન્યાનું હરણ કર્યું. અકવર્તીએ તેની પછાટો વિદ્યાધરો મોકલ્યા. તેમની સાથે મુદ્દ કરવામાં આકુળઆકુળ થયેલા તે પુનર્વંશુના વિમાનમાંથી જનગમ્મુદરી એક લતામૃદઉપર પડી ગઈ તેની માસિને માટે નિશ્ચય બાંધી પુનર્વંશુએ દીક્ષા લીધી અને ત્યાંથી મૃત્યુ પામી દેવલોકમાં જઈ ત્યાંથી અવતીને તેના છવ આ હરમણ થયેલ.

પેલી જનગમ્મુદરી જનમા રહી સતી ઉત્ત તપ કરવા લાગી. જાંતે તેણે જનશન કર્યું તે સ્થિતિમાં તેને કોઈ અજગર ગળી ગયો. સમાધિથી મૃત્યુ પામીને તે દેવલોકમાં રેવી થઈ ત્યાંથી અવતીને આ હરમણની વિશાલતા નામે પત્ની થઈ છે જે પેલો શુક્રધર નામે

સર્ગ ૧૦ મો લવણ તથા અકુશનું મદાકિની તથા ચદ્રમુખી સાથે પાણીગ્રહણ (૧૫૭)

શુભવતીનો ભાઈ હતો તે લવબ્રમણ કરી કુંડલમહિત નામે રાજપુત્ર થયો તે લવમાં ચિરકાળ શ્રાવકપણ પાળી મૃત્યુ પામીને તે આ સીતાનો સહોદર ભામડલ થયો છે

કાકદી નામની નગરીમાં વામદેવ નામે બ્રાહ્મણ ને શ્યામલા નામની સ્ત્રીથી વસુનંદ અને સુનંદ નામે બે પુત્રો થયા એક વળતે તે બન્ને ઘેર હતા તેવામાં એક મામોપવાસી મુનિ પધાર્યા તેમને તેમણે ભક્તિથી પ્રતિલાભ્યા. તે દાનધર્મના પ્રભાવથી બન્ને મૃત્યુ પામીને ઉત્તરકુરુમાં જુગલીઆ થયા ત્યાંથી મૃત્યુ પામીને સૌધર્મ દેવલોકમાં દેવતા થયા ત્યાંથી સ્વયીને પાછા કાકદીપુરીમાં જ વામદેવ રાજની સુદર્શના નામની સ્ત્રીથી પ્રિય કર અને શુભ કર નામે બે પુત્રો થયા ત્યાં ચિરકાળ રાજ્ય પાળી દીક્ષા લઈ મૃત્યુ પામીને ઐવેયકમાં દેવતા થયા ત્યાંથી સ્વયીને તે આ લવણ અને અકુશ થયેલા છે તેઓના પૂર્વલવની માતા સુદર્શના ચિરકાળ લવબ્રમણ કરીને આ સિદ્ધાર્થ થયેલ છે. જેણે આ રામના બંને પુત્રોનું અધ્યાપકપણ કર્યું છે ”

આ પ્રમાણે જયભૂષણ મુનિપાસેથી સર્વના પૂર્વલવ સાલળીને ઘણા લોકો સવેગ પામ્યા રામના સેનાપતિ કૃતાંતે તત્કાળ દીક્ષા લીધી રામલક્ષ્મણ જયભૂષણ મુનિને વદના કરી ત્યાંથી ઉઠીને સીતાની પાસે આવ્યા સીતાને જોઈ રામને ચિંતા થઈ કે— ‘ આ સીતા શીરીષના પુત્ર જેવી કોમળ રાજપુત્રી છે, તે શીત અને આતપના કલેશને કેમ સહન કરી શકશે ? વળી આ કોમળ સ્ત્રી સર્વ ભારથી અધિક અને હૃદયથી પણ દુર્બલ એવા સયમભારને કેવી રીતે વહન કરશે ? અથવા જેના સતીવ્રતને રાવણ પણ ભંગ કરી શક્યો નહિ એવી આ સતી સયમમાં પણ પોતાની પ્રતિજ્ઞાનો નિર્વાહ કરનારી થશે ’ આવો વિચાર કરી રામે સીતાને વદના કરી, એટલે શ્રદ્ધાથી શુદ્ધ હૃદયવાળા લક્ષ્મણે અને બીજા રાજાઓએ પણ વદના કરી પછી રામ પરિવારસાથે અયોધ્યામાં આવ્યા

સીતાએ અને કૃતાતવદને ઉચ્ચ તપ કરવા માડ્યું કૃતાતવદન તપ કરી મૃત્યુ પામીને બ્રહ્મદેવલોકમાં ગયો. સીતાએ સાઠ વર્ષ સુધી વિવિધ તપ આચર્યું અને ત્રીશ અહોરાત્રી અનશન આરાધી મૃત્યુ પામીને તે બાવીશ સાગરોપમના આયુષ્યવાળા અરુણેન્દ્ર થયા

વૈતાલ્યગિરિપર આવેલા કાચનપુરમાં કનકરથ નામે વિદ્યાધરનો રાજા હતો તેને મદાકિની અને ચદ્રમુખી નામે બે કન્યા હતી તેના સ્વયવરમાં તેણે રામલક્ષ્મણાદિક રાજાઓને પુત્રસહિત બોલાવ્યા સર્વ રાજાઓ આવીને સ્વયવરમંડપમાં બેઠા મદાકિની સ્વેચ્છાએ અનગલવણને અને ચદ્રમુખી મદનાકુશને વરી તે જોઈ શ્રીધર વિગેરે લક્ષ્મણના અઢીસો પુત્રો ક્રોધ કરીને એક સાથે યુદ્ધ કરવા ઉઠ્યા તેમને યુદ્ધ માટે તૈયાર થતા સાલળી લવણ અને અકુશ બોલ્યા કે— ‘ તેઓની સાથે કોણ યુદ્ધ કરે ? કારણ કે ભાઈઓ અવધ્ય છે જેમ મારા પિતામાં મોટાનો કે નાનાનો કશો ભેદ નથી તેમ તેઓના પુત્રો શ્રીધરાદિ અને અમે તેમાં પણ ભેદ થાઓ નહીં ’ આવા તેમના વચન બાતમીદારો પાસેથી જાણીને લક્ષ્મણના પુત્રો પોતે આવા અકૃત્યનો આરભ કર્યો તેને માટે પોતાના આત્માને નિંદવા લાગ્યા અને તત્કાળ વૈરાગ્ય પામી માતાપિતાની આજ્ઞા લઈ તેઓએ

(૧૫૮) હનુમાનની દીક્ષા. રામના કૃત્રિમ મૃત્યુસમાચારથી લક્ષ્મણનું મસ્તુ પર્વે જ સુ મહાબલ મુનિના ચરણકમળમાં જઈને દીક્ષા લીધી પછી જનમલવણ અને મહાનંદુર તે કન્યાઓને પસંદી બલભક્ત અને વામુદેવની સાથે અયોધ્યાપુરમાં આવ્યા.

એક સમયે બામલલ રાજા પોતાના નગરમાં રાજમહેલની ઉપર બેઠો હતો તે વખતે શુદ્ધ બુદ્ધિવાળો તે પોતાના મનમાં આ પ્રમાણે વિચારવા લાગ્યો કે— ' વૈતાલની અને ઢેચીને પણ કરી સર્વ ઠેકાણે અસ્ખલિતપણે લીલાપૂર્વક વિહાર કરી મેં સસાર સભાથી પૂર્વે મુખ મેળવ્યું છે હવે જાતે દીક્ષા લઈ પૂર્વે વામ્બાવાળો માઉ ' આવો વિચાર કરતો હતો તેવામાં તેના મસ્તકપર આકાશમાંથી વિજળી પડી, તેથી વરમળ મૃત્યુ પામીને તે દેવકુરમાં જુગલ્લીઆપણે ઉત્પન્ન થયો.

અન્નકા ભૈત્રી પૂર્વિમાએ હનુમાન શાશ્વતા ભૈત્ર્યની વદના કરવા માટે મેરૂપર્વતે બધો હતો. ત્યાં તેણે સૂર્યને અસ્ત થતો જોયો. તે જોઈ તેને વિચાર થયો કે— ' જલો ! આ જગતમાં સૂર્યનો ઉદય અને અસ્ત થયા કરે છે જે જાગતમાં આ સૂર્યનું પ્રત્યક્ષ દર્શાવ છે માટે જેમાં સર્વ નાશવત છે એવા આ જગતને પિચ્છાર છે ! ' આવો વિચાર કરી હનુમાને પોતાના નગરમાં જઈ પુત્રને રાજ્ય આપીને હર્મ્યેશ્વર આધ્યાર્મની પાસે દીક્ષા લીધી તેની સાથે સાહસાવસો રાજાઓએ દીક્ષા લીધી અને તેની પત્નીઓએ લક્ષ્મીવતી આર્ચાની પાસે આશ્રિત લીધું જનકેમે હનુમાન મુનિ પ્શ્ચાનરૂપ બ્રહ્મિથી સર્વ કર્મોને મૂળમાંથી બાળી નાખી શૈલેશી અવસ્થાને પ્રાપ્ત કરીને અન્નચપલ (મોક્ષ) ને પામ્યા.

હનુમાને દીક્ષા લીધી એ ખબર બધી રામ વિચારવા લાગ્યા કે— ' સોત્રમુખને ત્રાજ કરીને હનુમાને કટકારી દીક્ષા કેમ લીધી હશે ? ' આવી રામની વિચારણા અવધિ જાનવટે બધીને સૌધર્મ ઉદ્ધે સલા વચ્ચે કહ્યું કે— ' જલો કર્મની ગતિ વિષય છે ! રામ એવા ચરમદેહી પુરૂષ અત્યારે ધર્મને હસે છે, જોટલું જ નહિ પણ ઉલટા વિષય મુખની પ્રશ્ન સા કરે છે આ તો કેવી વાત ! પણ તે મારા બલુવામાં આવ્યું એ રામ અને લક્ષ્મણને પરસ્પર જોવો ગાદ સ્નેહ છે કે રામચંદ્રને સસારપર વૈરાગ્ય આવવા ફોતો નથી ' ઉત્તરમાં આવાં વચન સાંભળી મુધર્માં સલામાંથી જ દેવતાઓ કોતુહલી તેમના સ્નેહની પરીક્ષા માટે અયોધ્યામાં લક્ષ્મણને ઘેર આવ્યા. તેઓએ વરમળ મામા રચીને જત પુરની સર્વ સીંચોને કંડુસુવરે આક્રંદ કરતી લક્ષ્મણને જતાવી. તેણે જોવો વિલાપ કરવા લાગી કે— ' હા પથ ! હા પથનથન ! હા બપુરૂપ કમળમાં સૂર્ય સમાન ! સર્વ નિધને ભયકર જેવું આ તમારું આકાળ મૃત્યુ કેમ થયું ? ' આ પ્રમાણે રૂદન કરતી અને છુટા કેસ મૂકીને છાતી કુટતી જત-પુરની સીંચોને જોઈ લક્ષ્મણ અતિ ખેદ પામીને બોલ્યા— ' અરે ! શુ મારા અવિતલું પણ અવિતલ્ય જેવા મારા બપુ રામ મૃત્યુ પામ્યા ! છળથી વાત કરનારા કુદ્ધ ધમરાળે આ શુ કર્યું ? ' આ પ્રમાણે બોલતા લક્ષ્મણનાં તે વખતની સાથે જ પ્રાણ નીકળી ગયા. જલો ! કર્મનો વિપાક દુરતિક્રમક છે

સર્ગ ૧૦ મેા લક્ષ્મણ મરણ પામવા છતાં મોહથી રામનો મરણનો અસ્વીકાર (૧૫૯)

પછી તેનુ શરીર સુવર્ણસ્તલના ટેકાથી સિંહાસનઉપર સ્થિત થતા ઉઘાડા મુખે અને લેખ્યમય મૂર્તિની જેવુ નિષ્ક્રિય-સ્થિર થઇ ગયુ. આ પ્રમાણે સહજમા લક્ષ્મણને મૃત્યુ પામેલ જોઇ જનને દેવતા જેદ પામ્યા અને ‘આપણે આ શુ કર્યુ ?’ એમ માહો-માહી પશ્ચાત્તાપપૂર્વક કહેવા લાગ્યા વળી ‘અરે ! આ વિશ્વાધાર પુરૂષને આપણે મારી નાખ્યા’ એમ પોતાના આત્માની નિંદા કરતા તેઓ પોતાના દેવલોકમા ચાલ્યા ગયા

લક્ષ્મણને મૃત્યુ પામેલા જોઇ અત.પુરની સ્ત્રીઓ કેશ છુટા મૂકી પરિવાગસહિત મહાઆકંદ કરવા લાગી તેમનુ આકંદ સાલળી રામચંદ્ર ત્યા દોડી આવ્યા અને બોલ્યા— “અરે ! કાઇ પણ અમગળ નાણ્યા વગર તમે આ શુ આરભ્યુ છે ? આ હુ જીવુ છુ અને મારો આ અનુજળધુ લક્ષ્મણ પણ જીવે છે કોઇ રોગ તેને પીડે છે તો તેનો ઉપાય હમણા ઔષધોથી કરીએ છીએ ” આ પ્રમાણે કહી રામે વૈદ્યોને અને જ્યોતિષોઓને બોલાવ્યા, તેમજ મત્રતત્રના અનેક પ્રયોગો કરાવ્યા મત્રતત્રના સર્વ પ્રયોગો નિષ્ફળ થતા રામને મૂર્છા આવી ક્ષણવારમા કાઇક સંજ્ઞા મેળવી ઉંચે સ્વરે તે વિલાપ કરવા લાગ્યા. તે સાલળી વિલીપણ, સુગ્રીવ અને શત્રુઘ્ન વિગેરે પણ અશ્રુપાત કરતા અને ‘અમે માર્યા ગયા’ એમ બોલતા મુક્તકંઠે રૂદન કરવા લાગ્યા કૌશલ્યાદિક માતાઓ પુત્રવધૂઓની સાથે અશ્રુ પાડતી સતી વારવાર મૂર્છા પામીને કંઠસ્વરે આકંદ કરવા લાગી પ્રત્યેક માર્ગે, પ્રત્યેક ગૃહે અને પ્રત્યેક દુકાને આકંદ પ્રવર્તવાથી સર્વ રસને હરનાર શોકાદ્રૈત થઈ રહ્યુ તે વખતે લવણે અને અકુશે નમસ્કાર કરી રામલદ્રને કહ્યુ કે— ‘અમારા આ લઘુપિતાનુ મૃત્યુ થતા અમે અત્યારે સસારથી અત્યંત લય પામ્યા છીએ આ મૃત્યુ સર્વને અકસ્માત પ્રાપ્ત થાય છે, માટે સર્વ પુરૂષોએ મૂળથી પરલોકને માટે તત્પર રહેવુ જોઇએ; તેથી હે પિતા ! અમને દીક્ષા લેવાની આજ્ઞા આપો આ લઘુપિતા લક્ષ્મણવિના હવે અમારે ઘરમા રહેવુ જરાપણ શુક્ત નથી’ આ પ્રમાણે કહી લવણે અને અકુશે રામને નમીને અમૃતદોષ મુનિની પાસે દીક્ષા લીધી અને અનુક્રમે તે બંને મોક્ષે ગયા

લાઇના મરણથી અને પુત્રના વિયોગથી રામ વારવાર મૂર્છા ખાઇ મોહથી આ પ્રમાણે કહેવા લાગ્યા— “હે બાધવ ! મે હમણા તમારુ કાઇપણ અપમાન કર્યુ નથી, તે છતા તમે અકસ્માત આવુ મૌન કેમ ધારણ કર્યુ છે ? હે લાઇ ! તમે આમ કર્યુ એટલે મને મારા પુત્રોએ પણ છોડી દીધો માણસોને સો છિદ્રો પડવાથી તેમા સેકડો ભૂત પેસે છે ” આ પ્રમાણે ઉન્મત્તની જેમ બોલતા રામને જોઈ વિલીપણાદિક એકઠા મળી તેમની પાસે આવી ગદ્ગદ સ્વરે કહેવા લાગ્યા— “હે પ્રભુ ! તમે જેમ વીર પુરૂષોમા વીર છો તેમ ધીર પુરૂષોમા પણ ધીર કહેવાઓ છો, તેથી આવુ લજ્જાકારી અઘૈર્યુ છોડી દો હવે તો લોકપ્રસિદ્ધ અને સમયને યોગ્ય એવુ લક્ષ્મણનુ જે ઔર્દ્ધ્વદેહિક કૃત્ય તે અગસસ્કારપૂર્વક કરવું જોઇએ ’ તેમના આવા વચન સાલળી રામ કોપથી હોઠને ફરકાવતા બોલ્યા— “અરે દુર્જનો ! હજુ મારો લાઇ લક્ષ્મણ તો જીવે છે, તે છતા તમે આવુ વચન કેમ બોલો છો ? બધુસહિત તમારા સર્વેનુ અગ્નિદાહપૂર્વક મૃતકાર્ય કરવુ જોઇએ આ મારો લાઇ તો દીર્ઘાયુષ્ય થાઓ હે લાઇ ! હે વત્સ ! હે લક્ષ્મણ ! હવે શીઘ્ર બોલો તમારા ન બોલવાથી આ દુર્જનો પ્રવેશ કરે છે. તમે જહુ વખતથી મને શામાટે જેદ ઉપન્નવો

છો ? અથવા કે ભાઈ ! આ દુર્જનોની સમક્ષ તમારે કોષ કરવો ઉચિત નથી ” આ પ્રમાણે કહી લક્ષ્મણને ખલાઉપર લઈ રામ ત્યાંથી બીજે યાત્રા કોઈવાર લક્ષ્મણના શબને સ્નાનચૂડમા લાવી રામ પોતાની મેળે સ્નાન કરાવતા, પછી સ્વહસ્તે જાનનું વિદેપન કરતા, કોઈવાર દિવ્ય યોજન મગાવી, યોજનથી પાત્ર પૂરીને તે લક્ષ્મણના શબની પાસે મૂકતા, કોઈવાર પોતાના ઉત્સર્ગમાં લઈ તેના મુખપર વારવાર મુખન કરતા, કોઈવાર વસ્ત્ર જોડાડી શય્યાઉપર સુવાડતા, કોઈવાર પોતે બાલાવીને પોતે જ પ્રત્યુત્તર આપતા અને કોઈવાર પોતે જ સવાહક થઈ તેના અંગને મર્દન કરતા આ પ્રમાણે સ્નેહમા ઉન્મત્તપણે બીજું સર્વ કામ ભૂલી જઈને વિકળપણથી થોડા કરતા રામને છ માસ નીકળી ગયા. રામ આવા ઉન્મત્ત થઈ ગયા છે એ ખબર સાંભળી ઉદ્વિગ્ધતા તથા મુંઝ રાક્ષસના પુત્રો અને બીજા જેવર શત્રુઓ પણ રામને માસ્વાની ઇચ્છાથી રામની પાસે આવ્યા અને જેમા સિંહ સૂતેલ હોય તેવી ત્રિશુલોને જેમ છળજળવાળા ચિત્રીઓ ફૂંપે તેમ જેમા ઉન્મત્ત થયેલા રામ રહેલા છે એવી અયોધ્યાપુરીને તેમણે પુષ્કળ સેનાવડે બાવીને ફૂંપી દીધી, તે ભેડ રામે લક્ષ્મણને યોગામા લઈ પોતાના ધનુષ્યનુ આસ્થાન કર્યું કે જે વજ્રવર્ત્ત ધનુષ્ય અકાળે પણ સવર્ત્તનું પ્રવર્ત્તક થાય તેવું હોય તે વખતે રામની સાથેના પૂર્વના દ્વેસને કહી આસનનો કપ થતા જટાયુ દેવ માહેક દેવલોકમાથી કેટલાએક દેવતાઓની સાથે ત્યાં આવ્યો. તેમને ભેળને અઘાપિ દેવતાઓ રામના પક્ષમાં છે એમ બાવી ઉદ્વિગ્ધતા પુત્ર વિગેરે જેવરે ત્યાંથી ભય પામીને સ્તવર નાચી ગયા. પછી જેના દેવતાઓ મિત્ર છે અને જેની પાસે તેઓનો કોઈ વિશીષણ છે તેવા સમઘી ભય અને લજ્જા પામીને તેઓ પરમ સ્વેગને પ્રાપ્ત થયા અને વૈરાગ્યવડે ચૂકવાસથી પશુપુત્ર થઈને તેઓએ અતિવેગ નામના યુનિની પાસે જઈ દીક્ષા પ્રકણ કરી.

જટાયુ દેવે રામપાસે આવી તેમને બોધ દેવા માટે એક સુકા વૃક્ષને વારવાર જળ સિંચવા માંડ્યું પાપાણુઉપર ખાતર નાંખીને કમળ વાવવા માઠ્યાં, મરેલા વૃષભને હળમા ભેટી તેનાવડે જમીન ખેડીને અકાળે બીજ વાવવા માઠ્યા અને વગ્રમાં રેલી નાખીને તેમાંથી તેલ કાઢવા માટે તેને પીલવા માંડી આ પ્રમાણે બધાં અસાધ્ય કાર્યો રામની આજ્ઞા સાધવા માઠ્યા તે ભેળને રામ બોલ્યા—“ જરે સુખ ! આ સુકા વૃક્ષપર વૃષા જળસિંચન શું કામ કરે છે ? તેને ફળ થવા અતિ દૂર છે કેમકે કોઈ કેકાણે કદિ પણ સુર્યાળ ફળતું નથી વળી જરે મૂર્ખ ! આ પાપાણુઉપર કમળના બીજને કેમ રોપે છે ? વળી આ નિર્વર્જન પ્રદેશમા મરેલા વૃષભવડે બીજને કેમ બાવે છે ? તેમ જ રેલીમાંથી કદિ પણ તેલ નીકળતું નથી, છતાં તેને કેમ પીલે છે ? ઉપાધને નહિ બાળતા જેવા તારો આ સર્વ પ્રયાસ વૃથા છે ” તે સાંભળી જટાયુ દેવ હસીને બોલ્યો—“ કે બદ ! ભે તમે આટલું બોલો છો તો અજ્ઞાનના ચિન્હરૂપ આ શબને દર્શક ઉપર કેમ વહન કરો છો ? તે સાંભળી લક્ષ્મણના શરીરને અર્પણન કરી રામ તેના પ્રત્યે બોલ્યા—“ જરે ! મારા જમુને માટે આવું અમંગળ કેમ બોલે છે ? તું મારી નજરેથી દૂર થા ”

આ પ્રમાણે રામે જટાયુને કહ્યું, તે સમયે કૃતાવવહન સારથિ જે દેવલોકમાં ઉત્પત્ત થયો છે, તે પણ અવધિહાનથી આ વાત બાવીને રામને બોધ કરવા માટે ત્યાં આવ્યો.

સર્ગ ૧૦ મો. દેવતાથી પ્રતિબોધિત રામનું દીક્ષા ગ્રહણ અવધિજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ. (૧૬૧)

તે દેવ મનુષ્યનું રૂપ ધારણ કરી પોતાના સ્કંધઉપર એક સ્ત્રીનું શળ લઈ રામની પાસે થઈને નીકળ્યો તે જોઈ રામ બોલ્યા કે—‘ અરે મુગ્ધ ! આ સ્ત્રીના શળને સ્કંધઉપર વહન કરવાથી તું ઉન્મત્ત થયેલો લાગે છે ’ કૃતાતદેવ બોલ્યો—‘ અરે ! તમે આવું અમ્ભ ગળ કેમ બોલો છો ? આ મારી ખ્યારી સ્ત્રી તો જીવતી છે અને વળી તમે પોતે આ શળને કેમ વહન કરો છો ? અરે બુદ્ધિમાન ! જો મેં વહન કરેલી આ મારી સ્ત્રીને તમે મરેલી ધારો છો તો આ તમારા સ્કંધપર રાખેલા મૃતક પુરૂષને મરેલો કેમ નથી જાણતા ? ’ આવા ખીન્ન પણ કેટલાક હેતુઓ તેણે બતાવ્યા, તેથી ગમને ચેતના પ્રાપ્ત થઈ એટલે તત્કાળ તેણે વિચાર્યું કે—‘ ખરેખર આ મારો અનુજ બધું લક્ષમણ જીવતો નથી; મરણ જ પામ્યો જણાય છે ’ જ્યારે ગમને આ પ્રમાણે બોધ થયો ત્યારે જટાયુ અને કૃતાતદેવ પોતાને ઓળખાવીને પોતપોતાના સ્થાનકે ગયા.

પછી રામે અનુજ બધું લક્ષમણનું મૃતકાર્ય કર્યું અને દીક્ષા લેવાની ઇચ્છાથી શત્રુ-
દ્વને રાજ્ય લેવાની આજ્ઞા કરી, પરંતુ ‘ હું પણ તમારી સાથે જ દીક્ષા લઈશ ’ એમ બોલતા શત્રુદ્વને રાજ્યથી અને સસાગ્રથી વિમુળ થઈને રાજ્ય લેવાનો ના પાડી એટલે રામે લવણના પુત્ર, અનંગદેવને રાજ્ય આપ્યું અને પોતે ચોથા પુરૂષાર્થ (મોક્ષ) ને સાધવા માટે તત્પર થયા પછી અર્હંત ધ્રાવકે બતાવેલા અને મુનિમુવ્રતસ્વામીની અવિચ્છિન્ન પરપરામા થયેલા સુવ્રત નામના મહામુનિની પાસે તેઓ ગયા તેમની સમીપે શત્રુદ્વ, મુગ્ધીવ, વિલીપણ અને વિરાધ વિગેરે અનેક રાજાઓની સાથે રામે દીક્ષા લીધી જ્યારે ગમભદ્ર સસારમાથી નીકળ્યા ત્યારે તેમની સાથે સોળ હજાર ગજાઓ વંરાગ્ય પામીને સસારમાથી નીકળ્યા, તેમજ સાડત્રીશ હજાર સ્ત્રીઓએ પણ દીક્ષા લીધી તે સર્વે શ્રીમતી સાધ્વીના પરિવારમા રહી

શુરના ચરણ પાસે ઐહર્ષ્ય અને દ્વાદશાગીરૂપ શ્રુતનો અભ્યાસ કરતા રામભદ્ર મુનિએ વિવિધ પ્રકારના અભિગ્રહસહિત સાઠ વર્ષ તપસ્યા કરી પછી શુરની આજ્ઞાથી રામે એકલવિહારીપણું અગીકાર કર્યું અને નિર્ભયપણે કોઈ અટવીમા રહેલી ગિરિગુહામા જઈને રહ્યા તે જ રાત્રિએ ધ્યાનમા સ્થિત રહેલા રામભદ્ર મુનિને અવધિજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું, તેથી તેઓ ઐહરણલોકપ્રમાણ બધું વિશ્વ કરસ્થવત્ જોવા લાગ્યા એ પ્રમાણે જોતા બે દેવતાઓના માયાકપટવડે હણાયેલા પોતાના અનુજ બધું લક્ષમણને નરકમા પડેલો દીઠો. તે જોઈ રામમુનિ આ પ્રમાણે ચિંતવન કરવા લાગ્યા કે—‘ હું પૂર્વજન્મમા ધનદત્ત નામે વણિકપુત્ર હતો અને આ લક્ષમણ તે ભવમા પણ મારો અનુજ બધું વસુદત્ત નામે હતો તે ભવમા તે વસુદત્ત કાઈપણ સુકૃત્ય કર્યા વગર મૃત્યુ પામ્યો હતો અને અનેક ભવમા પરિ-
ભ્રમણ કરીને મારો અનુજ બધું લક્ષમણ થયો હતો અહીં પણ તેના સો વર્ષ કુમારવયમા વૃથા ચાલ્યા ગયા, બાકી ત્રણ સો વર્ષ માડળિકપણામા. ચાલીશ વર્ષ દિગ્વિજયમા અને અગ્યાર હજાર પાંચ સો ને સાઠ વર્ષ રાજ્યમા—એમ બાર હજાર વર્ષનું સર્વ આયુષ્ય અનુ-
ક્રમે કાઈપણ સત્કર્મ કર્યા વગર છેવટે નરકને આપનારૂં થઈ પડ્યું માયા વિકૃત્વનાગ પેલા બે દેવતાઓનો એમા કાઈપણ દોષ નથી, કેમકે પ્રાણીઓને કર્મનો વિપાક એવો જ હોય છે ” આવું ચિંતવતા રામ કર્મનો ઉચ્છેદ કરવામા અધિક ઉદ્યમી થઈ વિશેષે કરીને તપ-
સમાધિનિષ્ઠ અને મમતારહિત થયા એક વખતે છઠ્ઠા ઉપવાસને અતે યુગમાત્ર દષ્ટિ નાખતા

રામ સ્વદનસ્થળે નામના નગરમાં પાસણ કરવા માટે પેઠા. યદુની જેવા નધનોત્સવપ રામને પૃથ્વીપર આવીને આવતા જોઇ નગરજનો અતિ હર્ષથી તેમની સન્મુખ આવ્યા. નગરની સ્ત્રીઓ તેમને શિક્ષા આપવા માટે પોતપોતાના ગૃહકારે વિભિન્ન સોજનથી પૂર્ણ જેવા પાત્રે હાથમાં લઇને ઉભી રહી. તે વખતે નગરજનોના હર્ષ-કૌતુહલ જોવો મર્યાદા જેથી હાથીઓ ખીલા ઉછેરીને નાઠા અને ઘોડાઓ ઉંચા કાન કરીને બઠકયા. રામ 'ઉચ્ચત ધર્મવાળો આહાર લેવાના ખપી કૌવાથી નગરજનોએ આપવા માટેલો આહાર લીધા વગર શબ્દગ્રહમાં ગયા. ત્યા પ્રતિનદી રાજાએ ઉચ્ચતધર્મવાળા આહારવડે રામને પ્રતિ લાભ્યા. રામે વિધિપૂર્વક આહાર કર્યો. દેવતાઓએ ત્યાં વસુધારાદિ પાંચ દિવ્ય કર્યા. પછી રામભદ્ર પાછા તે જ અરણ્યમાં ગયા. 'હવે ફરીથી નગરમાં કોલ ન થાઓ અને કોઇને મારો સંદર્ભ ન થાઓ.' એવી જુદીથી શુદ્ધ વિચારવાળા રામે આ પ્રમાણે અભિભૂત ધારણ કર્યો કે- 'જે અરણ્યમાં જ શિક્ષાને અવસરે શિક્ષા મળે તો મારે પાસણ કરવું નહિ તો કરવું નહિ.' આવો અભિભૂત ધારણ કરી શરીરઉપર પણ અપેક્ષાશક્તિ જેવા રામ પરમ સમાધિને પ્રાપ્ત થઇ પ્રતિભાધર થઇને રહ્યા.

જોકે વખત વિપરીત શિક્ષા આપેલા વેગવાળા અર્થે આકર્ષણ કરેલો પ્રતિનદી રાજા તે તરફ આવ્યો. ત્યા આવેલા ન દનપુરુષ નામના સરોવરમાં કાઢવની જાદુર તેનો અર્થ ખૂંચી ગયો. તેની પછવાડે શોધતું શોધતું તેણે સૈન્ય પણ આનું પછી પકમથી અર્થને કાઢી પ્રતિનદી રાજાએ ત્યાં જ છાવણી નાખી અને સ્નાન કરીને ત્યાં જ પરિવારસાથે સોજન કર્યું. તે સમયે ધ્યાન પારીને રામચરિત પાસણ કરવાની ઇચ્છાએ ત્યા આવ્યા. પ્રતિનદી રાજા તેમને જોઇને ઉભો થયો અને અવશેષ રહેલા ભાતપાણીથી તેણે રામને પ્રતિલાભિત કર્યા જોડેલો રામચરિત પાસણ કર્યું અને આકાશમાંથી પુષ્પવૃદ્ધિ થઇ પછી રામચરિતે દેશના આપી. તે સામળી પ્રતિનદીમાં રાજાએ સમક્ષિતપુર દ્વારામતધારી આવક થયા. ત્યારથી મહાતપસ્વી રામ વનવાસી દેવતાઓએ પૂજતા સતા તે વનમાં ચિરકાળ રહ્યા. રામચરિતે ભવનો પાર પામવાની ઇચ્છાએ જોકે માસે બે માસે, ત્રણ માસે અને ચાર માસે પાસણ કરવા લાભ્યા. કોઈવાર પર્વકાસને રહેતા કોઈવાર લુપ્ત પ્રદાનિત કરીને ઉભા રહેતા, કોઈવાર ઉત્કટિક આસને રહેતા, કોઈવાર ઉંચા બાહુ કરીને રહેતા કોઈવાર અગ્રકાંઠપર રહેતા, કોઈવાર પગની જોડીઉપર રહેતા-જેમ વિવિધ પ્રકારનાં આસનવડે ધ્યાન કરતા રામ દુસ્તપ તપ તપવા લાભ્યા.

જોકે વખતે રામચરિતે વિહાર કરતા કરતા કૌટિલિયા નામની શિલાઉપર આવ્યા. જે શિલા પૂર્વે લક્ષ્મણે વિધાધરની સમક્ષ ઉપાડી હતી તે શિલાપર રહીને રામે પ્રતિભા ધારણ કરતા રામ લક્ષ્મણે નિગમ કરી 'શુકલધ્યાનાતરણ્યાને પ્રાપ્ત થયા. તે વખતે અવધિજ્ઞાનથી રામની આ પ્રમાણેની નિયતિ બાધી ઉદ્ભવેલા સ્ત્રીતાએ ચિંતવ્યું કે- 'જે આ રામ પુનઃ ભવિષ્ય માથ તો હું પાછી તેની સાથે જોડાઈ, માટે શપથલેખિમાં વર્તતા આ રામચરિતે અનુકૂળ ઉપસંગ વડે જેવા ઉપદ્રવિત કરે કે જેથી તે મરણ પામીને મારા

૧ તથા રમિશો, શિક્ષાજરોને આપવા માટે કહેલો સ્નાન ખપી રતા પછી વર્ષિત જાદુર.

૨ શુકલધ્યાનાતરણ્યાને પાયા ધ્યાન પછીની અને કેવળતાન પામ્યા પછીની રહ્યા. ૩ સ સારી સ્મરણી.

સર્ગ ૧૦ મો સીતે દ્રનો રામને અનુકૂળ ઉપસર્ગ રાવણ, લક્ષ્મણ વિગેરેનો આગામી વૃત્તાંત (૧૬૩)

મિત્રરૂપ દેવ થાય ' આવુ ચિતવન કરીને સીતેદ્ર રામની પાસે આવ્યા અને ત્યા વસત-
ઋતુથી વિભૂષિત એવુ એક મોટુ ઉદ્યાન વિકુબ્ધુ તેમા કોઈલાઓ ફજિત કરવા લાગી,
મલયાનિલ વાવા લાગ્યો, પુષ્પોની સુગધથી હર્ષ પામતા લમગઓ ગુન્નરવ કરતાં લમવા
લાગ્યા અને આમ્ર, ચપક, કકીલ્લિ, ગુલાબ અને ગોરમલીનાં વૃક્ષોએ સઘ કામદેવના નવીન
અસ્તરૂપ પુષ્પોને ધારણ કર્યા પછી સીતેદ્રે સીતાનુ રૂપ વિકુર્વી ખીજ સ્ત્રીઓને સાથે
લઈ રામની પાસે આવીને કહ્યુ—“ હે પ્રિય ! હુ તમારી પ્રિયા સીતા છુ અને તમારી
પાસે આવી છુ હે નાથ ! તે વખતે પોતાને પીડિત માનનારી મે તમારા જેવા રાગી
પતિને છોડી દઈ દીક્ષા લીધી પણ પછવાડે મને ઘણુ પશ્ચાત્તાપ થયો છે આ વિદ્યાધરોની
કુમારીઓએ આજે મારી પ્રાર્થના કરી કે ‘ તમારા પતિ રામને પ્રાર્થના કરી અમારા
પતિ કરો, તમે દીક્ષા છોડી દો અને પાછા ગમના પટ્ટરાણી થાઓ તમારી આજ્ઞાથી
અમે પણ રામની પત્નીઓ થઈશુ. ’ તેથી હે રામ ! આ વિદ્યાધરોની કન્યાઓને પરણુ.
હુ પૂર્વની જેમ તમારી સાથે રમીશ મે કરેલા તે અપમાનને ક્ષમા કરો ” આ પ્રમાણે
સીતેદ્રે કહ્યા પછી તે વિકુર્વેલી ખેચકુમારીઓએ કામદેવને સજીવન કરવામા ઔષધરૂપ
વિવિધ પ્રકારનુ સંગીત કરવા માડ્યુ સીતેદ્રના તેવા વચનોથી, વિદ્યાધરીઓના સંગીતથી
અને વિકુર્વેલા વસતઋતુથી ગમભદ્ર મહામુનિ જરાપણ ક્ષોભ પામ્યા નહિ, જેથી માઘ
માસની શુકલ દ્વાદશીએ રાત્રિના છેલ્લા પહોરે રામમુનિને કેવલજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયુ સીતેદ્રે
અને ખીજ દેવતાઓએ વિધિપૂર્વક લક્ષિતથી કેવળજ્ઞાનનો મહિમા કર્યો પછી દિવ્ય સુવર્ણ-
કમળપર બેસી દિવ્ય આમર અને દિવ્ય છત્રથી શોભિત રામર્ષિએ ધર્મદેશના આપી

દેશનાને અતે સીતેદ્રે પોતાનો અપરાધ ખમાવી પ્રણામ કરીને લક્ષ્મણની અને રાવણની
ગતિ પૂછી એટલે રામર્ષિ બોલ્યા—“ હમણા શયુકસહિત રાવણ અને લક્ષ્મણ ચોથી
નરકમા છે, કેમકે પ્રાણીઓની ગતિ કર્મને આધીન છે. નરકના આયુષ્યને અનુલવીને
તે રાવણ અને લક્ષ્મણ પૂર્વવિદેહના આલૂષણરૂપ વિજયાવતી નગરીને વિષે સુનદ
અને રોહિણીના પુત્ર જિનદાસ અને સુદર્શન નામે થશે ત્યા નિરતર જિનધર્મને
પાળશે ત્યાથી મૃત્યુ પામીને સૌધર્મ દેવલોકમા દેવતા થશે ત્યાથી સ્થવીને પાછા વિજયા-
પુરીમા જ શ્રાવક થશે ત્યાથી મૃત્યુ પામી હરિવર્ષક્ષેત્રમા બને યુગલિક પુરૂષો થશે
ત્યાથી મૃત્યુ પામીને દેવલોકમા જશે ત્યાથી સ્થવી પાછા વિજયાપુરીમા કુમારવતી
રાજ અને લક્ષ્મીરાણીના જયકાંત અને જયપ્રભ નામે કુમારો થશે ત્યા જાનોક્ત
સયમને પાળી મૃત્યુ પામીને બને લાતક નામના છઠ્ઠા કલ્પમા દેવતા થશે તે સમયે તુ
અચ્યુત દેવલોકમાથી સ્થવી આ ભરતક્ષેત્રમા સર્વરત્નમતિ નામે ચક્રવર્તી થઈશ અને
તે બન્ને લાતક દેવલોકમાથી સ્થવીને ઇંદ્રાયુધ અને મેઘરથ નામે તારા પુત્રો થશે પછી
તુ દીક્ષા લઈને વૈજયત નામના ખીજ અનુત્તર વિમાનમા જઈશ ઇંદ્રાયુધ જે રાવણનો
જીવ તે શુભ ત્રણ ભવ કરી તીર્થ કરગોત્રને ઉપાર્જન કરશે અને તીર્થ કર થશે તે વખતે
તુ વૈજયત વિમાનથી સ્થવીને તેનો ગણધર થઈશ પ્રાતે તમે બન્ને મોક્ષને પામશે
લક્ષ્મણનો જીવ જે તારો પુત્ર મેઘરથ તે શુભ ગતિઓને પામશે પછી પુષ્કરવરદ્વીપના
પૂર્વવિદેહના આલૂષણ રૂપ રત્નચિત્રા નગરીમા તે ચક્રવર્તી થશે ચક્રવર્તીની સપત્તિ
લોગવી અને દીક્ષા લઈ અનુક્રમે તે તીર્થ કર થશે અને છેવટે નિર્વાણને પામશે ”

આ પ્રમાણે સાલળી શ્રીતેજ રામર્ષિને નમીને પૂર્વના સ્નેહને લીધે બધા લક્ષણ
પ્રેમ લેગવતા હતા ત્યાં આબ્યા ત્યાં શબ્દોને અને શવણને સિદ્ધાદિક કૃપા વિદ્યુર્ભાને લક્ષ
મુની સાથે ક્રોધથી મુદ્ધ કરતા બોલતા તે વખતે 'તમને પશ્ચપર મુદ્ધ કરનારાઓને કાઢ આમાં
કાંઈ થશે નહીં' એમ બોલતા પરમાધાર્મિકોએ ક્રોધથી તેમને અગ્નિકુડમાં નાખ્યા ત્યાં તે
તેજુ બધું બળવા લાગ્યા તેની અદર અજ અલિત થવાથી ઉષ્ણ સ્વરે યોદ્ધા કરતા તેઓને ખેંચી
કર્ષ પાછા પરમાધાર્મિકોએ બળાતકારે તપાવેલા તેલની કુબીમાં નાખ્યા ત્યાં પણ દેહ વિલીન
થવા પછી તેમને ભટ્ટીમાં નાખ્યા ત્યાં તલતળાટ શબ્દે કુટી જતા તેઓ અત્યંત દુઃખી થયા.

આ પ્રમાણે તેમનું દુઃખ બોધ શ્રીતેજ પરમાધાર્મિકોને કર્યું—'અરે દુહો ! ત્યાં તમે બલુતા
નથી કે આ ત્રણે ઉત્તમ પુરુષો છે કે અસુરો ! તમે દૂર ખસી જાઓ અને એ મહા-
ત્માઓને છોડી દે. આ પ્રમાણે અસુરોને વારી તેણે શબ્દ અને શવણને કર્યું—'તમે
પૂર્વે એવું દુઃખુત્તર કર્યું છે કે જેથી આવા નરકમાં આબ્યા છે. આ પ્રમાણે તેનું પરિણામ
જેવા છતાં પણ હજી મુશી તમે વેરને કેમ છોડતા નથી ?' આવી રીતે તેમને મુદ્ધ કરતા
નિપેશીને શ્રીતેજ કેવળજ્ઞાની રામે જે તેમને આગ્રામી ભવસંબંધ કહ્યો હતો તે સર્વ
લક્ષણને અને શવણને બોધ થવા માટે કહી સલામ્યા. એટલે તેઓ બોલ્યા—'હે કૃપા
નિધિ ! તમે બહુ સાફ કર્યું તમારા શુભ ઉપદેશથી અમે અમારા અત્યાચારીનાં દુઃખને
મૂલી ગયા છીએ, પણ પૂર્વજ મોક્ષાર્થે દૂર કર્યાં અમને આ લાંબા કાળનો નરકાવાસ
આપેલો છે, તેનું વિપ્રમ દુઃખ હવે કેવું મળ્યો ?' આવા તેમના વચન સાંભળી શ્રીતેજ
કરુણા લાવીને બોલ્યા કે—'હું તમને ત્રણેને આ નરકમાંથી દેવલોકમાં લઈ જઈશ.' એમ
કહી તેજુ પોતાના હાથવટી ત્રણેનો ઉદ્ધાર કર્યો (ઉપાધ્યા) ; પરંતુ વત્તાળ તેઓ પાસાની
જેમ કણકણ યત્નિ તેના હાથમાંથી સરી ગયા અને તેઓના અજ મળી ગયાં.
એટલે ફરીવાર પાછા શ્રીતેજ ઉપાધ્યા, તે વખતે પણ પૂર્વની જેમ વેશચીરણ ધર્ષ ગયા
અને મળી ગયા. પછી તેઓએ શ્રીતેજને કર્યું કે—'હે ભગ્ન ! તમારા ઉદ્ધાર કરવાથી ઉલટું
અમને અધિક દુઃખ થાય છે માટે હવે અમને છોડી દો અને તમે દેવલોકમાં જાઓ.'
પછી તેમને મૂકી દઈને શ્રીતેજ રામની પાસે આબ્યા અને રામને નમીને ચામત અર્ધ
તની તીર્થયાત્રા કરવા માટે નરીશશદિક તીર્થોએ ગયા. પાછા જતાં માર્ગમાં દેવકુરુક્ષેત્રમાં
ભામહત્ત શબ્દનાં શ્રવણે મુગધિકપણે રહિત પૂર્વના સ્નેહથી તેને સારી રીતે પ્રતિબોધ
કરીને શ્રીતેજ પોતાના કમળમાં ગયા.

બગવાન રામર્ષિ કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન થવા પછી પચીસ વર્ષ મુખી પૃથ્વીપર વિચરી
અવી છતાંને બેધ કરી પદર દબાર વર્ષનું આમુષ્ય પૂર્ણ કરી, છેવટે કૃતાર્ધ યજ્ઞ શેલેથી
પગાને અગ્નિકાર કરીને શાશ્વત મુખવાળા આનંદમય પદો મોક્ષને પ્રાપ્ત થયા.

इत्याचार्यर्थादमन्त्रविरहितं त्रिपटिग्रन्थाकारुण्यपरिणं महासाम्यं

गम्यं पवणिं रामनिर्वाणगमनां नाम द्युमता मगा ॥ १० ॥

समाप्त चेद् रामायणम्

સર્ગ ૧૧ મો.

શ્રી નમિનાથજી ચરિત્ર.

દેવતાઓએ જેમના ચરાણને પૂજેલા છે, જે કર્મરૂપી વૃક્ષોમા ગળે ધરૂપ છે અને પૃથ્વીમા કલ્પવૃક્ષરૂપ છે એવા શ્રી નમિજીને દ્રને નમસ્કાર થાઓ હવે આ વિશ્વના આ લોક અને પરલોકના ઉપકારને માટે એ પ્રભુનું પવિત્ર ચરિત્ર કહેવામાં આવશે

આ જ બૂદ્ધીપના પશ્ચિમ વિદેહને વિષે ભરત નામના વિજયમાં સપત્તિના ભડારરૂપ કૌશાંભી નામે નગરી છે તે નગરીમા ઈંદ્રની જેવા અખડ શાસનવાળો અને સર્વ અર્થને સિદ્ધ કરનાર સિદ્ધાર્થ નામે રાજા હતો તેનામાં ગાભીર્ય, ધૈર્ય, ઔદાર્ય, વીર્ય અને બુદ્ધિ વિગેરે સર્વ અદ્ભુત ગુણો પરસ્પર સ્પર્ધા કરતા હોય તેમ આવીને રહેલા હતા અતિ ઉન્નતિવાળા તે રાજાની વિસ્તાર પામેલી સપત્તિ માર્ગવૃક્ષની છાયાની જેમ વિશ્વના ઉપકાર માટે હતી કમળમા રાજહસની જેમ તેના અત્યંત નિર્મળ મનમા નિરતર એક ધર્મ જ નિવાસ કરી રહ્યો હતો

અન્યદા એ સિદ્ધાર્થ રાજાએ ભવથી વિરક્ત થઈ તૃણની જેમ સર્વ લક્ષ્મીને છોડી દઈ સુદર્શન મુનિની પાસે દીક્ષા લીધી તે રાજર્ષિ વીશ સ્થાનકોમાહેના કેટલાક સ્થાનકોના આરાધનવડે તીર્થ કરનામકર્મ ઉપાર્જન કરી સમ્યક્ પ્રકારે વ્રત પાળી, મૃત્યુ પામીને અપરાજિત વિમાનમા દેવપણે ઉત્પન્ન થયા

આ જ બૂદ્ધીપના ભરતક્ષેત્રને વિષે જેમાં ધર્મમાં આદરવત લોકો રહેલા છે એવી મિથિલા નામે નગરી છે રત્નસુવર્ણમય હવેલીઓ અને હુકાનોથી ગર્ભિત એવો તે નગરીનો કીલ્લો જાણે પૃથ્વીના સર્વસ્વનો ડાખલો હોય તેવો શોભે છે આરે તરફ રત્નોથી જડિત એવી તે નગરીના ઉદાનની વાપિકાઓ તેના તીરપર રહેલા વૃક્ષોના પરાગવડે પાકલ થઈ રહેલી છે. તે નગરીમા સર્વ શત્રુઓનો વિજય કરનાર અને પરમ લક્ષ્મીવડે પૃથ્વીના ઈંદ્રપદને ધારણ કરનાર વિજય નામે રાજા હતો યુવાન પુરૂષોને કામદેવ છતે તેમ બ્રહ્મટી ચલાવ્યા વગર અને સેનાને સજ્જ કર્યા વગર તે લીલામાત્રમા શત્રુઓને છતી લેતો હતો વળી તે રાજા સસુદ્રની જેવો અગાધ, ચંદ્રની જેવો આહ્લાદક, પવનની જેવો બળવાન અને સૂર્યની જેવો તેજસ્વી હતો જાણે અગવતી ભૂમિ હોય તેવી, સર્વ અતપુરના મહાનરૂપ અને શીલરૂપ મહાનથી શોભિત વપ્રા નામે તે રાજાને મુખ્ય રાણી હતી તે રાણી ગગાની જેવી સ્વચ્છ, ગભીર, જગતને પાવન કરનારી અને ચંદ્રિકાની જેવી નયનને આનંદ આપનારી હતી તેમજ સત્ય વચન અને શીલાદિક જે જે ઉત્તમ ગુણો જોવામા આવે છે તે તે ઉજ્જવલ ગુણોથી તે વપ્રાદેવી સ્ત્રીઓમા એક દષ્ટાંતરૂપ હતી

અહીં સિદ્ધાર્થ રાજાના જીવે અપરાજિત વિમાનમા તેત્રીશ સાગરોપમનું આયુષ્ય પૂર્ણ થયું ત્યાંથી ચ્યવી આશ્વિન માસની પૂર્ણિમાએ અશ્વિની નક્ષત્રમા વપ્રાદેવીના ઉદરમાં

આવીને અવતર્યો. તે સમયે ત્રણ જગતમાં ઉદ્યોત થઇ રહ્યો શત્રિના અવશેષ ભાગે લીધે કરના જ મને સૂચવનારા ચોઠ સ્વપ્નો વપ્રાદેવીએ જોયા. પિતાના મનોરથની જેમ તે જર્ણ અનુક્રમે વધવા લાગ્યો અને માતાને ખતિ લાવણ્ય આપનાર તેમજ સુખી કરનાર થયો. જર્ણસમય પૂર્ણ થતા ધાવણ માસની કૃષ્ણ અષ્ટમીએ અર્ધિની નક્ષત્રમાં નીલ કમલથી લાંછિત અને કુવર્ણ કંતિવાળા કુમારને દેવીએ જન્મ આપ્યો. આસનકપથી તે હ્રીકૃત ભણી દિક્કુમારીએ ત્યાં આવીને દેવીનું અને કુમારનું વિધિપૂર્વક સૂલીકર્મ કર્યું. પછી શકેદ પ્રભુને મેઝિરિના મસ્તકપર લઈ ગયા. ત્યાં અનુતાહિ ધાસક ઈંદ્રોએ લીર્ષજળથી પ્રભુને સ્નાત્ર કરાવ્યું. સ્નાત્ર કરી રહ્યા પછી શકેદે પુષ્પાદિવટે પ્રભુનું અર્ચન કરી આસ્વી ઉતારીને આ પ્રમાણે સ્તુતિ કરવાનો આરંભ કર્યો.

“હે પરમેશ્વર ! મોક્ષમાર્ગના કહેનાર, સર્વ કર્મોના સંહાર કરનાર, અનેક કથાયોને પ્રહાર કરનાર જોવા તમે જ્યાં પામો હે જગદ્ગુરુ ! કુમતિને ટાળનાર, જગતને દોર નાર (તાલક) અને સજ્જોધને પ્રવર્તાવનાર જોવા તમને નમસ્કાર કરું છું. સર્વ વિશ્વને ‘ઐશ્વર્ય’ આપનાર, વિશ્વનાં પાપનો તિરસ્કાર કરનાર, અવિકારી અને ઉપકારી જોવા તમા ‘રાધી’ આ બધું જગત સનાય છે. ધર્મના ઝીજને વાવનાર, અતિથય ત્રપત્તિને ખરનાર અને ક્રુતસ્કંધના રથનાર જોવા તમને નમસ્કાર છે. કુમાર્ગથી નિવૃત્ત કરનાર, સુદિત ‘માર્ગ’ને જતાવનાર અને સર્વને ઉપદેશ કરનાર જોવા તમારાથી હવે ધર્મની ઉત્પત્તિ થશે. ‘નવીન’ લીર્ષની પ્રતિષ્ઠા કરનાર તપસપત્તિને આધારનાર અને જગતના અધિષ્ઠાતા જોવા ‘તમારા’ અમે દિકર છીએ. હે ત્રેલોક્યશરણુ પ્રભુ ! મોક્ષસુખને આપનાર અને વિશ્વને ‘અભય’ દેનાર જોવા તમારે શરણે હું પ્રાપ્ત થયો છું. હે જગદ્ગુરુ ! જેવા તમે આ જગતમાં મારા સ્વામી થયા છો, તેવી રીતે જગતવશમાં પણ મારા સ્વામી થાઓ, જે શિવાય ‘બીજો’ કાંઈ મને મનોરથ નથી.

આ પ્રમાણે સ્તુતિ કરીને ઈંદ્રે પ્રભુને લઈ વપ્રાદેવીના પડખામાં જેમ હતા તેમ પાછા મૂકી દીધા. પ્રાતઃકાળે વિજય રાત્રીએ કારાગૃહમાંથી કેલીઓને છોડી મૂકી મેઘા હર્ષવટે પુત્રજ મનો મહેલસવ કર્યો. પ્રભુ જ્યારે જર્ણમાં હતા ત્યારે શત્રુઓએ ત્રિવિદ્યા નગરી રૂપેલી હતી, તે વખતે વપ્રાદેવી મહેલઉપર આવી હતા તેમને ભેળેને જર્ણના પ્રભાવથી સર્વ શત્રુઓ આવી વિજયરાત્રીને નમી પડયા હતા, તે ઉપરથી રાત્રીએ પ્રભુનું નમિ જોવું નામ પાડ્યું. ઈંદ્રે આદેશ કરેલી ધાત્રીઓએ હૃમિયાં પાલન કરેલા શ્રી નમિનાથ બીજા બદ્ધ હોય તેમ વધવા લાગ્યા. બાલ્યવય નિર્ગમન થતાં પ્રભુ પદર ધનુષ ઈંચી કાયાવાળા થયા અને પિતાની આજ્ઞાથી રાજકન્યાસાથે પરણ્યા. જ મથી બીજી હબાર વર્ષ ગયા પછી વોત્રજ્ઞકર્મને બલુનારા પ્રભુએ પિતાએ આપેલું રાજ્ય સ્વીકાર્યું. રાજ્યાવસ્થામાં પાંચ હબાર વર્ષ ગયા. જ્યેષ્ઠે લોકાતિથ દેવતાઓએ આવીને પ્રભુને કહ્યું ‘લીર્ષ પ્રવર્તાવિ.’ પછી નમિનાથપ્રભુ સુમત્ર નામના પુત્રને રાજ્યઉત્તર ગેસારી તિર્થગુણજી દેવતાઓએ પૂરેલા દ્રવ્યવટે વાર્ષિકદાન આપવા લાગ્યા. વાર્ષિકદાન આપાઈ રહ્યા પછી સુમત્ર વિગેરે રાજાઓથી અને ઈંદ્રાદિક દેવોથી પરવરેલા પ્રભુ દેવકુરુ નામની શિલ્પિકામાં ભેદીને સંક્રમામ્રજન તરફ આસ્થા.

અનુક્રમે જ્યા ભ્રમરાઓનો સમૂહ કદળ વૃક્ષોને ચુબન કરવામાં આસક્ત હતો, ઉદા-
નપાજો માંદિકાના પુષ્પો ચુટવામાં વ્યાકુળ હતા, ખરતા ગુલાબના પુષ્પોથી જેનું ભૂમિતળ
ગુલાબી રંગનું થયેલું હતું, જ્યા શિરીષ પુષ્પોના સમૂહવડે કામીજનો સથારો કરતા હતા
અને વહેતા રેટમાથી ઉછળતા જળખિદ્વઓવડે જ્યા ગ્રીષ્મઋતુ છતા પણ વર્ષાઋતુ દેખાતી
હતી એવા સહસ્રામ્ર વનમાં પ્રભુએ પ્રવેશ કર્યો અને અષાઢ માસની કૃષ્ણ નવમીએ
અશ્વિની નક્ષત્રમા દિવસને પાછલે પહોરે પ્રભુએ છઠ્ઠ તપ કરીને એક હજાર રાત્રીઓની સાથે
દીક્ષા લીધી તત્કાળ પ્રભુને મન પર્યવજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું બીજે દિવસે વીરપુરમાં દત્ત
રાત્રીને ઘેર પ્રભુએ ક્ષીરવડે પાચણ કર્યું દેવતાઓએ ત્યા વસુધારાદિ પાત્ર દિવ્ય કર્યા.
દત્ત રાત્રીએ તે ઠેકાણે પીઠ કરી અને પ્રભુએ ત્યાથી અન્યત્ર વિહાર કર્યો નવ માસ
પર્યંત વિહાર કરીને પાછા પોતાના દીક્ષાસ્થાનવાળા સહસ્રામ્ર વનમા પ્રભુ પધાર્યા અને
છઠ્ઠ તપ કરીને બોરસલીના વૃક્ષની નીચે પ્રતિમાપણે રહ્યા માગશર માસની શુકલ એકા-
દશીને દિવસે અશ્વિની નક્ષત્રમાં ધાતીકર્મને ક્ષય થવાથી પ્રભુને ઉજ્જવળ કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન
થયું દેવતાઓએ તત્કાળ ત્યા આવીને સમવસરણુ રચ્યું જે એક સો ને એશી ધનુષ્ય ઉંચા
આસોપાલવના વૃક્ષથી શોભિત હતું, તે આસોપાલવના વૃક્ષને પ્રદક્ષિણા કરી, તીર્થને નમ-
સ્કાર કરીને પ્રભુ પૂર્વાભિમુખે રત્ન સિંહાસનપર બિરાજમાન થયા તત્કાળ વ્યતર દેવતા-
ઓએ બીજી ત્રણ દિશાઓમા રત્ન સિંહાસનની ઉપર પ્રભુના પ્રતિબિંબો વિકુર્વ્યા શ્રીમાન્
ચતુર્વિધ સઘ આવીને યોગ્ય સ્થાને બેઠા પછી સૌધર્મેન્દ્ર ભગવતને નમસ્કાર કરી આ
પ્રમાણે સ્તુતિ કરવા લાગ્યા —

“હે પ્રભુ ! તમે કેવળજ્ઞાનરૂપ નેત્રથી આ બધા જગતને જુઓ છો, જેથી ત્રણ
નેત્રવાળા તમને નમસ્કાર છે પાત્રીશ અતિશયસહિત વચનવાળા અને ચોત્રીશ અતિશયવાળા
પરમેષ્ઠીસ્વરૂપ તમને નમસ્કાર છે હે નાથ ! માલવકૌષિકી છે મુખ્ય જેમા એવા ગ્રામ અને
રાગથી મનોહર અને સર્વ લાષાને અનુસરનારી તમારી વાણીની અમે ઉપાસના કરીએ
છીએ ગરૂડના દર્શનથી જેમ દૃઢ નાગપાશ પણ તૂટી જાય તેમ તમારા દર્શનથી પ્રાણી-
ઓના દૃઢ કર્મપાશ પણ તૂટી જાય છે તમારા દર્શનથી પ્રાણીઓ જાણે મોક્ષની
નિ શ્રેણી હોય તેવી ગુણઠાણીની શ્રેણીપર શને શને ચડે છે હે સ્વામિન્ ! સાભળેલા,
સભારેલા, સ્તુતિ કરેલા, ધ્યાન ધરેલા, જોયેલા, સ્પર્શેલા અને નમસ્કાર કરેલા
તમે જે તે પ્રકારે સુખને માટે જ થાઓ છો હે સ્વામી ! અમારા પૂર્વના પુણ્યાનુબધી
પુણ્ય જ છે કે જેથી અસાધારણ સુખને આપનારા તમે આજે દૃષ્ટિગોચર થયા છો
હે નાથ ! અમારા સ્વર્ગરાજ્ય વિગેરે સુખનું ગમે તે ભલે થાઓ, પણ તમારી દેશનાની
વાણી કદિ પણ અમારા હૃદયમાથી જશે નહિ ”

આ પ્રમાણે ઈદ્ર પ્રભુના ગુણની સ્તુતિ કરી વિરામ પામ્યા પછી ત્રણ જગતના ગુરૂ
પ્રભુએ આ પ્રમાણે ધર્મદેશના આપી—

“આ સસાર અસાર છે, ધન નદીના તગ્ગ જેવું ચચળ છે અને શરીર વિજ-
“ળીના વિલાસ જેવું નાશવત છે, તેથી ચતુર જને તે ત્રણેમા સર્વથા અનાસ્થા રાખી
“મુમુક્ષુ થઈ મોક્ષમાર્ગરૂપ યતિધર્મને વિષે પ્રયત્ન કરવો જો તેમ કરવાને અશક્ત હોય

“તો તેની આકાંક્ષા રાખી સમક્ષિતમુક્ત બાર પ્રકારના આવકધર્મને માટે તત્પર થવું
 “આવકે પ્રમાણ ઊંચી મન-વચન-કાયાએ કરી ધર્મસંજોષી ઘેટાવટે જ અઠોરાત્રિ નિર્જ
 “મન કરવા. આવકે બ્રાહ્મચર્યમાં ઊઠી પરમેષ્ઠી મત્રનું સ્મરણ કરીને વિવારણ કે મારા
 “શા ધર્મ છે ? હું કેવા કુળના છું ? અને મારે શું મત છે ? પછી પવિત્ર ઘડ પ્રુષ્પ, નેવેય
 “અને સ્તોત્રવટે ગૃહસ્થત્વમાં દેવપૂજા કરી, યથાશક્તિ પચ્ચખ્યાણ કરીને પછી માટે
 “દેરાસરે જવું ત્યા વિધિવટે પ્રવેશ કરી પ્રજુને ત્રણ પ્રક્રિયા કરવી અને પુષ્પાદિક-
 “વટે પ્રજુને પૂજીને ઉત્તમ સ્તોત્રવટે સ્તુતિ કરવી પછી ગુરૂની પાસે જઈ વહનાર્પક
 “વિશુદ્ધતમાવાળા પ્રાણીએ પચ્ચખ્યાણને પ્રકાશિત કરવું (પચ્ચખ્યાણ દેવ) ગુરૂના
 “દર્શન થતાં જ ઉભા થવું, તેમના આજમનને વખતે સામું જવું, મસ્તકપર અજળી
 “એકવી, પોતે આસન નાખી દેવ અને ગુરૂ આસનપર બેસે એટલે ભક્તિપૂર્વક પર્ચ
 “પાસના કરવી, તેમ જ જ્યારે ગુરૂ જ્ય ત્યારે પાછળ જવું આ પ્રમાણે કરવાથી ગુરૂ
 “મહારાજની પ્રતિપત્તિ થાય છે પછી ગુરૂ પાસેથી પાછા ફરીને પોતાને ઘરે જવું
 “અને પછી સફળપૂર્વક ધર્મના અવિરોધપણે અર્થચિંતન (બ્યાપારઉદ્યોગ) કરવું
 “પછી મધ્યાહ્ન કાળે ફરી બિનપૂજા કરીને ચોખ્ખન કરવું ત્યારબાદ શાસ્ત્રવેદાંગોની
 “સાથે શાસ્ત્રોનું રહસ્ય વિચારવું પછી સંધ્યા વખતે ફરીવાર દેવાર્ચન કરી, આપસ્તમ્યક
 “કર્મ (પ્રતિક્રમણ) આચરવું અને પછી ઉત્તમ પ્રકારે સ્વાસ્થ્ય ધ્યાન કરવું રાત્રે ચોખ્ખ
 “સમયે દેવગુરૂના સ્મરણથી પવિત્ર ઘડીજાણ નિકા કરવી અને પ્રાથ. અષ્ટાંગપણાને વર્ણવું
 “વજ્રમા બે નિકાનો છેક થાય (નિકા ઉઠી બસ) તો સીના અંગની અશુભિ વિરેચિત
 “વન કરવું અને મહારામા યુનિઓએ જેનાથી નિવૃત્તિ કરી છે તેનો વિચાર કરવો. સ્પિનું
 ‘ શરીર ઘસીએ, વિદ્યા, મુત્ર, મલ, સ્તેષ્ઠ, મલ્લા અને અસ્થિથી ભરપૂર છે તેમ જ સ્ના
 “મુઘી સ્ત્રીવેલી અર્ચની કોથળીરૂપ છે બે સીના શરીરનું અદરના અને બહારના ભાગનું
 “વિપર્જયપણું કરવામા આવે અર્થાત્ અદરના ભાગને બહાર લાવવામાં આવે તો ફરેક
 “કામી પુરૂષને ઝીંધ અને શિયાળઘણી તેના શરીરનું રક્ષણ કરવું પડે બે કામદેવ સ્પિરૂપ
 “શસ્ત્રથી આ જગતને છતવાને ઇચ્છતો હોય તો તે મૂંઢ લુહિવાળો હલકા પીછાનું શસ્ત્ર
 “શા માટે લેતો નથી ? અઠો ! સહકર્મમાંથી ઉત્પન્ન થનારા કામદેવે આ વિશ્વને જહું
 ‘ વિહાજિત કર્યું છે, પણ તે હું જનું મૂળ સહકર્મ જ છે એવું ચિંતવન કરવું, જે જે
 “આપકકારી હોય હોય તેના પ્રતિકાર ચિંતવવો અને તેવા હોયથી મુક્ત એવા યુનિઓને
 ‘ એકને હર્ષ પામવો. સર્વ જીવોને વિષે રહેલી મહાદુ ખજારક અવસ્થિતિ વિષે વિચાર કરી
 “સ્વભાવથી જ મુખદાયાક એવા મૈત્ર્યમાર્ગનો શોધ કરવો જેમા બિનેસપર દેવ, દયા ધર્મ
 “અને યુનિઓ ગુરૂ છે એવા આવકપણાની કયો અમૂઢ (પશ્ચિત) જન સ્લાધા ન કરે ?
 “વધી ઉત્તમ પ્રાણીએ તે સમયે આવા મનોરથ કરવા કે હું બિનધર્મરહિત સકર્મથી
 “થવાને પણ ઇચ્છતો નથી, પરંતુ જોનધર્મવાસિત ક્રિંકર કે ફરિકો થવાને ઇચ્છુ છું જગી
 “સર્વ સજ ઊઠી હાથ જીર્ણ વસ્ત્ર પહેરી, મઘીન શરીર રાખી અને માધુકરી વૃત્તિ
 “અતીકાર કરી હું યુનિચર્મને ક્યારે આવીશ ? હું શીલ જનેનોના સસર્મ ઊઠી, મુરૂના
 “ચરણરજનો સ્પર્શ કરી ચોખ્ખો અભ્યાસ કરતો સતો હું આ સસાર છેકવાને ક્યારે
 “સમર્થ થઈશ ? અર્થ રાત્રે નગરની બહાર કાપેત્રસર્મ કરીને સ્તભવત્ થયેલા મારા

જાતિના સ્વચ્છંદી મ્હેંગ્છાને તેણે જીતી લીધા અને સેનાપતિ પાસે સિંધુનું ઉપરનું પશ્ચિમ નિષ્ક્રુટ સધાવી હુદ્રહિમાલયપાસે આવીને તેના અધિષ્ઠાચિક દેવને જીતી લીધો. પછી કાકિણીરત્નવડે ઋષભકૃટઉપર પોતાનું નામ લખીને આગળ ચાલતાં ગગાનદીપાસે આર્વ ગગાદેવીને સાધી લીધી અને સેનાપતિ પાસે તેનું ઉપરનું પૂર્વ નિષ્ક્રુટ સધાવ્યું. પછી વૈતાલકઉપરની જાને ગ્રેણિના વિદ્યાધરોએ જેને લેટ આપી છે એવા ચક્રવર્તીએ ખંડપ્રપાત ગુફાના સ્વામી નાટચમાલ દેવને સાધી લીધો અને સેનાપતિએ ઉઘાડેલી તે ખંડપ્રપાત ગુફામાં પ્રવેશ કર્યો તે ગુફામાં ચક્રને અનુસરીને ચાલતા પ્રથમની જેમ જહાર નીકળ્યા પછી સેનાપતિ પાસે ગગાનું પૂર્વ નિષ્ક્રુટ સધાવી ગગાના કિનારા ઉપર પડાવ કર્યો ત્યાં તેમના ઉત્કૃષ્ટ પુણ્યપ્રભાવથી ગગાના મુખ પાસે વસનારા નવે નિધિઓ તેમને સ્વયમેવ પ્રાપ્ત થયા.

આ પ્રમાણે ચક્રવર્તીની સંપૂર્ણ લક્ષ્મી મેળવી, પટ્ટખંડ ભરતનો વિજય કરી સંપત્તિવડે ધંદ્ર જેવા હરિષેણ ચક્રવર્તી કાપિલ્યપુરમાં પાછા આવ્યા ત્યાં દેવોએ અને માનવોએ તેમને ચક્રવર્તીપણાનો અભિષેક કર્યો તે સળધી નગરમાં ખાર વર્ષ સુધી મહોત્સવ પ્રવર્ત્યો પછી ભારતવર્ષના સર્વ રાજાઓ જેમની આજ્ઞા માને છે એવા એ મહાભુજ ચક્રવર્તી ધર્મની અબાધાએ અનેક પ્રકારના સુખલોગ લોગવવા લાગ્યા છેવટે મોક્ષગમનમાં ઉત્સુક એવા તે ચક્રવર્તીએ સસારથી વિરક્ત થઈ, એક લીલામાત્રમાં રાજ્ય છોડી દઈને દીક્ષા ગ્રહણ કરી એ હરિષેણ ચક્રવર્તી સવાત્રણસો વર્ષ કુમારપણામાં, તેટલાં જ વર્ષ મહાલિકપણામાં, દોઢસો વર્ષ વિજય કરવામાં, આઠ હજાર આઠ સો ને પચાશ વર્ષ ચક્રવર્તીપણામાં અને સાડા ત્રણસો વર્ષ દીક્ષાના આરાધનમાં—એમ સર્વ મળી દશ હજાર વર્ષનું આયુષ્ય પાળી તીવ્ર વ્રતના આરાધનવડે ઘાતીકર્મનો નાશ કરી કેવળજ્ઞાન પામીને નિત્યસુખવાળા પદ (મોક્ષ)ને પ્રાપ્ત થયા.

इत्याचार्यश्रीहेमचंद्रविरचिते त्रिपष्टिगलाकापुरुषचरिते महाकाव्ये सप्तमे

पर्वणि हरिषेणचक्रवर्त्तिचरितवर्णनो नाम द्वादशः सर्गः ॥ १२ ॥

સર્ગ ૧૨ મો

૪૪૪૪૪૪

શ્રી હરિપેશુ ચકવર્તીનું ચરિત્ર

શ્રી નમિનાથ પ્રભુ વિહાર કરતા હતા તે સમયમા હરિપેશુ નામે ચકવર્તી મથા છે, તેનું ચરિત્ર હવે કહેવામાં આવે છે

આ ભરતક્ષેત્રમા શ્રી જાનતનાથ પ્રભુના વીર્યમા નરપુર નામના નગરમાં નરમા અભિરામ જોવો નરપ્રભિરામ નામે રાજા થયો હતો. તે રાજા અનુક્રમે સસારથી ઉદ્દેગ પામી ધીક્ષા લઈ મૃત્યુ પામીને સનત્કુમાર દેવલોકમાં પરમર્થિક દેવતા થયો.

શ્રી પાચાલ દેશના આબૂધણ જેવું, સમૃદ્ધિથી સ્વર્ગ જેવું અને શત્રુઓથી પણ અકંઠ્ય જેવું કાંપિલપુર નામે જોઈ ઉત્તમ નગર છે તે નગરમાં સિંહના જેવો પરાક્રમી અને ઈશ્વાકુ વશમા તિલકરૂપ મહાહરિ નામે પૃથ્વીમા વિખ્યાત રાજા થયો. તે રાજાને જેનું અપક્રમણ સદા પ્રકૃષ્ટિત રહેતું હતું, જેવી શીલરૂપી અલકારને ધારણ કરનારી અને રૂપથી પૃથ્વીને અલકૃત કરનારી મહિષી નામે પટ્ટરાણી હતી. નરપ્રભિરામ રાજાને છવ સ્વર્ગમાંથી આવેલી તેના ઉદરમા અવતર્યો. તે રાત્રિએ રાણીને મોઢ મહાસ્વમી આવવાથી તે પુત્ર ચકવર્તીની સમૃદ્ધિવાળો થશે એમ પ્રસિદ્ધિ થઈ સમય આવતા તેણે હરિપેશુ નામના મુવર્ણસમાન ક્રતિવાળા પુત્રને જ મ આપ્યો. તેની પદર ધનુષ ઈશી કાયા થઈ અને પિતાએ મુવરાજ ખડકેપર તેનો અભિષેક કર્યો.

પિતાનું રાજ્ય પાળતા સતા એ મહા પરાક્રમી હરિપેશુને અન્ધકા આસુમશાળામા ચક્રસ્ત્ર પ્રગટ થયું પછી અનુક્રમે પુરાઈત, વહાઈ બૃહપતિ અને સેનાની વિગેરે તેર રત્નો પણ પ્રગટ થયા. પછી પ્રથમ પૂર્વ દિશા તરફ ચક્રની પાછળ આલતા માગમ વીર્ય મથા. ત્યાં દિગ્વિજયની આવમા આગધકુમાર દેવને સાધ્યો. ત્યાંથી દક્ષિણ દિશા તરફ ત્રી દક્ષિણ સમુદ્રમાં રહેલા વરદામપતિને તે મહાશુભે ક્ષણવારમાં વશ કર્યો. પછી પૃથ્વીપર રહેલા ઈશ દેવ તેમ અખટ પરાક્રમી જેવા હરિપેશુ પશ્ચિમ દિશામાં જઈ પ્રથમ સદેવને સાધ્યો. ત્યાંથી દિગ્ગજ ગેવા પરાક્રમી તે દશમા વર્ષીએ મહાનદી સિંધુ સગ્રીપ જઈ સિંધુદેવીને વશ કરી. પછી દિશાઓને સાધવામાં પઠિત જોવા તેણે ત્યાંથી વૈતાલ સમિપે આવી વૈતાલચાદ્રિકુમાર દેવને નિષિર્વૃત્ત સાધ્ય કર્યો અને ત્યાં જ એ કૃતાર્થ વીરે તમિસા શુદ્ધાના અધિષ્ઠાત્રિક દેવને પણ સાધ્યો. પછી સેનાપતિની પાસે સિંધુનદીનું પશ્ચિમ નિષ્કૃત છતાંવી લીધું પછી જેના દક્ષિણ કુલસ્મળ ઉપર મનિરત્ન મૂકેલું છે જેવા કાથીપર મેત્રી મેનાપતિએ જેના દ્વાર ઉપાગ્યા છે જેવી તમિસા શુદ્ધામાં તેણે પ્રવેશ કર્યો. કાંઠિયી રત્નથી કરેલા માલ્યાવટ ગેવા ઉચોત થયેલા છે જેની તે તમિસા શુદ્ધાનું ઉન્નમ્મા અને નિમમ્મા નદીને તેની ઉપર આપેલા પુલવટે ઉતરીને ઉદ્દમન કર્યું પછી જેનું ઉત્તર દ્વાર પોતાની મેળે ઉપલી ગયું છે જેવી તે શુદ્ધામાંથી નીકળીને આપાવ

જાતિના સ્વચ્છદી મ્લેચ્છોને તેણે જીતી લીધા અને સેનાપતિ પાસે સિંધુનું ઉપરતું પશ્ચિમ નિષ્ક્રુટ સધાવી હુદ્રહિમાલયપાસે આવીને તેના અધિષ્ઠાયિક દેવને જીતી લીધો. પછી કાકિણીરત્નવડે ઋષભક્રૂટઉપર પોતાનું નામ લખીને આગળ ચાલતા ગંગાનદીપાસે આવી ગંગાદેવીને સાધી લીધી અને સેનાપતિ પાસે તેનું ઉપરનું પૂર્વ નિષ્ક્રુટ સધાવ્યું. પછી વૈતાલકઉપરની જાને શ્રેણિના વિદ્યાધરોએ જેને ભેટ આપી છે એવા ચક્રવર્તીએ જાડપ્રપાતા શુક્રાના સ્વામી નાટચમાલ દેવને સાધી લીધો અને સેનાપતિએ ઉઘાડેલી તે જાડપ્રપાતા શુક્રામા પ્રવેશ કર્યો તે શુક્રામા ચક્રને અનુસરીને ચાલતા પ્રથમની જેમ બહાર નીકળ્યા પછી સેનાપતિ પાસે ગંગાનું પૂર્વ નિષ્ક્રુટ સધાવી ગંગાના કિનારા ઉપર પડાવ કર્યો ત્યાં તેમના ઉત્કૃષ્ટ પુણ્યપ્રભાવથી ગંગાના મુખ પાસે વસનારા નવે નિધિઓ તેમને સ્વયમેવ પ્રાપ્ત થયા

આ પ્રમાણે ચક્રવર્તીની સપૂર્ણ લક્ષ્મી મેળવી, ષટ્પાડ ભરતનો વિજય કરી સપત્તિવડે ઇંદ્ર જેવા હરિષેણ ચક્રવર્તી કાપિલ્યપુરમા પાછા આવ્યા. ત્યાં દેવોએ અને માનવોએ તેમને ચક્રવર્તીપણાનો અભિષેક કર્યો તે સળધી નગરમા બાર વર્ષ સુધી મહોત્સવ પ્રવર્ત્યો પછી ભારતવર્ષના સર્વ રાજાઓ જેમની આજ્ઞા માર્ને છે એવા એ મહાભુજ ચક્રવર્તી ધર્મની અબાધાએ અનેક પ્રકારના સુખલોગ લોગવવા લાગ્યા છેવટે મોક્ષગમનમા ઉત્સુક એવા તે ચક્રવર્તીએ સસારથી વિરક્ત થઈ, એક લીલામાત્રમા રાજ્ય છોડી દઈને દીક્ષા ગ્રહણ કરી એ હરિષેણ ચક્રવર્તી સવાત્રણસો વર્ષ કુમારપણામા, તેટલા જ વર્ષ મહાલિકપણામા, દોઢસો વર્ષ વિજય કરવામા, આઠ હજાર આઠ સો ને પચાશ વર્ષ ચક્રવર્તીપણામા અને સાડા ત્રણસો વર્ષ દીક્ષાના આરાધનમાં—એમ સર્વ મળી દશ હજાર વર્ષનું આયુષ્ય પાળી તીવ્ર વ્રતના આરાધનવડે ધાતીકર્મનો નાશ કરી કેવળજ્ઞાન પામીને નિત્યસુખવાળા પદ (મોક્ષ)ને પ્રાપ્ત થયા

इत्याचार्यश्रीहेमचंद्रविरचिते त्रिषष्टिशलाकापुरुषचरिते महाकाव्ये सप्तमे ।

पर्वणि हरिषेणचक्रवर्त्तिचरितवर्णनो नाम द्वादशः सर्गः ॥ १२ ॥

સર્ગ ૧૩ મો

જય ચક્રવર્તીનું ચરિત્ર

શ્રી નમિભજવાનના તીર્થમા બીજા જય નામે ચક્રવર્તી થયા છે, તેનું પવિત્ર ચરિત્ર હવે કહીએ છીએ.

આ જૂદીપમા ઐશ્વર્યસ્રોતમાં શ્રીપુર નામે નગર છે તેમાં વસુધર નામે એક વિખ્યાત રાજા થયો, તેને પદ્માવતી નામે અતિપ્રિય રાણી હતી તે મૃત્યુ પામતાં મનમા ઉદ્વેગ પામેલા તે રાજાએ વિનય ધર નામના પોતાના પુત્રને રાજ્યઉપર ભેષાથી અને પોતે મનોહર નામના વનમાં વરદ્યુર્મ નામના યુનિની પાસેથી ધર્મતત્ત્વ સામગ્રી પ્રતિષ્ઠાપ પામીને દીક્ષા લેવા લાગ્યા. ચિરકાળ દીક્ષા પાળી મૃત્યુ પામીને તે સાતમા કલ્પમા રેવપદ્માને પ્રાપ્ત થયા.

મગધ દેશમા તેના મહાનરૂપ રાજચક્ર નામે નગર છે તે લક્ષ્મીનુ કુલચક્ર અને સ્વર્ગપુત્રીનુ સંકોહક કોય તેનું લાગે છે તે નગરીમાં ઈશ્વાકુ વચના તિલકરૂપ અને ન્યાયમાર્ગનું ઉત્પત્તિસ્થાન વિજય નામે વિજયી રાજા થયો. તેને વચ્ચા નામે એક રીલ વતી રાણી હતી તે રૂપલાવણની સપત્તિથી પૃથ્વીપર રહેલી કોષ દેવી કોય તેવી જણાવી હતી. કેટલોક કાળ ગયા પછી વસુધર રાજાનો છવ મહાશુક રેવલોકમાંથી સ્થળીને તેની કુક્ષિમાં જન્મતર્યો. જોડ સ્વપ્નોએ સચિત જોવો તે પુત્ર પ્રસન્ન્યો ત્યારે તેનું જયકુમાર નામ પાડ્યું તે યૌવનવય પામ્યો. કોટલે બાર ધનુષ્ય ઉઘી કાપાવાળો અને સુવર્ણના જેવી કાતિવાળો થયો. પિતાએ તેના રાજ્યપર અભિષેક કર્યો. અન્યથા તેના આયુષ્યચક્રમા ચક્રવર્તીના પ્રથમ ચિન્હરૂપ ચક્રરત્ન ઉત્પન્ન થયું પછી જનુક્રમે છત્રરત્ન, મહિરત્ન, કંકરત્ન, ખડ્ગરત્ન, ચર્મરત્ન અને કાંકિણીરત્ન એમ કુલ સાત કોકેદ્રિય રત્નો ઉત્પન્ન થયા. તે સિવાય પુરોહિતરત્ન, ગૃહપતિરત્ન, હસ્તિરત્ન, અશ્વરત્ન, સેનાપતિરત્ન, વાહીકિરત્ન અને શીરત્ન—એ સાત પદ્મોદ્રિય રત્નો ઉત્પન્ન થયા.

પછી જય ચક્રવર્તી દિગ્વિજય કરવાને માટે ચક્રને જનુસરી પ્રથમ પૂર્વસાગર તરફ જાવ્યા ત્યાં માગધકુમારદેવને વશ કર્યો. ત્યાંથી નિવૃત્ત થઈ દક્ષિણસાગર પાસે આવ્યા વરદામદેવને સામ્યો. “ આ પૃથ્વી ઉપર ચક્રવર્તીની પાસે રેવ પશુ સમર્થ નથી ” ત્યાંથી પશ્ચિમસાગર તરફ જઈને માત્ર એક બાજુ નાળવાવડે લીલામાત્રમા પ્રભાસદેવને વશ કરી લીધા. પછી ઇદ્ર જેવા પરાક્રમી તે ચક્રવર્તીએ બીજા સિંધુરાજ્યની જેમ સિંધુદેવીને અને વેતાઝાગ્રિના અધિષ્ઠાયિક વેતાઝાદિકુમારદેવને સામી લીધા. પછી પોતે કૃતમાળદેવને વશ કર્યો અને સેનાપતિ પાસે સિંધુ મહાનદીના પશ્ચિમ નિષ્કૃતને સંધાન્યુ પછી એ મહાજુને યથાવિધિ વગિસા યુદ્ધમાં પ્રવેશ કરી સાગી બાજુ નીકળી જાપાત જાતિના કિરાતોને છતી લીધા. પછી રેવના જેવા પરાક્રમવાળા જય ચક્રવર્તીએ સેનાપતિપાસે સિંધુનો ઉપરનો પશ્ચિમ નિષ્કૃત સંધાન્યો અને પોતે દિગ્વિજયકુમારદેવને છતી લીધા. પછી

ઋષભદ્રુટઉપર કાકિણીરત્નવડે પોતાનું નામ લખી સેનાની પાસે ગંગાનું ઉપરનું પૂર્વ નિષ્ક્રુટ સધાવી પોતે વિજય મેળવ્યો. પછી પોતે ગંગાદેવીને સાધી, વિદ્યાધરોને જીતી, ખડપ્રપાતા ગુફામાં રહેલા નાટ્યમાલ દેવને સાધી લીધો. ખડપ્રપાતા ગુફાવડે વૈતાલચગિરિ નીચેથી નીકળ્યા અને ગંગાનું પ્રાચી નિષ્ક્રુટ મેનાપતિ પાસે સધાવ્યું. પછી ચક્રવર્તીએ ગંગાનદીને કિનારે પડાવ કર્યો, ત્યાં ગંગાનદીના મુખે રહેતા નૈસર્ગ વિગેરે નવ નિધિઓ તેમને વશ થયા.

એવી રીતે ચક્રવર્તીની સપૂર્ણ લક્ષ્મી મેળવી જય ચક્રવર્તી પોતાના નગરમાં પાછા આવ્યા. ત્યાં દેવતાઓએ અને માનવોએ તેમને ચક્રવર્તીપણાનો અભિષેક કર્યો. પછી અખડિત પગક્રમવાળા જય ચક્રવર્તીએ પટ્ટખંડ પૃથ્વીને ઘણું કાળ લોગવી અને અનુક્રમે સસારથી ઉદ્ધેગ પામીને દીક્ષા ગ્રહણ કરી જય ચક્રવર્તીને ત્રણ સો વર્ષ કુમારપણામાં, તેટલા જ વર્ષ માંડલિકપણામાં, સો વર્ષ દિગ્વિજયમાં, એક હજાર નવ સો વર્ષ ચક્રવર્તીપણામાં અને આર સો વર્ષ દીક્ષા પાળવામાં એમ સર્વ મળી ત્રણ હજાર વર્ષ વ્યતીત થયા. એવી રીતે સર્વ આયુષ્ય પૂર્ણ કરી, મતને સારી રીતે પાળી, ધાતીકર્મનો ક્ષય થતા જેને કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું છે એવા જય ચક્રવર્તી અક્ષય સુખના સ્થાનરૂપ મોક્ષને પ્રાપ્ત થયા.

इत्याचार्यश्रीहेमचंद्रविरचिते त्रिपटिशलाकापुरुषचरिते महाकाव्ये सप्तमे पर्वणि
जयचक्रवर्त्तिचरितवर्णनो नाम त्रयोदशः सर्गः ॥ १३ ॥

स्वागतावृत्तम् ।

रामलक्ष्मणदशाननानभिस्तीर्थकृच्च हरिपेणचक्रभृत् ।

चक्रभृच्च जय इत्यमुत्र पद् वर्णिताः श्रुतिसुखाय सन्तु वः ॥ १ ॥

**શ્રી જૈન ધર્મ પ્રસારક સભા તરફથી સ ૧૯૫૬ પછી પ્રસિદ્ધ
થયેલા સાહિત્યમાથી મળતા ગ્રંથો ને બુકોનું લીષ્ટ**

૧	શ્રી વિજયચંદ્ર દેવગી ચરિત્ર (આગમી ગદ્યાલખ)	૦-૮-
૨	શ્રી ઉપદેશપ્રાસાદ મૂળ ભાગ ૪ થી ૭ થી ૧૬ થી ૨૪		૪-૦-૦
૩	શ્રી જૂહવ ક્ષેત્રસમાસ મોટી ટીકા સહિત	..	૩-૪-૦
૪	શ્રી કપૂરપ્રકર મોટી ટીકા સહિત.		૩-૪-૦
૫	શ્રી હેમલગ્નપ્રક્રિયા વ્યાકરણ (શ્રી વિનયવિજયોપાધ્યાયકૃત)		૦ ૧૨-૦
૬	શ્રી ધર્મકલ્પકુમ ગ્રંથ મૂળ સંસ્કૃત.		૧-૮-૦
૭	શ્રી વર્ધમાનદેશના પ્રાકૃત-સંસ્કૃત છંદો સાથે પ્રકાશ ૩ વિભાગ ૧ લો.		૩-૦ ૦
૮ પ્રકાશ ૭ વિભાગ ૨ ભો (સંપૂર્ણ)		૨-૦-૦
૯	શ્રી ગાતાધર્મકથાસૂત્ર-મૂળ મૂળ ને ટીકાના અર્થ સાથે ભાગ ૧-૨		૮-૦-૦
૧૦	શ્રી વિપ્પાકસૂત્ર મૂળ મૂળ ને ટીકાના અર્થ સાથે		૨-૦-૦
૧૧	શ્રી ઉપદેશસમતિકા નવ્યા હોમશજનુનિવિરચિત સ્વોપન ટીકા મુદ્રા.		૪-૦-૦
૧૨	શ્રી સમતિકા ભાષ્ય અભયદેવસૂરિકૃત મેરેતુ ગ્રાચાર્યકૃત ટીકા મુદ્રા.	..	૨-૦-૦
૧૩	શ્રી રત્નસંચય ગ્રંથ અર્થ, વિવેચન, વિવેચાર્થ સહિત	..	૧-૦ ૦
૧૪	શ્રી પરિશિષ્ટ પર્વ સંસ્કૃત. શ્રી હેમચંદ્રાચાર્ય કૃત.		૧-૦-૦
૧૫	શ્રી શુદ્ધસ્થાનકમાર્ગદ. ભાષાંતર સાથે ..		૦-૮-૦
૧૬	શ્રી ૧૬ શ્રી ત્રિપટિશ્લોકાપુરૂષ ચરિત્ર ભાષાંતર (મૂળકર્તા શ્રી હેમચંદ્રાચાર્ય)		
	૧૬ પર્વ ૧ છ ૨ છ (શ્રી જયભદ્રેય-અશ્વિતનાથ વિગેરેના ચરિત્રો)		૩-૪-૦
	૧૭ પર્વ ૩-૪-૫-૬ (શ્રી સભવનાથથી મુનિમુમતસ્વામી મુખીના ચરિત્રો) ..		૩-૪-૦
	૧૮ પર્વ ૭ મુ (જૈન રામાયણ ને શ્રીનમિત્રાથ વિગેરેના ચરિત્રો)		૧ ૮ ૦
	૧૯ પર્વ ૧૦ મુ (શ્રી મહાવીરસ્વામી ચરિત્ર)	..	૨-૮-૦
	આથે બુક લેગી લેનારના ફા. ૬)		
૨૦	શ્રી ૨૩ શ્રી ઉપદેશપ્રાસાદ ગ્રંથ ભાષાંતર (મૂળકર્તા શ્રી વિજયચંદ્રમીસુરિ)		
	૨૦ ભાગ ૧ લો (સ્થા. ૧ થી ૪)	..	૨-૮ ૦
	૨૧ ભાગ ૨ ભો (સ્થા. ૫ થી ૬)	૨-૦-૦
	૨૨ ભાગ ૪ થી (સ્થા. ૧૫ થી ૧૬)	૨-૮-૦
	૨૩ ભાગ ૫ મો (સ્થા. ૨૦ થી ૨૪)	..	૨-૮-૦
	ભાગ ૪ લેનારના ફા. ૮)		
૨૪	શ્રી શત્રુજય માના મ્ય ભાષાંતર (મૂળકર્તા શ્રી ધનેશ્વરમુરિ)	..	૨ ૮ ૦
૨૫	શ્રી પ્રાંતમુલક ભાષાવિજ્ઞાન (અનેક કથાઓનો સંગ્રહ)		૩-૮ ૦
૨૬	શ્રી ઉપમિતિભગવત્પદ્ય કથાના પીઠગથેનું ભાષાંતર.	૦-૧૨ ૦

૨૭ શ્રી અધ્યાત્મકલ્પદ્રુમ લાપાતર વિવેચન સાથે	૨-૦-૦
૨૮ શ્રી વિજયચંદ્ર કેવળીચરિત્ર લાપાતર	૦-૬-૦
૨૯ શ્રી પ્રતિક્રમણ હેતુ અથનુ લાપાતર	૦-૮-૦
૩૦ શ્રી ઉપમિતિલવપ્રપચા કથા લાપાતર ભાગ ૧ લો. (પ્રસ્તાવ ૧-૨-૩) ...	૩-૦-૦
૩૧ " ભાગ ૨ ભે (પ્રસ્તાવ ૪-૫)	૩-૦-૦
૩૨ " ભાગ ૩ ભે (પ્રસ્તાવ ૬-૭-૮) .	૩-૮-૦
(મૂળકર્તા શ્રી સિદ્ધર્ષિગણિ) ત્રણે ભાગ લેનારના રૂા ૮-૦-૦	
૩૩ શ્રી અધ્યાત્મસાર લાપાતર વિવેચન સાથે .. .	૨-૦-૦
૩૪ શ્રી પગિશિષ્ટ પર્વ લાપાતર	૧-૮-૦
૩૫ શ્રી ઉપદેશકલ્પવલ્લી [મન્નહ નિજાણુ આણુ ની ટીકા]નુ લાપાતર કથાઓ સહિત	૧-૮-૦
૩૬ શ્રી લોજપ્રબળ લાપાતર	૧-૮-૦
૩૭ શ્રી હિતશિક્ષાના ગસનુ રહસ્ય (ખાસ વાચવા લાયક) .	૧-૮-૦
૩૮ શ્રી વિનોદાત્મક કથાસંગ્રહનુ લાપાતર શ્રી રાજશેખરચરિત્ર વિરચિત (કથા ૮૭)	૦-૮-૦
૩૯ શ્રી યુગાદિ દેશના લાપાતર	૦-૮-૦
૪૦ શ્રી ભુવનભાનુ કેવળી ચરિત્ર લાપાતર	૦-૬-૦
૪૧ શ્રી પ્રિય કર નૃપચરિત્ર લાપાતર	૦-૬-૦
૪૨ શ્રી ઉપદેશસમતિકા મૂળનુ લાપાતર	૦-૬-૦
૪૩ શ્રી જ્ઞાનદ કેવળીચરિત્ર લાપાતર (ખાસ વાચવા લાયક) .. .	૩-૦-૦
૪૪ શ્રી ધર્મિલ અગ્નિ લાપાતર (ખાસ વાચવા લાયક)	૨-૦-૦
૪૫ શ્રી શ્રાદ્ધદિનકૃત્ય લાપાતર	૦-૮-૦
૪૬ શ્રી જૈન ધર્મ (જૈનીગમનુ' લાપાતર)	૨-૦-૦
૪૭ શ્રી ધર્મકલ્પદ્રુમ અથનુ લાપાતર . .	૧-૦-૦
૪૮ શ્રી આનંદધનશુકૃત ચોવીશી સાર્થ તથા વીશસ્થાનક સળધી સર્વ સંગ્રહ	૨-૮-૦
૪૯ શ્રી આનંદધનશુકૃત ચોવીશી સાર્થ	૧-૦-૦
૫૦ શ્રી વીશસ્થાનક સળધી સર્વ સંગ્રહ . .	૧-૮-૦
૫૧ શ્રી પચપ્રતિક્રમણ મૂળ શુજરાતી	૦-૮-૦
૫૨ " " શાસ્ત્રી	૦-૮-૦
૫૩ બે પ્રતિક્રમણ મૂળ શાસ્ત્રી .. .	૦-૩-૦
૫૪ " " શુજરાતી	૦-૩-૦
૫૫ શ્રી સામાયિક ચૈત્યવદન સૂત્રાર્થ	૦-૦-૬
૫૬ તત્ત્વવાર્તા-લક્ષ્મી સગ્સ્વતી સવાહ (શુજરાતી)	૦-૪-૦
૫૭ શ્રી પર્વતિથિ વિગેરે સ્તવનાદિનો સંગ્રહ .	૧-૦-૦
૫૮ શ્રી ચૈત્યવદન ચોવીશી (ચાર ચોવીશી)	૦-૭-૦

૫૬ શ્રી ચૈત્યવદન ધોવીરી (ત્રણ ધોવીરી)	૦-૬-૦
૬૦ શ્રી પદ્મકલ્પક તથા પદ્મરાગની પૂજા. (શ્રી દેવવિજયભૂત)	૦-૧-૦
૬૧ સ્નાત્ર, સત્તરવેલી તથા વીશ સ્થાનકની પૂજા (શ્રી આદ્યારાગભૂત) ...	૦-૨-૦
૬૨ શ્રી ધનપાળ પદ્મસિંહ મૂળ, ટીકા, અર્થમુક્ત	૦-૪-૦
૬૩ ખવ પદ્મની જ્ઞાનપૂર્વી	શે.
૬૪ નવ પદ્મની જ્ઞાનપૂર્વી	શે.
૬૫ શ્રી પાર્શ્વનાથનો વિવાદલેખ વધારાવાળો	૦-૨-૦
૬૬ શ્રી જોતમસ્વામીનો રાસ સાર્થ	૦-૧-૦
૬૭ મનુષ્યભવની દુર્લભતાના દશ દશતો	૦-૧-૦
૬૮ નવલ્લુ ધાત્રાનો અનુભવ.	૦-૪-૦
૬૯ આઠ દશિની સજ્જા સાર્થ	૦-૬-૦
૭૦ શ્રી સંબોધસત્તરી પ્રકરણ મૂળ તથા ભાષાતર	૦-૩-૦
૭૧ બદાર પાપસ્થાનક અને બાર ભાવનાની સજ્જા, અર્થ સંહિત.	૦-૮-૦
૭૨ શ્રી કૃમાકૃષ્ણકવિ સંબંધ.	૦-૩-૦
૭૩ શ્રી નવકાર માહાત્મ્ય તથા કૃમાપુત્ર ધરિત્ર ભાષાતર	૦-૨-૦
૭૪ શ્રી તત્ત્વામૃત બેળનું ભાષાતર.	૦-૨-૦
૭૫ શ્રી રત્નાકર પદ્મીરી, અનુવાદ સાથે	૦-૧-૦
૭૬ શ્રી શબ્દસેતુપ્રકાશ, જોતમકરી કોષ	૦-૨-૦
૭૭ શ્રી બારે વિજાના લીઝાની લીઝામાળ, અર્થમુક્ત.	-૪-૦
૭૮ માળાપોને.	૦-૧-૦
૭૯ કરીયાવર. (વધારાવાળી)	૦-૬-૦
૮૦ જુજરાલી દુકા સંબંધ.	૦-૪-૦
૮૧ શ્રી જોતમકૃષ્ણક વિશેષ સંબંધ.	૦-૨-૦
૮૨ શ્રી કમરેવ અને દેવકુમાર ધરિત્ર ભાષાતર.	૦-૪-૦
૮૩ શ્રી સતી સિંધવલી	૦-૧-૦
૮૪ શ્રી જ્ઞેન ધર્મ પ્રસારક સમાનો અનુબીલી અંક	૦-૮-૦
૮૫ જ્ઞાનપદ્મની આવૃત્તિ ૨ ભ (જ્ઞાનપદ્મનીને લગતો સર્વ સંબંધ)	૦-૮-૦
૮૬ સાદા પ્રશ્નોત્તર (૩૩ પ્રશ્નો ઉત્તર સાથે)	૦-૫-૦
૮૭ ધરિતાવળીમાંની કથા ૮ [સુચીલ]	૦-૩-૦
૮૮ શ્રી રતિસાર કુમારની કથા	-૨-૦
૮૯ શ્રી સુમિત્ર ધરિત્ર ભાષાતર	૦-૨-૦
૯૦ શ્રી વૃદ્ધિવદ્ભ (ભવન) ધરિત્ર	૦-૩-૦

